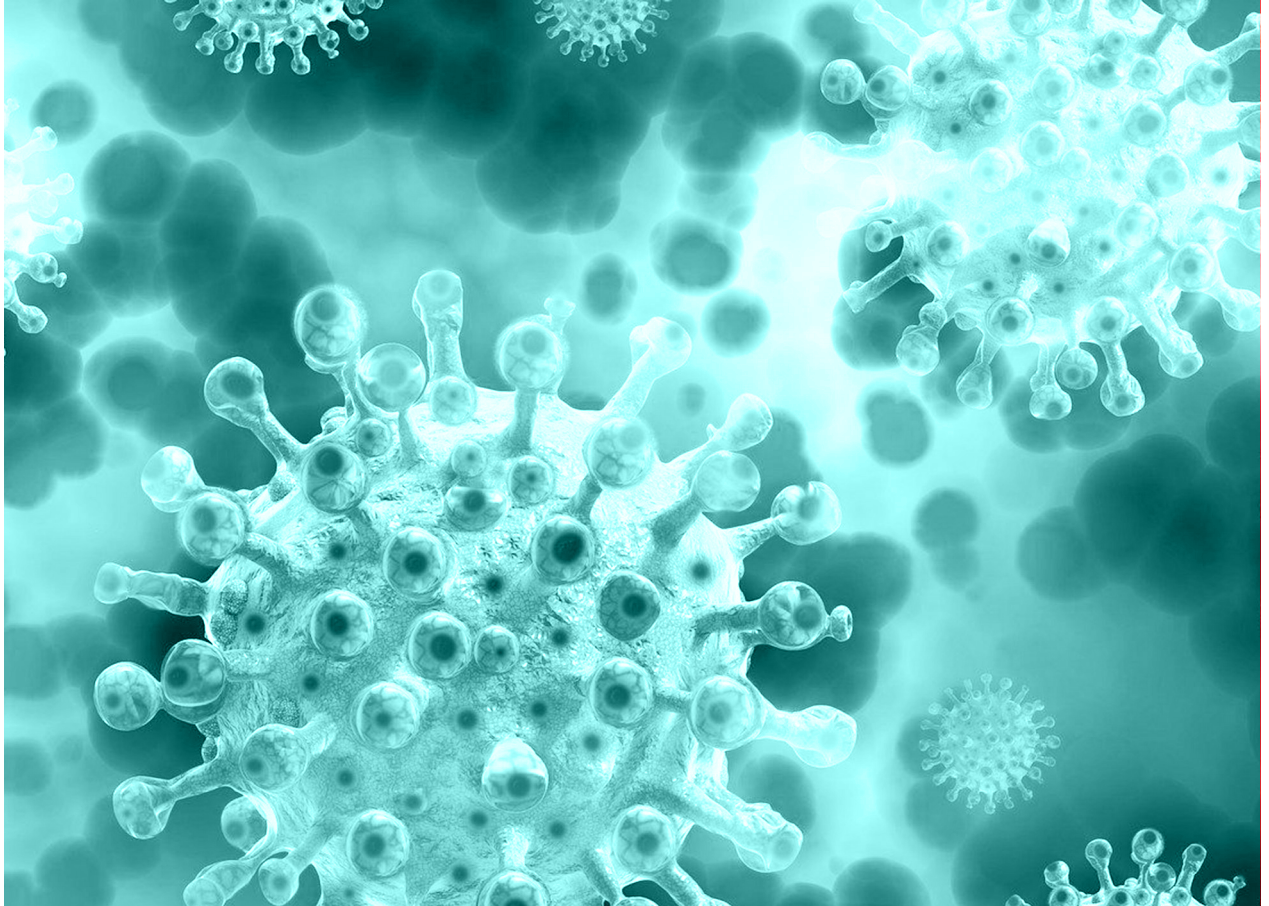

KORONAPANDEMIAN HYVÄT JA HUONOT SEURAUKSET LYHYELLÄ JA PITKÄLLÄ AIKAVÄLILLÄ

KORONAPANDEMIAN
HYVÄT JA HUONOT SEURAUKSET
LYHYELLÄ JA PITKÄLLÄ
AIKAVÄLILLÄ

Kansikuva: Pixabay

Takakannen kuva: Vesa Lindqvist, eduskunta. Osa Wäinö Aal-
tosen teoksesta Tulevaisuus (1932).

Tulevaisuusvaliokunta

00102 Eduskunta

www.eduskunta.fi

Helsinki 2020

ISBN 978-951-53-3756-6 (nid.)

ISBN 978-951-53-3757-3 (pdf)

ISSN 2342-6594 (painettu)

ISSN 2342-6608 (verkojulkaisu)

Sisällys

Esipuhe	7
Toimintaympäristön muutosten ennakointi.....	21
Pandemia testaa suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä - kurkistuksia koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyviin ja huonoihin seurauksiin. Emeritaprofessori Sirkka Heinonen	21
Elämä koronan jälkeen. Futuristi Elina Hiltunen, What's Next Consulting Oy	31
Kurkistuksia tulevaisuuksiin koronan jälkeen. Yliopettaja Tarja Meristö, FuturesLab CoFi. Laurea-ammattikorkeakoulu	43
Kansainvälinen toimintaympäristö	53
Koronakriisin yhteiskunnalliset vaikutukset: globaali järjestelmä ja Eurooppa. Johtaja Juhana Aunesluoma, Eurooppa-tutkimuksen keskus, Helsingin yliopisto	53
COVID-19 Pandemia kiihdyttää globaalia epävarmuutta ja turvattomuutta. Johtaja Mika Aaltola, Ulkopoliittinen instituutti.....	61
Talous	70
Korona-viruksen talousvaikutukset. Toimitusjohtaja Aki Kangasharju, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, ETLA	70
Pandemian vaikutukset digitaalisessa kaupassa. Digital Commerce Specialist Leevi Parsama, Experience Commerce Finland	82
Miten korona muuttaa kuluttajan arkea? Professori Mika Pantzar, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto.....	91
Minkälaisia vaikutuksia koronapandemialla voi olla kestävään kulutukseen? Professori Eva Heiskanen, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto	100
Hyvinvointiyhteiskunta	109
Koronapandemian vaikutukset sosiaalipolitiikkaan Suomessa. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo, Helsingin yliopisto	109
Hyvinvointivaltio koronan jälkeisessä yhteiskunnassa. Sosiaali- ja terveyspolitiikan professori, dekaani Juho Saari, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto	118

Ihminen ja arvot.....	130
Koronapandemian vaikutuksia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon näkökulmasta. Piispa Seppo Häkkinen, Suomen evankelis-luterilainen kirkko	130
Mielenterveys rakentuu arjessa, joka ei saa kriisissäkään menettää toivoaan. Kouluttajapsykoterapeutti Maaret Kallio	141
Mahdollisuudet kokonaiskestäviin kulttuurisiin muutoksiin. Yliopistonlehtori Katriina Siivonen, Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus.....	153
Taide ja kulttuuri.....	161
Kulttuuri luo kestävyyttä. Erityisasiantuntija Antti Huntus, Taiteen edistämiskeskus Taike.....	161
Koulutus	168
Selvitys koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyvistä ja huonoista seurauksista koskien koulutusta, nuoria ja hyvinvointia. Kasvatuspsykologian professori Kirsti Lonka, Helsingin yliopisto	168
Kaupunki ja maaseutu.....	181
Koronapandemian vaikutukset Suomen tulevaisuuteen. Kaupunkimaantieteen professori, kaupunkitutkimusinstituutin johtaja Mari K. Vaattovaara, Helsingin yliopisto.....	181
Koronapandemia ja maaseudun tulevaisuudet. Tutkimusjohtaja Tuomas Kuhmonen, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto	190
Kestävyysmurros.....	195
Murroskykyinen ja kestävä Suomi – neljä polkua kestävään jälleenrakennukseen. Erikoistutkija Annukka Berg, Suomen ympäristökeskus SYKE, erikoistutkija Katriina Alhola SYKE, erikoistutkija Jari Lyytimäki, SYKE, tutkija Erkki Mervaala, SYKE, tutkija Hanna Salo, SYKE, professori Eija Vinnari, Tampereen yliopisto, yliopistotutkija Tuuli Hirvilammi, Tampereen yliopisto, tutkijatohtori Lauri Lahikainen, Tampereen yliopisto, erikoistutkija Matti Pihlajamaa, VTT	195
Koronapandemian yhteiskunnalliset vaikutukset sopeutuvan ympäristöpolitiikan näkökulmasta. Ympäristöpolitiikan professori Janne I. Hukkinen, Helsingin yliopisto.....	210

Turvallisuus.....	221
Mitä opittavissa koronapandemiasta – tavoitteena olla jatkossakin turvallinen ja kriiseihin varautunut valtio. Erikoistutkija Kari Laitinen, Poliisiammattikorkeakoulu	221
Ennakointi ja päätöksenteko epävarmuuden vallitessa	233
Ennakointi, pitkän aikavälin visiot ja haasteet: lyhyt ja pitkä aikahorisontti. Tutkimusjohtaja, dosentti Jari Kaivo-oja, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto.....	233
Koronaviruspandemian epävarmojen vaikutusten ennakointi. Tulevaisuudentutkija Risto Linturi, Risto Linturi Oyj	245
Liite 1	253
Kokeilu tutkimustiedon nopeaksi välittämiseksi COVID-19 -pandemiaan liittyviin edustajien muotoilemiin tiedontarpeisiin	253

Arvoisa lukija. Tämä raportti kerää yhteen ja esittelee tulevaisuusvaliokunnan kevään 2020 aikana käsittelemät asiantuntijalausunnat COVID-19-pandemiasta. Esipuheessa kuvataan lyhyesti myös sitä, millä tavalla tulevaisuusvaliokunta hankki tietoa pandemiasta ja sen seurauksista.

Tulevaisuusvaliokunta tilasi eri alojen asiantuntijoilta lyhyitä, noin 10 sivun pituisia selvityksiä siitä, minkälaisia hyviä ja huonoja seurauksia COVID-19-pandemialla on lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Asiantuntijoilta pyydettiin myös toimenpide-ehdotuksia hyvien seurausten vahvistamiseksi ja huonojen seurausten ehkäisemiseksi.

Seuraavilla sivuilla emeritaprofessori Sirkka Heinonen, futuristi Elina Hiltunen ja yliopettaja Tarja Meristö esittävät ensin systeemisen katsauksen toimintaympäristön muutosten ennakointiin. Sen jälkeen kansainvälisen toimintaympäristön muutosta arvioivat johtaja Juhana Aunesluoma ja johtaja Mika Aaltola. Toimitusjohtaja Aki Kangasharju, Digital Commerce Specialist Leevi Parsama, professori Mika Pantzar ja professori Eva Heiskanen puolestaan arvioivat COVID-19-pandemian vaikutuksia talouden eri osa-alueilla. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudennäkymistä kirjoittavat professori Heikki Hiilamo ja dekaani Juho Saari. Ihmisen ja arvojen näkökulmasta COVID-19-pandemiaa pohtivat piispa Seppo Häkkinen, kouluttajapsykoterapeutti Maaret Kallio ja yliopistonlehtori Katriina Siivonen. Erityisasiantuntija Antti Huntus puolestaan avaa näkökulmia taiteen ja kulttuurin rooliin pandemiasta elpymiseen. Koulutuksen haasteista ja mahdollisuuksista kirjoittaa professori Kirsti Lonka. Kaupunkien ja maaseudun näkökulmia esittelevät johtaja Mari K Vaattovaara ja tutkimusjohtaja Tuomas Kuhmonen. Kestävyyksmurroksen mahdollisuutta puolestaan analysoivat erikoistutkija Annukka Berg, erikoistutkija Katriina Alhola, erikoistutkija Jari Lyytimäki, tutkija Erkki Mervala, tutkija Hanna Salo, professori Eija Vinnari, yliopistotutkija Tuuli Hirvilampi, tutkijatohtori Lauri Lahikainen, erikoistutkija Matti Pihlajamaa ja professori Janne I. Hukkinen. Turvallisuuden näkökulmasta kirjoittaa erikoistutkija Kari Laitinen ja lopuksi tutkimusjohtaja Jari Kaivo-Oja ja tulevaisuudentutkija Risto Linturi tekevät vielä katsauksen ennakointiin ja päätöksentekoon epävarmuuden vallitessa.

Alle on lyhyesti kerätty tiivistämällä, yhdistämällä sekä täydentämällä tilattujen selvitysten pääviestejä:

Rajoitusten mitoittaminen ja purkaminen (minimoiminen). Virustilanteeseen kohdistuvien rajoitusten on oltava kohdennettuja, jotta yhteiskunnan perustoiminnot eivät häiriinny.

Vaihtoehtoiset skenaariopolut. COVID-19-pandemia ei automaattisesti aiheuta juuri tietynlaisia sekä aina ja kaikkialla samanlaisia seurauksia, vaan seuraukset riipuvat siitä, miten toimimme COVID-19-pandemian ehkäisyssä, torjunnassa ja elvytystoimissa pandemian aikana ja jälkeen. Voimme myös nyt pandemian jälkeen valita monista eri poluista ja hyödyntää pandemian suomaa tilaisuutta rakenteellisiin uudistuksiin ja uudenlaiseen sopeuttamiseen.

Uudelleen ajattelun paikka. Useat kirjoittajat korostavat pandemian tarjoavan ihmiskunnalle ”aikalisan” eli uudelleen ajattelun paikan, joka mahdollistaa suuretkin

rakenteelliset uudistukset. Erityistä pohdintaa edellyttävät kirjoittajien mukaan muun muassa vihreä siirtymä ja BKT:lle vaihtoehtoiset kasvun ja hyvinvoinnin mittarit.

Tutkimuksen ja koulutuksen resurssit on turvattava ja innovaatiojärjestelmää on kehitettävä niin, että innovaatioilla voidaan ratkaista kompleksisia ongelmia. Tämä edellyttää korkean osaamistason ylläpitämistä sekä informaatio- ja kommunikaatioteknologian laajaa hyödyntämistä. Tarvitaan maailmanluokan innovaatioalusta, jonka avulla voidaan tehdä joustavia kokeiluja.

Kulttuuri ja taide on kytkettävä paremmin innovaatiojärjestelmän osaksi etsimään vastauksia kestävyys- ja globaaleihin haasteisiin. On luotava yhteiskehittämislle otolliset olosuhteet niin, että ilmiöitä voidaan tarkastella taiteen läpi ja että myönteisiä ja innovatiivisia muutoksia voidaan etsiä taiteen avulla. Tarvitaan resursseja ja tukea kokeiluille, joissa taide ja kulttuuri kytketään voimakkaammin monialaiseen yhteistyöhön etsimään vastauksia esimerkiksi kestävyys- ja globaaleihin haasteisiin. Tätä voidaan edistää käynnistämällä Agenda 2030 tavoiteohjelman suomalaisen toimeenpanon sekä taide- ja kulttuurialan välinen yhteistyö.

Resilienssi. Suomi tarvitsee resilienssiohjelman/ -strategian.

Huoltovarmuus. Koronapandemia toi esiin kansainvälisen keskinäisriippuvuuden. Taloudellisen tehokkuuden synnyttämät pitkät toimitusketjut ovat ongelmallisia kriisitilanteissa. Siksi huoltovarmuutta voidaan edistää lisäämällä omavaraisuutta strategisissa resursseissa, kuten esimerkiksi ravinnontuotannossa, energiassa, lääkkeissä ja suojavarusteissa. Globaaleissa häiriötiloissa paikallinen joustava tuotantokyky on saavutettavissa myös sisäviljelyn, pikavalmistuksen, kiertotalouden ja geoteknologiaa soveltavan bioteknologian avulla.

Huoltovarmuus ja resilienssi infrastruktuurissa. Koska kohtaamme COVID-19-pandemian kaltaisia tilanteita myös tulevaisuudessa, on luotava sellainen yhteiskunta, joka mahdollistaa talouden ylläpitämisen, työnteon ja ihmisarvoisen elämän, asumisen ja liikkumisen myös pandemian aikana, tai muissa erityisissä olosuhteissa. Tätä varten tarvitaan teknologisia alustoja etätöitä- ja asiointia varten sekä kaupunkirakennetta, joka mahdollistaa inhimilliset olot kaikille myös tilanteessa, jossa sosiaalinen eristäytyminen on hyödyllistä tai välttämätöntä.

Huoltovarmuutta ja resilienssiä voi edistää myös hajauttamalla. Monissa kirjoituksissa nousee esille viestejä hajauttamisesta. Toimenpide-ehdotuksena esitetään muu muassa koko yhteiskunnan sähköistämistä uusiutuvaan energiaan perustuen. Kaupunkirakenteessa hajauttamista voi edistää muun muassa lähipalveluilla. Hallinnon osalta esitetään esimerkiksi luopumista kriisinhallinnan yhden vastuuviranomaisen periaatteesta sekä asiantuntijapaneelin kehittämistä ja varovaisuusperiaatteen juridista vahvistamista.

Kansainvälistä yhteistyötä ja yhdessä oppimista yhteisissä ongelmissa tulee kehittää. Kansainvälistä yhteistyötä on vahvistettava niin, että kyetään estämään epidemioiden muuttuminen pandemioiksi. Kollektiivinen turvallisuus edellyttää myös kansainvälisten järjestöjen roolin vahvistamista.

Multilateralismi muuttaa muotoaan ja perustuu lyhytkestoisiin koalitioihin. Kansainvälinen järjestelmä on toisen maailmansodan jälkeen perustunut universaaliin ja inklusiiviseen jäsenyyteen. Pandemia osoitti, että perinteinen toimintamalli on korvautumassa tiettyihin teemoihin keskittyvillä eksklusiivisilla maaryhmittymillä, joihin valtiot sitoutuvat omien intressiensä pohjalta, ja joiden pysyvyys on kyseenalaista ja toiminta maailmanlaajuisesti tehotonta. Kehityskulku ei ole ongelmaton Suomen kaltaisen pienen maan näkökulmasta. On kyettävä valitsemaan oikeat maaryhmittymät, jotka edistävät omia intressejä mahdollisimman tehokkaasti. Haasteeksi muodostuu myös kyky olla pitkäkestoisesti ”oikeissa pöydissä” tilanteiden jatkuvasti vaihdellessa.

Kehittyvien maiden tukeminen koituu pitkällä aikavälillä myös Suomen hyväksi. Suomen tulee siksi pitää kiinni pitkäaikaisesta kansainvälisestä sitoumuksestaan ohjata 0,7 prosenttia bruttokansantulostaan kehitysyhteistyöhön.

Reaaliaikainen, tosiasiapohjainen ja läpinäkyvä tiedonvälitys on varmistettava. Pandemioissa taudinaiheuttajien leviämiseen, oireisiin ja hoitoon, sekä eri toimijoiden reaktioihin liittyy paljon epävarmuutta. Pandemiaan liittyviä päätöksiä tehdään epävarmuuden vallitessa samaan aikaan kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja lähes jokaisessa organisaatiossa. Useissa kirjoituksissa todetaan, että hallituksen päätöksenteon perusteiden tulisi olla epävarmassakin tilanteessa mahdollisimman julkisia. Lisäksi tarvitaan kokonaismalli sille, miten tutkimustieto pääsee vaikuttamaan politiikan kokonaisuuteen agendan muodostuksesta toimenpiteiden muotoiluun ja arviointiin.

Jos tilannekuva tehdään ohjaavaksi peittäen olennaisia epävarmuuksia, vääristyvät monien toimijoiden riskiarviot ja varautumispäätökset. Ohjaava ja virheelliseksi osoittautuva tilannekuva synnyttää epäluottamusta. Hajautetussa päätöksenteossa olennaista on, että tilannekuvan epävarmuuden alue kuvataan kaikille päätöksentekoon osallistuville yksityisille ja julkisille toimijoille luotettavasti ja siten, että varmoina pidetyt asiat eivät jälkikäteen osoittaudu virheellisiksi. Tällaisia yllätyksiä ei synny, jos oletuksia ei tehdä, roolitus on kunnossa ja epävarmuus kuvataan avoimesti.

Vertaisuuden ja vapaaehtoisuuden tukeminen. Kriisien hillintä ja globaalien riskien torjunta edellyttävät tunnetta siitä, että olemme samassa veneessä. Siksi muutoksen reiluuteen ja omistajuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. On tärkeää ottaa huomioon suomalaisten erilaiset tilanteet ja varmistaa, että kaikille on tarjolla heille sopivia ratkaisuja eikä ketään jätetä jälkeen. On luotava näköala yhdessä selviämisestä. Muutos täytyy tehdä yhdessä kansalaisten kanssa, etenkin heikoimmassa asemassa olevia kuunnellen ja osana globaalia yhteisöä.

Perhe ja läheiset ihmissuhteet ovat ihmisen merkittävä voimavaro, jonka arvo korostuu kriisiaikoina. Perheiden hyvinvoinnista huolehtiminen on paitsi inhimillisesti tärkeää, niin myös yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta järkevää. Esi-merkiksi yksinäisyyden torjunta on tärkeä yhteiskunnallinen tehtävä. Pandemian jälkihoidossa toimenpiteiden vaikutuksen arvioinnissa tuleekin antaa aiempaa suurempi painoarvo koetulle inhimilliselle kärsimykselle.

Tulevaisuususko, optimismi ja luottamus vaikuttavat ihmisen terveyteen. Positiivinen tulevaisuususko vaikuttaa muun muassa eliniän pituuteen, sairauksien välttämiseen ja sairauksista elpymiseen. Mielenterveyden huomioimisella ja tukemisella voidaan vahvistaa ihmisten toivoa, toipumista ja toimintaa, jotta yhteiskunnan elpymässä mahdollisemman monella olisi voimaa nousta jaloilleen ja jatkaa elämää kriisin jälkeisessä maailmassa. Toivo on keskeinen kompassi vaikeuksissa navigoidessa.

Pyrkimyksiin tehdä uudistukset välittömästi alkavana syksynä liittyy riskejä. Tilanne on monella tapaa liian haastavaa, koska tulevaisuuskuva (tilannekuva tulevaisuudesta) on vielä epäselvä. Liian negatiiviseen tilannekuvaan perustuvat uudistukset muokkaavat myös kotitalouksien, julkisen vallan ja elinkeinoelämän toimintamalleja tavalla, joka saattaa pidentää taantumaa. Liian positiivisen tilannekuvan aiheuttamat ongelmat eivät ole yhtään pienempiä. Silmien sulkeminen edessä olevalta julkisen talouden vakauttamiselta aiheuttaa massiivisia vakauttamistarpeita pidemmällä aikavälillä.

Avoin tilannekuva osoittaa, ettei mitään yleisesti hyvää toimintatapaa ole, vaan jokaisessa lähestymistavassa on omat riskinsä. Jos tartuntamäärät saadaan pysymään vähäisinä henkilökohtaisen suojautumisen, testauksen sekä jäljityksen ja eristämisen avulla, voi ihmisten pelko kaikota ja yhteiskunnan toiminta palata lähelle normaalia, kunnes rokote tai tehokas lääkehoito valmistuvat. Jos tämä ei onnistu tai pyritään ainoastaan hidastamaan tartuntoja, on riskinä laaja kuolleisuus ja jälkitaudit sekä se, että immuniteetti jää niin vähäiseksi, ettei siitä käytännössä ole hyötyä ja pelkotila jatkuu estäen talouden toimeliaisuutta huolimatta vähäisistä rajoitustoimista. Näistä poluista on valittava ja valintaperusteet on viestittävä selkeästi kaikille, jotta jokainen osaa sopeutua tulevaan.

Suomen sosiaaliturvauudistus voi toimia tärkeänä esimerkkinä mallista, jossa palkattua ja palkatonta työtä tukemalla ja jakamalla voidaan samanaikaisesti helpottaa kestävyysvajetta ja ilmastonmuutosta. Parlamentaarinen sosiaaliturvan uudistuskomea aloitti työnsä koronakriisin alkaessa. Komitean tehtävänä on kahdeksan vuoden aikana uudistaa sosiaaliturva kokonaisuutena. Tätä komiteaa voidaan hyödyntää sosiaaliturvaa uudistavassa reslienssissä, jolla toivutaan COVID-19-pandemian vaikutuksista. Artikkeleissa esille nousivat muun muassa perustulokeilun, aktiivimallin arvioinnin ja osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilun kokeusten perusteella räätälöidyt työllisyyspalvelut vaikeasti työllistyvillä ryhmille ilman että palveluihin liitetään sanktioita. Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa saatiin myönteisiä tuloksia myös siitä, että vapaaehtoistyö oikeuttaa korotettuun työtömyyspäivärahaan. Ylivelkaantumisen estäminen ja lieventäminen ovat myös keskeisiä keinoja pandemian sosiaalisten haittavaikutusten ehkäisemiseksi.

Suomalaisen hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveystalouden järjestelmä on monelta osin riittävän toimintakuntoinen. Korona ei vaikuta näihin riskinhallinnan rakenteisiin juurikaan. Mahdolliset kielteiset muutokset liittyvät palvelujen laatuun ja tulonsiirtojen kestoan. Palveluja on jonkin verran vähemmän saatavilla ja etuuksien kesto on aikaisempaa lyhyempi. Nämä muutokset eivät kuitenkaan muuta

hallintarakenteiden luonnetta tai rakennetta. Lyhyellä aikavälillä koronakriisin hallinta ja jälkihoito edellyttävät virustilanteeseen mitoitettua terveydenhoitoa ja ehkäisyä.

Kaikki toimet työttömyyden alentamiseksi lieventävät koronakriisin pahoinvointivaikutuksia. Työllisyys on suorassa yhteydessä taloudelliseen toimeliaisuuteen. Kotimarkkinakysyntä on keskeisessä asemassa työllisyyden ylläpidossa. 1990-luvun laman kokemukset osoittavat, ettei sosiaaliturvan leikkausten ja veronkorotusten aika ole keskellä syvintä lamaa, siksi työmarkkinoiden uudistaminen onkin yksi avainkysymyksistä.

Uudet työnteon ja opiskelun mallit – erityisesti etätyö – antavat mahdollisuuksia työn ja opiskelun sekä perhe-elämän sujuvampaan yhdistämiseen. Niiden avulla voi tarjota joustavammin omaa työpanostaan erilaisissa elämäntilanteissa. Samaa aikaan on kuitenkin huomioitava myös etätyön mahdolliset riskit, kuten esimerkiksi eriarvoiset mahdollisuuden etätyöhön ja etätöitä tekevien sosiaalisen verkoston kapeneminen ilman fyysistä työpaikkaa.

Talouden elvytystoimet on koordinoitava Euroopan unionin tasolla. Elvytystoimia varten tarvitaan niitä varten luotuja yhteisiä rahoitusinstrumentteja.

Suomen voima pandemian jälkihoidossa tulee samoista vahvuuksista, joita sillä on ollut ennen pandemiaa: laadukas koulutus, sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen, toimeentulomahdollisuuksien ja yrittäjyyden tukeminen sekä rauhan-työ ja ihmisarvon kunnioittaminen.

Kriisinhoidossa käytettävät julkiset resurssit on käytettävä tavalla, jotka auttavat myös muiden keskeisten globaalien kysymysten ratkaisussa, kuten ilmastomuutoksen hillinnässä. Maapallon pitäminen elinkelpoisena on edelleen keskeinen pitkän aikavälin haaste. Suomi tarvitsee kestäväan kehitykseen perustuvaa vienti- ja tuontistrategiaa, sekä teollisuuden ja palvelutalouden pitkän aikavälin kehittämisohjelmat, jotka voidaan aluetasolla toteuttaa älykkään erikoistumisen strategioiden pohjalta.

Talouden tukemisen tulisi mahdollisuuksien mukaan kohdistua uudistavaan ja kilpailukykyä parantavaan sekä kestävää kehitystä tukevaan suuntaan. Digitalisaation kyvykkyyksien selkeä paraneminen sekä väestöllisellä että organisaatiotasolla tulisi käyttää hyväksi. Etäpalveluiden ja etäyhteistyön, etäopiskelun ja etätyön kehittämistä tulisi jatkaa ja esteitä poistaa. Edistämisen rinnalla pitää kuitenkin huomioida myös näihin asioihin liittyvät mahdolliset riskit ja eettiset näkökulmat. Terveydenhuoltoa tulisi kehittää sopivin osin itsediagnostiikan ja etädiagnostiikan suuntaan tavalla, joka automatisoi väestötason terveystietojen käyttöä epidemioiden hallintaan ja kansalaisten yksilölliseen auttamiseen terveydentilan niin vaatiessa.

Julkisiin hankintoihin liittyvään osaamiseen ja vaikuttavuusperustaisiin toimintamalleihin kannattaa investoida nyt voimallisesti. On kehitettävä nykyistä ketterämpiä ilmiöpohjaisia hallinnon tapoja.

Suomen tuleva talouskasvu perustuu pääosin Euroopan unionin sisämarkkinoihin ja BRICSA-maiden kasvuun. Noin 20 maata maailmassa vastaa yli 90% maailman bruttokansantuotteesta. Strategiset painopisteet on syytä määritellä tarkasti ja luoda vientistrategioita nk. ”born global” -yrityksille. Teollisuus 4.0/Industry 4.0 -haasteet voivat puolestaan edellyttää myös teknologiasiirto-ohjelmaa sekä ennakoinnin data-analyysien kehittämistä. Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota (1) globaalin talouden arvoverkostoihin, (2) 100% digitalisoituneisiin ketterisiin ”born global” -yrityksiin, (3) alustatalouden uusiin toimintamalleihin, (4) logistisiin tarjon-
taketjuihin ja kiertotalouteen ja niiden logistiseen toimivuuteen, (5) immateriaalisiin IPR-oikeuksiin ja (6) tuotannon ekologiseen kestävyteen.

Luova tuho luo uutta kasvua ja uudistaa taloutta. 1800-luvun puolenvälin nälkävuodet synnyttivät modernin maatalouden, jossa viljan viljelyn ohelle kehitettiin nykyaikaista maidonjalostusta ja meijeriteollisuutta. Vastaavasti 1940-luvun raskaat sotakorvaukset synnyttivät modernin metalli- ja konepajateollisuuden ja 1990-luvun lama tietoteollisen ekosysteemin. Miksi 2020 luvun kriisi olisi erilainen?

Muutos on mahdollisuus uuteen. Julkisen sektorin arvovallan vahvistuminen ja sen roolin kasvu talouden aktiivisena ohjaajana tuo mahdollisuuksia suunnata kehitystä. Pandemia voi siksi tarjota mahdollisuuden siirtyä kestävyysyhteiskuntaan. Jos sosiaaliturva tukee esimerkiksi perheen hoivapalveluita tai edistää palkkatyön ulkopuolellakin ihmisten terveyttä ja hyvinvointia esimerkiksi osallistumistulon avulla, se voi samaan aikaan lieventää kestävyysvajetta ja hillitä ilmastonmuutosta.

Digitalisaation myötä työn sisällöt sekä koulutukseen ja osaamisen liittyvät vaatimukset muuttuvat juuri nyt merkittävästi. Samaan aikaan esimerkiksi digitaalisen kaupan ammattilaisia ei kouluteta käytännössä missään. Suomella on kaikki mahdollisuudet toimia digitaalisen kaupan logistisena asemana idän ja lännen välissä. Suomen pitäisi hyödyntää suhteensa ja asemansa erityisesti Venäjän markkinoihin. Kaikki länsimaisen kaupan jättiläiset hamuavat Venäjän markkinoille, mutta harva uskaltaa investoida maan sisään. Pikaista tarvetta on muun muassa digitaalisen kaupan koulutukselle, digitaalisen yrittäjyyden edistämiselle, digitaalisen kaupan kansainvälisten huippuosaajien houkuttelemiselle Suomeen, kasvurahoitukselle kansainvälistyville digitaalisen kaupan yrityksille sekä kansainvälisille pelisäännöille datan avoimuudesta, hyödynnettävyydestä ja vastuullisuudesta. Lisäksi asiantuntija ehdottaa digitaalisen liiketoimintaympäristön mahdollistamaa D2C kauppaa viralliseksi osaksi Suomen vientiä (B2C ja B2B rinnalle) sekä myyntiä ja markkinointia aidosti innovaatorahoituksen piiriin (perinteisesti teknologia- ja tuotelähtöisen kehitystoiminnan rinnalle). Tarvitaan myös puitteiden yhdenmukaistamista ja säätelyn purkua: digitaalisessa rajat ylittävässä kaupassa EU:n ulkopuolisilla toimijoilla on epäreilu kilpailuetu EU:n ulkopuolisten toimitusten arvonlisävero- ja tullimääräysten vuoksi. Digitaalinen kauppa on auki 24/7 ja verkossa on eniten asiakkaita kello 18-22 Suomen aikaa. Siksi tarvitaan myös työehtojen uudistamista.

Katse tulee kohdistaa bruttokansantuotteen kaltaisista nopeasti vaihtelevista virtasuureista hitaasti kumuloituvaan varallisuuteen kestävästi hyvinvoinnin ja myös uuden nousun lähteenä. Laaja-alaisen varallisuuden kirjanpito korostaa kriisiajan huolenpitoa yhteiskunnan elintärkeistä ydintoiminnoista. Esimerkiksi

maksuliikennettä voidaan pitää yhtenä ”verenkiertojärjestelmänä”, jonka ei pidä antaa romahtaa missään olosuhteissa. Sama koskee myös fyysistä liikennettä, kommunikaatioyhteyksiä, vesi- ja sähköhuoltoa. Yhtä lailla huolta on syytä kantaa kansanterveyden, osaamisen ja sen verkostojen sekä sosiaalisen luottamusväylien ylläpidosta. Monien luonnonvarojen ja rakennetun ympäristön kaltaisten resurssien arvo tulee kansantaloudellisesti ilmeiseksi vasta, kun kuopasta nousee ylös. Suurinta tuhlauksia on jättää koulutettu väestö toimeentuloon huonoina aikoina ja olettaa, että osaaminen säilyisi automaattisesti. Lama-aika on koulutuksen ja uudelleen orientoitumisen kulta-aikaa.

Koronakriisi ja siihen liittyvät elvytystoimet tuovat mahdollisuuden edistää Suomen ilmastotavoitteita ja kääntää talouden rakenteita kestävämmiksi. Pandemian ja siltä suojautumisen luoma muutostila voi suuntautua pitkällä tähtäimellä kulttuuriseen transformatioon kohti kokonaiskestävyyttä tai lyhytnäköiseen oman turvan hakemiseen ja luonnosta ja ihmisten tasa-arvoisista elinmahdollisuuksista piittaamattomuuteen. Muutosvoiman ohjaaminen kestäväan suuntaan saattaa edellyttää rahan ohella kohdennettuja toimia, kuten teknistä tukea, viestintää, hyviä esimerkkejä, räätälöityjä palveluja ja julkista ohjausta, jotta elpyvä kysyntä ja elvytettävä tai käynnistettävä tarjonta saadaan kohtaamaan yhteiskunnan kannalta kestävällä tavalla.

Suomen keskeisiä kestäväan kehityksen haasteita ovat pitkään olleet eriarvoistuminen, ilmastomuutos ja luonnonvarojen liiallinen käyttö. Taloudellista elvytystä tulee suunnata toimiin, jotka torjuvat näitä samanaikaisesti, käytännössä esimerkiksi energiamurroksen vauhdittamiseen, rakennusten energiatehokkuuden parantamiseen ja kestäväan infrastruktuurin rakentamiseen. Samalla jo syntyneiden kestävämpien toimintatapojen kuten etätyön ja lähiluonnossa liikkumisen vakiintumista kannattaa tukea aktiivisesti.

Yhteiskunnan kestävyden sektorilla ekosysteemipalvelut nousevat kriittisen infrastruktuurin asemaan. Taloudellista velkaa kriittisemmäksi nousee ekosysteemi- ja luonnonvarojen hyödyntämisen hinnan rinnalle nousee luotettavien ekosysteemipalvelujen hinta.

Valtion ja kuntien budjettien kestävyysvaikutuksia tulee seurata nykyistä paremmin. Lisäksi tarvitaan numeeriset tavoitteet ja polut etenkin vihreille investoinneille sekä haitallisten tukien poistamiselle. Tulee varmistaa, että etenkin politiikan ytimessä käytetty kehityksen mittaristo on laadukas ja osoittaa valitun suunnan kestävyden laajasti, ajantasaisesti ja tarkasti. Tarvitsemme makrotaloudellista mallinusta erilaisista kestävästä kokonaisratkaisusta, jotka toimivat ympäristön kantokyvyn rajoissa.

Politiikkajohdon mukaisuus. Ulko- ja puolustusasiat lähestyvät kestäväan kehityksen sektoria: ympäristöasiat korostuvat turvallisuuskysymyksissä samalla kun turvallisuusasiantuntijat integroituvat vahvemmin ympäristöpolitiikkaan. Myös liikenne-sektori lähenee kestävyyssektoria, kun fyysisen ympäristön suunnitteluperiaatteita aletaan soveltaa ympäristöpolitiikassa. Työ- ja sote-sektorilla lisääntyvät valtion työllistämistoimet etenkin, jos pandemian elvytys keskittyy yhteiskunnan re-

silienssin rakentamiseen. Sivistyssektori valmentaa asiantuntijoita tieteen ja päätöksenteon vuorovaikutukseen, ja kouluja voidaan yhä enemmän hyödyntää ympäristöystävällisten käytäntöjen koelaboratorioina.

Asiantuntijoita pyydettiin arvioimaan myös sitä, mikä ei muutu. COVID-19-pandemian ollessa kovimmillaan julkisessa keskustelussa korostui se, miten pandemia muuttaa kaiken ja minkälainen on pandemian jälkeinen maailma. Tulevaisuusvaliokunta arvioi tuolloin, että pandemian kaltaiset shokit kuitenkin harvoin muuttavat kaikkea kerralla. Päinvastoin, jos ja kun pandemialla on myös hyviä seurauksia ja haluamme säilyttää ne, niin vaikutusten juurruttamiseen on panostettava tietoisesti ja pitkäjänteisesti, jotta pandemialla ylipäätään olisi pitkän aikavälin vaikutuksia.

Muuttumattomuuden voi toisaalta ymmärtää myös niin, että pandemian tai muun vastaavan riskin häiritessä yhteiskuntaa, esille nousevat yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti tärkeimmät asiat, jotka pysähtyvät viimeiseksi. Muuttumattomuuteen kommentoineet asiantuntijat vastasivat muun muassa näin:

Mikä ei muutu? Voimme aina vastata tähän kysymykseen ihmisten osalta siten, että se ei muutu, mitä emme halua muutettavan.

Ihmisyhteisöjen osalta eräs vastaus on vankkoissa perusarvoissa, joita pidetään yleisesti kannatettavina ja joita ei haluta muutettavan. Euroopan unioniin, jonka jäsen Suomi on, on määritelty yleiset tavoitteet, jotka edustavat perusarvoja Euroopassa. Euroopan unionin päämääränä on muun muassa edistää rauhaa, eurooppalaisia arvoja ja kansalaisten hyvinvointia; tarjota kansalaisille vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alue, jolla ei ole sisärajoja; toteuttaa kestävä kehitys, jonka perustana ovat tasapainoinen talouskasvu ja hintavakaus, täystyöllisyys ja sosiaalista edistystä tavoitteleva kilpailukykyinen markkinatalous sekä ympäristönsuojelu; torjua sosiaalista syrjäytymistä ja syrjintää; edistää tieteellistä ja teknistä kehitystä; edistää taloudellista, sosiaalista ja alueellista koheesiota; kunnioittaa kulttuurien ja kielten moninaisuutta sekä perustaa talous- ja rahaliitto, jonka rahayksikkö on euro. Jos Euroopan unioni heikkenee ja hajaantuu, nämä perustavoitteet ja perusarvot ovat tietysti uhattuina. Toki siinäkin tapauksessa, että Euroopan unioni hajoaisi, Suomi voi pyrkiä edistämään näitä tavoitteita, mutta ilman eurooppalaista yhteistyötä.

Tarpeemme inhimilliseen vuorovaikutukseen ja luonnonyhteyteen ei vähene. Solidaarisuus, auttaminen ja hoiva ovat ominaisuuksia, jotka tekevät ihmisestä ihmisen.

Pysyviksi arvioitiin myös **luonnon lait**.

Osa asiantuntijoista kommentoi selvityksissään myös ennakkoinnin kehittämistä:

Yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä on vahvistettava. Esimerkiksi hallituksen tulevaisuusselontekoprosessissa on kiinnitettävä enemmän huomiota villeihin kortteihin ja mustiin joutseniin.

Ennakointi ja tulevaisuusajattelu kouluihin ja oppilaitoksiin uutena oppiaineena, myös varhaiskasvatukseen.

Ennakointiosaamiseen liittyen tulisi harkita poikkisektoraalista heikkoja signaaleja seuraavaa valmiusryhmää, jolla olisi tehtävänä varoittaa päättäjiä sellaisista äkillisistä ja merkittävistä riskeistä, joiden mahdollista vakavuutta tavanomainen viranomaisseuranta ei havaitse.

Pitkän aikavälin ennakkoinnin osalta Suomen seuraavia sisällöllisiä ennakointihaasteita ovat muun muassa: Kansallisen ennakointijärjestelmän edelleen kehittäminen, Euroopan unionin kehityksen ennakointi ja ennakoiava varautuminen, globaalitalouden kehityksen heikkojen signaalien ja villien korttien systemaattisempi analysointi ja tulosten tietopohjainen hyödyntäminen, siirtyminen selontekokulttuurista toimintaohjelmakulttuuriin, yli poliittisten hallituskausien ulottuvan rullaaavan ennakointiohjelmatyön kehittäminen ministeriöiden yhteistyön pohjalta sekä uusien kansallisten ja kansainvälisten edelläkävijyyttä demonstroivien ennakointikokeilujen kehittäminen.

Alueellisen ennakkoinnin kehittäminen: esimerkiksi Helsinki-Tallinna kaksoiskaupunkistrategian (Talsinki twin city strategy) toteutuksen pitkän aikavälin ennakointi, (8) Turku-Tukholma kaksoiskaupunkistrategian (Turtukhol twin city strategy) toteutuksen pitkän aikavälin ennakointi, Pietari-Itä-Suomi- yhteistyön laaja-alainen ennakointi, Suomen ja arktisen alueen ennakointi.

Rajat ylittävän innovaatioiden ekosysteemien kehittäminen ja ennakointi: esimerkiksi Merenkurkun seudun yhteiset laivahankkeet ja sähköisen lentämisen hankkeet ja ensimmäinen yhteispohjoismainen EAYY-aloite (Eurooppalaisen alueellisen yhteistyön yhtymä) sekä globaali start-up ekosysteemien ja verkostojen ennakointi.

Tämän lisäksi liitteessä 1 on referoitu lyhyesti 62 muuta asiantuntijalausuntoa, jotka tulevaisuusvaliokunta sai vastauksena edustajien esittämiin yksityiskohdaisempiin kysymyksiin. Kysymykset liittyivät muun muassa pandemian ajoitukseen ja hallintakeinoihin sekä näiden keinojen hyväksyttävyyteen sekä pandemian vaikutuksiin yhteiskunnan rakenteeseen ja kriisinsietokykyyn, yrityksiin ja talouteen, kotimaan ja Euroopan muiden haasteiden ratkaisemiseen, turvallisuuteen, ihmisten käyttäytymiseen, työntekoon, oppimiseen, mielenterveyteen, sosiaalipalveluihin sekä lapsiin ja nuoriin.

Tulevaisuusvaliokunnan toimintamalli ja rooli eduskunnassa ja miten tulevaisuusvaliokunta vastasi COVID-19-pandemian haasteisiin

Tulevaisuusvaliokunnan tehtävänä on tunnistaa Suomen tulevaisuuteen merkittävästi vaikuttavia ilmiöitä ja asioita niin varhaisessa vaiheessa, että niihin voidaan tarvittaessa vielä vaikuttaa politiikan keinoin.

Vaalien 2019 jälkeen tulevaisuusvaliokunnan työ alkoi vaalikauden normaalin kierron mukaisesti: uusi valiokunta kuuli laajasti sidosryhmiä ja päätti sen jälkeen syksyllä 2019 alustavista painopisteistään vaalikaudelle 2019 – 2022. Painopisteiksi valikoituivat muun muassa digitaalisen liiketoiminnan kansainväliset ekosysteemit ja uudet liiketoimintamallit,

kestävää kehitystä edistävät teknologiat, yhteiskunnallisen ja henkisen pahoinvoinnin syyt sekä hyvinvointiyhteiskunnan reunaehdot, jotka liittyvät esimerkiksi huoltosuhteen kehitykseen, työvoiman riittävyyteen, osaamiseen, veropohjaan, kansanterveyteen ja alueelliseen eriarvoistumiseen. Valiokunnan perimmäisenä tavoitteena on tuottaa luovia ratkaisuja näihin ja muihin kiperiin ongelmiin lisäämällä muun muassa taiteen ja yhteiskuntatieteiden roolia tutkimuksessa, kehittämisessä ja innovaatioissa. Lisäksi valiokunta painottaa systeemistä näkökulmaa ja yksilön kestävyyttä: vihreä siirtymä ja muut yhteiskunnalliset haasteet on sanoitettava toivoksi yksilön tasolla.

Alkuvuodesta 2020 maailmaa kohtasi kuitenkin COVID-19-pandemia.

Pandemia on käynnistänyt keskustelun myös siitä, huomattiinko pandemian riski, vai pääsiko pandemia yllättämään myös tulevaisuudentutkijat. Pandemia ei tullut yllätyksenä. Pandemian riski on huomioitu lukuisissa ennakointiraporteissa ja pandemian varalta on harjoiteltu niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Tulevaisuusvaliokunta lausui sisäisestä ja ulkoisesta turvallisuudesta viimeksi vuonna 2016. Kaiken muun tärkeän ohella myös tulevaisuusvaliokunta totesi tuolloin ulkoasiainvaliokunnalle osoitetussa lausunnossaan ulko- ja turvallisuuspolitiikasta ([TuVL 6/2016 vp – VNS 6/2016 vp](#)), että: *”Tulevaisuusvaliokunta korostaa myös rajat ylittävien taudinaiheuttajien torjuntaa ja antimikrobi-resistenssin ehkäisyä kansainvälisen yhteistyön avulla.”*

Valiokunta oli siis kuullut asiantuntijoita, tunnistanut turvallisuusriskin (rajat ylittävät taudinaiheuttajat) ja tehnyt toimenpidesuosituksen lausunnossaan.

Todellinen tulevaisuuskysymys kuuluukin siis, miten ennakoinnista vastaavat viranomaiset ja muut tahot ottavat ennakointitiedon huomioon. Missä ovat kansallisen ennakointijärjestelmän pullonkaulat? Tulevaisuusvaliokunta on käynnistänyt tästä asiasta selvityshankkeen, joka valmistuu syksyllä 2020.

Vastatessaan koronakriisin asettamaan ennakointihaasteeseen tulevaisuusvaliokunta päätti kokeilla uutta toimintamallia ja käynnisti kolmiportaisen tiedonkeruun COVID-19-pandemian tilannekuvan muodostamiseksi ja vaikutusten ennakoimiseksi.

1. Ensimmäiseksi kerättiin yhteen kaikki ne kysymykset, joihin edustajat halusivat saada heti lisätietoa. Kysymykset liittyivät muun muassa pandemian ajoitukseen ja hallintakeinoihin sekä näiden keinojen hyväksyttävyyteen sekä pandemian vaikutuksiin yhteiskunnan rakenteeseen ja kriisinsietokykyyn, yrityksiin ja talouteen, kotimaan ja Euroopan muiden haasteiden ratkaisemiseen, turvallisuuteen, ihmisten käyttäytymiseen, työntekoon, oppimiseen, mielenterveyteen, sosiaalipalveluihin sekä lapsiin ja nuoriin.

Kysymykset lähetettiin lausuntopyyntöinä kunkin aihealueen asiantuntijatahoille. Pyyntö suunnattiin vastuuviranomaisten sijasta laajemmalle tutkimusyhteisölle, jotta päättäjillä olisi saatavillaan mahdollisimman laaja pääsy erilaisiin ja myös kriittisiin tutkimusnäkökulmiin. Kysymykset lähetettiin matkaan huhtikuun alkuvuikolla. Suurin osa vastauksista pyydettiin 17.4.2020 mennessä, ja joitain täydentäviä kysy-

myksiä esitettiin ja niihin saatiin vastauksia vielä toukokuun aikanakin. Näkökulmien täydentämiseen liittyen tulevaisuusvaliokunta ja sivistysvaliokunta kokeilivat 15.5. myös pandemian vaikutuksiin liittyvää yhteistä verkkoseminaaria, jossa asiantuntijoita kuultiin virtuaalisen kokoussovelluksen kautta.

Uudenlainen kysymisen tapa, jossa tutkijat ja organisaatiot pääsivät vastaamaan kansanedustajien esittämiin suoriin kysymyksiin, synnytti sivutuotteenaan toisenkin lausumisen tapaan liittyvän kokeilun: strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamien hankkeiden koordinaattorit ja ohjelmajohtajat kehittivät uudenlaisen prosessin, jolla kyettiin tuottamaan nopeasti mutta kollektiivisesti jalostetut vastaukset strategisen tutkimuksen koko osaamis pohjaa hyödyntäen.

Saaduista lausunnoista tulevaisuusvaliokunnalle syntyi yhteensä noin 300 sivun lausuntomateriaali, jonka edustajat saivat välittömästi käyttöönsä. Lukija voi tutustua edustajien kysymyksiin, niihin vastanneisiin tahoihin, sekä vastausten päälinjat esittelevään tiivistelmään tämän raportin liitteessä 1.

2. Toisessa aallossa eri alojen asiantuntijoilta pyydettiin hieman pidempiä selvityksiä siitä, minkälaisia hyviä ja huonoja seurauksia COVID-19-pandemialla voi olla lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Myös nämä selvityspyynnöt tehtiin huhtikuun alussa ja selvitykset valmistuivat toukokuun loppuun mennessä. Nämä selvitykset julkaistaan tässä raportissa.

Selvitykset tarkastelevat COVID-19-pandemiaa muun muassa ympäristön, talouden, turvallisuuden, kulttuurin, taiteen, koulutuksen, ihmisen arjen, EU:n ja globaalin toimintaympäristön sekä maaseudun ja kaupungin kuten myös hyvinvointipalvelujen näkökulmasta. Osa asiantuntijoista pohtii myös ennakointijärjestelmän kehittämistä ja päätöksentekoa epävarmuuden vallitessa.

3. Kolmas aalto selvityksiä saadaan syksyllä 2020, kun valiokunnan tilaamat laajemmat selvityshankkeet valmistuvat. Hankkeissa arvioidaan muun muassa, milloin ja miten Suomen kansallinen ennakointijärjestelmä on havainnut pandemian riskin ja miten tämä ennakointitieto on otettu huomioon. Hankkeissa kartoitetaan myös mitkä teknologiat ovat osoittautuneet tärkeiksi COVID-19-pandemian ehkäisyssä ja torjunnassa ja miten pandemia vaikuttaa teknologian tulevaisuuden kehityssuuntiin. Pandemia on nopeuttanut esimerkiksi digiloikkaa useilla eri yhteiskunnan osa-alueilla. Valiokunta selvittää myös sitä, miten teknologialla voidaan edistää kestävä kehitystä.

Edellä kuvattu, kolmessa eri aallossa tapahtunut tiedonhankinta COVID-19-pandemiasta on konkreettinen esimerkki siitä, miten tulevaisuusvaliokunta kykenee nopeasti ja joustavasti syventämään ymmärrystään mistä tahansa asiasta, jolla valiokunta katsoo olevan erityistä merkitystä Suomen tulevaisuuden kannalta.

Esimerkki tuo myös hyvin esille tulevaisuusvaliokunnan erityisen roolin eduskunnassa: kun lakia säättävien valiokuntien toiminta fokusoitui tässä ja nyt tarvittavien valmiuslakien säätämiseen, niin tulevaisuusvaliokunta puolestaan irrottautui päivänpolitiikasta pohtimaan pandemian pidemmän aikavälin vaikutuksia ja sitä, miten voisimme kehittää ennakointijärjestelmää niin, että kykenemme havaitsemaan merkittävät riskit paremmin.

Samalla kun valiokunta hankki tietoa COVID-19-pandemiasta ja sen seurauksista, valiokunta myös lausui suurelle valiokunnalle EU:n vihreän kehityksen ohjelmasta (Green Deal). Tässäkin lausunnossa ([TuVL 1/2020 vp](#)) arvioitiin COVID-19-pandemian mahdollisia seurauksia. Tärkeänä pidettiin muun muassa sitä, että COVID-19-pandemian edellyttämä elvytys edistää myös vihreää siirtymää. Valiokunta korosti myös, ettemme saa unohtaa, että ennen COVID-19-pandemiaa olleet muut yhteiskunnalliset haasteet, kuten esimerkiksi huoltosuhteen ongelmat ja alueellinen eriarvoistuminen, työllisyys sekä hyvinvointivaltion rahoituspohja, eivät ole poistuneet, vaan pikemminkin vaikeutumassa nekin pandemian seurauksena. Valiokunnan lausunnossa korostui uudistava resilienssi, jossa häiriöstä toipuminen samalla uudistaa yhteiskuntaa. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että tietoon perustuvan päätöksenteon rinnalle tarvitaan kykyä tehdä päätöksiä suuren epävarmuuden vallitessa.

Green Deal-lausunnon pääviestit tiivistettiin myös lausuntoon valtiovarainvaliokunnalle julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2021 – 2024 ([TuVL 2/2020 vp](#)).

Myös nämä lausunnot ovat hyvä esimerkki tulevaisuusvaliokunnan toimintamallista: kuulemisilla ja selvityksillä hankittu tulevaisuustieto välitettiin muille valiokunnille ja ministeriöille lausunnoilla.

Yhteiskunnan muiden sidosryhmien kanssa tulevaisuusvaliokunta kommunikoi vastaavasti raporteilla ja avoimilla kuulemisilla sekä tiedottamalla valiokunnan toiminnasta erilaisissa ennakointiryhmissä ja -verkostoissa. Esimerkiksi COVID-19-pandemiaan liittyen tulevaisuusvaliokunta julkaisi 6.4.2020 tiedotteen käynnistyvistä koronahankkeista ([linkki tiedotteeseen](#)) ja järjesti 15.5.2020 yhdessä sivistysvaliokunnan kanssa verkossa koronawebinaarin koulujen ja yritysten digiloikasta ([linkki verkkoseminaarin tallenteisiin](#)). Tiedotetta ja webinaarikutsua jaettiin laajasti ennakointiverkostoissa.

Tulevaisuusvaliokunta on kuvannut tiedonhankintaprosessiaan tarkemmin lausunnossaan perustuslakivaliokunnalle ([TuVL 3/2020 vp — O 35/2020 vp](#))

Tieto lisää tuskaa, sanotaan. Myös tässä yhteenvedossa jää paljon lukijan pohdittavaksi. Asioita voidaan tehdä monella tavalla. Heti tai vasta myöhemmin. Kertarytinällä tai ajan kanssa vähitellen kokeilemalla. Ylhäältä johtaen tai alhaalta innostuen. Voimme yrittää palata takaisin vanhaan tai rakentaa uutta ja parempaa. Voimme toimia kansallisesti ja/tai kansainvälisesti. Yksinkertaista ja yhtä ainoaa oikeaa vastausta ei ole. Viisautta tällaisessa tilanteessa lieneekin se, että mahdollisuudet ja uhat tuodaan näkyviksi ja että niistä keskustellaan avoimesti.

Tulevaisuusvaliokunta jatkaa COVID-19-pandemian seurausten arviointia seuraavina vuosina ja pyrkii edistämään koronaviruksen hyviä seurauksia ja torjumaan huonoja seurauksia niin lyhyellä kuin pitkälläkin aikavälillä. Tässä välissä valiokunta toivottaa lukijoille innostavia hetkiä tämän laajan ja monialaisen raportin parissa.

Lopuksi valiokunta haluaa myös kiittää kaikkia kirjoittajia sekä COVID-19-pandemiasta valiokunnalle lausuneita muita asiantuntijoita yhdessä ja erikseen siitä suuresta työstä, mikä tämän raportin taustalla tehtiin keväällä 2020.

Helsingissä 12.6.2020

Valiokunnan puheenjohtaja Joakim Strand (r.)

Varapuheenjohtaja Pirkka-Pekka Petelius (vihr.)

Jäsenet:

Pekka Aittakumpu (kesk.)

Marko Asell (sd.)

Harry Harkimo (liik.)

Hannakaisa Heikkinen (kesk.)

Mari Holopainen (vihr.)

Katja Hänninen (vas.)

Ville Kaunisto (kok.)

Pasi Kivisaari (kesk.)

Ari Koponen (ps.)

Antti Lindtman (sd.)

Merja Mäkisalo-Ropponen (sd.)

Kristiina Salonen (sd.)

Sari Tanus (kd.)

Sinuhe Wallinheimo (kok.)

Jussi Wihonen (ps.)

Pandemia testaa suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä - kurkistuksia koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyviin ja huonoihin seurauksiin

Emeritaprofessori Sirkka Heinonen

Koronaviruksen (covid 19) aiheuttama pandemia ravisutti ja ravisuttaa vielä pitkään Suomea ja koko maailmaa. Se toimii vedenjakajana aikaan ennen pandemiaa ja aikaan sen jälkeen. Pandemian eteneminen ja sen seurausvaikutukset sekä kriisin laukaisemat toimenpiteet ja suhtautuminen näyttäytyvät varsin erilaisina eri maissa. Pandemia testaa yhteiskunnan **tulevaisuusresilienssiä** – sitä miten hyvin yhteiskunta pystyy reagoimaan tilanteeseen, päättämään relevanteista toimenpiteistä ja nousemaan kriisistä. Tulevaisuusresilienssissä on kyse ensinnäkin siitä, miten ja millaisena yhteiskunta tulee ulos pandemia-kriisistä sekä miten siihen johtaneita tekijöitä tunnistetaan ja miten sitä pystytään hillitsemään. Toisekseen, ja vähintään yhtä tärkeää tulevaisuusresilienssissä on oppia tapahtuneesta ja tapahtumien syy-seurausketjuista tulevaisuuden varalle – systemaattisen tulevaisuusajattelun ja holistisen proaktiivisuuden sekä epävarmuuksien ja riskien ennakkoinnin avulla.

Pandemia tulevaisuudentutkimuksen näkökulmasta

Ennen kaikkea koronapandemia pysäyttää ajattelemaan asioita laajemmalla – ja pidemmällä - perspektiivillä. Se kyseenalaistaa erittäin monia ilmiöitä laidasta laitaan: tehokkuusajattelun, kasvuajattelun, tuotantoketjujen nykyisen mallin, vapaan liikkuvuuden, terveydenhuollossa tehtävän priorisoinnin, kiinalaisten kosteat torit, vapaa-ajan lentoliikenteen ja vaikkapa ravintotottumukset. Suomi ei elä umpiossa. Suomen tulevaisuuteen vaikuttavat samat megatrendit, jotka vaikuttavat Euroopan ja koko maailman kehitykseen kuten esimerkiksi ilmastonmuutos, globalisaatio, urbanisaatio ja digitalisaatio. Väestönmuutos on myös megatrendi, mutta lisäksi se on kuvaava esimerkki siitä, miten sama megatrendi voi vaikuttaa eri puolilla maailmaa eri tavoin. Kehittyvissä maissa se näyttäytyy väestönmäärän kasvuna. Suomessa ja muissa teollistuneissa maissa kuten esimerkiksi Japanissa ja Koreassa se ilmenee väestön vanhenemisena. Kaikilla megatrendeilla on jokin sidos pandemiaan, sen syntyyn, leviämiseen ja hillitsemistoimiin. Kuitenkin globalisaatio nousee esiin *primus inter pares* –tekijänä. Kansainväliset kasvualat lentoliikenne ja turismi toimivat tehokkaana viruslinkkona, jonka kautta virus levisi näkymättömänä eri maihin ja maanosiin aiheuttaen varsin nopeasti maailmanlaajuisen pandemian. Euroopassa pahiten ovat kärsineet Italia, Espanja ja Ranska, jotka ovat matkailun ykkösmaita ja erityisesti aasialaisten suosiossa. Pandemian vertailukohta on espanjantaudissa (influenssa A:n alatyypin H1N1), joka surmasi kymmeniä miljoonia vuosina 1918-1920. Aiempi esimerkki on kolmasosan Euroopan väestöstä pois pyyhkäissyt musta surma 1300-luvulla. Kuitenkin samankaltaisuuksien lisäksi on suuria eroja näiden kahden aiemman terveyskriisin ja koronaviruksen

välillä. Virus covid19 levisi nopeammin, sitä koskevaa tietoa saatiin nopeammin ja sitä vastaan on alettu kehittää rokotteita.

Suomi on tulevaisuusorientoitunut maa ja tulevaisuusvaliokunnan tehtävänä on tunnistaa maamme tulevaisuuteen merkittävästi vaikuttavia ilmiöitä niin varhaisessa vaiheessa, että niihin voidaan vielä tarvittaessa vaikuttaa politiikan keinoin. Tällaisen proaktiivisuuden ja vaikuttamisen lisäksi valiokunnan on hyvä vahvistaa maamme tulevaisuusresilienssiä ja sitä, että otamme oppia tapahtuneesta ja luotaamme monia eri vaihtoehtoisia tulevaisuuksia pyrkien vahvistamaan maallemme hyvinvoiva, terveellinen ja turvallinen tulevaisuus, samalla eliminoiden kielteisten kehityskulkujen eteneminen ja yllättävien tapahtumien lieveilmiöt.

Mikä on se uusi normaali, johon pandemian jälkeinen aika johtaa? **Yllätykset ovat uusi normaali** eli lähtökohtana on se, että elämme VUCA-maailmassa, jossa tapahtumat, suhdanteet ja ilmiöt voivat heittelehtiä (volatility), ympärillämme on jatkuvasti epävarmuuksia (uncertainty), asioiden keskinäinen kytkeytyneisyys on entistä voimakkaampaa (complexity) eivätkä tapahtumien ja ilmiöiden tulkinnat ole yksiselitteisiä (ambiguity) (ks esim Heinonen et al 2017). Emme voi välttää epävarmuuksia ja yllätyksiä, emmekä voi kontrolloida niitä, mutta sen sijaan voimme kehittää tulevaisuusosaamisen avulla niiden ennakointia, niihin valmistautumista, niiden muokkaamista vähemmän haitallisiksi. Tällainen yllätysten ja epävarmuuksien ontologinen hyväksyminen on haastavampaa ja ajattelutavan muuttumiselle haastavampaa kuin miltä saattaisi ensi kädessä vaikuttaa.

Pandemia muutostekijänä ja vaikutusketjujen katalysaattorina

Nyt yhteiskuntaamme ja koko maailmaa ravisuttava koronakriisin viitassa liehuva pandemia on tulevaisuutta dramaattisestikin muovaava muutostekijä. Tulevaisuus kehkeytyy vallitsevien, edellä mainittujen megatrendien ja trendien virtauksessa. Lisäksi tulevaisuuden muotoutumiseen vaikuttaa myös heikot signaalit - uudet oraalla olevat ilmiöt, joista ennakointiosaamisen avulla voi havaita merkkejä. Neljäs tulevaisuussignaali-ryhmä ovat mustat joutsenet (Taleb 2007) ja villit kortit - yllättävät ja epätodennäköiset tapahtumat, joilla toteutuessaan on mullistavia vaikutuksia. Pandemia on tyypillinen tähän yllätyskategoriaan kuuluva tulevaisuussignaali - muita esimerkkejä ovat isot luonnonkatastrofit kuten tsunami Thaimaassa 2004 tai terrorismi-iskut kuten World Trade Centerin tuho New Yorkissa 2001. Talouselämän puolelta kuvaava esimerkki on asuntolainojen kovertama finanssikriisi vuonna 2008. Itse asiassa lukuisissa tulevaisuusverstaissa on kyllä hahmotettu yllättäen nousevaa pandemiaa ja WHO jo vuosia sitten on varoittanut tästä mahdollisuudesta. Pandemian mahdollisuus on ollut esillä olemassa olevana riskinä, joten se ei ole täydellinen musta joutsen (täysin odottamaton). Kuitenkaan lähes millään taholla ei ole ollut yksityiskohtaista strategiaa, miten toimia sen sattuessa. Varsinaiset yllätykset voivatkin nousta pandemian moninaisista vaikutuksista yhteiskuntaan. Koronakriisi vaikuttaa kaikkiin toimijoihin yhteiskunnassa ja kaikkiin keskeisiin yhteiskunnan instituutioihin. Koronakriisillä on sekä fyysisiä (taloudellisia, ympäristöllisiä, tilallisia jne) että sosiaalisia (polarisaatio, syrjäytyminen) ja psykologisia (vuorovaikutus, huoli) vaikutuksia, joihin toimijoiden on reagoitava. Ongelmana on, että modernilla yhteiskunnalla ei ole kokemusta koronakriisiin suhtautumisesta - selviytymisstrategia oli luotava, kuten myös palautumissuunnitelma.

Kaaosteoriassa perhosvaikutus kuvaa pientä muutosta jossain puolella maailmaa (tässä tapauksessa Kiinan Wuhanissa), jolla voi olla massiivisia, arvaamattomia seurauksia toisella puolen maapalloa. Hyönteisen siipi heilahtaa ja aiheuttaa viikkoja myöhemmin tornadon (tai pandemian) jossain päin maailmaa. Koronapandemia on kuitenkin metaforana pikemminkin maanjäristys – se ravisuttaa äkillisesti ja aiheuttaa enemmän tai vähemmän tuhoa. Sen jälkijäritykset ovat kuitenkin vieläkin arvaamattomampia ja niiden ennakkointiin kannattaa paneutua, koska ne muuttavat maailmaa pysyvästi. Voimme ennakoida koronapandemian vaikutuksia, mutta se muodostaa ensimmäisen ponnahduslaudan pidemmän tähtäyksen ennakkointiin, jossa luodetaan noiden vaikutusten mahdollisia jatko vaikutuksia ja keskinäisiä kytkentöjä. Onnekkaimmassa tapauksessa maailma ohittaa viruksen huipun vuoden 2020 aikana. Mutta taloudelta, hallituksilta ja sosiaalisilta instituutioilta menee parhaassakin tapauksessa vuosikausia elpymiseen.

Itse asiassa sen sijaan, että edes puhuttaisiin "ennalleen palaamisesta", mikä merkitsisi paluuta asioiden entiseen tilaan, olisi viisasta suunnitella, mihin uuteen suuntaan sivilisaatio kulkee. Sekin tulee olemaan kuoppainen tie. Seuraavat 3–5 vuotta muistuttavat meitä siitä, että Covid19 tuli salamana kirkkaalta taivaalta, vaikka sen tuloa oli uumoiltukin.

Pandemian ennakkointia ja vaikutusanalyysia

Seuraavassa hahmottelen pandemian vaikutuksia Suomelle, sen hyviin ja huonoihin seurausvaikutuksiin – lyhyellä 0-2 vuoden ja pidemmällä yli 5 vuoden aikatahtimella (kussakin ulottuvuudessa ensin lyhyt aikaväli ja sen alla pidempi aikaväli). Tämä perustuu ilmiöihin, joista on jo havaittua evidenssiä että ennakkoinnin pohjalla odotettavissa oleviin ilmiöihin ja mahdollisuuksiin. Järjestän vaikutustarkastelun systemaattiseen PESTEC-luokitukseen. PESTEC on ennakkoinnissa käytetty tulevaisuustaulukko, jonka tarkoitus on valottaa tutkittavaa kohdetta kokonaiskuvan saamiseksi monelta eri dimensiolt. Ne ovat P = poliittinen, E = ekonominen/taloudellinen, S = sosiaalinen/yhteiskunnallinen, T = teknologinen, E = ekologinen/ympäristöllinen, ja C = kansalaisiin, asiakkaisiin tai kulttuuriin (citizen/customers/culture) viittaava ulottuvuus. Jokaiseen ulottuvuuteen ennakoidaan – ei ennusteta – useampiakin vaikutuksia. Lopulta taulukon pohjalta voi valita eri dimensioilta tiloja (tila = yksi kuvattu vaikutus) ja yhdistämällä eri dimensioilta valittuja tulevaisuustiloja voi puolestaan laatia monia erilaisia skenaarioita. Taulukkoa voi myös syventää lisäämällä ennakoituja tai jo havaittuja vaikutuksia ja pohtia myös vaikutusten keskinäisiä kytkentöjä ja välillisiä vaikutuksia.

Vaikutuksia poliittisella ulottuvuudella (P)

Eri maiden hallitusten on reagoitava pandemiaan. Demokraattisissa maissa kuten Suomessa on havaittavissa, että lyhyellä tähtäyksellä hallitus on tomissaan saanut aikaan poliittisen konsensuksen. Pidemmällä aikavälillä tuo konsensus saattaa kuitenkin haurastua. Autoritaarisissa maissa päätöksenteko saattaa olla nopeaa ja tehokasta, mutta ei läpinäkyvää ja voi johtaa totuuden peittelyyn, liialliseen kontrolliin ja yksityisyyden suojan loukkauksiin. Populismin nousua uumoiltiin yhtenä pandemian vaikutuksena, mutta sitä ei onneksi ole tapahtunut. Kansainvälisessä politiikassa pandemia on saanut aikaan myös solidaarisuutta. Toisaalta on nähty myös sitä, että suurvallan johtaja heittelee lonkalta epätie-

teellisiä neuvoja ja politiikkaa, jossa lietsotaan salaliittoteorioita. Epidemian vähättely, tieteenvastaisuus ja muiden päättäjien painostus ovat joissain maassa saaneet jopa poliittista kannatusta epätietoisuudessa elävältä kansalta. Geopoliittisesti pandemia saattaa pidemmällä aikavälillä synnyttää uusia koalitioita, jotka voivat reagoida tuleviin vastaaviin pandemioiden tai uhkiin yllättävästikin. Pidemmällä aikavälillä on riski, jos Suomi menee mukaan näennäisesti toimivaan, mutta uhkia sisältävään toimintastrategiaan. Tai jos Suomi ottaa mallia läntisen naapurimaamme eettisestikin arveluttavasta viruksen vapaasta levittämisstrategiasta. Huonoina puolina saattaa syntyä poliittista liikehdintää, joka tähtää murentamaan luottamusta poliittiseen päätöksentekoon. Vastaliikkeitä syntyy myös tiukkojen rajoitusten asettamisesta. Koronakapina saattaa sytyä, jos kansalaisten holhoaminen nähdään yksilön oikeuksia ja vapauksia rikkovana.

Vaikutuksia taloudellisella ulottuvuudella (E)

Koronakriisi havainnollistaa asioiden kytkeytyneisyyden. Terveydelliset vaikutukset johtavat suoraan taloudellisiin vaikutuksiin. Pandemian hillitsemiseen tähtäävät toimet ja rajoitukset johtavat yritysten toimintakyvyn, liiketoiminnan ja siitä saatavan tulon huomattavaan heikkenemiseen. Lomautuksia, työttömyyttä, konkurssseja seuraa – pitkä taantuma, jopa lama, ehkä uusi pula-aika. Erityisesti vientiteollisuus on vaikeuksissa. Joitain myönteisiä poikkeuksiaikin on, esimerkiksi metsäsektorin yritykset eivät ole niinkään kärsineet. Päinvastoin, sellun kysyntä kasvaa pandemian aiheuttaessa ravintoloiden sulkemisia ja tilalle noutopalveluja, joissa käytetään pahvipakkauksia. Lisäksi verkkokauppa on räjähtänyt kasvuun ja tarvitsee pahvia. Polkupyörien valmistaminen on myös kasvuala pandemian johdosta – tartunnan välttämiseksi kannattaa vältellä joukkoliikennevälineitä. Hyvänä seurauksena voidaan pidemmällä tähtäyksellä ennakoida talouskasvua yrityksille, jotka valmistavat hengityssuojaimia tai muita eristyssuojavarusteita, sekä palveluille, jotka hoitavat esimerkiksi karanteenissa olevien tarpeita tai jopa tarjoavat viruksesta vapaita matkailupalveluja. Pidemmällä tähtäyksellä syntyy debatti talous vs hyvinvointi. Äärimmäiseen tehokkuuteen pyrkivä itseisarvoinen bruttokansantuotteen kasvattamistavoite saatetaan kyseenalaistaa ja korvata toisenlaisella talouslogiikalla ja jopa talousjärjestelmällä.

Kotitalouksien tasolla talous on saattanut heiketä työttömyyden kautta niin, että BKT-luvut ovat viimeinen asia useimpien ihmisten mielissä. Hallitusten ja yritysten kannalta velan kasvu on kuitenkin huolestuttava asia. Useat yritykset hotelli- ja ravintola-alasta lentoliikenteeseen kärsivät merkittäviä tulonmenetyksiä. Pakon sanelemana näillä aloilla syntyy myös innovaatioita - uusia tuotteita, palveluja ja toimintatapoja. Ravintolat tarjoavat nou-toruokaa myös fine dining –kategoriassa. Niiden konseptiin kuuluu se, että ateriakokonaisuus on puoliksi valmistettu ja viimeistely tapahtuu tunnelmallisesti kotona. Uudet kuluttajaryhmät saattavat kokeilla tätä ruokailuvaihtoa ja siirtyä jatkossakin ko ravintolayritysten asiakkaiden. Yritysten tukeminen ja elyvyyspaketit ovat tarpeen. Suomella on tuhannen taalan paikka suunnata elvytystoimet ja esimerkiksi korjausrakentaminen kohteisiin, jotka samalla hillitsevät ilmaston lämpenemistä. Liikenteen ja mahdollisimman monen muunkin yhteiskunnan sektorin sähköistäminen ja sähkön tuottaminen uusiutuvalla energialla tuottaa win-win –tilanteen - ratkaistaan yhtä aikaa kahden ison kriisin (pandemia ja ilmastomuutos) ongelmia ja haasteita. On nähtävissä, että talouden heikkeneminen kehitysmaissa johtaa lopulta myös siirtolaiskriisin pahenemiseksi.

Globaali talousromahdus ja heikentynyt toimeentulo varmistavat sen, että ihmiset jatkavat muuttamistaan pois romahtaneista valtioista. Turkki on tehnyt selväksi, ettei se halua si-joittaa ikuisesti neljää miljoonaa Syyrian pakolaista. Persianlahden valtioiden tuen heiken-tyminen Egyptille ja Sudanille saattaa katalysoida muuttoliikkeen myös näistä maista. Siksi on odotettavissa, että siirtolaiskriisi Keski-Amerikasta Meksikoon ja Lähi-idästä ja Afrikasta Eurooppaan kiihtyy jälleen. Laajemmin ottaen, jos ja kun rajat ylittävän liikkuvuuden pan-demiarajoitukset poistuvat, miljoonat ihmiset yrittävät paeta "punaisen vyöhykkeen" alu-eilta eli maista, joissa ei ole riittävää terveydenhuoltoa, "vihreiden vyöhykkeiden" maihin, joissa se on parempi. Suomi voi kohta olla jälleen maa, johon pyritään suurella joukolla.

Vaikutuksia sosiaalisella ulottuvuudella (S)

Pandemialla on välittömiä terveydellisiä vaikutuksia – viruksen nopean leviämisen aiheut-tamat sairastumiset ja kuolemat. Pandemian aikana muista sairauksista kärsivät eivät kui-tenkaan lähde helposti hoidattamaan sairauksiaan niissäkään tapauksissa, joissa viivästys aiheuttaa vakavia seurauksia. Tästä syntyy pidemmällä aikavälillä piilevä hoitovaje ei-pan-demia -tapausten hoitamisesta. Lisäksi huoli ja pelko aiheuttavat mielenterveydellisiä on-gelmia. Syntyy tulevaisuusahdistus – mitä jos itse tai omaiseni sairastuu ja jopa kuolee?

Hyvä asia pandemian aikana on se, että yhteiskunta voi monelta osin siirtyä etäläsnäolon moodiin. Ne työt, jotka eivät ole paikkaan sidottuja, voidaan tehdä etänä kotoa käsin. Etätyö poistaa myös työmatkat. Huono asia on se, että monella ei ole aiempaa kokemusta etätyön käytänteistä, jotka vaativat tiettyä erityisosaamista: hyvää organisointikykyä, ergonomista työtilaa ja joustavaa rytmittämistä työn ja kodin askareiden välillä. Yksin asuvilla puoles-taan etätyö voi aiheuttaa syrjäytymisen tunnetta fyysisen työpaikan sosiaalisten käytävä-keskustelujen jäätyä pois. Liiallinen työn kuormittavuus voi myös korostua etätyössä. Huo-maamattaan voi tulla tehdyksi enemmän työtä kuin varsinaisella työpaikalla, mikä saattaa nakertaa hyvinvointia uupumuksen tai stressin kautta. Etätyö voi myös luoda polarisaa-tiota, eriarvoisuutta siitä johtuen, että kaikissa töissä ei voida siirtyä etätyöhön. Tällöin etä-työ voi näyttäytyä elitistisenä ja paikkatyö virukselle altistavana.

Myös kouluissa ja yliopistoissa etäopiskelumoodiin siirtyminen on toimintojen ylläpidon mahdollistaja. Suurena haasteena on lasten ja nuorten hyvinvointi tässä tilanteessa ja var-sinkin silloin, jos kotioiloissa on turvattomuutta tai taloudellisia ongelmia. Nuorten eriarvoi-suus korostuu, minkä takia oppimiserot voivat kasvaa. Oppimisen tukeminen on paljolti perheiden varassa, joissa vanhemmilla voi olla täysi työ oman työn etäorganisoinnissa.

Pidemmällä tähtäyksellä etätoimintojen moodi voi jäädä päälle. Nekin, jotka eivät aiemmin olleet tehneet etätyötä, huomasivat sen eittämättömät edut ja jatkavat etätyötä pandemian jälkeenkin.

Vaikutuksia teknologisella ulottuvuudella (T)

Siirtyminen lähes totaaliseen etätyöhön oli modernin tietoyhteiskunnan mahdollistama malli. Meillä on tieto- ja viestintätekniikkaa laajalta käytössä niin töissä kuin vapaa-aikana.

Yliopistolla tehtävä opetus- ja tutkimustyö sekä hallinto ovat tietotyötä, joka soveltuu mainiosti myös etänä tehtäväksi. Etäläsnäolo voidaan toteuttaa yhteiskunnan eri sektoreilla, työn ja koulutuksen lisäksi vaikkapa kulttuurissa, urheilussa ja terveydenhoidossa.

Mitä investointeja voimme tehdä koronaviruspandemian vaikutusten torjumiseksi ja tulevaisuuden ohjaamiseksi vakaampaan ja kestävämpään suuntaan? Investoinnit bioteknologiaan ja terveydenhuoltoon ovat ilmeisiä kohteita ja niissäkin siten, että yhdistetään etälääketiede ja paikalliset klinikat ja hoitolaitokset. Biotieteiden osalta uuden lääkkeen tuotantokustannukset ovat kaksinkertaistuneet aina kymmenen vuoden välein. Lääketieteessä rokotteiden kehittäminen nousee uudelle tasolle.

ICT-aplikaatiot kännykässä auttavat virustartuntojen saaneiden tunnistamisessa ja jäljittämisesssä. Pandemian hallintaan pyrkiviä innovaatioita syntyy niin ict:n, digitalisaation, paikkatietojärjestelmien kuin kehittyneen tekoälyn alueilla.

Olemme menossa tietoyhteiskunnasta kohti digitaalista merkitysyhteiskuntaa. Teknologia auttaa meitä, mutta perimmäiset, tärkeimmät kysymykset koskevat ihmisyyttä ja ihmisen roolia osana luontoa ja suhteessa siihen miten ihminen teknologiaa käyttää.

Vaikutuksia ekologisella ulottuvuudella (E)

Lentoliikenteen vähetessä myös ilmansaasteet ja -päästöt siltä osin laskevat. Työmatkoja siirrytään tekemään joukkoliikenteen sijasta joko yksityisautoilla, mikä lisää päästöjä, ellei kyseessä ole sähköauto, tai kevyen liikenteen osalta esimerkiksi pyöräillen, mikä vähentää päästöjä. Pandemian jälkeen pyöräily saattaakin nousta suositukseksi liikkumisen muodoksi – se on sekä terveellinen että ympäristön kannalta myönteinen, koska ei aiheuta hiilidioksidipäästöjä. Suomessa tosin ympärivuotinen pyöräily ei sääolosuhteiden vuoksi ole käytännössä mahdollinen ratkaisu kuin vain marginaalisen ryhmän kohdalla. Yksityisautoilun osalta tulisi merkittävästi tukea sähköautoja ja pyrkiä koko autokannan sähköistämiseen. (Heinonen & Karjalainen 2019).

Luonnonympäristön kuten metsän, puistojen ja rantojen merkitys korostuu. Rajoitusten ja tartunnan pelosta fyysisten kontaktien vähentäminen on avannut ikkunat ja ovet luontoon ja liikuntaan. Jos luonnossa liikkuminen jää pysyväksi muodoksi niillekin, jotka eivät ennen pandemiaa niin paljon sitä harrastaneet, voidaan puhua jopa kansanterveydellisistä vaikutuksista. Viherrakentamiselle tulee myös uutta kysyntää. Kaupunkisuunnittelulle pandemiasta tulee kiintoisa haaste – miten lisätä kaupunkirakenteeseen viheralueita ja miten mahdollistaa kaupunkilaisille liikkuminen luontokohteissa ja kaupunkitilassa myös virusepidemian olosuhteissa.

Negatiivisena vaikutuksena voi olla se, että merkittävät talouden tukitoimet kohdistetaan terveydenhuollon resursseihin ja yrityksille, ja ilmastonmuutoksen hillitsemiseen ja kestävän kehityksen edistämiseen aiotut voimavarat vähenevät.

Vaikutuksia kulttuurisella ulottuvuudella (C)

Kulttuuriin kuuluvat tavat ja tottumukset sekä ajattelutavat ja ihmisten suhtautuminen luontoon, teknologiaan, uskontoon, muihin ihmisiin ja elämän ja kuoleman kysymyksiin sekä tulevaisuuteen. Reaaliaikaisen tiedonvälityksen ja globalisaation myötä tietoisuus maailman vakavista ongelmista ja kriiseistä välittyy jatkuvalla syötteellä tajuntaamme. Ilmastomuutoksen etenemisen ja supertekoälyn tuloon liittyvien tulevaisuuskuvien kohdalla on alettu puhua jo eksistentiaalisista riskeistä, jotka uhkaavat koko ihmiskunnan olemassaoloa. Viruksen värjäämä koronakevät syventää jo ennestään vallinnutta tulevaisuusaahdistusta, joka johtuu ilmastomuutoksen ja konfliktien kielteisistä vaikutuksista. Kaikenikäisten on tärkeää säilyttää toivo tulevaisuuteen. Etenkin lasten ja nuorten kohdalla tulevaisuustoivon säilyttäminen on kriittisen tärkeää. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020).

Sinänsä virukset ja kuolema kuuluvat elämään ja niihin on opittava suhtautumaan. Kuolema on häivytetty modernista elämästä verhojen taakse. Lapsille ja nuorille voi olla traumaattista myös se, että siitä ei puhuta. Miten elää ja miten kuolla ovat eettisiä kysymyksiä ja ne voitaisiin nostaa julkiseen keskusteluun pandemian jälkeenkin. Pandemian kohdalla tuntuu välittämiseen ja hoivaan panostavalle kulttuurille vieraalta ajatukselta, että ihminen joutuu kuolemaan yksin ilman läheisten läsnäoloa. Hautajaisten järjestämisessä rajoitukset 10 ihmisen maksimista rajaavat useissa perheissä läheisiäkin sukulaisia pois. Vastaavasti häitä, merkkipäivien viettoa ja kastetilaisuuksia on joko jouduttu järjestämään tiukkojen rajoituksen puitteissa tai mahdollisuuksien mukaan lykätty pandemian hiipumisen aikaan.

Monelle pandemian aiheuttaman ahdistuksen ja pelon sekä toisaalta muihin ihmisiin fyysisen etäisyyden pitämisen aiheuttaman tylsistymisen lieventämiseen on auttanut luonnossa liikkumisen ja luonnon ilmiöistä nauttimisen lisäksi taide ja kulttuuri. Kulttuuri- ja taidetahtumat siirtyivät myös verkkoon samoin kuin työ ja opiskelu. Kirjaston sulkeutuminen pandemian takia on ollut monelle raskasta, mikä kertoo kirjastojen syvällisestä merkityksestä kansalaisille henkisen hyvinvoinnin lähteenä. Myös museoissa käymisen ja kirkollisten tapahtumien merkitys ihmisille on todennettu. Kulttuuriin liittyvänä asiana on mainittava myös survivalismin kiinnostuksen kasvu. Itse tekeminen ja omavaraisuus ovat aiheita, joiden tiimoilta haetaan yhä enemmän tietoa. Pandemian aiheuttamien rajoitusten myötä on hyvä pysähtyä ajattelemaan, mitä pitää elämässä tärkeänä. Pysähdys antaa sijaa myös hitaan elämän (slow life) kulttuuriselle mallille. Kaikkea ei tarvitsekaan tehdä tehokkaasti ja tiukalla aikataululla. Hitaan elämän malli pandemian pakottamana johdattaa monet mökkeilyn pariin virusvapaalle vyöhykkeelle nekin, jotka eivät aiemmin ole mökkeilystä perustaneet. Periferiasta voikin tulla turvapaikka tiheään asutuille kaupunkilaisille. Eräs pandemian vaikutuksista voikin kytkeytyä maaseutu/kaupunki-ajattelun uudelleen mietintään ja kahtia-asettelun purkamiseen.

Uudelleen ajattelun paikka

Tämän pandemian ja sen aiheuttamien huolestuttavien talousvaikutusten aikana ihmiskunta on saanut ensimmäisen globaalin ”aikalisänsä”. Meidän tulisi ajatella uudelleen kaikki instituutiot. Osaammeko käyttää tämän pysähdyksen suoman ajan viisaasti? David Kortin (2020) on kiteyttänyt ihmiskunnan tärkeimmäksi tehtäväksi kyseenalaistaa BKT:n itseisarvoinen kasvattaminen ja sen sijaan satsata varmistamaan sekä ihmisten että planeetan

tan hyvinvointi. Pandemia on kiinteästi sidoksissa tähän nexukseen. Samalla voimme miettiä, mikä ei muutu ja minkä emme haluakaan muuttuvan? Ihmiset ovat sosiaalisia eläimiä. Meidän tarpeemme inhimilliseen vuorovaikutukseen ja luonnonyhteyteen ei vähene. Solidaarisuus, auttaminen ja hoiva ovat ominaisuuksia, jotka tekevät ihmisestä ihmisen.

Politiikkasuosituksia

Pandemian jälkihoitoon ja sen aiheuttamiin seurausvaikutuksiin paneutuminen on oppimisprosessi. Oppimista tapahtuu myös virheiden ja erehdysten kautta. Seuraavassa on joitain suosituksia politiikkatoimenpiteiksi pandemian jälkeiseen Suomeen:

- yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä on vahvistettava (esimerkiksi hallituksen tulevaisuusselontekoprosessissa kiinnitettävä enemmän huomiota villeihin kortteihin ja mustiin joutseniin)
- ennakointi ja tulevaisuusajattelu kouluihin ja oppilaitoksiin uutena oppiaineena, myös varhaiskasvatukseen
- panostettava innovaatiojärjestelmän kehittämiseen ja toimivuuteen ja siten, että innovaatioilla ratkaistaan kompleksisia ongelmia
- tutkimuksen ja koulutuksen resurssit turvattava
- keskinäistä riippuvuutta tulee vähentää tehokkuuden maksimoimiseksi luoduista haavoittuvista ja pitkistä toimitusketjuista
- kansainvälistä yhteistyötä ja yhdessä oppimista yhteisestä pandemiaongelmasta tulee kehittää
- reaaliaikainen, tosiasiapohjainen ja läpinäkyvä tiedonvälitys varmistettava
- hallituksen päätöksenteon perusteiden julkistaminen on avattava kansalle
- maamme huoltovarmuuden varmistaminen kriisien välilläkin
- omavaraisuuden lisääminen kaikissa toiminnoissa, etenkin ravinnontuotanto ja energia
- koko yhteiskunnan sähköistäminen uusiutuvaan energiaan perustuen
- vertaisuuden ja vapaaehtoisuuden tukeminen

Taulukko 1. PESTEC-taulukko koronapandemian seurausvaikutuksista

		Myönteiset vaikutukset			Kielteiset vaikutukset		
P	0-2 v.	Konsensus			Vastareaktiot		Autoritaarisuus
	5 v.-	Politiikan paluu yhteisten asioiden vakavaksi hoidoksi			Luottamus hallitukseen hiipunut, koronakapinat	Populismi	Kontrolli yksilön yksityisyyttä ja tietosuojaa loukaten
E	0-2 v.	Jotkut alat menestyvät	Maahanmuutto tuo työvoimaa	BKT talouden ainoana mittarina kyseenalaistetaan	Lomautuksia	Kassakriisejä	
	5 v.-	Uusia innovaatioita ja kasvualoja hyvinvoinnin, terveyden ja liikkumisen aloilla	Maahanmuutto hallitsematonta	BKT vs. hyvinvointi	Työttömyyttä	Konkurseja	
S	0-2 v.	Vertaisapu ja yhteisöllisyys	Voimaistuminen etätöön ja koulutuksen avulla		Fyysisen sairastumispelon tai eristyksen aiheuttamat mielenterveysongelmat	Ei hakeuduta hoitoon tavanomaisissa sairauksissa	Etätööhön epäsopeavuus
	5 v.-	Yksinasuvien ja vanhusten avuntarpeita seurataan tarkemmin	Etätö- ja etäkoulutusmoodit tulevat pääsääntöisiksi			Pitkittynyt hoidon saanti aiheuttaa kustannuksia ja ongelmia	Kotona syömis- tai juomishäiriöitä, kotiväkivalta
T	0-2 v.	Etätoiminnot mahdollistavat poikkeusajan toiminnot	ICT ja digitalisaatio	Bioteknologia	Teknologia mahdollistaa tietosuojaloukkaukset		
	5 v.-	Etätoiminnoista normaalkäytäntö	Paikkatietojen yhdistäminen big dataan ja tekoälyyn	Uusien lääkkeiden saanti markkinoille aiempaa nopeammin	Teknologiaa käytetään valvontaan enemmän kuin mahdollistamiseen		
E	0-2 v.	Jotkut alat menestyvät	Maahanmuutto tuo työvoimaa	BKT talouden ainoana mittarina kyseenalaistetaan	Lomautuksia	Kassakriisejä	
	5 v.-	Uusia innovaatioita ja kasvualoja hyvinvoinnin, terveyden ja liikkumisen aloilla	Maahanmuutto hallitsematonta	BKT vs. hyvinvointi	Työttömyyttä	Konkurseja	
C	0-2 v.	Aikalisä ajatella "kaikki uusiksi"	Hitaan elämän edut, mökkeilyn suosio	Taide, kulttuuri, kirjastot, museot tärkeässä roolissa	Tulevaisuusajattelun laimautuminen, ymmällään olo	Näköalattomuus tai haluttomuus ajatella asioita uusiksi	
	5 v.-	Tulevaisuustoivon säilyttäminen	Maaseudun aseman vahvistuminen aluepolitiikassa		Tulevaisuusahdistuksen syveneminen	Paluu vanhoihin terveyttä ja ympäristön laatua heikentäviin käytäntöihin	

Lähteet

- Heinonen, Sirkka (ed) (2020). [Interview of Karlheinz Steinmüller On the deepening VUCA World and Surprises by Sirkka Heinonen at Finland Futures Research Centre \(FFRC\)](#), Helsinki 2020. Audio and text.
- Heinonen, S., Karjalainen, J., Ruotsalainen, J. & Steinmüller, K. (2017). [Surprise as the New Normal – Implications for Energy Security](#). European Journal of Futures Research (2017) 5: 12.
- Heinonen, Sirkka & Karjalainen, Joni (2019). [Electrification in Peer-to-Peer Society. A new narrative for Sustainable futures](#). FFRC Publications 1/2019.
- Khanna, Parag & Khemka, Karan (2020). The coronavirus butterfly effect: six predictions for a new world order. 25.4.2020.
- Korten, David (2020). Wellbeing versus GDP: The Challenge and Opportunity of Human Development in the 21st Century.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020). Tutkijoiden näkemyksiä koronaepidemian vaikutuksista ja tarvittavista toimenpiteistä. 3.4.2020
- Taleb, Nassim (2007). Black Swan. The impact of the highly improbable. Random House.

Elämä koronan jälkeen

Futuristi Elina Hiltunen, What's Next Consulting Oy

Koronapandemia on vaikuttanut elämäämme ennennäkemättömällä tavalla. Sen vaikutukset ovat näkyneet niin työelämässä, taloudessa, matkustamisessa, koulutuksessa, terveydenhuollossa, vanhustenhuollossa, teollisuudessa ja niin edelleen. Koronavirusta on verrattu [mediassa](#) toiseen historian pandemiaan, espanjantautiin, joka vaikutti maailmalla 1918-1920. Se sairastutti noin kolmanneksen maailman väestöstä ja tappoi arviolta 50 miljoonaa ihmistä. Onneksi koronaviruksen kanssa [kyseiset luvut](#) ovat vielä kaukana. Koronan tuomat muutokset ovat kuitenkin tuoneet täysin uudenlaisen tilanteen nykyiseen Suomeen ja maailmaan. Sen kestosta, vaikutuksista ja tukahduttamisesta on lukuisia näkemyksiä eri alan asiantuntijoilta, mutta totuuden nimissä nämä näkemykset ovat vain valistuneita arvauksia. Myös tämä artikkeli on yksi valistunut arvaus tulevaisuuden tutkijan näkökulmasta koronan jälkeiseen aikaan.

Radikaalin luonteensa ja kokonaisvaltaisten vaikutustensa vuoksi koronapandemia luonnollisesti aiheuttaa hämmennystä ja huolta. Eri tahoilla käydään keskustelua pandemian ja erityisesti eristystoimenpiteiden vaikutuksista muun muassa talouteen; yritysten toimintaan, työpaikkojen menetykseen ja mahdolliseen konkurssiaaltoon, terveydenhoitohenkilökunnan riittävyteen ja resursseihin, koulutukseen, ihmisten mielenterveyteen ja niin edelleen. Vaikka vaikutukset ovatkin olleet suuria, pidemmällä aikavälillä on kuitenkin tärkeä huomata, että parhaimmillaan koronavirus on vain hetki historian aikajanalla, kuten kävi esimerkiksi sellaisten [pandemioiden](#) kuin espanjantaudin, hongkongilaisen influenssan (1968-1969) ja sikainfluenssan (2009) kanssa. [Erilaisia skenaarioita](#) tilanteen kestosta on esitetty. Näissä akuutti kriisitilanne on ohi vuodessa tai parissa. Toisaalta [WHO varoittaa](#), että voi käydä myös niin, että koronavirusta ei saada katoamaan maailmasta kokonaan. Vastaava esimerkki tästä on pandemaksi muodostunut HIV, johon ei toiveista huolimatta ole vielä kehitetty rokotetta. Maailmalla on vielä myös olemassa tauteja, kuten tuhkarokko, jotka eivät ole toimivasta rokotteestakaan huolimatta hävinneet.

Tässä artikkelissa käyn läpi elämän eri osa-alueita ja mahdollisia vaikutuksia, joita koronalla voi olla lyhyellä 0-2 vuoden aikavälillä sekä pidemmällä, yli 5 vuoden aikavälillä. Raporttini loppuosaan olen tiivistänyt näkemyksiäni – sekä toiveitani että pelkojani siitä, mitä muutoksia on odotettavissa lyhyellä ja pidemmällä aikavälillä tulevaisuudessa koronan vuoksi.

Ilmastonmuutos ja ympäristö

Jos jotain hyviä vaikutuksia koronaviruksella ja eristyksellä on ollut, niin erityisesti ympäristömme on voinut kiittää eristystoimenpiteitä. Kun esimerkiksi liikkumista on rajoitettu, on sillä ollut vaikutuksia päästöjen vähenemiseen. Tosin muutokset tuskin ovat pidempiaikaisia, jos ihmiskunnan toiminta jatkuu samanlaisena kuin aikaisemmin. Kasvihuonekaasujen päästöt ovat laskeneet koronaeristyksen aikaan, samoin on käynyt myös pienhiukkaspäästöille. [Erään arvion](#) mukaan koronavirus vähentää päästöjä enemmän kuin sodat tai talouskriisit, jotka ovat olleet merkittäviä tilapäisiä päästöjen vähentäjiä. [HSY:n mukaan](#) il-

man typpidioksidipitoisuudet ovat vähentyneet liikennemäärien vähenemisen myötä Uudellamaalla jopa puoleen, samaa trendiä on ollut näkyvissä myös muissa kaupungeissa maailmalla. [Himalajan vuoret](#) ovat näkyneet paikoissa, joissa niitä aiemmin ei ole ilmaansaasteiden vuoksi nähty. Valitettavasti edes sulkutoimenpiteet [eivät ole](#) vähentäneet kasvihuonekaasuja riittävästi: jos päästöjen vähennykset ovat koronan vuoksi arviolta noin 5,5 prosenttia vuodessa, rajoittaaksemme lämpötilan nousun vain 1,5 asteeseen 2100 mennessä päästöjen vähennyksen pitäisi olla 7,6 prosenttia vuodessa. Huhtikuussa 2020 mitattiin ilmakehän CO₂ pitoisuudeksi Havaijilla 416,21 ppm, mikä on suurin arvo tutkimuslaitoksen mittauksissa, joita on tehty vuodesta 1958 alkaen. Kun olosuhteet normalisoituvat, odotettavissa on, että kasvihuonekaasupäästöt kasvavat, jos jatkamme elämäämme samaan tapaan. Tulevaisuutemme kannalta tämä on kestävä tontti.

Tarttuvien tautien ja uusien pandemioiden välttämisen vuoksi ilmastomuutoksen torjuminen on tärkeää. Esimerkiksi ikijään sulaminen [voi johtaa siihen](#), että aikaisemmin jäätyneeseen maahan varastoituneet bakteerit ja virukset pääsevät leviämään (NASA löysi vuonna 2006 jäätyneestä järvestä elinkelpoisen bakteerin, joka oli 32 000 vuotta vanha. Myös jopa 8 miljoonaa vuotta vanha elinkelpoinen bakteeri on löytynyt jäästä). Koska nämä mikrobit voivat olla nykyihmiskunnalle tuntemattomia, vastustuskykyä niille ei ole ja sairaukset voivat olla katastrofaaliset. Ensimmäisiä tapauksia on jo raportoitu: pernaruton epäillään tappaneen lapsen Siperian tundralla vuonna 2016. Taudin epäillään levinneen kuolleesta ja ikiroutaan haudatusta poron ruhosta, joka pääsi lämpenemään ja vapauttamaan bakteerin. Ikijäähän on myös haudattu esimerkiksi isorokon, paiseruton ja espanjantaudin uhreja, ja riskinä on, että maan sulaessa virukset pääsevät leviämään.

Ympäristön tilalla on myös merkitystä pandemioiden vaikutuksiin ja leviämiseen. Maailmassa jopa yli [90 prosenttia ihmisistä](#) asuu alueilla, jossa ilmanlaatu on huonoa. Joidenkin arvioiden mukaan [ilmansaasteilla ja koronalla](#) on yhteys: esimerkiksi Kiinassa ja Pohjois-Italiassa korona levisi eniten alueilla, joissa oli enemmän ilmansaasteita. Ilmansaasteita epäillään myös yhdeksi merkittäväksi tekijäksi, joka aiheuttaa koronakuolemia. Saksalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että tutkittujen 66 alueen koronakuolemista Italiassa, Espanjassa, Ranskassa ja Saksassa 78% tapahtui viidellä eniten saastuneimmalla alueella.

Ympäristön ja luonnon suojelun tärkeyttä nyt ja tulevaisuudessa pandemioihin liittyen puoltaa se tosiasia, että [enemmistö](#) ihmisten tarttuvista taudeista on zoonooseja, eli eläimistä peräisin olevia tauteja. Suurin osa zoonooseista (71%) [on peräisin](#) villieläimistä. Esimerkkejä zoonooseista ovat [koronaviruksen](#) lisäksi muun muassa [HIV](#) ja [Ebola](#). [Cutler, Fooks ja van der Poel](#) listaavat artikkelissaan muun muassa seuraavia syitä, jotka johtavat erityisesti kehittyneissä maissa zoonoosien syntymiseen ja uudelleen tulemisen: eksoottiset lemmikit, seuraläimet, eksoottiset ruuat (villieläimet), muutokset maankäytössä, turismi, ilmastomuutoksen vaikutukset niveljalkaisiin, sairastuneitten eläinten ja ihmisten siirtyminen paikasta toiseen, karjankasvatuksen muuttuvat käytänteet ja patogeenien adaptoituminen uusiin lajikkeisiin.

Biodiversiteetin eli elinympäristömme monimuotoisuuden heikkeneminen aiheuttaa uhkia uusiin pandemioihin liittyen. [Lancet lehdessä](#) todetaan, että tutkimuksien mukaan korkea biodiversiteetti alentaa patogeenien leviämistä ja täten alentaa ihmisten, villieläinten, karjan ja kasvien tautiriskiä. Valitettavasti [luonnon monimuotoisuuden väheneminen](#) on yksi aikamme suurista haasteista. Kirjallisuudessa puhutaan [kuudennesta sukupuutosta](#), jonka

aikaansaajana on ihminen. Loistutkija ja tietokirjailija Tuomas Aivelo [on kirjoittanut](#): ”*Luonnon elinympäristöt pienentyvät ja pirstoutuvat. Ihmiset sekä kotieläimemme ovat yhä enemmän tekemisissä villieläinten kanssa ja villieläimet voivat yhä huonommin. Ihmisiä on yhä enemmän ja he liikkuvat entistä enemmän. Maailmassa on nyt enemmän mahdollisuuksia kuin koskaan uusien tartuntatautien synnylle.*”

Ympäristöstä huolehtiminen varmistaa myös sen, että ihmiskunta voi tulevaisuudessa paremmin. Jos ympäristön heikkenevään tilaan, biodiversiteetin hälyttävään vähenemiseen tai ilmastomuutokseen ei tulla puuttumaan tarvittavilla ja ripeillä toimenpiteillä, tulevaisuudessa nämä asiat vaikuttavat laajemmin elämäämme monilla aloilla ja vaikutukset voivat olla omanlaisiaan koronaan verrattavia katastrofeja. Tarkemmin näistä katastrofeista olen kirjoittanut kirjassani *Tulossa Huomenna-Miten megatrendit muuttavat tulevaisuuttamme* (Docendo, 2019). On tärkeää, että koronan jälkeen (ja luonnollisesti myös koronan aikaan) ilmastotoimiin ja ympäristöasioihin panostetaan Suomessa enemmän esimerkiksi kehittämällä vihreää teknologiaa, panostamalla uusiutuviin energiamuotoihin ja vähentämällä ilmastoa kuormittavien energiamuotojen käyttöä sekä kehittämällä kiertotalouden ratkaisuja.

Globalisaatio, talous ja kuluttajat

Yksi koronan aiheuttamista varimmista seurauksista on globaali taloudellinen lama. [Kansainvälinen valuuttarahasto](#) IMF on ennustanut maailmantalouden supistuvan tänä vuonna eniten sitten 1930-luvun laman. IMF:n huhtikuun 2020 ennusteissa globaali BKT laskee vuonna 2020 noin 3 prosenttia. Tammikuussa 2020 tehdyn IMF:n ennusteen ja uusimman ennusteen ero on peräti [-6,3 prosenttia](#), mikä kertoo radikaalista tilanteen muutoksesta keväen 2020 aikana. Finanssikriisin vaikutus globaaliin BKT:hen vuonna 2009 oli vain -0,1 prosenttia. Kumulatiivinen häviö globaalissa BKT:ssa koronaviruksen vuoksi on arviolta noin 9 biljoonaa yhdysvaltain dollaria. Erityisesti koronavirus vaikuttaa jo muutenkin kovilla olevien maiden talouksiin: kehittyviin talouksiin ja kehitysmaiin. Myös Euroalueen talouteen vaikutukset ovat suuret: arviolta -7,5 prosenttia. IMF:n ennusteissa on käytetty pohjalla oletusta, että pandemia laantuu vuoden 2020 jälkimmäisellä puoliskolla ja talouspoliittiset toimenpiteet kriisin ehkäisemiseksi onnistuvat. [Valtionvarainministeriön ennusteen](#) (VM) mukaan Suomen talous supistuu 5,5 prosenttia vuonna 2020. VM:n ennusteet on tehty oletuksella, että rajoitukset kestävät 3 kuukautta. Jos rajoitusten aikaa pidennetään 6 kuukauteen, talouskasvun oletetaan tuolloin vähenevän peräti 12 prosenttia. Koska emme voi kuitenkaan tietää, miten koronaviruspandemia etenee seuraavien vuosien aikana ja koska rokote tai mahdollinen toimiva lääkitys löydetään, luonnollisesti vaikutukset talouteen voivat olla esitettyjä lukuja dramaattisemmat.

[Maailman talousfoorumi](#) on riskiarviossaan listannut tulevan 18 kuukauden ajalle seuraavia mahdollisimpia talousriskejä, jotka korona aiheuttaa: pitkittynyt lama maailmantaloudessa, isojen ja pk-yritysten konkurssipiikki ja teollisuudenalojen yhdistyminen, joidenkin teollisuudenalojen vaikeus selviytyä kriisistä joissain valtioissa, rakennetyöttömyyden korkea aste erityisesti nuorilla, tiukemmat rajoitteet rajojen ylityksessä sekä ihmisillä että tavaroilla, tärkeimpien talouksien fiskaalisen aseman heikkeneminen ja pitkittyneet häiriöt kansainvälisissä toimitusketjuissa.

Koronan talousvaikutuksiin liittyvissä keskusteluissa on esiintynyt monesti vastakkaisasettelua: rahat vai henki, ja ennen kaikkea kenen rahat ja kenen henki. Tätä keskustelua on käyty liittyen sulkutoimenpiteisiin niin meillä Suomessa kuin maailmallakin. Sulkutoimenpiteet ovat radikaaleimmillaan [johtaneet mellakoihin](#) esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa mellakojien motiivina on saada rajoitukset purettua, koska ne haittaavat ihmisiä ja taloutta. Protesteja [on esiintynyt](#) myös Euroopassa, kuten Saksassa, Puolassa ja Isossa Britanniassa.

Esimerkkinä talousmyönteisenä reagoijana koronavirukseen pidetään Ruotsia, joka on vetänyt koronan suhteen varsin avointa linjaa. Esimerkiksi koulut, ravintolat ja kirjastot ovat olleet auki pandemian ajan. Avoimen linjan hinta on kuitenkin näkynyt henkien menetyksenä: [Ruotsissa on koronaan kuollut](#) 16.5.2020 mennessä 3674 ihmistä, yli kymmenen kertaa enemmän kuin Suomessa. Välttämättä Ruotsin linja [ei kuitenkaan ole ollut talouden kannalta](#) sen parempi kuin Suomenkaan. Swedpankin [raportissa](#) koronan vaikutuksista talouteen havaittiin, että vaikkakin korttiostosten määrän pudotus on ollut Ruotsissa pienempää kuin muissa Pohjoismaissa ja Baltiassa, vaikutukset vientiin ja työttömyyteen ovat olleet liki yhtä dramaattiset kuin muissa maissa. Erityisesti globaalin kaupan väheneminen iskee niin Ruotsiin kuin Suomeenkin näiden maiden teollisen rakenteen vuoksi kovemmin kuin esimerkiksi Tanskaan, jossa viennin isosta osasta vastaa ruoka- ja lääketeollisuus, jotka ovat kriisin kannalta kestävämpiä teollisuudenaloja.

Globalisaatio

On hyvä huomata, että jo ennen koronapandemiaa kansainvälisen kaupan puolella koettiin erilaisia kriisejä. Yksi niistä liittyi Yhdysvaltojen ja Kiinan kauppasotaan. Nyt koronavirus on vetänyt entisestään käsijarrua globalisaatiolle ja globaalille kaupalle, toivottavasti kuitenkin vain toistaiseksi. Monissa maissa rajat ovat sulkeutuneet. Ihmisliikennettä on rajoitettu, mutta tavarat liikkuvat vielä maasta toiseen. Kriisissä asenteet ovat koventuneet: esimerkiksi politiikassa etsitään syyllisiä muualta. [Trump syyttää](#) Kiinaa pandemiasta. Kiina on luonnollisesti asiasta toista mieltä ja [haukkuu](#) Yhdysvaltoja koronakriisin huonosta hoitamisesta. Kahden suurvallan välit ovat entisestään kiristyneet koronaviruksen vuoksi. Nationalistipuolueet [ovat löytäneet](#) monissa maissa syyllisen koronaan: maahanmuuttajat. Euroopan Unionin valtioissa käydään kiivasta keskustelua siitä, kuka maksaa koronakriisin aiheuttamat jättimenetykset erityisesti Etelä-Euroopassa. Joidenkin asiantuntijoiden mukaan koronakriisi voi jopa pahimmillaan aiheuttaa jonkinlaisen [EU:n hajoamisen](#).

Kuluttajakäyttäytymisen muutos

Koronapandemia on muuttanut poikkeuksellisen nopeasti kuluttajakäyttäytymistä. Kivijalkakaupoista ostokset on siirretty nettiin. Netin ruokakauppa, joka on aikaisemmin Suomessa ollut vähemmän kysyttyä, on nostanut suosiotaan. Joissain [nettiruokatilauksissa](#) kysyntä on kasvanut jopa niin paljon, että toimitusajat ovat venyneet päiviin, jopa viikkoihin. Myös [yritykset](#), jotka eivät tyypillisesti toimineet verkon puolella, ovat löytäneet uutta liiketoimintaa verkosta. Esimerkkinä voidaan mainita parturi-kampaamojen tuotemyynti verkossa. Yksi koronan hyvistä puolista on ollut se, että se on kiihdyttänyt yritysten innovaatiotoimintaa. Koronakriisi on nostanut tsemppipihenkeä yrittäjiä kohtaan, joten monet kampanjat kannustavat suomalaisten yrittäjien tukemista korona-aikaan.

Nettikaupan kasvu ei kuitenkaan ole ollut tasaista korona-aikaan: toiset tuotteet ovat suosituimpia kuin toiset. Esimerkiksi ylellisyystuotteiden hankinta on monissa perheissä pistetty jäihin, mutta esimerkiksi luontaistuotteiden, tee-se-itse tuotteiden, [kuntoilulaitteiden](#), jauhelihan ja lautapeliin myynti on kasvanut. Nettikaupan kasvu on näkynyt myös [logistiikkapuolella](#): pakettikuljetukset ovat kasvaneet, erityisesti kotiinkuljetuksesta on tullut suosittua. Toisaalta muutokset tapahtuvat nopeasti; suuntaan ja toiseen. [Alun nettikauppa-piikki on laantunut](#).

Korona on vaikuttanut luonnollisesti myös palveluiden kuluttamiseen. Kun kuntosalit, kulttuuririennot ja ravintolat ovat olleet suljettuina, ihmiset ovat lähteneet ulos ja innostuneet [käsillä tekemisestä](#). Myös suoratoistopalveluiden (esim. Netflix) käyttäjämäärissä on ollut [lievää kasvua](#). Yksi koronan vaikutus on ollut se, että ihmisten luontosuhde Suomessa on parantunut. Sisältöä elämään on haettu luontopoluilta, jopa niin, että [luontopoluilla on ollut ruuhkaa](#).

Työ ja koulutus

Koronakriisin vaikutukset työelämään ovat olleen huomattavia. Talouden sakatessa monia on [lomautettu](#). Myös [irtisanomisten](#) määrä on kasvanut koronakriisin vuoksi. Konkurssi uhkaa monia yrittäjiä. [Lopa 30 prosenttia yrittäjistä pelkää konkurssia koronan](#) vuoksi, selvisi Yrittäjät.io:n tutkimuksessa.

Koronan aiheuttamat poikkeustoimenpiteet ovat vaikuttaneet moniin toimialoihin, mutta erityisesti palvelualat ovat joutuneet kärsimään sulkutoimenpiteistä. Esimerkkejä erityisen kovasti kriisistä kärsineistä aloista ovat matkailu- ja ravintola-ala. Kysyntä on heikennyt luonnollisesti monilla muillakin aloilla. Tosin niitäkin aloja on, joillain kysyntä on kasvanut. Kysynnän heikkeneminen aiheuttaa konkurssia, lomautuksia ja työttömyyttä. [Valtiovainministeriön](#) arvion mukaan työttömyys kasvaa vuonna 2020 Suomessa 8 prosenttiin (maaliskuussa 2019 [työttömyysaste](#) Suomessa oli 7,0 prosenttia). Verotulojen vähenemisestä ja tukien määrän kasvamisesta johtuen tästä on suuria vaikutuksia julkiseen talouteen. Valtion velan määrää joudutaan kasvattamaan entisestään.

Ne joilla on vielä töitä, tekevät sitä uudella tavalla: etätyöstä on tullut koronan myötä uusi normaali. Palaverit hoidetaan digitaalisten työkalujen, kuten Zoomin tai Teamsin kautta. Joissain työpaikoissa, kuten [Twitterillä](#), etätyö on omaksuttu jopa niin hyvin, että sitä aiotaan jatkaa myös tulevaisuudessa kriisin jälkeen. Toisaalta kaikkea työtä ei pysty tekemään etänä: korona on jakanut tässä mielessä työntekijät kahteen luokkaan.

Etätyöllä on myös muita yhteiskunnallisia seurauksia pidemmällä aikavälillä. Miten tulevaisuudessa [toimistotilojen kysynnälle](#) käy, kun työtä tehdään korona? Voiko kuolevat maaseutukunnat elpyä, jos etätyö mahdollistaa työskentelyn mistä tahansa? Etätyöllä on luonnollisesti vaikutuksia myös liikenteeseen. Työmatkaliikenne on [vähentynyt huomattavasti](#). Kun töitä tehdään kotoa ja matkustaminen rajoittuu kotimaahan tai lähiympäristöön, liikenteestä aiheutuvien kasvihuonekaasupäästöjen määrä vähenee. Digitalisaation on ottanut jättioloikan koronasäännösten pakottamana, ja tämä voi vaikuttaa pidemmälläkin aikavälillä liikkumiseen: ehkä esimerkiksi kansainvälisiä lentoja käyttäviä työmatkoja korvataan yhä enemmän digitaalisten työvälineiden avulla. On todennäköistä, että [lentäminen muuttuu](#) koronan vuoksi tiukemmin säännöstellyksi: esimerkiksi hengityssuojat voi tulla

pakollisiksi. Lentoliikenteen sääntöjen muuttuminen tiukemmiksi voi vähentää sen suosiota.

Korona on vaikuttanut työelämän lisäksi myös koulutuksen digitalisaatioon. Muutoksen taustalla on ollut pakko: kun koulut on suljettu, koulutus on ollut pakko järjestää digitaalisia kanavia myöten. Tämä on luonnollisesti muuttanut opettajien työnkuvaa. Samoin se on siirtänyt vastuun oppimisesta enemmän lasten (ja vanhempien) harteille. Etäopetuksesta on ollut sekä [hyötyä että haittaa](#). Ne, joille lähiopetus on ollut [vaikeaa](#), ovat päässeet nauttimaan etäkoulusta. Toisille oppilaille taas etäkoulu on ollut tuskaa. Tukea ei ole ollut tarpeeksi ja oppiminen on jäänyt vähäiseksi. Myös sosiaalinen eristys on ollut monelle lapselle kova paikka. [Lasten eriarvoisuus](#) on korostunut etäkoulussa.

Jos etäkoulutusta tarkastellaan peruskoulun sijasta korkeammilla koulutusasteilla, siitä voi tulla laajemminkin käytetty koulutusmuoto. Tämä tarkoittaisi käytännössä suomalaisen koulutussektorin uusia kansainvälisiä mahdollisuuksia. Etäkoulutuksen yksi esimerkki on Cambridgen yliopisto, joka siirtää kaikki [luentonsa nettiin](#) kesään 2021 asti.

Terveys

Koronan vaikutukset terveydenhoitoon ovat olleet luonnollisesti merkittävät – onhan kyse kansainvälisestä terveyskriisistä. Selvimmin kriisi konkretisoituu koronaan kuolleiden määrässä. Lisäksi koronapotilaiden hoito on kuormittanut sairaaloita ja teho-osastoja. Juuri [kuormituksen vähentäminen](#) on yksi syy, millä sulkutoimenpiteitä perustellaan.

Koronaviruksen vuoksi yli 70-vuotiaat on eristetty. Eristyksessä ovat eläneet myös riskiryhmässä olevat ihmiset, sekä sairastuneet tai altistuneet. Yksinäisyys kasvattaa [riskiä masentua](#). Perheissä, joissa on ongelmana esimerkiksi väkivalta, alkoholi tai huumeet, lukkiutuminen neljän seinän sisälle on pahentanut perheenjäsenten tilannetta. Myös tulevaisuuden näkymät ja pelko läheisten sairastumisesta ja kuolemasta, herättävät ihmisissä [epävarmuuden ja masentuneisuuden](#) tunteita. [YK varoittaa](#), että koronapandemiaa voi seurata globaali mielenterveyskriisi. Koronakevään aikana [itsemurhien määrä](#) on selvästi kasvanut.

Koronaviruksen vuoksi terveydenhoidon toimintaa on jouduttu priorisoimaan. Tarve voi kasvaa entisestään, jos epidemia pahenee niin, että hoitopaikoista tulee puutetta. Tulevaisuudessa priorisoitiin voi ajaa enemmän rahojen puute. [Priorisoinnin johdosta](#) joudutaan tekemään kipeitäkin päätöksiä: ketä hoidetaan, kuka pääsee testauksiin, mistä otetaan rahaa pandemiapotilaitten hoitoon. Jo nyt [ei-kiireellisiä toimenpiteitä on lykätty](#) myöhemmäksi terveydenhuollossa. Monet ihmiset ovat alkaneet [välttää lääkärillä käyntiä](#) muiden vaivojen vuoksi, koska pelkäävät koronan tarttumista lääkärin vastaanotolla. Kysymykseksi jää, miten tämä tulee kostautumaan lähivuosina ja mistä rahat kulman takana odottavaan terveyskriisiin. Toisaalta tarve säästöihin ajaa myös terveydenhuoltoa nopeammin digiloikkaan. Esimerkiksi terapiapalveluita tuotetaan korona-aikaan videoneuvotteiluina. Samoin [etälääkäripalvelut](#) ovat lisääntyneet.

Koronavirus on tuonut uudenlaisia käytänteitä arkielämäämme. Yksi näistä on parantunut käsihygienia, mikä tarkoittaa käytännössä lisääntynyttä käsienpesua sekä desinfiointiaineen käyttöä. Yleisestikin hygieniaan kiinnitetään enemmän huomiota niin Suomessa kuin maailmalla. Esimerkiksi siivousta on tehostettu ja pintoja desinfioidaan enemmän. Tässä

myös teknologiaa on otettu käyttöön: monissa paikoissa desinfiointitehtäviä hoitavat [robotit](#). Yleisen hygieniatason nousun katsotaan estävän koronan leviämistä ja se on samalla myös vähentänyt esimerkiksi [kausi-influenssan tartuntoja Suomessa](#). Desinfiointiaineiden käyttö on kuitenkin myös ongelmallista: [Lääkärilehdessä](#) vuonna 2009 kirjoitettiin siitä, että desinfiointiaineet eivät ainoastaan tee bakteereja resistensseiksi näille aineille, vaan ne voivat tehdä bakteerit resistensseiksi myös antibiooteille, joiden kanssa nämä bakteerit eivät ole olleet aikaisemmin tekemisissä. Tulevaisuus näyttää sen, miten koronan vuoksi lisääntynyt desinfiointiaineiden käyttö vaikuttaa antibioottiresistenssien kantojen lisääntymiseen.

Koronavirus on myös nostanut esille kysymyksen siitä, mitä olennaisia terveystalouden tuotteita valmistetaan tulevaisuudessa Suomessa. Nyt suuria haasteita kriisiin liittyen on ollut esimerkiksi hengityssuojaiminen ja muiden suojavarusteiden puuttuminen terveydenhuollossa. Tämä on johtanut siihen, että hoitotoimenpiteitä tehdään [puutteellisilla varusteilla](#). Kun näiden tuotteiden kysyntä on kasvanut kansainvälisesti, jopa törkeitä väärinkäytöksiä on näkynyt: [Turkki pysäytti](#) Kiinasta lentorahtina tulleet Espanjan tilaamat hengityskoneet Ankaran lentokentälle, mutta lopulta hengityskoneet saatiin neuvoteltua Espanjaan. [Yhdysvaltalaiset ostivat](#) ranskalaisten nenän edestä hengityssuojainlastin Kiinassa tarjoamalla lastista suurempaa summaa. Myös mahdollisen koronarokotteen saatavuus tulee herättämään kansainvälistä kiinaa: kuka sitä saa ja millä hinnalla? Kuinka Suomi voisi toimia niin, että se voisi tuottaa omavaraisesti tulevaisuudessa rokotteen kuin rokotteen mahdollisiin tuleviin pandemioihin? Miten Suomessa varmistetaan, että kriittisiä terveydenhuollon välineitä on aina saatavilla?

Ruoka

Koronaviruspandemia herättää keskeisen kysymyksen: onko eläinkunnasta peräisin olevien elintarviketuotteiden aika takanapäin? Monet infektiaudit, joista ihmiskunta kärsii, ovat zoonooseja eli eläimistä peräisin olevia. Syyttävä sormi kääntyy helposti kehittyviin maihin: siellä villieläimiä myydään toreilla lihaksi. Tosiasiassa myös muut eläimet levittävät tauteja: sika ja siipikarja ovat lähteitä esimerkiksi erilaisille influenssoille. Kotieläimet toimivat usein välittäjinä villieläimistä lähtöisin oleville tartuntataudeille. Eläinten käyttäminen ruokatuotannossa ja lihan syönti lisää ihmiskunnan riskiä erilaisiin tartuntatauteihin. Ruotsalaisen tartuntatautilääkäri Björn Olsenin [mukaan](#) ihmiskunnan lihapitoinen ruokavalio on yksi merkittävä syy pandemioihin.

Lisäksi suurena haasteena eläinten kasvattamisessa on runsas antibioottien käyttö, mikä vaikuttaa superbakteerien, eli antibiooteille resistenssien bakteerien lisääntymiseen. Suomessakin noin kahdestakymmenestä prosentista broilerinlihaa löytyy [superbakteereja](#). Antibioottiresistenssiä, jonka aiheuttajana on erityisesti eläimille syötetyt antibiootit, pidetään yhtenä syynä siihen, miksi [Etelä-Euroopassa](#) kuolleisuus koronaan on ollut suurta. [Tehokasvatuksessa](#) maailmalla eläimet on säilötty pieneen tilaan ja geeniperimä on suhteellisen samanlaista. Tämä kasvattaa riskiä tautien leviämiseen. Karjan kasvatukseen liittyy myös maailmalla [ympäristönäkökulmia](#): se vähentää biodiversiteettiä (mikä itsessään lisää riskiä sairastua zoonooseihin), saastuttaa vettä ja ilmaa, tuottaa kasvihuonekaasupäästöjä ja johtaa metsäpinta-alan vähenemiseen, kun metsää raivataan pelloksi rehulle.

Suomalaisessa ruuantuotannossa standardit ovat korkeammalla kuin monissa muissa maissa. Suomessa esimerkiksi antibioottien käyttö eläinten kasvatuksessa on pientä verrattuna esimerkiksi [Etelä-Eurooppaan](#), puhumattakaan Aasiasta tai Amerikoista. Suomalaista ruokaa pidetään [turvallisena](#), ja ruuan puhtautta ja turvallisuutta voisikin enemmän käyttää hyväksi viestinnässä.

Eläinproteiinia voidaan korvata kasviproteiineilla, mutta tämä ei ole ainoa vaihtoehto. Myös teknologian avulla voidaan tuottaa eläinproteiinia ekologisemmin: esimerkiksi [solutehtaiden avulla](#) voidaan valmistaa maitoproteiinia. Laboratoriossa [kudoskasvatettu liha](#) voi myös tuoda uudenlaisia kehitysmahdollisuuksia. Teknologiaosaaminen näihin on jo olemassa.

Digitaalisen maailman haasteet ja valetieto

Kriisi ja sen aiheuttama epävarmuus ovat hyviä kasvualustoja vaihtoehtoisille totuuksille. [Salaliittoteoriat kukoistavat](#): esimerkiksi Saksassa ääriryhmät osoittavat mieltään kuviteltua rokotuspakkoa vastaan. Osa pitää koronaa [Bill Gatesin](#) synnä. Jotkut uskovat, että koko koronavirus on huijausta. Maailmalla salateoreetikot uskovat myös, että koronaviruksen leviäminen on yhteydessä [5G-tukiasemiin](#), jonka vuoksi näitä on tuhottu. Salaliittoteoreetikoilla on ollut myös tavoitteena vaientaa asiantuntijat. Esimerkiksi Yhdysvalloissa Valkoisen talon korona-asiantuntija [tohtori Fauci](#) on saanut lukuisia uhkauksia.

Salaliittoteoreetikoille ja nettitrolleille epävarmat ajat ovat herkullisia. Tuolloin epävarmuuden ja valetotuusien siemenet kylvetään hedelmälliseen maaperään. On hyvä huomata, että salaliittoteoreetikoilla ja nettitrolleilla on usein salattu agenda takanaan. Monesti taustalla toimivat myös valtiot, joiden tavoitteena on horjuttaa yhteiskuntarauhaa. Trollien ja salaliittoteoreetikkojen etuna tänä päivänä on myös kehittynyt teknologia. Esimerkiksi aidonnäköisiä [deep-fake videoita](#) on suhteellisen helppo tehdä. Ja visuaalisten valeututisten (esimerkiksi [meemien](#)) on todettu tehoavan hyvin potentiaaliseen kohderyhmään. Näitä on myös helppo tehdä ja levittää.

Koronaviruksen ansiosta uudenlaisia toimijoita on tullut terveystuotemarkkinoille ja myös tuotevääreännöksiä ja heikkolaatuisia tuotteita kaupataan kuluttajille, organisaatioille ja jopa valtioille. Nopeita kuluttajille suunnattuja koronatestejä on tarjolla. Valitettavasti näiden toimivuudesta ei voi mennä takuuseen. Kuluttajille myös [kaupitellaan](#) erityisesti nettissä ja sosiaalisessa mediassa erilaisia ravintolisiä ja lääkkeitä COVID-19 hoitoon ja ehkäisyyn. Parhaimmillaan kuluttaja menettää vain rahansa näissä, pahimmillaan terveytensä. [Huoltovarmuuskeskuksen hengityssuojakaupat](#) ovat valitettava esimerkki siitä, että jopa suurissa organisaatioissa voidaan tehdä virhearviointoja tuotteiden laadun suhteen.

Koronavirus on aktivoinut myös kyberrikolliset, kun maailmamme on pakosta ottanut jät-tiaskeleen digitaaliseen toimintamalliin. Deloitteen [havaintojen](#) mukaan koronavirusepidemia on lisännyt tietojen kalastelua, sähköpostispämmiä ja kiristyshaittaohjelmia. Erilaiset koronasta kertovat webbisivut ovat olleet [kyberrikollisten suosiossa](#) haittaohjelmien levittäjinä ja tietojen kerääjänä. Etäkokousohjelmissa, esimerkiksi Zoomissa on havaittu vakavia [tietoturvaongelmia](#). [Zoombombing](#) on uusi sana, jolla kuvataan videokokoukseen tehtyjä häiriköintejä. Näissä häiriköt ovat tulleet kokouksiin huutelemaan tökeyksiä tai esimerkiksi näyttäneet pornoa kesken kokouksen.

Koronan aiheuttamaan digiloikkaan liittyy myös muita haasteita. Kun työelämä siirtyy digitaaliseen muotoon, olemme yhä haavoittuvampia erilaisille kyberhyökkäyksille. Samoin ongelmaksi voi tulla myös kaistan [kuormituksen kasvu](#) ja yhteyksien hidastuminen, kun videoneuvotteluohjelmien käyttö kasvaa. Digitalisaatio on myös [eriarvoistava tekijä](#): kaikilla ei ole varaa uusimpiin laitteisiin tai kykyä käyttää niitä, erityisesti kun asiaa tarkastellaan koko maailman mittakaavassa. Maailmassa 3,7 miljardilla ihmisellä ei ole pääsyä internetiin.

Toisaalta on hyvä huomata, että myös digitaalisten tuotteiden käyttöön liittyy ongelmia ympäristön kannalta: tuotteet ovat usein lyhytikäisiä, niiden käyttö kuluttaa energiaa, ja niihin käytetään mineraaleja, jotka tuotetaan epäinhimillisissä oloissa ja ympäristöä turmellen ja elektroniikkajätteen kierrätys ontuu. Muun muassa näistä aiheista olen kirjoittanut enemmän syksyllä 2019 julkaistussa kirjassani *Tulossa Huomenna- Miten megatrendit muuttavat tulevaisuuttamme*, jossa käsittelin koko maailman tulevaisuutta megatrendien kautta.

Koronan vaikutukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä

Seuraavassa listauksessa on esitetty koronaviruksen mahdollisia vaikutuksia lähitulevaisuudessa 0-2 vuotta, sekä pidemmällä aikavälillä: 5→ vuotta. Osa listatuista asioista on asioita, joita kirjoittaja pitää neutraaleina kehityssuuntina koronan jälkeen, osa asioista on sellaisia, joita kirjoittaja toivoo tapahtuvan tulevaisuudessa, osa taas on asioita, joita kirjoittaja pelkää tapahtuvan tulevaisuudessa. Luonnollisesti me voimme osittain valinnoillamme vaikuttaa siihen, minkälaista tulevaisuutta kohti olemme menossa koronan jälkeen.

0-2- vuotta vaikutuksia:

- Koronavirus vaikuttaa elämämme eri osa-alueisiin, kunnes pandemia saadaan toivottavasti kukistettua rokottamalla. Sitä ennen saamme seurata viruksen muuntumista ja sen leviämistä.
- Talous notkahtaa, valtion velka lisääntyy, peruspalveluista joudutaan tinkimään. Tämä voi vähentää hallituksen suosiota ja nostaa populistipuolueiden suosiota.
- Yritysten konkurssit lisääntyvät. Työttömyys kasvaa.
- Innovaatiotoiminta lisääntyy yrityksissä olosuhteiden pakosta.
- Etätyöstä tulee uusi normaali.
- Eriarvoisuus ja köyhyys kasvaa: monien perheiden talouteen korona on aiheuttanut ison loven.
- Epävarmat ajat vaikuttavat mielenterveysongelmien kasvuun.
- Koronan tuoma digiloikka tuo mukanaan uudenlaisia mahdollisuuksia (mutta myös uhkia). Digitaaliset työkalujen käytön yleistyminen vähentää paikkariippuvuutta. Tämä voi tuoda maaseudulle mahdollisuuksia rauhallisena ja puhtaana etätyöskentely-ympäristönä.
- Digitaalisten työkalujen yleistymisen vuoksi myös erilaiset palvelut ovat helpommin käytettävissä alueilla, joissa niitä fyysisesti ei ole tarjolla.

- Digitaaliset työkalut korvaavat matkustamista, mikä esimerkiksi vähentää lentoliikennettä ja sen aiheuttamia päästöjä.
- Digitaalinen kuluttajuus kasvaa: tuotteita ja palveluita ostetaan yhä enemmän netin kautta
- Digitaalisen jättilöikan seurauksena digitaaliset toimintaympäristöt kiinnostavat yhä enemmän rikollisia. Kyberrikollisuus kasvaa.
- Kriisit toimivat aina hyvänä alustana eri syistä toimiville nettitrolleille ja muille hämäräperäisille yrittäjille: valeinformaation määrä kasvaa.
- Keskustelu digitaalisesta yksityisyydestä kasvaa. Joissain maissa koronapandemian seurauksena kansalaisten seuranta on lisääntynyt. Tämä aiheuttaa huolta.
- Suomen syrjäinen sijainti maailman kartalla menettää merkityksensä esimerkiksi asiantuntijatyössä, koska sijainti ei enää merkitse (tämän artikkelin kirjoittajan kansainvälinen työ ammattipuhujana sai kimmoketta koronaeristyksestä).
- Omavaraisuus kasvaa: tiettyjä perustuotteita ja palveluita halutaan tuottaa Suomessa. Esimerkiksi pienviljely omiin tarpeisiin lisääntyy.
- Kuluttaminen vähenee: muut asiat nousevat ihmisten arvoasteikolla ylemmäs (esimerkiksi käsillä tekeminen, luonnossa liikkuminen, perheen kanssa ajanvietto). Toisaalta myös esimerkiksi työn loppuminen ja lomautukset vähentävät kulutusta.
- Ihmisten luontosuhde on vahvistunut koronan aikana, mikä nostaa ekologisten arvojen suosiota.
- Kotimaan matkailu kasvaa, koska pidempiä matkoja halutaan välttää ja taloudelliset ajat ovat huonommat. Vastaavasti ulkomaisten turistien määrä vähenee Suomessa.
- Ymmärrys ihmisen toiminnan ja ympäristön välisistä vuorovaikutuksista lisääntyy. Tietoisuus siitä, että jos kohtelemme ympäristöämme huonosti, se vaikuttaa myös omaan terveyteemme. Tämä lisää kiinnostusta ympäristö- ja ilmastoasioihin.
- Yritystukia halutaan kohdentaa erityisesti vihreän teknologian kehittämiseen ja ilmastomuutoksen hillintään tähtäävien innovointien rahoittamiseen. Tällä toimella halutaan ehkäistä tulevia vastaavia kriisejä.
- Eläinkunnan tuotteita pyritään korvaamaan enemmän kasvipohjaisilla tuotteilla (mm. kaura-, papu-, hernevalmisteet). Tässä on myös suomalaisille yrittäjille markkinarakoa maailmalla.
- Kotimaisten kausityöntekijöiden kysyntä kasvaa erityisesti maataloilla, joka on ollut riippuvainen ulkomaisista kausityöntekijöistä. Maataloudessa investoidaan enemmän digitalisaatioon ja robotiikkaan juuri kausityöntekijöiden vaikean saatavuuden vuoksi.
- Suomessa keskitytään omavaraisuuteen tietyillä avainaloilla, kuten ruuan, rokotteiden ja terveydenhoidon kannalta olennaisten tuotteiden tuotannossa. Korona on opettanut, että kansainvälisen kriisin uhatessa omassa maassamme täytyy olla myös valmiutta tuottaa kriisin vaatimia korkean kysynnän tuotteita.

- Pahimmillaan Ilmastotoimista lähdetään tinkimään, sillä ajatellaan, että talouden notkahtaessa tähän ei ole varaa. Tämä on hyvin lyhytnäköinen katsontakanta.
- Uudet vihreämmän teknologian investoinnit pistetään jäihin notkahtaneen taloustilanteen vuoksi. Esimerkiksi autokannan sähköistyminen viivästyy.
- Koronaviruksen vuoksi monet ovat siirtäneet ei akuuttien sairauksien vuoksi lääkärillä käyntiä. Tämä voi johtaa siihen, että seuraavan parin vuoden päästä korona-aikaan hoitamattomien muiden sairauksien vuoksi terveydenhuollossa tulee ruuhkaa.
- Terveydenhoidonhenkilökunnan tarve kasvaa. Palveluita pyritään henkilökunnan puutteen vuoksi enemmän digitoimaan. Samoin robotiikan käyttö kasvaa. Priorisointia joudutaan tekemään.
- Superbakteerien määrä on kasvussa desinfiointiaineiden lisääntyneen käytön vuoksi
- Etätöön lisääntyminen kasvattaa niska-hartiaseudun ongelmia, koska työpisteitä kotona ei ole suunniteltu ergonomisiksi.
- Yhdysvaltojen välit muihin maihin erityisesti Kiinaan tulehtuvat entisestään. Kriisi kumuloituu etenkin, jos Donald Trump valitaan toiselle kaudelle.
- Lentoliikenne vähenee: digiloikka, uudet lentämiseen liittyvät koronaa estävät toimenpiteet (hengityssuojainpakko, kuumeen mittaust jne.) vähentävät lentämisen suosiota. Lentämisen ansiosta myös tartuntataudit leviävät maasta toiseen nopeammin: myös tämä vähentää koronan jälkeisen ajan lentämisen suosiota.
- Koronakriisin korvausten jakaminen aiheuttaa kriisin Euroopan Unionissa.

→ 5 vuotta vaikutukset:

- Koemmeko uusia pandemioita. Superbakteerien määrä kasvaa.
- Digitaalisten työkalujen ja robotiikan integroiminen tiiviimmin terveydenhuollon toimintaan on eräs vastaus tulevaisuuden terveydenhoitohenkilökunnan puutteelle. Robotit ja etäpalvelut toimivat myös hyvin vastaavanlaisissa pandemiatilanteissa, joita myös tulevaisuudessa on tiedossa.
- Onko kulutusyhteiskunnan aika ohi? Korona opetti, että elämää on ilman ylikulutustakin.
- Toimistotilojen tarve vähenee, sillä etätöskentelystä on tullut tapa tehdä työtä.
- Nettiostamisesta on tullut arkipäivää, myös ruokaostoksissa.
- Koulutus kansainvälistyy: digityökaluilla yliopistotutkinnon voi suorittaa eri maissa. Tämä tuo suomalaisille koulutuslaitoksille uudenlaisia mahdollisuuksia.
- Etäkoulusta tulee yksi tasa-arvoinen koulutuksen muoto peruskoulussakin. Sitä käytetään erityisesti oppilaille, jotka kärsivät lähiopetuksesta.
- Ruuantuotannossa panostetaan teknologioihin, joilla voidaan vähentää eläinten käyttöä ruuantuotannossa.

- Onko perustulo ratkaisu yrittäjien epävarmaan elämään?
- Hajoaako EU?

*Kirjoittajan kiitokset: Kiitos niille henkilöille, erityisesti Twitter seuraajilleni, jotka ovat tuoneet minulle uusia näkemyksiä liittyen koronan vaikutuksiin tulevaisuudessa ja täten autta-
neet minua raportin tuottamisessa.*

Kurkistuksia tulevaisuuksiin koronan jälkeen

Yliopettaja Tarja Meristö, FuturesLab CoFi. Laurea-ammattikorkeakoulu

Abstrakti: Kehityspolkuja koronakriisin jälkeiseen aikaan voidaan rakentaa skenaariotyöskentelyn avulla. Vaihtoehtoisia reittejä voidaan edetä pikamatkan, estejuoksun, maratonjuoksun tai viestijuoksun viitoittamaa skenaariopolkua pitkin riippuen siitä, kestääkö kriisi pitkään vai ei ja saadaanko kriisistä selviämiseen tukea toisilta vai pitääkö pärjätä omillaan. Olennaista on pidemmällä tähtäimellä rakentaa uudistuvaa Suomea, jossa panostetaan vähemmän rakenteisiin ja enemmän ihmisiin, sillä yksilöt tekevät tulevaisuutta ja luovat yhdessä luottamukseen perustuvaa toimintakulttuuria. Megatrendien taakse piiloutuneet minitrendit taas avaavat lyhyellä aikavälillä mahdollisuuksia vastata pandemian haasteisiin ja kuroa pandemian aiheuttamia menetyksiä kiinni kehittämällä uutta liiketoimintaa soveltamalla tieteen ja teknologian tuloksia käytäntöön. Kaikki ei muutu, vaikka pandemia on varsinkin nuorille ns. sukupolvikokemus. Ihmisen ikävä toisen luo korostuu etäyhteiskunnassa myös työelämässä, uutena oireyhtymänä etätyöapatia. Maailma myös kaipaa johtajuutta, jota paikkaa nykyiset suurvallat eivät ole pystyneet ottamaan haltuunsa. EU voi ryhdistäytyä ja osoittaa taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä ja vastuullisen kehityksen esimerkkiä maailmalle. On etsittävä uusia tapoja edetä, joko evoluution tai nopeampien hyppyjen kautta, sillä ennalleen maailma ei enää voi palata.

Johdanto

Koronakriisi on osoittanut entistä selvemmin sen, että Suomi ei ole irrallinen saareke maailmassa. Suomi on pieni, avoin kansantalous, joka tarvitsee maailmaa ja toimivia maailman markkinoita. Suomen elinvoima rakentuu innovaatioille, osaamiselle ja yrittäjyydelle, mutta myös vakaana ja turvallisena pidetylle toimintaympäristölle, joka on ennustettava.

Koronavirus on Talebin termin ilmaistuna musta joutsen (Taleb 2006), joka on yllättänyt paitsi Suomen, myös muun maailman kaaosteorian perhosefektin tavoin: perhosen siiven heilautus maapallon toisella puolella voi muuttaa pyörremyrskyn suuntaa toisella puolella (Prigogine & Stengers (1984).

Tulevaisuustarkasteluissa (Bell 1997a ja b) on otettava huomioon yhteiskunnan kompleksisuus ja kerroksellisuus. On otettava huomioon myös eri aikajänteet: käsitykset kaukaisemmasta tulevaisuudesta vaikuttavat toimenpiteisiin nykyhetkessä ja tulevaisuuden rakentamiseksi tarvitaan toimintaskenaariotyöskentelyä (Meristö 1991).

Erilaisia tulevaisuustyökaluja ja lähestymistapoja tarvitaan kokonaiskuvan aikaansaamiseksi. Holistinen lähtökohta ja ulkoa sisälle etenevä tarkastelu varmistavat sen, että saadaan tulevaisuuden palapelistä kulmapalat paikoilleen. Tulevaisuutta koskevat *tiedonke-ruun* eri ulottuvuudet liittyvät tiedon *epävarmuuden asteeseen* ja *tiedon monialaisuuteen*. On tunnistettava varmoina tai todennäköisinä pidettävät asiat, trendit ja megatrendit, epävarmuutta sisältävät muutokset ja ilmiöt sekä yllätykselliset asiat ja tapahtumat, joihin voi toki liittyä orastavia muutoksen merkkejä, mutta joita ei välttämättä havaita omien perususkomusten vastaisina tai joista vaietaan niiden tabuluonteen vuoksi. Monialaisuutta korostava PESTE-analyysi tuo epävarmuustarkastelun rinnalle tarkemmin vielä poliittiset,

ekonomiset, sosiaaliset, teknologiset ja ekologiset muutostekijät eri tasoilla, niin maailman, Euroopan, Suomen kuin eri toimialojen tai yksilöiden tasoilla (Meristö 1991).

Tulevaisuutta koskevan *tiedon analyysissä* korostuu eri tekijöiden keskinäiset vaikutussuhteet, suorat tai epäsuorat. *Minitrendikonsepti* (Vanston&Vanston 2011) auttaa tunnistamaan näitä vaikutussuhteita kohdistamalla megatrendi tai muutosilmiö kerrallaan huomiota suoriin ja epäsuoriin vaikutuksiin eri tasoilla. *Skenaariotyöskentely* samoin tarjoaa mahdollisuuksia pohtia tulevaisuuden erilaisia lähtökohtia valittujen avainmuuttujien suhteen etsimällä vastauksia kysymyksiin lähtöoletuksista ja niiden seurauksista tarkasteltavalle aihepiirille, mutta samalla skenaariot toimivat *synteesityökaluna* kaikelle kerätylle tiedolle (Meristö 1991).

Skenaarioiden avulla voidaan pelkistää erilaiset mahdolliset maailmat, jolloin keskustelu niiden toivottavuudesta tai epäuskottavuudesta helpottuu, vaikka toki eri toimijoilla on eri intressit ja myös aikajänne vaihtelee. *Skenaarioiden käyttö* päätöksenteon pohjana toteutuu parhaiten toimintaskenaariotyöskentelyn prosessissa, jossa ei vain muodosteta erilaisia skenaarioita, vaan tavoitellaan niihin pohjautuvia päätöksiä, joiden avulla muokataan todella toteutuvaa tulevaisuutta haluttuun suuntaan. Skenaariokohtaiset SWOT-analyysit, *ns. Laadukas SWOT* (Meristö et al. 2008), kohdentavat offensiiviset toimenpiteet mahdollisuuksien hyödyntämiseen ja defensiiviset toimenpiteet tunnistettujen uhkien torjumiseen. *Visioivan konseptoinnin* (Kokkonen et al. 2005) avulla puolestaan voidaan hahmottaa tarvittavia ratkaisuja, palvelukonsepteja, tuotteita tai toimintamalleja, jotka vastaavat tunnistettuihin tulevaisuuden haasteisiin. Aika skenaarioissa ei kulu sitä mukaa kuin almanakan sivut kääntyvät, vaan aika kuluu sitä mukaa kuin eri skenaarioille ominaiset lähtöoletukset tapahtuvat. Tätä *ns. tapahtuma-aikaa* seurataan skenaariokohtaisilla *reimareilla* eli tapahtumilla, joiden täytyy tarkasteluajajänteellä tapahtua tiettyyn aikaan mennessä, jotta ko. skenaario olisi ylipäätään mahdollinen (ks. esim. Tuohimaa et al. 2011).

Lähtökohtia erilaisille skenaarioille

Koronakriisiin liittyvät skenaariot voidaan jakaa lyhyen ja pitkän aikavälin tarkasteluihin, joissa kohteena voi olla itse pandemian eteneminen ja siihen liittyvät oletukset tai sitten laajemmin maailman, yhteiskunnan tai jonkin sen sektorin etenemisreitit pandemia-ajassa ja pandemiasta ulos. Tässä huomio on jälkimmäisessä. Lisäksi oletuksena on, että Suomi huolehtii taloudesta niin, että maa eri ajautuu taloudelliseen kriisiin, vaikka velkaa joudutaankin koronakriisin hoitamiseksi ottamaan.

Maailman tasolla koronapandemia on kärjistänyt kisaa maailman johtajuudesta. Kiinan pitkäaikainen taloudellinen kasvu on saanut kolauksen ja Yhdysvallat syyttää Kiinaa viruksen leviämisestä, koska Kiina taudin alkuvaiheessa suurvaltojen tapaan pimitti tietoja siitä. Eurooppa ja EU eivät ole pandemiakriisin aikana eivätkä ennen sitä osoittaneet yhtenäisyyttä, jolla voisi päästä mukaan maailman johtajakisaan edes moninapaisen maailman tilanteessa. Päinvastoin, kansalliset intressit tuntuvat olevan EU-kokonaisuutta tärkeämpiä tekijöitä puhuttaessa vaikkapa yhteisvastuullisuudesta koskien velkataakkaa, mikä koronakriisistä EU-maille aiheutuu. EU on perustettu arvoyhteisöksi ja tämä rooli on nyt hämärtynyt.

Suomi rakentaa omaa tulevaisuutta tiedon, osaamisen ja yhteistyön avulla. Suomen väestö on keskittynyt kasvukeskusten ympärille, mutta puheet maaseudun merkityksestä ovat korostuneet pandemian aikana. On tärkeätä panostaa innovaatiokeskittymiin, mutta samalla on tärkeätä huolehtia esim. energia- ja elintarvikeomavaraisuuden asteesta. Kriisi on tuonut esille Suomen maatalouden riippuvuuden ulkomaisista osajista kausityössä nyt, kun kansainväliset liikkumisrajoitukset ovat voimassa. Koska tavaraliikenne on kulkenut koko kriisin ajan, maatalouden riippuvuus esim. tuontirehusta ei ole kärjistynyt.

Olennaista on rakentaa Suomen tulevaisuutta kohti innovaatioiden yhteiskuntaa, jossa uudistuksia ei tehdä rakenteet edellä, vaan muutos lähtee yksilöistä, jotka tekevät uusia tekoja ja vanhojakin asioita uudella tavalla (vrt. Lemola 2020). Innovaatioiden yhteiskuntaa ei ole ilman yrittäjyyden kulttuuria. Intohimo tekemiseen sekä riskinotto-kyky ja -halu ovat keskeisiä elementtejä tulevaisuuden rakentamisessa.

Rakentamani koronaskenaariot tulevaisuuteen eroavat sen suhteen, kuinka lähelle tai kauas tulevaisuuteen katsotaan ja toimitaanko yksin vai saadaanko muilta tukea. Olen nimittänyt laatimani skenaariot urheilusta tutuilla juoksulajien termeillä (Meristö 2020). Skenaarioita on neljä erilaista.

1. *Pikamatka-skenaario*: Lähtöoletuksena on koronakriisin suhteellisen lyhyt kesto sekä saatavilla oleva tarpeellinen tuki. Erilaiset toimijat joutuvat ponnistelemaan, jotkut kestokykynsä ääri rajoille, selvittääkseen äkillisestä pysähdyksestä, mutta tulevaisuususkoa luo tieto kriisin rajallisesta kestosta. Jaksamista tukee myös saatavilla oleva vertaistuki ja rohkaisu sekä tarvelähtöinen taloudellinen tuki. Luovuus ja innovatiivisuus ovat Suomessa saaneet esimerkiksi maalitehtaat ja olutpanimot käyttämään osaamistaan ja laitteistojaan vastaamaan kovaan kysyntään ja valmistamaan käsidesiä. Pidemmällä tähtäimellä tämä skenaario ei teollisuudelle isoja mahdollisuuksia tarjoa.
2. *Estejuoksu-skenaario*: Lähtöoletuksena tässäkin skenaariossa on koronakriisin suhteellisen lyhyt kesto, mutta tilannetta vaikeuttaa tuen puute tai ainakin epätie-toisuus siitä, miten ja milloin tukea on erilaisille toimijoille saatavissa. Yksilöiden ja toimijoiden omat voimavarat korostuvat, kun erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja täytyy etsiä ja neuvotella sopimuskumppanien ja rahoittajien kanssa. Omat reservit ja puskurit korostuvat, kun uusia yllätyksiä tulee vastaan. Este kerrallaan ratkaisuja on etsittävä esim. Suomen oman suojavarustetuonnin ja -tuotannon käynnistämisen muodossa. Pidemmällä tähtäimellä tästä voi tulla teollisia mahdollisuuksia, mutta ei juurikaan innovaatioita.
3. *Maratonjuoksu-skenaario*: Tässä vaihtoehdossa vaikeudet korostuvat, koska kriisi pitkittyy eikä tukea ole saatavilla. On varauduttava koronakriisin taltuttamiseksi tehtävien toimenpiteiden poukkoiluun sen mukaan, miten pandemian taltuttaminen onnistuu yksi-, kaksi- tai monivaiheisesti edeten. Tämä skenaario voi osoittautua maratoniakin haastavammaksi extreme run -juoksuksi, jossa ennalta-arvaamattomia tapahtumia tulee vastaan pitkin matkaa. Tässä skenaariossa korostuvat ratkaisut, joilla koronaviruksen testaukset ja rokote tautia vastaan saadaan näköpiirissä olevaan tulevaisuuteen mukaan. Olennaista on edetä visiota kohti sinnikkäästi ja samalla huolehtia, että matkan varrella on "omat juottopaikat kunnossa". Liiketoiminnan kehittämiseksi olennaista on tiedon hyödyntäminen ja uudet avaukset.

4. *Viestijuoksu-skenaario*: Lähtöoletuksena on kriisin pitkittyminen, mutta kaikesta ei tarvitse selvittää yksin. Yhdessä käytävä taistelu antaa voimavaroja ja tukea edetä pitempikin matka, kun viestikapulan voi välillä ojentaa toiselle. Käytännön työ tässä ja nyt vuorottelevat uusien toimintatapojen kehittämisen ja pilotoinnin kanssa. Näin saadaan luotua toimintamalleja, joiden avulla on mahdollista menestyä myös kriisin jälkeen. Kriisinhallinnassa korostuu kriisin vuoksi tehtyjen rajoitusten oikea-aikainen ja tahdistettu purku. Eri toimijat ja maat voivat sopia yhteisestä etenemistavasta, kuten esim. Baltian maat ovat tehneet muodostaessaan alueelleen omaa ”matkustuskuplaa” liikkumisrajoitusten purkamiseksi hallitusti. Skenaario tarjoaa hyvät mahdollisuudet kansainvälisen liiketoiminnan kehittämiseksi.

Kuvio 1: Skenaariionelikkentä koronakriisiskenaarioista (Meristö 2020)

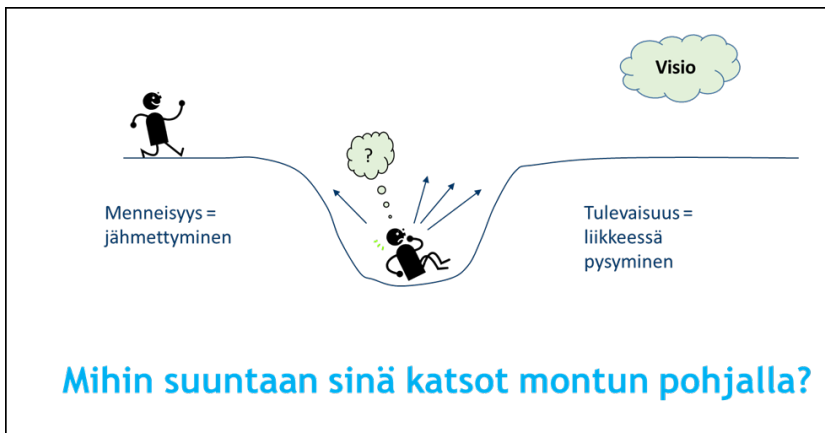
Skenaariot 1 ja 2 ovat helpompia sen vuoksi, että niissä kriisin kesto oletetaan rajalliseksi ja odotusarvo paluusta edes uuteen normaaliin on suhteellisen lähellä. Skenaariot 1 ja 2 eivät kuitenkaan valmista kohtaamaan seuraavia kriisejä. Ne auttavat selviytymään tästä kriisistä. Skenaario 4 helpottaa selviytymistä sen vuoksi, että siinä toimitaan yhteistyössä, tukea saaden ja sitä antaen. Skenaario 3 Maratonjuoksu on haastava, koska siinä riskinä on vaikeampimuotoinen toimintaympäristö, ns. extreme run, jossa yllätyksiä tulee tavan takaa ja koko ajan pitää olla itse varuillaan. Siinä voidaan joutua myös vetäytymään uudelleen, jos kaksi- tai useampi huippuinen epidemia toteutuu. Yritysten kannalta toiminnan jatkuvuus on uhattuna ja heikommat yritykset tulevat karsiutumaan. Edessä voi olla useita extreme-kohtia, joihin ei ole osattu lainkaan varautua.

Vision ohjaava vaikutus

Tulevaisuutta voidaan tarkastella tulevaisuudesta nykyisyyteen tai nykyisyydestä tulevaisuuteen. *Visiolähtöisesti tulevaisuudesta taaksepäin* katsottuna on helpompi päästä irti nykyhetken rajoitteista ja pohtia myös sellaisia uusia tulevaisuuden toivottuja tahtotiloja, joista ei ole aiempaa kokemusta. Kriisi antaa tilaa pohtia myös sitä, mistä vanhasta voidaan luopua, jotta saadaan tilaa jollekin kokonaan uudelle. Kriisin aikainen pakollinen katkos

matkustamiseen ja kuluttamiseen voi vahvistaa uutta tulevaisuuden tahtotilaa, jossa kestävä kehitys on aito arvo, joka ohjaa pois kertakäyttökulutuksesta. Samoin, ”turhat palaverit ja turha matkustaminen” voivat korvautua työelämässäkin intensiivisemmällä etäläsnäololla, kun uudet työnteon ja kommunikaation tavat tulevat tutuiksi. Ehkä vihdoinkin tulee todeksi japanilaisten jo 1970-luvulla esittämä lean management –ajatus, jossa kaikki turha, ns. muda, saadaan pois ja voidaan keskittyä olennaiseen.

Nykytilälähtöinen eteneminen tulevaisuuteen pitää tarkastelussa mukana konkretiaa, mikä auttaa päättäjiä tekemään valintoja. Riskinä kuitenkin voi olla, että uudet avaukset jäävät huomiotta, kun niiden tueksi ei ole tutkittua tietoa samalla tavalla kuin nykyisten ratkaisujen osalta.

Kuvio 2: Eteneminen kriisistä kohti visiota

Olennaista on katsoa pohjalta eteenpäin, kohti vision viitoittamaan suuntaan eikä haikailla paluuta menneeseen (kuvio 2). Vanhan cowboy-sananlaskun mukaan ”jos huomaa olevansa kuopan pohjalla, kannattaa lakata kaivamasta”, vaikka ei tie eteenpäin ole selkeä. Kaikki skenaariot eivät kuitenkaan johda visioon, eivät ainakaan yhtä nopeasti. Jos on kiinnittynyt omiin asemiin ja saavutettuihin etuihin, on vaikea edetä uuteen. Kuitenkin, silloin kun muutos on välttämättömyys, ripustautuminen vanhaan ei johda menestykseen. Uusi normaali on aidosti erilainen, mikä edellyttää toimintatapojen uudistamista. Instituutioiden valta kyseenalaistuu ja yksilöiden on itse opittava kantamaan vastuuta. Esimerkiksi opettajat ja rehtorit koulussa toimivat ”streetwise”, opettaen sitä samaa lapsille ja nuorille sen sijaan, että ammattijärjestöt, aluehallintovirasto tai maan hallitus olisivat yksityiskohtaisesti määrittelemässä, mitä ja milloin saa tehdä. Kun opitaan elämään uudessa normaalissa kohtaamisten minimoimisen, kahden metrin etäisyyksien ja korostuneen käsihygienian maailmassa, asiat normalisoituvat eivätkä kuormita samalla tavalla kuin nyt, kun kaikkeen on aktiivisesti varauduttava.

Minitrendien avaamat mahdollisuudet tulevaisuudelle

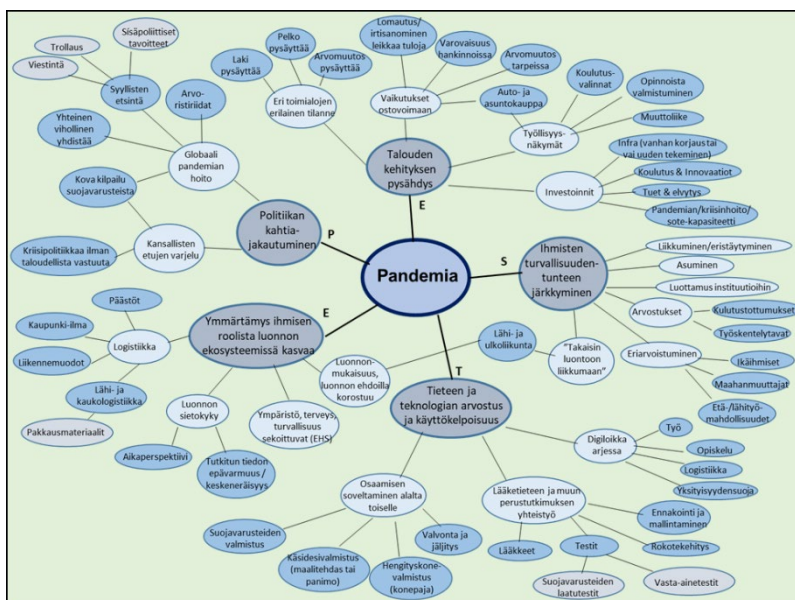
Megatrendit ovat kehityskulkuja, jotka kaikki ovat jo tunnistaneet ja joiden ajatellaan vaikuttavan laajasti pitkälle eteenpäin (Naisbitt 1990). Vanstonien (2011) mukaan megatrendit ovat liian yleisiä kuvauksia eivätkä esim. pienet yritykset voi niitä suoraan hyödyntää.

Jokaisen megatrendin alle on piiloutunut minitrendejä, jotka sisältävät tulevaisuuden uusia, vielä tunnistamattomia mahdollisuuksia lyhyemmällä aikavälillä, 2-3 vuoden päähän.

Vaikutuksien pyörän avulla voidaan ensin selvittää tarkastelussa olevan megatrendin suoria ja välillisiä vaikutuksia kulloinkin tarkasteltavaan asiaan. Sen jälkeen voidaan hyödyntää Vanstonin seitsemän minitrendin tunnistamislistaa ja poimia vaikutuksien pyörästä ne mahdollisuudet, joilla on lähitulevaisuudessa liiketoimintapotentiaalia tai ratkaisuvaihtoehtoja käsillä olevaan ongelmaan. Seitsemän tapaa löytää minitrendejä ovat seuraavat:

1. Seuraa rahaa
→ minne suuret toimijat kohdistavat investointejaan?
2. Seuraa johtajaa
→ mitä toimialan edelläkävijät tekevät?
3. Selvitä nykyiset rajat
→ voiko rajoja ylittää tai löytää rajapinnoilta uusia ratkaisuja?
4. Mieti ihmisluontoa
→ mihin ihmiset haluaisivat ratkaisun?
5. Huomioi demografiset muutokset
→ muuttuvatko tarpeet ja kulutustottumukset johonkin suuntaan?
6. Analysoi turhautumisen aiheita
→ mitkä ratkaisut helpottaisivat ihmisten elämää?
7. Etsi konvergenssejä
→ voiko analogioita toimialojen (tai alueiden) välillä hyödyntää?

Vaikutuksien pyörän laatimisen lähtökohtana on valittava megatrendi ja sen suorat ja välilliset vaikutukset tarkasteltavaan aiheeseen. Olen laatinut pandemian vaikutuksista yhteiskunnan eri alueisiin vaikutuksien pyörän ja tunnistanut em. minitrendilistan avulla niitä mahdollisuuksia, joita pandemian ehkäisyyn tai haittojen torjuntaan tarvitaan, jotta elämä yhteiskunnassa voisi jatkua uuden normaalin mukaisesti.

Kuvio 3: Pandemiapohjainen vaikutusten pyörä ja potentiaaliset minitrendit

Vaikutusten pyörässä olen huomionut pandemian vaikutuksia eri PESTE-tekijöihin, ensimmäisen tason vaikutuksina seuraavat: **Politiikan** jakautuu kahtia sen mukaan, hoideaanko globaalia pandemiaa vai varjellaanko kansallisia etuja. **Ekonomisen** kehityksen pysähtyy rajojen sulkemisen ja rajoitusten vuoksi, mutta myös pelon ja epävarmuuden tuoman varovaisuuden vuoksi. **Sosiaalisen** kehityksen muutostekijänä näkyy ihmisten turvallisuuden järkkäminen ja sen mukanaan tuomat muutokset tavoissa elää, asua, tehdä töitä ja harrastaa. **Teknologian** ja tieteen arvostus nousee ja tietoa sovelletaan aktiivisesti kokeiden ratkaisujen löytämiseksi. **Ekologisen** kehityksen ja luonnon ekosysteemin ymmärrys ja ihmisen rooli tiedostetaan osana ekosysteemiä ympäristö- terveys- ja turvallisuusnäkökulmista. Ekotehokkuus korostuu, jotta luontoa voidaan jatkossa säästää ja uusien kriisien riskiä vähentää. Näitä kaikkia vaikutuksia olen sitten tarkastellut eteenpäin edeten seuraaville tasoille. Kaikki tunnistetut vaikutukset on koottu kuvioon 3.

Seuraamalla kuviossa suoria ja epäsuoria vaikutuksia Vanstonin seitsemän minitrendin listan kanssa sieltä voidaan nostaa esille mm. seuraavia tulevaisuuden mahdollisuuksia:

1. *Seuraa rahaa* tuottaa tieteen ja teknologian arvostuksen nousun myötä sekä tuotteita ja palveluita pandemian akuuttiin hoitoon ja hallintaan kehittämällä valvonta- ja seurantaratkaisuja tartuntaketjujen hallintaan, mutta myös suojavarusteisiin esim. maskit, käsidesit ja suojavaatteet tai hoitolaitteet, kuten hengityskoneet.

2. *Seuraa johtajaa* suuntaa huomion siihen, mitä toimialan edelläkävijät tekevät. Ymmärrystä ihmisen ja luonnon suhteesta ekosysteemissä voi etsiä metsäteollisuuden parista, joka on luonut nahkansa monta kertaa vastatessaan kestävä kehityksen haasteisiin arvoketjun eri kohdissa esim. raaka-aineiden alkuperästä, metsienhoidosta, jätevesistä, energiasyntyisistä tai paperien ja pakkausten kierrätyksestä. Pandemian aikana pakkausten kysyntä on kasvanut nettikaupan ja take a way –ruokamyynnin kasvun myötä.

3. *Selvitä nykyiset rajat* tuottavat uusia avauksia erityisesti silloin, kun etsitään ratkaisuja kriisinjälkeiseen työllistymiseen ja osaamistarpeisiin. Huonot työllistymisnäkymät vaikeuttavat opintojen etenemistä ja viivästyttävät valmistumista, mutta jos koulutukseen liitetään pandemian tuomien uusien tarpeiden vaatimaa osaamista, ovat näkymät nykyistä valoisammat myös opiskelijoille

4. *Mieti ihmisluontoa* eli mihin ihmiset haluaisivat ratkaisun, liittyy esim. siihen, että saadaa selkeät ja helppotajuiset ohjeet, miten pitää toimia pandemia-aikana vaikkapa maskien käyttöön liittyen. Jos riittävä suojavarusteiden hankinta kyetään ajoissa ratkaisemaan, voidaan antaa myös ohjeet maskien käyttösuosituksista, jolloin kriisitietoisuus kohoaa, mutta mahdollisimman normaalin elämän puitteissa ilman eristäytymispakkoa. Ratkaisuja kannattaa tehdä nopeasti esim. yrittäjille suunnattuihin tukiin liittyen poikkeuslakien luomista rajoituksista, niiden vaikutuksista ja vaikutuksien kompensoimisesta saatavista tuista.

5. *Huomioi demografiset muutokset* tuovat tarkasteluun mukaan ikäihmiset, mutta myös esim. maahanmuuttajat ja heidän asemansa pandemiassa. Eriarvoistuminen on tuotu esille palvelujen siirryttyä verkkoon, kun kaikilla ei ole laitteita eikä osaamista verkkopalvelujen käyttöön. Ratkaisuna on lainattu ja lahjoitettukin laitteita syrjäytymisvaarassa oleville ryhmille ja yksilöille ja samalla opastettu laitteiden käytössä. Palveluasumisen piirissä olevien ikäihmisten käyttöön on joissakin tapauksissa tuotu pihalle ns. kohtaamiskontteja, joissa ikäihminen voi turvallisesti tavata läheisiään.

6. *Analysoi turhautumisen aiheita.* Koulujen ja päiväkotien sulkemiset osana pandemian etenemisen hallintaa toivat laajemmankin etätyösuosituksen myötä tilanteita, joissa kotioiloissa pidettiin päiväkotia ja koulua samalla kun hoidettiin omia työtehtäviä asiakkaiden ja kollegojen kanssa, mikä aiheutti samanaikaisesti turhautumista kotiväen ja opetushenkilökunnan keskuudessa. Opetushenkilökunta kouluissa koki joutuvansa tekemään digiloikan yksinään yhdessä yössä ja kotiväki taas koki joutuvansa opetustehtävään, kun koulutehtävät tulivat sähköisesti, mutta ohjausta ei verkon yli kaikille annettu.

7. *Etsi konvergensseja rajapinnoilta ja hyödynnä analogiamalleja toisilta aloilta.* Pandemiassa yhdistyvät ympäristö-, terveys- ja turvallisuustekijät, mikä nostaa esille ilmastomuutoksen ja muut luonnon ekosysteemiä horjuttavat tekijät keskiöön. Voivatko kestävää kehitystä edistävät ratkaisut edetä nyt markkinavetoisesti, kun elämäntapojen ja kuluttamisen yhteys pandemian kaltaisiin kriiseihin on laajasti tiedostettu? Analogiamalleja eri maiden käyttämistä strategiatyypeistä ja niiden kokemuksista kannattaa jakaa niistä aidosti oppien. Kyse ei ole kilpailusta, jossa kysytään, kuka johtaa pandemiakisaa ja millä mittarilla. Rokotteen kehitystyössä maailman tiedeyhteisö onkin omaksunut tämän toimintamallin ja jakaa varsin avoimesti tietoa ja kokemuksia toisilleen, toisiltaan oppien.

Maailma muuttuu, vai muuttuuko?

Koronapandemia on nuorille sukupolvikokemus ja vanhemmalle väelle se muodostaa kriisin usean aiemmin koetun, vaikkakin erilaisen kriisin joukossa. Moni asia pysyy vielä ennallaan.

Huoli maapallon tulevaisuudesta on yhteinen, kuten se on ollut vähintään vuodesta 1972 Rooman klubin Kasvun rajat –raportin ilmestymisestä lähtien. Oppi-isäni professori Pentti Malaskan sanoin: ”Maapallo jatkaa elämäänsä, joko ihmisen kanssa tai ilman ihmistä”. Ihmisen rooli luonnon ekosysteemeissä ei ole sopusoinnussa luonnon kanssa ja maksettavat tuet on suunnattava aidosti maapallon pelastamiseen, ei kansallisten etujen vaalimiseen.

Paikka maailman johtajuudelle on aidosti auki pitkällä tähtäimellä eikä sitä ratkaista koronakriisin avulla edes lyhyellä tähtäimellä. Euroopalla on aito mahdollisuus lunastaa paikka edelläkävijänä, niin taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä kehityksen lippulaivana ja uudistajana.

Ihmisen ikävä toisen luo on pysyvä ilmiö, jota syntynyt kahden metrin yhteiskunta ja mahdollinen etätyöapatia vielä ruokkivat. Ihminen on sosiaalinen eläin, joka tarvitsee oman lauman, olipa se sitten oma perhe, asuinympäristö, työyhteisö tai vaikka harrastuspiiri. Eri ihmisryhmät kärsivät koronan eristystoimien aiheuttamasta yksinäisyydestä eri tavoin. Ikäihmiset ja muut riskiryhmäläiset ovat joutuneet melkein totaaliseen eristykseen, kun muiden kohdalla on kyse ollut kontaktien vähenemisestä tai muuttumisesta digitaaliseksi. Väestörakenne ei Suomessa paljon muutu ilman merkittävää maahanmuuttoa ja yksin elävien määräkin on ollut kasvussa. Liikkumisen vähetessä esim. etätyökäytäntöjen yleistyessä satunnaiset kohtaamiset vähenevät, mikä voi vaikuttaa koettuun yksinäisyyden tunteeseen laajemminkin.

Suomen elinkeinorakenne on monipuolistunut ja palveluistunut. Vanhoista teollisuudenaloista metsäteollisuus on kriisissä hyvin pärjännyt, kun taas palveluintensiiviset, ihmisten kohtaamiseen perustuvat liiketoiminnot ovat kärsineet. Suomen yritysraakenne on ollut kahtiajakautunut niin, että isoja ja pieniä yrityksiä on, mutta keski-suuret yritykset puuttuvat. Säilyykö yritysraakenne tällaisena vai syntyykö rohkeutta, jolla pienet kasvavat kohti keski-suurta sarjaa? (vrt. Lemola 2020) Pienet yritykset työllistävät, mutta onko niissä potkua uudistua ja uudistaa liiketoimintaa ja kasvaa maailmalle? Muutoksen jarruna ovat edelleen asenteet, joiden mukaan hohtoa on joko isoissa yrityksissä tai pienissä start up –yrityksissä keski-suurten edustaessa peruskauraa, joka uhkaa jäädä väliinputoajaksi. Kehitetäessä Suomen elinkeinoelämää pitää katsoa eteenpäin. Tulevaisuuden tekijä valitsee skenaarion, jossa voimat yhdistämällä saadaan aikaan positiivinen muutos, kun riskinkarttaja yrittää muotoilla toimintamallia, jossa selviää missä tahansa maailmassa. Ongelmana on, että missään ei silloin ole mahdollisuuksia saavuttaa mitään erityistä. Pahin tilanne on, jos ei epävarmuuden tilassa uskalla toimia: ”odota ja toivo” johtaa teuraaksi viemiseen.

Suomen kannalta ulos koronakriisistä kriisin jälkeiseen aikaan ovat edellä kuvatut neljä skenaariovaihtoehtoa, joissa edetään Pikamatka-, Estejuoksu-, Maratonjuoksu- tai Viestijuoksuskenaarion mukaan. Pikamatka on nopea spurtti, jossa tiukkojen toimenpiteiden jälkeen palataan nopeasti kohti uutta normaalia. Ongelmana on uusien tautiaaltojen pelko, jolloin uusi pikamatka on useammankin kerran mahdollinen. Estejuoksu opettaa yrityksen ja erehdyksen kautta varautumista erilaisiin vastoinkäymisiin ja nopeaan reagointiin niiden ilmetessä. Maratonjuoksu edellyttää kestävyyttä ja sisuakin, jotta selviää juottopaikalta seuraavalle. Viestijuoksu on armelias, kun siinä kapulan voi ojentaa seuraavalle, joka on jo tuorein voimin odottamassa. Itse epidemia on maailmalla edennyt hiukan viestijuoksun lailla, kun eri maat ovat sairastaneet tautiaaltoja eritahtisesti ja toisten kokemuksista on voitu ottaa oppia.

Kiitokset: Lämmin kiitos **professori, industrial futuristi Jyrki Kettuselle** rakentavista kommenteista ja innostavista keskusteluista artikkelin kirjoitustyön aikana.

Lähteet

- Bell, W. (1997a) Foundations of Futures Studies I: History, Purposes, Knowledge. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1997.
- Bell, W. (1997b) Foundations of Futures Studies II: Values, Objectivity and the Good Society. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1997.
- Kokkonen, V., Kuuva, M., Leppimäki, S., Lähteinen, V., Meristö, T., Piira, S., Sääskilahti, M. (2005). Visioiva tuotekonseptointi. Työkalu tutkimus- ja kehitystoiminnan ohjaamiseen. Teknologiainfo Teknova Oy.
- Lemola, T. (2020) Kohti uutta tutkimus- ja innovaatiopolitiikkaa. Vastapaino.
- Meristö, T. (2020) Skenaariotyöskentely auttaa tulevaisuuden epävarmuuden hallinnassa. Laurea Journal. E-julkaisu (17.4.2020).
- Meristö, T. (1991) Skenaariotyöskentely yrityksen johtamisessa. Acta Futura Fennica No 3, VAPK-kustannus, Helsinki, Finland.
- Meristö, T., Molarius, R., Leppimäki, S., Laitinen, J. & Tuohimaa, H. (2008) Laadukas SWOT. Työkalu pk-yrityksen innovaatiiovetoisen tulevaisuuden menestyksen turvaamiseksi. CoFi.
- Prigogine, I. & Stengers, I. (1984). Order out of Chaos: Man's new dialogue with nature. Flamingo.
- Taleb, N.N (2006) The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. Allen Lane.
- Tuohimaa, H., Haapola, L., Kauppi, P., Kettunen, J., Kivelä, S., Laitinen, J., & Meristö, T. (2011). Tulevaisuuden kestävä yhdyskunta loppuraportti. Turku: CoFi.
- Vanston, J. & Vanston, C. (2011) Minitrends: How Innovators & Entrepreneurs Discover & Profit From Business & Technology Trends.

Koronakriisin yhteiskunnalliset vaikutukset: globaali järjestelmä ja Eurooppa

Johtaja Juhana Aunesluoma, Eurooppa-tutkimuksen keskus, Helsingin yliopisto

Kriisin perusluonne

Koronaviruksen COVID-19 aiheuttama pandemia on luonteeltaan yhteiskunnallinen kriisi. Helposti tarttuva ja leviävä virus sairastuttaa ihmisiä kaikkialla maailmassa. Kriisiksi tilanne on muodostunut pandemian oheisvaikutuksista sekä sen hillitsemiseksi käynnistetyistä toimista, joilla on ollut hyvin laaja vaikutus yhteiskuntien perustoimintoihin, kuten talouteen, työntekoon, poliittisten ja hallinnollisten järjestelmien toimintaan sekä ihmisten oikeuksiin, vapauksiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Vaikutukset ulottuvat myös kansainväliseen järjestelmään, sen institutionaalisiin hallintamekanismeihin ja suurvaltasuhteisiin.

Kriisin kansanterveydellistä ulottuvuutta ei ole syytä vähätellä. Viruksen leviäminen on merkittävä kansanterveydellinen uhka, joka monissa maissa on kuormittanut terveydenhoitojärjestelmiä, lisännyt kuolleisuutta ja aiheuttanut inhimillisiä kärsimyksiä. Pandemian alkuvaiheessa viruksen käyttäytymiseen ja vaikutuksiin liittyvä epävarmuus oli omiaan lisäämään huolta tilanteen eskaloitumisesta kokonaisvaltaiseksi koko maailman väestön terveyttä välittömästi uhkaavaksi kriisiksi. Tältä on ainakin toistaiseksi kuitenkin välttytty. On myös todennäköistä, että viruksen leviämistä pystytään lähivuosina hallitsemaan rokotteen avulla.

Pandemian taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset vaikutukset ulottuvat huomattavasti syvemmälle, eikä niiden korjaaminen ja tarpeellisten muutosten tekeminen ole helppoa. Kriisi voi kuitenkin sysätä liikkeelle myös myönteisiä muutosvoimia. Tästä syystä meneillään olevaa kehitystä on syytä tarkastella ensisijaisesti yhteiskuntien sekä niiden muodostaman kansainvälisen järjestelmän kriisinä ja muutostilanteena, ja vasta toissijaisesti epidemiologisesti määrittyvänä kansanterveyden kriisinä.

Globaalit taloudelliset vaikutukset

Lähimmän kahden vuoden aikana koronakriisin konkreettiset vaikutukset ovat keskeisiltä osin taloudellisia. Viruksen leviämisen estämiseksi asetetut ihmisten liikkumisen ja kokoontumisten rajoitukset ovat aiheuttaneet voimakkaan pudotuksen kulutukseen, vähentäneet käytettävissä olevia tuloja sekä häirinneet monien hyödykkeiden tuotantoa. Pandemian kestoon liittyvä epävarmuus vähentää kysyntää, heikentää yritysten rahoitusasemaa ja tulevaisuuden näkymiä sekä aiheuttaa yleistä epävakautta pääoma- ja hyödykemarkkinoilla.

Alkanut taloustaantumaa heikentää julkisen talouden tilaa kaikkialla maailmassa. Valtiot ja julkisyhteisöt velkaantuvat. Velkakuormaa lisää taloustaantumaa lieventämiseksi käyttöön otetut elvytystoimet. Toisaalta esim. keskuspankkien aktiivinen rooli rahoitusmarkkinoiden vakauttamisessa sekä julkisten talouksien tukemisessa näyttää toimineen hyvin ilman merkittäviä haittavaikutuksia hintavakauteen tai korkoihin.

Parhaassa tapauksessa talouden pudotus jää väliaikaiseksi, jolloin talouden supistuminen muuttuu kasvuksi vielä vuoden 2020 aikana. Maailman suurimmat taloudet kurovat menetykset umpeen vuoteen 2022 mennessä, jolloin palataan kriisiä edeltäneelle kehitysuralle. Kriisin taloudelliseksi loppulaskuksi jäävät tässä skenaariossa taantumaa aikaiset tuotannon menetykset, tekemättä jääneet investoinnit sekä merkittävästi kasvanut julkisyhteisöjen velka. Ihmisten elämässä koronaepidemia tuntuisi väliaikaisena hyvinvointitappiona.

Tämä skenaario edellyttää pandemian hellittämistä, rajoitusten pysyvää purkua sekä yhteiskuntien toiminnan normalisoitumista vielä vuoden 2020 aikana. Epidemiatilanteen uusiutuessa olisi rajoitustoimien oltava kohdennettuja ja taloudellisilta vaikutuksiltaan rajoitettuja.

Uhkana on taloustaantumaa pitkittyminen ja syveneminen lamaksi, jonka vaikutukset ulottuvat pitkälle aikavälille (yli viiden vuoden ajalle). Tällöin kriisin aiheuttamat välittömät taloudelliset vahingot muuttuvat pitkäaikaisiksi tuotannon menetyksiksi ja supistuvaksi kysynnäksi. Lyhyellä aikavälillä aiemmin terveitä yrityksiä ajautuu konkurssiin ja työttömyys kasvaa talouden kaikilla sektoreilla, koetellen julkisen talouden kantokykyä. Palveluiden ja teollisuustuotteiden tuotannon vaikeuksista kriisi etenee rahoitusmarkkinoille. Pandemian koetellessa maailman kaikkia alueita talouskriisin samanaikaisuus syventää sen vaikutuksia ja pitkittää sen kestoja. Globaali talouslama on erityisen vaikea jo ennestään vaikeassa velkatilanteessa oleville tai heikon luottoluokituksen omaaville köyhille ja kehittyville valtioille.

Lamaskenaario voi toteutua myös siinä tapauksessa, että epidemiatilanne hellittää lähimmän vuoden tai kahden aikana. Talouden perusrakenteiden kärsiessä kriisin jatkuessa riittävän suuria vaurioita, voi talouskehitys pysyä pitkään heikkona. Alkanut taloustaantumaa ja kansalliset talouden tuki- ja huoltovarmuustoimet voivat nostattaa kauppapoliittista protektionismia, valtioiden suoraa puuttumista yritysten toimintaan sekä omavaraisuuspyrkimyksiä. Pandemia voi lisäksi aiheuttaa pysyviä muutoksia ihmisten kulutuskäyttäytymiseen, kuten haluun matkustaa, käyttää palveluita, välttää suuria ihmisjoukkoja, julkista liikennettä jne.

Korkeammat rajaesteet ja yritysten lisääntyneet transaktiokustannukset vähentävät tuotavuutta ja sitä kautta talouskasvua ja talouden uusiutumispotentiaalia. Tästä syystä tuotantoketjujen lyhentäminen ja rajaesteiden pystyttäminen aiheuttaisivat suuria kustannuksia jo lyhyellä aikavälillä, mikä on omiaan herättämään vastustusta. Nykyisen globalisoituneen maailmantalouden rakenteisiin integroituneiden yritysten voi odottaa pyrkivän vaikuttamaan tällaista maailmantalouden kansallistamista vastaan. Se voi puolestaan kärjistää jo nyt havaittavissa olevia jännitteitä vapaan maailmantalouden kannattajien ja sitä rajoittamaan pyrkivien poliittisten voimien välillä.

Vuoden 2008 finanssikriisin myötä jo pysähtynyt taloudellinen globalisaatio (maailmankaupan osuudella maailman bruttokansantuotteesta laskien) kääntyisi protektionististen

voimien voittaessa deglobalisaatioksi. Kyse olisi pitkän, viime vaiheessaan useita vuosikymmeniä jatkuneen talousintegraation purkautumisesta. Maailmankaupan osuus koko maailman bruttokansantuotteesta alkaisi supistua. Nykyiselle maailmantaloudelle ominaiset pitkät ja monimutkaiset tuotanto- ja arvoketjut lyhenisivät ja fragmentoituisivat. Tilanteen helpottuessaan ei lamaskenaariossa kyettäisi palaamaan kriisiä edeltäneelle kehitysuralle.

Edellisen kerran vastaavaa on koettu vuosina 1914-1945, jolloin maailmansodat ja niiden välisen ajan talouskriisit vähensivät maailmantalouden integraation astetta ja keskeyttivät 1800-luvulla alkaneen globalisaation. Tässä tapauksessa vuosi 2020 olisi hyvin merkittävä, jopa 1900-luvun maailmansotiin ja 1930-luvun lamaan vertautuva käännekohta maailman taloushistoriassa.

Skenaario edellyttää koronakriisin aiheuttaman taloustaantumisen pitkittymistä koko maailmantaloutta leimaavaksi pidempiaikaiseksi talouslamaksi. Laman syvyyteen vaikuttavat valtioiden mahdollisuudet tai halu tehdä kansainvälisesti koordinoituja ja tehokkaita interventioita kokonaisvaltaisen globaalien talouskriisien välttämiseksi. Lisäksi skenaarion toteutuminen riippuu valtioiden omaksumasta kauppapolitiikasta, eli viime kädessä niiden poliittisesta tahdosta joko edistää tai ehkäistä maailmantalouden disintegraatiota. Pitkittyvä talouslama – joko sen toteutuminen tai sen välttäminen – on toisin sanoen riippuvainen poliittisesta päätöksenteosta ja poliittisesta tahdosta kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Mahdollisen talouslaman käynnistämä deglobalisaatiokehitys ei ole ihmisten toiminnasta irrallinen, omalakinen kehityskulku, vaan nykyhetken johtaneen globalisaatio- ja integraatiokehityksen lailla tietoisien kollektiivisen ja poliittisen toiminnan lopputulos.

Kuviteltavissa on vieläkin suurempia muutoksia. Sekin on mahdollista, joskaan ei lyhyellä aikavälillä todennäköistä, että aikaisempi kulutusorientoitunut sekä intensiiviseen fossiilisten energianlähteiden käyttöön pohjautuva elämäntapa voisi alkaneen talouskriisin myötä saada käytännön pakottamana rinnalleen vaihtoehtoja, jotka ovat ekologisesti, ilmastollisesti sekä sosiaalisesti kestävämpiä. Deglobalisaation myötä fyysisten hyödykkeiden tuotanto ja kulutus siirtyvät lähemmäksi toisiaan, mikä vähentää tarvetta pitkiin lopputuotteiden kuljetuksiin.

Koronakriisin välittömien taloudellisten jälkien korjaaminen sekä talouslaman välttäminen edellyttävät joka tapauksessa hyvin mittavia julkisten menojen lisäyksiä ja investointeja. Nämä panostukset voidaan suunnata tavalla, joka on omiaan vauhdittamaan hiilineutraalin, ilmastollisesti ja ekologisesti kestävänsä talousjärjestelmän syntyä. Tässä tapauksessa kriisi olisi lyhyellä aikavälillä traumaattinen, mutta pitkällä aikavälillä maapallon kantokyvyn kannalta myönteinen schumpeterilainen ”luova tuho”, joka pyyhkisi altaan kestäättömiä talouden ja kulutuksen rakenteita ja raivaisi tilaa maapallon kantokyvyn mukaan mitoitettulle, kestäväälle kasvulle. Tällöin täysimittainen talouskriisi toimisi sysäävänä tekijänä kohti globaalia kestävää kehitystä ja sen edellyttämiä muutoksia ihmisten käyttäytymiseen sekä talouksien ja yhteiskuntien hallintamekanismeihin.

Globaalit poliittiset jännitteet ja eurooppalainen yhteistyö

Koronakriisi kiristää jo valmiiksi jännitteisiä suhteita Kiinan ja Yhdysvaltojen välillä. Maailman kahden suurimman talouden ja sotilasmahdin välisessä suhteessa on kyse pitkäaikaisesta strategisesta ja taloudellisesta kilpailusta, joka on viime vuosina askel askeleelta tiivistynyt aiempaa kärjekkäämmäksi vastakkainasetteluksi.

Toisaalta monet aseelliset konfliktit ja kriisipesäkkeet ovat maailman eri puolilla ainakin väliaikaisesti hiljentyneet. Suurvaltasuhteiden kiristyminen on hallinnut uutisotsikoita, mutta poikkeustilanne on tehnyt tilaa myös perinteiselle diplomatialle. Vaikka YK:n pääsihteerin aloite aseellisten konfliktien jäädyttämisestä koronakriisin ajaksi ei lopulta saanut riittävästi tukea, näyttää siltä, että kullussien takana ajatus on saanut kannatusta. Yhdysvaltojen Kiinan-suhteiden kiristytessä ovat esimerkiksi suhteet Iraniin vaivihkaa parantuneet ja maiden välinen konflikti liehtinyt.

Päätrendinä on kuitenkin Kiinan ja Yhdysvaltojen välisten suhteiden vaikeutuminen. Jännitteiden vaikutukset näkyvät paitsi maiden välisissä suhteissa myös yleisesti sääntöpohjaisen, monenkeskisen globaalin yhteistyön vaikeutumisena YK:ssa sekä sen alajärjestöissä, Maailman kauppajärjestö WTO:ssa, kansainvälisessä ilmastopolitiikassa sekä maailman suurimpien talouksien yhteistyöryhmissä. Suhteiden kiristymistä hillitsevinä tekijöinä ovat Kiinan ja Yhdysvaltojen talouksien voimakas keskinäisriippuvuus sekä geostrateginen asema dynasevaltioina.

Muutoin eivät maiden nykyiset johtajat näytä kaihtavan koviakaan otteita vastapuolen heikentämiseksi ja pehmittämiseksi myönnytyksiin. Kiinasta alkunsa saanut pandemia on tuonut suhteisiin niitä entisestään lyhyellä aikavälillä hankaloittavan tekijän. Molempien maiden johto hyödyntää tilannetta sisäpoliittisesti. Kiinan johto käyttää maailman suurimpien demokratioiden vaikeuksia koronatilanteen hallinnassa oman legitimitteettinsä pönkittämisessä. Yhdysvalloissa eletään vaalivuotta, mikä näkyy kannatusongelmien kanssa painiskelevan istuvan presidentin ja republikaanipuolueen johtajien innokkuutena etsiä kriisiin syyllisiä Kiinasta, Maailman terveysjärjestö WHO:n toiminnasta ja yleensä maan rajojen ulkopuolelta. Asetelma on omiaan lietsomaan uhkakuvia ja juurruttamaan vastakkainasettelua maiden kansalaismielipiteeseen eräänlaisena Kiinan ja Yhdysvaltojen suhteiden normaalitilana. Vastaavaa kehitystä on havaittavissa myös Euroopassa. Vaikka pandemia aikanaan olettavasti hellittää, voi näin aktiivinen vastakkainasettelun propagoiminen jättää pysyviä jälkiä ihmisten ajatusmaailmaan. Se puolestaan voi pitkällä aikavälillä toimia sisäisenä rajoitteena tuleville valtiojohtajille, jotka syystä tai toisesta haluaisivat ryhtyä lieventämään maiden välisiä suhteita.

Kriisinhallintatoimet ovat aiheuttaneet jännitteitä myös Euroopan unionin sisälle. Maaliskuussa 2020 kriisin eskaloituessa unionin jäsenvaltiot turvautuivat yksipuolisiin rajoitustoimiin, sekä kommunikoivat heikosti keskenään niin akuuteista kriisinhallintatoimista kuin tarpeellisiksi katsomistaan pitkän aikavälin talouspoliittista toimista. Vuosien 2010-2012 eurokriisin ajalta tuttu kärjekäs retoriikka leimahti ns. etelän ja pohjoisen jäsenmaiden välillä halliten jonkin aikaa uutisotsikoita.

Tilanne kuitenkin muuttui kriisin edettyä alkuvaiheen järkytysten yli. Unionin toimielinten tehtävät ja kriisinhallinnan työnjako selkiytyivät kriisin ensimmäisen kuukauden aikana. Pääosa kriisinhallinnasta pysyi jäsenvaltioiden ja niiden omien viranomaisten vastuulla,

mutta unionin tasolla turvattiin kriittisten hyödykkeiden kuljetukset rajojen yli, sovittiin tarvikkeiden yhteishankinnoista sekä päätettiin ensimmäisistä talouspoliittista tuki- ja lainoitusoperaatiosta. Euroopan keskuspankki turvasi rahoitusmarkkinoiden toiminnan ja valtioiden häiriöttömän velanoton. Olennaisia muutoksia olivat mm. Euroopan vakausmekanismin ESM:n kautta Italialle myönnetyn rahoituksen ehdollisuuden purkaminen sekä Euroopan keskuspankkijärjestelmän aiempaa laajemmat operaatiot pääomamarkkinoilla.

Unionin sisäiset jännitteet näkyivät kriisin alkuvaiheessa hetken aikaa myös unionin voimakaksikon Saksan ja Ranskan välisissä suhteissa, mutta näiden valtioiden keskinäinen koordinaatio tiivistyi ja hitsautui yhteen merkillepantavan nopeasti. Samalla myös unionin päätöksenteon prosessit kirkastuivat: koronakriisin hoito oli hyvin konkreettisesti jäsenvaltioiden vastuulla, ja unionitason ratkaisut, olivat ne sitten väliaikaisia tai pysyväksi tarkoitettuja, olivat nimenomaisesti jäsenvaltioiden aloitteiden mukaisia ja keskenään neuvottelemia. Euroopan komissio pitäytyi roolinsa mukaisesti jäsenmaiden johtajista koostuvan Eurooppa-neuvoston käytännöllisenä toimeenpanijana ja suunnitteluelimenä. Pitkällä aikavälillä, olettaen että jotkin unionin väliaikaiseksi ajatelluista kriisinhallintatoimista jättävät pysyviä jälkiä unionin toimintaan, voivat komission tehtävät laajentua ja sen vaikutusvalta kasvaa. Se riippuu kuitenkin siitä, miten unioni lopulta päätyy muuttamaan omaa talouspoliittista olemustaan sekä vahvistamaan unionitason varautumista pandemian kaltaisiin ns. laajan turvallisuuskäsitteen mukaisiin kriiseihin.

Tätä tekstiä kirjoitettaessa on vielä avoimena koronakriisin talousvaikutusten korjaamiseen ja mahdollisen pitkittyvän talouskriisin hoitamiseen tarkoitettun EU-tason budjettinstrumentin kohtalo. Komission esitys EU:n budjetin yhteyteen muodostettavaksi ns. Euroopan jälleenrakennusrahastosta merkitsee toteutuessaan suurta periaatteellista muutosta EU:n perusluonteeseen. Asiassa tehtävä ratkaisu määrittelee unionin roolin talouspoliittisena toimijana pitkälle tulevaisuuteen.

Jäsenmaiden kannoista tiedossa on, että Saksa ja Ranska ovat päässeet yhteisymmärrykseen kaavaillun rahaston koosta (500 miljardia), EU:n komissiolle annettavista valtuuksista lainata tarvittavat varat markkinoilta ja siitä, että lainojen takaisinmaksu kytketään EU:n monivuotiseen budjettikehykseen. Lisäksi kaksikko on sopinut rahaston käyttötarkoituksesta koronakriisistä eniten vahinkoa kärsiville maille ja alueille. Avustus koordinoidaan Euroopan komission – eikä siis yksittäisten apua saavien jäsenvaltioiden – toimesta monivuotisen budjettikehyksen hallinnointia muistuttavalla tavalla. Jotkut pienemmät unionit eivät vastustavat EU:n lainavaltuuksien lisäämistä ja edellyttävät annettavan tuen takaisinmaksua ja tiukkaa ehdollisuutta.

Ranska on jo pitkään halunnut laajentaa Euroopan talous- ja rahaliittoa talouspoliittiseksi liitoksi, joka pitää sisällään yhteisen fiskaalisen toimintakyvyn ja unionitason yhteisvastuullisen velanoton (ns. eurobondit). Euroopan jälleenrakennusrahaston perustaminen olisi askel tähän suuntaan. Siinäkin tapauksessa, että rahasto toteutetaan väliaikaisena ja puretaan vähitellen taloustilanteen helpotuttua, olisi sen käyttöönotto tärkeä periaatteellinen käänne ja ennakkotapaus. Vastaavaa mekanismia olisi mahdollista hyödyntää tulevilla talouskriiseillä.

Saksa on aiemmin vastustanut tiukasti unionin yhteisvastuullista velanottoa nykyisten unionin rakenteiden puitteissa. Pato on ilmeisesti kuitenkin murtunut ja Saksan asenne

muuttunut. Eurobondien kaltainen avoin yhteisvastuullisuus, jossa jäsenmaat voisivat siirtää osan kansallisesta velanotostaan unionille, ja käyttää näin hankkimiaan varoja oman harkintansa mukaan, ei edelleenkään nauti järin suurta kannatusta Saksassa. Sen sijaan koronakriisin hoitoon ajateltu rajoitettu yhteisvastuullisuus sekä jälleenrakentamisen koordinointi eurooppalaisella tasolla vaikuttaa nyt poliittisesti hyvinkin mahdolliselta. Kun EU:n nostamien lainojen hoito kytketään unionin monivuotiseen budjettikehykseen, on yksittäinen jäsenmaa vastuussa velkojen hoidosta samassa bruttokansantuotteestaan laske- tussa suhteessa kuin millä se maksaa jäsenmaksuaan unionille. Vaikka tällaisessakin raken- nelmassa kaikki jäsenmaat ovat viime kädessä yhteisvastuussa unionin ottamasta velasta, sellaista tilannetta, jossa unionin jotkin jäsenmaat eivät enää maksaisi unionille jäsenmak- sujaan eli hoitaisi osuuttaan yhteisistä veloista, mutta samaan aikaan nauttisivat varoja unionin budjetista, pidetään teoreettisena.

Saksan ja Ranskan saavuttaman yhteisymmärryksen taustalla on nähtävästi yhteisesti ja- ettu näkemys siitä, että epäonnistuminen koronakriisin taloudellisten ja sosiaalisten vaiku- tusten hoidossa voi vaarantaa, jos ei lyhyellä niin ainakin pitkällä aikavälillä, koko EU:n ole- massaolon. Tässä ajattelussa EU:n sisäinen yhtenäisyys ei kestäisi sitä, että meneillään oleva kriisi jättäisi jälkeensä vielä aiempaakin voimakkaampaa katkeruutta ja epäluotta- musta jäsenmaiden välille. 2010-luvun vakavat kriisit, eurokriisi ja pakolaiskriisi, saivat koronakriisistä jatkokseen kolmannen kriisin, joka brittiläistä sanontaa mukailleen olisi unionille ”a bridge too far”, korsi joka murtaisi kamelin selän. Jäsenmaiden keskinäisen so- lidaarisuuden puute koronakriisin kaltaisena hädän hetkenä tekisi tyhjäksi puheet uni- onista turvallisuusyhteisönä.

Toisaalta muutoksen taustalla voi nähdä myös taloudellista laskelmointia. Koska uni- onimaat ovat lähes poikkeuksetta toistensa merkittävimpiä kauppakumppaneita, ovat joi- denkin jäsenmaiden talousvaikeudet kaikkien muidenkin jäsenmaiden ongelmia. Taloudel- linen keskinäisriippuvuus kuljettaa tehokkaasti talouden ongelmia alueelta ja maasta toi- seen. Riittämättömät yhteiset toimet talouskriisin hoidossa vähintäänkin pahentavat sitä. Sisämarkkinat, eurojärjestelmästä puhumattakaan, toimivat ja tuottavat taloudellista hyö- tyä, jos ja kun järjestelmän sisällä vallitsee edes jonkinlainen taloudellinen koheesio. Li- sääntyvä yhteisvastuu ja unionin sisäisten tulonsiirtojen kasvattaminen voivat nettomak- sajankin näkökulmasta näyttäytyä järkevänä sijoituksena myös omaan talouteen ja sen ter- vehdyttämiseen.

Kansallisvaltioiden maailma

Euroopan unionin mahdollinen tiivistyminen aiempaa vahvemmaksi talouspoliittiseksi toi- mijaksi on koko maailman mittakaavassa poikkeus. Vahvimpia muutostrendejä ovat yleisen sääntöpohjaisen liberaalin kansainvälisen järjestelmän rapautuminen, kansainvälisten mo- nenkeskisten järjestöjen heikkeneminen sekä aiempaa ahtaammin määriteltyjen kansallis- ten etujen ensisijaisuus kansallisvaltioiden ulkopoliitikassa ja kansainvälisen talouden hal- linnassa.

Koronakriisi on korostanut perinteisten kansallisvaltioiden merkitystä kansalaistensa tur- vallisuuden viimekätisenä turvaajana sekä poliittisen legitimitietin synnyttäjänä ja koh- teena. Yhteiskuntien elintärkeät toiminnot, huoltovarmuus ja hyvinvointivaltion takaama

kansalaisten perusturvallisuus ovat valtioiden tuottamia ainutlaatuisia julkishyödykkeitä, joiden arvo korostuu.

Niin demokratiat kuin autoritaariset maat ovat joutuneet turvautumaan poikkeuksellisiin toimiin, jotka ovat korostaneet kansallisten tai osavaltioillisten hallintoelinten merkitystä kansainvälisen tai muun laajapohjaisen yhteistyön sijaan. Tarve vahvoille suvereenille valtioille, joiden kansalaisten yhteenkuuluvuus ja keskinäinen solidaarisuus pohjautuvat etniseen nationalismiin lisää lyhyellä aikavälillä tällaisten kansallisvaltioiden toimintakykyä. Pitkällä aikavälillä se heikentää globaalille poliittiselle toiminnalle välttämätöntä yleisinhimillistä yhteisvastuullisuutta, mikä on omiaan vaikeuttamaan monenkeskisten kansainvälisten järjestöjen toimintaa.

Poikkeustoimet ovat lisänneet julkisen vallan suoraa puuttumista talouteen, millä voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia julkisen vallan ja yksityisen yritystoiminnan ja omistamisen väliseen suhteeseen. Valtiot kantavat aiempaa laajempaa vastuuta koko yhteiskunnan toiminnasta vakaville kriiseille ominaiseen tapaan. Vuoden 2008 finanssikriisi ei perusteiltaan muuttanut julkisen vallan ja markkinoiden välistä suhdetta, joskin se järkytti uskoa liberaalin maailmanjärjestyksen vääjäämättömään voittokulkuun.

Vuonna 2020 alkaneen kriisin ideologinen ja maailmanpoliittinen konteksti on kuitenkin toinen: demokratia, liberalismi ja globalismi ovat 2010-luvulla tulleet haastetuiksi autoritarismin, nationalismin ja populismin kaltaisten voimien muodossa. Voimasuhteet maailmalla ovat muuttuneet autoritaaristen valtioiden lisättyä vaikutusvaltaansa. Vaikeudet pandemian voittamisessa ja yhteiskunnan ilmeiset haavoittuvuudet vähentävät johtavien demokratioiden, erityisesti Yhdysvaltojen pehmeää valtaa. Tämän takia ei vuosien 2008 ja 2020 kriisejä voi suoraan verrata keskenään. Niiden vaikutukset valtioiden ja markkinoiden väliseen suhteeseen voivat näistä syistä olla erilaisia.

Yhteiskunnallinen oppiminen

Lyhytaikaisenakin kriisi jättää jälkiä yhteiskuntiin ja ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Ihmiset ja yhteisöt oppivat poikkeuksellisista tilanteista. Olemassa olevaa teknologiaa omaksutaan ja hyödynnetään harppauksin. Innovaatiot leviävät nopeasti lääketieteestä ja rokotetutkimuksesta aina työpaikkojen uusiin virtuaalisiin sosiaalisiin käytäntöihin. Kulu- tus painottuu digitaalisiin hyödykkeisiin.

Pitkällä aikavälillä olennaista on, miten inhimillisen oppimisen ja innovaatioiden synnyn edellytykset muuttuvat. Onko koronakriisin jälkeinen maailma aiempaa parempi vai huonompi paikka kehittää ja jakaa uusia ajatuksia, tiedettä, tietoa ja teknologiaa? Jos edessä on uusi deglobalisaation aika, myös ideoiden ja innovaatioiden liike hidastuu. Vähitellen ihmiskunnan innovaatiokyky heikkenee. Alun vilkkaan hyödyntämisen jälkeen tieteeseen ja innovaatioihin pohjautuva muutos hidastuu. Sillä on puolestaan monenlaisia vaikutuksia siihen, miten ihmiskunta kohtaa ja selviää tulevista kriiseistään.

Toimenpide-ehdotuksia

- Lyhyellä aikavälillä koronakriisin hallinta ja jälkihoito edellyttävät virustilanteeseen mitoitettua terveydenhoitoa ja ehkäisyä.
- Virustilanteeseen kohdistuvien rajoitusten on oltava kohdennettuja, jotta yhteiskunnan perustoiminnot eivät häiriinny kriisin alkuvaiheen kaltaisella tavalla.
- Lyhyellä aikavälillä talouden elvytystoimet on koordinoitava Euroopan unionin tasolla. Elvytystoimia varten tarvitaan niitä varten luotuja yhteisiä rahoitusinstrumentteja.
- Kriisinhoidossa käytettävät julkiset resurssit on käytettävä tavalla, jotka auttavat muiden keskeisten globaalien kysymysten ratkaisussa, kuten ilmastonmuutoksen hillinnässä.
- Pitkällä aikavälillä on vahvistettava kansainvälistä yhteistyötä, jonka avulla kyetään estämään epidemioiden muuttuminen pandemioiksi. Kollektiivinen epidemiaturvallisuus edellyttää toimintakykyisten valtioiden lisäksi vahvoja, sääntöpohjaisia kansainvälisiä järjestöjä.

COVID-19 Pandemia kiihdyttää globaalia epävarmuutta ja turvattomuutta

Johtaja Mika Aaltola, Ulkopoliittinen instituutti

Tiivistelmä

Covid-19 on yhtäaikainen maailmanlaajuinen terveydellinen, taloudellinen ja poliittinen sokki. Eri maiden politiikkaratkaisut koronapandemia (COVID-19) aikana ovat olleet samankaltaisia, kuten eristämistoimenpiteet, mutta myös eritahtisia, kuten esimerkiksi lentoliikenteen kieltojen ja kontrollimenetelmien tavoitteiden suhteen. Tämä katsaus luo yleiskuvan Covid-19:n poliittisesta merkityksestä eri maiden vakaudelle, kansainvälisille terveysturvallisuustoimijoille sekä maailmanjärjestykselle, joka perustuu raaka-aineiden, tuotteiden, ihmisten ja datan virroille ja kierrolle. Analyysin perusolettamana on historiallinen havainto, että tartuntataudit ovat monimutkaisia, rajattomia ja rönsyileviä ilmiöitä, joilla on toistuvia poliittisia piirteitä. Historialliset toistuvuudet, kuten paniikki ja syytely, ovat tartuntatautien pysyviä piirteitä, joiden sivuuttaminen haittaa tehokasta taudintorjuntaa. laajalle levinneiden tartuntatautien kohdalla, niiden tuottama uhka usein ulkoistetaan syvälle juurtuneiden viholliskuvien varassa valtioiden sisälle poliittiseen oppositioon ja ulkopuolelle geopoliittisiin vihollisiin kilpailijoihin. Tartuntataudit pääsääntöisesti territorialisoidaan, etnistetään, kulttuuristetaan, kansallistetaan ja rodullistetaan ulkopuolisiin uhkisiin. Covid-19 on epäsuoria vaikutuksia suurvaltojen kamppailuun, eri toimijoiden statukseen sekä suurvaltojen sisäiseen politiikkaan.

Johdanto

Kiinan Hubein provinssin pääkaupungista, Wuhanista, alkoi loppuvuonna 2019 kantautua uutisia, joiden mukaan rajatulla alueella oli piikki keuhkokuumeetapauksissa. Monet tapaukset liittyivät 11 miljoonan asukkaan kaupungin elintarvikkeiden tukkutorille (Huanan Seafood Wholesale Market), joka suljettiin tammikuun 1. päivänä. Tautitapauksien yhteydet lisäsivät mahdollisuutta, että kyseessä voisi olla eläinperäinen ihmisestä ihmiseen tarttuva sairaus. Kiina ilmoitti havainnoistaan Maailman terveysjärjestön (WHO) maatoimistolle Kiinassa joulukuun viimeisenä päivänä 2019. Tammikuun 3. päivänä viranomaisen tiedossa oli 44 tapusta. Tammikuun 7. päivänä Kiinan kansallinen terveyskomissio ilmoitti WHOlle tunnistetun taudinaiheuttajan (WHO 20.1.2020), joka oli korona-virusperheen eniten MERS ja SARSia muistuttava muoto. Tammikuun 11. päivänä Kiinan media julkaisi tiedon ensimmäisestä tautiin liitetystä kuolemantapauksesta. 13.1.-20.1. Thaimaa, Japani ja Etelä-Korea kertoivat ensimmäisistä tunnistetuista Kiinan Wuhanista peräisin olevista tapauksista. Yhdysvalloissa ilmoitettiin 21.1. ensimmäisestä tapauksesta, joka oli Wuhanista palanneella miehellä. Kiinan eristi Wuhanin kaupungin 23.1. sekä katkaisi alueen lentoyhteydet sen jälkeen kuin satoja tapauksia oli raportoitu muualla maailmassa. WHO:n komitea (IHR) totesi 30.1. epidemian olevan kansainvälisesti huolestuttava kansanterveydellinen hätätila (WHO 20.1.2020).

Toukokuun lopulla todettuja tautitapauksia on yli 3 miljoonaa ja COVID-19 tautiin on menehtynyt noin 340 000 ihmistä. Vaikka Kiinan olikin pitkään taudin keskus, pandemia painopiste siirtyi nopeasti Eurooppaa, Yhdysvaltoihin ja leviää myös Etelä-Amerikassa. Suhteutettuna väkilukuun voimakkaimmat kansalliset epidemiat ovat Belgiassa, Espanjassa,

Britanniassa, Italiassa, Ranskassa ja Ruotsissa. Taudin leviämiseen alkuvaiheessa vaikuttivat erityisesti maiden suorat ja epäsuorat lentoyhteydet Kiinaan ja Wuhaniin sekä kansallisten rajoitustoimien nopeus ja mittavuus. Tilanteen poikkeuksellisuutta kuvastaa se, että pandemian vakavuus vertautuu vuosien 1918-20 Espanjan taudin maailmanlaajuisiin tautiaaltoihin (Imperial College Covid-19 Response Team 16.3.2020). COVID-19 on samalla hallittavissa laajoilla ihmisten välisiä kontakteja vähentävillä toimenpiteillä. Nämä toimenpiteet puolestaan jäädyttävät talouksia sekä aiheuttavat samanaikaisia kysyntä-, tarjontaja huoltovarmuussokkeja. Maailmantalousjärjestö (WTO) ennustaa maailmankaupan laskevan ennätyksellisen paljon vuonna 2020 (WTO 8.4.2020).

Koronaviruksia tunnetaan seitsemää eri kantaa. Niistä kolme on potentiaalisesti ihmisillä erityisen vaarallisia: MERS-CoV, SARS-CoV ja nyt käsillä oleva SARS-CoV-2. Seitsemäntoista vuotta SARS -aallon jälkeen (CDC 6.12.2017), sille hyvin läheinen koronavirus on riistäytynyt maailmanlaajuisesti pandemiaksi globaalien lentoyhteyksien välityksellä. COVID-19 on sopeutunut maailmanaikamme poliittisiin realiteetteihin. Yhtäältä lentoyhteyksien saumattomuus mahdollisti taudille väylän, jonka varassa virus levisi hyvin nopeasti ja paljolti estämättä mantereelta toiselle. Lentoliikenne liittyy maailmanjärjestykselle hyvin oleellisiin korkean lisäarvon tuotteisiin. Samalla lentoliikenne on turismin ohella taloudellista aktiviteettia, kuten sopimusten neuvottelua ja allekirjoituksia. Toisaalta maailmanjärjestys on siirtynyt kohti kasvavaa suurvaltakilpailua. Luottamus on laskenut ja monenkeskinen sopimusperäisyys heikentynyt. Luottamuksen alentuma laskee todennäköisyyttä, että kansainvälisiä sopimuksia noudatetaan samalla tavoin kuin korkean luottamuksen vallitessa. SARS-aallon jälkeen vuonna 2005 laadittiin kansainvälisen terveys säännöksen (International Health Regulation), jotka asettavat normeja valtioille esimerkiksi tartuntataudista välittömän ilmoittamisen suhteen. Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että globaali järjestys perustuu yhä enemmän nopeiden yhteyksien laajaan voluumiin, samalla, kun kansainvälinen järjestys näiden yhteyksien turvaamisen suhteen on heikentynyt.

Erityisesti COVID-19 heijastuu Kiinan asemaan ja sen globaaliin rooliin. Kiinan nousu taloudellisesti ja poliittisesti merkittävään asemaan on perustunut tuotannon siirtymiseen Itä-Aasiaan ja Kiinaan. COVID-19 haastaa Kiinaa sisäisesti, koska taloudellinen kasvu, joka on legitimoinut Kiinan yksipuoluejärjestelmää, on yhä epävarmempaa tulevaisuudessa (esim. WSJ 29.2.2020). Samalla Kiinan kohdistuu kansainvälisiä epäluuloja. Kiina ja sen poliittinen järjestelmä nähdään olleen keskeisessä roolissa taudin maailmanlaajuisen leviämisen alkuvaiheessa (esim. NYT 4.2.2020). Kiinan ja Yhdysvaltojen jo ennestään kiristyneet välit näyttävät yhä kireämmiltä pandemian johdosta (Foreign Affairs 5.3.2020). Kiina on pyrkinyt vastaamaan luottamushaasteeseen julkisella diplomatialla esimerkiksi korona-avulla ja taloudellisen avun lupauksilla (esim. Aljazeera 15.3.2020).

Tauti on levinnyt Yhdysvalloissa erityisesti rannikkoseuduilla. Sisäiset paineet vaalivuonna ovat kääntäneet Yhdysvaltojen huomiota sisäänpäin. Yhdysvallat ei ole omaksunut samantyyppistä globaalia johtajuutta tai mobilisoinut resursseja, kuin esimerkiksi Länsi-Afrikan ebola-epidemian aikana 2015 tai HIV/AIDS epidemian kuluessa 80- ja 90-luvuilla. Kilpailun ja eturistiriitojen laskiessa tehokkaan globaalihallinnan vaatimaa luottamusta COVID-19 ei ainoastaan tuo esiin globaalihallinnan puutteita. Hallinnasta riistäytyneen pandemia voi nähdä olleen osittain seurausta pandemiaturvallisuuden puutteista ja mahdollistui, koska mobiliteettiin perustuvalla maailmanjärjestelmällä ei ole selkeää "omistajaa" ja järjestelmää vaadittavien poliittisten ja taloudellisten resurssien mobilisaatioon. COVID-19 heijastaa globaalihallinnon taantumaa. Se saattaa myös kiihdyttää olemassa olleita ristiriitoja ja

edelleen heikentää varautumista korona-pandemian seuraaviin aaltoihin ja mahdollisiin uusiin koronaviruserheen vakaviin taudinaiheuttajiin.

COVID-19 todennäköisesti on osaltaan uudelleen muokkaamassa globaalia järjestystä kiihdyttämällä keskeisten toimijoiden poliittista loitontumista. COVID-19 vahvistaa myös näkökulmaa, joka suhtautuu kielteisesti globalisaatio-keskeiseen järjestelmään. Globalisaation seurauksena tuotanto on maantieteellisesti eriytetty päämarkkina-alueista Yhdysvalloissa ja Euroopassa. COVID-19 on paljastanut tämän järjestelmän haavoittuvuuden esimerkiksi hengityssuojaimien ja -koneiden huoltovarmuuden osalta. Poliittiset paineet globaalille poiskytkennälle (decoupling) ovat lisääntyneet.

Loitontumisen kasvaessa ja epäluottamuksen syventyessä keskeinen terveysturvallisuutta tuottava kansainvälinen toimija, WHO, on kasvavissa vaikeuksissa. WHO toimintaa kohdistuu epäilyksiä ja Yhdysvallat on kritisoinut järjestön toimintaa syyttäen sen suosivan Kiinaa (BBC 19.5.2020). Suurvaltojen sisäiset korona-sidonnaiset jännitteet sekä keskinäinen kilpailu ruokkivat prosessia, joka aiheuttaa kasvavia koordinaatio-ongelmia kansainvälisellä tasolla. WHO toiminta saattaa entisestään politisoida. Sen toimien tutkiminen riippumattomasti tavalla, joka tehostaisi pandemia-toimia tulevaisuudessa, voi osoittautua miltei mahdottomaksi (DW 19.5.2020).¹ Seurauksena saattaa olla kansallisen, alueellisen ja globaalien tason eritahtisuutta ja kasvavia eroja maiden ja alueiden kyvyssä ylläpitää pandemiaturvallisuutta. COVID-19 on monitasoinen stressitesti, joka nostaa esiin varoitussignaaleja kansallisella, alueellisella ja globaalilla tasolla. ”Testin” tuloksien tulkinta ei ole globaalisti yhdenmukaista vaan erityispiirteenä saattaa olla se, että paikalliset poliittiset huolet ja sensitiivisyydet tekevät seurauksista hyvin vaihtelevia. Seurauksena saattaa olla se, että optimaalisen pandemiaturvallisuuden edellytykset, rationaalinen lähestymistapa ja vaadittava intressien koheesio, ovat yhä haasteellisempia saavuttaa.

Tartuntatautien historialliset piirteet

Taudeilla itsellään ei ole poliittista viestiä tai ideologiaa. Vaaralliset epidemiat eivät kuitenkaan ole ihmisyhteisöissä uusia ilmiöitä. Niille on kehittyneet omat melko vakiintuneet tulkintatapansa, jotka saattavat tapauskohtaisesti poiketa paljonkin, mutta jotka antavat raamit kulloisellekin epidemialle. Tartuntatautien suhde politiikkaan ja valtaa on lähtökohtaisesti epäsuoraa. Kyseessä ei ole kausaalinen prosessi, jossa jonkin tauti saisi aikaan politiikkatason seurauksia. Pääsääntöisesti tartuntataudit ovat jo olemassaolevien prosessien kiihdyttäjiä ja voivat laukaista jo muutenkin latautuneita paineita. Epäsuorasta ja epälineaarista vaikutuksesta kertoo myös se, että aikalaiset ylikorostavat tautien merkitystä, kun taas myöhemmät tulkinnat sivuuttavat tautien merkittävyyden.

Kansainvälisten suhteiden ja tartuntatautien vuorovaikutus voidaan historiallisesti liittää seuraaviin viiteen kehykseen (Aaltola 2012a ja 2012b):

Tautitaakan epätasainen jakauma: Tartuntataudin leviämisenellä on omat maantieteelliset reittinsä, joilla on eri toimijoille omat poliittismaantieteelliset tulkintansa. Tautitaakka on

¹ [DW \(19.5.2020\). WHO members agree to independent probe of coronavirus response.](https://www.dw.com/en/who-members-agree-to-independent-probe-of-coronavirus-response/a-5484444)

harvoin tasaisesti jakautunut. Epätasainen jakauma vaikuttaa odotusarvoihin, jotka liittyvät eri maiden statukseen tulevaisuudessa. Jos tautitaakka on korkea, sen tulkitaan laskevan maan status suhteessa muihin tulevaisuudessa. Tauti voi siten vaikuttaa globaaliin hierarkiaan, siihen kuka on kukin maailmanlaajuisessa vallanjakaumassa. Hyvän esimerkin antaa Amerikan valloitus Espanjan ja Portugalin toimesta 1400-1500-luvuilla. Valloittajien mukana Väli- ja Etelä-Amerikkaan levisi isorokko, jolle paikallinen väestö ei ollut valloittajien tapaan immuuni. Tämä edesauttoi valloitusotaa ja surmasi enemmistön alkuperäisväestöstä. Epäsymmetria tautitaakassa laski suoraan vastarintaan ja vaikutti maailmanvallan muokkautumiseen vuosisatojen ajan (esim. Diamond 1997).² Samaan tapaan HIV/AIDS-taakka oli maantieteellisesti epätasainen. Se vaikutti erityisesti Afrikassa, jossa se laski taloudellista kasvua ja laski jo entisestään heikkojen yhteiskuntien resilienssiä. HIV/AIDS maantieteellistyi/lokalisoitui ja rodullistui Afrikkaan. Tartuntatauti voi myös kulttuuristua, jos se liitetään tiettyihin kulttuurisiin tai etnisiin piirteisiin, kuten 90-luvun Ebola Afrikassa liitettiin kurjiin syrjäseutuihin, jotka olivat tulleet infrastruktuurin kehityksen myötä kontaktiin globaalien keskusten kanssa. SARS 2003 sai samankaltaisen etnistävän sisältönsä, kun se liitettiin oletettuihin kiinalaisiin tapoihin syödä eksoottisia eläinlajeja. Tartuntatauti, jolla on selkeä leviämisreitti tai epätasainen jakauma, voi myös geopolitisoitua. Perinteiset ulkoiset ja sisäiset vihollisuudet liitetään helposti tautiin, jos jakauman tulkinta sen mahdollistaa. Tautia käytetään oman sisäisen poliittisen aseman vahvistamiseen, omien ideologisten tarkoituksien ajamiseen sekä ulkoisten viholliskuvien korostamiseen. Taudin epätasainen jakauma usein myös vahvistaa kansallismielisyyttä, jossa oma erinomaisuus tai vihollisten juonikkuus korostuu.

Covid-19 on saanut poliittiset merkityssisällön, joka liittyy sen alkuperään Kiinan Wuhanissa, leviämisreittiin lentoliikenteen varassa sekä siihen mitä maat ovat olleet suhteessa enemmän taudin runtelema ja mitkä maat ovat säästyneet pahimmalta. Taudin synty Kiinassa ja sen leviämistä edesauttanut hitaus ja epäilyt salailu laskevat Kiinaa kohtaa tunnettua luottamusta. Leviämisreitti lentoliikenteen kautta on jäädyttänyt globaalia ilmailua. Matkustusliikenne on monipaikoin täysin pysähtynyt. Sen avaaminen on edennyt kuplia luomalla esimerkiksi Australian ja Uuden-Seelannin välille. Samassa tautitilanteessa olevien maiden on helpompi avata yhteyksiä. Myös Suomen liittymistä Baltian maiden liikennejärjestelyyn on suunniteltu. Taudin jakauma myös maiden sisällä on merkityksellinen poliittisen dynamiikan kannalta. Esimerkiksi sillä, että tauti iski pahimmin Yhdysvaltojen itä- ja länsirannikoille on selkeä vaikutus maan poliittisen tilanteen kannalta. Tauti on vaikuttanut pahimmin demokraattien perinteisillä kannatusalueilla ja säästänyt tähän asti republikaanien hallitsemat osavaltiot. Samoin Italiassa taudin pahimmat vaikutukset ovat olleet pitkälle teollistuneessa Pohjois-Italiassa, jonka poliittisen dynamiikan ominaispiirteet saattavat entisestään korotus tulevaisuudessa ja edelleen eritahdillistua suhteessa eteläiseen Italiaan.

Tartuntatauti on statusmittari: Kansanterveys ei ole merkityksellinen ainoastaan valtioiden kansalaisten näkökulmasta. Se on tärkeä mittari eri maiden kansainvälisestä statuksesta. Erityisen ongelmallista on se, että maasta tulee tartuntojen lähde. Tartuntataudit laskevat maan arvostusta ja sen poliittisen järjestelmän uskottavuutta. Edogeenisen tartunta-

² E.g. Diamond, Jared (1997). *Guns, Germs and Steel: The Fate of Human Societies*. W. W. Norton & Company.

taudin tulkitaan usein kertovan valtionhallinnon yleisemmästä huonosta hoidosta ja tehtäviään laiminlyövästä ja korruptoituneesta hallinnosta. Taudit nähdään myös merkkeinä, jotka paljastavat muiden sosiaalisten ja poliittisten kriisinaiheuttajien mahdollisesta esiintymisestä. Köyhyyden, huonon hallinnon, korruption ja poliittisen väkivallan koetaan esiintyvän yhdessä tautien kanssa. Taudit liitetään helposti poliittiseen levottomuuteen ja sosiaalisiin ongelmiin. Ne laskevat myös halukkuutta sijoittaa taloudellisia resursseja kyseisiin maihin. Koska epidemian leviäminen saattaa heijastua negatiivisesti maan statukseen ja talouteen, valtiot saattavat syyllistyä tartunnan kieltämiseen tai tilanteen kaunisteluun. Kun Intian Suratissa vuonna 1994 levisi keuhkoruttoepidemia, Intia pyrki kieltämään taudin olemassaolon. Helposti torjuttavan tartuntataudin leviämisen pelättiin korostavan käsitystä Intiasta köyhänä ja huonosti hallintoituna maana. Thaimaa pyrki salamaan maassa puhjenneet koleraepidemian vuonna 1997. Koleraan kutsuttiin harhaanjohtavasti vaikeasteiseksi ripulitaudiksi. Vuonna 1996 Britannian hallitus pyrki aktiivisesti estämään BSE-tautiin liittyvän tiedon päätymistä julkisuuteen. Valtiot saattavat kokea, että niillä on liikaan hävittävänään poliittisesti, maineen kannalta ja taloudellisesti tiedon levitessä.

Koronapandemian yhteydessä eri maat ovat syyllistyneet tietojen salailuun ja tilastojen kaunisteluun. Kiina olisi voinut toimia huomattavasti ripeämmin taudin alkuvaiheessa. Yhdysvallat puolestaan katsoi omien toimiensa olevan riittäviä, ja oletti taudit mahdollisesti häviävän kesän tullen. Venäjä on esimerkki maasta, jossa tietoja epidemian todellisesta tilanteesta on vaikea saada. Maiden huoli omasta statuksestaan motivoi salailuun sekä ulkomaailmalta että omilta kansalaisilta. Salailu, kaunistelu ja epäröinti vaikeuttavat tartuntataudin hallintaa, koska tilannekuva taudin levinneisyydestä ja mahdollisista suorista ja epäsuorista leviämisreiteistä on epätäydellinen tai väärä. Status-sidonnainen piilottelu haittaa hallintatyötä sekä edesauttaa taudin leviämistä. Seurauksena saattaa olla myös vastuukysymysten nouseminen esille. Kiinaan on kohdistunut erityisesti Yhdysvalloista voimakaista syytöksiä, joiden mukaan Kiina salaillullaan oli tuottamuksellisessa vastuusta taudin leviämisestä. Vastuuvaateet sekä syyttelypeli tulehduttavat helposti maiden välisiä suhteita entisestään.

Tartuntataudit ruokkivat disinformaatiota. Vaaralliset tartuntataudit tarjoavat tilaisuuden strategiseen viestintään, jonka tarkoituksena on laskea geopolittisten kilpailijoiden ja vihollisten arvovaltaa. Taudeille pyritään löytämään sosiaalisesti ja poliittisesti merkityksellisiä selityksiä, jotka saattavat poiketa hyvinkin paljon tieteellisestä tutkimuksesta. Rutionajan Euroopassa (1346-1721) taudit nähtiin jumalallisina rangaistuksina yhteisöjen paheellisuudesta. Taudin iskiessä seurauksena oli usein puhdasoppisuuden puuskia, kun yhteisöt pyrkivät korostamaan hyveellisiä piirteitään ja kitkemään paheellisuutta. Taudin leviämislle luotiin sosiaalinen ”malli” ja tautiin liitettyjä piirteitä vastaan käytiin kamppailuun. Puhdasoppisuuden puuskat olivat hyvin julmia vähemmistöille ja ulkoisille vihollisille, jotka nähtiin ”taudin levittäjinä” ja ”kaivojen myrkyttäjinä”. Taudille on annettu paheellisia piirteitä kautta aikojen ja ei siis ole yllättävää, että myös koronan on liitetty sisäisiin vähemmistöihin ja ulkoisiin vihollisiin. Koska tämä prosessi on melko pysyvä piirre epidemioiden yhteydessä, se tarjoaa keskitetylle propagandakoneistolle helpon väylän politisoida tartuntatauti. Esimerkiksi Espanjantauti liitettiin Britannian mediassa saksalaisten sotilaalliseen operaatioon, koska haluttiin ylläpitää sotilaallista valmiutta pandemian olosuhteissa. Samoin Neuvostopropagandassa HIV/AIDS liitettiin yleisesti länsimaiseen rappioon. Samoin keksittiin salaliittoteoria, jonka mukaan HIV oli luotu yhdysvaltalaisessa laboratoriossa. Yhdysvallat haluttiin näyttää vaarallisena, vihamielisenä ja epäluotettavana suurvaltana. COVID-19 liittyy myös hämmästyttävän paljon disinformaatiota, josta osa on

synnitetty strategisiin tarpeisiin. Erilaisissa salaliittomalleissa, tauti liitetään 5G-tekno-
logiaan, kiinalaiseen laboratorioon tai Yhdysvaltojen operaatioon Wuhanissa. Yhdysvalloissa
yleinen selitys liittyy koronavirusten tutkimuskeskukseen Wuhanissa. Viruksen väitetään
joko tahallaan tai vahingossa levinneet sieltä maailmalle. Kiinassa on melko yleinen disin-
formaatiomalli, jonka mukaan yhdysvaltalaisten sotilaiden vierailu Wuhaniin syksyllä 2019
aloitti epidemian. Suuri osa sosiaalisen median korona-aiheisesta sisällöstä on automatisoi-
tujen botti-tilien levittämää. Näiden tarkoituksena on politisoida tautia eri päämääriin so-
pivaksi. Geopoliittisten päämäärien lisäksi taudilla on myös erilaisia sisäpoliittisia merki-
tyksiä.

Pandemia on hyödyllinen tekosyy ja katveenluoja. Valtiot ovat käyttäneet sekä eläin-
että ihmisperäisiä tauteja tekosyinä poliittisesti motivoituille toimille, kuten sanktioille tai
tuontikielloille. Tartuntatauti luo selkeän syyn toimille, jotka voivat olla tahallisen ylimitoi-
tettuja. Taudintorjunnan varjolla voidaan toteuttaa muita päämääriä, kuten sisäisten kilpai-
lijoiden tai ulkoisten vihollisten vastaisia toimenpiteitä. Saattaa olla vaikeaa erottaa toisis-
taan järeitä taudinvastaisia toimia poliittisesti motivoituneista toimista. Tautiparantoloihin
on saatettu sulkea poliittisia vastustajia. Karanteenitoimien varjolla on saatettu toteuttaa
toimia opposition tukahduttamiseksi. Julkinen hygienia saattaa saada poliittisen hygienian
luonteen. Pandemiat suuntaavat poliittista huomiota taudintorjuntaan. Keskittynyt pande-
miakriisitunnelma saattaa johtaa katveeseen, joka mahdollistaa valtioille toiminnan sisäi-
sesti ja ulkoisesti, mikä muuten olisi ollut vaikeaa tai mahdotonta. Huomion ollessa kiinnit-
tynyt epidemiaan omassa maassa jotkin toimijat voivat kuvitella tilaisuutensa koittaneen.
Maat voivat toteuttaa sotilaallisia tavoitteitaan tietäen, ettei vastareaktioita ehkä tule. Epi-
demiat johtavat myös korvikkeen hakemiseen. Oman maan kaaoksen kasvaessa tilannetta
voidaan yrittää palauttaa korostamalla kansaa yhdistävää ulkoista uhkaa. Sisäistä epävar-
muutta paikataan helposti ulkoisilla verukkeilla tavalla, joka lisää ulkoisten operaatioiden
todennäköisyyttä.

Covid-19 oli negatiivinen yllätys Kiinan johdolle. Vuosi 2019 oli jo muutenkin ongelmalli-
nen, koska taloudellinen kasvu oli heikentynyt, velkaongelma loi paineita taloudelle, kaup-
pasota Yhdysvaltojen kanssa olivat ruokkineet epävarmuutta ja Hong Kongin demokra-
tialiike oli lisännyt keskusjohdon pelkoa laajemmasta poliittisesta liikehdinnästä. On luon-
nollista, että taudintorjunta voi huomioida myös muita tavoitteita kuin pelkästään kansan-
terveydellisiä päämääriä. Taudintorjunnan varjolla sosiaalinen kontrolli onkin lisääntynyt
Kiinassa. Kansalaisten liikkeitä ja tapaamisia kontrolloidaan ns. social credit avulla. Poliit-
tisen järjestelmän uudet teknologiset piirteet vahvistuvat ja saavat legitimizeettii (NYT
2.3.2020).³ Tauti on ollut myös katve. Kiina on taudin aikana myös tiukentanut sotilaallista
pelotetta suhteessa Taiwanin ja muuttanut Hong Kongin erityisasemaa. Eri suurvalloilla
voi olla myös tarve osoittaa omaa geopoliittista ja sotilaallista toimintakykyään, jos sitä
kohtaan on syntynyt epäilyksiä taudin aiheuttaessa sisäisiä poliittisia ongelmia.

Taudit aiheuttavat pelkoa ja ruokkivat paniikinomaista käyttäytymistä. Taudit eivät
ole oma eristäytynyt siilonsa turvattomuutta. Epidemiaskenaarilla on monia piirteitä,
jotka yhdistävät sen esimerkiksi talous- ja geopoliittisiin skenaarioihin. Historia tuntee vaa-
rallisen juonteen, jonka mukaan vitsaukset, kuten nälkä, tauti ja sota ilmenevät usein sa-

³ [The New York Times \(2.3.2020\). In Coronavirus Fight, China Gives Citizens a Color Code, With Red Flags.](#)

maan aikaan. Tartuntataudit sotkevat asioita, kiihdyttävät kasaantuneiden patoumien purkautumista. Laukaisevat itseensä liittymättömiä prosesseja. Tartuntataudit lietsovat ole-massa olevia jännitteitä ja epäsuoraan laukaisevat muutenkin virittyneitä kansainvälispo-liittisia tapahtumasarjoja. Vuonna 2003 SARSin nopeaan leviämiseen liittyi erityisesti glo-baalien yhteyksien ja lentoliikenteen pelko. Tauti levisi globalisaation keskeistä yhteyspin-taa hyväksikäyttäen mantereelta toiselle.

COVID-19:ta erityispiirteet voivat saada aikaan pelkoja keskeisiä valtaväyliä ja matkustusta kohtaan. Tällä on taasen laajamittaiset seuraukset globalisaation luonteelle tulevaisuu-dessa. Koronan iski ensin maailman keskeisille tuotantoalueille Kiinassa. Se levisi sieltä len-toliikenteen reittejä pitkin maailman keskeisille markkina-alueille jäädyttäen niiden talou-den kuukausien ajaksi. Tapa, jolla tauti leviää, saa helposti aikaan laajoja yhteiskunnallisia vaikutuksia, jos leviämiskanava on taloudellisesti tai poliittisesti keskeinen.

Proгноosi Covid-19 vaikutuksista

Tartuntatautien historia tarjoaa analyysivälineen COVID-19 mahdollisten maailmanpoliit-tisten epäsuorien vaikutuksien kartoittamiseen. Keskeistä on huomata, ettei COVID-19 ole kausaalinen ajuri näille trendeille vaan paremminkin kiihdyttää tiettyjä prosesseja, jotka olivat käynnissä jo ennen pandemiaa:

Tartuntataudit ovat valtapoliittisia. Korona vahvistaa nykyisen globaalien järjestyksen trendiä kohti kasvavaa epävarmuutta. Kylmän sodan jälkeen vakiintunut maailmanlaajui-nen statushierarkia, jossa Yhdysvallat oli johtava valtio ja länsi sen keskeinen viiteryhmä, on ollut muutospaineiden alla Kiinan nousun seurauksena. Koronan vaikutus vahvistaa eri toimijoiden statukseen liittyvää epävarmuutta ja haastaa toimijoita osoittaa oman ase-mansa globaalissa valtahierarkiassa. Korona voidaan nähdä statushaasteena ja -pelinä, jossa valtiot voivat osoittaa oman poliittisen järjestelmänsä tehokkuutta ja legitimitettä. Mitä paremmin valtio käsitetään selviytyneen koronasta, sitä enemmän sen status kohoaa.

Covid-19 on laukaissut samanaikaisen globaalien lama ja mahdollisen pula-ajan vähiten ke-hittyneillä alueilla: Vuoden 2003 SARS epidemiasta palaututtiin taloudellisessa mielessä nopeasti. COVID-19 luonne on laajempi ja pitkäkestoisempi. Sekä globaalit tuotanto- että markkina-alueet ovat häiriötilassa, jonka suorat ja epäsuorat seuraukset ovat pitkäkestoi-sia. Taloudellinen niukkuus vaikuttaa varautumisen tasoon myös muilla turvallisuuden sektoreilla. Esimerkiksi NATO:n tavoite päästä lähivuosina kahden prosentin tasoon puolus-tusmenoissa suhteutettuna puolustusbudjetteihin saattaa karata kauemmaksi. Euroopan Unionin pyrkimys kehittää omaa puolustukyvykkyytään on yhä vaikeampaa koronalamien vallitessa.

Globaali taloudellinen poiskytkentä vahvistuu. Usko globaalien järjestelmän kykyyn toimia tehokkaasti häiriötilanteessa on menettänyt uskottavuuttaan. Globaali huoltovarmuus on osoittautunut haavoittuvuutensa, kun keskeisistä terveysturvallisuustuotteista on ilmen-nyt akuuttia pulaa. Valtioiden on kriisin jälkeen helpompi perustella tarvetta palauttaa tuo-tantoa lähemmäksi markkinoita. Taloudellinen nationalismi, joka korostui jo ennen kriisiä, saattaa olla helpommin oikeutettavissa äänestäjille pandemia-kokemuksen vanavedessä. Samalla luottamus Kiinaa kohtaa saattaa kokea syvän iskun. Alun salailusta Kiinassa on tul-lut maailmanlaajui-nen ongelma. Epäily on pinnalla, monesta huonosta ja hyvästä syystä:

Onko Kiinan läpinäkymätön järjestelmä sittenkään yhteensopiva virtoihin ja liikkeeseen perustuvaan globaaliin järjestelmän kanssa?

Terveysturvallisuusjärjestelmää on uudistettava: SARSin jälkeen WHO arvostus nousi, koska tauti saatiin tukahdutettua melko tehokkaasti alkuvaiheen ongelmista huolimatta. COVID-19 kohdalla epäonnistuttiin alun paikallisen tartunnan patoamisessa kautta linjan. SARSin jälkeen vuonna 2005 solmittiin globaali terveyssopimus, IHR. Koronan jälkeen tehtävä uudistuksen tulisi olla kattavampia tavalla, joka mahdollistaisi nopean ja tehokkaan toiminnan järjestelmään kuuluvien maiden alueella. Kyse ei saisi olla pelkästään luottamuksesta, että valtiot ilmoittavat alueellaan ilmenevistä tartunnoista. Järjestelmän tulisi perustua selkeille tarkastusmenetelmille ja jatkuvalle kontrollille samaan tapaan kuin, vaikka ydinaseiden leviämistä estävässä globaalissa regiimissä. Kuinka uuteen järjestelmään päästään samalla, kun epäilyt ja luottamuspula kalvavat monenkeskistä yhteistyötä? Uuden järjestelmän luominen saattaa kestää pitkään tai siihen ei koskaan päästä.

Yhdysvaltojen johtajuus saattaa olla pysyvämminkin kadonnut. Sisäisistä poliittisista ongelmista kärsivä Yhdysvallat ei kykene tulevaisuudessa ottaa terveysturvallisuudessa sitä roolia, mihin aikaisemmin on totuttu. Yhdysvaltojen halukkuus globaaliin johtajuuteen saattaa vaarantua myös monessa muussa turvallisuuskysymyksessä. Yhdysvalloissa ei enää ole kansallista konsensusta siitä, että maalla tulisi olla johtava globaali rooli, tai että sen tulisi säilyttää omistajuus globaalista dollaripohjaisesta poliittistaloudellisesta järjestelmästä. Tämä omistajuuden puute tulee näkymään selkeän aloitteentekijän puuttumisena sekä kansainvälisen järjestyksen kasvavina ongelmina. Siirtymä yksinapaisesta maailmanajasta kohti maailmanjärjestystä ilman selkeitä napoja näkyy myös alueellisen järjestyksen taantumisenä ja ennustamattomuutena, mikä on erityisen ongelmallista Euroopalle.

Luottamus Kiinaan on pitkäkestoisesti vähentynyt. Kiinan nähdään olleen keskeisessä roolissa pandemia-tilanteen riistäytymisessä hallusta. Luottamus sitä kohtaan on ratkaisevasti vähentynyt. Kiinan valtapolitiikka nähdään negatiivisemmin ja raadollisemmassa valossa. Kiinan nousulle keskeisessä roolissa ollut globaali talousjärjestelmä joutuu kasvavien paineiden kohteeksi globalisaatiokritiikin noustessa. Kiinan nähdään nousevana suurvaltana, joka pelaa nolla summa -peliä sen sijaan, että se nähtäisiin globaalin multilateralismin ankkurina. Sen kyky korvata Yhdysvallat globaalin järjestelmän johtajana ja omistajana on rajallinen. Valtiot joutuvat valitsemaan Yhdysvaltoihin sitoutumisen ja Kiinan intressien välillä tavalla, jota ne eivät aikaisemmin ole joutuneet tekemään. Tämä ristipaine vaikuttaa erityisesti Euroopassa, joka on sekä Yhdysvaltojen että Kiinan vaikuttamisen kohde sen sijaan että kykenisi omaan autonomiaan.

Suurvallat kääntyvät yhä enemmän sisäänpäin ja niiden ulkopolitiikkaan vaikuttaa kasvavassa sisäiset poliittisen haasteet. Kiinan sekä Venäjä ovat kriisin kautta siirtyneet yhä selkeämmin keskitettyyn hallinto- ja kontrollimalliin. COVID-19 tuloksena Kiina on yhä keskitetympi ja tiukemmin johdettu poliittinen järjestelmä, joka korostaa kansallisia erityispiirteitä ja valtion ydinintressejä. Venäjällä kehitys vie myös kohti nationalisempaa vallan oikeuttamista sekä autokraattisempaa hallintoa. Yhdysvallat on puolestaan oman polarisaationsa kourissa tavalla, joka näkyy maan ulkopolitiikan strategisissa linjauksissa. Sisäänpäin käpertyminen tekee kansainvälisestä yhteistyöstä poukkoilevaa tavalla, joka edesauttaa kansainvälisen yhteistyön syvää taantumaa.

Multilateralismi muuttaa muotoaan ja perustuu lyhytkestoisiin koalitioihin. Kansainvälinen järjestelmä on toisen maailman sodan jälkeen perustunut universaaliin ja inkluusiviseen jäsenyyteen. Pandemia osoittaa, että tämä funktionaaliselle yhteistyölle perustuva malli saattaa olla tiensä päässä. Sen korvaa yhä enemmän eri tavoitteita ajamat valtioiden koalitiot, joiden pysyvyys on kyseenalaista ja toiminta maailmanlaajuisesti tehotonta. Eksklusiiviset maaryhmittymät keskittyvät tiettyihin teemoihin ja valtiot sitoutuvat niihin omien intressiensä pohjalta. Pienemmän toimijan, kuten Suomen, näkökulmasta kehitys on epätoivottavaa. Keskeistä on osata valita oikeat maaryhmittymät, jotka edistävät omia intressejä mahdollisimman tehokkaasti. Samalla ongelmaksi nousee se, miten olla pitkäkestoisesti ”oikeissa pöydissä” tilanteiden vaihdellessa.

Viitteet

Aaltola, Mika (2012a). Understanding the Politics of Pandemic Scares: An Introduction to Global Politosomatics. London: Routledge.

Aaltola, Mika (2012b). Contagious insecurity: War, SARS and Global Air Mobility. Contemporary Politics, 18, 1: 53-70.

[Aljazeera \(15.3.2020\). China sends essential coronavirus supplies to Italy.](#)

[BBC \(19.5.2020\). Coronavirus: What are President Trump's charges against the WHO?](#)

Diamond, Jared (1997). Guns, Germs and Steel: The Fate of Human Societies. W. W. Norton & Company.

[DW \(19.5.2020\). WHO members agree to independent probe of coronavirus response](#)

[Foreign Affairs \(5.3.2020\). U.S.-Chinese Distrust Is Inviting Dangerous Coronavirus Conspiracy Theories.](#)

[Imperial College Covid-19 Response Team \(16.3.2020\). Impact of non-pharmaceutical interventions \(NPIs\) to reduce COVID- 19 mortality and healthcare demand.](#)

[CDC \(6.12.2017\). SARS Basics Fact Sheet.](#)

[New York Times \(2.3.2020\). In Coronavirus Fight, China Gives Citizens a Color Code. With Red Flags.](#)

[New York Times \(4.2.2020\). Coronavirus Crisis Shows China's Governance Failure.](#)

[Wall Street Journal \(29.2.2020\). The Coronavirus Is Hammering China's Economic Outlook.](#)

[World Health Organization \(11.3.2020\). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020.](#)

[World Health Organization \(30.1.2020\). Statement on the second meeting of the International Health Regulations \(2005\) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus \(2019-nCoV\).](#)

[World Health Organization \(20.1.2020\). Novel Coronavirus – Situation Report.](#)

[World Trade Organization \(8.4.2020\). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy.](#)

Korona-viruksen talousvaikutukset

Toimitusjohtaja Aki Kangasharju, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, ETLA

Johdanto

Koronan vaikutukset riippuvat talouden osa-alueiden polkuriippuvuudesta. Elvytys ja talouden uudelleenrakentaminen julkisella tuella auttaa osa-alueiden resilienssiä eli palautumista sokeista. Korona voi kuitenkin muuttaa ja rikkoa joitain rakenteita niin, että elvytys ei enää tehoa. Suurin osa koronan vaikutuksista jää väliaikaisiksi, mutta pysyviäkin muutoksia tulee.

Korona opettaa akuutin kriisinhoidon järjestelmää tasapainoilemaan terveys- ja talousvaikutusten kesken sitä mukaa, kun uutta tietoa kertyy. Kaikki talouskriisit muuttuvat ajan myötä julkisen talouden kriisiksi, koska talouden äkkijarrutusta halutaan lieventää sekä taloudellisista että sosiaalisista syistä.

Pandemia-vaiheen jälkeen voidaan tarvita perinteistä kysyntäelvytystä, joka poikkeaa aiemmin opitusta. Parhaassa tapauksessa elvytys käynnistää talouskasvun ja samalla kiihdyttää ilmastonmuutoksen vastaisia toimia. Kysyntäelvytystä ei kuitenkaan pidä tehdä, jos talous palautuu ilmankin, jotta julkisen talouden alijäämää voidaan hillitä.

Samaan aikaan elvytyksen kanssa alkaa rakenneuudistusten aika. Ilman rakenneuudistuksia suomalaisten elintason nousu pysähtyy vuosikymmeniksi. Mitä vähemmän niitä saadaan aikaiseksi, sitä enemmän on julkisessa taloudessa säästettävä ja veroja korotettava. Uskon että Suomen suhde rakenneuudistuksiin muuttuu myötämielisemmäksi. Suurimmat haasteet Suomelle syntyy siitä, jos korona voimistaa finanssikriisin aloittamaa globalisaation hidastumista.

En tyydy pelkästään arvioimaan mitkä tekijät taloudessa koronan myötä muuttuvat, vaan otan myös normatiivisesti kantaa siihen, minkä tekijöiden ei soisi muuttuvan. Tällainen on esimerkiksi suhteemme velkaan.

Akuutin kriisin vaihe

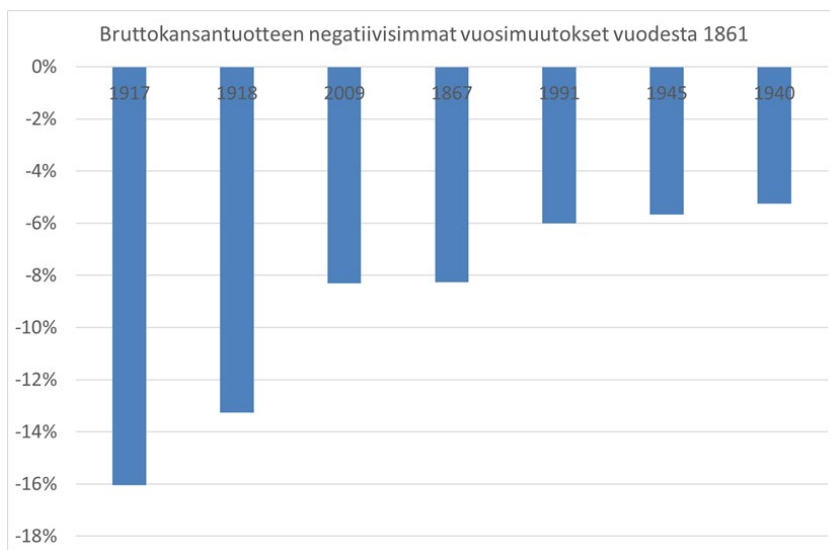
Lyhyellä aikavälillä talousvaikutuksia dominoi tasapainoilu rajoitustoimien ja terveysvaikutusten välillä. Kesää 2020 luonnehtii tasapainon vähittäinen löytäminen. Terveyttä ja taloutta pidettiin aluksi koronakriisin hoidossa toisilleen vaihtoehtoisina. Pikkuhiljaa huomataan, että näin ei tarvitse olla. Ruotsissa talous kärsii koronasta yhtä paljon kuin Suomessa, vaikka siellä rajoitteiden käyttö on ollut minimaalista. Ihmiset siis välttävät kontakteja, vaikka tiukkoja rajoituksia ei asetettaisikaan.

Kesän myötä huomataan, että talous- ja terveystavoitteet saadaan yhdistymään. Rajoitteet korvataan massiivisella testauksella, tautirypäiden seurannalla, suojavälineiden käytöllä ja turvaetäisyyksillä. Näin turvallisuuden tunne palautuu, ja ihmiset uskaltautuvat ravintoloihin, elokuviin ja partureihin. Merkkejä kulutuksen uudelleen käynnistymisestä on jo havaittavissa esimerkiksi Nordean maksukorttitietojen perusteella.

Talous ehtii rajoitusten aikana sukeltaa ja julkinen talous velkaantua verotulojen huvetessa ja tukitoimien myötä. Myös yritykset velkaantuvat, mutta ne ennen kaikkea pyrkivät eroon kustannuksista. Velkaantuminen ei houkuta, koska koronan jälkeinen aika ei lupaa nopeaa kasvua, jolla velat maksettaisiin. Kotitaloudet vähentävät kulutusta toisaalta rajoitteiden vuoksi ja toisaalta tulevaisuuden tuoman epävarmuuden vuoksi. Kotitalouksien säästämisaste nousee ja yksityiset investoinnit romahtavat.

Rajoitteiden ollessa voimakkaimmillaan Suomen taloudessa jää syntymättä 20-25 prosenttia vähemmän bruttokansantuotetta kuukaudessa kuin ilman kriisiä. Koko vuoden menetys riippuu rajoitteiden pituudesta ja voimakkuudesta sekä toipumisen kulmakertoimesta. Arvioni on, että Suomen talous on tänä vuonna melkein 10 prosenttia viime vuotta pienempi.

Yli 10 prosentin pudotus tarkoittaisi, että pandemiasta tulee selvästi nyt näköpiirissä olevaa pidempi tai se synnyttää jälkitaudin muualla talousjärjestelmässä jo tämän vuoden puolella. BKT:n romahduksesta on tulossa suurempi kuin koskaan vuoden 1860 jälkeen lukuun ottamatta itsenäistymisen ja sisällissodan kahta vuotta (kuvio 1).

Kuvio 1. Bruttokansantuotteen negatiivisimmat vuosimuutokset 1861-2019

Olipa talouden sukellus tänä vuonna taloushistorian pahin tai ei, siitä Suomi selviää. Paljon merkittävämpi kysymys on se, mitä tapahtuu pandemia-vaiheen väistyttyä.

Mahdollinen elvytys poikkeaa perinteisestä

Talouden hidas toipuminen olisi peruste finanssipoliittiselle elvytykselle akuutin kriisin jälkeen. Jos kriisivaiheen tukitoimet ja patoutunut kysyntä palauttavat kasvun, elvytystä ei pidä tehdä. Julkinen alijäämä ja velka kasvavat massiivisesti muutenkin.

Yleensä taantumissa suhdanneherkän ja työvoimavaltaisen rakennusalan työttömyys nousee ensimmäisenä ja voimakkaimmin. Elvytys julkisesti tuetulla rakentamisella perustuu ajatukseen, että rakentaminen paitsi aktivoi taloutta, myös nostaa tulevaisuuden tuotantopotentiaalia.

Tästä kriisistä kärsivät kuitenkin eniten kotimaan sektorin palvelualat, jotka ovat yhtä työvoimavaltaisia kuin rakennuslakin. Jos kriisi pitkittyy, se tarkoittaa myös näiden alojen kärsimysten jatkoa. Nyt elvytystarve muodostuneekin perinteisestä poikkeavaksi.

Rakentamista on turha elvyttää, jos palvelujen kysyntä ei ole vielä palautunut. Palvelualojen puolesta puhuu myös se, että rakennusalalla on merkittävästi ulkomaalaista työvoimaa, mikä valuttaa tukea Suomen rajojen ulkopuolelle. Pääkaupunkiseudun rakentajista jopa kolmannes asuu ulkomailla.

Harva suunnitteilla oleva rakennushanke myöskään täyttää kriteerin tuotantopotentiaalin nostamisesta. Esimerkiksi Turun oikoradan vuotuinen tuotto olisi alle prosentin. Siksi rakentamiselvytyksen kohteet olisi pitänyt ajoissa suunnitella niin, että niistä saadaan paljon enemmän hyötyä irti. Meillä pitäisi olla esimerkiksi kaikkien raidehankkeiden yhteyteen valmiit suunnitelmat paljon nykyistä suuremmasta määrästä asuntorakentamista, mikä nostaisi infrahankkeiden kokonaistuottoa.

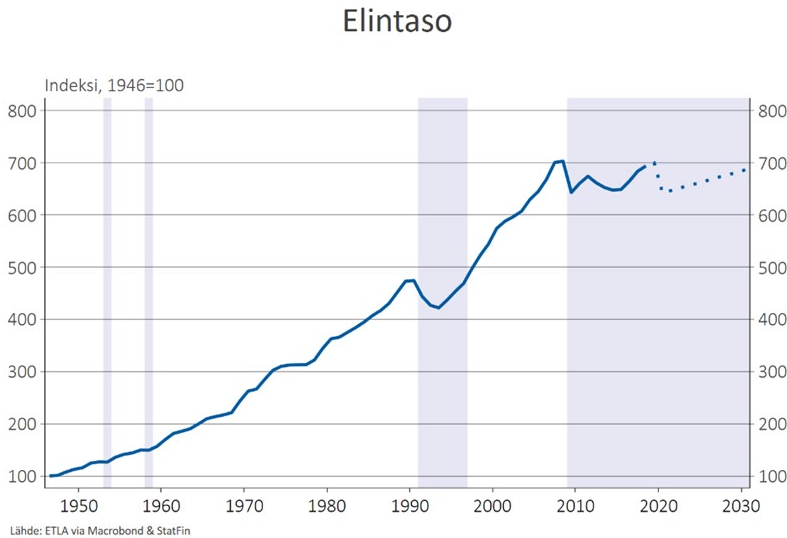
Nyt nämä eivät ole valmiina, joten tämän vuoden lopulle ja ensi vuodelle suunnitellut infrahankkeet uhkaavat jäävän torsoiksi. Tehokkainta olisi kiihdyttää liikenneverkon pullonkaulojen täsmäkorjauksia.

Minkä tahansa alan yritysten tukeminen vaikeutuu kriisin pitkittyessä. Mitä pitempiaikaisempia sokit ovat, sitä huonommin julkisen tuen jakamisen perusteena oleva vakuutusperiaate toimii. Pitkittynyt laaja tuki uhkaa julkisen talouden kestävyyttä. Sen sijaan kriisin pitkittyessä on pakko etsiä uusia tuotantotapoja ja priorisoida talouden kannalta tärkeimpiä yrityksiä, joihin on sitoutunut paljon inhimillistä, sosiaalista, organisatorista ja fyysistä pääomaa. Tämä viittaa voimavarojen keskittämiseen rakennemuutoksen tukemiseen ja tärkeimpien vientiyritysten pelastamiseen.

Rakennemuutosten tarve korostuu ja suhde niihin tulee myönteisemmäksi

Ellei talouskasvua saada palautettua, koronaviruksen yhdistettynä finanssikriisin perintöön on muodostumassa todelliseksi sukupolvikokemukseksi. Finanssikriisistä alkanut ajanjakso on muuttamassa Suomea pysyvästi, sillä useiden sukupolvien aikana totuttu elintason nousu uhkaa pysähtyä.

Suomalaisten elintaso nousi toisen maailmansodan jälkeen seitsenkertaiseksi ennen finanssikriisiä (kuvio 2). Koronakriisi kääntää elintason laskuun ennen kuin saavutimme finanssikriisiä edeltäneen tason. Jos talouskasvua ei saada kiihdytettyä, vaan se jatkuu 2010-luvun vauhdissa, elintasomme on edelleen vuonna 2030 matalampi kuin yli 20 vuotta aikaisemmin vuonna 2008.

Kuvio 2. Elintaso eli bruttokansantuote asukasta kohti. Harmaat alueet ovat aikoja, jolloin elintaso on ollut aiemmin saavutetun tason alapuolella. Ennuste katkoviivalla perustuu oletukseen, että 2020-luvulla talouskasvu jatkuu 2010-luvun kaltaisena.

Sukupolvikokemuksen mittavuus riippuu vahvasti myös työttömyyden kehityksestä. 1990-luvulla työttömyys nousi jopa 17 %, mikä oli vaikea saada uudelleen alas, koska työttömillä osaaminen rapautuu nopeasti teknologisen kehityksen muuttaessa työn kysyntää. Koronakriisissä työttömyyden kehitys riippuu siitä, kuinka pitkään lomautukset jatkuvat. Lomautetut näkyvät virallisissa työttömyyslukuissa vasta sitten, kun lomautus on jatkunut yli 3 kuukautta. Mitä hitaammin kasvu käynnistyy, sitä suuremmaksi työttömyys nousee ja sitä pidempiaikainen ilmiö siitä tulee.

Nollakorkojen maailma tekee näin pessimistisestä näkymästä vaarallisen. Suomi voi ajautua pysyvään hitaan kasvun ja matalan inflaation aikaan, vaikka osaavan työvoiman, toimivan yhteiskunnan ja piristyvän kansainvälisen kysynnän pitäisi palauttaa talouskasvu. Jos yleinen uskomus on, että vanhenevaan väestöön, hitaaseen uudistustahtiin ja nollakasvuun tottunut kansa ei kasvuun yllä, heikko kehitys voi toteutua itseään ruokkivasti.

Japani on elävä esimerkki siitä, että tällainen odotuksiin pohjautuva jumi yhdistettynä nollakorkojen maailmaan voi olla niin pysyvä, että sitä ei poista oikein mikään raha- ja finanssipolitiikan yhdistelmä (Aruoba ym. 2018, Mertens ja Ravn 2014, Nakata ja Schmidt 2019). Suomen kohtalo voi olla Japaniakin synkempi, koska valuuttaunionissa kysynnän ylläpitäminen Japanin tapaan julkisen talouden velkaantumisella on mahdotonta.

Uskon, että päättäjien suhde rakenneuudistuksiin muuttuu, koska vaihtoehtona oleva talouskasvun pysähtyminen yli 20 vuodeksi tuo eteen vielä kipeämpiä päätöksiä. Jos talouskasvua ei saada nopeutettua, edessä on mittavia leikkauksia ja veronkorotuksia, jotka syövät lisää talouskasvun edellytyksiä. Hidas talouskasvu tarkoittaa myös sitä, että emme voi jatkaa 2010-luvun politiikkaa, jossa velkaantuminen annettiin jatkua koko vuosikymmenen. Hitaan talouskasvun oloissa julkinen talous on sopeutettava uuteen normaaliin, mikä tarkoittaa pitkään rakennetun hyvinvointiyhteiskunnan purkamista.

Olennaista on valmistella luottamusta palauttavia toimia ennen kuin kriisi pitkittyy. Luottamusta tarvitaan sekä välittömästi rajoitusten purkamisen yhteydessä paikallisten palveluiden kysyntään, että pidemmällä aikavälillä Suomen talouden menestymisen turvaamiseksi.

Luottamuksen myötä ihmiset uskaltavat kuluttamaan lyhyellä aikavälillä ja yritykset investoimaan pidemmän aikavälin tarpeisiin. Tuotannolliset investoinnit toipuvat, kun yritykset näkevät Suomen jälleen luotettavana sijaintipaikkana. Se edellyttää mittavia uudistuksia työmarkkinoilla sekä syrjäisen sijainnin ja vähenevän työikäisen väestön tuoman takamatkan kompensoimista tuottavuuden kasvuun ja parempaan kilpailukykyyn tähtäällä politiikalla.

Pidemmän aikavälin kasvuedellytysten turvaaminen sisältää myös kriisitilanteiden edellyttämien paineilmaventtiileiden kehittämistä. Keväällä nopeutetut yt-prosessit lomauttamisen helpottamiseksi ovat osoittautumassa erittäin tärkeä selviytymiskanavaksi ja konkurssieja vähentäväksi toimenpiteeksi.

Kriisi osoittaa, kuinka tärkeää on rakentaa kunnolliset paineilmaventtiilit talouteen varsinakin, kun olemme menettäneet oman valuutan devalvoimnin hyödyn. Suomi rakentaa Saksan esimerkin mukaisesti itselleen sopivat kriisilausekkeet työehtosopimukseen ja muihin kriisiaikoina tarvittaviin käytäntöihin. Paikallisen sopimisen merkitys tulevista shokeista selviämiseksi käy yleisesti selväksi.

Suhde velkaan ei saisi muuttua

Julkisen talouden velka suhteessa bruttokansantuotteeseen nousee tänä vuonna noin 70 prosenttiin ja seuraavina vuosina lisää, koska suuren alijäämän pienentämiseen menee vuosia. Myös pandemia-vaihe piteneminen tai hidas kasvu sen jälkeen voimistavat velkaantumista. Tällöin velkaantumista lisää myös Finnveran kaltaisten julkisten rahoittajien mahdolliset luottotappiot.

Lisäksi EU-tason kriisinhoito on lisäämässä Suomen takausvastuita, mitkä realisoituessaan lisäävät julkisen talouden taakkaamme. Korona-kriisi on osoittamassa, kuinka perussopimuksen bail-out -lauseke on otettava uudelleentarkasteluun. Korona lisää EU-tason yhteisvastuuta.

Taloushistoriassa suuret velkataakat on saatu kuriin neljällä tavalla. Niistä poliittisesti tuskattomin on inflaation kiihtyminen suhteessa korkotasoon ja talouskasvuun, jolloin velkojat kärsivät suhteessa velallisiin. Toinen tapa on ollut jättää velat maksamatta tai tehdä vel-

kojen kanssa velkajärjestelyjä, jossa taakkaa pienennetään. Velallisen näkökulmasta kivuliaampia keinoja ovat joko talouskasvua kiihdyttävät rakenteelliset uudistukset tai julkisten menojen leikkaaminen ja verojen korottaminen.

Suomi ei voi odottaa kahden ensimmäisen keinon toteutumista ilman euroalueen hajoamista, koska kaikki maat velkaantuvat samaan aikaan ja inflaation merkittävä kiihtyminen suhteessa korkotasoon romahduttaisi nykyisen keskuspankkijärjestelmän. Jäljelle jää rakennemuutokset tai julkisen talouden sopeuttaminen.

Vaikka talouskasvua saataisiinkin kiihdytettyä, Suomen on totuttava tulevaisuudessa entistä korkeamman velkatason aikaan. Tilannetta auttaa korkotason pysyminen matalana. Tällöin hitaampikin talouskasvu ylittää korkotason. Tällöin velka suhteessa talouden kokoon pienenee, vaikka velan absoluuttinen määrä ei paljoa muutukaan.

Ongelma on kuitenkin se, että talouskasvun ja korkotason välinen suhde näyttää olevan erittäin heiluvainen (Wyplosz 2019). Matalan koron aika ei välttämättä kestä vuosikymmeniä.

Matala korkotaso ei myöskään pienennä Suomen kestävyysvajetta, sillä samalla se tarkoittaa myös alhaisempaa tuottoa varallisuudelle. Koska Suomessa on eläkevarallisuutta enemmän kuin julkista velkaa, tuottotason pysyminen pitkään alhaisena vain pahentaisi kestävyysvajetta.

Suurempi ongelma syntyy siitä, että alijäämäinen julkinen talous heikentää tilannetta. Mitä suurempi alijäämä on, sitä enemmän talouskasvun on ylitettävä korkotaso, jotta velkastaakka hellittää. Suomessa julkinen talous on ollut alijäämäinen yhtäjaksoisesti jo vuodesta 2009, ja korona painaa sen ennätyspahaksi.

Velkaantuminen on myös sitä riskialttiimpaa, mitä suurempi velan lähtötaso on (Alcidi ja Gros 2018). Ilman keskuspankin massiivista elvytystä esimerkiksi Italiassa elvytyspaketti nykytilanteessa ennemminkin haittaisi kuin auttaisi kasvua ja työllisyyttä, koska velan korko nousisi lisävelan vuoksi niin voimakkaasti.

Lisäksi velkataakka on sitä riskialttiimpi mitä vähemmän rahapolitiikka voi tukea elvytystä. Suomen on turha toivoa, että EKP voisi lähteä elvyttämään pelkästään Suomen velkaongelman vuoksi. Suomi on vain 2 % euroalueen koosta.

Pandemian väistyminen ja jälkitaudit

Suurista talouskriiseistä toipuminen vie aina vuosia. Historiassa pandemian jäljet ovat näkyneet jopa vuosikymmenten ajan (Jorda ym 2020). Koronalla on sitä enemmän pitkän aikavälin vaikutuksia, mitä enemmän syntyy konkurssseja, jotka tuhoavat yritysten tuotannollista, inhimillistä tai sosiaalista pääomaa. Vaikka pandemia poistuu, talous ei palaudu, ennen kuin pääoma uudelleen rakennetaan. Tämä voi viedä paljon aikaa varsinkin, jos suuri velka hidastaa investointeja tai konkurssit vievät yrittäjien luottokelpoisuuden tai uskaluksen riskinottoon.

Akuutin pandemian jälkeinen talouskehitys riippuu kasvun palautumisesta ja siitä, kuinka sitä tarvittaessa onnistutaan elvyttämään. Luottamus talouteen palautuu, kun rajoitukset korvataan korvaamisella, testaamisella, jäljittämällä ja suojaudumisella. Optimismia tuo myös se, että sokki alkoi talousjärjestelmän ulkopuolelta, mikä nopeuttaa toipumista. Olisi merkillistä, jos ennen näkemättömän suuri raha- ja finanssipoliittinen elvytys maailmanlaajuisesti jäisi näkymättä toipumisessa tai patoutunut kysyntä ei purkautuisi vaan säästämisen jäisi pysyvästi korkeaksi.

Taustalla voi kuitenkin olla kehittymässä kriisejä, joita ei vielä nähdä. Rahoitusmarkkinat ovat olleet viime vuosikymmeninä talousjärjestelmän heikoin lenkki. Lainaa on otettu ja annettu liikaa, mikä kriisin tullen ajaa sekä pankit että lainanottajat vaikeuksiin. Nykyisenkin kriisin pitkä varjo voisi syntyä tälläkin kertaa pankkien asiakkailtaan vaatimiin korkeammista riskilisistä, luottorajoitteisten kotitalouksien pakkosäästämistä tai kriisejä edeltäneistä yli-investointeista jossakin päin maailmaa (Hall 2011; Kuusi 2018). Myös lainaa haluavien riskinottohalu voi kärsiä varsinkin, jos konkurssiaalto on mittava.

Tällä kertaa on kuitenkin pidetty erityistä huolta siitä, että rahoitusolosuhteet eivät kiristy vaarallisesti. Myös kehittyvien maiden keskuspankit ovat liittyneet rahanpainajien joukkoon. Pörssikurssit ovatkin palautuneet ja riskilisät uudelleen laskeneet.

Myös Euroalueen vakausmekanismeja on rakennettu eurokriisin jälkeen niin, että eurokriisin toisintokaan ei ole näillä näkymin todennäköinen. Tilanne voi tietenkin muuttua, jos Italian poliittinen tilanne kääntyy jyrkästi eurovastaiseksi.

Salama iskeekin harvoin samaan paikkaan useasti. Niinpä talousjärjestelmän heikkous löytyykin todennäköisemmin sieltä, missä ei ole kriiseihin tarpeeksi vielä varauduttu. Kriisi voi kärjistyä esimerkiksi valuuttapaon ja raaka-ainehintojen laskun runtelemissa kehittyvissä maissa. Kehittyvissä maissa on usein myös suuri harmaa talous, jossa pysähtyvät rahavirrat voivat saada aikaan nälänhätää ja yhteiskunnallisia levottomuuksia. Seurauksena on mittavien pakolaisaaltojen riski. Myös Suomelle läheisen Venäjän koronatilanne yhdistettynä raaka-ainehintojen laskuun vaikuttaa huolestuttavalta.

Globalisaatio

Suomen kannalta huolestuttavinta on se, jos globalisaation suunta merkittävästi kääntyy. Suomi on ollut globalisaation suurimpia voittajia (Ali-Yrkkö ym. 2017). Mitä enemmän kaupan esteitä rakennetaan, sitä enemmän Suomen on kompensoitava niitä oman kilpailukykyä parantamisella. Muuten elintaso laskee.

Vienti sinällään ei lisää työpaikkojen määrää. Jos ulkomaankauppaa ei olisi, Suomi menettäisi erikoistumisesta tulevan tuottavuushyödyn ja tuottaisi tarvitsemansa hyödykkeet itse. Se laskisi tuottavuuden niin alas, että palkkataso ja sosiaaliturva romahtaisivat. Tämä pakottaisi kaikki ihmiset töihin, joten ulkomaankaupan poistuminen kokonaan jopa lisäisi työn määrää Suomessa. Samalla se tarkoittaisi elintason romahtamista.

Koronavirus kiihdyttää globalisaation vastaisia trendejä, kuten Kiinan ja Yhdysvaltojen välistä taistelua globaalista vaikutusvallasta. Pandemia kiihdyttää Kilpailevien suurvaltojen pyrkimyksiä vähentää keskinäistä taloudellista riippuvuuttaan.

Lisäksi tavaroiden arvoketjuja tuodaan lähemmäs kotimaata huoltovarmuuden turvaamiseksi ja häiriöalttiuden vähentämiseksi, mikä vähentää Suomen vientimahdollisuuksia. Pääoman liikkuvuus vähenee luontaisesti, kun investoinnit suunnataan suurten markkinoiden läheisten arvoketjujen turvaamiseen. Muuttoliikettäkin halutaan hidastaa, koska tiukentunut julkinen rahoitus halutaan keskittää maan omalle väestölle.

Korona voi lisätä protektionismia, jonka taakse järjestäytyvät tahot haluavat ajaa asiaansa, vaikka itse virus saadaan haltuun. Siltä osin kuin koronavirus pysäyttää kansainvälisen kaupan pitkäksi aikaa, poliittinen tasapaino voi sen seurauksena siirtyä protektionistisempaan suuntaan (Baldwin 2020). Kansainvälinen kauppa häiriintyy sen mukaan, kun ulkomaiselta kilpailulta suojautumista ajavien kotimaisten tuottajien määrä lisääntyy ja globalisaatiota ajavien vientiyritysten määrä vähenee. Liberalismin lisääminen on tämän poliittisen järjestäytymisen takia vaikeampaa.

Protektionismin ohella huoltovarmuus voi kääntää globalisaation suuntaa. Ruoan ohella lääkkeistä voidaan helposti ajatella niin, että kansainvälinen kauppa tekee maan haavoittuvaiseksi. Suomessakin on keskusteltu tänä keväänä, että maat olisivat selvinneet paremmin, jos niillä olisi ollut kotimaista kapasiteettia naamioiden tuottamiseen. Tällainen ajattelu voi johtaa välttämättömien hyödykkeiden kotimaisen tuotantokapasiteetin lisäämiseen, kuten tariffien korottamiseen paikallisen tuotannon suojelemiseksi.

Maat pyrkivät lisäämään kotimaista tuotantokapasiteettiaan niille hyödykkeille, jotka ovat välttämättömiä taistelussa kuviteltavissa olevia shokkeja vastaan. Pienet maat, jotka eivät pysty tuottamaan kaikkia tavaroita kotimaassa, joutuvat todennäköisesti turvautumaan varastointiin. Suomen varmuusvarastoinnin kehittäminen on yksi pandemian vaikutuksista. Myös EU-tasolla aletaan varustautua yhteisesti tällaisten tavaroiden hankintaan ja varastointiin.

Ei-välttämättömien hyödykkeiden kauppa ei muutu yhtä paljoa, koska tulevaisuudessakin näitä tavaroita päädytään tuottamaan siellä, missä tuotantokustannukset ovat kyseisen tavararosan osalta alhaisimmat. Koronavirus ei muuta maiden suhteellisten etujen lähteitä eikä siten myöskään useimpien hyödykkeiden kaupan rakennetta. Arvoketjut palautunevat suurimmalta osaltaan ennalleen, ellei politiikka muutu merkittävästi protektionistisemmaksi ja hallitukset muuta säännöksiä tai tarjoa tukia muuttaakseen tasapainoa kohti toimitusketjujen hajauttamista.

Yritykset ovat hyvin tietoisia tarjontashokkien riskeistä, eikä pandemia ole tullut täytenä yllätyksenä valistuneille yritysjohtajille. Monilla valtioilla on myös kansalliset pandemia-valmiussuunnitelmat. Lisäksi pandemiat ovat vain yksi esimerkki shokeista, jotka voivat häiritä kansainvälisiä toimitusverkostoja. Yritysten riskienhallintatoiminnot ovat hyvin tietoisia näistä riskeistä, ja siitä huolimatta yritykset hankkivat tuotteita edelleen ulkomailta.

Jonkin verran muutoksia toki tulee ei-välttämättömienkin hyödykkeiden arvoketjuihin (Ali-Yrkkö ja Kuusi 2020). Riippuvuutta häiriöistä on helpointa vähentää standardityyppisissä välituotteissa. Sen sijaan räätälöidyissä välituotteissa tai aineettomilla oikeuksilla suojatuissa tuotteissa se on hankalampaa.

Riskien ennakointia tullaan tehostamaan, mikä johtaa siihen, että arvoketjut tulevat eriytymään enemmän eri tuotteiden valmistuksen osalta ja niitä järjestetään alueellisesti helpommin hallittaviin kokonaisuuksiin. Myös tutkimustoiminnan keskittyminen on osaltaan vaikuttanut tuotannon alueellisten riskien kasvuun.

Sopeutumiskyvyn kasvattaminen voi jossakin määrin vaatia lainsäädännöllisiä toimia jatkossa, esimerkiksi erilaisten kriittisten tuotteiden valmistuksen minimikäynnistysaikojen muodossa. Arvoketjujen resilienssin riittävä turvaaminen ei välttämättä toteudu pelkästään liiketaloudellisin perustein. Samalla tehokkuussyistä tuotantotapojen valinnat tulisi kuitenkin jättää yrityksille.

Talouden käynnistäminen kriisin jälkeen vaatii myös tehokasta arvoketjujen hallintaa (Ali-Yrkkö ja Kuusi 2020). Konkurssiin ajautuneet yritykset arvoketjuissa tulee korvata nopeasti ja varmistaa logistiikan toiminta ennakoidusti. Kilpailu toimivista ratkaisuista tulee olemaan hyvin suurta kriisistä vapautumisen jälkeen, mikä edellyttää valmistautumista jo nyt. Olisi ennakoitava suomalaisen tuotannon menestymisnäkyviä korona-pandemian jälkeisessä maailmantaloudessa.

Iskunkestävyyttä lisää myös eri tuotteiden tuotantoketjujen eriyttäminen (Chopra ja Chodhi, 2014). Monet kansainväliset yritykset tuottavat jo nyt eri tuotantolinjoilla korkean ja matalan jalostusarvon tuotteita, mikä on mahdollistanut myös joustavan reagoinnin kriisiin. Esimerkiksi vaateketju Zara on onnistunut muuttamaan tuotantoaan Euroopassa kriisin tarpeisiin, minkä ovat mahdollistaneet vaateketjun Euroopassa edelleen toimivat erityisvaatetuotantolinjat.

Yksi osa muutosta voi olla uudenlainen aluekehitys, joka pyrkii vähentämään globaalisti hajautuneisiin arvoketjuihin liittyviä riskejä (Chopra ja Chodhi 2014; Simchi-Levi 2020). Hajautuneiden ketjujen tilalle syntyy lähempänä toisiaan sijaitsevia paikallisia tuotantoketjuja. Tämä voi tarkoittaa ketjujen muodostumista maanosittain (esim. Eurooppa, Amerikat, Aasia). Arvoketjut ovat olleet muutoksessa jo ennen kriisiä erityisesti USA:n ja Kiinan kauppasodan vuoksi. Simchi-Levi (2020) arvioi, että COVID-19 kriisi tulee todennäköisesti voimistamaan muutosta. Esimerkiksi muotivaatteiden tuotantoa on siirtynyt jo Vietnamiin, Kambodzhaan ja Malesiaan. On luultavaa, että Yhdysvaltoihin suuntautuvat tuotantoketjut tulevat siirtymään enemmän Meksikoon ja Brasiliaan ja Eurooppaa tukevat ketjut enemmän itäiseen Keski-Eurooppaan.

On myös mahdollista, että alueellistuminen tapahtuisi ainakin osin myös maatasolla. Tällöin maiden rajojen sulkemiset eivät jatkossa olisi yhtä suuri riskitekijä tuotannolle. Mikäli alueellistamista tapahtuu maatasolla, sillä on sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia Suomelle. Myönteinen vaikutus syntyy, koska Suomeen siirtyy toimintaa, joka on aiemmin tehty muualla. Kielteisiä vaikutuksia voi tulla ainakin kahta kautta. Ensinnäkin tuotantoa siirtyy pois Suomesta siksi, että muutkin maat haluaisivat omavaraisuutta. Suomen viennistä yli ¾ on välituotteita (Ali-Yrkkö, Rouvinen, Sinko ja Tuhkuri, 2016). Näiden vienti vähenisi, jos muut maat haluaisivat tuottaa niitä itse. Toinen kielteinen vaikutus syntyy siitä, että kotimaassa tuotettuna välituotteet voivat olla selvästi kalliimpia valmistaa, joka heikentäisi niitä käyttävien yritysten kilpailukykyä. Toisaalta lisääntynyt automatisaation käyttö kaventaisi kustannuseroja. Lisäksi myös lisääntyvät kaupan esteet voivat kaventaa kustannuseroja. Tähän viittaavat globaaleille suuryrityksille tehdyn kyselyn tulokset, jotka koskivat toiminnan siirtämistä Kiinasta muille alueille (Platt ym. 2020).

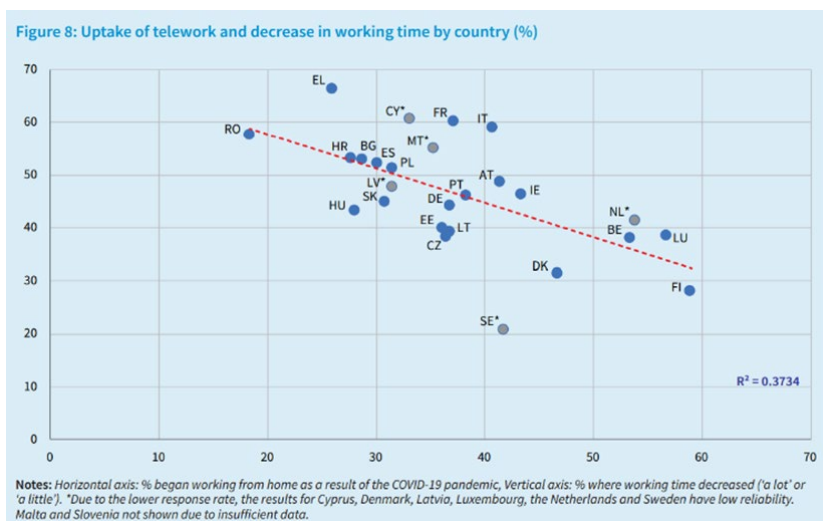
Globalisaation laajuuden ohella myös sen sisältö muuttuu

Korona muuttaa myös tapoja ja käytäntöjä, mikä kiihdyttää teknologista kehitystä joillakin aloilla. Etäyhteyksien käyttäminen näyttää nyt saavan sellaisen piristysruiskeen, että se ei palaudu ennalleen. Hotelleihin sisäänkirjautumista ollaan muuttamassa verkkoon niin, että vieraan ei tarvitse riskeerata terveyttään hotellin vastaanotolla, vaan voi mennä suoraan huoneeseensa. Terveydenhuollon etävastaanotot lisääntyvät. Verkkokaupan suosion kasvu näkyy jo selvästi pörssikursseissa.

Etenkin suurten yritysten sisäiset kokoukset siirtyvät entistä enemmän etäyhteyksiksi. Business-matkailusta voi kadota jopa puolet. Myös yritysten välinen yhteistyö etänä lisääntyy, joskaan ei kokonaan loppu. Innovaatioiden leviäminen edellyttää lähikontaktia. Myös uusien kauppojen solmiminen ei onnistu ilman läheistä kaupanhierontaa. Korona ei pysyvästi vähennä vapaa-ajan matkustamista, vaan se vähitellen toipuu niin kuin se toipui edellisistäkin kriiseistä.

Internetin yleistyminen sai tulevaisuustutkijat puhumaan etäisyyden kuolemasta ja aluekehityksen tasapainottumisesta. Historia kuitenkin osoitti toista. Kuljetus- ja yhteydenpito-kustannusten aleneminen ei suosinutkaan periferiaa vaan keskuksia. En usko, että etäyhteyksien lisääntyminen nytkään olisi niin voimakasta, että se heijastuisi aluekehitykseen saakka.

Etätyö lisääntyy, mutta miten paljon, riippuu moraalista. Korona synnyttää uuden etätyön mallin, ellei etätyö paljastu niin tehottomaksi, että työnantajat alkavat sitä rajoittamaan. Se palauttaisi vanhan mallin. Eurofoundin (2020) kyselyn mukaan tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että Suomessa etätyö on lisääntynyt paljon ja työtunnit vähentyneet vähän (kuvio 3).

Kuvio 3. Etätyön lisääntyminen ja työajan muutos (Lähde: Eurofound 2020).

Etätyön lisääntyminen joka tapauksessa edistää palveluiden globalisaatiota (Baldwin 2019). Kotimaassa tehty etätyö luo edellytyksiä kansainväliselle etätyölle, "etämaahanmuutolle". Pitkällä aikavälillä havaitaan, että etätyön tekijän ei tarvitse kuulua yrityksen

henkilöstöön vaan palvelun voi hankkia mistä päin maailmaa tahansa. Etätyöhön taipuvat toiminnot voidaan tehdä mistä päin maailmaa tahansa, jolloin ne siirtyvät halvemman kustannustason maihin. Tulevaisuudessa punnitaan sitä, miten lähelle paikan päällä tehtävää työtä kansainvälisellä etätyöllä voidaan päästä suhteessa siihen, miten paljon halvemmaksi palvelu yritykselle tulee. Puhelinkeskusten ja back-office -toimintoja on jo paljon siirretty halvemman kustannustason maihin. Kokonaisuudessaan palvelusektorin globalisatio ei ole vielä voimakasta, mutta voimistuu asiantuntija- sekä toimisto ja hallintotehtävissä, tieteessä ja tekniikassa, rahoituksessa, vakuutuksessa, media-alalla sekä kaikissa johdon, liiketoiminnan ja rahoituksen tehtävissä. Blinder ja Krueger (2013) arvioivat, että noin kolmannes Yhdysvaltojen työpaikoista voidaan siirtää ulkomaille.

Korona ja ilmasto

Koronalla on mahdollisuus auttaa ilmastoa kahdella tavalla. Akuutissa vaiheessa talouden romahdus vähentää päästöjä. Korona tosin siirtää lyhyellä aikavälillä liikkumista julkisista kulkuneuvoista omiin autoihin, mikä lisää päästöjä. Etätyön lisääntyminen kuitenkin vähentää kokonaistyömatkaliikennettä enemmän, joten päästöt vähenevät. Talouden käynnistyminen nostaa päästöt jälleen kasvuun.

Korona voi auttaa ilmastoa pitkälläkin aikavälillä, jos koronaelvytys maailmalla kohdistuu ilmastomuutosta vastustaviin hankkeisiin (Ollikainen 2020). Näin kävi jo joissain maissa finanssikriisin elvytyksen suuntaamisessa. Todennäköisesti tällä kertaa elvytystä suunnataan vielä voimakkaammin ilmastopolitiikan näkökulmasta. Siksi erityisesti puhtaan teknologian kehittämistä ja vientiä edistävät hankkeet auttavat suomalaista tuotantoa Suomessa ja Suomen vientiä.

Korona myös osoittaa, kuinka mahdoton ja tuskaisa vaihtoehto talouskasvun lopettaminen on ilmastomuutoksen torjunnassa. Siksi korona kiihdyttää ilmastomuutoksen vastaista taistelua aktiivisella innovaatio- ja investointipolitiikalla.

Lähteet

- Alcidi ja Gros (2018), "[Debt Sustainability Assessments: The state of the art](#)", *In-Depth Analysis, Requested by the Econ Committee of the European Parliament*.
- Ali-Yrkkö ja Kuusi (2020). Koronakriisi ja arvoketjut. Teoksessa Vihriälä ym. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston kanslia 2020:13.
- Ali-Yrkkö, Lehmus, Rouvinen ja Vihriälä (2017). Riding the Wave: Finland in the Changing Tides of Globalisation. ETLA B, 274.
- Ali-Yrkkö, J., Rouvinen, P., Sinko, P. ja Tuhkuri, J. (2016). [Finland in Global Value Chains](#). Prime Minister's Office Publications 11/2016.
- Aruoba, Cuba-Borda ja Schorfheide (2018). Macroeconomic Dynamics Near the ZLB: A Tale of Two Countries. *Review of Economic Studies*, 87-118.
- Baldwin (2019). *The Globotics Upheaval: Globalisation, Robotics and the Future of Work*. Oxford University Press.

- Blinder, Alan S. & Alan B. Krueger, 2013. "Alternative Measures of Offshorability: A Survey Approach," *Journal of Labor Economics*, University of Chicago Press, vol. 31(S1), s. S97 - S128.
- Chopra, S., Sodhi, M. S. (2014). Reducing the Risk of Supply Chain Disruptions. *MITSloan Management Review*. Spring 2014
- Eurofound (2020). Living, working and COVID-19: First findings – April 2020.
- Hall (2011). The Long Slump. *American Economic Review*, 431-469.
- Jorda, Singh ja Taylor (2020). Longer-Run Economic Consequence of Pandemics. NBER Working Paper 26934.
- Kuusi, T. (2018). The Finnish Great Depression of the 1990s: reconciling theory and evidence. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, 19(3)
- Mertens ja Ravn (2014). Fiscal Policy in an Expectations-Driven Liquidity Trap. *Review of Economic Studies*, 1637-1667
- Nakata ja Schmidt (2019). Expectations-driven Liquidity Traps: Implications for Monetary and Fiscal Policy. European Central Bank, Working Paper Series 2304.
- Ollikainen (2020). Korona, ilmastotoimet ja vihreä elvytys. Teoksessa Vihriälä ym. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. Valtioneuvoston kanslia 2020:13.
- Platt, C. B., Sahu, V., Harris, E. S., Hodess, B., Lopez, E., Samadhya, R. ja Oberol, C. (2020). Tectonic Shifts in Global Supply Chains. *BofA Global Research*, BofA.
- Simchi-Levi, M. (2020). Three Scenarios to Guide Your Global Supply Chain Recovery. *MITSloan Management Review*. Spring 2020
- Wyplosz (2019). *Olivier in Wonderland. VOX CEPR Policy Portal*, 17.6.2019.

Pandemian vaikutukset digitaalisessa kaupassa

Digital Commerce Specialist Leevi Parsama, Experience Commerce Finland

Pandemian välittömät vaikutukset

Kun Covid-19 iski maapallolle ja ihmisten liikkumista rajoitettiin, olivat vaikutukset kauppaan luonnollisesti mittavat. Kivijalkamyymälöiden asiakasmäärät vähenivät useimmilla toimialoilla dramaattisesti ja kysyntä siirtyi suurelta osin digitaalisen kaupan kanaviin. Nyt kun tätä poikkeustilaa on eletty runsaat kaksi kuukautta, on digitaalisen kaupan markkinasta tunnistettavissa melko selkeästi neljä erilaista osa-aluetta:

1. **Välttämättömyystarvikkeet** – mm. ruoka ja lääkkeet, näissä tapahtui välittömästi räjähdysmäinen kysynnän kasvu. Vessapaperin, käsidesin ja kasvomaskien kysynnän tietävät jo kaikki, mutta esimerkiksi C-vitamiineissa toteutui yli +1000 %:n myyntejä. Jos ruuan kotiinkuljetus koettiin osin ennen ylellisyydeksi, niin nyt siitä tuli muutamille ihmisille välttämättömyys. Ruuan verkkokauppojen jakelukapasiteetti loppui jo heti pandemian alkuvaiheessa ja vaikka toimijat ovat pyrkineet sitä kasvattamaan, niin kysyntä ylittää tarjonnan edelleen moninkertaisesti. Myös etätyövälineet voidaan laskea välttämättömyystuotteiksi, koska monelle ne olivat työn jatkamiseen ainut mahdollisuus. Esim. tietokoneisiin liitettävät videokamerat lopuivat varsin nopeasti joka paikasta.
2. **Kotoilu ja ulkoilu** – kun kansalaisia kehoitettiin välttämään normaalia liikkumista, syntyi ns. kotoilun ja ulkoilun trendi. Tämä nosti valtaisan kysynnän kaikille niille toimialoille, joiden tuotteet tähän markkinamuutokseen osuvat. Näitä ovat mm. remontointi, sisustus, huonekalut, outdoor, puutarhatarvikkeet, pihapelit ja -leikit, kotikuntoiluvälineet, lautapelit, tietokonepelit, askartelutuotteet, leivonta, ompelu ja kutominen, kotiteatteripaketit, kierrätys jne. Ne verkkokaupat, jotka toimivat näillä markkinoilla ovat tyypillisesti vähintään kaksinkertaistaneet myyntinsä. Menekki ei ole rajoittunut pelkästään Suomeen, vaan monet toimijat ovat nyt kasvaneet hurjasti, jopa satoja prosenteja, myös kansainvälisillä markkinoilla. Esimerkkeinä vaikka oululainen trampoliinikauppa (Acon), tamperelainen frisbee-golf yrittäjä (Innovastore & Discmania) tai turkulainen pohjoismaalaisia design-tuotteita globaalisti myyvä yritys (Finnish Design Shop).
3. **Kuopan kautta kasvuun** – niillä digitaalisen kaupan toimialoilla, joissa pandemian aiheuttamasta asiakaskäyttäytymisestä ei ollut johdettavissa välittömiä yhtymäkohdita, tuli ensin melko iso pudotus. Myynnistä hävisi tyypillisesti -30-50%. Tämä kesti kuitenkin suhteellisen vähän aikaa, vain 2-4 viikkoa, jonka jälkeen myynti kääntyi tasaiselle kasvu-uralle. Eli korona vei kuohuntavaiheen ajan asiakkaiden kaiken huomion, mutta kun tunteet tasaantuivat ja kotona oloilun myötä ihmisillä olikin enemmän aikaa digitaalisten päätelaitteiden parissa, niin verkkokauppaostaminen kääntyi yleisesti kasvuun. Tämän sektorin ytimessä ovat mm. verkkokaupan suurtoimijat kuten muoti, kirjat ja kosmetiikka, joiden myynnin kasvu on nyt keskimäärin muutamia kymmeniä prosenteja.

4. **Kärsijät** – suurissa vaikeuksissa olevat yritykset. Täällä ovat lähes kaikki palveluita verkossa myyvät yritykset, kaikkein haasteellisimpina toimialoina matkailu, ravintolat, tapahtumat jne. Kysyntä ja myynti putosivat nolleen parissa päivässä. Myös muutamat tuotteita myyvät verkkokaupat ovat erittäin vaikeassa tilanteessa. Jos yrityksen päätuote on vaikkapa matkalaukut, niin kovin hiljaista on kysyntä. Tämän osa-alueen toimijat näkemykseni mukaan jakautuvat karkeasti kahtia. Osa taistelee olemassa olostaan nykyisellä liiketoimintamallilla, keskittyen kulusäästöihin ja ratkaisuratkaisuihin. Osa (tyypillisesti pk-yrityksiä) taas reagoi todella nopeasti ja lähti välittömästi miettimään uusia mahdollisuuksia. Miten omaa liiketoimintaa voisi palvelumuotoilla niin, että se tavoittaisi asiakkaat tässä poikkeustilanteessa? Hienoja, täysin uusia toimintamalleja onkin nähty esimerkiksi virtuaaliliikunnassa, kukkakaupassa, kalatorilla jne. Osalle näistä pakon edessä tehdyistä ratkaisuista tulee todennäköisesti uusi, pysyvä liiketoimintamalli.

Pandemian välittömänä vaikutuksena syntyi monille yrityksille myös välitön tarve verkkokaupan perustamiselle. ELY-keskuksiin, Business Finlandille ja yrittäjäjärjestöihin tuli tuhansia yhteydenottoja: *"Haluaisin perustaa verkkokaupan, mistä saisi apua ja osajia?"*. Valitettavasti suurin osa verkkokaupoista toteutetaan Suomessa väärin, mennään tekniikka edellä. Valitaan joku verkkokauppa-alusta, johon laitetaan tuotteet ja sitten ihmetellään, kun kauppa ei käykään. Tämän tilanteen korjaamiseksi Business Finland reagoi nopeasti ja sen Experience Commerce ohjelmatiimi tuotti Verkkokaupan perustamisen ABC -tukimateriaalit, [videon](#) ja [oppaan](#). Suomessa oli ennen koronaa n. 30 000 toimivaa verkkokauppa, nyt voi olla tekeillä hyvinkin vähintään puolet lisää.

Kokonaisuutena voidaan todeta pandemian kiihdyttäneen merkittävästi digitaalisen kaupan kasvua. Toimialan kasvu on viime vuosina ollut keskimäärin 15% vuodessa, vuonna 2020 se saattaa olla jopa kaksinkertainen. Isommissa yrityksissä digitaalisen kaupan asema organisaatiohierarkiassa on myös varmasti vahvistunut. Se ei ole enää yksi osasto jossain nurkassa, vaan digitaalinen kauppa koetaan nyt yhdeksi merkittäväksi osaksi yrityksen liiketoimintaa.

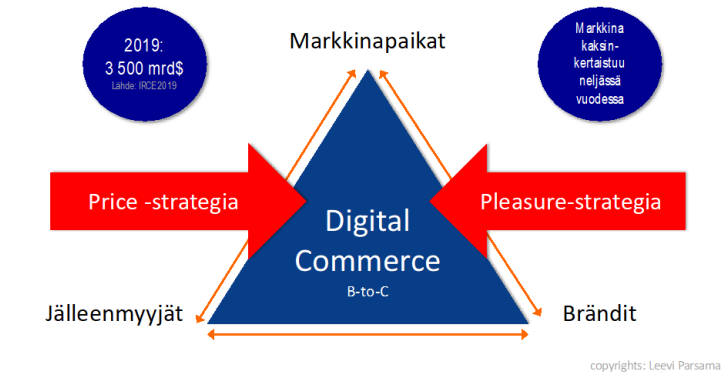
Kauppa muuttuu radikaalisti 2020-luvulla

Kauppa on globaalisti suuressa murroskohdassa, digitalisaatio etenee nyt vauhdilla ja pandemia omalta osaltaan vain kiihdytti tätä muutosta. Tässä poikkeustilanteessa, kun moni kuluttaja oppi asioimaan digitaalisesti, koki onnistumisen tunteita ja siten tulee todennäköisesti jatkossakin näin toimimaan. Erityisesti ruuan verkkokauppa sai poikkeustilasta varmasti selkeän tason noston.

Mitkä sitten ovat kaupan muutoksen suurimmat trendit ja mitä mahdollisuuksia sekä haasteita se tuo tullessaan suomalaisille yrityksille?

Kansainvälinen digitaalinen kuluttajakauppa oli vuonna 2019 suuruudeltaan 3 500 Mrd\$, mutta vasta n. 20 % koko kaupasta on digitaalista. Lisäksi koko maailman väestöstä vasta n. 20 % on tehnyt verkkokauppaostoksia. Muutos tulee siis jatkumaan erittäin voimakkaana. Yleisesti ennustetaankin, että digitaalinen kauppa kaksinkertaistuu edelleen seuraavan neljän vuoden aikana. Trendi on niin valtaisa, että se avaa uusia mahdollisuuksia ihan kaikille.

Perinteinen kaupan malli on ollut se, että valmistajat tekevät tuotteita, luovat brändin ja kaupan toimijat myyvät. Digitaalisen B2C kaupan markkinassa on kuitenkin kolme lähes tasa-arvoista kulmaa. Yhdessä on edelleen ns. perinteinen kauppa/jälleenmyyjät, yhdessä ovat brändit ja yhdessä ovat digitaaliset markkinapaikat. Kaikki kolme osapuolta voivat nyt yhtä lailla myydä tuotteita suoraan digitaalisen kaupan asiakkaille. Kolmion kulmat käyvätkin tällä hetkellä suurta pohdintaa siitä, että miten toisiin pitäisi suhtautua, mikä on muuttuvassa kentässä kenenkin rooli ja mikä on kullekin yritykselle oikea jakelukanavastrategia.

Brändit ovat nykyään mitä suuremmissa määrin myös kauppvoja. Ne haluavat omistaa asiakkaan ja myydä tuotteita suoraan, ilman välikäsiä. Digitaalinen globaali ulottuvuus mahdollista myös todella nopeiden, ns. web-only -brändien syntymisen. Yritys panostaa paljon vain muutamaa tuotteeeseen, brändää ne huolellisesti sekä valitsee tarkkaan ne asiakkaat, joille markkinoi tuotetta sosiaalisten medioiden, hakukoneiden ja vaikuttajien kautta. Eritäin lyhyessä ajassa markkina resonoi, että menestykö tuote vai ei. Parhaimmillaan nämä yritykset kasvavat kuitenkin räjähdysmäisesti, esimerkkeinä vaikkapa ruotsalaiset Happy Socks, Daniel Wellington, NA-KD, iDeal of Sweden jne. Markkinan rakennemuutos ja maapallon kattava nykyinen digi-infra siis aidosti mahdollistavat sen, että kuka tahansa voi myydä melkein mitä tahansa, minne tahansa, kunhan vain onnistuu kohtauttamaan tuotteen houkuttelevuuden ja oikeat asiakkaat. Lisäksi markkinan potentiaali ja onnistumisen todennäköisyys pystytään mallintamaan datan perusteella varsin tarkkaan jo etukäteen. Menestysresepti on siis olemassa, jopa toimivaksi todistettu, mutta monelta yritykseltä puuttuu rohkeutta muuttaa omaa liiketoimintamalliaan riittävän radikaalisti. Toivottavasti pandemian synnyttämä pakko tarkastella uusia vaihtoehtoja tulee vauhdittamaan suomalaisten yritysten reagointia tälläkin saralla.

Perinteisillä kaupan toimijoilla muutos on kaikkein suurin. Päädraivereita ovat luonnollisesti digitalisaatio sekä asiakaskäyttäytymisen muutos. Sen myötä koko kaupan liiketoimintamalli ja arvoketju ovat joutunut melkoisen pyörremyrskyn ytimeen, jossa uudistujat selviytyvät ja ihmettelijöille tulee todennäköisesti noutaja. Tähän tilanteeseen pandemia onkin lyönyt viimeisen naulan arkkuun monille toimijoille, viime viikkoina pelkästään USA:n isoista toimijoista konkurssihakemuksen ovat jättäneet mm. JCPenney, Neiman Marcus, J.Crew, Pier 1 imports, Gold's Gym jne. Suomessakin legendaarinen Stockmann ajautui velkasaneeraukseen ja sitä ennen viime vuosina ovat toimintansa lopettaneet mm. Anttila, Seppälä, Tiimari jne.

Muuttuva markkina tarvitsee aivan uudenlaista kaupan kulttuuria, uusia johtamismalleja sekä uutta osaamista. Tämän päivän kauppa kaipaakin palvelukseensa growth hackereita, palvelumuotoilijoita, UX-kehittäjiä, data-analyytikkoja, asiakaskäyttötymisen ymmärtäjiä, CLV ja RFM laskentaan perustuvien markkinointiautomaatioiden osajia, ohjelmoijia jne. Globaalissa digitaalisessa markkinassa kun kauppa on avoinna 24/7 ja reagointinopeus yhdistettynä kokonaisvaltaiseen asiakaskokemuksen johtamiseen ovat tärkeimpiä menestystekijöitä.

Yleisesti kaupan muutoksessa puhutaan paljon hinnan merkityksestä sekä toimitusten nopeudesta. Nämä ovat toki erittäin tärkeitä tekijöitä, mutta ylikorostuvat keskusteluissa sen takia, että ne ovat kaupan jättimäisten markkinapaikkojen, kuten Amazon ja Alibaba, tärkeimpiä kilpailuetuja. Kyseiset yhtiöt haluavatkin, että näistä puhutaan. Nyt kun "Amazon on tulossa Suomeen" onkin ollut havaittavissa erittäin vahvaa lobbausta yhtiön etujen näkökulmasta. Tässä paineessa perinteinen suomalainen kauppa joutunee vielä samanlaisen pinteeseen, mihin media ajautui, kun Google ja Facebook saapuivat rohuamaan leijonan osan kotimarkkinan mainosbudjeteista.

Digitaalisen kaupan markkinassa on kuitenkin muitakin mahdollisia menestysstrategioita kuin hintavetoinen tehokkuusmalli. Yli 40 % markkinasta toimii ns. pleasure-strategialla, joka perustuu asiakkaan ymmärtämiseen ja palvelemiseen mahdollisimman hyvin. Tässä mallissa asiakkaaseen luodaan tunneside johonkin hänelle tärkeään asiaan, joka voi olla esim. arvomaailma, harrastus, intohimo, fanittaminen, tuotteen aiheuttama wau-efekti tai jopa erittäin onnistunut brändäys. Tämä malli vaatii onnistuakseen omistautumista asiaan, asiantuntemusta, aitoutta sekä kykyä luoda asiakkaan odotukset ylittäviä palvelumalleja. Tämä strategia on se, johon suomalaisten yritysten tulee nojata kansainvälistymisessä. Hinta- ja tehokkuuskisassa, kun jättejä ei voi enää voittaa.

Monilta yrityksiltä tämä vaatii kuitenkin liiketoimintamallin innovatiivista uudistamista. Esim. en usko, että Eurokangas voisi olla valikoimaltaan maailman paras kangaskauppa, mutta se voisi palvelumuotoilla asiakaskokemukseltaan parhaan mittatilausverhojen myyntimallin jollekin tietylle niche-sektorille, joka globaalisti on kuitenkin huikean iso markkina. Tai vastaavasti Unikulma voisi olla ratkaisu maailman kaikille uniongelmissa kärsiville, yhtiö omaa kaiken siihen tarvittavan terveysteknologian, patentoidun etämitauskonseptin sekä tuotantomallin yksilöllisten sänkyjen valmistamiseen. Suomi tarvitsee kuitenkin siis kipeästi kaupallistajia, jotka hallitsevat tämän päivän kansainvälisen digitaalisen kaupan menestystekijät. Koulutuksellinen tarve on suuri.

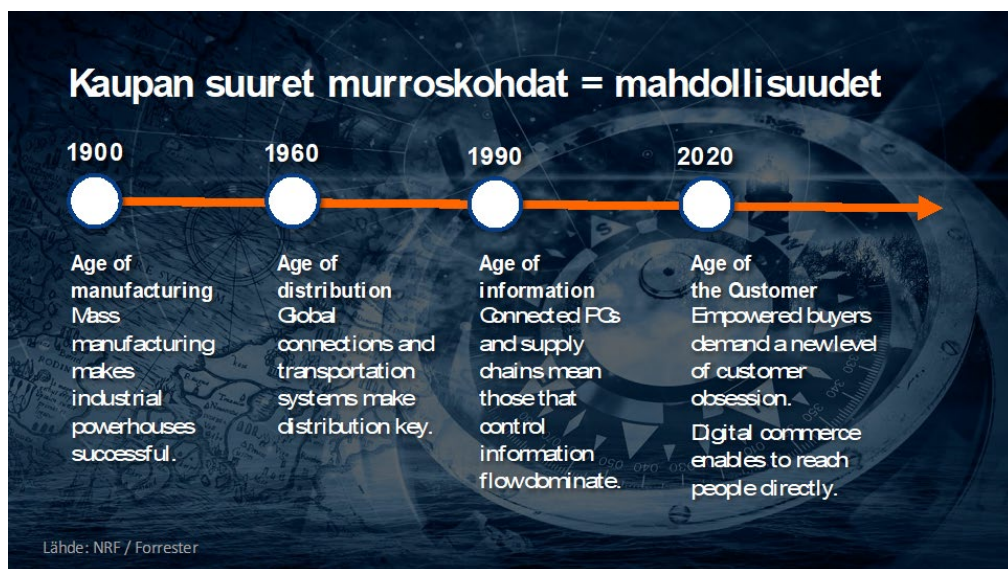
Digitaalisen kaupan eri strategioita ei tule kuitenkaan asettaa pelkästään vastakkain, vaan ne voivat hyvin täydentää toisiaan. Esimerkiksi 39% Amazonin prime-asiakkaista kertoo, että he tilaavat lähes kaikki arjen hyödykkeet Amazonista, mutta kun he haluavat ostaa jotain, joka on heille tunnetasolla tärkeää, niin silloin he usein asioivatkin pienissä verkkokaupoissa tai kansainvälisissä verkkokaupoissa. Siellä he tapaavat muita samaan yhteisöön tai arvomaailmaan kuuluvia henkilöitä, jakavat kokemuksia, vaihtavat mielipiteitä jne. Monelle kauppa onkin entistä enemmän myös sisältöä ja mediaa, kohtaamispaikka, jossa voi olla myös hyvinkin pelillisiä elementtejä.

Paljon puhutaan myös kivijalkakauppojen ja verkkokaupan vastakkainasettelusta. Itse en näe asiaa lainkaan näin. Kyse on asiakaskokemuksen johtamisesta. Ihmisillä on erilaisia os-

totarpeita ja -tilanteita, joita kaupan toimijoiden tulee ymmärtää entistä kokonaisvaltaisemmin. Ne kaupat tulevat aina menestymään, joilla asiakas on aidosti keskiössä kaikessa tekemisessä. Moni väittää näin olevan jo nyt, mutta ani harvalla se aidosti toteutuu, kun asiakaskokemuksen arvojana puretaan konkretiasta myös tunnekäyttäytymisen ymmärtämisen ja johtamisen tasolle.

Valta siirtyy asiakkaille

Käynnissä on kansainvälisen kaupan neljäs murros. Ensimmäinen iso murros globaalissa kaupassa tapahtui 1900-luvun alussa, kun alkoi tuotteiden massatuotanto tehtaissa. Toinen iso murros tuli 1960-luvulla, kun globaali logistiikka käynnistyi. Merikontit ja rahtilentokoneet mahdollistivat kaupan käynnin kaikkialle. Kolmas murros tuli 1990-luvulla tietotekniikan muodossa: ERP:t, CRM:t, varastohallintajärjestelmät, KPI-mittarit jne. muuttivat kaupan koko kilpailukentän. Nyt käynnissä on kaupan neljäs iso murros: asiakkaiden aika-kausi. Se alkoi jo 2010-luvulla, mutta tehot ulosmitataan tällä vuosikymmenellä.

Miten voidaan sanoa, että valta on asiakkaille? Maailmassa on enää yksi markkina ja se on jokaisen meidän kämmenellä päivittäin: älypuhelin. Kaikilla on yhden klikkauksen etäisyydellä sisäänkäynti lähes kaikkiin maailman kauppoihin. Jokainen meistä voi päättää, että ostanko tuotteen maailman suurimmalta digitaalisen kaupan toimijalta Alibabalta, vai hankko sen suomalaiselta keskusliikkeeltä, kaupan ketjulta tai pieneltä yhden hengen pk-yritykseltä vaikka keskeltä maaseutua. Nämä lähtökohdiltaan täysin erikokoiset toimijat voivat digitaalisessa asiointissa näyttäytyä hämmästyttävänkin tasa-arvoisilta vaihtoehdoilta. Asiakkaalla on siis täysi valta päättää henkilökohtaisen prioriteettinsa ja mieltymystensä mukaan mistä hän ostaa.

Asiakkaille on myös valta päättää, mistä tuotteista tulee menestystarina. Jos jokin yritys suunnittelee jonkin uuden tuotteen ja julkaisee sen kohdeyleisön yhteisössä, niin varsin nopeasti asiakkaat peukuttavat sen puolesta, esittävät siihen parannusehdotuksia tai lyttävät

sen maanrakoon. Valta on taas täysin asiakkailla. Tämä mekanismi on varsin tuttu jo suomalaisille peliyhtiöille. Maailmassa lanseerataan joka päivä 1500 uutta peliä. Ja vaikka yhtiö kuinka osallistaisi faneja pelin suunnitteluun, sen testaamiseen ja markkinointiin, niin lanseerauksen jälkeen vuorokauden sisään yhtiö tietää, onko käsissä hitti vai huti.

Käytännössä lähes kaikki maailman asiakkaat ovat nyt kaikkien kaupallisten toimijoiden tavoitettavissa. Globaalit sosiaalisen median ja hakukoneiden toimijat tarjoavat suuren määrän dataa ja algoritmeja melkein pä minkä tahansa asiakassegmentin tavoittamiseen. Harva pystyy kuitenkaan omalla markkinointibudjetillaan kisaamaan massatuotteiden markkinassa, mutta maailma on täynnä niche-sektoreita, jotka maapallon mittakaavassa ovat todella suuria mahdollisuuksia. Nämä D2C (direct-to-consumer) markkinat ovat edellä mainittujen markkinointikanavien kautta juuri nyt kaikkien ulottuvilla.

Suomestakin löytyy jo monia D2C toimijoita, kutsun heitä globaaleiksi pk-yrittäjiksi. Finnish Baby Box myy äitiyspakkauksia, kohderyhmänään raskaana olevat ensisynnyttäjät maailman parhaasta tulokolmanneksesta. Heidän kolmessa tärkeimmässä kohdemaassaan ensisynnyttäjiä on muuten enemmän kuin Suomessa on työikäistä väestöä. Euro RC toimii todellisessa niche-markkinassa, he myyvät viritysosia radio-ohjattaviin kisa-autoihin. Lumingerie on erikoistunut muodokkaiden naisten alusasuihin. Vipukirves myy maailman tehokkainta kirvestä halonhakkaajille, joilla niilläkin on omat keskustelulfooruminsa internetin syövereissä. Hurjaa kasvua tekevä Swappie taas on erikoistunut matkapuhelimien kierrätykseen ja Loupedeck kuvateknologiatuotteisiin. Markkinoita on tarjolla ihan jokaiselle, kunhan yrityksen kilpailuedut on tunnistettu oikein ja niistä on kiteytetty terävä ja toimiva asiakaslupaus.

Tulevaisuuden uudet innovaatiot

Tulevaisuudessa kauppa on kaikkialla. Kauppa ei ole enää paikka, jonne mennään, vaan jokainen kiinnostava asia verkossa tai fyysinen tuote kadulla voi olla kauppa itsessään.

Kuva hahmontunnistuksella tai lausahdus puheentunnistukseen siirtää tuotteen automaattisesti omaan henkilökohtaiseen virtuaaliseen ostoskoriin. Keinoäly analysoi mistä ostaja haluaa tuotteen hankkia, muuttujina hinnan ja laadun lisäksi vaikkapa yrityksen edustama arvomaailma, logistinen helppous painotettuna hiilijalanjäljellä tai muiden käyttäjien tuottama sisältö. Asiakkaan valitsemana ajankohtana ostoskori esittelee päivän poiminnot tai tulossa olevat automaattitiedot omistajalleen, joka kasvontunnistuksella vahvistaa maksun ja toimituksen hänen valitsemaansa geolokaatioon.

Näiden tulevaisuuden mallien taustalla tulee olemaan aivan uudenlaisia alustatalousmalleja, jotka pitävät sisällään, vaikka micro- ja social selling -mekanismeja. Jo nyt Kiinassa on ratkaisuja, joista on aivan mahdotonta sanoa, onko kyseessä yhteisö, kauppa, sisältöportaali, peli, viestintäkanava vai mikä? Eikä sillä ole väliäkään, kunhan asiakaskokemus on saumaton ja innostava sekä palvelun konsepti mahdollistaa reaaliaikaista ansaintaa jokaiselle sen jäsenelle. Nämä mallit ovat jo nyt aivan jotain muuta, kuin mitä länsimaissa mielletään kaupaksi.

Selvää on, että teknologian eri ulottuvuudet tulevat kehittymään valtaisesti. Jo nyt erilaiset keinoälyratkaisut järjestävät kauppojen tarjontaa, tuottavat asiakkaiden etsimää sisältöä

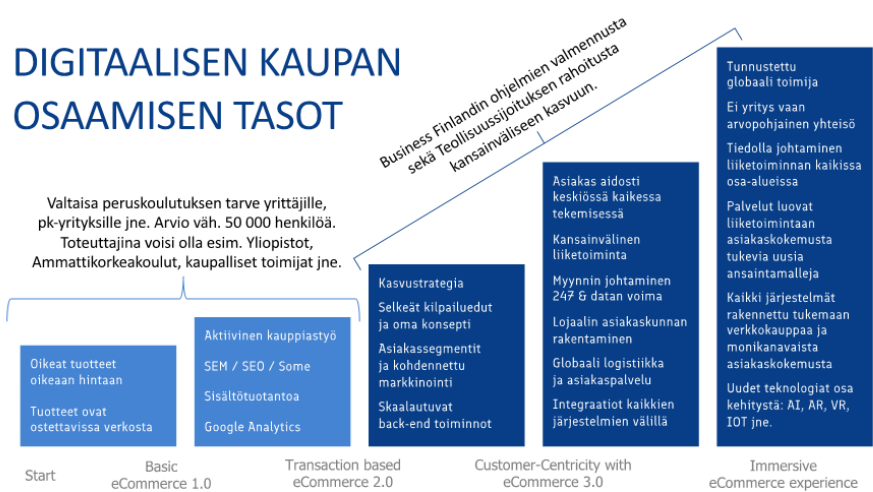
reaaliaikaisesti sekä kisaavat markkinointipanostuksissa toisiaan vastaan. Algoritmit ovat arkipäivää, IoT:n ohjaama robotiikka valtaa varastot ja virtuaalitekniikalla voidaan luoda asiakkaille aivan uudenlaisia asiointikokemuksia.

Datasta puhutaan paljon, eikä suotta. Kaupan alallakin data tulee olemaan kaiken keskiössä ja sen omistamisen ja jalostamisen arvo vain kasvaa. Dataan liittyy aina myös keskustelu vastuullisuudesta ja asiakkaiden yksityisyydestä. Tähän GDPR toi tullessaan jo tietyt rajat, mutta arvokeskustelua pitäisi edelleen jatkaa. Erityiskysymyksenä digitaalisen liiketoiminnan globaalien jättiläisten datan omistajuus ja sen myötä syntyvä valta-asetelma. Selvää on, että datan keruu vain jatkuu ja oikein hyödynnettynä sen avulla kyetään palvelemaan asiakkaita paremmin kuin kukaan osaa vielä edes kuvitella. Mielestäni ei kuitenkaan voi olla niin, että tämä data olisi vain joidenkin toimijoiden yksinoikeus. Päättäjien on tuotava julkiseen keskusteluun datan jakamisen pelisäännöt kaupan arvoketjun kaikkien toimijoiden kesken.

Toimenpide-ehdotukset

1. Digitaalisen kaupan koulutus

Digitalisaation myötä kaupan toimialalla työn sisällöt sekä koulutukseen ja osaamisen liittyvät vaatimukset muuttuvat juuri nyt merkittävästi. Samaan aikaan digitaalisen kaupan ammattilaisia ei kouluteta käytännössä missään. Kaupan alan peruskoulutukseen, ammattikorkeakoulut ja yliopistot, on pikaisesti tuotava kokonaan uusia digitaalisen kaupan osioita. Lisäksi on luotava uusia täydennyskoulutusmahdollisuuksia sekä kaupalliselle että julkiselle puolelle. Business Finlandin kasvuohjelmissa on jo nyt erittäin hyviä kokemuksia suomalaisten kasvuhakuisten yritysten keskinäisestä vertaissparrauksesta sekä työssä oppimisen malleista, näitäkin tulee tukea ja kehittää entisestään.

copyrights: Leevi Parsama ja Mika Niemi

2. Rahoitus

Monelle kansainvälistyvälle digitaalisen kaupan yrityksellä on kasvuun liittyviä rahoituskellisia haasteita. Eri rahoitusinstrumenttien, niin julkisten kuin private equity -tyyppisten,

avulla voidaan kiihdyttää yritysten kasvua ja pitää myös potentiaaliset scaleup-yritykset Suomessa riittävän pitkään sen sijaan, että ne myytäisiin ulkomaille aivan liian aikaisin, kuten nyt on käynyt (esim. Netrauta, Taloon.com, Jimm's). Myös julkisia rahoitusinstrumentteja pitää kehittää paremmin vastaamaan kaupan alan liiketoiminnan kehittämisen tarpeita.

3. D2C kauppa viralliseksi osaksi Suomen vientiä

Vienti mielletään Suomessa perinteisesti teollisuuden ja B2B markkinoiden pelikentäksi. Nykyinen digi-infra kuitenkin mahdollistaa digitaalisen kansainvälisen kaupan ihan kaikille. D2C markkinan kautta jokainen yritys voi harjoittaa vientiä. Suomesta tuskin tulee kaupan suuryritystä, joka myisi miljardeilla, mutta lähivuosina on hyvinkin mahdollista löytää tuhat yritystä, jotka myyvät kymmenillä miljoonilla. Lopputulokseksi on sama.

4. Puitteiden yhdenmukaistaminen ja säätelyn purku

Digitaalisessa rajat ylittävässä kaupassa EU:n ulkopuolisilla toimijoilla on epäreilu kilpailuetu EU:n ulkopuolisten toimitusten arvonlisävero- ja tullimääräysten vuoksi. Reilun kilpailun mahdollistamiseksi kaikkien maiden tulisi päästä samaan arvonlisäverokantaan EU:ssa. Toinen suomalaista kaupan alaa haittaava asia koskee globaalin logistiikan hinnoittelua (UPU-sopimus). Tällä hetkellä kiinalainen toimija voi lähettää tuotteen edullisemmin kuin kukaan EU:sta kykenee tekemään. Nämä ovat asioita, jotka eivät ole yksin Suomen ratkaistavissa, mutta on erittäin tärkeää, että valtiovalta osallistuu aktiivisesti näiden asioiden tasa-arvoistamiseen. Kärtsijöinä ovat tällä hetkellä suomalaiset yritykset.

5. Myynti ja markkinointi aidosti innovaatorahoituksen piiriin

Innovaatorahoitus (ent. Tekes, nykyinen BF) on ollut pääosin teknologia- ja tuotelähtöistä kehitystoimintaa. Yleisesti on koettu, että kaupan kuuluu itse elättää itsensä ja kaikki myyntiin sekä markkinointiin liittyvä on ollut rahoitusratkaisujen ulkopuolella. Tämän päivän digitaalinen kauppa on kuitenkin mitä suuremmissa määrin myös innovaatiotoimintaa, jossa eri liiketoimintafunktiot kietoutuvat vahvasti toisiinsa, mukaan lukien myynnin ja markkinoinnin kehitys. Nämä pitäisi nyt aidosti hyväksyä innovaatiohankkeiden piiriin.

6. Datan kansainväliset pelisäännöt

Kuten todettua datan valta tulee vain kasvamaan ja ei voi olla niin, että se keskittyy vain globaalien jättiläisten käsiin. Tarvitaan laaja-alaista kansainvälistä keskustelua datan vastuullisuudesta, avoimuudesta ja hyödynnettävyydestä. Muutoin kaupan tärkein tietopääomaa ja kilpailuetekijä valuu Suomen rajojen ulkopuolelle.

7. Suomen logistinen asema

Suomella on kaikki mahdollisuudet toimia digitaalisen kaupan logistisena asemana idän ja lännen välissä. Erityisesti Suomen pitäisi hyödyntää suhteensa ja asemansa Venäjään. Kaikki länsimaisen kaupan jättiläiset hamuavat Venäjän markkinoille, mutta harva uskaltaa investoida maan sisään. Suomella olisi erinomainen mahdollisuus rakentaa mittava logistinen keskittymä itärajalle. Pitää muistaa, että pelkästään Pietarin alueella asuu yli 20 miljoonaa online-asiakasta. Kansainvälisten toimijoiden vanavedessä tämä varmasti avaisi uusia mahdollisuuksia myös suomalaisille yrityksille.

8. Ulkomaiset huippuosaajat

Kansainvälistyvä verkkokauppa perustuu maatiimeihin, joissa työskentelevät natiivit, kunkin kohdemaan kieltä äidinkieleen puhuvat digitaalisen kaupan ammattilaiset. Suomen

houkuttelevuutta työpaikkana tulisi merkittävästi kehittää eri keinoin. Tällä hetkellä mm. optiokäytännöt sekä maahanmuuton haastavuus ja hitaus rajoittavat huippuosaajien saantia.

9. Työehtojen uudistaminen

Digitaalinen kauppa on auki 24/7 ja verkossa on eniten asiakkaita kello 18-22. Digitaalinen kauppa on myös lähtökohtaisesti kansainvälistä ja toimii useilla aikavyöhykkeillä. Kaupan alalla työaikojen joustavuus asiakaspalvelun ja logistiikan turvaamiseksi nousee keskeiseksi kilpailutekijäksi. Työllisyyden kannalta on erittäin tärkeää, että tämä asia otetaan huomioon kaupan alan työajoista ja -ehdoista neuvoteltaessa, jotta kansainvälistyvät yritykset pitävät asiakaspalvelunsa ja pakkaamonsa Suomessa.

10. Yrittäjyyden edistäminen

Digitaalinen kauppa tarjoaa monelle yksittäiselle henkilöllekin mahdollisuuden itsensä työllistämiseen, kansainväliseen yrittäjyyteen. Yrittäjien asemaa tulisi kehittää kansainvälisen kaupan näkökulmasta, luoda uudenlaisia tukimalleja, kehittää vertaisoppimista, mahdollistaa yhteiskonsepteja esim. ostoihin ja logistiikkaan. Myös työllistämisen kynnystä ja riskejä tulisi madaltaa.

Miten korona muuttaa kuluttajan arkea?

Professori Mika Pantzar, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto

Kirjoitus kuvaa Covid-19 jälkeistä elämää Suomessa keskittyen lähinnä kulutuksen arvojen muutoksiin. Valistuneet arvaukset (ennusteet) perustuvat historialliseen kokemukseen aikaisemmista kulutuksen kriiseistä. On todennäköistä, että nopeat mutta lyhytkestoisimmat muutokset koskevat juuri kulutusta ja arjen markkinoita. Kaukomatkailun, ravintolatoimen tai vaikkapa autokaupan kaltaiset toimialat kärsivät ehkä vain lyhytaikaisesti, joskin aluksi kaikkein jyrkimmin. Mikä tärkeintä, joillakin toimialoilla koronakriisi vahvistaa (tai tappaa) iduillaan olevia toimintatapoja. Esimerkiksi vaatteiden verkkokaupan yleistymisen myötä koko muotiteollisuus tullee muokkaamaan jakeluketjunsä uusiksi. Sama pätee kirjojen kulutukseen. Digitaaliset äänikirjat kaappaavat tilaa perinteiseltä paperikirjalta. Myös massatapahtumat siirtyvät yhä enemmän verkkoon ja television välittämäksi. Kansalaisten perusarvot kuten myös ”suurkapitalismin arvomuodostus” muuttuvat paljon hitaammin. Pitkän aikavälin seuraamukset ovat kuitenkin merkittävämpiä kuin kuluttajamarkkinoiden tasolla. Pääoman, tavarän ja työvoiman liikkuvuuden vähentyminen saattaa johtaa globaalin talouden fragmentoitumiseen. Mahdollisesti 150 vuoden poliittis-taloudellinen integraatiokehitys kääntyy kohti disintegraatioita osittain teknisen kehityksen avittamana.

Fernand Braudelin mukaan maailmanhistoria etenee kolmella erilaisella aikatasolla. **Suurkapitalismi**, globaali kapitalistinen systeemikokonaisuus, esimerkiksi amerikkalaisten datajättien maailma, kehittyy kriisistä toiseen ja usein palautumattomasti. Euron mahdollinen hajoaminen edustaisi suurkapitalismin epäjatkuvuuden logiikkaa. ”Toinen historia”, **markkinat ja markkinatalous etenee** ennakoitavammin. Esimerkiksi ruoka- ja vaatekauppaa käydään lähes riippumatta siitä, mitä eurolle tapahtuu. Markkinoiden kehitys kytkeytyy suurkapitalismin kehitysvoimiin kuitenkin paljon vahvemmin kuin Braudelin kolmas taso eli **ihmisen tavallinen arki**. Sitä leimaa toisteisuus, vakiintuneet rutiinit ja myös arvojen pysyvyys. Päivät ovat toistensa kaltaisia ja usein kulutus palautuu kriisien jälkeen ennalleen. Suurkapitalismin kriisit näkyvät sitä vähemmän, mitä enemmän arjessa toimitaan ”muumimamman tavoin” pahoihin aikoihin joustavasti varautuen. Kehitysmaissa tällainen sopeutumismekanismi näkyy siinä, kuinka kotityö ja -tuotanto korostuvat palkkatyön kriisiytyessä. Seuraavassa keskityn suurkapitalismin sijaan lähinnä suomalaisten muutuvaan arkeen koronakriisin jälkeisenä aikana. Virikkeitä etsin aikaisemmista kriiseistä ja keskityn ensisijaisesti kulutuksen muutoksiin, kun tulo- ja etuustaso romahtaa. En puutu ehkä kaikkein oleellisimpaan haasteeseen eli julkisen talouden kriisin mukanaan tuomiin muutoksiin.

1. Ennuste: Itsekästä solidaarisuutta

Italian ja Espanjan talouksien lähes täydellinen pysähtymisen myötä euro alkaa näetä liittoksissaan. Pohjoisen maat Saksan myötä ovat pakotettuja hyväksymään itsekkäistä syistä solidaarisuuden Etelä-Euroopan maita kohtaan. Tuen myötä pohjoisen vahvat valtiontaloudet alkavat muistuttaa yhä enemmän Etelä-Euroopan velkatalouksia. Seurauksena on julkisen talouden massiiviset uudelleenjärjestelyt, joihin kuului mm. sosiaaliturvan muuntuminen osittain kansalaistuloksi.

Kulutus ja korona

Suomen 1990-luvun talouslamassa turismi, tupakka ja viina sekä ravintolassa ruokailu olivat suurimpia menettäjiä. Esimerkiksi ulkona syöminen väheni neljännekselle huippuvuodesta 1990 vuoteen 1993. Osalle suomalaisista kuluttajista lama ei merkinnyt minkäänlaista oleellista heikennystä hyvinvoinnissa, osalle lama merkitsi siirtymää tupakasta sätäkään ja purkkiteestä pussiteehen, osalle lama toi mukanaan nälän ja vilun. Keskimääräinen pääkaupunkiseudun kuluttaja ei joutunut supistamaan kulutustaan juuri lainkaan. Muualla Etelä-Suomessa ja Pohjois-Suomessa kulutusmenot supistuivat reaalisesti lähes viidenneksen lamavuosina. Koronakriisi kohtelee pääkaupunkiseutua nyt suhteellisesti paljon enemmän.

1990-luvulla eniten kärsivät erityisesti kestokulutushyödykkeitä myyvät alat kuten auto- ja kodinkonekauppa. Syvimmällä kävi kuitenkin valokuvausala. Merkittävimmät muutokset talouden kriiseissä koetaankin iduillaan olevissa muutoksissa. Valokuvausalalle iski sekä devalvaatio että digitalisaatio. Samanlainen iduillaan oleva kehitys näkyi vaatekaupassa. 1990-luvun laman myötä suuri osa suomalaisista oppi käymään kirpputorilla ja kirpputorit vakiinnuttivat paikkansa kaupan muotona. Luultavasti verkkokaupan kymmenyksen osuus koko vaatekaupasta kasvaa roimasti, jos koronan uhka jatkuu pitkään. Viruspelkoiselle ihmiselle kirpputorit tai yleisemminkin jakamistalous saattavat kuitenkin olla tiensä päässä.

Ruuan verkkokauppa ei tule saamaan samaa jalansijaa kuin näytti koronakriisin alkuvaiheessa. Ongelma on tuoretuotteiden vastaanottaminen. Työolojen normalisoituminen ja etätyön väheneminen tekevät ruuan jakelusta vaikeampaa, kun kotona päivystys vähenee. On kuitenkin mahdollista, että ruuan kotiinkuljetus on saanut kuluttajat havahtumaan, kuinka mittava ajallinen ja taloudellinen uhraus kaupassakäynti on. Kuluttajatutkimuskeskuksen ajankäyttötutkimukseen perustuvan arvion mukaan kuluttajien tekemän jakelutyön arvo on samaa luokkaa kuin sosiaali- ja terveysmenot, kun työtä arvioidaan kotiapulaisen palkalla. Myös ekotaselaskelmien mukaan tavarajakelu kaupan toteuttamana on huomattavasti tehokkaampaa kuin kuluttajien autoilu kauppakeskuksiin. Kulutuksen ja tuotannon kriisit vahvistavat selkeimmin **iduillaan olevia muutoksia**:

2. Ennuste: Kriisin voittajat: verkkokauppa, noutoruoka, etätyö ja etäopettaminen

Koronakriisin seurauksena sähköinen verkkokauppa vakiintuu. Samoin tapahtuu noutoruokailulle, kokoustamiselle etäyhteyksillä ja myös jossain määrin etäopetukselle. Kokeilut paljastavat myös, kuinka kuormittavaa digitaalitekniologia on. Jo 2010-luvun työolotutkimukset olivat osoittaneet sen, kuinka erityisesti naisvaltaisilla aloilla uusi tekniikka oli alkanut johtaa työntekijöiden loppuun palamiseen. Nyt myös kodista tulee uudenlainen stressin sijaintipaikka, kun digitaalitekniikka tuo mukanaan jatkuvia läsnäolovaatimuksia ja ajallisia keskeytyksiä. Elisan vanha mainoslause ei enää tunnu houkuttelevalta: *"Haluan olla kaikkialla, kaikkien kanssa, kaiken aikaa, nyt ja aina"* (Elisa Communication -mainos, tammikuu, 2000).

3. Ennuste: Pakkodigitalisaatio ja uudet kollektiivit

Keväällä 2020 yliopisto-opettaja oppi pakon edessä käyttämään uusia digitaalisia osallistumisen ja osallistamisen välineitä. Samaan aikaan myös peruskoulun opettaja siirtyi digitaalisena koteihin ja opettajista tuli yhä enemmän etävalmentajia. Kotona

työskentelevät vanhemmat sitoutettiin koulutyöhön. Muutaman kuukauden ”etätyöskentelykokemus” muutti radikaalisti koulunkäyntiä. Sama tapahtui yrityksissä, joissa nähtiin etätyön tuottavuusedut. Kuka enää haluaisi matkustaa kahden tunnin kokoukseen maapallon toiselle puolelle? Facebook siirtyy ensimmäisenä isona yrityksenä lähes täysin etätyöhön. Samalla se kehittää uudenlaiseen virtuaaliseen kohtaamiseen perustuvaa työpaikan sosiaalista mediaa.

Kulutuksessa suurin koronakriisin vaikutus saattaa olla fyysisen jakelun muuttumisena digitaaliseksi. Erityisesti tämä koskee kulttuurituotantoa:

4. Ennuste: Viihde privatisoituu ja jakeluketjut muuttuvat pysyvästi

2000-luvun alku oli suurten massatapahtumien aikaa. Korona virus muutti kaiken. Mardi Gras -festival (New Orleans), naisten päivä (Espanja&Suomi), uuden vuoden juhlinta (Kiina) ja yksi jalkapallo-ottelu (Atalanta-Valencia Italia) osoittivat massatapahtumien vaarallisuuden. Urheiluviihde siirtyy vuosiksi lähes kokonaan televisio-ruutuun, jos rajoitukset viruksen takia katsojarajoitukset jatkuvat. Urheilijat valittavat, että tyhjä katsomot eivät kannusta huippusuorituksiin. Samanlaista kehitystä kohti ”tilausteatteeria” ja ”tilausviihdettä” näkyi myös kulttuurisektorilla. Digitaaliset jakelu- ja maksujärjestelmät mahdollistivat kotiteattereiden kultakauden. Harva uskoi 1980-luvun arvioita, joiden mukaan televisio yhdistettynä tietotekniikkaan tappaa massatapahtumat: *”Esimerkiksi konsertit tekniikka pystyy tuomaan paremmin kotiin kuin ne kuulisi konserttitalissa, urheilu on television ääressä paljon nautittavampaa kuin Stadionilla”* (Philipsin varajohtaja, HS 9.1.1982). IBM:n Suomen toimitusjohtaja totesi että alueelliset keskittymät ja tapahtumat menettävät merkitystään: *”Me nemme eräässä mielessä takaisin agraariyhteisöön, jossa kaikki tehtiin kotona ja samassa kylässä”* (HS 9.1.1982.). Kaikki toiminnot keskittyisivät siis koteihin. Näin ei käynytkään vielä 2000-luvun alussa.

Kasvava digitalisaatio ja virtualisaatio synnyttää **vastavoimia**:

5. Ennuste: Materiaalisuuden ja kehollisen vastaisku

Uudenlaisessa digisuhteiden maailmassa virtuaalisuus ei enää ole samanlainen hyödyntämisen kohde kuin vielä 2000-luvun alussa. Kysymys on enemmänkin tottumuksesta ja uudenlaisesta ikävästä välttämättömyydestä. Pakkodigitalisoitumisen paradoksaalinen seuraus on läheisyyden ja henkilökohtaisuuden uudenlainen arvostus. Ihmiskosketuksen kaipuu korostuu aikana, jossa kosketusta pitää välttää. Puhdas ja raikas ilma, hiljaisuus tai hyvä musiikki, kauniit esineet ja keholliset aistikokemukset korostuvat post-koronaarisen ajan edetessä. Enää ei haluta varoa pintojen sivelyä. Yhä useamassa paikassa jopa puolittutut alkavat kätellä, halata ja kevytläimäytellä samalla tavalla kuin aikaisemmin oli tapahtunut Suomen voitettua jääkiekon maailmanmestaruuksia

Lamaan sopeutuminen

Kuluttajakäyttäytymisen kannalta merkittävimmät koronakriisin seuraukset saattavat liittyä suhteellisten hintojenmuutokseen:

6. Ennuste: Puoli-ilmaisen työvoiman loppu ja suhteellisten hintojen muutos

1300-luvun puolivälissä "musta surma" tappoi monissa Euroopan maissa puolet kansalaisista. Tämä haastoi ratkaisevasti puoli-ilmaiseen työvoimaan perustuneen feodaalimaatalouden. Syntyi työvoimaa korvaavaa tekniikkaa. Kiltalaitos ja varhainen 'kauppakapitalismi' vahvistui varsinkin Keski-Euroopassa. Mitä tapahtuu koronakriisin yhteydessä, jos halpatyövoiman varaan rakennettu maailmantalous tulee samalla tavalla kyseenalaistetuksi? Ukrainalaiset maataloustyöntekijät, marjojen thai-poimijat tai kiinalainen halpatyövoima ovat mahdollistaneet suomalaisen kuluttajan korkean elintason halpojen hintojen ansiosta. Mikäli työvoiman ja tavaran halpaliike pysähtyy koronakriisiin, suhteelliset hinnat muuttuvat ja kuluttajien käyttäytyminen muuttuu. Omatuotanto muuttuu houkuttelevammaksi. Maatiloilla aletaan kerätä vihanneksia ja mansikoita aikaisempaa kalliimmalla työvoimalla. Tämän seurauksena kaupunkilaisten ostamien mansikoiden ja muiden maataloustuotteiden hinnat nousevat. Pitkän aikavälin seuraukset voivat olla suurempia. Tehdasmainen kaupunkiviljely esimerkiksi maan alla led-valojen avulla yleistyy ja pelloille tulee samanlaisia robotteja kuin metsänkorjuussa.

1990-luvun kulutuksen lama eteni vaihteittain. Ensimmäisessä vaiheessa kestokulutushyödykkeiden, hankinta tyrehtyi. Seuraavaksi alettiin sopeuttaa päivittäistavaroiden ostoja, etsiä halvempia tuotteita ja edullisempia myymälöitä. Kuluttaja sopeutui tulojen vähentymiseen:

Ensiksi hintasopeutumisen (suosia halvempia kauppoja, tuotteita ja tuotemerkkejä), sitten määräsopeutumisen (ostaa vähemmän ja lykätä ostamista), osittain laatusopeutumisen (ostaa korkealaatuisia ja kestävämpiä hyödykkeitä) ja lopulta ehkä elämäntapasopeutuminen kautta (turvautua tee-se-itse tuotteisiin, yhteisomistus ja -hankinnat, asketismi ja vapaaehtoinen kulutuksen yksinkertaistaminen). Hintasopeutuminen näkyi halpahallien suosimisena sekä siirtymisenä halvempiin ruokiin ja juomiin ravintoloissa (ja yleisesti hintatietoisuuden kasvuna). Keskioluissa kalliiden tuontiluiden myynti laski, kun kotimaisten oluiden pysyi ennallaan. Vaikka kokonaisuudessaan autokauppa kärsi, kaikkien halvimpien autojen myynti kasvoi. Koronakriisin yhteydessä voisi olettaa, että kalliit sähköautot tai ympäristökriteerit menettävät merkitystään. Viimeiseen strategiaan, elämäntavan muutokseen ajaututaan vasta kun kriisi on tarpeeksi syvä ja odotukset tilanteen pysyvyydestä voimakkaat.

Kulutuksen lamat niin 1970- kuin 1990-luvullakin osoittivat, mitä vakavammin kuluttaja kriisiin suhtautui, mitä korkeammin koulutettu kuluttaja oli, mitä nuorempi ja mitä suurempituloisempi kuluttaja oli, sitä useampia vaihtoehtoja kuluttajalla oli sopeutua lamaan. Erityisesti koulutustaso näytti vaikuttavan sopeutumiskykyyn. Kun ylemmät sosiaaliluokat muuntelivat kulutustaan luovasti, heikkojen osaksi jää määrän ja rakenteen sopeuttaminen. Mitä kauemmin lama kestää sitä räikeämmäksi tämä eriarvoisuuden muoto tulee. Tulevaisuudessa vapaaehtoinen nuukuus sopeutumisen muotona voisi ilmetä pyrkimyksenä kohti askeettisempaa elämäntapaa, lisääntyvänä kotityönä ja -viljelynä sekä kollektiivisten kulu- ja omistusmuotojen etsimisenä. Monet ekologiset paineet puhuisivat tällaisen kehityksen puolesta. Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus kertoo kuitenkin, että siirtyminen nuukaan elämäntapaan saattaa olla usein vain rikkaiden ja koulutettujen etuoikeus.

7. Ennuste: Symbolinen (ekspressiivinen) omavaraisuus korostuu

Pandemian pitkittyessä etenkin varakkaimmat ihmiset irtisanoutuvat erilaisista kollektiivista infrastruktuureista ja riskikeskittymistä. Englanninkieliset sanat "Off-the-grid" ja "Smart grid" viittaavat erityisesti energiantuotannon hajautumiseen. Näitä käsitteitä käytetään yleisemmin kuvattaessa yhteiskuntarakenteiden hajoamista varsinkin rikkaissa länsimaissa. Varakkaat perustavat omia aidattuja alueitaan, jotka ovat omavaraista esimerkiksi energian tuotannossa, terveydenhoidossa ja koulutuksessa. Yhä useampi haluaa oman puutarhansa ja metsänsä. Hallinnan tunne, esimerkiksi oma kasvismaa keittiön ikkunalaudalla, tuntuu monesti tärkeämmältä kuin massiiviset maatalous- tai energiasektorin uudelleenjärjestelyt. Puutarha on jo antiikin ajoista merkinnyt turvaa ja paratiisia pahaa maailmaa vastaan. Saman tehtävää palvelee myös erilaisten käsityötaitojen elpyminen ja elvyttäminen kuten myös mökkeilyn kasvu. Kaukomatkat ja pysyvä asuminen lämpimämissä maissa houkuttelee yhä harvempaa.

Suurtyöttömyyden oloissa uudenlaisia kulutusmalleja alkaa kehittyä. Oleellista on, onko uudelle toiminnalle kanavia. Mahdollisesti epävirallisen talouden elpyminen edellyttää virallisen talouden luomia edellytyksiä, toimitiloja ja käynnistysapua. Hyvä esimerkki löytyy 1990-luvun lamasta, kun tyhjiin toimitiloihin tuli niin kirpputoreja kuin salibandyhalleja. Kummallekin toiminnalle tämä merkitsi kriittistä käynnistyslaukausta. Vasta tarpeeksi syvä ja pitkä taantuma saa ihmiset muuttamaan esimerkiksi asuntoaan pienemmäksi tai rajoittamaan liikkumista. Historiallisen kokemuksen valossa näyttää epätodennäköiseltä, että suomalainen kuluttaja kyseenalaistaisi koko elämäntapansa tulotason laskiessa useamman vuoden ajan. Esimerkiksi sodan jälkeen palattiin hyvin nopeasti sotaa edeltäviin kulutusihanteisiin ja -tottumuksiin. Makeisten kulutus kasvoi suorastaan räjähdysmäisesti säännöstelykauden loputtua. Markkinoihin ja kulutuskäyttäytymiseen verrattuna arvoille on ominaista hitaat muutokset.

Mihin suuntaan arvot muuttuvat?

Arvotutkijoiden mukaan länsimaissa tärkein pitkän aikavälin muutos on materiaalisen elintason arvostuksen lasku. Kysyttäessä vuonna 1963 ihmisten toiveista, valtaosa suomalaisien vastauksista liittyi auton ja television kaltaisiin kestokulutushyödykkeisiin. 1970-luvun öljykriisi kyseenalaisti radikaalisti suomalaisten uskon tekniseen ja taloudelliseen edistykseen eivätkä kestokulutushyödykkeet näkyneet enää tärkeimpien toiveiden listalla. 1980-luvulla "markkinatalouden normisto" löi läpi Suomessa osittain kansainvälisen mallin mukaan. Työn tuottavuudesta, yritysten voitoista ja yrityksen arvon kehityksestä pörssissä tuli yhteiskunnan hyvyyden signaaleita läpi läntisen maailman ja politiikan tasolla tämä näkyi esimerkiksi erilaisten markkinoiden deregulaationa. Paradoksaalisesti samaan aikaan myös postmaterialistiset "vaihtoehtoarvot" vahvistuivat ja vihreä liike sai alkunsa. 2000-luvulla individualistisen vapauden ja itsensä toteuttamisen arvostukset ovat entisestään kasvaneet. "Tehdä mitä itse haluaa" ja "tehdä jotakin uutta ja omintakaista" ovat nousussa. "Totutuista tavoista kiinnipitäminen" on tärkeää yhä harvemmalle.

Miten lamat ovat muuttaneet suomalaisten perusarvoja? Eivät juuri mitenkään. Esimerkiksi vuonna 1993 suomalaisten kolme tärkeintä arvoa olivat: Terveys, perheen turvallisuus ja maailmanrauha. Täsmälleen samat arvot olivat keskeisiä "kasinokapitalismin" huippuvuonna 1986. Voidaan hyvin kysyä kuinka merkittäviä muutoksia koronaviruksen voi tuoda

mukanaan. Onko ihmisen tunneskaala - rakkaus, viha ja mustasukkaisuus - kehittynyt lopultakaan mitenkään esimerkiksi viimeisen kahden tuhannen vuoden aikana? Vastavuoroisuusperiaatteen historia näyttäisi olevan yhtä pitkä kuin ihmisen. Ehkä keskeisin arvojen muutos liittyy siihen, kuinka kriisin aikana suhteemme yhteiskuntaan ja yksityisyydensuojaan muuttuu ja kollektivismi nousee uudelleen arvoonsa.

8. Ennuste: Yhteiskunta tulee jälleen "näkyväksi"

Markkinatalouden myötä 1980-luvulta alkaen Suomessa yleistyi käsitys, jonka mukaan me kaikki olemme oman onnemme seppiä. Yrittäjistä tuli sankareita ainakin puheiden tasoilla. Koronakriisin myötä havahduttiin siihen, että kansakunta on muutakin kuin kasa itsellisiä veronmaksajia ja yrittäjiä. Yhteiskunta on vakuutusturva ja turvaverkko, josta myös yrittäjällä pitää olla oikeus saada tukea ja apua. Mutkikkaassa keskinäisriippuvuuksien maailmassa kaikki tarvitsevat toisiaan. Suomi ei elä pelkästään viennistä. Kansallinen solidaarisuus saattaa olla viruksen vastaisen taistelun voittaja. Kääntöpuolena voi olla uusnationalismi eli se, että käsitys liikkuvuuden ja globalisaation siunauksellisuudesta muuttuu paljon kriittisemmäksi.

9. Ennuste: Palomuurien ja kontrolliyhteiskunnan aika

Vuosituhaten alun finanssikriisi toi mukanaan finanssitalojen uudenlaisen säätelyn. Vakuutus- ja pankkitoiminta, kuten myös riskipankkitoiminta ja maksuliikenne, piti erottaa selvästi toisistaan ja pankkien vakavaraisuusvaatimuksia kasvatettiin. Korona tuottaa samanlaisia vaikutuksia: Viruksilta suojaavia "palomureja" aletaan rakentaa niin organisaatioiden sisään kuin kansakuntien rajoille. Länsimainen vapaan liikkuvuuden ihanne tulee kyseenalaistetuksi ja monessa maassa ihmisten digitaalisesta jäljittämisestä tulee normaalikäytäntö. Kiinan malli levisi myös Eurooppaan, kun esimerkiksi kasvojentunnistustekniikka arkipäiväistyy. Epidemioiden hallitsemiseksi terveysviranomaiset saavat luvan matkapuhelinten reittien jäljittämiseen. Kansalaisoikeuksia kyseenalaistavat poikkeuskeinot vakiintuvat monessa maassa. Suomalainen oikeuslaitos ja vapaa media olivat lopulta poikkeus jopa eurooppalaisessa ympäristössä

Ehkä oleellisin tämän päivän arvomurros liittyy runsas sata vuotta sitten tehtyyn nousevan modernismin arviontivrheeseen: epäproblemaattiseen uskoon teknologisen tehokkuuden, taloudellisen rationaalisuuden ja tieteellisen totuuden, kehityksen ohjattavuuden ja hallittavuuden mahdollisuudesta. Maksammeko tänä päivänä vuosisadan alkupuolen systeemien universaaliin hallittavuuteen ja edistykseen liittyvän maailmankuvan hintaa? Myös suurkapitalismi tulee aikaisempaa kriittisemmin arvioiduksi.

Kansallinen varallisuus ja suurkapitalismin systeemiset riskit

10. Ennuste: Fragmentoituva maailmantalous

150 vuoden ajan maailmantalouden suuri linja oli ollut yhä suurempien talousyksiköiden synty, jota globaali poliittinen integroituminen oli vahvistanut. Yrityksissä suurtuotannon edut olivat mahdollistaneet tuottavuuden kasvun ja nämä edut siirtyivät kuluttajahintoihin. Globaali talous hyödytti länsimaista kuluttajaa, joka sai yhä parempia teknologisia tuotteita vuosi vuodelta halvemmalla. Koronakriisi palauttaa

työtä lähemmäksi markkinoita ja paikallisuudesta tulee myös myyntivaltti. Tuotantoketjut lyhenevät.

1900-luvulla suurkapitalismin synty liittyi kehitykseen, jossa sähkön, rautateiden, puhelin-yhteyksien ja autojen tieverkostojen maailma integroitui aikaisempaa yhtenäisemmäksi kokonaisuudeksi. Tehtaissa suuri joukko ihmisiä sidottiin yhteiseen kohtaloon, sama oli tapahtunut alustavasti kansallisvaltioiden tasolla jo 1800-luvulla. Massatuotannon kehitys edellytti massajakelun kehitystä ja maapallo kutistui entisestään. Tällaisessa tilanteessa syntyi kulttuurisia tulkintoja hallittavista kokonaisuuksista ja myös hallitsemisen tarpeesta. Tieteen ja teknologian läpimurtojen ja modernin aktiivisen ja edistysuskaisen asenteen seurauksena tietoisesti hallittaviksi elementeiksi nousivat niin vitamiinit, hormonit, bakteerit, kromosomit kuin atomivoima, tehdasorganisaatio hyvinvointivaltio ja kansantalous.

Koronakriisi horjuttaa uskoa hallittavuuteen. Puhutaanpa sitten ekosysteemistä, globaaleista markkinavoimista tai teknologisista systeemeistä, pitkälle viety integroituvuus on johtanut paitsi ehkä taloudelliseen vaurauteen niin myös kehityksen epävakauteen, järjestelmien huonoon ohjattavuuteen, toiminnan läpinäkymättömyyteen ja lopulta ennustamisen vaikeuteen. Koronakriisin pitkittyessä ja taloudellisen laman myötä voi syntyä ideologioita ja ratkaisuja, joiden avulla muutoksen nopeutta hidastetaan. Tällaisia mahdollisia ratkaisuja ovat esimerkiksi kriittisten kytkentöjen vähentäminen paikallistamalla kriisien seuraamukset (eli suurien teknisten järjestelmien välttäminen), opportunismin ja oman edun ajamisen tekeminen kalliiksi, virheystävällisten teknologioiden ja paikallisten suojelujärjestelmien syntyminen. Kiltalaitos, säädyt ja suku nousevat arvoonsa kuten keskiajalla ruhton seurauksena.

Saksalainen Ernst von Weizsäcker on puhunut ”virheystävällisen yhteiskunnan” mahdollisuudesta – yhteiskunnasta, joka suosii riskinottoa ja hyväksyy epäonnistumiset, samanaikaisesti kuitenkin minimoiden väärin arvioiden seuraamukset. Kytkentöjä teknologisten ja sosiaalisten järjestelmien väliltä puretaan, valtaa hajautetaan ja vahinkoja lokalisoidaan. Tällainen murros olisi selvästi päinvastainen suunta mihin universaalin modernismin nimissä on viimeisen vuosisadan aikana pyritty. Systeemien ohjailun sijaan luotaisiin sellaisia yhteiskunnallisia rakenteita ja strategioita, jotka kestäisivät väärinarvioinnit ja yllätykset. Pyrkimys ei siis olisi maksimaalinen tehokkuus ja sitä seuraava pieni epävarmuuden sietokyky, vaan kohtuullinen tehokkuus ja vahva monimuotoisuutta ylläpitävä elinvoimaisuus.

Kansainvälisten arvotutkimusten mukaan vahva individualismi yhdistettynä vastuuntuntoon ja keskinäiseen luottamukseen on tyypillistä skandinaaveille. Suomessa ja Ruotsissa kaksi kolmasosaa ihmisistä sanoo yleisesti luottavansa kanssaihmiisi. Ronald Inglehartin arvotutkimusten mukaan tämän suurempaa luottamusta ei löydy mistään muualta. Esimerkiksi Italiassa ja Espanjassa vain noin joka kolmas ihminen sanoo luottavansa kanssaihmiisi. Voisiko tämä osittain myös selittää, miksi pohjoismaissa turvauduttiin enemmän suosiuksiin kuin käskyihin viruksen suojautumisessa? Olisiko niin että hyvinvointivaltio ei olekaan tuhonnut oma-aloitteisuutta tai yhteisöllistä moraalia, vaan tehnyt ne mahdolliseksi? Yksilöllisyys kumpuaa kollektiivisesta turvallisuudesta. Suomessa luottamus institutioihin on ennätyskorkealla.

Tulevaisuususkon, optimismin ja luottamuksen vaikutusta ihmisen terveyteen on tutkittu lääketieteen ja psykologian kentällä viime vuosina runsaasti ja tulokset osoittavat positiivisen tulevaisuususkon olevan merkittävä vaikutus muun muassa eliniän pituuteen, sairauksien välttämiseen ja sairauksista elpymiseen. Sekä kansanterveyden että -talouden kannalta luottamus tulevaisuuteen ja pelkojen voittaminen onkin avain parempaan tulevaisuuteen myös koronakriisissä. Optimisti kokee toiminta-avaruutensa laajaksi ja käyttäytyy sen mukaisesti omaa kehoansa (ja talouttaan) kuunnellen ja pitkän aikavälin vastuullisuutta korostaen. Suomen historiassa kriisit ovat yleensä johtaneet suurkapitalismin uusiutumiseen. 1800-luvun puolenvälin nälkävuodet synnyttivät modernin maatalouden, jossa viljan viljelyn ohelle kehitettiin nykyaikaista maidonjalostusta ja meijeriteollisuutta. Vastaavasti 1940-luvun raskaat sotakorvaukset synnyttivät modernin metalli- ja konepajateollisuuden ja 1990-luvun lama tietoteollisen ekosysteemin. Stockmannin, Valion, Koneen ja Nokian juuret löytyvät kriisivuosilta. Miksi 2020 luvun kriisi olisi erilainen?

Suurkapitalismin käännekohdissa, jota ehkä nyt olemme todistamassa, katse tulee kohdistaa bruttokansantuotteen kaltaisista nopeasti vaihtelevista virtasuureista hitaasti kumuloutuvaan varallisuuteen kestäväan hyvinvoinnin ja myös uuden nousun lähteenä. Laaja-alaisen varallisuuden kirjanpito korostaa kriisiajan huolenpitoa yhteiskunnan elintärkeistä ydintoiminnoista. Esimerkiksi maksuliikennettä voidaan pitää yhtenä verenkiertojärjestelmänä, jonka ei pidä antaa romahtaa missään olosuhteissa. Sama koskee myös fyysistä liikennettä, kommunikaatioyhteyksiä, vesi- ja sähköhuoltoa. Yhtälailla huolta on syytä kantaa kansanterveyden, osaamisen ja sen verkostojen sekä sosiaalisen luottamus pääoman ylläpidosta. Monien luonnonvarojen ja rakennetun ympäristön kaltaisten resurssien arvo tulee kansantaloudellisesti ilmeiseksi vasta, kun kuopasta nousta ylös. Suurinta tuhlauksia on jättää koulutettu väestö toimeettomaksi huonoina aikoina ja olettaa, että osaaminen säilyisi automaattisesti. Lama-aika on koulutuksen ja uudelleen orientoitumisen kulta-aikaa.

Lähteitä

Ahlqvist K., Kotkavuori J. (1994) Kirpuista kasvoi kaupan ala. Tietoaika 4/1994.

Braudel, Fernand (1977). Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Carver CS, Scheier MF, Segerstrom SC. Optimism. Clin Psychol Rev. 2010;30:879–89.

Diener E, Chan MY. Happy People Live Longer: Subjective Well-Being Contributes to Health and Longevity. Appl Psychol Heal Well-Being. 2011;3:1–43.

Hagemann, Harald & Michael Landesmann (1996). Sombart and Economic Dynamics. Teoksessa Jürgen Backhaus (toim.): Werner Sombart (1863-1941)-Social Scientist, Vol II: His Theoretical Approach Reconsidered. Marburg: Metropolis-Verlag.

Hilferding, Rudolf (1910/1985). Finance capital. A study of the latest phase of capitalist development. London: Routledge-Kegan.

Heather N. Rasmussen, Michael F. Scheier, Joel B. Greenhouse. [Optimism and Physical Health: A Meta-analytic Review](#), Annals of Behavioral Medicine, Volume 37, Issue 3, June 2009, Pages 239–256,

Howell RT, Kern ML, Lyubomirsky S. Health benefits: Meta-analytically determining the impact of well-being on objective health outcomes. Health Psychol Rev. 2007;1:83–136.

- Inglehart, Ronald (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton.
- Joutsenniemi, K., Härkänen, T., Pankakoski, M., Langinvainio, H., Mattila, A. S., Saarelma, O., Lönqvist & Mustonen, P. (2013). Confidence in the future, health-related behaviour and psychological distress: results from a web-based cross-sectional study of 101 257 Finns. *BMJ open*, 3(6), e002397.
- Laurila E.H. (1985) Kulutus Suomen kansantaloudessa 1900-1975, ETLA B:42, Helsinki.
- Maula, Pantzar, Raijas (1995) Kulutuksen trendit
Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 8/1995
- Mitchell A., Elgin D. (1977) Voluntary Simplicity: Life Style of the Future. *The Futurist*, August 1977.
- Mustonen P. (2015) Elämä pelissä. Lääketieteellinen Aikakauskirja *Duodecim*, 2015;131(23):2231-7
- Mustonen P., Mattila A. (2017) Pessimistiä harmittaa useammin, pidempään ja enemmän! Lääketieteellinen Aikakauskirja *Duodecim* 2017;133(23):2231-6
- Penttilä I. (1993) Kotitaloudet ja lama. Tietoja laman taloudellisista seurauksista 1991 ja 1992. *Tilastokeskus, SVT, Tulot ja kulutus* 1993:11.
- Polak, F. L. (1961). *The Image of the Future: Enlightening the Past. Orientating the Present*.
- Puohiniemi, Martti (1993) Suomalaisten arvot ja tulevaisuus: Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Liite 2. Valtioneuvoston kanslia: Painatuskeskus: Tilastokeskus.
- Shama A. (1981) Coping with Stagflation: Voluntary Simplicity.
Journal of Marketing, Summer, 1981.
- Stakes ja STM (1994) Nälkä. Raportteja 153.
- Suhonen P. (1988) Suomalaisten arvot ja politiikka. WSOY, Juva.
- Shiller, R. J. (2019). *Narrative economics: How stories go viral and drive major economic events*. Princeton University Press.
- United Nation University (2012). *Inclusive Wealth Report 2012. Measuring progress towards sustainability*. Cambridge: Cambridge University Press
- Uusitalo, L., Lindholm, M. (1994) Kulutus ja lama. Kuluttajien kokemukset, odotukset ja sopeutuminen lamaan. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-209.
- Wilhelm M., Keith J.G. (1987) Predictors of Voluntary Simplicity in Consumer Behavior. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 1987:11.

Minkälaisia vaikutuksia koronapandemialla voi olla kestävään kulutukseen?

Professori Eva Heiskanen, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto

Tarkastelen seuraavassa koronakriisin vaikutuksia oman erikoisalani, eli kestävän kulutuksen, lyhyen ja keskipitkän aikavälin näkymiin. Kestävällä kulutuksella tarkoitan tilannetta, jossa yksityisen ja julkisen kulutuksen energian ja luonnonvarojen käyttö pienenee ratkaisevasti hankittujen hyödykkeiden elinkaaren varrella. Kulutus ei näkökulmastani ole vain yksittäisiä valintoja, eivätkä kuluttajat yksin ratkaise kulutuksen ympäristö- tai ilmastovaiikutuksia. Kulutuksen kestävyys määrittyy kollektiivisten käytäntöjen seurauksena ja sitä määrittävät yhteiset ja yleisesti hyväksytyt tavat, toimintaympäristö, tarjonta ja toisten esimerkki (Heiskanen ym. 2009). Kestävää kulutusta ei tällöin ole syytä tarkastella vain kuluttajakäyttäytymisenä, vaan osana markkinoiden, hankintaketjujen, infrastruktuurien, instituutioiden ja kansalaisliikkeiden toimintaa. Kulutuksen rooli kansantaloudessa tuottaa kestävään kulutukseen jännitteen: kulutuksen vähentäminen luonnon kantokyvyn tasolla olisi kestävintä, mutta kulutuskysyntä on olennainen talouskasvun ajuri. Kriisit voivat toimia pontimena talousjärjestelmän muuttamiseksi, mutta en eivät itsessään muuta mitään.

Kriisitilanteessa rutiinit murtuvat, ja joitakin asioita voidaan ottaa entistä enemmän tietoisuuden valinnan piiriin. Uusia käytäntöjä voi syntyä myös huomaamatta, kriisiin sopeuduttaessa. Muurosten ja uusien innovaatioiden kautta voi syntyä joitakin uusia käytäntöjä, joilla voi olla vaikutuksia markkinoihin tai kulutuskäytäntöihin esimerkiksi rahankäytön, ajankäytön tai käytäntöjen yhteen kytkeytymisen ansiosta (Spurling ym. 2013). Kriisit horjuttavat vallitsevia toiminta- ja ajattelutapoja, ja luovat siten mahdollisuuksia valtavirtaa haastaville ajatuksille, innovaatioille ja liikkeille (Geels 2006; Fligstein ja McAdam 2012). Ne harvoin kuitenkaan tuottavat uutta tyhjästä. Vaihtoehtojen pitää olla riittävän kehittyneitä, ja niiden on mielellään saatava tukea muista meneillään olevista kehityssuunnista. Tarkastelen siksi erityisesti meneillään olevia kehityssuuntia, joita kriisin kautta syntyneet uudet käytännöt voivat vahvistaa, ja toisia, joita se voi katkaista tai vaimentaa.

Lausuntopyyynnössä toivottiin, että lausunnoissa tuotaisiin esiin sekä myönteisiä että kielteisiä muutoksia. Muutoksen arvottaminen positiiviseksi tai negatiiviseksi riippuu arvoistuksista ja intresseistä, joten yritän määritellä tarkkaan näkökulmat, joista muutosten myönteisyyttä tai kielteisyyttä arvioin. Esittäessäni tulevaisuutta koskevia arvioita yritän myös pitää mielessä ensinnäkin, että lyhyellä aikavälillä koronapandemian vaikutukset on helpompi erottaa muiden (vaikeasti ennakoitavien) tapahtumien vaikutuksista, kun taas keskipitkällä aikavälillä tulee tulemaan muita muutoksia, joilla voi olla suurempia vaikutuksia kuin koronakriisillä. Koronakriisi on vain yksi maailmaa kohtaavista kriiseistä, ja monet asiantuntijat ennakoivat tällaisten globaalien kriisien olevan nykyisen maailmanjärjestyksen systeeminen piirre (mm. Homer-Dixon ym. 2015) ja niiden määrän lisääntyvän tulevaisuudessa. Koronakriisi kuitenkin osaltaan vaikeuttaa myös muiden kriisien hoitoa, esimerkiksi malarian torjuntaohjelmia ja ruoka-avun jakamista. Siten keskipitkällä aikavälillä myös muut kriisit saattavat vaikuttaa kehitykseen (Wells ym. 2020).

Tulevaisuus ei ole ennalta määrätty, vaan siihen voidaan vaikuttaa. Kriisin keskellä julkinen sektori Suomessa ja monessa muussakin maassa on osoittanut ainutlaatuisen roolinsa ja vahvistanut arvoaltaansa: tämän arvovalan turvin ja kriisin luoman tilapäisen yhteisym-

määrityksen avulla kehitystä on mahdollista ohjata entistä määrätietoisemmin. Vaikka koronakriisi on globaali kriisi, joka koskettaa kaikkia maita, käsittelen tässä muutoksia ensisijaisesti Suomen näkökulmasta.

Kotitalouksien kulutus: mikä on muuttunut, mitkä muutokset säilyvät?

Toistaiseksi koronakriisin vaikutuksesta kulutukseen on vain vähän luotettavaa tietoa. KKV:n kysely kertoo, että noin viidesosa kotitalouksista katsoo tulojensa vähentyneen ja että noin puolet kotitalouksista on vähentänyt päivittäistä kulutustaan tai lykännyt hankintoja (Anttinen ym. 2020). Erityisesti on (luonnollisesti) vähentynyt ravintola- ja kahvilapalvelujen sekä matkailupalvelujen kulutus. Anttisen ym. (2020) kyselyyn vastanneet kuitenkin odottavat kulutustapojensa palautuvan rajoitusten poistuttua. Googlen (2020) paikkatietodata kertoo, että ihmiset viettävät kriisin aikana paljon entistä vähemmän aikaa kaupakeskuksissa ja huomattavasti enemmän aikaa luonnossa. Helsingin yliopiston keräämä alustava sijaintitieto viittaa siihen, että huomattava osa suurten kaupunkien väestöstä siirtyi kriisin ajaksi mökkipaikkakunnille (Järv ym. 2020). Mökkeilyn suosio antavat viitteitä myös lehtitiedot vuokramökkien kasvaneesta varaustilanteesta ja kesämökkikaupan kiihtymisestä (mm. Latvala 2020; Nykänen 2020).

Palautuuko kulutus ja mitkä muutokset jäävät pysyviksi? Muutokset jäävät pysyviksi, jos kuluttajien käytännöt muuttuvat (he ovat siirtyneet eri paikkaan, he ovat investoineet eri asioihin, he ovat kehittäneet uusia rutiineja tai heidän arvostuksensa ovat ehtineet muuttua kriisin aikana). Esimerkiksi jos moni on viettänyt entistä enemmän aikaa mökillä kriisin aikana, he ehkä huomaavat enemmän korjattavaa ja varusteltavaa, ovat perustaneet kasvi- ja aloittaneet projekteja, joiden johdosta he investoivat jatkossakin enemmän aikaansa ja rahaansa kesämökkiiin. Jos ihmiset ovat välttäneet julkisen liikenteen käyttöä kriisin aikana, he ovat kehittäneet uusia liikkumisen tai sen välttämisen rutiineja. Etätööhön on totuttu, päivittäistavaroiden verkko-ostoksiin on kehitetty rutiineja ja kotiin on varustettu tiloja näille osassa kotitalouksista. Kotona ruokailu on kasvanut ja sitä varten on hankittu enemmän tarvikkeita, ohjeita ja osaamista.

Kuluttajien käytäntöjen muutos kietoutuu myös tarjonnan muutoksiin. Jos etätö lisääntyy, paineet kehittää julkista liikennettä pienenevät, toimitilojen ja työpaikkaruokaloiden kysyntä pienenee, ja siten tarjontaa myös sopeutetaan, joka vuorostaan vaikuttaa kysyntään kapeamman tarjonnan ja vähäisemmän kilpailun kautta. Näiden takaisinsyöttöjen takia osa sektoreista saattaa palautua todella hitaasti, eikä välttämättä entiseen laajuuteensa. Näin todennäköisesti käy matkailupalveluille (lentoyhtiöt, seuramatkan järjestäjät, hotellit, muut palvelut), jossa kysynnän pieneminen pienentää ja keskittää tarjontaa, vähentää valikoimaa ja nostaa hintoja todennäköisesti useiksi vuosiksi eteenpäin.

Toiset yritykset taas voivat hyötyä vapautuvasta kysynnästä, työvoimasta ja toimitiloista. Polkupyöräliikkeet kukoistavat ja etätapaamisiin tarjotaan yhä uusia välineitä. Verkkokauppa, myös päivittäistavaroiden, on kriisin aikana kasvanut (Kaupan liitto 2020). Eri yrityksillä on myös hyvin erilaiset resurssit selviytyä lyhytaikaisestakin kriisistä ja kehittää toimintaansa: suomalaisten pienyritysten kannalta huolestuttavaa on, että esimerkiksi Amazonin kaltaisten suuryritysten arvo on noussut kriisin aikana, ja niillä on nyt hyvät edellytykset syrjäyttää kriisin keskellä kamppailevat kivijalkaliikkeet.

Kriisillä on eittämättä useita häviäjiä. Suomessa, kuten monessa muussakin maassa, on nähty pitkä kaupungistumisen kehityskausi. Kuluneen parinkymmenen vuoden aikana Suomen suurimpiin kaupunkeihin on myös kehittynyt vilkas kaupunkikulttuuri: kulttuurita-
pahtumat, klubit ja ravintolatarjonta ovat tehneet kaupungit houkutteleviksi paikoiksi ja asukkaidensa uusiksi ”olohuoneiksi”. Tapahtumatarjonnan pysähtyminen ja matkailun suhteellisen pitkään jatkuva taantuminen tuovat muutoksia kaupunkikulttuuriin hävittä-
mällä tarjontaa. Nähtäväksi jää, jaksavatko kaupunkilaiset täyttää näin jääneen aukon oma-
ehtoisella, pienistä tapahtumista koostuvalla kaupunkikulttuurilla vai jääkö yksityistymi-
nen sekä mökeille, veneisiin ja omaan kaveripiiriin vetäytyminen keskeiseksi vapaa-ajan
vieton muodoksi. Samalla kriisi voi kiihdyttää paikallisen joukkueurheiluseuratoiminnan jo
alkanutta alamäkeä. Kasvokkaisten ja satunnaisten kontaktien väheneminen, vuorovaiku-
tuksen lisääntyvä virtualisoituminen ja kriisin käynnistämä yksityistymiskehitys saattavat
myös murentaa yhdistysaktiivisuutta ja omaehtoista yhteisiin asioihin osallistumista.

On tärkeä muistaa myös, että kriisi on merkinnyt eri suomalaisille eri asioita. Se on syven-
tänyt ja tehnyt entistä näkyvämmäksi yhteiskunnassamme ja maailmassamme vallitsevan
eriarvoisuuden. Kriisin alussa hyvinvoivissakin maissa, kuten Suomessa, ihmiset jakautui-
vat yhä jyrkemmin kolmeen luokkaan: (a) niihin, jotka menettivät työnsä, (b) niihin, joiden
on käytävä ulkona potentiaalisesti vaarallisissa, pakkotahtisissa ja ulkoa ohjautuvissa
töissä ja (c) niihin, jotka vetäytyivät etätöihin, -opiskeluun ja -viihdykkeisiin, mahdollisesti
kesämökeillekin. Koulujen siirtyminen etäopetukseen on syventänyt oppimiseroja. Vaikka
kriisiaikojen julkisuus on painottanut samassa veneessä olemista, eriarvoisuutta ei voida
loputtomasti lakaista maton alle. Kulutuksessa eriarvoisuus näkyy todennäköisesti siinä,
että eri asemassa oleville ihmisille tarjotaan erilaisia palveluja: pikaruokaravintoloilla ja
toisaalta eliitille tarjottavilla luksushotelleilla on hyvät mahdollisuudet selvitä kriisistä, kun
taas korttelien lounasravintoloille se on todennäköisesti vaikeampaa. Poliitikassa eriarvoi-
suuden kasvu heikentää kykyämme kohdata ja hallita tulevia kriisejä.

Keskipitkällä aikavälillä kriisillä odotetaan olevan vaikutusta pitkään jatkuneeseen globali-
saation kauteen. Matkustusrajoitukset vaikeuttavat lomailua, työtä ja asiointia ulkomailla
kriisin aikana, ja matkustamisen ei odoteta palautuvan entiselle tasolleen vuosiin (Pearce
2020). Globaalit hankintaketjut ovat osoittaneet haavoittuvuutensa, kuten aiempienkin
kriisien aikana. Tällä kertaa odotetaan, että maailman tilanne kääntää valmistuksen takai-
sin niihin maihin, joissa tuotteet kulutetaan, muun muassa lisäävän valmistuksen ja robo-
tiikan läpimurtojen avulla (Sarkis ym. 2020). On myös toivottu, että tämä kehityssuunta
voisi yhdistyä kiertotaloutta edistäviin innovaatioihin ja politiikkatoimiin, kuten korjatta-
vuutta edistävään EU-lainsäädäntöön (Sarkis ym. 2020). Kriisissä on siis mahdollisuus
myös paikallisempaan ja kestävämpään materiaalitalouteen, vaikka globalisaatiokritiikki
voi myös ilmetä nationalismina ja eristäytymisenä globaalista vastuusta.

Muutosta on tosiaankin joskus helppoa yliarvioida. Vaikka valitettavan moni on menettänyt
työnsä, useimmilla suomalaisilla on työpaikkansa tallella. Jos työttömyyttä ei päästetä kas-
vamaan, koulutukseen investoidaan ja kriisin aikana syntyneitä aukkoja paikataan, osaami-
nenkaan ei rapaudu. Ellei kriisi entisestään pahene tai muutu toiseksi, uudeksi kriisiksi, ih-
miset käyvät töissä (tai etätöissä), syövät, asuvat kodeissaan, ulkoilevat ja nukkuvat enti-
seen tapaan. Muutokset ihmisten arkeen Suomessa eivät ole olleet niin syviä kuin joissakin
muissa maissa: ulkona on saanut liikkua, ja kunnat ovat pitäneet joukkoliikenteen ja monet
muut julkiset palvelut toiminnassa. Kaikki entiset infrastruktuurit, instituutiot, sääntelyjär-

jestelmä ja intressiryhmät ovat edelleen voimissaan. Siksi muutokset saattavat jäädä pienemmiksi kuin miltä ne tällä hetkellä tuntuvat, elleivät muutokset vahvistu joko kriisin kerrannaisvaikutuksista (Wells ym. 2020) tai muista rinnakkaisista tapahtumankuluista johdun. Joka tapauksessa koronakriisistä todennäköisesti syntyy syviäkin paikallisia talouskriisejä esimerkiksi paikkakunnilla ja aloilla, jotka ovat riippuvaisia matkailusta ja siihen liittyvistä palveluista.

Vaikutukset kulutuksen ja talouden ilmastokestävyyteen: mahdollisuuksia, toiveita ja huolia

Ilmastonmuutos on paljon koronakriisiä suurempi uhka ihmiskunnalle. Vaikka kasvihuonekaasupäästöjen odotetaan vähenevän 5-8% vuonna 2020 (Le Quéré 2020), ei Pariisin ilmastotavoitteiden saavuttamista voi laskea tilapäisen vähenemisen varaan, vaan päästöjen olisi pienennyttävä samaan tahtiin myös talouden elpyessä. Näköpiirissä oleva kehitys heittää toiveita ja huolia (Taulukko 1) sekä muutamia kehittämisehdotuksia.

Monet asiantuntijat ja johtavat poliitikot ovat yhtä mieltä, että Covid-19-kriisistä toipumiseen suunnatut pelastuspaketit tulisi suunnata vihreään jälleenrakentamiseen ja ilmastonmuutoksen torjuntaan, jotta välttyttäisiin tulevilta kriiseiltä (Cohen 2020; Wells 2020). Suomen talouden elvytyksen kannalta on suositeltu investointeja rakennusten energiatehokkuuteen, päästöttömän liikenteen infrastruktuuriin, kunnallisiin raideinvestointeihin, sähköverkkoon, edelleen tukea kaipaaviin uusiutuvan energian muotoihin kuten merituulivoimaan ja syvään geoenergiaan sekä öljylämmitteisten rakennusten lämmitystapamuutoksiin (Ollikainen 2020). Myös valtakunnallisen rataverkon uusiminen on poliitikkojen suosima kohde. Vihreä jälleenrakennus kaipaakin investointeja, jotka vauhdittaisivat ja syventäisivät käynnissä olevia muutoksia ja ratkaisivat joitakin Suomen ilmastopolitiikan kipukohtia parantaen samalla työllisyyttä. Investointien vaikuttavuutta voitaisiin edelleen vahvistaa luomalla niille kysyntää ja varmistamalla, että päätöksentekijät kunnissa, yrityksissä ja kotitalouksissa tarttuvat niihin. Tarjonnan ja kysynnän samanaikainen ohjaus on toimin tapa muuttaa markkinoita pysyvästi (Blumstein ym. 2000).

On myös ehdotettu, että käynnissä oleva kriisi voisi olla ”muutoshetki”, jolloin kestävämpiä kulutustapoja voitaisiin edistää, kun vanhat rutiinit murtuvat (mm. Cohen 2020). Esimerkkejä muutoshetkien hyödyntämisestä kestäväen kulutuksen edistämiseksi ovat joukkoliikenteen käytön rutiinien muodostaminen jakamalla kaupungin uusille asukkailla ilmainen kausikortti (Bamberg 2006; Thøgersen 2009). On kuitenkin syytä muistaa, että ”muutoshetket” ovat ihmisille stressaavia, joten muutosten on oltava helposti omaksuttavia ja selkeästi rakennettuja (Backhaus ja Heiskanen 2009).

Koronakriisissä tärkein ”muutoshetki” saattaa uusien politiikkatoimien suunnittelun kannalta olla jo mennyt ohi, kun rajoituksia puretaan. Kriisin aikana omaksuttuja muutoksia voidaan kuitenkin vahvistaa, jotta niistä tulisi pysyviä. Näistä helpoimmalta vaikuttaa etätyön edistäminen: Eurofoundin (2020) mukaan yli puolet suomalaisista on tehnyt etätyötä kriisin aikana, ja etätyötä tekevien määrä on kaksinkertaistunut vuoteen 2019 nähden (Sutela 2020). Vakiinnuttamalla etätyön ja -opiskelun käytännöt esimerkiksi työpaikkojen käytäntöjä muuttamalla ja tarjoamalla etätyön jatkamiseen kannusteita ja tukea voidaan vähentää työmatkaliikennettä (joka vastaa neljännessä henkilöautoilla matkustetuista kilometreistä, Liikennevirasto 2018) ja siten osaltaan pienentää henkilöliikenteen päästöjä.

Kotona vietetyn ajan lisääntyminen voi tuoda mahdollisuuksia edistää energiakorjauksia ja lämmitystapamuutoksia ja siten vaikuttaa uusien ratkaisujen kysyntään samalla kun tarjontaa vahvistetaan. Se, että esimerkiksi asuinrakennusten korjausinvestointeja on kriisin takia lykätty (Kiinteistöliitto 2020), tuo mahdollisuuden suunnata niitä entistä kestävämmiksi. Taloyhtiöitä voitaisiin käytössä olevien tukimuotojen lisäksi kannustaa sisällyttämään energiaparannuksia korjauksiin tarjoamalla asiantuntija-apua (esimerkiksi asiantuntijoita yhtiökokouksiin) sekä edistämällä korjausten paketointia, kompleksisuuden vähentämistä ja luotettavia avaimet käteen –ratkaisuja (Kivimaa ym. 2019; Murto ym. 2019). Energiamurrosta voidaan edistää lisäämällä käynnissä olevan lainsäädäntömuutoksen (TEM 2020) kautta varsin kannattaviksi muodostuvia taloyhtiöiden aurinkoenergiainvestointeja tukemalla näitä neuvonnan, esimerkkien ja palvelujen avulla (Auvinen ym. 2020). Pientalojen lämmitystapamuutoksia voitaisiin edistää nykyisten keinojen lisäksi teknisellä tuella, julkisilla hankintakilpailuilla (TEM 2011) sekä luomalla rahoitukseen uusia instrumentteja.

Myös lentomatkailun tapojen tilapäinen murtuminen saattaa tuoda mahdollisuuksia muuttaa kuluttajien vapaa-ajan viettotapoja keskipitkällä aikavälillä. Ilmeisimmät mahdollisuudet löytyvät työhön ja opiskeluun liittyvästä lentoliikenteestä, jonka suhteen organisaatiot voisivat käyttää tilaisuutta matkustusohjeidensa muuttamiseen. Vapaa-ajan lentoliikenteeseen voisi mahdollisesti vaikuttaa kehittämällä ja edistämällä vaihtoehtoisia lomailun muotoja. Ei ole kuitenkaan ilmeistä, mitkä olisivat parhaita keinoja kaikkiin kestäväan kulutuksen kannalta tarpeellisiin kehityssuuntiin vaikuttamiseen, vaan aiheesta tarvittaisiin lisää tutkimusta.

Edellä kuvatut ovat pieniä ehdotuksia, joilla voidaan vahvistaa kriisin tuomia muutoksia yhdistämällä niitä meneillä oleviin hankkeisiin, tavoitteisiin ja pyrkimyksiin ilmastomuutoksen hillitsemiseksi. On myös esitetty ajatuksia siitä, että koronaviruskriisi on pysäyttänyt ihmiset tuotannon ja kulutuksen oravanpyörästä pohtimaan laajemmin elämän syvällisempää tarkoitusta (Kylätasku ja Aarnio 2020). Tällaisen pohdinnan yleisyydestä ei taida vielä ole saatavilla tutkimustietoa. Osa ihmisistä on varmaan huomannut elämänrytmin hidastumisen hyviä puolia ja tekee mahdollisesti muutoksia niiden säilyttämiseksi myös kriisin päätyttyä. Moni varmaan kuitenkin suhtautuu toiveikkaasti tavallisiin rutiineihin palaamiseen, ja suurin osa talouden elvytystoimista sekä kaupallisista ja yhteiskunnallisista västeistä suuntautuu entiseen palaamiseen sen kyseenalaistamisen sijaan (Cohen 2020). Kriisin keskellä ja siitä toipuessaan ihmiset turvautuvat arkeen, lähellä oleviin ihmisiin ja asioihin. En siksi säilyttäisi tällä hetkellä kansalaisille vastuuta laajoista yksityisistä tai kansalaisliikkeistä uuden ja paremman maailman rakentamiseksi. Sen sijaan moni on varmastikin valmis tukemaan hyviä asioita, joita teemme yhdessä ja järjestäytyneesti parempaan maailmaan toipumiseksi (vrt Burtsoff 2020).

On selvää, että ilmastomuutosta ei torjuta eikä kestävää kulutusta rakenneta pelkästään markkinatoimijoiden yksittäisin toimin. Kriisi on tuonut myös mahdollisuuden uudelleenarvioida talouspolitiikkaa, jota on vuosikymmenet hallinnut kuvitelma siitä, että julkinen sektori olisi rasite taloudelle. EU:n kasvu- ja vakaussopimuksen julkista velkaa koskevista vaatimuksista joustaminen, voimakas elvytysmyönteisyys ja EKP:n voimakas väste kriisiin saattavat ennakoita julkisen talouden roolin laajempaa uudelleenarviointia ja arvonalpau-tusta liike- ja yksityistalouden mahdollistajana. Tällöin talouden kestävyyttä arvioidaan laajemmin kuin julkisen velan näkökulmasta, koska sosiaalisen ongelmien kasvusta, peruspalvelujen rapautumisesta ja ilmastomuutoksen hillinnässä epäonnistumisesta aiheutuu

vielä sitäkin suurempia riskejä ja velkoja (BIOS 2020b). Tästä näkökulmasta kriisi voi olla mahdollisuus laajempaan talouden, politiikan ja talouspolitiikan kollektiiviseen uudelleen-arviointiin, jossa talous ymmärretään osaksi ja riippuvaksi yhteiskunnasta, joka puolestaan on riippuvainen luonnosta. Ihanteellisesti se käynnistäisi pitkäjänteisen ohjelman kasvun jälkeiseen ja kriisinkestävään talouteen varautumiseksi tutkimuksen, koulutuksen ja institutionaalisten reformien kautta (mm. Svartzman ym. 2019). Tällaisten rakenteiden muutos on keskeistä kestävän yhteiskunnan rakentamiseksi keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä.

Taulukko1. Koronakriisin ja kestävyyskriisin risteyksessä syntyviä toiveita ja huolia:

Toiveita	Huolia
• Rutiinien, käytäntöjen ja toimialojen murtumisen mahdollisuudet ilmastopoliitiikan tavoitteiden edistämiseksi ja vihreälle jälleenrakennukselle • Kuluttajien arvot ja rutiinit: yhteisvastuu, itse tekeminen, luontoelämykset, uusi paikallisuus • Julkisen sektorin roolin vahvistuminen: kollektiiviset muutokset kestävämmän talousjärjestelmän rakentamiseksi	• Eriarvoistuminen ja polarisaatio: työttömyys, epätyypilliset työsuhteet, koulupudokkaat • Kaikkia suomalaisia yhdistävien aktiviteettien taantuminen (joukkueliikunta, yhdistystoiminta, koulu) • Vuorovaikutuksen virtualisoituminen ja arjen yksityistyminen • Suurten monikansallisten yritysten vallan vahvistuminen

Yhteenveto: Kohti kestävämpää talousjärjestelmää

Koronakriisi ja siihen liittyvät elvytystoimet tuovat mahdollisuuden edistää Suomen ilmastotavoitteita ja kääntää talouden rakenteita kestävämmiksi. Rahan ohella tämä saattaa edellyttää kohdennettuja toimia, kuten teknistä tukea, viestintää, hyviä esimerkkejä, räätälöityjä palveluja ja julkista ohjausta, jotta elpyvä kysyntä ja elvytettävä tai käynnistettävä tarjonta saadaan kohtaamaan yhteiskunnan kannalta kestävällä tavalla. Tavallisilta kansalaisilta ei ole syytä odottaa liikaa sankarillisuutta kriisitalanteessa tai erityisesti siitä toivuttaessa, mutta rutiinien murtuminen tuo mahdollisuuksia rakentaa uusia rutiineja tai vahvistaa ilmaston kannalta positiivisia muutoksia arjessa. Niille, jotka jaksavat kehittää paikallista yhteisöllistä toimintaa, on myös syytä suunnata tukea, jotta he saavat muita kansalaisia mukaansa. Vuorovaikutuksen virtualisoitumisen ja yksityistymisen vastavoimaksi tarvitaan myös paikallista yhteistoimintaa.

Koronakriisi ei ole viimeinen kriisi, jonka tulemme kohtaamaan. Ilmastomuutoksen hillintä ja globaalien riskien torjunta edellyttävät ehdottomasti tunnetta, että olemme samassa veneessä. Siksi muutoksen reiluuteen ja omistajuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota (Moss ym. 2015). Koronakriisin tapauksessa Suomessa on ilmeisesti onnistuttu kohtuullisen hyvin. Kestävää kulutusta edistettäessä ja ilmastomuutosta torjuttaessa on tärkeää ottaa huomioon suomalaisten erilaiset tilanteet ja varmistaa, että kaikille on tarjolla heille sopivia ratkaisuja eikä ketään jätetä jälkeen – taloudellisesti, vaikutusmahdollisuuksien suhteen tai jättämällä tunnustamatta erilaisten ihmisten tarpeet ja toiveet (Jenkins ym. 2016). Kuten koronakriisistä, myös ilmastopoliitikasta on luotava näköala yhdessä selviämisestä.

Muutos on mahdollisuus uuteen. Miten kulutus muuttuu, ja missä määrin se muuttuu kestävämmäksi, riippuu eri toimijoiden tekemistä päätöksistä, ei vain kuluttajista. Julkisen sektorin arvovallan vahvistuminen ja sen roolin kasvu talouden aktiivisena ohjaajana tuo mahdollisuuksia suunnata kehitystä.

Lähteet

- Anttinen, M., Hakola-Uusitalo, T., Heinonen, M., Järvelä, K., Maliranta, M., Saastamoinen, M., Sipiläinen, M. (2020). [Koronakriisin vaikutus kotitalouksiin](#). Kuluttaja- ja kilpailuvirasto.
- Auvinen, K., Honkapuro, S., Ruggiero, S. & Juntunen, J. (2020). [Aurinkosähköä taloyhtiöiden asukaille. Mittaushaasteista kohti digitaalisia energiayhteisöpalveluja](#). Aalto-yliopiston julkaisusarja KAUPPA+TALOUS 3/2020
- Backhaus, J., & Heiskanen, E. (2009). [Rating expert advice on how to change energy behaviour](#). Research Note 2, Changing Behaviour Project, European Commission.
- Bamberg, S. (2006). Is a residential relocation a good opportunity to change people's travel behavior? Results from a theory-driven intervention study. *Environment and Behavior*, 38 (6), 820–840.
- BIOS (2020a) [Ekologinen jälleenrakennus epävarmassa maailmassa](#).
- BIOS (2020b). [Lausunto: Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2021–2024. 24.4.2020. asiantuntijalausunto. BIOS-tutkimusyksikkö](#).
- Blumstein, C., Goldstone, S., & Lutzenhiser, L. (2000). A theory-based approach to market transformation. *Energy policy*, 28(2), 137-144.
- Burtsoff, P. (2020) [Korona yhdisti suomalaiset – Ylen kysely osoittaa, että kriisin uskotaan vahvistavan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yle uutiset, 24.5.2020](#).
- Cohen, M. J. (2020). Does the COVID-19 outbreak mark the onset of a sustainable consumption transition? *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16, 1-3.
- Eurofound (2020) [Living, working and COVID-19](#). First findings – April 2020.
- Fligstein, N., & McAdam, D. (2012). *A theory of fields*. Oxford University Press.
- Geels, F. W. (2006). The hygienic transition from cesspools to sewer systems (1840–1930): the dynamics of regime transformation. *Research policy*, 35(7), 1069-1082.
- Google (2020) Finland May 9, 2020. [Mobility changes. COVID-19 Community Mobility Report](#).
- Heiskanen, E., Johnson, M., Robinson, S., Vadovics, E., & Saastamoinen, M. (2010). Low-carbon communities as a context for individual behavioural change. *Energy Policy*, 38(12), 7586-7595.
- Homer-Dixon, T., Walker, B., Biggs, R., Crépin, A. S., Folke, C., Lambin, E. F., Peterson, G.D., Rockström, J., Scheffer, M., Steffen, W. & Troell, M. (2015). Synchronous failure: the emerging causal architecture of global crisis. *Ecology and Society*, 20(3).
- Jenkins, K., McCauley, D., Heffron, R., Stephan, H., & Rehner, R. (2016). Energy justice: a conceptual review. *Energy Research & Social Science*, 11, 174-182.
- Järvi, O., Willberg, E., Väisänen, T. & Toivonen, T. (2020). [Missä ja milloin COVID-19 mullisti liikkumisen? Analyysiä anonymisoidusta ja aggregoidusta mobiiliverkkodatasta](#).

- Kaupan liitto (2020). [Kaupoissa asioiminen vähentynyt edelleen, mutta digiostaminen kasvaa – jo viidesosa kokeillut ruoan verkkokauppaa koronakriisin aikana. Tiedote, 7.5.2020.](#)
- Kiinteistöliitto (2020). [Korjausrakentamisbarometri/Kevät 2020.](#)
- Kivimaa, P., Kangas, P., Lazarevic, D., Lukkarinen, J., Åkerman, M., Halonen, M., & Nieminen, M. (2019). [Transition towards zero energy buildings: Insights on emerging business ecosystems, new business models and energy efficiency policy in Finland.](#)
- Kylätasku, M. & Aarnio, M. (2020). [Suomalaiset heräsivät kysymään, miksi elämme – vaurauden ta-voittelu on kääntynyt ihmistä vastaan, väittää professori Arto O. Salonen. Kirkko ja kaupunki 14.05.2020.](#)
- Latvala, J. (2020). [Vuokramökkien kysyntä on nyt kiivasta – kotimaanmatkailun toivotaan paikkaa- van ulkomaalaisten peruutukset. Suomenmaa 18.5.2020.](#)
- Le Quéré, C., Jackson, R.B., Jones, M.W. et al. (2020) Temporary reduction in daily global CO2 emis- sions during the COVID-19 forced confinement. Nature Climate Change (2020). <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0797-x>
- Liikennevirasto (2018) Henkilöliikennetutkimus 2016. Suomalaisten liikkuminen. Liikenneviraston tilastoja 1/2018.
- Moss, T., Becker, S., & Naumann, M. (2015). Whose energy transition is it, anyway? Organisation and ownership of the Energiewende in villages, cities and regions. Local Environment, 20(12), 1547- 1563.
- Murto, P., Jalas, M., Juntunen, J., & Hyysalo, S. (2019). Devices and strategies: An analysis of managing complexity in energy retrofit projects. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 114, 109294.
- Nykänen, H. (2020) [Kesämökkikauppa kiihtyi maaliskuussa huomattavasti – joillakin alueilla myytä- vistä mökeistä on jo pulaa. Yle uutiset 30.4.2020.](#)
- Pearce, D. (2020) [Covid-19: Outlook for air travel for the next five years.](#) IATA.
- Sarkis, J., Cohen, M. J., Dewick, P., & Schröder, P. (2020). [A brave new world: lessons from the COVID- 19 pandemic for transitioning to sustainable supply and production. Resources, Conservation, and Recycling.](#)
- Spurling, N. J., McMeekin, A., Southerton, D., Shove, E. A., & Welch, D. (2013). Interventions in prac- tice: reframing policy approaches to consumer behaviour. Sustainable Practices Research Group, Manchester.
- Sutela, H. (2020) [Kun mahdoton kävi mahdolliseksi – tietotyön yleisyys mahdollisti etätöyön läpimur- ron Suomessa. Tieto & trendit, Tilastokeskus.](#)
- Svartzman, R., Dron, D., & Espagne, E. (2019). From ecological macroeconomics to a theory of endog- enous money for a finite planet. Ecological Economics, 162, 108-120.
- TEM (2011). Esimerkkejä politiikkatoimenpiteiden innovaatiovaikutuksista. Työ- ja elinkeinominis- teriön julkaisuja, Innovaatio 15/2011.
- TEM (2020). Valtioneuvoston asetus sähköntoimitusten selvityksestä ja mittauksesta annetun ase- tuksen muuttamisesta. Työ- ja elinkeinoministeriö, Säädosvalmistelu 044:00/2020.
- Thøgersen, J. (2009) Promoting public transport as a subscription service: effects of a free month travel card. Transport Policy, 16(6), 335–343

Wells, P., Abouarghoub, W., Pettit, S. & Beresford, A. (2020). [A socio-technical transitions perspective for assessing future sustainability following the COVID-19 Pandemic](#). Sustainability: Science, Practice and Policy.

Koronapandemian vaikutukset sosiaalipolitiikkaan Suomessa

Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo, Helsingin yliopisto

Maaliskuussa 2020 alkanut koronapandemia johti ennennäkemättömiin väestönsuojelutoimiin kaikkialla maailmassa. Tätä kirjoitettaessa epidemia on laatumassa Suomessa ja myös pahiten koetelluissa Euroopan maissa kuten Italiassa, Espanjassa ja Ranskassa, mutta etenee edelleen voimakkaana muun muassa Venäjällä, Yhdysvalloissa ja Etelä-Amerikassa. Virustautiin ei ole toistaiseksi rokotetta eikä lääkehoitoa. Tieto viruksen tarttumisesta on edelleen monelta osin puutteellinen. Sama pätee yksittäisten rajoitustoimien vaikuttavuuteen. Emme tiedä vielä myöskään sitä, onko pandemiaa tulossa toinen tai kolmas aalto ja jos kyllä, niin miten suurena se tulee. Pandemian vaikutusarviot – myös arviot vaikutuksista sosiaalipolitiikkaan – joudutaan antamaan poikkeuksellisen epävarmassa tilanteessa.

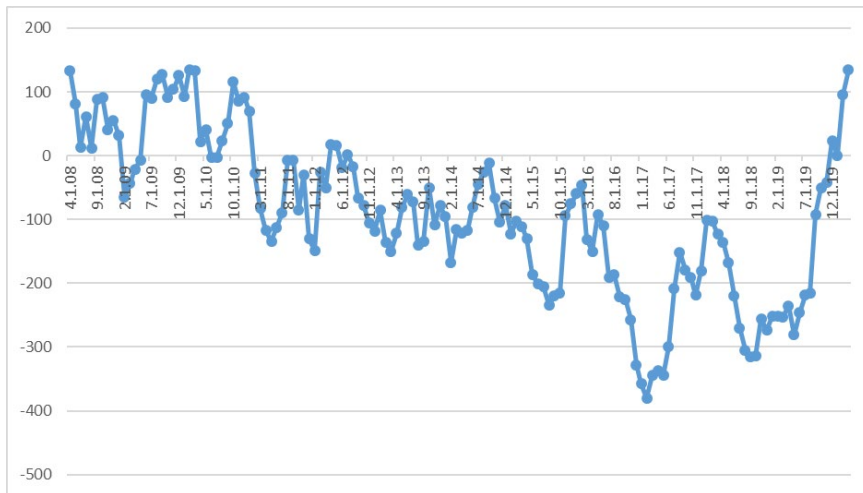
Arvioin seuraavassa pandemian vaikutuksia keskeisiin sosiaalipolitiikan alueisiin tarkastellen aluksi väestömuutoksia, sen jälkeen politiikan muutoksia ja lopuksi muutoksia hyvinvoinnissa. Taustalla on yksinkertainen virtausmalli, jossa väestön ajatellaan vaikuttavan politiikkaan ja politiikan hyvinvointiin (Hiilamo 2011).

Analysoin lyhyen aikavälin (0-2 vuotta) ja pitkän aikavälin (yli 5 vuotta) muutoksia eritellen sekä negatiivisia että positiivisia muutoksia. Perinteisesti sosiaalipolitiikan tähtäyspisteenä on ollut ihmisten hyvinvoinnin parantaminen. Ilmastonmuutos ja muut ympäristöuhat pakottavat kuitenkin myös sosiaalipolitiikka tarkastelemaan ihmisten hyvinvointia yhdessä muun elonkehän hyvinvoinnin kanssa (esim. Hirvilampi 2015). Näin ollen näkökulmani negatiivisiin ja positiivisiin muutoksiin on sekä ihmisten että muun luonnon hyvinvointi, kuitenkin painottaen enemmän ihmisten hyvinvointia.

Arvioni taustalla ovat Valtiovarainministeriön sekä Vihriälän työryhmän arviot pandemian talousvaikutuksista. Huhtikuussa 2020 Valtiovarainministeriö arvioi optimistisessa skenaariossa Suomen talouden supistuvan kuluvana vuonna 4,5 prosentilla ja työttömyysasteen kohoavan kahdeksaan prosenttiin. Pessimistisessä skenaariossa vastaavat luvut olivat -12 prosenttia sekä 11,2 prosenttia ([Taloudellinen katsaus, kevät 2020, VM](#)). Vihriälän ryhmän arvion mukaan talous supistuisi 2020 yhteensä yhdeksällä prosentilla. Työttömyysaste nousisi yhdeksään prosenttiin ([Talouspolitiikan strategia koronakriisissä, VN](#)). Molemmat tahot esittivät ennusteita myös seuraavien vuosien talouskehityksestä. Edellä kuvatuista syistä ennusteet ovat kuitenkin epävarmoja. Mainitsen arviot tämän vuoden talouskasvun ja työttömyyden muutoksista vain siksi, että ne kertovat koronapandemian suojelutoimien välittömistä talousvaikutuksista.

Väestömuutokset

Väestömuutokset ovat hitaita ja melko helposti ennustettavia. Keskeisenä trendinä Suomessa on väestön ikääntyminen. Trendiä korostaa vuodesta 2010 alkaen alkanut syntyvyyden alentuminen, jonka syitä ymmärretään vielä melko heikosti. Syntyvyys on alentunut monissa länsimaissa vuoden 2008 talouskriisin jälkeen, mikä on tulkittu työttömyyden ja laman aiheuttamaksi epävarmuuden seuraukseksi (Hiilamo 2017). Suomessa selitystä alhaiselle syntyvyydelle on etsitty myös sukupuolittuneesta sijoittautumisesta koulutukseen: nuoret naiset lähtevät yliopistokaupunkeihin opiskelemaan, kun huomattava osa nuorista miehistä jää pienemmille paikkakunnille toisen asteen oppilaitoksiin (Hiilamo 2020a). Syntyvyys kääntyi Suomessa lopulta nousuun vuoden 2019 lopussa ja trendi vahvistui vuoden 2020 alussa (kuvio 1).

Kuvio 1. Syntyneiden lukumäärä verrattuna samaan kuukauteen edellisellä vuonna 2010-2020 (1.neljännes), neljän kuukauden liukuva keskiarvo. Lähde: Väestömuutokset kuukausittain, 1990M01-2020M03 (ennakkotieto), Tilastokeskus 2020.

Negatiiviset muutokset

Pandemian aiheuttama suuri epävarmuus ja taloudellinen ahdinko johtavat siihen, että syntyvyys kääntyy uudelleen laskuun vuoden 2020 loppupuolella. Pandemian herättämät pelot ja taloudellinen epävarmuus saanevat pareja lykkäämään vauvasuunnitelmiaan. Suojelutoimet ovat vähentäneet sosiaalista kanssakäymistä ja synnyttäneet epäluottamusten ihmisten välille, mikä sekin voi heikentää parinmuodostusta.

Positiiviset muutokset

Toisin kuin pelättiin pandemia ei Suomessa ainakaan ensimmäisessä vaiheessa johtanut merkittävään kuolleisuuden kasvuun. Mikäli pandemia pysyy aisoissa, kuolleisuutta voi kuitenkin hieman pidemmällä aikavälillä nostaa pandemian aiheuttama hoito- ja hoivavajeen kasvu.

Pitkä aikaväli

Negatiiviset muutokset

Mikäli syntyvyys jää pysyvästi alemmalla tasolla hyvinvointivaltion rahoitus pohja heikkenee ja eläkejärjestelmän kestävyys muuttuu kyseenalaiseksi. Kuolleisuus voi pidemmällä aikavälillä kasvaa, mikäli pandemiaa ei kyetä pysäyttämään. Laskennallisesti kuolleisuuden kasvu tarkoittaisi erityisesti vanhimpien ikäluokkien odotettua nopeampaa pientymistä (ottaen huomioon virustaudin riskiprofiilin), mikä supistaisi kestävyysvajetta. Kehityskulkua ei voi pitää missään tapauksessa toivottavana, vaan päinvastoin yhteiskunnan epäonnistumisena sen tärkeimmässä tehtävässä eli haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojelemisessa.

Positiiviset muutokset

Pandemia voi pidemmällä aikavälillä muuttaa asenteita myönteisimmiksi perhettä ja lapsia kohtaan. Tämä voisi palauttaa syntyvyyden lähellä vuoden 2010 edeltävää tasoa.

Muutokset politiikassa

Sosiaalipolitiikan keskeisimmät kysymykset jo ennen pandemiaa liittyivät kestävyysvajeen hallitsemiseen ja työllisyysasteen nostamiseen. Kaksi sosiaalipolitiikan keskeisintä reformihanketta liittyvät näihin tavoitteisiin. Sote-uudistuksen tavoitteena on samanaikaisesti parantaa sote-palveluita ja hillitä kustannusten kasvua. Sotu-uudistus puolestaan pyrkii tukemaan työllisyyttä, yrittäjyyttä ja aktiivisuutta.

Lyhyt aikaväli

Negatiiviset muutokset

Pandemia ja sen aiheuttama taloustaantuvat ovat samanaikaisesti kasvattaneet valtion ja kuntien menoja ja vähentäneet tuloja. Näin ollen tavoitteet työllisyysasteen nostamisesta ja kestävyysvajeen umpeen kuromisesta ovat karanneet aikaisempaa kauemmaksi. Valtion menoja lisäävät myös massiiviset toimet niiden yritysten tukemiseksi, jotka ovat kärsineet eniten väestönsuojeluun liittyvistä rajoitustoimista.

Kevään 2020 aikana politiikkaa hallitsi lähes täydellisesti epidemian pysäyttäminen ja sen vaikutusten lieventäminen. Tämä on vienyt resursseja muiden tarpeellisten uudistusten valmistelusta. Rajoitustoimet ovat ylipäätään vaikeuttaneet sosiaalipoliittista keskustelua ja politiikan toteuttamista.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen rahoitus on suurelta osin Veikkausvoittovarojen varassa. Pandemia tekee huomattavan loven varoihin, mikä supistaneekin järjestöjen roolia sosiaali- ja terveysongelmiin vastaamisessa.

Positiiviset muutokset

Pandemia on synnyttänyt kansalaisten ja poliitikkojen kesken yksituumaisuutta, joka saattaa helpottaa aikaisemmin vaikeuksia tuottaneiden reformien – esimerkiksi sote-uudistuksen – toteuttamista. Terveystieteiden tutkimuksissa on havaittu sote-uudistuksen

mukaisten integroitujen kuntayhtymien selviytyneen varautumisesta muita kuntia paremmin. Tämä osaltaan tukee sote-uudistuksen toteuttamista.

Ympäristökysymykset ovat olleet näkyvästi esillä pandemian haittavaikutusten lieventämisessä. Tämä voi auttaa ekologisesti kestävämmän hyvinvoinnin rakentamisesta.

Pitkä aikaväli

Negatiiviset muutokset

Vihriälän työryhmän arvion mukaan julkisten menojen sopeuttaminen tulisi aloittaa viimeistään vuonna 2023. Tämä tarkoittaisi erittäin suuria säästötoimia (sopeutus-tarve noin 3-4 prosenttia bruttokansantuotteesta). Säästöistä selviytyminen on valtava haaste poliittiselle järjestelmälle. Tämä voi johtaa populismin lisääntymiseen, päätöksenteon halvaantumiseen ja politiikan kriisiytymiseen. Sosiaalipolitiikassa tämä tarkoittaisi hyvinvointivaltion roolin pienenemistä ja voimakasta eriarvoisuuden kasvua.

Positiiviset muutokset

Pandemia saattaa johtaa uudenlaisiin poliittisiin visioihin, joiden avulla pyritään toteuttamaan sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävää politiikkaa. Tämänkaltaiset visiot voisivat kerätä riittävän kannatuksen hyvinvointivaltion radikaaliin uudistamiseen, missä säästötarve tulkittaisiin pikemminkin mahdollisuudeksi kuin uhaksi.

Muutokset hyvinvoinnissa

Suomi kuului ennen pandemiaan hyvinvoinniltaan maailman parhaisiin maihin. Keskeisimmät hyvinvointivajeet liittyivät syrjäytymisvaarassa olevien nuorten, pitkäaikaistyöttömien, ylivelkaantuneiden ja mielenterveysongelmaisten ja pienituloisten vanhusten tilanteisiin. Pandemian aiheuttama talouslama on ainakin syvä mutta mahdollisesti myös pitkäaikainen. 1990-luvun lama sekä 2008 taluskriisi tarjoavat vertailukohtia arvioida talouslamojen vaikutuksia kansalaisten hyvinvointiin.

Lyhyt aikaväli

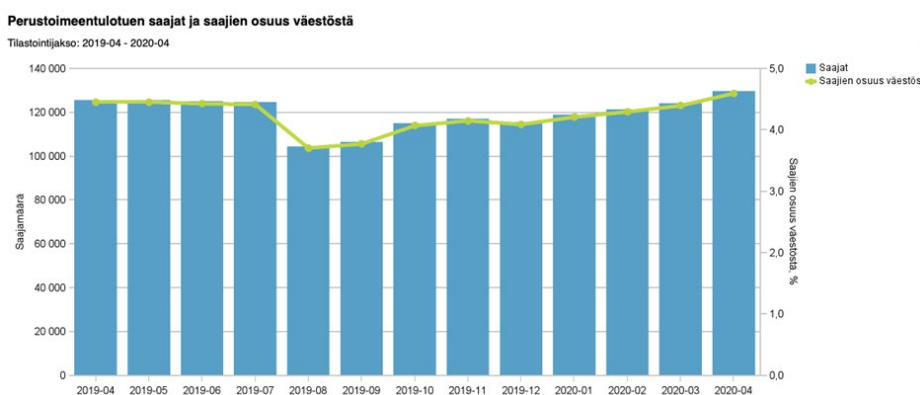
Negatiiviset muutokset

Ensivaiheessa pandemiasta kärsivät virustautiin sairastuneiden ja heidän läheistensä lisäksi ne, jotka ovat menettäneet rajoitustoimien vuoksi työnsä ja toimeentulonsa. Kevään 2020 aikana lomautukset kohdistuivat erityisesti palvelualueille koskettaen naisia useammin kuin miehiä. Työttömyys levinneet syksyn aikana myös teollisuuteen. Syksyn aikana lama näkyy myös konkurssien, ylivelkaantumisen ja toimeentulotuen tarpeen lisääntymisenä.

Edellisten lamojen kokemusten mukaan työttömyys muuttuu pitkäaikaiseksi erityisesti vähän koulutetuilla, ikääntyneillä ja osatyökykyisillä työntekijöillä. Näiden ryhmien hyvinvointi eri mittareilla mitattuna heikkenee.

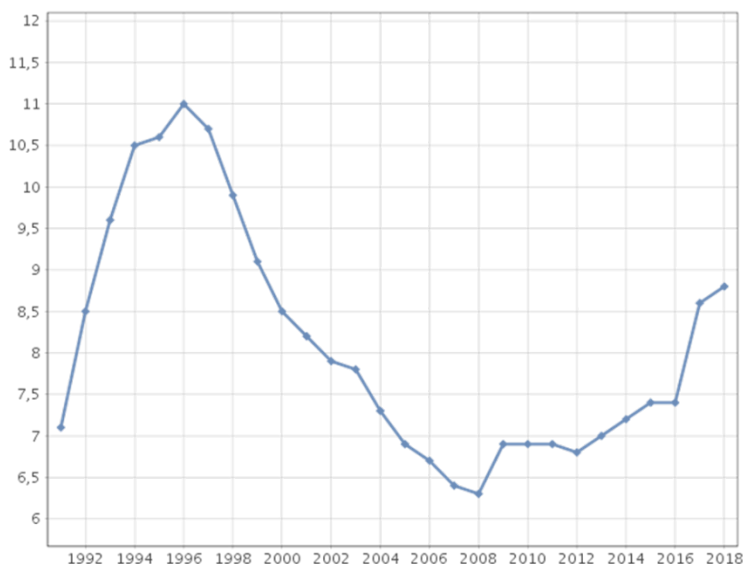
Toinen riskiryhmä on syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, joiden tilannetta pandemia edelleen vaikeuttaa. Tämä tarkoittaa riskiä jäädä ulkopuolelle kaikista keskeisistä hyvinvointia tuottavista instituutioista (perhe- ja työelämästä sekä muista sosiaalisista verkostoista).

Köyhyysnäkökulmasta keskeistä on arvioida toimeentulotuen tarvetta. Se on luotettava indikaattori köyhyysongelman yleisyydestä koko väestössä. Pandemian alkuvaiheessa eli maali-huhtikuussa 2020 toimeentulotuen tarve ei lisääntynyt työikäisillä – toisin kuin työttömyysturvan tarve (kuvio 2).

Kuvio 2. Perustoimeentulotukea kuukauden aikana saaneet 25-64-vuotiaat, huhtikuun 2019 ja huhtikuun 2020 välisenä aikana. Lähde: Kelasto.

Tiedämme 1990-luvun alun laman ja vuonna 2008 alkaneen talouskriisin kokemuksista, että toimeentulotuen tarve kasvaa vielä vuosia laman/taantuman alun jälkeen (kuvio 3). 1990-luvun alussa lama oli yli bruttokansantuotteen muutoksella mitattuna vuonna 1994, mutta työikäisten toimeentulotuen saajien osuus kasvoi kuitenkin aina vuoteen 1996 asti. Vuonna 2008 Suomen bruttokansantuote romahti hetkellisesti. Sen jälkeen talous alkoi jälleen kasvaa – tosin hitaasti. Työikäisten toimeentulotuen saajien osuus kasvoi aina vuoteen 2018 asti.

Kuvio 3. Toimeentulotukea vuoden aikana saaneet 25 - 64-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä 1991-2018. Lähde: Sotkanet.

Edellä kuvattujen esimerkkien valossa on todennäköistä, että köyhyysongelma jatkuu ja syvenee vielä vuosia pandemian aiheuttaman talouslaman päättymisen jälkeen. Tämä tarkoittaa huomattavaa köyhyyteen liittyvien hyvinvointiongelmien (muun muassa lasten kodin ulkopuolelle sijoittaminen, nuorten syrjäytyminen, päihde- ja mielenterveysongelmat, estettävissä oleva sairastavuus ja kuolleisuus) lisääntymistä lähivuosina.

Positiiviset muutokset

Suojelutoimien aikana väestön terveyskäyttäytyminen on osin parantunut. Tämä näkyy muun muassa liikunnan lisääntymisessä ja tupakoinnin lopettamisessa.

Pitkä aikaväli

Negatiiviset muutokset

Suomeen jäi 1990-luvun laman jäljiltä suuri joukkoa ihmisiä, jotka eivät päässeet enää mukaan työmarkkinoille. Pitkäaikaistyöttömyyden lisääntyminen on suurin pandemian pitkäaikainen hyvinvointiriski. 1990-luvun lamasta tiedämme myös, että ylivelkaantuneet kärsivät todella pitkään talousvaikeuksista. Tämä heikensi heidän terveyttään ja lisäsi työkyvyttömyyseläkkeiden määrää.

Positiiviset muutokset

Koronakevään positiiviset elämäntapamuutokset voivat parantaa väestön hyvinvointia myös pidemmällä aikavälillä, mikäli muutokset jäävät pysyviksi. Yllättävän ja laaja-alaisen kriisin toteutuminen voi lisätä valmiutta kestävää hyvinvointia tukeviin elämäntapavalintoihin.

Muutos ja pysyvyys

Koronakriisi hallitsi elämää kevään 2020 aikana. Kriisi käynnisti valtavan määrän tutkimustyötä ja valmistelutyötä, missä fokuksena oli nimenomaan pandemia ja sen vaikutukset. Aluksi pandemian vaikutuksia aliarvioitiin; myöhemmin riskinä voi olla vaikutusten yliarvioiminen. Sosiaalipolitiikan keskeiset kysymykset – kestävyysvaje ja työllisyysaste – pysyvät ajankohtaisina pandemian vaikutuksista riippumatta. Pandemian vaikutukset väestörakenteeseen – syntyvyyteen ja kuolleisuuteen – voivat jäädä vähäisiksi. Sen sijaan esimerkiksi poikien tyttöjä heikompi koulumenetys ja sukupuolittaiset erot yliopisto-opintoihin hakeutumisessa voivat edelleen heikentää syntyvyyttä.

Työmarkkinoita mullistava automaatio ja digitalisaatio etenevät pandemiasta huolimatta. Selvää on kuitenkin se, että pandemia on kiihdyttänyt työn murrosta automaation ja digitalisaation siivittämänä.

Politiikkasuositukset lyhyellä aikavälillä

Kaikki toimet työttömyyden alentamiseksi lieventävät koronakriisin hyvinvointivaikutuksia. Työllisyys on suorassa yhteydessä taloudelliseen toimeleaisuuteen. Pienenä avoimena taloutena Suomi ei voi vaikuttaa lyhyellä aikavälillä vientikysyntään (innovointi ja kilpailukyvyyn parantaminen voivat toteutua pitkällä aikavälillä). Näin ollen kotimarkkinakysyntä on keskeisessä asemassa työllisyyden ylläpidossa. Lisäksi on otettava huomioon, että kotimarkkinoiden palvelusektori työllistää runsaasti ihmisiä, erityisesti muutoin vaikeasti työllistyviä ihmisiä. Näin ollen elvyttävillä toimilla on keskeinen rooli pandemian ensivaiheesta toipumisessa. 1990-luvun laman kokemukset osoittavat, ettei sosiaaliturvan leikkausten ja veronkorotusten aika ole keskellä syvintä lamaa.

Perustulokokeilu, aktiivimallin arviointi ja osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilu rohkaisevat räätälöimään työllisyyspalveluita vaikeasti työllistyvillä ryhmille ilman että palveluihin liitetään sanktioita. Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa saatiin myönteisiä tuloksia siitä, että myös palveluita räätälöidään asiakkaiden tarpeiden mukaan.

Ylivelkaantumisen estäminen ja lieventäminen ovat myös keskeisiä keinoja pandemian haittavaikutusten ehkäisemiseksi -- varsinkin kun velkaantumisen syyt ovat osin yhteydessä valtion väestösuojelutoimiin. Eduskunnan käsittelyyn on tulossa merkittävä aloite maksuhäiriömerkintöjen poistamisesta silloin, kun velka on maksettu. Ehdotus herättäneet luotonantajien ja luottotietoyritysten vastustusta. Aloite on mahdollisesta vastustuksesta tärkeää toteuttaa, sillä tiedämme maksuhäiriöiden hankaloittavan velkaantuneiden itsestänsä selviytymistä – muun muassa työpaikan ja asunnon saamista – monella tavalla. Velkajärjestelyiden ehtoja tulisi myös lieventää ja aloittaa lakivalmistelu yksityishenkilöiden konkurssien sallimiseksi.

Politiikkasuositukset pitkällä aikavälillä

Sosiaaliturvan uudistuskomea aloitti työnsä koronakriisin alkaessa. Komitean tehtävänä on kahdeksan vuoden aikana uudistaa sosiaaliturva kokonaisuutena. Kyseessä on parlamentaarinen komitea. Komitealle on koronakriisin aiheuttamista paineista huolimatta turvattava työrauha ja riittävät resurssit vaativan uudistuksen toteuttamiseen.

Sosiaalipolitiikalla on ollut keskeinen rooli siirtymisessä maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan ja uudelleen siirtymisessä teollisuusyhteiskunnassa oppimisyhteiskuntaan (Hiilamo 2020b). Pandemia voi tarjota mahdollisuuden siirtyä oppimisyhteiskunnasta kestävyysyhteiskuntaan. Jos sosiaaliturva tukee esimerkiksi perheen hoivapalveluita tai edistää palkkatyön ulkopuolellakin ihmisten terveyttä ja hyvinvointia esimerkiksi osallistumistulon avulla, se voi samaan aikaan lieventää kestävyysvajetta ja hillitä ilmastonmuutosta.

Uudet työnteon ja opiskelun mallit – erityisesti etätö – antavat mahdollisuuksia työn ja opiskelun sekä perhe-elämän sujuvampaan yhdistämiseen. Niiden avulla voi tarjota joustavammin omaa työpanostaan erilaisissa elämäntilanteissa. Vapaa- ja hoidon kustannuksia hillitsevät erilaiset sosiaalilimallit esimerkiksi elinikäisen opiskelun sekä vuorottelu- ja hoivavapaiden rahoittamiseksi voisivat nekin samaan aikaan helpottaa kestävyysvajetta ja hillitä ilmastonmuutosta.

Pandemia on kiihdyttänyt töiden automatisaatiota: robotit eivät sairastu virustautiin eivätkä tartuta sitä. Dystopiamme on eliittijoukko rikkaita mutta stressaantuneita työnarkomaaneja, jotka hallitsevat koneita – kun taas perustulo kannattelee suurta palkkatyön ulkopuolelle jäänyttä joukkoa, jonka vastuulla on suurin osa palkattomasta työstä. Teknologian kehittymisen voi kuitenkin nähdä myös mahdollisuutena jakaa työtä tasaisemmin. Jatkuvan kilpailun ja armottoman ponnistelemisen sijaan teknologia voisi antaa kaikille mahdollisuuden tehdä vain kohtuullinen määrä työtä ja tyytyä ehkä aineellisesti vaatimattomaan ja ekologisempaan elintasoon, jos elämä muuten tuottaa tyydytystä. Sosiaaliturvan tulisi yhtäältä – eri elämäntilanteet huomioon ottaen – tarjota ylityöllistetyille mahdollisuus hengähtämiseen ja toisaalta alityöllistetyille mahdollisuus palkkatyöhön.

Jotkut väittävät, ettei suomalaisten kannata rakentaa yhteiskuntapolitiikkaansa ja sosiaaliturvaansa varautuen globaaleihin uhkiin, koska meidän osuutemme globaaleista ongelmista on Aisopoksen eläinsatua mukaillen hyttysen ininää sonnien sarvella. Argumentti väheksyy ihmisten parhaita puolia eli pyrkimyksiä eettisesti kestäväan elämään. Hyvinvointiaan yhteiskuntaan kuuluu myös se, että ihmiset voivat kokea meidän tekevän yhteiskuntana oikeita asioita. Toinen argumentti liittyy Suomen asemaan yhtenä maailman parhaista maista. Jos me emme nyt kykene toimimaan esikuvina muille maille, mikä maa siihen pystyy? Meillä on todellakin suuri mahdollisuus olla kokoamme suurempi maailmassa. Kolmas argumentti koskee globaalien ongelmien luonnetta: pandemian tai ilmastonmuutokset vai- kutukset eivät pysähdy valtioiden rajoille.

Suomen sotu-uudistus voi toimia tärkeänä esimerkkinä mallista, jossa palkattua ja palkatonta työtä tukemalla ja jakamalla voidaan samanaikaisesti helpottaa kestävyysvajetta ja ilmastonmuutosta. Kokomme puolesta olemme ehkä hyttynen maailmassa, mutta jos oikein hoidamme asiamme, sonni kyllä huomaa tulomme ja lähtömme.

Lähteet

- Hiilamo, H. (2020a). [Why fertility has been declining in Finland after the Global Recession? : A theoretical approach](#). *Finnish Yearbook of Population Research*, 54, 29-51.
- Hiilamo, H. (2020b). Ilmastomuutos, kestävyysvaje ja sotu-uudistus. *Yhteiskuntapolitiikka*, 85(2), 197-203
- Hiilamo, H. (2017). [Fertility Response to Economic Recessions in Finland 1991–2015](#). *Finnish Yearbook of Population Research*, 52, 15-28.
- Hiilamo, H. (2011). Uusi hyvinvointivaltio. Into.
- Hirvilammi, T. (2015). Kestävän hyvinvoinnin jäljillä: Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Tampere: Kelan tutkimusosasto.

Hyvinvointivaltio koronan jälkeisessä yhteiskunnassa

Sosiaali- ja terveystalouden professori, dekaani Juho Saari, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Tuleva kriisi on ollut suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden keskeinen tema jokaisessa murroksessa. 1950-luvun puolivälissä uudistusten katsottiin ylittävän menot ja vastikään keksitty hyvinvointivaltio määriteltiin kestävämmäksi. Sitä korvaavaksi käsitteeksi ehdotettiin toimintavaltiota. 1970-luvun jälkipuoliskolla epäiltiin hyvinvointivaltion olevan yhteisen sopimaton elinkeinoelämän kilpailukykyä korostavien talouspolitiittisten linjausten kanssa. Siirtymän kilpailua korostavaan talouspolitiikkamalliin määriteltiin hyvinvointivaltion tuhoaksi tai alistamiseksi talouden rengiksi.

Huono onni, huono politiikka ja huono sääntely aiheuttivat 1990-luvun alussa suuren laman, joka tapahtuma-aikaan oli eräs läntisen maailman taloushistorian syvimpiä. Myös sen ennakoitiin rikkovan pysyvästi hyvinvointivaltion institutionaalisen rakenteen ja johtavan maan murrokseen. Uutisten synkistyessä ehdotukset muuttuivat radikaaleimmiksi. Aiheesta julkaistiin lukuisia kirjoja. Nopeimmat ehdotukset matkustaa vuosikymmen aikaisemmin suuren murroksen kohdanneeseen Uuteen Seelantiin saakka hakemaan esikuvaa tuleville uudistuksille.

Kaikissa näissä murroksissa pessimismi on pettynyt. Hyvinvointivaltion institutionaalinen rakenne on selvinnyt jokaisesta murroksesta ilman suurempia vaurioita. Itse asiassa se on uudistunut merkittävästi ja muuntunut aikaisempaa sopeutumis- ja uudistumiskykyisemmäksi. Jokainen murros on johtanut sosiaalisten riskien hallintajärjestelmien uudistamiseen. Murroksilla on myös siten ollut kestävyttä lisäävä vaikutus.

Syksy 2020 ohjaa ratkaisuja pitkälle tulevaisuuteen

Sutta on siis toistuvasti huudettu, mutta susi ei ole tullut. Keskeinen kysymys on, miten koronakriisin jälkeen käy. Tällä kertaa pessimistillä on aikaisempaa vahvemmat kortit. Eräs syy tähän on se, että koronakriisiä edeltänyt sosiaali- ja terveystalouden tilannekuva ei ole yhteensovitettavissa sen jälkeiseen tilanteeseen. Sosiaali- ja terveystalouden tulevaisuutta koskevista selonteista ja sosiaali- ja terveystalouden ministeriön strategioista sekä sosiaalimenonustien perusskenaarioista on lähdetty oletuksesta, jonka mukaan mennyt muutos ennustaa hyvin tulevaisuutta.

Politiikkaa on ohjannut työllisyysasteen, julkisen talouden kestävyys ja väestörakenteen muutoksen muodostama trilemma. Työllisyysasteen ja bruttokansantuotteen vaihtelut on arvioitu hyvin maltillisiksi ja useimmiten tulevaisuuden näky on tulkittu varsin myönteiseksi. Näin on tehty osin, koska myönteinen tulevaisuuskuva on ollut yhteensopiva näkyvissä olleen sosiaalimenojen kasvun kanssa. Varautumista nyt toteutuneeseen huonoimpaan mahdolliseen tulevaisuuteen ei ole tehty. Toki vuosien mittaan on julkaistua erilaisia hitaan ja nopean kasvun skenaarioita, mutta nyt toteutuneen kaltaisia poikkeuksellisen nopeita murroksia ei ole mallinnettu. Tästä ei liikaa kannata moittia sosiaalimenonustien

tekijöitä, sillä sama ongelma on ollut myös Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön ennusteissa. Niiden käyttämät ennustemallit eivät myöskään vaivatta sovellu nopeiden murrosten analysointiin.

Lyhyen aikavälin sopeutuminen koronakriisin tapahtui varsin nopeasti hallituksen ja työmarkkinaosapuolten yhteistoiminnan seurauksena. Eri tieteenaloja edustavat tutkijat pohjivat tulevina vuosikymmeninä, olivatko toimenpiteet oikein mitoitettuja. Tämä jälkirationalisointi ei kuitenkaan auta kesällä ja alkusyksyllä 2020. Syksyn alati kuumentuvassa yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa koronakriisin aiheuttamat välittömät julkistaloudelliset ja toiminnalliset haasteet kytkeytyvät hallitusohjelman sitoumuksiin ja trilemmaan liittyviin keskipitkän aikavälin vaatimuksiin, joita puolestaan varjostavat kestävämmän kehityksen haasteet. Neljälle eri aikajänteelle sijoittuvat haasteet pitäisi ratkoa vaiheittain toisiaan tukien niin, että syksyllä ja talvella 2020 tehtävät päätökset mahdollistavat Suomessa myönteisen taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen. Tämä on poikkeuksellinen tehtävä jopa Suomenkaltaiselle maalle, jossa julkisella vallalla on poikkeuksellisesti toiminta- ja toimeenpanokykyä.

Tiedeyhteisön konsensus keväällä 2020 on, että koronalla on pitkä varjo biologisesti. Virus katoaa vasta rokotteen käyttöönoton myötä. Myönteisissäkin arvioissa rokotetta todennäköisesti joudutaan odottamaan vuosia, eikä sen onnistuneesta kehittämisestä ole takeita. Vaikka turvallinen ja tehokas rokote saataisiin kehitettyä poikkeuksellisen nopeasti esim. 1–2 vuodessa, rokotetta pitäisi saada valmistettua ennätysmääriä, jotta se riittäisi koko maailmalle. Suomi ei saa rokotetta ensimmäisten maiden joukossa, koska suuret ja vauraat valtiot ovat rokotetta valmistavien yritysten ensimmäisiä asiakkaita. Suomi pääsee mukaan tähän ryhmään vain joko Pohjoismaisen tai eurooppalaisen liittouman osana. Kevään 2020 ennusteiden mukaan virus myös palaa toisessa aallossa syksyllä 2020 tai talvelle 2021, koska laumasuojaa ei näillä näkymin ole syntymässä sen paremmin globaalisti kuin kansallisestikaan. Siten koko kansan rokottamista keskeisempää on oppia elämään koronan kanssa niin, että siitä aiheutuvat haitat kansalaisten hyvinvoinnille ja terveydelle ovat oikeassa suhteessa sääntelyn elinkeinoelämälle ja julkiselle taloudelle aiheuttamiin kustannuksiin.

Sillä tulee myös olemaan pitkä taloudellinen varjo. Keskeinen keskipitkän aikavälin toimenpide on hallitusohjelman sovittaminen yhteen näiden muiden tavoitteiden kanssa. Hallitusohjelman keskeisiä tavoitteita olivat:

- Työllisyysaste nostetaan 75 prosenttiin ja työllisten määrä vahvistuu vähintään 60 000 henkilöllä vuoden 2023 loppuun mennessä
- Normaalin kansainvälisen talouden tilanteessa julkinen talous on tasapainossa vuonna 2023
- Hallituksen päätöksillä eriarvoisuus vähenee ja tuloerot pienenevät.

Toukokuun 2020 näkökulmasta työllisyysasteen ennuste vuodelle 2021 on lähempänä 65 % kuin 75 % riippuen koronakriisin kestosta. Julkinen talous on voimakkaasti alijäämäinen ylittäen kasvu ja vakaussopimuksessa ja finanssipoliittisessa sopimuksessa sovitut rahavaroitukset ja julkinen velka lähestyy vaiheittain 90 % bruttokansantuotteesta. Päätösperäinen eriarvoisuuden vähentäminen ja tuloerojen pienentäminen on politiikan tavoitteista se, johon hallitus pystyy parhaiten vaikuttamaan. Takaamalla sisäisen turvallisuuden se myös

ylläpitää ihmisten uskoa tulevaisuuteen. Hallitus linjaa talouspolitiikan kokonaisuudesta hallituskauden loppupuolelle budjettiriihessä elokuussa 2020 tuolloin vakiintuneen tilannekuvan mukaan. Se tulee kesän myötä muuttumaan nykyisen informaatiovarannon vahvistumisen myötä. Väistämättä samassa yhteydessä se myös alkaa linjata sosiaali- ja terveyspolitiikan tulevia suuntaviivoja uuden tilannekuvan valossa.

Sosiaalimenojen kohdentuminen

Sosiaali- ja terveyspolitiikka on hyvinvointi- ja terveyserojen supistamiseen tähtäävää voimavarojen keskitettyä uudelleenjakoa ja sääntelyä. Sen rahoittamiseen käytettävät julkiset varat ovat vuosikymmenestä toiseen nousseet. Ennen koronavirusta sosiaalimenot (joka kattaa myös terveydenhuollon kustannukset) lähentyivät 70 miljardia euroa. Historiallisesti sosiaalimenojen suhde bruttokansantuotteeseen – toisin kuin usein ajatellaan, se ei ole osuus – on vaihdellut talouden suhdanteiden mukaan. Syvimmissä lamoissa 1990-luvun alussa ja 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa suhdeluku on ollut noin 35 %.

Toistaiseksi ei ole tiedossa, mille tasolle sosiaalimenojen BKT – suhde asettuu koronavirukseen jälkeen. Mikäli BKT supistuu valtionvarainministeriön pidemmän taantuman ennusteiden mukaan, kansantalous supistuisi noin 12-13 % vuonna 2020, mikä vastaisi paluuta noin 2000-luvun alun tilanteeseen. Samalla julkinen velka lähentyisi 100 %:a. Julkista velkaa koskeva arvio ei ole poikkeuksellinen eurooppalaisessa vertailussa. Euroopan unionissa oli velkaantuneempiakin maita jo ennen koronavirusta. Suomen oloissa noin 100 %:n julkinen velka on kuitenkin poikkeuksellinen ja se altistaa Suomen talouspolitiikan kansainväliselle korkokehitykselle.

Sosiaalimenojen suhde BKT:een olisi vuositasolla noin 40 % 2020-luvun puoliväliin saakka. Se olisi Suomen historian korkein arvo ja myös tarkasteltuna poikkeuksellisen korkea. Sitä arvioitaessa on hyvä ottaa huomioon, että jo ennen koronavirusta Suomen sosiaalimenojen suhde bruttokansantuotteeseen oli yksi Euroopan ja maiden korkeimmista. Sen poikkeuksellista tasoa ei enää selitä erilaiset tekniset syyt, kuten etuuksien verotus ja laaja sosiaalimenokäsite. Se taustalla on Suomen väestörakenne ja vuosikymmenen ajan eteenpäin siirtyneet sosiaali- ja terveyspalvelu- ja sosiaaliturvan rakenneuudistukset, joihin yhdistyy hidas siirtyminen digitaalisempaan toimintamalliin. Ainoastaan työeläkeuudistukset on saatu tehty suunnitellussa aikataulussa ja sitä kuormittaa ennustettua alhaisempi työllisyys.

Sosiaali- ja terveyspolitiikka on Suomen ylivoimaisesti suurin politiikkakokonaisuus. Sen osuus kaikista julkisista menoista on vähitellen kasvanut. Siihen liittyvän erilaisen sääntelyn (kuten erilaiset laatua sekä taloudellisia ja ammatillisia intressejä turvaavat pätevyysvaatimukset ja lupamenettelyt) merkitys suomalaisten elämää ja elinkeinoelämän toimintaa ohjaavana tekijänä on myös merkittävää. Suomen tilan ja tulevaisuuden kannalta on keskeistä, kuinka nämä menot rahoitetaan ja miten voimavarat kohdennetaan eri elämäntilanteissa ja sosioekonomisessa asemassa olevien väestöryhmien kesken. Se on myös finanssipolitiikan kestävyyskannalta avainasemassa.

Suurin osa näistä sosiaalimenoista on sidottu työelämän ulkopuolella olevan väestön kohtaamiin sosiaalisiin riskeihin. Näitä ovat lapsuus, sairaus, vammaisuus ja työkyvyttömyys sekä vanhuus. Näihin ns. ensimmäisen aallon riskeihin liittyvät menot ovat perinteisesti olleet varsin vakaita, mitä tulee suhdannevaihteluihin. Suhdannevaihtelut eivät ole juurikaan

vaikuttaneet menojen määrään. Sama koskee koronavirusta. Sillä on kuitenkin ollut merkittäviä vaikutuksia erityisesti sairaus- ja vanhuusriskien rahoitukseen. (Lapsuuteen ja työttömyyteen ml. vammaisuuteen liittyvät muutokset ovat kokonaisuuden kannalta vähäiset, eikä niitä käsitellä tässä).

Sairaanhoitopiirien ja työterveyshuollon palvelujen kysyntä on merkittävästi vähentynyt, mikä näkyy näitä palveluja tuottavien organisaatioiden tuloksessa. Aiheutuneiden tulomenetysten kattaminen onnistunee julkisilta palveluilta yhdistämällä lomautukset lainanottoon ja maksujen korotuksiin. Yksityisten terveyspalvelujen tilanne on hankala, mikä näkyy pörssikurssien arvostuksissa ja tulosvaroituksissa. Uudet avaukset muun muassa etähoitossa voivat muokata tätä kuvaa, mutta keväällä 2020 tämä ei vielä näkynyt yritysten tulovirrassa. Työeläkkeissä pörssikurssien voimakas lasku ja osinkojen määrän vähentyminen kytkettynä työeläkemaksujen tilapäiseen laskuun ovat heikentäneet työeläkkeiden rahoituksen kestävyyttä poikkeuksellisella tavalla. Kriisissä on käytetty aikaisemmin kertyneet ns. EMU-puskureita. Tämä kokonaisuus on ainakin syksyyn saakka vakaassa tilassa ja yleensä työeläkkeissä on päästy yhteisymmärrykseen uudistusten rakenteesta ennen kuin kassan pohja on alkanut pilkottaa. Vaihtoehdot ovat työperäisen maahanmuuton lisääminen, pääomien käyttäminen ja maksujen korottaminen. Mikään näistä ei ole yhteiskuntapoliittisesti ongelmaton ratkaisu. Muita vaihtoehtoja ei kuitenkaan ole.

Herkemmin yhteiskunnalliseen muutokseen vastaavat työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen, koulutuksen kustannuksiin, asumiseen ja työttömyyteen liittyvät sosiaaliset riskit, jotka kohdentuvat enimmäkseen työikäiseen ja -kykyiseen väestöön. Historiallisesti näihin ns. toiseen aaltoon liittyvien sosiaalisten riskien kustannukset ovat jääneet murroksen jälkeen aikaisempaa korkeammalle tasolle, vaikka yhteiskunnallinen tilanne muuten palaisi ennalleen. Siten käy myös tällä kertaa.

Kolmannen ryhmän muodostavat maahanmuuttoon ja ylivelkaantumiseen liittyvät sosiaaliset riskit. Näiden kustannukset yleensä kasvavat laskusuhdanteissa ja niillä on muita sosiaalisia riskejä pidempi sopeutumis aika. Esimerkiksi kouluttamattoman maahanmuuttajan muuntuminen veronmaksajaksi kestää varsin pitkään ja ylivelkaantuneen tilanne taasoittuu yleensä vuosikymmenissä. Ryhmät ovat kuitenkin varsin hajanaisia.

Koronakriisin aikana toiseen aaltoon liittyvät menot ovat kasvaneet merkittävästi. Tältä osin sosiaali- ja terveyspolitiikka on toiminut odotetusti. Sosiaalisten riskien hallintajärjestelmät ovat toimineet automaattisina vakauttajina, eli ne ovat vastaanottaneet työttömyyden noususta aiheutuvia menoja. Lisäksi niihin liittyen on tehty päätöspäisiä uudistuksia. Menojen lisäys on kohdentunut ensin työttömyysriskiin, josta alkaa sitten vaihteittain valua asumiseen, koulutukseen ja työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen. Sillä on myös vaihteittain vaikutusta maahanmuuttoon ja ylivelkaantumiseen. Näihin kahteen riskiin liittyvät menot eivät täysimääräisesti näy sosiaalimenotilastoissa, koska ne kirjautuvat muille hallinnonaloille ja kotitalouksien kannettavaksi.

Kokonaisuutena tarkasteltuna sosiaali- ja terveyspoliittinen riskien hallintarakenne on ollut varsin kattava ja menorakenteeltaan voimakkaasti ekspansiivinen. Ennen koronavirusta olleet kaksi hallituskautta laajensivat etuuksien ja palvelujen käyttäjäkuntaa. Ne lisäsivät sosiaalimenoja merkittävästi ennen kaikkea demografisista syistä, mutta myös päätöspäisesti. Mikrotasolla etuuksien tasoon ja keston sekä palvelujen laatuun tehty leikkauk-

set lähinnä muuttivat makrotason kasvun kulmakerrointa. Koronakriisissä suurin osa menojen lisäyksistä on tapahtunut jo ennen koronakriisiä olemassa olleen institutionaalisen rakenteen sisällä. Tehnyt lisäykset kotona olevien henkilöiden ja työttömien tukeen ovat olleet tähän institutionaaliseen rakenteeseen verrattuna vähäisiä.

Sosiaali- ja terveystaloudessa mitään merkittäviä muutoksia ei enää tehdä uusiin sosiaaliin riskeihin vastaavia institutionaalisia rakenteita luomalla. Huomio on jo olemassa olevan, hallintajärjestelmäkohtaisen institutionaalisen rakenteen muokkaamisessa. Käytännössä se tarkoittaa riskikohtaisesti tapahtuvaa uudelleenjakoa ja sääntelyä kyseisen hallintajärjestelmän sisällä. Aikaisemmista kriiseistä esimerkkinä voi mainita vuonna 1995 tehdyt päätökset päivähoito-oikeuden laajentamisesta, joihin kytkeytyi kotihoidon tuen leikkaus. Samalla tavalla tapahtuu suurin osa muutoksista myös koronan jälkeisessä Suomessa. Nämä tulevat olemaan poikkeuksellisen poliittisen kamppailun kohteena.

Kaksi vuotta eteenpäin: Kotitalouden näkökulma

Valtaosalla suomalaisista on varsin pienet taloudelliset puskurit. Suomalaisten tulojakauma on voimakkaasti painottunut pienituloisten suuntaan jonkin verran köyhyysrajan yläpuolelle. Suurin osa suomalaisista on vain muutaman sadan euron kuukausittaisen puskurin varassa. Varallisuus on enimmäkseen vähäistä rajoittuen asuntoon ja autoon. Suuri osa ei pysty säästämään palkastaan tai etuuksistaan merkittäviä summia. Velkaantuminen on tavanomaista ja myös maksuhäiriöt yleisiä. Taloudellinen tilanne yleensä vakiintuu iän kertyessä, mutta entinen pyrkimys maksaa velat pois ennen eläkkeelle jäämistä ei enää merkittävältä vähemmistöltä onnistu. Osaltaan tähän vaikuttaa perintöjen siirtyminen myöhempään eliniän pidentyessä. Siten Suomessa on enenevässä määrin velkaantuneita eläkeläisiä.

Kotitalouksien toimintakyvyn kannalta olisi olennaista vähentää äärimmäistä niukkuutta, joka aiheutuu tulojen ja menojen pysyvistä epätasapainosta. Tämänkaltaisen niukkuus alentaa voimakkaasti toimintakykyä ja lisää lyhytjänteisyyttä. Toistaiseksi ei ole käytössä kyselyihin perustuvia tietoja kotitalouksien korona-aikana kohtaamasta niukkuudesta. Ennen kriisiä kerätyistä tiedoista selviää, että noin neljännes suomalaisista kärsi jatkuvasta niukkuudesta. Väistämättä tämä ryhmä kasvaa 2020-luvun edetessä, mikäli pakollisten menojen määrää ei saada alennettua asumiskustannuksia alentamalla ja siirtämällä liikkuamista joukkoliikenteeseen.

Keväällä 2020 kotitalouksien kulutusta mittaavat barometrit kertoivat kotitalouksien varautumisesta. Myös varsin turvatussa asemassa olevat kotitaloudet vähensivät kulutustaan. Niukemmassa tilanteessa olevista kotitalouksista osa on joko arvioinut työttömyyden lyhytaikaiseksi tai sitten ne eivät ole pystyneet sopeuttamaan menojaan tulojen tasolle. Siten ne "siltaavat" kulutustaan kulutusluotoilla, jotka korkokatto on nyt tehnyt aikaisempaa houkuttelevammaksi keskiluokkaiselle väestölle. Tämä on merkittävä ongelma, mikäli työttömyys pidentyy rakenteelliseksi.

Kuitenkin suurimmat haasteet syntyvät eri tekijöiden interaktiovaikutuksista. Mikäli asuntojen arvot laskevat aikaisempien taantumien tapaan, työttömyyden, velkaantumisen ja asuntojen laskevien arvojen välinen vuorovaikutus aiheuttaa rakenteellisen kriisin 2000-

luvulla asunnon hankkineille suomalaisille kotitalouksille. Samankaltainen interaktiovaikutus liittyy työttömyyteen, maahanmuuttajien kotoutumiseen ja velkaantumisen yhteensovittamiseen. Kumpaankin näistä interaktiovaikutuksista liittyy sosiaali- ja terveystaloudellisuuden perintä, mikä aiheuttaa maksuhäiriömerkintöjä ja osaltaan kuormittaa kotitalouksia.

Tutkimus toisensa jälkeen osoittaa, että niukkuuden lisääntyessä kotitaloudet arvostavat tuloja, työllisyyttä ja peruskulutusta. Erilaiset postmaterialistiset arvot korostuvat, vasta kun tulot, työt ja peruskulutus on taattu. Siten on varsin ilmeistä, että koronan jälkeinen aika Suomessa on materialismin aikaa suomalaisten suurelle enemmistölle, joilla tulot eivät vaivatta riitä menoihin, kertyneet pääomat kuluvat ja ylivelkaantuminen on tavanomaista. Henkisiin arvoihin keskittyvä postmaterialismi on toiveajattelua. Postmaterialistiset arvot rajautuvat kasvukeskuksiin ja suhteellisen vakaassa asemassa oleviin palveluammatteihin.

Kaksi vuotta eteenpäin: Yhteiskunnalliset jännitteet

Suomi on rakenteellisesti ja kulttuurisesti jakautunut maa, jossa on kansallisesti säädelty yhteiskunnallisia ristiriitoja edustuksellisen demokratian ja kolmikantaisen neuvottelujärjestelmän avulla. Edustuksellisen demokratian perusrakenteet ovat Suomessa vakaat. Kansallisella tasolla vakiintuneita käytäntöjä on kuitenkin haastanut sosiaalisen median voimakas nousu, jonka jakolinjoja poliittiset ryhmät ovat edukseen hyödyntäneet. Puolueiden kannatuksen vaihtelut ovat nopeutuneet ja poliittisen kentän valtasuhteiden muutokset ovat johtaneet merkittäviin muutoksiin hallituspohjissa. Kolmikantaisessa neuvottelujärjestelmässä palkkaneuvottelut ja muut kysymykset on keskusjärjestötasolla erotettu toisistaan, jos kohta keskusjärjestötason koordinaatio näyttää jatkuvan entisellään.

Vuosikymmenten kuluessa on toistuvasti tutkittu suomalaisten välisiä jännitteitä. Näissä on ollut pitkään jatkuvuutta. Suomalaisten mielestä ylivoimaisesti tärkeimmät jännitteet sijoittuvat rikkaiden ja köyhien väliin. Tähän jakolinjaan liittyy myös poikkeuksellisen voimakkaita epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Suomalaiset ovat varsin yksituumaisesti sitä mieltä, että yhteiskunta on epäoikeudenmukainen ja varallisuus- ja tuloerot ovat liian suuria.

Lamavuodet eivät yleensä lisää väestöryhmien välisiä jännitteitä. Pikemminkin kokemus samassa veneessä olemisesta on usein korostunut. Lama luo myös yhteenkuuluvuutta. Varsin usein hallitukset saavat kiitosta johtajuudesta ja työmarkkinaosapuolet kykenevät paineen alla tekemään nopeita päätöksiä. Näin on tapahtunut muun muassa 1977, 1992 ja 2009 ja näin näyttäisi tapahtuvan myös koronakriisin aikana. Vakiintunut tapa ”kokoontua lippujen alle” syvissä kriiseissä toteutui myös Suomessa keväällä 2020. Kansalaisten mielestä hallitus on osoittanut tarvittavaa johtajuutta.

Ristiriidat kärjistyvät vasta laman pohjan hellittäessä ja julkisen vallan alkaessa vakauttaa toimintaansa, mikä edellyttää tulojen ja menojen uudelleenkohdentamista. Keskeinen haaste on toistuvasti ollut eräiden ryhmien kyky hyödyntää murrosta tuottavuuden ja tulojen lisäämiseen, mikä on taas aiheuttanut katkeruutta muissa ryhmissä. Murrosten jälkeinen tulojen ja varallisuuden lisäys on aiheutunut pitkälti teknologisten innovaatioiden ja institutionaalisten muutosten välisestä vuorovaikutuksesta, tyypillisenä esimerkkinä informaatioteknologian käyttöönoton kytkeminen tulo- ja pääomaverotuksen erottamiseen

sekä listaamattomien yritysten osinkojärjestelyihin. Näitä on eri tavoilla pyritty oikeuttamaan hivenen humoristisillakin väitteillä varallisuuden valumisesta alaspäin eri väestöryhmille, mutta lopputuloksena on joka tapauksessa ollut ensin tuloerojen voimakas kasvu ja sitten vakiintuminen aikaisempaa korkeammalle tasolle.

Koronan jälkeisenä ajanjaksona tapahtuu myös vaurauden kasautumista edistävien teknologisten ja institutionaalisten uudistusten kietoutumista. Tämä puolestaan kytkeytyy julkisen talouden tasapainottamiseen tähtääviin toimenpiteisiin. Uuden kasvun hedelmät eivät jakaudu tasan: ensin hyötyvät yrittäjät, sitten keskiluokka, pikkuhiljaa muut palkansaajat, ja etuuksien ja palvelujen käyttäjille ei ole luvassa merkittäviä lisäyksiä. Kasvun hedelmien epätasaisesti jakautumisesta aiheutuvan jännitteen hallinta tulee olemaan merkittävä poliittinen haaste, varsinkin kun sen hyödyntäminen vaalikamppailussa on tavanomaista.

Kuitenkin tätäkin tärkeämpi kysymys on työmarkkinoiden ja perherakenteiden eriarvoisuutta ylläpitävät prosessit. Sosiaalinen liikkuvuus on Suomessa ollut perinteisesti vertailevasti vahvaa. Tästä huolimatta asemat työmarkkinoilla ja kotitalouksien asemassa siirtyvät sukupolvelta toiselle. Ihmiset kytkeytyvät sukupolvien ketjuun, mikä näkyy myös työmarkkinoilla ja sukupolvien välisessä varallisuuden ja erilaisten pääomien siirtymisessä. Myös koronan jälkeen eräät ryhmät menestyvät paremmin kuin toiset, koska heillä on työmarkkinoilla ja kotitalouksissa rakenteellisia vahvuuksia, joita muilla ei ole. Siten Suomi on myös tulevaisuudessa rakenteellisesti eriarvoistunut yhteiskunta.

Tulevaisuuden uudistamista ohjaa myös sopeutumiskyvyn ja odotusten välinen jännite. Kotitalouksien välillä on huomattavia eroja, kuinka hyvin tai huonosti ne pystyvät sopeutumaan uuteen tilanteeseen, jota luonnehtii pitkäkestoinen niukkuus ja tulevaisuuden epävarmuus. Ei ole myöskään syytä olettaa, että kaikkien kotitalouksien investoinnit koulutukseen, kuntoutukseen ja työnhakuun ovat tuottavia. Samassa tilanteessa ja yhtä aktiivisten kotitalouksien investoinnit voivat tuottaa hyvin erilaisia lopputuloksia. Murrosaikoina satumalla (hyvällä ja huonolla onnella) on näissä valikoitumisprosesseissa huomattava rooli ja erityisesti hyvillä asioilla on taipumusta kasautua.

Kaksi vuotta eteenpäin: Julkisen talouden näkökulma

Eräs suomalaisen yhteiskunnan vahvuuksista on julkisen vallan kyky ohjata institutionaalisen rakenteen uudistamista. Tämä alkaa olla poikkeuksellista läntisessä maailmassa, jossa yritysten ja kotitalouksien välinen vuorovaikutus on johtanut valtion joutumiseen sivuraiteelle yhteiskuntien uudistamisessa. Suomen poikkeuksellisuutta on voitu selittää eri tavoilla. Eräs näistä selityksistä on poikkeuksellisen vahva luottamus julkiseen valtaan, joka puolestaan kytkeytyy julkisen vallan laatuun ja toimeenpanokykyyn. Toinen selitys on suhteellisen pienet väestöryhmien väliset erot ja väestön vähäisyys, mikä mahdollistaa sosiaalisten riskien kollektiivisen hallinnan.

Toisaalta edessä on julkisten menojen kasvua hillitseviä uudistuksia. Nämä kohdistuvat väistämättä myös sosiaalimenoihin, sillä noin puolet julkisista menoista on sosiaalimenoja. Mikäli huomioon otetaan myös työllisyyteen ja koulutukseen kytkeytyvät sosiaaliluoteiset menot, sosiaalimenojen osuus on reilusti yli puolet. Siten sosiaalimenot eivät ole suojassa leikkauksilta. Keskeinen yhteiskuntapoliittinen kysymys on, missä määrin sosiaalimenot syrjäyttävät muita julkisia menoja tai päinvastoin, sosiaalimenot syrjäyttävät muita julkisia

menoja. Kasvuhakuisessa yhteiskunnassa sosiaalimenojen osuuden kasvua tulisi hillitä ennen kaikkea ”ensimmäisen aallon” sosiaalisten riskien hallintajärjestelmässä.

Julkisiin menoihin liittyy myös toinen merkittävä piirre. Suuren laman (1991-1993) jälkeisten sosiaali- ja terveyspolitiikan rahoitusrakenteiden uudistusten ja yhteiskunnallisten muutoksen seurauksena pienituloisin väestönosa on työikäistä väestöä, jonka etuudet ovat pitkälti valtion ja palvelut pitkälti kuntien rahoittamia. Valtio vastaa julkisesta velasta ja velkaantuu merkittävästi koronakriisin seurauksena. Mahdollisuudet valtion menoja lisääviin uudistuksiin ovat näkyvissä olevassa tulevaisuudessa niukahkot. Toisaalta on kuitenkin pidettävä mielessä, että julkinen velka ei nykyisellä korkotasolla ole suomalaisen sosiaali- ja terveyspolitiikan kannalta hallitsematon ongelma. Velkaa voidaan siirtää eteenpäin, jolloin maksettavaksi jäävät suhteellisen maltilliset korkomenot. Siten sen kanssa pärjätään ainakin kuluva vaalikauden loppuun.

Suurempi haaste on julkisen talouden alijäämä, mikä näyttäisi muuntuvan Finanssipoliittisen sopimuksen ja suomalaisen vakautta arvostavan talouspoliittisen perinteen kannalta ongelmalliseksi. Aikaisemmin Suomi on vakauttanut julkista talouttaan sosiaaliturvarahastoilla. Koronakriisin myötä sosiaaliturvarahastot painuvat tilastohistoriassa ensimmäistä kertaa alijäämäisiksi, kun työttömyyden ja lomautusten lisääntyminen kasvattaa etuusmenoja ja työeläkemaksua alennetaan. Työeläkemaksun palauttaminen aikaisemmalle tasolle on varsin haastavaa poliittisesti, kun elinkeinoelämä pyrkii palauttamaan kansainvälistä kilpailukykyään. Samaten kuntatalous, jonka mahdollisuudet kattaa alijäämää velalla on sekä lainsäädännön että rakenteellisen alijäämän rajoittama, edellyttää rakenteellisia menojen vähennyksiä.

Julkisen talouden alijäämäennusteet ovat vaihdelleet merkittävästi koronakriisin keston mukaan. Huhtikuussa 2020 tehtyjen valtiovarainministeriön ennusteiden mukaan Suomen julkisen talouden rakenteellinen alijäämä ylittää 3 %:n tavoitteen vuoteen 2024 saakka. Mikäli talous- ja rahaliitossa mukana olevat jäsenmaat pitävät aikaisemmat sitoumuksensa, alijäämän umpeen kurominen on väistämätöntä ja välttämätöntä. Toistaiseksi ei ole Eurooppa-neuvoston linjauksia, jotka poikkeaisivat tästä perustavoitteesta. Suomen kohdalla alijäämää painaa isommaksi myös hallitusohjelman linjaukset ja trilemmen paino.

Suomalaisessa politiikkamallissa perinteinen tapa ratkaista tämänkaltainen umpikuja on politiikkaohjelma, joka muodostuu hallituksen ja työmarkkinaosapuolten neuvottelemasta politiikkapaketista. Kokemuksia tästä on Sorsan toisen hallituksen osalta hätätilahallituksen jälkeiseltä ajalta, Ahon hallituksen osalta Suuren laman ajalta ja Kataisen hallituksen ajoilta kansainvälisen finanssikriisin jälkeen. 2020-luvun Suomessa tämänkaltainen keskitetty ratkaisu ei välttämättä ole paras mahdollinen. Parempaakaan ei kuitenkaan ole tarjolla. Se olisi kuitenkin myös perinteiseen tapaan syytä kytkeä yhtäältä päätöksentekoprosessiin ja toisaalta kansallisen konsensuksen rakentamiseen. Nämä kaksi kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa.

Viisi vuotta eteenpäin: Mahdollisuudet

Yhteiskunnalliset ja taloudelliset kriisit eivät yleensä tuota elämänmahdollisuuksia (life chances) lisääviä uusia avauksia. Toki voidaan ajatella kriisin olevan innovaatioiden äiti. Väite kuitenkin sopii lähinnä eräisiin elinkeinoelämän korkean tuottavuuden sektoreihin,

joissa kilpailu jättää tilaa innovaatioille ja markkinat konsolidoituvat yritysfuusioiden myötä. Kriisi ei lisää julkisen sektorin toiminnallista innovatiivisuutta. Myöskään 1990-luvun lama ei näin tehnyt. Kotitalouksien osalta lisääntyvä niukkuus lisää olennaisesti enemmän ahdistusta kuin innovatiivisuutta. Vain pieni osa suomalaisista alkaa tämän kaltaisessa tilanteessa innovatiiviseksi. Suomella on kuitenkin yksi suhteellinen vahvuus, jota voi edelleen hyödyntää. Se on kyky muuntaa elintaso elämänlaaduksi.

Suomessa oli ennen koronakriisiä suhteellisen matala henkeä kohden laskettu elintaso, joka kytkeytyi korkeaan elämänlaatuun. Useimmissa selkeästi korkeamman elintason saavuttaneissa yhteiskunnissa oli merkittävästi matalampi elämänlaatu. Tämä usein havaittu tulos on eräin osin ongelmallinen, sillä siinä suhteutetaan yksi lukuarvo (elämään tyytyväisyyteen asteikolla 1-10 makrotason keskiarvomittariin (henkeä kohden laskettu bruttokansantuote). Elämän tyytyväisyys mitataan asteikolla, jossa on kiinnitettynä matalin ja korkein arvo. Se on myös yhdellä kysymyksellä mitattava mittari, jolloin sen sisällä on paljon ymmärryseroista aiheutuvaa vaihtelua.⁴ BKT muodostuu lukuisista osasista ja luku voi periaatteessa kasvaa loputtomasti. Välttämättä kaikki BTK:een laskettava toiminta ei ole mielekästä (esimerkiksi mainonta), julkisen kulutuksen laskenta on puutteellista ja siitä tunnustusti puuttuu palkaton työ ja ympäristön kuluminen. Se ei myöskään ole kovin hyvä arvioimaan sosiaalisen median kaltaisten ilmiöiden kasvuvaikutuksia. Se kuitenkin on paras mahdollinen elintason mittari epätäydellisessä maailmassa.

Mittaamiseen liittyvistä haasteista huolimatta perustulos alhaisen elintason ja korkean elintason välisestä yhteydestä on kuitenkin varsin kestävä. Yhteiskuntapoliittisesti merkittävä teema koronan jälkeisessä yhteiskunnassa on, onko nykyisillä voimavaroilla mahdollistaa saavuttaa enemmän elämänlaatua. Elämänlaatua edistävä politiikka on periaatteessa mahdollista, sillä elintason ja elämänlaadun väliset mekanismit tunnetaan varsin hyvin. Kotto tasa-arvoisuus, pienet statuserot, turvallisuuden tunne, luotettava julkinen hallinto, kansalaisten välinen luottamus ja auttamisen tukeminen kaikki edistävät kansalaisten elämänlaatua. Kaikki nämä ovat myös julkisen vallan toimenpiteiden piirissä edelleenkin olevia asioita. Useimpia niitä on myös mahdollista edistää politiikan toimenpiteillä tai ainakin julkinen valta voi pidättäytyä niiden perustaa haurastuttavista toimenpiteistä.

Käytännössä Suomen julkinen valta ei ole toistaiseksi osoittanut erityistä kyvykkyyttä elintason ja elämänlaadun yhteen kytkemisessä. Ilmeinen ongelma on hallinnollisten rakenteiden kytkeminen ilmiöpohjaiseen toimintaan ja uudistusten tekeminen hankkeilla ja projekteilla rakenteellisten uudistusten sijasta. Hallinnollisesti ei ole myöskään ongelmatonta löytää yhteyttä uudistusten ja elämänlaadun muutosten välillä, mikä vähentää uudistusten onnistuneisuuden arviointia.

Hankkeet puolestaan ovat yleensä hallituskauden pituisia ja suhteessa perustoimintaan niukasti resursoituja, eikä niillä ole merkittävää institutionaalista rakennetta vivuttavaa vaikutusta.

⁴ Ihmiset ymmärtävät tyytyväisyydellä erilaisia asioita ja välttämättä sama käsite ei käänny samalla tavalla eri maissa. Mikäli elämään tyytyväisyyttä mitataan moniulotteisella ja enemmän elämän kukoistusta mittaavalla kysymyspatterilla, Suomi ei enää eroa edukseen muiden kehittyneiden länsimaiden joukossa.

Toinen mahdollinen uudistamisen alue on investoiminen vaikuttavuuteen. Julkisen vallan toimenpiteissä taloudelliset taantumat eivät yleensä kytkeydy innovatiivisiin ratkaisuihin. Leikkaukset kohdentuvat toimintamäärärahoihin, mikä vähentää henkilöstön mahdollisuuksia tehdä erilaisia investointeja, varsinkin kun organisaatiot pyrkivät jatkamaan ydintoimintojaan. Sama henkilöstö käyttää aikaisempaa pienempää toimintamäärärahaa ja pyrkii yleensä jakamaan pienemmän summan samaan määrään eri kohteita. Erityisen haastavaa tämä on tilanteessa, jossa jotakin määrärahaa jaetaan eri kohteiden kesken. Erilaisten kärkein määrä kasvaa ja jaettavat summat pienenevät. Vaikutus kertaantuu sitten hankkeissa niin, että määräraha riittää lähinnä henkilöstön palkkaukseen ja tilakustannuksiin. Siten lama yleensä edistää enemmänkin säilyttävää kuin uudistavaa toimintaa.

Vaikuttavuusinvestoinnit (Social Invest Bond) SIB on suhteellisen hyvin toimiva tapa kytkeä niukkenevat voimavarat ja toiminnan vaikuttavuus toisiinsa. Toistaiseksi se on useilla alueilla osoittautunut perinteisiä toimintatapoja vaikuttavamaksi tavaksi uudistaa palvelujärjestelmän toimintaa. Se on myös sovellettavissa esimerkiksi yksinäisyyden vähentämiseen. Suomen ei tarvitse aloittaa tätä tyhjästä, sillä Isossa Britanniassa on jo kehitetty lukuisia vaikuttavaksi osoitettuja työtapoja. Samaten voidaan hyödyntää yksinäisyyden vähentämiseen suunnattua STEA-rahoitusta valitsemalla hankkeista vaikuttavimmiksi osoittautuneet. Vaikuttavuusinvestoinnit voisivat olla se julkisen vallan käytössä oleva vipu, jota se voisi normien, rahoituksen ja informaatio-ohjauksen ohella käyttää palvelu- ja tulonsiirtojärjestelmien uudistamisessa. Sen hyödyntäminen kuitenkin edellyttäisi kuntien kouluttamista hankintojen tekemiseen ja eräiden hankintasäännösten uudistamista.

Viisi vuotta eteenpäin: Yhteiskunnalliset jakolinjat

Sosiaali- ja terveystalouden uudistaminen on toistaiseksi jaettu sosiaali- ja terveyspalvelujen ja sosiaaliturvan kokonaisuudistuksiin. Jako on luonteva sikäli, että se noudattaa perinteistä jakoa palveluihin ja tulonsiirtoihin, mikä myös vastaa ministeriön hallintorakenteita ja yhteiskunnan valtarakenteita. Se on kuitenkin kansalaisten kannalta sikäli virheellinen, että kansalaisten kohtaamien sosiaalisten riskien näkökulmasta tulonsiirrot ja palvelut (sekä niitä täydentävä sääntely) muodostavat yhden, riskikohtaisesti integroidun kokonaisuuden. Uudistusten eritahtinen ja -tasoinen eteneminen ei parhaalla mahdollisella tavalla supista hyvinvointi- ja terveyseroja. Pikemminkin se tuottaa uusia rajapintoja ja valtarakenteita, jotka jäykistävät toimintaa ja johtavat työnjakoa täydentävän yhteistoiminnan (ja hallintokustannusten) kysynnän kasvuun.

Uudistusten aallossa on myös toinen rakenteellinen virhe. Siinä kytketään terveys- ja sosiaalipalvelut yhä tiiviimmin yhteen. Kuitenkin on varsin ilmeistä, että näiden kahden sektorin mittakaavaedut ja mekanismit ovat enenevässä määrin eriytymässä eräitä poikkeuksia (kuten vammais- ja vanhuspalvelut) lukuun ottamatta. Siten vaikka sosiaali- ja terveyspalvelut ovat historiallisesti, institutionaalisesti ja valtapoliittisesti kytkeytyneet toisiinsa, kokonaisuus muodostuu enenevässä määrin epäsuhtaiseksi terveyspalvelujen keskittyessä mittakaavaetujen mukaan ja sosiaalipalvelujen muuttuessa yhä yksilökohtaisemmiksi.

Kansalaisten hyvinvoinnin ja terveyden sekä toimintakyvyn kannalta olisi mielekkäämpää lähentää sosiaalihuoltoa soveltuvien osien työllisyyspolitiikkaan. Sosiaalihuolto sosiaalisen kuntoutuksen, kuntouttavan työtoiminnan ja eräiden muiden palvelujen sekä toimeentulo-

tuen kera muodostaisivat aktivointi- ja työllisyyspalvelujen johdonmukaisen kokonaisuuden. Samaan kokonaisuuteen voisi liittää myös varhaiskasvatuksen ja elinikäisen koulutuksen. Se olisi myös työllisyyden edistämisen kannalta varteenotettava kokonaisuus.

Viisi vuotta eteenpäin: Uudelleenjako ja markkinat

Eräs merkittävä uudelleenjaon rajapinta on voimavarojen keskitetyn uudelleenjaon ja markkinapohjaisen toiminnan yhteensovittaminen. Historiallisesti ja vertailevasti uudelleenjaon ja markkinapohjaisten valintojen yhteensovittaminen on useimmiten onnistunut ilman suurempia ongelmia, mikäli julkinen valta on kyennyt ja halunnut estää palvelujen ja tulonsiirtojen eriytymisen yhteiskunnallisten jakolinjojen mukaan. Kriisien yhteydessä on vahvoilla ryhmillä pyrkimystä rakentaa ryhmävakuutus pohjaisia tai työnantajasidonnaisia täydentäviä järjestelmiä (kuten poikkeuksellisia irtisanomisehtoja, työterveydenhuoltoa, asumisetujärjestelmiä ja täydentäviä ammatillisia työeläkejärjestelmiä), jotka kompensoivat koko väestölle riskikohtaisesti rakennetuissa riskinhallintajärjestelmissä tehtyjä leikkauksia. Tavanomaisina esimerkkeinä voidaan mainita täydentävät eläkejärjestelmän ja hoivavakuutukset. Tämänkaltaista eriytymistä olisi syytä välttää, mikäli politiikan tavoitteena on pitää kaikki suomalaiset samassa veneessä ja vahvistaa riskinhallintajärjestelmien rahoitus pohjia.

Toinen merkittävä rajapinta muodostuu hyvinvointivaltion ja sisämarkkinoiden neljän vapauden (tavarat, palvelut, pääomat ja ihmiset/työvoima) välille. Vuosituhannen vaihteen jälkeen on haettu tasapainoa uudelleenjaon ja vapauksien välille. Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisujen perusteella on määritetty ns. solidaarisuuden alue, joka on eurooppalaisessa katsannossa sosiaaliturvaa. Tämä määrittely on ollut jonkin verran suomalaista käytäntöä suppeampi. Monet suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden alueet ovat solidaarisuuden ulkopuolella. Siihen ei myöskään ole sisällytetty kansanterveyden edistämisen, alkoholin saatavuuden sääntelyn ja rahapelipolitiikan kaltaisia kokonaisuuksia. Tämän asiakokonaisuuden muutokset ovat ennakoimattomia myös tulevaisuudessa, sillä tuomioistuin ottaa arvioissaan huomioon teknologisen kehityksen, sisämarkkinoiden mahdollisuudet ja jäsen maiden uudet avaukset. Myös tällä alueella olisi syytä varautua poikkeuksellisiin murroksiin.

Lopuksi

Suomalaisen hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveystaloudellinen järjestelmä on monelta osin riittävän toimintakuntoinen. Korona ei vaikuta näihin riskinhallinnan rakenteisiin juurikaan. Mahdolliset kielteiset muutokset liittyvät palvelujen laatuun ja tulonsiirtojen kestoön. Palveluja on jonkin verran vähemmän saatavilla ja etuuksien kesto on aikaisempaa lyhyempi. Nämä muutokset eivät kuitenkaan muuta hallintarakenteiden luonnetta tai rakennetta. Itse asiassa ne palauttavat hallintajärjestelmiä muutaman vuoden tai korkeintaan vuosikymmenen taaksepäin. Myös silloin Suomi oli hyvinvointivaltio.

Kaiken kaikkiaan monella alueella pätee vanha viisaus ”älä korjaa, jollei se ole rikki”. Samalla on kuitenkin sekä uhkakuvia että käyttämättömiä mahdollisuuksia. Näitä on käsitelty edellä. Suurimmalta osalta uhkakuvat ja mahdollisuudet kytkeytyvät toisiinsa. Yleisemmin

suurin yksittäinen riski liittyy pyrkimyksiin tehdä uudistukset välittömästi alkavana syksynä. Tämä on monella tapaa liian haastavaa, koska tulevaisuuden tilannekuva on vielä epäselvä. Liian negatiiviseen tilannekuvaan perustuvat uudistukset muokkaavat myös kotitalouksien, julkisen vallan ja elinkeinoelämän toimintamalleja tavalla, joka saattaa osaltaan pidentää taantumaa. Liian positiivisen tilannekuvan aiheuttamat ongelmat eivät ole yhtään pienempiä. Silmien sulkeminen edessä olevalta julkisen talouden vakauttamiselta aiheuttaa massiivisia vakauttamistarpeita pidemmällä aikavälillä. Siten olisi parasta nyt vielä hetki hengähtää ja rakentaa luotettavampaa tilannekuvaa syksyyn 2021 saakka. Vasta sen jälkeen on päätöksenteon aika.

Koronapandemian vaikutuksia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon näkökulmasta

Piispa Seppo Häkkinen, Suomen evankelis-luterilainen kirkko

Johdanto

Paljaalle silmälle näkymätön virus on aiheuttanut maailmanlaajuisen kriisin. Koronapandemia on muuttanut suomalaista yhteiskuntaa nopeasti ja syvästi, joskin sen vaikutusten pysyvyyttä on vaikea arvioida. Pandemia on pakottanut elämään epätietoisuuden sumussa ja pelossa: torjuttava vaara ei näy, se ei ole tunnettu eikä sen kestosta ole tietoa. Sosiaalisesta eristäytymisestä on tehty käyttäytymisen perusmalli. Elämän perusedellytykset ovat uhattuina: terveys, läheiset ihmissuhteet, työ, toimeentulo. Näin pandemia koettelee elämän jatkuvuutta, merkityksellisyyttä, luottamusta ja toivoa.

Kokonaisturvallisuus on suomalainen yhteistoimintamalli kriisien kohtaamiseksi. Se tarkoittaa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamista viranomaisten, elinkeinoelämän sekä järjestöjen ja kansalaisten yhteistoimintana. Myös uskonnollisilla yhteisöillä on tärkeä tehtävä kokonaisturvallisuuden ylläpitämisessä.

Kirkon (tässä lausunnossa tarkoitetaan kirkolla Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa, ellei erikseen mainita) tehtävät poikkeusoloissa voidaan kiteyttää neljään osa-alueeseen.

1. Kirkko huolehtii perustehtävänsä (kirkkolaki 4:1) toteuttamisesta kaikissa olosuhteissa. Kriisitilanteissa hengellisen sanoman ja toiminnan, sielunhoidon ja diakonian tarve kasvaa.
2. Henkinen tuki ja huolto (henkisen kriisinkestävyys, resilienssin vahvistaminen) on kirkon tehtävä osana yhteiskunnan psykososiaalisen tuen kokonaisuutta ja kriisien uhrien auttamista kaikissa turvallisuustilanteissa. Tämä tarkoittaa sanojen ja merkityksen antamista, menetyksen, surun ja epävarmuuden käsittelyä sekä toivon tuomista tilanteeseen. Henkinen huolto ja siihen varautuminen on seurakuntien lakisääteinen tehtävä (kirkkolaki 25:15a).
3. Hautaustoimi on yhteiskunnan kirkolle antama tehtävä, joka tekee seurakunnista olennaisen osan vainajien huollon ketjua. Hautausmaiden ylläpitäminen on seurakuntien lakisääteinen tehtävä (hautaustoimilaki 3 §).
4. Kirkko osallistuu poikkeusoloissakin viranomaisyhteistyöhön, huolehtii osaltaan viestinnästä, osallistuu evakuointiin, tarjoaa käyttöön tiloja ja hoitaa muita sille uskottuja tehtäviä.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko toimii ja sillä on koulutettuja työntekijöitä Suomen jokaisessa kunnassa. Tämän takia kirkolla on mahdollisuus koota tietoa suomalaisten henkisestä kriisinkestävytydestä valtakunnallisesti. Seurakunnan työntekijät ovat mukana monialaisissa verkostoissa, mikä tukee avun antamisen mahdollisuuksia. Erityisesti kirkon diakoniatyössä kohdataan niitä, joiden ääni ei välttämättä tule kuuluville yhteiskunnassa. Seurakuntien työn kautta on kaiken kaikkiaan mahdollisuus saada tietoa suomalaisten hyvinvoinnista myös sellaisilta ryhmiltä, joilta tietoa ei ole helposti suoraan saatavissa.

Seuraavassa tarkastelen koronapandemian vaikutuksia suomalaisten eksistentiaaliseen pohdintaan ja uskonnollisuuteen sekä arvoihin. Samalla pohdin pandemian lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutuksia yhteiskunnassamme ja kansainvälisesti. Koronakriisin vielä kestäessä seurauksia on mahdoton arvioida kovin tarkasti. Lopuksi esitän toimenpide-ehdotuksia.

Eksistentiaaliset kysymykset ja uskonnollisuus

Eksistentiaaliset ja elämänkatsomukselliset pohdinnat ovat lisääntyneet koronapandemian aikana. Koronaviruksen myötä kuolemanpelko ja epävarmuus koskettavat suurta osaa ihmisistä. Kuormittavuutta lisäävät covid-19 -taudin arvaamattomuus ja epävarmuus poikkeusolojen kestosta. Kriisiaika ja eristyksissä olo nostavat esiin ihmiselämän perimmäisiä kysymyksiä. Pitkään jatkuva poikkeustila rasittaa ihmisen psyykkistä jaksamista. Mielen-terveysongelmat saattavat pahentua, itsemurhariski kasvaa.

Itä-Suomen yliopistossa käynnissä olevan kansainvälisen tutkimuksen [Merkityksen löytäminen pandemian aikana](#) mukaan lähes puolet suomalaisista vastaajista kertoi tulleen tietoisemmaksi omasta kuolevaisuudestaan pandemian aikana. Yliopistonlehtori Suvi-Maria Saarelainen toteaa, että elämän haurauden ymmärtäminen on vahvistunut. ”Pandemiauutisoinnissa uhkakuvat ovat korostuneet, ja se varmasti on vaikuttanut ihmisten ymmärrykseen siitä, että oma elämäkin on jollakin tavalla ohikiitävää. Yleensä kuolema on yhteiskunnassamme putsattu pois näkyvistä, mutta nyt yhtäkkiä se on tullut siihen arkeen ja tuonut vahvemmin ymmärryksen omasta kuolevaisuudesta.”

Kirkon tutkimuskeskuksen 3.-5.4.2020 tekemän [Suomalaisten henkinen kriisinkestävyys](#) -kyselyn mukaan joka kolmas suomalainen (35 %) koki, että huoli omasta tai läheisen kuolemasta kuormittaa erittäin paljon tai paljon. Kuolemaan liittyvä pelko oli laajasti jaettu kokemus, sillä vain seitsemän prosenttia ilmoitti, että huoli omasta tai läheisen kuolemasta ei lainkaan kuormittanut. Erityisesti nuorelle sukupolvelle koronapandemia on tuonut elämän rajallisuuden konkreettiseksi uudella tavalla.

Pitkään lisääntynyt hyvinvointi on työntänyt kuoleman pois mielestä ja painottanut ennemminkin nuoruutta ja tehokkuutta. Tuottavuutta ja mielihyvää korostava kulutuskulttuuri etäännyttää elämän peruskysymyksistä. Koronaviruskriisi on konkreettinen muistutus siitä, että ihmisen elämä on hauras ja jokainen ihminen on haavoittuvainen. Pandemia on pakottanut pohtimaan elämän peruskysymyksiä – kuten kuolemaa, kärsimystä, vastuuta, mieltä ja merkitystä – paitsi yksilönä myös koko yhteisönä.

”Merkityksen löytäminen pandemian aikana” -kyselyn mukaan vajaa kolmannes suomalaisvastaajista koki pandemian muuttaneen häntä ihmisenä. Ajan myötä selviää, kuinka pysyväksi kokemus muutoksesta jää.

Kun koronapandemia on nostanut esiin peruskysymykset, se on vaikuttanut myös suomalaisten uskonnollisuuteen. Tämä näkyy osallistumisessa sekä julkiseen että yksityiseen uskonnonharjoittamiseen.

Koronakriisin alussa piispat ohjeistivat seurakuntia viettämään jumalanpalveluksia ilman seurakuntalaisia ja striimaamaan ne internettiin. Striimatut jumalanpalvelukset ja muut tilaisuudet ovat koonneet suuria osallistujamääriä, usein enemmän kuin osallistujia olisi tullut kirkkoon paikanpäälle. Esimerkiksi Oulussa maaliskuun 2020 lopussa esitetty Tulevaisuuteen ja toivoon -konsertin suora lähetys keräsi 19 000 katsojaa ja tallennekatselut mukaan lukien konsertin on nähnyt 40 000 ihmistä.

Sekä Yle että Kirkon viestintä ovat pandemian aikana saaneet yhteenottoja, joissa toivotaan radioon ja televisioon lisää hartausohjelmia. Huoli läheisistä, omasta terveydestä tai toimeentulosta näyttävät lisänneen hartausohjelmien merkitystä niin radion kuuntelijoille kuin television katsojille. Lisääntynyt mielenkiinto sekä onnistunut tarjonta näkyvät erityisesti televisiojumalanpalvelusten katsojamäärissä, vaikka samaan aikaan suurin osa seurakunnista striimaa jumalanpalveluksiaan. Koronakriisin alussa päätettiin, että aiemmin vajaan 40 kertaa vuodessa lähetetty televisiojumalanpalvelus toteutetaan viikoittain. Katsojien määrä on enimmillään lähes kaksinkertaistunut edellisvuodesta. Helsingin Sanomat (10.5.) uutisoi: ”Television jumalanpalvelus takoo katsojaennätyksiä.”

Kirkkojen sulkemisen ovat monet kokeneet ahdistavana. Se kertoo kirkkorakennuksen symbolisesta ja turvallisuutta tuovasta merkityksestä. Oma kotikirkko vahvistaa identiteettiä: kirkko on keskellä kylää. Kirkkojen sulkemisen velvoite on ennen kokematonta, sillä sotienkin aikana jumalanpalvelukset voitiin toimittaa kirkoissa. Seurakuntiin tulneiden yhteydenottojen perusteella yhteisen messun ja ehtoollisen vieton puuttumisen on moni kokenut kipeästi. Messulla on hoitava, yhteisöllinen merkitys.

Seurakunnissa on osattu nopeasti sopeutua muuttuneeseen tilanteeseen myös kirkollisten toimitusten toteuttamisessa: hautajaiset, kasteet ja avioliittoon vihkiminen on toimitettu pienen ryhmän läsnä ollessa. Laajempi läheisten ja ystävien joukko on tavoitettu videoyhteyden avulla. Tämä saattaa muuttaa näiden juhlien luonnetta tulevina vuosina.

Kirkon tutkimuskeskuksen kyselyn mukaan rukoileminen on säilynyt ennallaan koronapandemian aikana. Sen sijaan ”Merkityksen löytäminen pandemian aikana” -tutkimuksen mukaan neljä kymmenestä kertoi rukoilleensa tavanomaista enemmän. Lähes puolet vastaajista ilmoitti, että rukous tuo heille lohtua pandemian aikana. Vaikka avoimen nettikyselyn yleistettävyyteen liittyy rajoituksia, näyttää useissa selvityksissä olevan havaintoja rukoilemisen lisääntymisestä.

Maaliskuun puolivälissä 2020 Maailman terveysjärjestö WHO totesi, että koronavirus on levinnyt pandemiaksi. Pian sen jälkeen Google-haut rukousta merkitseville sanoilla lisääntyivät ennätyslukemiin eri puolilla maailmaa. Taloustieteen apulaisprofessori Jeanet Bentzen Kööpenhaminan yliopistosta selvitti tutkimuksessaan [In Crisis, We Pray: Religiosity and the COVID-19 Pandemic](#), että ihmiset hakevat internetistä enemmän rukouksia kuin

kertaakaan viimeisten viiden vuoden aikana. Rukoushakujen kasvu ei selity sillä, että eristäytyneet ihmiset kaiken kaikkiaan googlaavat enemmän asioita. Googlen tilastojen mukaan rukousaiheiset haut ovat lisääntyneet nimenomaan suhteessa muihin hakuihin.

Bentzenin aiemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että luonnonkatastrofit voivat lisätä ihmisten uskonnollisuutta jopa useiden sukupolvien ajan. Myös Kirkon tutkimuskeskuksen tutkija Kimmo Ketolan mukaan (Kirkko ja kaupunki 16.4.2020) tutkimusten perusteella tiedetään, että kriisit ja uhat, joihin ihminen ei voi itse vaikuttaa, johtavat ihmisiä uskonnon pariin. Tuolloin uskonnollinen rituaalinen käyttäytyminen lisääntyy. Uskonnollisuuden vahvistuminen riippuu Ketolan mukaan siitä, kuinka omakohtaiseksi sairaus tulee ja kuinka hyvin pandemia saadaan aisoihin.

Pandemian aikana käydyssä julkisessa keskustelussa on esiintynyt joitakin puheenvuoroja, joissa on asetettu uskonto ja tiede vastakkain. Suomalaiset ovat tiedemyönteistä kansaa ja luottavat tieteeseen. Se ei tarkoita, että elämästä kielletäisiin uskonnollinen ulottuvuus. Myös ”Merkityksen löytäminen pandemian aikana” -tutkimus vahvistaa, että vaikka ihmiset rukoilevat enemmän, he uskovat tieteen olevan ratkaisu koronapandemian kukistamiseksi. Piispojen tuore puheenvuoro [Tieteiden lahja](#) kuvaa laajemminkin suomalaisten valtaosan ajattelua, jossa tiede ja uskonto eivät sulje pois toisiaan.

Uskonnosta etsitään turvaa ja lohtua erityisesti kriisitilanteissa. Tämä on näkynyt viime vuosikymmeninä esimerkiksi suuronnettomuuksien aikana, jolloin kirkon merkitys on korostunut. Toisaalta Suomessa on paljon ihmisiä, joille uskonto ei ole keskeinen osa arvojärjestelmää. Heidän uskonnollisuuteensa koronakriisillä ei luultavasti ole vastaavaa vaikutusta.

Usein poikkeusaikoina esiintyy myös epätervettä uskonnollisuutta. Suomessa uskonnolliset ääri-ilmiöt eivät ole juurikaan saaneet jalansijaa koronapandemian aikana. Tämä johtuu hyvästä yhteiskunnan uskontokasvatuksesta, uskonnonopetuksesta ja rippikoulu-työstä. Riittävästä uskonnollisesta yleissivistyksestä ja uskonnon lukutaidosta on syytä pitää kiinni myös tulevaisuudessa.

Kirkon tutkimuskeskuksen koronapandemian aikana 3.–5.4.2020 ja 6.–11.5.2020 toteuttaman kyselytutkimuksen [Seurakunnat ja koronakriisi](#) mukaan suomalaiset arvostavat kirkon toimintaa kriisin aikana. Tärkeimpänä pidetään konkreettista auttamistyötä kuten asiointiapua, taloudellista apua ja ruoka-apua. Näitä piti erittäin tai melko tärkeänä neljä viidestä suomalaisesta. Myös seurakunnan työntekijöille tehty kysely osoitti, että luterilaisella kirkolla on tärkeä auttajan rooli suomalaisessa yhteiskunnassa. Kokoontumisrajoitusten vuoksi seurakunnissa aloitettiin nopeasti uusia toimintamuotoja muun muassa keskustelu- ja ruoka-avussa.

Kirkon avustustyön ohella enemmistö suomalaisista piti tärkeänä kirkon antamaa henkistä ja hengellistä tukea ihmisille. Kolme viidestä suomalaisesta piti tärkeänä sitä, että seurakunnasta voi saada hengellistä apua. Mahdollisuutta osallistua jumalanpalveluksiin verkossa piti tärkeänä puolet suomalaisista. Hengellistä tukea arvostivat myös ne, joiden yksityinen uskonnonharjoitus on passiivista. Esimerkiksi niistä, jotka rukoilivat harvemmin kuin kerran vuodessa, lähes 60 prosenttia piti kirkon henkistä ja hengellistä tukea kriisissä erittäin tai melko tärkeänä.

Monelle kirkon diakonia ja auttamistyö on keskeinen syy kuulua kirkkoon. Pandemian jälkeen tämä vahvistuu, jos kirkko pystyy ottamaan kantaa yhteiskunnallisesti ja tukemaan kaikkein heikoimpia.

Koronapandemia on nostanut esille uskonnollisten yhteisöjen arvoa. Edellä kuvattujen uskonnonharjoittamiseen liittyvien seikkojen lisäksi on havaittu kirkosta eronneiden lukumäärän laskeneen huomattavasti maaliskuusta 2020 vuoden 2019 samaan ajankohtaan verrattuna. Viidennessä suomalaisista ilmoitti Kirkon tutkimuskeskuksen koronatutkimuksen uusintakyselyssä, että kirkolla, seurakunnilla tai muilla uskonnollisilla yhteisöillä on melko tai erittäin suuri merkitys turvallisuudentunteeseen koronakriisissä. Kokonaisuutena lähes puolet suomalaisista kokee uskonnollisten yhteisöjen antavan heille turvaa kriisin aikana ainakin jollain tasolla.

Koronapandemia on vaikuttanut suomalaisten eksistentiaalisten kysymysten käsittelyyn. Pandemia on pakottanut pohtimaan sairautta, kärsimystä ja kuolemaa. Vaikka lyhyellä aikavälillä tämä voi olla yksilöille ahdistavaa, pitkällä aikavälillä se voi tehdä hyvää yhteiskunnalliselle arvokeskustelulle.

Seurakuntien toiminta perustuu suuressa määrin henkilökohtaisiin, kasvokkain tapahtuviin kohtaamisiin. Tätä peruslähtökohtaa ei koronapandemia muuta. Kirkossa ja seurakuntatyössä, kuten myös muussa yhteiskunnassa, tapahtunut digiloikka kuitenkin jää pysyväksi ja se muuttaa niin työ- kuin toimintakulttuuria. Parhaimmillaan pandemian myötä syntyneet uudenlaiset auttamismekanismit jäävät toimimaan, ja luovat aiempaa vahvemman kansalaisyhteiskunnan.

Suomalaisten arvot

Koronapandemia on vaikuttanut suomalaisten arvoihin ja tuonut ne näkyville. selvitysten, kuten [Pyhyiden ytimessä](#) pohjalta tiedetään, että tärkein asia kansalaisten elämässä on perhe ja läheiset ihmiset. [Suomalaisille tärkeää](#) ovat myös turvallisuus ja terveys. Nämä asiat tulevat esille myös koronapandemian aikana. Ihmiset tavoittelevat toiminnallaan sitä, mitä he pitävät tosiasiallisesti arvokkaana ja hyvänä.

”Merkityksen löytäminen pandemian aikana” -tutkimuksesta ilmenee, että pandemia on lisännyt tunnetta läheisten ihmisten merkityksestä. Kyselyn vastaajista 60 prosenttia oli täysin tai melko paljon samaa meiltä siitä, että tuntee uudenlaista innostusta rakastaa ja pitää huolta perheestään. Vielä useampi, yli 70 prosenttia, ilmaisi kärsivänsä mieluummin itse kuin näkevänsä hänelle tärkeiden ihmisten kärsivän. Yliopistonlehtori Suvi-Maria Saarelaisen mukaan vastaukset kertovat lähimmäisenrakkauden ja altruismin keskeisyydestä osana suomalaisten arvoja.

Perheen ja läheisten merkitys koronapandemian aikana tulee esille myös käänteisellä tavalla. Kirkon tutkimuskeskuksen kyselytutkimusten mukaan puolet suomalaisista koki kuormittavimmaksi tekijäksi huolen omasta tai läheisten terveydestä. Pandemia on paljastanut, kuinka sidoksissa ihmiset ovat toisiinsa ja kuinka syvä on tarve läheisiin ihmissuhteisiin.

Perheisiin ja parisuhteisiin pandemia on vaikuttanut kahdella tavalla. Yhtäällä monien kohdalla läheisyys on kasvanut ja perheen arvon ymmärtäminen on vahvistunut. Toisaalta pandemian myötä näyttävät monien avioliitot joutuneen koetteelle ja perheiden avuntarve suurentunut. Myös perheväkivalta on lisääntynyt.

Koronapandemia on saanut suomalaisissa aikaan hyvän tekemisen ja auttamisen aallon. Suomalaiset ovat tottuneet siihen, että hyvinvointivaltio pitää huolta heikoimmista. Poikkeavassa, yllättävässä tilanteessa on kuitenkin tullut esiin ihmisten halu auttaa. Eri puolilla Suomea on syntynyt spontaanisti erilaisia naapuriapuverkostoja. Apua pyritään koordinoimaan mm. Facebookissa (korona-apu-ryhmät). Näyttää jopa siltä, että apua on ollut tarjolla enemmän kuin mitä on pystytty koordinoitusti hyödyntämään.

Luottamus toisiin ihmisiin auttaa kriisissä. Kirkon tutkimuskeskuksen kyselyn mukaan lähes yhdeksän kymmenestä suomalaisesta ilmoitti olevansa itse tarvittaessa valmis auttamaan muita ja uskoi saavansa itse apua. Suomalaisten usko toisten ihmisten hyväntahtoisuuteen oli vahva. Lähes neljä viidestä oli samaa mieltä siitä, että ihmiset olivat hyväntahtoisia toisilleen kriisistä huolimatta. Parhaimmillaan pandemia vahvistaa suomalaisissa yhteisöllisyyttä.

Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta on keskeistä, että kuka tahansa voi olla varma, että sairastuessaan hänet hoidetaan mahdollisimman hyvin, taloudelliseen kriisiin joutuessaan hän saa tukea ja ettei hän kriisin keskellä jää yksin taakkojensa kanssa. Tähän liittyen muun muassa vammaisjärjestöt ovat nostaneet esiin huolen, että vammaisia ihmisiä rajataan poikkeusoloissa tehohoidon ulkopuolelle. Vanhustenhoidossa suurta huolta ihmisarvoisen hoidon ja hoivan saatavuudesta kannettiin jo ennen koronakriisiä.

Koronapandemia on tuonut yleiseen keskusteluun aiemmin ammattilaisten parissa käydyn keskustelun terveydenhuollon etiikasta. Kysymys on kiteytynyt ihmiselämän arvoon. Helsingin Sanomien otsikko (10.5.2020) kertoo olennaisen: Voiko kuoleman hintaa mitata? Artikkelit ja muut samankaltaiset julkiset puheenvuorot tuovat esille sen, kuinka vaikeita eettisiä kysymyksiä koronapandemiaan kietoutuu. Mitkä ovat covid-19-taudin kustannukset ja kuinka korkealle ne saavat nousta? Mitkä ovat "laatupainotettujen lisäelinvuosien" hyväksyttävät kustannukset, jotka yhteiskunnan kantokyky kestää? Miten määritellään hoidon hyötyjen ja haittojen tasapaino, ja kenen näkökulmasta asiaa pitäisi tarkastella? Voiko ihmiselämän arvoa ylipäänsä mitata rahallisin mittarein? Tällainen pohdinta antaa priorisoinnille terveydenhuollossa uusia merkityksiä.

Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden näkökulmasta terveydenhuollon etiikasta ja ihmisarvosta on välttämätöntä keskustella. Samanaikaisesti on pidettävä mielessä sairaiden, vanhusten, syrjäytymisvaarassa olevien ja muihin riskiryhmiin kuuluvien merkitys yhteiskunnalle. Arkkipiispa emeritus Kari Mäkinen on sanoittanut blogissaan [Kiitos että jaksatte](#) heidän merkitystään oivallisesti: "Kun koko yhteiskunta ponnistelee terveyden suojelemiseksi sekä vahvan ja aktiivisen toimeliaisuuden palauttamiseksi, teidän osanne on muistuttaa, että elämään kuuluvat myös heikkous, hauraus, murtuminen, luopuminen ja tarvitsevuus. Teidän osanne on yhtä tärkeä kuin niiden, jotka nyt työllään ja vastuunkannollaan ylläpitävät yhteiskuntaa. Teidän osanne on estää yhteiskunnan kapeutuminen vahvojen, osaavien ja aktiivisten yhteiskunnaksi, jossa heikkous ja hauraus ovat riski."

Tampereen yliopiston sosiaalipsykologian professori [Atte Oksasen johtaman tutkimuksen](#) mukaan koronakriisistä näyttävät selviävän ratkaisevasti parhaiten ne maat, joissa vallitsee korkea institutionaalinen luottamus. Tutkijaryhmä analysoi koronavirukseen kuolleisuutta 25 maassa. Tutkimuksessa huomattiin, että yhteiskunnallinen luottamus selittää uhrien osuutta väestöstä. Mitä suurempi luottamus on esimerkiksi viranomaisiin ja hallintoon, sitä pienempi on kuolleisuus. Muita selittäviä tekijöitä ovat muun muassa väentiheys, turistien ja sosiaalisten kontaktien määrä sekä eristystoimien riipeys ja voimakkuus.

Luottamuksen yhteys koronakuolleisuuteen on hyvin mielenkiintoinen. Suomessa usko instituutioihin on korkealla. Myös yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa korostuu yksi sana: luottamus. Kansalaisten luottamus viranomaisten toimintaan ja yhteiskuntaan sekä ihmisten keskinäinen luottamus ovat henkisen kriisinkestävytyden keskeisiä tekijöitä.

Koronapandemian pitkän aikavälin opetuksia on luottamusyhteiskunnan säilyttäminen vahvana. Luottamus rakennetaan normaalioloissa. Olennaista on ihmisten kokemus oikeudenmukaisuudesta ja heidän arvonsa näkemisestä. Historiallisesti seurakunnilla on oma vastuunsa kannettavanaan. Kirkon tehtävänä on toimia osaltaan yhteiskunnallisen turvallisuuden, eheyden, vakauden, yhteenkuuluvuuden ja luottamuksen rakentajana.

Koronapandemian vaikutukset

Koronapandemia on lisännyt tunnetta läheisten ihmisten merkityksestä ja korostanut perheen ja läheisten ihmisten arvoa. Tämän toivoisi olevan pandemian pitkäkestoisia myönteisiä vaikutuksia, joita voi yhteiskunnan toimenpitein vahvistaa.

Pandemia on vaikuttanut ihmisten lähimmäisenrakkauteen ja solidaarisuuteen, mikä on näkynyt kasvaneena haluna auttaa. Suomalaisten kiinnostus vapaaehtoistyötä ja lähimmäisten auttamista kohtaan on viime vuosina kasvanut. Koronapandemian aikana se on vahvistunut ja se on toivottavasti vaikutuksiltaan pitkäkestoista. Sitä lujittaa kokemus auttamisen hyvää tekevästä vaikutuksesta myös auttajalle itselleen.

Pandemia on kuitenkin pitänyt näkyvillä yhteiskunnallisen polarisaation. Kirkon tutkimuskeskuksen kyselyn mukaan kolme viidestä suomalaisesta oli kokenut, ettei kriisi ole juurikaan vaikuttanut heidän elämäänsä. Kolmannes oli myös kokenut joskus tai hyvin usein, että heidän sosiaaliset verkostonsa ovat vahvistuneet. Toisaalta saman verran oli myös niitä, jotka arvioivat kokeneensa yksinäisyyttä joskus tai hyvin usein viimeisten viikkojen aikana. Kriisi heijastuu myös vastaajien tulevaisuudenuskoon. Kaksi viidestä oli viimeksi kuluneiden viikkojen aikana kokenut, että tulevaisuus tuntuu synkältä. Viidennes vastaajista oli sellaisia, joiden mukaan ongelmia on tuntunut kertyvän niin paljon, että he eivät selviä niistä. Toivottomuus ajaa lamaantumiseen ja masennukseen, lisää päihteiden käyttöä ja syrjäytymistä.

Vaikka siis enemmistö suomalaisista näytti selvinneen kriisin tähänastisesta vaiheesta ilman, että sillä on juurikaan vaikutuksia omaan elämään, suuri joukko suomalaisia on myös kärsinyt kriisistä paljon. Jopa 300 000 suomalaista on kokenut vaikeudet ”hyvin usein” ylivoimaisina viime viikkoina. Puoli miljoonaa suomalaista on pandemian aikana ”hyvin usein” arvioinut tulevaisuutensa synkäksi.

Kuoleman, kärsimyksen ja haavoittuvuuden nostattama pelko, huoli ja ahdinko voivat jättää jopa ylisukupolvisia psyykkisiä, sosiaalisia, taloudellisia ja uskonnollisia vaikutuksia. Yksin ja eristykseen jääminen voi murentaa merkityksellisyyden kokemusta ja horjuttaa sekä yksilöiden että yhteiskunnan hyvinvointia.

Pandemian jälkitoimilla ja niiden vaikutusten kohdentumisella on huomattava vaikutus koko yhteiskunnan tulevaisuuteen. Toimien vaikutuksia tulisi punnita erityisesti heikommassa asemassa olevien kannalta ja näin myös vahvistaa yhteisvastuun eetosta. Pitkän aikavälin vaikutuksina on huolestuttavaa, että Kirkon tutkimuskeskuksen selvityksen mukaan alle 30-vuotiaat kokevat koronavirukseen liittyvät huolenaiheet kuormittavammiksi kuin muut ikäryhmät. Myös yksinäisyys korostuu alle 30-vuotiaiden kokemuksissa.

Kriisi tulee nostamaan esiin häviäjiä ja voittajia. Tulevina vuosina odotettavissa olevan taloudellisen nousun aikana ero menestyvien ja häviäjien välillä saattaa kasvaa edelleen, niin kuin 1990-luvun laman jälkeen tapahtui. Poikkeusoloissa on kuitenkin lisääntynyt lähimmäisavun tarve ja sen tarjoaminen. Kyläyhteisöissä ja kaupunkien lähialueilla keskinäisen yhteenkuulumisen ja keskinäisen avunannon ilmaukset ovat näkyviä.

Viruksen leviämistä torjutaan sosiaalisen eristäytymisen avulla, mutta samalla syntyy välimatka erityisesti niihin, jotka ovat kauempana, tuntemattomampia ja vieraampia. Riskinä voi olla, että fyysisestä eristäytymisestä tulee kulttuurinen ja myös yhteiskunnallinen malli, joka vaikuttaa ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen. Jos toinen ihminen koetaan kartettavana uhkana, se voi johtaa luottamuksen vähenemiseen ja vakavaan polarisaation lisääntymiseen. Onkin arvioitava tarkkaan, mitä nykyhetkessä opitusta eristäytyvästä käyttäytymismallista jää hetkelliseksi toimeksi, jolla torjutaan viruksen leviäminen, ja miten keskinäistä luottamusta ja yhteenkuuluvuutta vahvistetaan polarisaation riskin välttämiseksi.

Kirkon diakoniatyössä on havaittu, että koronavirukseen koettelee erityisen voimakkaasti jo valmiiksi muita heikommassa asemassa olevia ihmisiä. Ruoka-avun tarve on lisääntynyt suuresti. Perhediakonian kehittämistarve näkyy perheneuvonnassa ja ammatillisissa verkostoissa.

Julkisuudessa esillä olleiden riskiryhmien katveeseen jää monia ryhmiä, joita diakonia pyrkii auttamaan ja tekemään näkyväksi niiden avuntarvetta. Tällaisia ovat muun muassa omaishoitajat, talousvaikeuksissa olevat yksin- ja pienyrittäjät, päihde- ja mielenterveysongelmaiset, asunnottomat, ylivelkaantuneet sekä nettiyhteyksistä tai digiosaamisen puutteesta kärsivät.

Sairaalapappien kokemuksen mukaan korona-aika on ollut ahdistavaa ja hämmäntävää muistisairaille ja pitkäaikaissairaille. He ovat kokeneet tulleen hylätyiksi. Kuolevien hyvää saattohoitoa on hankaloittanut läheisten saama kielto olla kuolevan luona. Onneksi käytäntöjä on voitu muuttaa.

Verrattuna aikaisempiin taantumiin 1990-luvulla ja vuonna 2008 suomalaisilla kotitalouksilla on nyt huomattavasti enemmän velkaa ja etenkin kulutusluottoja. On ennakoitavissa, että aiempien taantumien tavoin yhteydenotot seurakuntiin ja etenkin diakoniatyöntekijöihin lisääntyvät. Tämä tulee näkymään myös Kirkon diakoniarahaston hakemusmäärien kasvuna.

Pandemian kielteisenä vaikutuksena voi siis olla hyvinvoinnin epätasaisen jakautumisen myötä tapahtuva jako voittajiin ja häviäjiin. Pahimmillaan pandemia kiihdyttää polarisatiota. Siihen vaikuttaa suuresti kokemus siitä, kuinka oikeudenmukaisesti eri ihmisryhmiä kohdellaan ja millaista tukea he saavat. Toisaalta polarisaatiokehitys voi parhaimmillaan heikentyä ja luottamus yhteiskuntaan vahvistua. Sama kaksijakoinen kysymyksenasettelu koskee myös kansainvälisten suhteiden kehittymistä.

Koronapandemia on paljastanut maailmanlaajan keskinäisen riippuvuuden. Kun yhdellä mantereella aivastaa, sillä on suora vaikutus toiselle mantereelle. Naapurivaltion ongelma on meidänkin ongelmamme. Pandemian vaikutus kansallisvaltioiden suojautumiseen on ollut erityisen voimakas. Pandemia on eristänyt valtiot toisistaan tehokkaasti ja keskittänyt terveydenhuollon toimenpiteet omaan kansaan. Euroopassa on päästy joissakin terveys- huollon hankinnoissa yhteistyöhön ja talouden kestäkyvyn turvaamiseksi EU suunnittelee kriisirahoitusta, jonka muodot ovat vielä avoinna. Kriisin alkuvaiheessa kansalliset toimen- piteet ovat kuitenkin korostuneet.

Pandemia on johtanut kansallisvaltioiden kääntymiseen sisäänpäin. Vaikka viime vuosi- kymmenien taloudellinen menestys onkin laajasti nojannut globalisaation edistymiseen, pandemian torjuntastrategiat ovat kansallisia. Euroopassa tämä tapahtuu aikana, jolle bre- xit antaa erityisen leiman. Myös siinä on korostunut kansallisten intressien edistäminen ja välimatkan syntyminen.

Pandemia on vaarantanut huolestuttavan paljon eri maiden välistä luottamusta, avunantoa ja yhteistä toimintaa. Huolena on, että kansainvälinen ihmisoikeuksiin pohjautuva sääntö- peräinen järjestelmä heikkenee edelleen. Mikäli jokainen valtio huolehtii vain omista in- tresseistään, ja yhteisiä toimijoita, kuten WHO, jätetään rahoittamatta, pienet ja hauraim- mat valtiot tulevat kärsimään. Koronakriisin varjossa monet muut kriisit jäävät näkemättä. Esimerkiksi ilmastonmuutos, köyhyyden kasvaminen, alueelliset konfliktit ja vähemmistöi- hin kohdistuva syrjintä eivät saa huomiota.

Kirkon kansainvälinen apu kanavoituu erityisesti Kirkon Ulkomaanavun (KUA) ja seitse- män virallisen lähetysjärjestön kautta. Suurimmat toimijat ovat KUA ja Suomen Lähetys- seura (SLS).

KUA:n ja SLS:n historian aikaisiin aiempiin katastrofeihin verrattuna koronaepidemia eroaa siinä, että sen vaikutukset koskevat koko maailmaa samanaikaisesti ja ihmisten terveyden suojelemiseksi asetetuilla rajoitteilla on monia merkittäviä kerrannaisvaikutuksia. Näitä ovat maailmanlaajuinen taloustaantuma, köyhyyden kääntyminen kasvuun ensimmäistä kertaa 30 vuoteen ja uhka ennennäkemättömän nälänhädän kehittymisestä laajoilla alu- eilla. OECD arvioi epäsuorien talousvaikutusten olevan kehitysmaille suurempia kuin ko- ronaviruskriisistä aiheutuvat kustannukset.

Nämä kehityskulut vaikuttavat KUA:n, lähetysjärjestöjen ja kansainvälisen avustussektorin työhön sekä toimintamahdollisuuksiin merkittävästi sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Yhtäältä kriisien ja avuntarvitsijoiden määrät kasvavat ja toisaalta taloustaantumaa takia avustustoimintaan tarvittavat resurssit vähenevät. Koronapandemialla odotetaan olevan pitkäaikaisia vaikutuksia kansainvälisen avun työhön ja sen painopisteisiin.

Suomalaisten lahjoittaminen hyväntekeväisyyteen on vähentynyt merkittävästi koronapandemian aikana. Yleensä suomalaisista 73 prosenttia osallistuu jollain tavalla hyväntekeväisyyteen, mutta nyt lähes puolet ei ole viimeisen kahden kuukauden aikana osallistunut millään tavoin. Huolena on, että kiinnostus auttaa heikoimmassa asemassa olevia kehitysmaita vähenee. Vuoden 2008 talouskriisissä kehitysyhteistyötuen reaalitaso lähti laskuun noin parin vuoden viiveellä. Myös tällä kertaa on täysin mahdollista, että länsimai- den kyky kehitysyhteistyörahoitukseen heikkenee.

Toimenpidesuosituksat

Koronan jälkeen maailma on toisenlainen. Emme tiedä, minkälaisessa arjessa elämme viiden tai kymmenen vuoden kuluttua, mutta sumu on toivottavasti silloin hälvennyt. Kirkon tehtävänä on luoda tulevaisuudenuskoa, luottamusta ja toivoa.

1. Uskonnolla on ihmisille turvaa, luottamusta ja toivoa tuova merkitys erityisesti kriisiaikoina. Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen merkityksen tunnistaminen ja toimintamahdollisuuksien turvaaminen sekä kriisiaikana että normaalioloissa on tärkeää. Tähän liittyvät myös uskonnon asema julkisessa tilassa ja uskonnollisesta yleissivistyksestä huolehtiminen.
2. Perhe ja läheiset ihmissuhteet ovat ihmisen merkittävä voimanlähde, jonka arvo korostuu kriisiaikoina. Perheiden hyvinvoinnista huolehtiminen on paitsi inhimillisesti tärkeää myös yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta järkevää. Erityisesti tulee tukea perhesuhteiden turvallisuutta, kiintymystä ja huolenpitoa ja tällä tavoin perheiden säilymistä ehjinä. Yksinäisyyden torjunta on tärkeä yhteiskunnallinen tehtävä.
3. Lasten ja nuorten näkökulmasta 5-10 vuoden aikajänne koronavaikutusten arvioimiseksi on pitkä aika. Riskinä on, että pandemian seurauksena ihmisten arkipäiväiset kohtaamiset muuttuvat vältteleviksi ja varautuneiksi. Sillä voi olla tuhoisia seurauksia etenkin lapsille ja nuorille. Lasten, isovanhempien ja aikuistenkin lasten ylisukupolvisten suhteiden ohentuminen uhkaa ihmisenä olemisen syviä tarpeita. Ihmisten keskinäisen yhteenkuuluvuuden, varauksettoman hyväksynnän, luottamuksen ja tulevaisuudenuskon säilyttäminen ovat sekä yksilöiden hyvinvoinnin että hyvän yhteiskunnan rakentamisen kannalta välttämätöntä.
4. Sekä taloudellista että henkistä tukea tarvitaan pitkään akuutin kriisin jälkeen. Jotta vältetään 1990-luvun laman aiheuttamat tuhoiset vaikutukset, tulee yhteiskunnassa tukea vaikeuksiin joutuneita (esimerkiksi yksin- ja pienyrittäjiä, työttömiä, yliviel- kaantuneita, asunnottomia) määrätietoisesti ja vaikuttavin toimenpitein. Pandemian jälkihoidossa toimenpiteiden vaikutuksen arvioinnissa tulee antaa aiempaa suu- rempi painoarvo koetulle inhimilliselle kärsimykselle.
5. Koronapandemia on tuonut esiin kansainvälisen keskinäisriippuvuuden. Koronakriisin myötä saatava kokemus yhteisten ponnistelujen ja niihin sitoutumisen vaikuttavuudesta on laajennettava koskemaan niin ilmastokriisiä kuin muita globaa- leja haasteita. Kehittyvien maiden tukeminen koituu pitkällä aikavälillä myös Suo- men hyväksi. Siksi Suomen tulee pitää kiinni pitkäaikaisesta kansainvälisestä si- toumuksestaan ohjata 0,7 prosenttia bruttokansantulostaan kehitysyhteistyöhön.

Suomen voima pandemian jälkihoidossa tulee samoista vahvuuksista, joita sillä on ollut ennen pandemiaa: laadukas koulutus, sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen, toimeentulomahdollisuuksien ja yrittäjyyden tukeminen sekä rauhantyö ja ihmisarvon kunnioittaminen.

Mielenterveys rakentuu arjessa, joka ei saa kriisissäkään menettää toivoaan

Kouluttajapsykoterapeutti Maaret Kallio

Esipuhe

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan pyynnöstä kirjoitan asiantuntijalausunnon koronapandemian aiheuttaneen kriisin vaikutuksista nykytilassa, lähitulevaisuudessa ja pidemmällä aikaperspektiivillä. Psykoterapeuttina ja terveydenhuollon ammattilaisena fokukseni keskittyy mielenterveyden, perheiden, parisuhteiden ja lasten näkökulmiin. Asiantuntijalausuntoani varten olen haastatellut yhtätoista oman alan rinnakkaista asiantuntijaa, joista löytyy lista yhteystietoineen lausuntoni lähteistä.

Kiitän lämpimästi tärkeästä mahdollisuudesta tuoda esille klinikon näkökulmaa ja huolta koronakriisin vaikutuksesta etenkin mielenterveyden puolelle, jonne lasku kertyy usein vasta viiveellä. Nyt on paras mahdollinen aika vaikuttaa ennakoivasti siihen, että kriisistä aiheutuvat ongelmat jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Vähintään yhtä olennaista on luoda yhteisyyttä, toimijuutta ja toivoa vaikeiden aikojen sisällä ja niistä toipumisessa. Toivoa voidaan luoda ennakoimalla tulevia ongelmapaikkoja, luomalla kansalaisille mahdollisuuksia vaikuttaa omaan tilanteeseensa, vahvistamalla yhdessä toimimista sekä puuttamalla nopeasti tilanteessa nousseisiin huolenaiheisiin.

Nykytila

Koronakriisin myötä elämä suomalaisissa perheissä, parisuhteissa ja yksilön mielenterveydessä on kokenut suuria mullistuksia. Valtaosa kriisin tuottamasta laskusta on vasta tulossa, minkä vuoksi tilanteen ennakoiva kartoittaminen ja ennaltaehkäisevän että korjaavan hoidon priorisointi on äärimmäisen tärkeää.

Nykytilanteessa huoli lapsista, lapsiperheistä, vanhempien jaksamisesta, työkyvystä sekä aikuisten parisuhteista on mielenterveyden ammattilaisena suuri. Kriisi on kärjistänyt ja tulee kärjistämään jo olemassa olevaa polarisaatiota, jossa osa suomalaisista voi erinomaisesti ja osa yhä heikommin.

Koronakriisi on poikkeuksellinen tilanne myös siksi, että se on kaikinensa uusi ja niin kansalaiset kuin asiaa ratkovat ammattilaiset ja päättäjät ovat ennalta tuntemattoman edessä. Vanhaa viisautta ja opittuja hyviä käytäntöjä ei ole taustatukena, mutta toisaalta mahdollisuus jatkuvalle ja ketterälle oppimiselle on nyt erityisen tärkeää. Koska aiempaa ja siten suojaavaa psyykkistäkään rokotetta, eli opittuja ja koettuja samankaltaisia selätettyjä vaikeuksia ei ole, on tilanne tavanomaista kuormittavampi.

Mitä pidempään kriisi ja sen jälkivaikutukset kestävät, sitä kovemmalle ihmiset, ammattiauttajat ja päättäjät joutuvat. Pitkäaikainen stressi ja psyykkisen energian sitoutuminen kriisissä selviämiseen vie jokaiselta meiltä voimavaroja silloinkin, kun olosuhteemme elämässä ovat muutoin aivan hyvät. Toisaalta uudella kriisillä on tapana myös aktivoida elämän aiempia, etenkin käsittelemättömiä vaikeita ja traumaattisia kokemuksia, mikä itses-

sään lisää mielenterveysongelmien ja uupumisen riskiä. WHO onkin jo varoittanut mielen-terveyspandemiasta. Vaarassa eivät tässä tilanteessa ole yleisessä keskustelussa nousseet hauraammat lapset, perheet ja aikuiset, vaan tilanteen jatkuessa ihan kuka tahansa meistä. Palautumiselle, jaksamiselle ja mielenterveydelle on tärkeää luoda nyt erityisen voimallisesti tilaa ja priorisointia. (Turunen, 2020; Rantala 2020).

Tavallinen arki suoja, mutta kadotessaan vaarantaa laajasti

Tavallinen arki on sellainen etuoikeus, jonka syvää merkitystä moni ei käsitä ennen vakavampien kriisien tai järkyttävien tapahtumisen aiheuttamaa katkosta. Tavallinen arki on luksusta, jonka ymmärtää vasta menettäessään, mutta se on myös monelle perheelle, yksilölle ja lapselle keskeisin elämän turvan tekijä ja suojan rakentaja.

Koronakriisi on sosiaalisilta ja mielenterveydellisiltä vaikutuksiltaan uhannut ennen kaikkea arkea ja sen perusturvallisuutta luovaa liikettä. Arki on erityisesti sellaisille aikuisille ja lapsille, joilla omat psyykkiset keinot tai joustokyky on hauraampaa, äärimmäisen merkityksellistä ja kannattelevaa. Arjen ennakoitavuudesta, toistuvuudesta ja rutiinien muodostamasta arjenkulttuurista hyöttyy ihan jokainen aikuinen ja lapsi niin mielenterveyden kuin ihmissuhteiden kannattelijana. Koronakriisi on aiheuttanut monissa perheissä nimenomaan arjen rikkoutumista, työn ja vapaa-ajan erottumisen vaikeutumista sekä lapsen oikeutta hoitoon ja kouluun sekä vanhemman mahdollisuutta työhön. Mittavat taloudelliset ja työn jatkumiseen liittyvät huolenaiheet sekä arjen rikkoutuminen rajaustoimien vuoksi ajattaa monen vaikeaan kriisiin. Koronaviruskriisi levittäytyy arkea rampauttavien suojatoimien vuoksi suureksi ja pitkäaikaiseksi uhaksi myös psyykkisellä puolella. Nopeasti kehittyneessä kriisitilanteessa ihmiset ovat korostuneesti pohtineet viruksesta johtuvaa fyysistä oireilua ja sen mahdollisia, mutta jopa kauhukuvamaisia seurauksia. Fokus on ymmärrettävästi ollut koronaviruksessa ja haavoittuvissa ryhmissä etenkin kriisin alkuvaiheessa. Laajemman terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen sekä pahoinvoinnin eskaloitumisen hidastamisen näkökulmista on tärkeää siirtää fokusta myös psyykkisiin oireisiin ja niiden seurauksiin – sekä rajoitusten aiheuttamana, ei vain koronaviruksen seurauksena. (Sydänmaanlakka, 2020).

Arki on yksilön perusturvallisuuden kenttä ja koko yhteiskunnan peruskulttuuri. Sen rapautuminen on suuri uhka, joka koskee sekä lapsia että aikuisia. On äärimmäisen tärkeää, että arkea suojaavien rakenteiden merkitys koronaviruksen rinnalla nähdään vähintään yhtä merkittävänä ja keskeisenä uhkana sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Perheillä, aikuisilla ja lapsilla, joilla psyykkiset voimavarat tai emotionaalinen turvallisuus on perustoituaan heiveröisempää, on arjella ja sen konkreettisilla rakenteilla mielenterveydelle, elämänhallinnalle ja kouluttautumiselle sekä työllistymiselle vielä keskeisempi merkitys. Kyse ei ole luokkajaosta, vaan mielenterveyden pohjarakenteista ja ihmissuhteiden perusturvallisuudesta, joka ei suinkaan katso vain koulutusta, palkkaa tai koettuja traumaattisia elämänvaiheita.

Arki on vahva suoja sekä lapsille että aikuisille. Siksi sen turvaaminen ja ylläpitäminen on mitä suurin yhteiskunnallinen mielenterveysteko.

Perheiden ja vanhempien tukeminen lasten edun näkökulmasta

Lapsiperheet ovat joutuneet koronakriisiin ja rajoitusten myötä erityisen koville ja nopeasti. Lasten siirtyminen varhaiskasvatuksesta kotiin ja lähiopetuksesta etäkouluihin on ollut sekä erityinen riski ja kuormitustekijä sekä lapsille että heidän hoidostaan, opetuksestaan ja kasvatuksestaan oman työnsä ohessa huolehtiville vanhemmille.

On erityisen tärkeää pohtia perheiden, vanhempien ja lasten jaksamista ja selviytymistä, mikäli pandemia tulee jatkumaan pitkään. Perheille on suuri haaste ja merkittävä kuormittaja, jos lapset siirtyvät edestakaisin lähiopetuksesta etäopetuksen useampaan kertaan. Tilanteiden toistuessa ja pitkittyessä jaksamisen kysymykset tulevat yhä keskeisemmiksi.

Kriisin aikana ja vielä pitkään sen jälkeen on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten kasvurauhaan. Tyypillisesti lapset ja nuoret sinnittelevät oireilussaan ja vointinsa heikkenemisessä siihen saakka, kunnes lähellä olevat aikuiset ovat jotenkin tolpillaan. Tämä liittyy lapsen ehtymättömään tarpeeseen kokea ja pyrkiä turvallisuuteen kasvuolosuhteissaan, jopa sivuuttamalla omat kokemuksensa ja tunteensa voidakseen olla tukena ja säätelämässä lähellä olevia aikuisia. Lasten arjen turvallisuuden, kehitystä tukevien rutiinien, hoidon ja opetuksen oltava korkeimmassa prioriteetissa. Ongelmien ennaltaehkäisy on aina merkittävästi halvempaa kuin korjaaminen. 1990-luvun laman lapsiin ja nuoriin osuneiden ongelmien seurauksia maksetaan yhä 2020-luvulla. Senkin valossa on äärimmäisen tärkeää, ettei näitä aiempia virheitä toisteta, mielenterveyden ja lasten kehityksen ollessa nyt uudelleen mittavasti uhattuna. (Turunen, 2020).

Koulun merkitys on lapselle ja nuorelle suuri – se on huomattavasti enemmän kuin pelkkää oppimista tai koulutuksen saamista. Koulu mahdollistaa jokaiselle lapselle taustasta ja kotioloista riippumatta mahdollisuuden ikäisten vertaistukeen ja turvallisen aikuisen näkemäksi. On tärkeää ymmärtää, ettei lasten ja nuorten mielenterveyden tukea tehtävää työtä tehdä vain hoitotyössä, vaan myös hyvin olennaisesti ja ennaltaehkäisevästi lasten arjen rutiineita ja raitaita ylläpitäen. Jokaisella lasta näkevällä aikuisella voi olla lapsen kehityksen ja turvallisuuden kannalta suuri merkitys aina koulukeittäjästä lähtien. Mielenterveyttä voidaan tukea ennakoivasti, ennaltaehkäisevästi sekä varhaisilla toimenpiteillä myös lasten arjessa, jotta erikoissairaanhoido ei kuormittuisi liiallisesti, kuten on jo käynyt. Tarvitaan entistä enemmän palveluita ja näyttöön perustuvia menetelmiä varhaisemmassa vaiheessa – esimerkiksi kouluympäristössä, joka tavoittaa lapset ja nuoret tehokkaasti. Tavoitteellisia ratkaisuja ja resursseja kaivataan lisää jo lyhyellä aikajänteellä. Koulua tulee hyödyntää aiempaa tehokkaammin niin lasten mielenterveyden kuin ennakkoivan lastensuojelun tueksi. Lapset ja nuoret ovat Suomen merkittävin tulevaisuus ja voimavara, jonka etuja ei saa uhata. (Kosola, 2020; Rantala, 2020; Turunen, 2020; Valli, 2020).

Koulujen sulkemiseen ja avaamiseen liittyvä julkinen keskustelu toi ilmi pinnan alla kyteviä asenteita ja ajatuksia. Siinä missä terveydenhoidon puolella pohditaan aktiivisesti potilaan etua, on sosiaali- ja kasvatustalan keskusteluissa noussut hämmästyttävästi keskiöön aikuisten terveys ja työntekijöiden turvaaminen, mitkä myös luonnollisesti ovat keskeisiä kysymyksiä. Aikuisten terveyden, työntekijöiden edun valvominen tai riskiryhmien suojeleminen ei kuitenkaan voi ajaa lasten oikeuksien tai hyvinvoinnin edelle menettämättä arvokasta pääomaa ja tuottamatta mittavaa laskua tulevaisuuteen. (Palsanen, 2020).

Kriisitilanteissa johtajuutta ja selkeää viestintää tarvitaan erityisen paljon. Lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset tarvitsevat vahvaa johtajuutta ja uskallusta vaatia lasten etujen toteutumista myös käytännön tasolla. Keväällä alkanutta kiivastakin keskustelua koulun yhteiskunnallisesta roolista on tärkeää jatkaa rauhallisesti ja asenteita purkaen. Keskustelun myötä nousi ilmeiseksi, miten eri tahoilla on hyvin erilaisia käsityksiä koulun tehtävästä suhteessa muihin palveluihin sekä kotien kasvatustehtävään. (Siimes, 2020).

Koulut ovat perheille mittava tukipilari myös aikuisten hyvinvoinnin näkökulmasta käsin. Lasten oikeus varhaiskasvatukseen ja koulun lähiopetukseen toteutumisena mahdollistaa ja suojata myös aikuisten työssä käymistä, millä on suuri merkitys aikuisen hyvinvointiin. Oman työn ohella hoidettu omien lasten päivähoito tai koulu on merkittävä kuormitustekijä myös vanhemmille ja siten uhkaa myös lasten turvallisuutta ja hyvinvointia. Rajat työn ja vapaa-ajan suhteen ovat monilla vanhemmilla hämartyneet koronakriisin aikana, mikä on pitkittyessään merkittävä uhka jaksamiselle. Tänä keväänä lapset joutuivat paikkaamaan monin kohdin sellaista, jota vanhemmat ja opettajat eivät pystyneet etänä toteuttamaan. Ensi- ja turvakotien liiton teettämästä verkkokyselystä käy ilmi, että lasten tarpeiden ja etätöiden yhteensovittaminen on tuntunut osassa perheistä lähes mahdottomalta yhtälöltä. Lasten harrastusten ja mielekkään tekemisen sekä kavereiden puute on näyttää kyselyn tuloksissa lisänneen kuormitusta vielä entisestään. Vanhemmat ovat joutuneet erityisen koville huolehtiessaan merkittävästi kiristyneen työtilanteen ohessa lapsistaan sekä usein myös iäkkäistä läheisistään.

Odotukset ja painopisteet vanhemmille ovat olleet tämän kevään aikana ylimitoitettuja. Työikäisissä mielenterveyden ongelmat ja uupuminen ovat olleet merkittävä riski jo ennen koronakriisiä, mikä tulee vaikuttamaan myös lasten ja nuorten hyvinvointiin. Nyt riski ja sen realisoituminen on merkittävästi kohonnut. Jaksava, työtä tekevä ja voimavaroissaan kohtuullisesti riittävä aikuinen on turvallinen tuki myös lapselle, jolle mahdollistuu silloin omien tunteiden, huolien ja ahdistuksen ilmaiseminen. Vanhempien tukeminen merkitsee aina suoraa tukea myös perheen lapsille. Vanhemmat tarvitsevat nyt erityisesti tukea sekä lasten ja nuorten arjen jatkuvuuteen että unen ja rauhoittumisen turvaamiseen vaikeina ja epävarmoina aikoina. On äärimmäisen tärkeää ja lasten edun mukaista, että perheiden ja vanhempien jaksamista sekä työn tekemisen mahdollisuutta tuetaan jatkossa. (Kosola, 2020; Palsanen, 2020).

Parisuhteiden painolasti

Psyykkinen ihomme, perusturvallisuuden tunne sekä vuorovaikutustaidot sisäistyvät pitkälti jokaisella meistä elämän varhaisissa ihmissuhteissa, tavallisimmin suhteessa vanhempiin tai vanhempaan. Riittävän tasapainoinen ja turvallinen kiintymyssuhde vanhempaan on lapselle keskeisin turvan lähde kasvuvuosissa ja psyykkisessä kehityksessä. Aikuisiän keskeisin kiintymyssuhde on tavallisesti parisuhde. Se edustaa aikuiselle turvasatamaa elämän vaikeissa paikoissa, mahdollisuutta tunteiden ja kokemusten kanssasäätelyyn sekä ihmisen mielen ja hyvän elämän kokemuksen kannalta keskeisiin jakamisen kokemuksiin.

Poikkeusolot ja eristys ovat aiheuttaneet monissa perheissä stressiä, väsymystä ja pelkoja, lisääntyneitä ongelmia ja riitoja parisuhteissa sekä taloudellista hätää (Ensi- ja turvakotien liitto, 2020). Kriisit tuottavat näkyväksi parisuhteen pohjarakenteet, eli sen, mikä parisuh-

teen perimmäinen tila ja turvallisuuden aste on. Kiintymyssuhdestrategiat aktivoituvat turvattomuuden ja epävarmuuden äärellä, mikä saa osan ihmisistä psyykkisenä selviytymisstrategiana etääntymään ja riitaantumaan kriisin alla tavallistakin enemmän. Kasvuolosuhteiden luomat psyykkiset strategiat asettavat meidät eriarvoisiin tilanteisiin myös kriisien äärellä. Toisilla on jo varhaisten kiintymyssuhteiden pohjalta kyky lähentyä toisiaan, pyytää ja vastaanottaa apua sekä nopeammin kykyä sopeutua vaikeaan elämäntilanteeseen ja sen aiheuttamiin rajoitteisiin. Silloin kyky selviytyä ja toipua vaikeista elämänvaiheista on vakaavampi ja joustavampi. Mielen joustavuus, käsittely- ja sopeutumiskyky liittyvät merkittävästi aiempien elämäkokemusten ja ihmissuhteiden luomaan pohjaan, mikä herkästi kriisin äärellä ohjaa siihen, että heikommalla joutuvat heikommille ja vahvemmillä on kyky joustaa ja sopeutua paremmin myös vaikeissa tilanteissa.

Arjen rakenteiden hajoaminen sekä ennakoimattomuus voi romauttaa etenkin niitä perheitä, pareja ja yksilöitä, joiden toimintakyky on ollut voimakkaasti liitännäinen arjen tukea antaviin rakenteisiin aina vanhempien työpaikoista, turvaverkoista ja lasten päivähoidosta alkaen.

Lasten kannalta on äärimmäisen tärkeää kiinnittää huomiota sekä aikuisten hyvinvointiin että aikuisten väliin parisuhteisiin. Perheen aikuisten välinen parisuhde ja sen turvallisuus vaikuttavat merkittävästi siihen, miten aikuinen voi itse kokea turvaa ja saada lohtua lähisuhteissaan, mikä aina edesauttaa vanhempaa olemaan sensitiivinen, säätelevä ja turvallinen aikuinen lapsille. Aikuisten välinen parisuhde ei ole irrallinen lapsen elinympäristöstä, muttei sen enempää irrallinen yhteiskunnallisesta kontekstista ja sen luomasta turvasta ja tuesta. (Pinomaa, 2020; Turunen, 2020).

Pitkäaikainen kriisitilanne sekä poikkeusajan jatkumisen tuottama kumulatiivinen stressi ovat jo nostattaneet ja tulevat nostamaan myös aikuisten parisuhteissa eläviä hauraita ja särkyviä kohtia pintaan. Vaikka monissa parisuhteissa ja perheissä koettu lisääntynyt kotija vapaa-aika on ollut ilo, osalle paineistunut yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne on myös todellinen uhka, joka tulee särkeämään aikuisten ja vanhempien välisiä parisuhteita vaikeiden kokemusten ja käsittelykyvyttömyyden noustessa akuutimmin pintaan. Tämän vuoksi olisi hyvin tärkeä panostaa myös varhaisessa vaiheessa etenkin lapsiperheissä tapahtuviin parisuhde-eroihin. Eroauttaminen on jo aiemmin tunnistettu palvelujärjestelmässä heikoksi kohdaksi, johon nyt olisi erityistä syytä panostaa. Sekä vanhempien työn varmistaminen arjessa että perheiden eheyden tukeminen myös erotilanteissa ovat äärimmäisen tärkeitä lapsen hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta. (Palsanen, 2020).

On äärimmäisen tärkeää hahmottaa ihmiselämän keskeisten ihmissuhteiden kytkeytyminen toisiinsa sekä niiden merkittävä vaikutus ihmisen psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin sekä kriisitilanteista selviämiskykyyn. Kun hoidetaan aikuisia ja tuetaan aikuisten parisuhteita jo varhaisessa vaiheessa ja reaktiota normalisoiden, tuetaan aina myös lapsia ja rakennetaan näiden turvallisia kasvuolosuhteita.

Riskit

Näkymättömät lapset ja aikuiset

Perheiden avuntarve on poikkeustilanteessa lisääntynyt. Suurinta huolta ammattilaiset ovat kantaneet niistä lapsista ja aikuisista, joiden kokema hätä ja turvattomuus jää piiloon kodin seinien sisäpuolelle. Päihteiden käyttö, itsemurhat sekä lähisuhdeväkivalta ovat muutoinkin surullisen tavallisia ongelmia suomalaisissa perheissä ja kasvussa myös koronakriisin luomien paineiden ja rajoitusten alla.

Perhetyötä, parisuhdetyötä, matalan kynnyksen mielenterveystyötä ja päihdehuollon palveluja sekä turvaa ja palveluita perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan on oltava välittömästi saatavilla. On myös ylläpidettävä ja luotava työmuotoja lasten seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Pitkäaikaissairaiden ja/tai vammaisten lasten perheissä kotiin annettavia palveluja on jatkettava tarpeen mukaan ja turvallisesti, esimerkiksi suojainten käytön saatavuudesta ja käytöstä on huolehdittava. (Lastensuojelun keskusliitto, 2020). Eriarvoisuus näkyy nyt tavallista selkeämmin, kun koulujen tuki on ollut lasten arjesta etäämmällä. Lapsen huoltajilla on paljon valtaa vaikuttaa siihen saako lapsi tarvitsemaansa apua vai ei. Mikäli huostaanoton kriteerit eivät täyty, arki voi jatkua lastensuojeluilmoituksen teosta huolimatta lapsen elämässä hämmentävän samanlaisena. (Matikka, 2020).

Poliisien kotihälytystehtävät ovat lisääntyneet mutta asiakasmäärät turvakodeissa eivät ole kasvaneet vaan ovat melko samoja kuin viime vuoden keväänä. Tämä herättää huolen siitä, että lapset ja nuoret sekä vanhemmat sinnittelevät liian pitkään keskenään ja piiloissa, terveytensä, hyvinvointinsa ja jopa henkensä uhallalla. Tutkimusnäyttö on vankkaa siitä, kuinka lähisuhteissa koettu väkivalta (kuten myös esim. pitkään jatkuva kiusaaminen) on äärimmäisen vahingoittavaa ja yhteydessä moniin myöhempiin ongelmiin. Itsemurhat ovat jo lisääntyneet, mikä on hälyttävä merkki koetusta toivottomuudesta. (Matikka, 2020).

Ensi- ja turvakotien liiton teettämässä verkkokyselyssä ilmeni, että vajaa puolet vastaajista (40 %) arvioi oman selviytymisensä tulevaisuudessa nykyistä heikommaksi. Tätä kuvasivat myös sellaiset vanhemmat, joilla vaikeuksia ei ole ollut aiemmin. Onkin olennaista havahtua siihen, etteivät vaarassa ole vain aiemmat lastensuojelu- tai huoliperheet, vaan huomattavasti mittavampi joukko perheitä, vanhempia ja lapsia. Huolestuttavin tilanne on kyselyn sillä kolmanneksella vastaajista, joilla on ollut vaikeuksia selvitä koronakriisistä ja joilla myös tulevaisuus näyttää ahdistavalta ja pulmat jatkuvat. Näillä perheillä on taustalla kasautuneita ongelmia ja arjen haasteita, joita koronatilanne on syventänyt. Uupumus, perheen kärjistyneet tilanteet sekä taloudellinen huoli painavat jaksamista ja työntävät kohti epätoivoa.

Mielenterveyden pitkä lasku

Koronaviruspandemian tuottama kriisi tulee näkymään erityisesti viiveellä merkittävästi mielenterveysongelmien puolella, jotka ovat jo aiemmin olleet kasvava huolenaihe Suomessa. On äärimmäisen tärkeää, ettei lapsilta ja nuorilta säästetä nyt, vaan heihin ennemminkin panostetaan. Säästäminen tai palveluiden ja tuen leikkaaminen lapsilta ja nuorilta

olisi lyhytnäköistä säästöä, jonka lasku kertyy mittavasti vuosikymmenten ja sukupolvien ajan maksettavaksi.

Pitkittynyt stressi tulee aiheuttamaan sekä mielenterveysongelmien syntyä ja syvenemistä että somaattista sairastumista. Noin puolet aikuisten mielenterveysongelmista alkaa jo ennen 14 vuoden ikää. Vain noin 20-40 prosenttiin mielenterveyden häiriöistä kärsivistä lapsista on asianmukaisen avun piirissä. Vaikeassa tilanteessa ihmiset sinnittelevät pitkään, eikä uupumisen tai mielenterveyden ongelmien näyttäytyminen tapahdu vielä ensilinjassa. Kukaan meistä ei vältty yhteisen vaikean tilanteen pitkittyessä mielenterveysongelmien ja uupumisen vaaralta. (Sydänmaanlakka, 2020; Turunen, 2020).

Aikaisen tuen, ennakoivan toiminnan ja varhaisen puuttumisen palvelut ovat nyt äärimmäisen tärkeitä. Perinteisesti Suomessa avunhakemista odotetaan liian pitkään ja jonon pitkitäessä sairastutaan yhä vakavammin. Aikuisten ja perheiden taloudellinen uhka on myös merkittävä, sillä se lisää psyykkistä kuormitusta ja turvattomuutta entisestään. Tässä tilanteessa kaivataan kipeästi sekä kiireellistä että pidemmän aikavälin vahvaa mielenterveysstrategiaa, sillä uhka mielenterveysongelmien mittavalla nousulle on merkittävä. (Sydänmaanlakka, 2020; Turunen, 2020). Varhaisten tuen ja ennaltaehkäisevän työn lisäksi tarvitaan psykoterapiaa, joka on hoitosuositusten mukainen vaikuttava ja tehokas hoitomuoto, jonka tulisi olla helposti saatavilla. Tavoitteellinen lyhytkin psykoterapiajakso voi vähentää sairauspoissaoloja ja nopeuttaa työhön paluuta oikea aikaisesti ja varhaisessa vaiheessa tarjottuna, myös lyhytpsykoterapiaa, jolla on hyvät hoitotulokset myös työterveyshuollossa. (Turunen, Broman, Kohtala, Riihijärvi, Riipinen, Ämmälä, 2020).

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten uupuminen ja sijaistraumatisoitumisen riski

Koronapandemia on mitä suuremmassa määrin paitsi terveyskriisi, myös sosiaalinen kriisi, kuvaa Lastensuojelun keskusliiton tuore raportti. Poikkeukselliseksi myös sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden näkökulmasta kriisitilanteen tekee se, että ammattihenkilöstö on itse keskellä samaa kriisiä kuin hoidettavat asiakkaat ja potilaatkin. Tavallisesti sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstö työskentelee ainakin pääosin sellaisten traumaattisten kokemusten äärellä, jotka eivät henkilökohtaisesti ja samanaikaisesti koske heitä itseään. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset, kuten eivät tilanteessa aktiivisesti toimivat poliittiset päättäjätäkään, ole ulkopuolella hoidettavaa kriisitilannetta, vaan sen sisällä, mikä lisää auttajien sairastumisen ja väsymisen riskiä. (Lastensuojelun keskusliitto, 2020; Turunen, 2020).

Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että tilanteissa, joissa ammattiauttajan henkilökoh- taista tarttumapintaa (kuten kouluampumiset) ei ole, riski sijaistraumatisoitumiselle ja PTSD:n (työperäinen posttraumaattinen stressihäiriö) sairastumisen riski on kymmenker- tainen niillä, jotka työskentelevät kriisinhoidon ensilinjassa. Jo pelkästään se, että joutuu valmistumaan mahdolliseen pahenevaan tilanteeseen, lisää jo pandemian luomaa kumuloituvaa stressiä. (Turunen, 2020; Käypähoito suositus, 2020). Sairaalan henkilökunnan työn- ohjaus kuormittavissa ja kriisitilanteissa on ollut nyt liian köykäinen. Vaikka työterveys olisi käytössä ja ammattilaiselle mahdollinen, on siihen hakeutuminen usein vaikeampaa ja odotus omasta jaksamisesta ammattilaisena on keskimääräistä suurempi, mikä voi myös lisätä uupumisen riskiä. (Rantala, 2020).

Työnsä puolesta sijaistraumatisoitumisen riskissä olevat ammattilaiset on huomioitava erityisesti silloin, kun käsillä olevan kriisin vaikutukset osuvat heihin myös yksityishenkilöinä ammatillisen roolin lisäksi, kuten nyt koronakriisin aikana. On äärimmäisen tärkeää, että sekä akuutin kriisin että toipumisvaiheen auttamistyössä olevien työntekijöiden ja ammattiauttajien tuki ja työnohjaus on riittävää, jotta jaksavaa ja hyvinvoivaa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstöä riittää vaativaan ja emotionaalisesti kuormittavaan työhön myös tulevinä vuosina kriisin jälkilaskua purettaessa.

Mahdollisuudet

Digitaalisen toimintakyvyn juurruttaminen

Suomi on joutunut pakon edessä ja nopeasti ottamaan suuria digitaalisia edistysaskeleita mahdollistaakseen sekä etätöön, etäopetuksen että palveluiden onnistumisen digitaalisesti. Pakko on ollut myös hyvä ajuri uusien ja moniulotteisempien toimintatapojen etsimille muun muassa mielenterveysapua tai lapsia ja nuoria tavoitettaessa. Nämä urauurtavasti kehitetyt digitaaliset menetelmät on tärkeää implementoida, jotta niitä voidaan myös kriisin hellittäessä käyttää sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa että ennaltaehkäisevässä toiminnassa. (Sydänmaanlakka, 2020; Turunen 2020).

Otettu digiloikka voi tulla täydentämään palveluita, mutta on tärkeää huomioida, etteivät ne korvaa sellaisenaan aiempia palveluita tai lähikontaktin merkitystä inhimillisessä kohtaamisessa, oppimisen edistämisessä, työhyvinvoinnin näkökulmasta ja hoitotyön riittävyydessä. Huolena onkin, että liiallisesti sähköisiin kommunikaatiovälineisiin painottuva ihmisten välinen kommunikaatio kapeuttaa ja kuihduttaa ihmisten välistä inhimillistä kanssakäymistä. Digitaaliseen kommunikaation painottaminen saattaa sekä lisätä että vähentää syrjäytymistä eri ryhmissä. Ne, jotka eivät hallitse sähköistä vuorovaikutusta tai digitaalisten välineiden käyttöä, on vaarassa pudota. (Kylmä, 2020).

Digitalisoituneet palvelut ovat erinomainen täydentävä lisä, mutta niiden toimivuutta ei saa tulkita lähipalveluita korvaavina. Lähiopetusta tai lähikontaktissa tapahtuvaa hoitoa ei voi parhainkaan digitaalinen palvelu korvata, mutta sillä voi olla täydentävänä sekä avun hakemisessa sisään heittäjänä tekijänä merkittävä rooli. Etäyhteyksien vahvistuminen on myös tulevaisuuden mahdollisuus. Työelämään juurtuessa se voi vähentää tarpeetonta matkustamista ja siten myös lisätä aikuisten ja perheiden vapaa- aikaa sekä edesauttaa palautumista. Ilman koronakriisiäkin on lapsia, jotka eivät voi osallistua lähiopetukseen esimerkiksi sairaalassa toteutuvien syöpähoitojen vuoksi, jolloin olisi hyvin tärkeää saada kuulua osaksi omaa ryhmää ja opetusta myös sairastamisen aikana etäyhteyksien avulla. Näin ollen toimivat etäopetus- ja hoitotyökäytännöt voivat jäädä myös tilanteen normalisoituessa käyttöön. Kynnys avunhakemiseen on sekä lapsille, nuorille että aikuisille edelleen hyvin korkea, missä digitaalisten palveluiden paikkaa voidaan mitä parhaiten hyödyntää. Digitaalisten palveluiden ja kohtaamisten mahdollisuuksia mutta myös riittämättömyyttä on tärkeä tutkia lisää. (Kosola, 2020; Kylmä, 2020; Palsanen, 2020; Pessi, 2020; Rantala, 2020; Siimes, 2020).

Kilpailukeskeisen suorituselämän kyseenalaistus

Koronakriisi on nostattanut monessa perheessä ja aikuisessa myös yllättävää huojentumista ja helpotuksen tunnetta. Globaalin tilanteen ja yhteiskunnan rajoitusten myötä on ollut välttämätöntä jarruttaa liian kovaksi yltynyttä työtahtia ja jopa vapaa-ajan suorittamista. Pitkään uuvuttavana ihanteena ollut hyvin suorituskeskeinen ja paineikas rytmi on joutunut koronakriisin myötä myönteisellä tavalla kyseenalaistetuksi. Osa perheistä ja aikuisista on todella tarvinnut hallituksen rajoituksia ja globaalia kriisiä kyetäkseen hiljentämään tahtia ja rajaamaan elämäänsä. Siinä missä osalle perheistä tilanne on aiheuttanut jyrkästi tiivistynyttä ja kiristynyttä tilannetta, on myös monia perheitä ja parisuhteita, joissa on koronakriisin aikana aivan uudella tavalla havahduttu tavallisen elämän hyvyyteen ja levollisuuden sekä kotona olemisen merkitykseen perheen ja yksilöiden hyvinvoinnin tekijänä. (Sydänmaanlakka, 2020).

Eriarvoisuus on suuri ja vaikea asia: moni pohtii sitä, ettei enää haluakaan palata menneeseen yltiökiireiseen ja tiiviiseen elämänrytmiin, jossa työn ja vapaa-ajan harrastaminen vie valtaosan ajasta ja syö myös merkittävästi perheiden, parien yhteistä aikaa ja palautumisen mahdollisuuksia. Monissa perheissä, joita koronakriisi ei ole ajanut ahdinkoon, on pohdittu voimakkaasti sitä, voisiko lapselle todella riittää varsin tavallinen perhearki – mikä on mitä parasta alustaa lapsen ja nuoren kehitykselle. Toisaalta monessa kodissa kaivataan kiihkaasti ennakoitavampaan menneeseen ja uuvutaan palveluiden sekä koulun ja työn tuomien väljyyden mahdollistamaa turvallisuutta. Osa lasten ja nuorten kasvavista mielenterveysongelmista liittyy myös liiallisesti prässäävään ja suoritettavaan arkeen, joka uuvuttaa lapsia jo varhaisessa vaiheessa. Juuri tämän kilpailu- ja suorituskeskeisen arjen kyseenalaistaminen ja tavallisen perhe-elämän sekä rauhallisemman rytmin sallivan arjen merkityksen ymmärtäminen voi olla koronakriisin myönteisiä seurauksia. (Kosola, 2020; Rantala, 2020).

Koronakriisi saattaa myös tasa-arvoistaa meitä kansalaisina. Yksinäisyyden kokeminen ei kriisin aikana ole ollut enää vain ”yksinäisten ongelma” vaan laajempi kysymys, joka ei koske pelkkää poikkeusaikaa tai tietynlaista ihmisryhmää. Moni on tavoittanut uudella tavalla oman kuplansa ulkopuolelta ihmisiä, perheitä ja tilanteita, jotka jatkuvasti elävät yksinäisyydessä tai esimerkiksi vakavan sairastumisen vuoksi pysyvässä poikkeusajassa. Myönteisenä vaikutuksena voidaan nähdä se, että ymmärrys haastavissa tilanteissa eläviä ihmisiä, perheitä ja erityisryhmiä kohtaan on voinut kasvaa. Myös mielenterveysongelmat koskevat ja tulevat koskemaan yhä laajempaa väestöä, mikä voi myös lisätä myötätuntoisuutta ja ymmärrystä toisia kohtaan. Ei ole *heitä sairastuneita* ja *meitä jaksavia*, kun mielenterveyden kysymykset kolkuttelevat yhä useamman ovea. Ymmärryksen syveneminen ihmisen haavoittuvuudesta ja herkkyydestä kovan paineen alla ja kenen tahansa murtumisen mahdollisuudesta voi myös auttaa hyväksymään sekä itsessä olevaa säröisyyttä että herättää myötätuntoa niitä kohtaan, jotka ovat jo ennen koronakriisiä murtuneet. (Sydänmaanlakka, 2020; Valli, 2020).

Arvopohdinnan myönteiset odotukset

Koronakriisin myötä elämä on monella tapaa pakollisesti pienentynyt ja ihmisyyden suuret kysymykset ovat vavahduttaneet voimakkaasti ihmisiä. Tätä myönteistä ja kriisin myötä

syntyneitä arvopohdintaa ja alkavia oivalluksia on äärimmäisen tärkeää vahvistaa myös kriisin hellittäessä ja sen jälkimainingeissa.

On tärkeää pohtia sekä yhteiskunnallisessa keskustelussa että tekojen tasolla, miten arvo-keskustelua sekä moninaisten tarpeiden ja inhimillisyyden haavoittuvuuden pohdintoja voidaan edelleen hyödyntää ja jatkaa. Suorituskeskeisen työelämän kannalta nousee merkitykselliseksi keskustella työn tulevaisuudesta ja työelämän joustokyvystä myös jatkossa, jolla voidaan turvata sekä ihmisten hyvinvointia että perheiden yhteistä aikaa. Olennaiseksi kysymykseksi jääkin, miten arvojen kirkastuminen voi näyttäytyä jatkossa ja teoissa, ei vain puheissa ja pohdinnoissa. (Pessi, 2020).

Mikäli tämän suuntainen arvokehitys nähdään myös perhetasolla hyvänä, on tärkeää pohtia, miten sen vahvistumista voidaan myös yhteiskunnallisesti tukea. Onko nyt mahdollista pohtia vanhempien työnteon kohtuullistamista sekä lasten harrastamisen rauhoittamista? Nyt vapaa-ajan ohjelmat ja ajoittain kilpasuorittamiseksi yltyvä harrastaminen uuvuttaa sekä lapsia että vanhempia ja jää pitkälti vanhempien harteille. Harrastamisen liittäminen lasten koulupäivän ohkeen voi tuoda kriisin jälkeiseenkin aikaan sellaista väljyyttä, jota poikkeusaika on nyt resilienteille perheille myönteisenä muutoksena tarjonnut. (Palsanen, 2020; Rantala, 2020).

Koronapandemian synnyttämä kriisi on monella tapaa myös muistuttanut ihmisen paikasta ja roolista sekä omassa elämässään että globaalisti. On tärkeää, että ihminen käsittää riittävän nöyrästi myös oman pienuutensa ja haavoittuvuutensa sekä omalla kohdalla että toisten tilannetta arvioidessa. Luonto on suurempi ihmistä, mikä on voimallisesti edessämme myös ilmastokriisin äärellä. Inhimillisen rajallisuuden tiedostaminen voi johtaa ihmisten henkiseen kasvuun ja arvojen syvenemiseen (Kylmä, 2020). Arvokehitys voi parhaimmillaan suunnata kauemmaksi materiaalisista ja kilpailukeskeisistä arvoista kohti inhimillisempiä, myötätuntoisempia ja luontoa kunnioittavampia arvoja. Hyvän elämän kysymyksissä on syvimmin kyse kuitenkin juuri ihmisen mahdollisuuksista vaikuttaa maailmaan, toisiin ja omiin ihmissuhteisiin. Talousjohtoisen ajattelun tilalle voi syntyä enemmän ihmisarvoa ja ympäristöä kunnioittava elämäntapa (Matikka, 2020). Tiedetään, että arvojen kehittyminen ja posttraumaattinen kasvu kriisitilanteen myötä ei kuitenkaan kestä kovinkaan kauaa, ellei arvomuutosta tietoisesti vaalita ja toimita sen edistämiseksi (Turunen, 2020). Mielenterveyden ja ihmissuhteiden merkitys hyvän elämän tekijöinä voivat nousta voimalisemmin keskiöön kriisin myötä, mikä voi luoda uutta ja yhteisvastuullisempaa arvorakennetta.

Toivon merkitys nykyhetken epätoivossa ja tulevaisuuden kompassina

Etenkin vaikeina ja epävarmoina aikoina monen mielen valtaa epätoivo ja jopa toivottomuus. Toivottomuus on voimakas hälytysmerkki, sillä sen tiedetään korreloivan itsetuhoisuuden kanssa masennusta voimakkaammin. Juuri nyt on erityisen tärkeää välittää ja vahvistaa toivoa sekä kuulla ihmisten ääneen sanottua ja hiljaiseksi jäävää epätoivoa välttääksemme toivottomuuden syöksykierteen.

Kriisitilanteessa viestimisellä on erityisen keskeinen rooli ihmisten rauhoittamisen ja yhteistyökyvyyden valjastamiseksi. On äärimmäisen tärkeää, että päätöksiä tehdessä ja

niistä viestiessä osoitetaan samalla, että päättäjillä on vahva käsitys tavallisen ihmisen monimuotoisesta arkielämästä. Toivotutkija Jari Kylmän mukaan suuri uoma päätöksentekijöiden ja kansan kokeman todellisuuden välillä on omiaan lisäämään tyytymättömyyttä ja toivottomuutta sekä siten myös yhteistyöhaluttomuutta. Ihmisen voi poimia mukaan vai omalta pysäkilltään. Se merkitsee sitä, että vuorovaikutuksessa ja päätöksiä linjatessa kyetään osoittamaan, että ymmärretään ja tavoitetaan kansalaisten arjen ja elämän kokonaiskuvaa.

Siinä missä toivottomuutta ruokkii kokemukset näkymättömyydestä ja yksinäisyydestä, toivon voimallisia kasvattajia ovat kokemukset nähdyksi tulemisestä ja yhteisyydestä. Toivolla on voimakas suhdeulottuvuus. Se vaatii syntyäkseen ja vahvistuakseen kokemuksen sitä, ettei ole kokemassa näitä mullistuksia yksin. Siksi on keskeistä korostaa, että olemme yhdessä tämän kriisin keskellä ja myös yhdessä siitä selviämme. Epämääräisyys ruokkii epävarmuutta ja pahimmillaan paranoiaa. Läpinäkyvä viestiminen ja avoin linja vahvistaa luottamusta ja luo toivoa. Siksi lyhyt, ytimekäs, perusteltu ja selkeä viestintä rauhoittaa ihmisiä ja lisää toivoa. Toivon kannalta on tärkeää, ettei kivuliaitakaan realiteetteja pyritä kieltämään tai pyöristelemään. Olennaisempaa on tuoda epämiellyttävätkin realiteetit yhteisesti jaetuksi ja tunnustetuksi, mikä lisää ihmisen kokea toimijuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista myös vaikeiden tilanteiden äärellä. Toivon kannalta on tärkeämpää korostaa yhtenäisyyttä ja luotettavuutta vaikeidenkin realiteettien äärellä kuin luoda epärealistisia odotuksia tai katteettomia lupauksia. Turvallisuuden ja toivon kokemisen kannalta on tärkeää korostaa sitä, mikä on mahdollista tehdä ja päättää tämän hetkisen tiedon varassa – ja kuinka sitä on mahdollista myös muuttaa ja korjata uuden tiedon valjetessa. (Kylmä, 2020).

Ihmisen toivon ja turvallisuuden vahvistumisen kannalta on tärkeää käsitellä läpinäkyvästi realiteetteja. Vaikeatkin realiteetit on tunnustettava, mutta toisaalta niiden ei voi antaa hallita kaikkea. Kokemus siitä, että olemme tässä tilanteessa yhdessä ja että voimme kukin myös toimia tässä tilanteessa yksilöinä vaikuttaaksemme nykyhetkeen ja tulevaan, on äärimmäisen tärkeä. Toivottomuus liittyy voimallisesti totaaliseen avuttomuuteen, eli kokemukseen siitä, että mitään ei ole tehtävissä tai mitään helpotusta näkyvissä tulevaisuudessa. Toivolla taas on realiteetteihin juurtuva käsitys mahdollisista omista ja yhteisistä vaikutuskeinoista, joita voi aktiivisesti käyttää ja yrittää myös vaikeuksien sisällä. Teot luovat toivoa – kokemuksesta siitä, että omalla toiminnallaan voi jotenkin vaikuttaa vaikean tilanteen sisälläkin ja siitä ulospääsyreittejä kokeillessa.

Toivoon liittyy vahvasti myös aikaulottuvuus. Toivo kulkee aina kolmessa ajassa: menneessä, nykyhetkessä ja tulevassa. Siksi toivoa vahvistettaessa on tärkeää viitata sekä ihmiskunnan menneisiin ja jo selätettyihin vaikeuksiin sekä nykyhetken mahdolliseen vaikuttamiseen ja tämän päivän tekojen vaikuttavuudesta tulevaisuuteen. Ihmisen kyky sietää vaikeitakin tilanteita on huomattavasti joustavampi, kun hänen tunteilleen on tilaa ja käsitys siitä, että kyseessä on vaihe, ei koko elämä, on tavoitettavissa.

Elämää on koronan jälkeenkin – ja sitä on myös koko ajan koronakriisin ohella. On olennaista, ettei koronaviruspandemian aikana syrjäytetä keskeisiä huolia sekä sen enempää toivon tekijöitä myös muiden elämän osa-alueiden kannalta. Toipumisen kannalta on tärkeää saada luoda omaa tarinaa sekä menetyksistä että mahdollisuuksista. Toivoa voidaan vahvistaa normalisoimalla normaaleja tunteita ja kokemuksia, joita uusi ja epävarma tilanne ihmisissä herättää. Psykoedukaatiosta on apua omien reaktioiden, tunteiden ja tilanteen ymmärtämisessä ja arvioimisessa. Mielenterveyden huomioimisella ja sen tukemisella

voidaan vahvistaa ihmisten toivoa, toipumista ja toimintaa – jotta yhteiskunnan elpyessä mahdollisemman monella olisi voimaa nousta jaloilleen ja jatkaa elämää koronan jälkeisessä maailmassa. (Turunen, 2020).

Toivo on keskeinen kompassi vaikeuksissa navigoidessa. Tulevaisuus on yhä olemassa – ja jokainen meistä voi siihen yksin ja yhdessä vaikuttaa.

Lähteet

Asiantuntijalausuntoani varten olen haastatellut seuraavia asiantuntijoita:

Silja Kosola, Lääketieteen tohtori, nuorisolääketieteen dosentti
Helsingin yliopisto
Jari Kylmä, FR, TtL, dosentti (OY, HY), yliopistonlehtori
Tampereen yliopisto
Johanna Linner Matikka, Asiantuntija, YTM
Ensi- ja turvakotien liitto, Perhe- ja lähisuhdeväkivaltatyö
Kati Palsanen, Kehitysjohtaja, VTM
SOS-lapsikylä
Anne Birgitta Pessi, professori
Helsingin yliopisto
Hanna Pinomaa, psykologi, paripsykoterapeutti
Tunnekeskeisen pariterapian yhdistys
Janna Rantala, Lastenpsykiatri, perheterapeutti, psykoterapeutti
Tuija Turunen, PsT, psykologi, kriisi- ja traumapsykoterapeutti
Johtava psykologi, Terveystalo
Ulla Siimes, toiminnanjohtaja
Suomen Vanhempainliitto
Olavi Sydänmaanlakka, toiminnanjohtaja
Mielenterveydenkeskusliitto
Matti Valli, viestintä- ja markkinointipäällikkö
Lastenklินิกoiden kummit ry

Kirjalliset lähteet

[Ensi- ja turvakotien liiton nettikysely lapsiperheille korona-tilanteen aiheuttamista ongelmista.](#) Tulokset ja johtopäätökset. Särkelä, R.; Siltaniemi, A. 19.5.2020.

[Käypä hoito -suositus. Traumaperäinen stressihäiriö.](#) Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. 9.1.2020.

[Perheiden hyvinvointi ja tuen tarpeet koronan aiheuttamassa poikkeustilanteessa.](#) Lastensuojelun keskusliitto. 17.4.2020

Turunen, T., Broman, L., Kohtala, A., Riihijärvi, S., Riipinen, A. & Ämmälä, A-J. 2020. Lyhytpsykoterapian hyödyntäminen työterveyshuollossa – vaikuttavaa hoitoa oikea-aikaisesti. Psykoterapiatutkimuksen päivät, Jyväskylä.

Kallio, M. 2020. Voimana toivo. WSOY.

Kallio, M. 2017. Inhimillisiä kohtaamisia. WSOY.

Mahdollisuudet kokonaiskestäviin kulttuuriin muutoksiin

Yliopistonlehtori Katriina Siivonen, Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Koronaviruspandemia altistaa muutoksille

Käsittelen lausunnossani paitsi eriaikaisia koronapandemian mahdollisesti aiheuttamia kulttuurisia muutoksia, myös ihmisten kulttuurista muutosvalmiutta ja kykyjä tuottaa muutosta pandemian aikana ja sen jälkeen. Kohdistan huomion siihen, miten ihmiset voisivat suunnata muutosta kokonaiskestävyyteen parhaillaan koronaviruspandemian aikaisissa, hetkellisesti muutoksille alttiissa oloissa, mutta tähtäimenään pidempi, yli viiden vuoden aikaperspektiivi.

Pandemiakriisin aikana on pohdittu voisiko kriisi tukea yhteiskuntamme siirtymistä ekologisesti kestävämpään maailmaan tai laajemmin kokonaiskestävyyteen. Tällainen siirtymä on kulttuurinen, tulevaisuuteen suuntautuva ilmiö. Kulttuuri mielletään monesti muuttumattomaksi tai hitaasti muuttuvaksi. Kulttuurinen toiminta suuntaa kuitenkin aina tulevaisuuteen (Poli 2017) ja on perustaltaan muuttuvaa (Siivonen 2008). Käännös kohti uudenlaisia kulttuurisia ajattelu- ja toimintamuotoja voi tilanteesta riippuen olla nopeakin. Käsittelen lausunnossani näitä aiheita seuraavien kysymysten avulla:

1. Mitä kokonaiskestävyyden kannalta merkittävää kulttuurista ymmärrystä ja toimintaa koronaviruspandemia on nostanut välittömästi esille?
2. Mitä uhkia ja mahdollisuuksia nämä ymmärryksen ja toiminnan tavat tuovat mukanaan kokonaiskestävyyden kannalta pidemmällä tähtäimellä?
3. Miksi kulttuurinen muutos ja kulttuurin muutosvoima ovat oleellisia kokonaiskestävyyden tavoittelemisessa?
4. Miten kulttuuria voisi saada muutetuksi kokonaiskestävään suuntaan koronapandemian jälkeen yli viiden vuoden perspektiivillä?

Lausuntoni lähtökohtana on tietoisuus siitä, että akuutin pandemiakriisin lisäksi ihmisillä on ratkaistavana maailmanlaajuinen kestävyyskriisi. Siinä toisiinsa limittyvinä ongelmina ovat ilmaston lämpeneminen, biodiversiteettikato, saasteet ja sosiaalinen epätasa-arvo ([United Nations 2019](#)).

Tarkastelemani kysymykset ovat kestävyyskriisin ratkaisemisen sekä yhteiskunnan ja talouden ohjailun kannalta keskeisiä siksi, että muutosta kohti kokonaiskestävyyttä ei tapahdu ilman kulttuurista muutosta. Kulttuuri vaikuttaa sekä arjen toimissa että taloudessa, politiikassa ja hallinnossa. Kulttuuri koostuu jokaisen ihmisen tiedoista, taidoista, tavoista ymmärtää maailmaa ja niihin pohjautuvista toimista. Jos näissä ei tapahdu tavoitteellisesti kestävyteen tähtääviä muutoksia, kestävyys ei toteudu. (Abson et al. 2017; Meadows 1999; ks. myös Siivonen 2017; [Siivonen 2019](#).)

Kaikilla yhteiskunnan ja kulttuurin alueilla tarvitaan ihmisiä, jotka alkavat ajatella toisin ja toimia kulttuurisessa vuorovaikutuksessa yhdessä toisten ihmisten kanssa kohti ekologistesti ja muilta ulottuvuuksiltaan kestävämpää maailmaa. Koronapandemia aikana voi avautua väylä kokonaiskestävyyden saavuttamisen perustana oleviin kulttuuriin ajattelu- ja toimintatapoihin ja niiden pidemmän tähtäimen tavoitteelliseen muuttamiseen.

Tarvittava luontosuhteen muutos

Luonnontieteilijät ovat jo vuosia sitten analysoineet useiden biofysikaalisten ilmiöiden, kuten ilmaston, biosfäärin moninaisuuden sekä typen ja fosforin kierron muutosten keskinäisvaikutuksia maapallon ekosysteemiin. Heidän analyysinsä osoittaa, että ihmisten vaikutus luontoon on kasvanut viime vuosikymmeninä niin voimakkaasti, että se uhkaa sysätä maapallon tasapainottomaan tilaan, jonka seurauksena ihmisille mahdolliset elinolosuhteet ovat uhanalaiset (Steffen et al. 2015). Ekologisen kestävyys saavuttamiseksi ja elinolojemme turvaamiseksi tarvitsemme kulttuurisen muutoksen kestävämpään elämänmuotoon maailmanlaajuisesti (Soini & Dessein 2016; Mickwitz et al. 2011). Sen ytimenä on ihmisten luontosuhde, joka on kulttuurinen ilmiö.

Pandemia kohdistaa hetkeksi huomiomme erilaisiin luontosuhteisiimme ja mahdollistaa siten niiden muuttumisen. Muuttuneinakin luontosuhteemme voivat kuitenkin edelleen pandemian laannuttua vaikuttaa luontoon kestävämmästä. Toisaalta pandemian vaikutuksesta voimme uusiutuneiden luontosuhteidemme avulla alkaa entistä vahvemmin tukea tavoitteellista muutosta ekologiseen kestävyteen.

On esitetty, että ihmisten haitallinen luontosuhde luo edellytykset ihmisille vahingollisten virusten leviämiseksi pandemiaina. Tämän tuo alttiuden ymmärtää, että ihmisten luontosuhteen muuttaminen on välttämätöntä ja on asetettava luonnon kantokyvyn rajoihin ympäristömme elinkelpoisuuden turvaamiseksi. Uudistetun luontosuhteen avulla voisi olla mahdollista muuttaa yhteiskuntaamme paikallisesti ja maailmanlaajuisesti kokonaiskestäväksi. Yhtä lailla luontosuhde voi muuttua niin, että fatalistisempi suhtautuminen omaan, muiden ihmisten ja luonnon tulevaisuuteen on mahdollinen. Muutosalttius voi myös johtaa oman välittömän turvallisuuden vahvistamiseen. Tämä voi aiheuttaa luonnosta piittaamattomuutta ja toisten turvattomuuden lisäämistä, sosiaalista syrjimistä ja rajojen lujittamista valtioiden sisällä eri ihmisryhmien välille ja valtioiden välille. Kaikkien näiden taustalla vaikuttavat erilaiset kulttuuriset ymmärrykset luonnosta ja maailman tilasta.

Nostan esille kolme nähdäkseni keskeistä kulttuurista ajattelutapaa, jotka koronapandemiassa eläminen on sysännyt parhaillaan vallitsevaan liikkuvaan tilaan. Ne ovat 1) hitauden, hoivan ja lähitoimintojen arvostuksen kasvu, 2) hallinnan illuusion osittainen murtuminen sekä 3) vahvistunut turvallisuuden hakeminen. Luontosuhde liittyy näihin kaikkiin. Niissä on muutoksen siemen, jonka pandemian erityisolot ovat saaneet itämään. Näen niiden mahdollistavan kulttuurisen muutoksen kohti kokonaiskestävyyttä pidemmällä aikavälillä, jos ihmiset niin haluavat.

Hitauden avartava vaikutus

Koronapandemialta suojautuminen on konkreettisesti pysähdyttänyt ihmiset aloilleen jatkuvasti voimistuneesta paikallisesta ja maailmanlaajuisesta liikkumisesta. Myös tuotanto ja kauppa ovat paikallisesti ja hetkellisesti hidastuneet tai pysähtyneet. Tästä on aiheutunut saatavuusongelmia, jotka ovat tuoneet konkreettisesti esille nykyisen talouden vahvat globaalit kytkennät. Pysähtyminen on havahduttanut huomaamaan paikallaan pysymisestä, hoivasta ja huoltovarmuudesta paikallisesti ja maailmanlaajuisesti asioita, jotka normaalioloissa ovat olleet kaikessa laajuudessaan näkymättömissä.

Julkisen sairaan-, vanhusten ja lastenhoidon merkitys yhteiskunnan toimivuudelle ja ihmisten hyvinvoinnille näkyy pandemiassa dramaattisen selkeästi, erityisesti silloin kun niiden kapasiteetti ei riitä. Kotitalouksien hoivan merkitys näkyy samaten. Pandemian vuoksi kotieristykseen kasautunut lastenhoito, ruoanlaitto, leipominen, järjestely, siivoaminen, puutarhan tai parvekekasvien hoito ja sairastuneiden hoiva tukevat parhaimmillaan yhteiskunnan toimivuutta ja ihmisten hyvinvointia. Niiden puute tuottaa inhimillistä hätää ja lisää yhteiskunnallista epätasa-arvoisuutta. Suojavarusteiden, lääkkeiden ja ruoan saatavuuden akuutti ja pidemmän tähtäimen epävarmuus on nostanut esille lähituotannon ja -palveluiden tarpeen sekä yksityistalouksien että valtioiden kannalta. Samalla ihmisten ja osin tarvikkeiden liikkuvuuden äkillisessä vähenemisessä on todettu myönteisiä vaikutuksia sekä ihmisiin esimerkiksi elämän rauhoittumisena että ilmastoon hiilidioksidipäästöjen vähentymisenä.

Kaikissa näissä on kyse siitä, että pandemian aiheuttama pysähtyminen asettaa meidät haivaitsemaan tuttuja toimia ja niiden vaikutuksia poikkeuksellisesta suunnasta. Se pistää huomaamaan näkymättömiksi ja itsestään selviksi rutinoituneita ajattelu- ja toimintatapoja, kun pandemialta suojautuminen on tuonut niihin muutoksia. Nämä tutut tavat ovat kulttuuria. Koska kulttuuriset ajattelu- ja toimintatavat ovat totunnaisuudessaan huomattomattomia, emme yleensä pane merkkeille niiden välillä hidasta, välillä nopeampaa, mutta kuitenkin jatkuvaa muutosta.

Pandemia tekee hetkellisesti näkyväksi sen, että ajattelu- ja toimintatapamme muuttuvat ja voisivat olla toisenlaisia kuin ne ovat olleet. Pandemia luo siten tavallista vahvemman mahdollisuuden kulttuuriselle muutokselle, auttaa näkemään toivottavaa ja vältettävää muutosta, mutta ei vielä määrittele tavoitteellista muutoksen suuntaa. Hidastuneen elämän, hoidon, paikallaan pysymisen ja lähituotannon ja -palveluiden myönteisten arvojen huomauttamisella on edellytyksiä muuttaa kulttuurisia toimintatapojamme niitä vahvistavaan suuntaan. Samalla voi havaita tarpeen aktiivisesti välttää pandemialta suojautumisen aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia. Nämä havainnot eivät kuitenkaan väistämättä johda mihinkään tietynlaisiin muutoksiin. Kulttuurin muuttamiseksi ihmisten on yhdessä muiden kanssa aktiivisesti muutettava ajattelu- ja toimintatapojaan.

Epävarmuuden sietäminen

Meille on muutaman viime vuosikymmenen aikana muodostunut suhteellisen vahva käsitys siitä, että ihmisinä pystyisimme täysin hallitsemaan maailma. Tämä on luontaista erityisesti länsimaissa ja näkyy nyt koronapandemian aikana vaatimuksina viruksen kaikkinaisesta nitistämisestä ja sairastuneiden kertakaikkisesta parantamisesta. Virus on kuitenkin

ihmistä voimakkaampi. Meillä ei ole keinoja estää sen leviämistä kokonaan, eikä meillä ole lääkettä, joka parantaisi taudista. Lääkärit voivat vain tukea luontoa kehossamme puolustautumaan virukselta, eikä kaikkia voida pelastaa. Tämän toteaa esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen terveysturvallisuusjohtaja Mika Salminen Sara Vainion tekemässä [Helsingin Sanomien haastattelussa](#) 16.5.2020. (Vainio 2020.)

Joitakin vuosikymmeniä sitten suhtauduimme pandemioihin hyvin eri tavalla. Nykyisen kaltaisia vaatimuksia pandemian hallitsemiseksi ja estämiseksi ei ollut julkisuudessa esimerkiksi aasialaisen pandemian aikana 1950-luvun lopussa. Tätä on tuoreeltaan koronapandemian aikana analysoinut kulttuuri- ja ympäristöhistorioitsija Rauno Lahtinen vuoden 1957 Turun Sanomien valossa 6.4.2020 julkaistussa blogissaan [Turku aasialaisen influenssan kourissa 1957](#). (Lahtinen 2020.)

Nyt pandemian aikana koronavirus ja taistelu sitä vastaan vaikuttavat murentamalla viime vuosikymmeninä vahvistunutta illuusiota lääketieteen kaikkivoipaisuudesta ja siitä, että pandemiat olisivat ihmisen hallittavissa. Pandemiaa levittävät virukset ovat luonnonilmiöitä, jotka kykenevät yllättämään ihmiset. Ne ovat osa ihmisen ja luonnon välistä suhdetta. Pandemiakriisi saattaa siten tuoda yhteiskunnassa esille myös muiden luonnon voimien hallitsemisen haasteellisuuden. Olemme tuudittautuneet entistä enemmän siihen, että ihmisinä löydämme keinot luonnon hyödyntämiseksi ja sairauksien ja muiden luonnon vitauksien voittamiseksi. Lääketieteen ja muiden tieteidenalojen avulla voimmekin ymmärtää maailmaa entistä paremmin ja löytää pärjäämisen keinoja, mutta emme kuitenkaan saa kaikkea hallintaamme. Koronavirus on äkillisesti kirkastanut ymmärrystä jatkuvasta epävarmuudesta ja siitä, että ihminen on kiinteästi osa luontoa ja luonnosta riippuvainen. Tällä ymmärryksellä voisi olla edellytyksiä herättää huolehtimaan luonnosta. Hallinnan illuusion murtuminen kuitenkin myös vahvistaa turvattomuuden tunnetta, mistä juontuu vaatimuksia kiristää hallinnan keinoja ja kontrollitoimenpiteitä. Ne eivät välttämättä sisällä huolenpitoa luonnosta.

Hallinnan illuusion murtuminen koskee sekä suhtautumistamme luonnon ja maailman epävarmuuteen että ymmärrystämme tiedon luonteesta. Tiede on jatkuva paremman ymmärryksen tavoittelua. Uusi tieto ei koskaan ole lopullista, vaan tuo aina mukanaan uusia kysymyksiä. Ajankohtainen keskustelu hallussamme olevasta koronavirusta, maailman tilaa ja luontoa koskevasta tiedosta ja toimintamahdollisuuksistamme on omiaan myllertämään myös käsityksiämme tieteen ja tietämisen luonteesta. Epävarmuuteen havahtuminen pandemiakeskustelun myötä saattaa toisaalta yleisesti vähentää tieteellisen tiedon uskottavuutta, jos tieteen tuloksien odotetaan olevan varmoja ja lopullisia totuuksia. Toisaalta keskustelu voi vankistaa näkemystä siitä, että tieteellinen tieto on aina jossain määrin epävarmaa, jatkuvasti korjautuvaa ja juuri siksi toimiva tapa ymmärtää ihmisiä, luontoa ja maailman muutosta toimintamme perustaksi.

Pandemia on havahduttanut epävarmuuteen ja turvallisuuden tavoitteluun. Niistä johtuvien muutosten kannalta on oleellista minkälaiset kulttuuriset käsitykset tulevaisuudessa ohjaavat tietämisen tapojamme ja luontosuhdettamme. Juuri nyt pandemian kuluessa olisi hyvä aika vaikuttaa niihin. Kokonaiskestävyyden pitkän tähtäimen vankistamiseksi olisi tarpeen alkaa jo pandemian aikana vahvistaa luonnon hallitsemattomuuden ja tietämisen epävarmuuden tiedostamista, ymmärtämistä ja sietämistä.

Kulttuurisen muutoksen keinot ja rajat

Jos otamme vakavasti sen, että transformaatio kokonaiskestävyyteen perustuu kulttuuristen ajattelu- ja toimintamuotojen muutokseen, on tarkasteltava yleisiä kulttuurin muuttamisen ja muuttamisen tapoja ja keinoja. Niitä valaisevat kulttuurisen kestävyyden erilaiset muodot. Vuosina 2011–2015 toiminut monitieteinen tutkijoiden verkosto [COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability](#) tuotti näkemyksen kulttuurisen kestävyyden kolmesta eri muodosta. Ensimmäisessä kulttuuri asetetaan kestävän kehityksen yhdeksi ta-saveroiseksi ulottuvuudeksi alkujaan hahmotettujen ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen rinnalle (*Culture in sustainable development*). Sen mukaan alueen tai ryhmän kulttuurille, kuten taiteelle, kulttuuriperinnölle ja identiteetille, tavoitellaan itseisarvoista pitkä-kestoisuutta. Toiseksi kulttuuri nähdään välittäjänä muiden kestävän kehityksen ulottuvuuksien välillä ja kestävän kehityksen ajatuksen edistäjänä yhteiskunnassa esimerkiksi kulttuurisina ekosysteemi- tai hyvinvointipalveluina (*Culture for sustainable development*). Kolmanneksi kulttuuri nähdään transformaationa kestävään kehitykseen (*Culture as sustainable development*) eli prosessina, jolla on ekologisesti kestävämpään maailmaan vievä arvopohja ja joka tukee ihmisen, kulttuurin ja luonnon hyvinvointia uudessa muodossa, ekokulttuurisena sivilisaationa. (Ympäristöministeriö 1988; Dessein et al. 2015, 29–31; Soini & Birkeland 2014; Soini & Dessein 2016.)

Kaikkiin näihin kulttuurisen kestävyyden muotoihin voidaan vaikuttaa kulttuuripolitiikan avulla. Nancy Duxbury, Anita Kangas ja Christiaan De Beukelaer ovat eritelleet neljä kulttuurisen kestävyyden muotoa kulttuuripolitiikassa. He tarkastelevat kulttuuripolitiikan tukea kokonaiskestävyyteen ja erityisesti ekologiseen kestävyyteen. Heidän mukaansa ensimmäisessä kulttuurisen kestävyyden muodossa tavoitteena on kulttuuristen käytänteiden ja oikeuksien ylläpitäminen vahvoina ja jatkuvina. Huomio on kulttuurisissa ilmiöissä ja ihmisten oikeuksissa niihin, ei niinkään ekologisessa kestävydessä. (Duxbury et al. 2017.) Nämä voivat kuitenkin tukea kulttuurista kestävyys transformaatiota vahvistamalla ihmisten epävarmuuden sietokykyä ja kulttuurin resilienssiä. Tämä kulttuurisen kestävyyden muoto rinnastuu yllä esitetystä kolmijaosta ensimmäiseen (*Culture in sustainable development*).

Muihin Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin kulttuurisen kestävyyden muotoihin ekologiset asiat liitetään tarkoituksellisesti. Ensinnä kulttuuritapahtumien kielteisiä ekologisia vaikutuksia minimoidaan. Toiseksi yleistä tietoisuutta maailmanlaajuisista, ekologisista ongelmista vahvistetaan kulttuurin ja erityisesti taiteen avulla. (Duxbury et al. 2017.) Näissä kulttuuri on välittävässä asemassa tai yksittäisinä kestävyttä edistävinä toimina (*Culture for sustainable development*). Kolmanneksi muodoksi he hahmottavat ekologisen maailmankansalaisuuden tukemisen, mutta toteavat ettei se juurikaan ole toteutunut. Sen vahvistumista hidastaa sen ristiriita alueellisia ja etnisiä yhteisöjä ja kansallisuutta yleisesti painottavan kulttuuripolitiikan kanssa, kun siinä painotetaan maailmanlaajuisuutta. (Duxbury et al. 2017, 221–226.)

Kaikki nämä kulttuurisen kestävyyden muodot tukevat kokonaiskestävyyttä omalla tavallaan. Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin näkemyksen pohjalta voi kuitenkin esittää, että ekologinen maailmankansalaisuus tukisi suorimmin ja vahvimmin kulttuurista transformaatiota kestävämpään maailmaan (*Culture as sustainable development*). Toistaiseksi ei kuitenkaan ole osoitettu kulttuuripoliittisia keinoja, jotka sen avulla tukisivat kulttuurista transformaatiota kokonaiskestävyyteen.

Maailmankansalaisuuden ja erilaisten alueellisesti, etnisesti, kansallisesti tai muilla perusteilla määrittyvien ihmisryhmien lisäksi yksittäisten ihmisten näkökulma on merkityksellinen kulttuuripolitiikassa ja kulttuurisessa kestävyudessa. Kulttuurisen transformaation suunnan määrittämisessä on keskeistä, että jokaisella ihmisellä on oikeus osallistua itselleen tärkeän kulttuurisen ympäristön määrittämiseen. Tämä on yksi kulttuurisen kestävyuden kulmakivistä. Kyse on perustavista ihmisoikeuksista oman maailmankuvan määrittämiseksi. Tämä saattaa kuitenkin olla ristiriidassa esimerkiksi ekologisen kestävyuden vankeistamisen kanssa, jos osallakin ihmisistä on tavoitteenaan epäekologisten tapojen jatkaminen tai vahvistaminen. Työ kokonaiskestävyyden saavuttamiseksi onkin uusien, kestävien toimintatapojen kulttuurista määrittämistä osin jännitteisessä inhimillisten toiveiden, sosiaalisen ja kulttuurisen tasa-arvon ja luonnon kantokyvyn kentässä. (Siivonen 2017.)

Pandemian ymmärtäminen ja siltä suojautuminen ovat tuoneet näkyville kulttuurisen luontosuhteen ja ihmisten nykyisen globaalien toiminnan ongelmallisuuden, vaikuttavuuden ja laajuuden. Kokonaiskestävyyden tavoittamiseksi tarvitsemme niihin muutoksen. Kulttuurisen kestävyuden analyysit osoittavat, että kulttuuripolitiikan avulla on mahdollista tukea epävarmuuden sietokykyä, kulttuurista resilienssiä ja ekologisen maailmankansalaisuuden kehittämistä. Näitä toimenpiteitä tarvitaan, jotta voisimme vankistaa kokonaiskestävyyden kulttuurista perustaa.

Kulttuurin vaikuttavuus

Yhteiskunnalliseen muutokseen tähdätään yleensä regulaation ja taloudellisten ohjauskeinojen avulla. On vaikeampaa havaita ja ymmärtää miten kulttuuri vaikuttaa muutokseen yleensä ja ajurina kohti kokonaiskestävyyttä. Tieteellinen ymmärrys kulttuurin luonteesta on muuttunut viime vuosikymmeninä. Kulttuurista pystytään nykyisin huomaamaan ja valjastamaan käyttöön uudenlaisia ulottuvuuksia. Aiemmin korostettiin ihmisten oikeutta oman ryhmänsä tai alueensa kulttuurin jatkuvuuteen ja pysyvyyteen. Tämän rinnalle on entistä vahvemmin nostettu kulttuurin luonne jatkuvasti muuttuvana, vuorovaikutteisena ja perustaltaan maailmanlaajuisena prosessina. Sekä rajallisiin kulttuureihin kuuluminen että kulttuurien väliset rajat ovat kulttuurin globaalissa prosessissa muotoutuvia ja muuttuvia ilmiöitä. (Esim. Siivonen 2008.)

Erilaiset kulttuurin määritelmät auttavat näkemään kulttuurin eri puolia. Nykyisessä vahvasti globaalisti keskinäisriippuvaisessa maailmassa on oleellista huomata kulttuurin ikiaikainen ominaisuus maailmanlaajuisena prosessina. Eri puolilta maailmaa tulevat ihmiset ovat kautta aikain kohdanneet kasvokkain ja nykyisin myös virtuaalisesti, ovat vaihtaneet ajatuksia ja tehneet kauppaa. Ideat, ajattelutavat, tavarat ja raaka-aineet ovat liikkuneet ja liikkuvat yhä vilkkaammin maailmanlaajuisesti. Kulttuuri virtaa ihmisiltä toisille näissä kohtaamisissa. On myös oleellista huomata, että näissä kohtaamisten virroissa kulttuuri on aina muuttunut ja muuttuu edelleen väistämättä koko ajan, vaikkakin yleensä huomaamattomasti. Muutoksessa voi nähdä mahdollisuuden. Kulttuurissa on sen myötä perustaltaan muutosvoimaa. (Siivonen 2017.)

Kulttuuripolitiikan tukema kulttuurinen transformatio kokonaiskestävyyteen voisi olla maailmanlaajuisuista huolenpitoa siitä, että kulttuurin muutosvoima elää ihmisten keskuudessa. Kestävä transformatio ja transformatio kestävyteen ovat huolenpitoa tulevaisuu-

desta ja siitä, että jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa kulttuurin muutoksen suuntaan vahingoittamatta muita. Ne ovat myös huolenpitoa luonnon osallisuudesta transformaatioissa ihmisen ja luonnon välisessä vuorovaikutuksessa. Käytännössä tämä tarkoittaa sellaista ymmärrystä luonnosta, joka ohjaa ihmisten toimintaa maapallon kantokyvyn rajoihin. Luontosuhteesta voisi kuvailla ja kiteyttää sellaisia arkisen toiminnan muotoja, joissa tämä tavoite toteutuu. Kulttuuriperintönä tällainen oleellisia merkityksiä kantava luontosuhde voisi auttaa lukuisia ihmisiä muuttamaan toimintaansa entistä kestävämmäksi. (Siivonen 2020.)

Pandemiakriisin altistama välitön ja pitkäaikainen kulttuurinen muutos

Koronaviruspandemia on hyvin pian kriisin käynnistyttyä havahduttanut huomaamaan ensinnä hitauden, hoivan ja lähituotannon tärkeyden, toiseksi elämän, luonnon ja tiedon epävarmuuden ja kolmanneksi turvallisuuden tarpeen. Virukselta suojautuminen on muuttanut arkea ja tehnyt näkyväksi sen, että kulttuuri on muuttuvaa. Tämä avaa väylän käsitellä merkitseviä kulttuurisia arvoja ja niiden vaikutuksia ihmisten keskinäisissä sekä ihmisten, luonnon ja tiedon välisissä suhteissa. Pandemia syntyy ihmisen ja luonnon kanssakäymisestä, jossa ihminen rasittaa luontoa ylen määrin. Kulttuurista luontosuhdetta olisi siksi tarpeen sekä muokata että uusiutuneissa muodoissa soveltaa tavoiteltavan kestävyysmuutoksen ajurina.

Pandemian ja siltä suojautumisen luoma muutostila voi suuntautua pitkällä tähtäimellä kulttuuriseen transformaatioon kohti kokonaiskestävyyttä tai lyhytnäköiseen oman turvan hakemiseen ja luonnosta ja ihmisten tasa-arvoisista elinmahdollisuuksista piittaamattomuuteen. Kulttuuriin vaikuttavat toisaalta kaikki ihmiset omassa elämässään, toisaalta kulttuuripolitiikan toimet. Kulttuurisen kestävyyskeinoja on mahdollista kehittää entistä paremmiksi siten, että ne tukisivat kulttuurista kestävyysmuutosta vahvistamalla ihmisten epävarmuuden sietokykyä ja kulttuurin resilienssiä. Lisäksi tarvittaisiin kansainvälistä yhteistyötä sellaisten kulttuuripoliittisten toimien luomiseksi, jotka tukisivat ekologista maailmankansalaisuutta. Luontosuhde on yksi sen keskeinen ulottuvuus. Siten koronapandemian herättämä muutosalttius voitaisiin ottaa ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin avuksi.

Viitteet

- Abson, David J., Fischer, Joern, Leventon, Julia, Newig, Jens, Schomerus, Thomas, Vilsmaier, Ulli, von Wehrden, Henrik, Abernethy, Paivi, Ives, Christopher D., Jager, Nicolas W., Lang, Daniel J. 2017. [Leverage points for sustainability transformation](#). *Ambio* 46 (2017), 30–39.
- Dessein, Joost, Soini, Katriina, Fairclough, Graham and Horlings, Lummina (eds.) 2015. *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lahtinen, Rauno 2020. [Turku aasialaisen influenssan kourissa 1957](#). *Raunon kirjablogi* 6.4.2020.
- Meadows, Donella 1999. *Leverage points: Places to intervene in a system*. Hartland: The Sustainability Institute.

- Mickwitz, Per, Hildén, Mikael, Seppälä, Jyri, Melanen, Matti 2011. [Sustainability through system transformation: lessons from Finnish efforts](#). *Journal of Cleaner Production* 19 (2011), 1779–1787.
- Poli, Roberto 2017. *Introduction to Anticipation Studies*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AB.
- Siivonen, Katriina 2020. [Metsäsuhde kulttuurisesti kestäväänä tulevaisuusperintönä](#). *Vuosilusto* 13.
- Siivonen, Katriina 2019. [Ei kestävää kehitystä ilman kulttuuria – miksi niin?](#) Turun yliopiston blogi 22.2.2019.
- Siivonen, Katriina 2017. Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen (toim.) *Kaikki vapaudesta*. Helsinki: Gaudeamus, 273–287.
- Siivonen, Katriina 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Soini Katriina & Birkeland, Inger 2014. Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum* 51, 213–223.
- Soini, Katriina & Dessein, Joost 2016. [Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework](#). *Sustainability* 2016, 8, 167, 1–12.
- Steffen, Will, Richardson, Katherine, Rockström, Johan, Cornell, Sarah E., Fetzer, Ingo, Bennet, Elena M., Biggs, Reinette, Carpenter, Stephen R., de Vries, Wim, de Wit, Cynthia A., Folke, Carl, Gerten, Dieter, Heinke, Jens, Mace, Georgina M., Persson, Linn M., Ramanathan, Veerabhadran, Reyers, Belinda & Sörlin, Sverker. 2015. [Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet](#). *Science* 347, 6223.
- United Nations 2019. Independent Group of Scientists appointed by the Secretary-General, Global Sustainable Development Report: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development. New York: United Nations.
- Vainio, Sara 2020. ”Tämä on mennyt liian pitkälle” – En pidä ikäihmisten eristämisestä, sanoo THL:n Mika Salminen. THL:n terveysturvallisuusjohtaja Mika Salminen on noussut Suomessa koronavirusepidemian keulakuvaksi. *Helsingin Sanomat* 16.5.2020.
- Ympäristöministeriö 1988. *Yhteinen tulevaisuutemme, Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti*. Suomentanut Kaija Anttonen. Helsinki: Ulkoasiainministeriö, Ympäristöministeriö.

Kulttuuri luo kestävyyttä

Erityisasiantuntija Antti Huntus, Taiteen edistämiskeskus Taike

”Mitä sellainen ankara aika vaikutti kansan tapoihin? [...] ei ollut huveja, eikä tansseja ja siivoa ja hiljaista oli elämä. Ei kuulunut iltaisin järveltä, eikä kylän tanhuvilta ja raiteilta naurua eikä iloisia lauluja.”

Kertomuksia nälkävuosilta (Tyrvää)

Koronapandemian puhkeaminen lamautti suomalaista taide- ja kulttuurielämää nopeasti ja monin eri tavoin. Esityksiä, näyttelyitä ja tuotantoja peruuntui tai siirtyi epävarmaan tulevaisuuteen. Kirjastot, museot, kulttuuritalot ja harrastustilat sulkivat ovensa. Tapahtumakesä kuihtui olemattomiin. Kun yhteiskunta eristettiin fyysisesti, tarkoitti se monelle myös henkistä eristämistä.

Kriisi teki näkyväksi alalla toimivien rakenteellisesti ja taloudellisesti heikon aseman. Epätyypillisten työsuhteiden, apurahajaksojen ja yrittäjyyden väliseen tasapainotteluun tottuneille taiteilijoille ja muille luovien alojen ammattilaisille oikean tuki-instrumentin löytäminen on ollut vaikeaa normaalioloissakin. Töiden ja tilausten äkillinen loppuminen yksinkertaisesti romahdutti alalla toimivien tulot ja käynnisti etuuksien hakuun liittyvät monimutkaiset selvittelyt. Romahduksen äkillisyyttä kuvastavat tiedot käyvät ilmi valtioneuvoston exit- ja jälleenrakennustyöryhmän raportista, jossa todetaan Nordean korttimaksuista tehdyn analyysin perusteella kulttuurialan myynnistä kadonneen parin viikon aikana yli 90% (Hetemäen raportti).

Vaikka kriisi valtioiden tasolla näyttäytyi jokseenkin symmetrisenä, on se toimialoittain tarkastellen ollut säälimättömän epäsymmetrinen. Toiset alat ovat kärsineet ja tulevat kärsimään poikkeustilanteesta enemmän kuin toiset. Näin on käynyt myös taide- ja kulttuurialan sisällä. Alat, joissa kontaktit ja fyysinen läsnäolo ovat työskentelyn ja yleisön kohtaamisen edellytys, ovat olleet jo lähtökohtaisesti muita heikommassa asemassa kokoontumisrajoitusten astuttua voimaan.

Töiden ja palveluiden pakollisen siirtymisen verkkoon sanotaan toisaalta vahvistaneen ns. digiloikkaa. Tätä voidaan pitää myönteisenä kehityksenä, sillä digitaalisten palvelujen parantaminen edistää laajempaa tavoitetta saada saavutettavia ja yhdenvertaisia palveluja kaikkien kansalaisten ulottuville. Osalle digiloikka on kuitenkin merkinnyt hyppyä etäämälle inhimillisistä perustarpeista, joiden toteutumisessa taiteella ja kulttuurilla on aina ollut tärkeä rooli.

Rahoittajien toimet ovat keskittyneet akuutin kriisin hoitoon ja seuranneita tulonmenetyksiä on pyritty kompensoimaan nopeasti myönnettävin avustuksin. Taiteen edistämiskeskus

sai kahdella erikseen järjestämällään korona-apurahojen hakukierroksella käsiteltävään ennätysmäiset yli 9000 hakemusta suomalaisilta taiteilijoilta. Taide- ja kulttuuriala on näin omalta osaltaan ollut vahinkoja minimoimaan pyrkivien valtion tukitoimien kohteena, joiden riittävydestä ja kohdentumisesta käytäneen myöhemmin samanlaista jälkipeliä kuin muistakin talouspolitiikan kriisivaiheen korjaustoimista. Yksityisellä puolella kulttuurisäätiöt ovat osallistuneet ahdingon lieventämiseen sekä omilla täsmätoimillaan että teke-mällä yhteistyötä valtion kanssa.

Rajoitusten vähitellen hellittäessä katseet ovat alkaneet kääntyä epidemian kerrannaisvai-kutuksiin ja etenkin kulttuurielämän kohtalonyhteyteen julkisen talouden kanssa, joka näyttää häiriötilanteen seurauksena vajoavan syvään taantumaan.

Näkyvimpien ilmiöiden alta on lisäksi paljastumassa erilaisia huolten alakokonaisuuksia, joita heikentyvän taloustilanteen tiedetään aiheuttavan. Nykyisen päättäjäpolven muistissa on edelleen, kuinka 1990-luvun lama koetteli erityisesti lasten ja nuorten hyvinvointia. Kuntien nuorisotyöhön käytettyjä varoja leikattiin tuolloin kuudessa vuodessa peräti 50% (Kunnallisen nuorisotyön arviointi, 2001). Vastaavasti alaikäisten lähetteet tahdosta riip-pumattomaan psykiatriseen sairaanhoitoon lähes kolminkertaistuivat laman jälkeisinä vuosina (THL tilastot ind.2483). Kaikkien ikäryhmien henkinen hyvinvointi on onneksi ol-lut toistaiseksi hyvin esillä julkisessa keskustelussa ja toivoa sopii, että siihen kiinnitetään huomiota myös koronapandemian jälkihoidossa.

Mustan joutsenen sijasta koronakriisin metaforaksi sopisi paremmin hirven kohtaaminen keväisellä valtatiellä. Tiesimme niitä olevan liikkeellä, mutta ilmaantuminen suoraan eteen ajokaistalle oli silti yllättävä ja epätodellinen tapahtuma. Onnettomuuden kaikki mahdolli-set jälkiseuraukset eivät ole vielä näköpiirissä. Talouden ja terveydenhuollon kriisin vana-vedessä kulkee maailmanlaajuisesti lisääntyvä epävakauden ilmapiiri, jossa uusia uhkaku-via ovat nälänhätä, poliittiset levottomuudet, konfliktit, instituutioiden ja yhteisöjen hajoa-minen, rakenteellinen työttömyys, eskaloituva pankkikriisi jne. On selvää, että ”paluuta normaaliin” on pyrittävä kiirehtimään myös, jotta näitä vaikutuksia kyettäisiin minimoi-maan tai mieluummin kokonaan välttämään.

Maailman seisahtuminen on tarjonnut tilaisuuden pohtia mennyttä normaalia ja siihen liit-tyvää kestävyysnäkökulmaa. Osa asetetuista rajoituksista on vaikuttanut voimakkaasti aloihin, joihin kytkeytyy myös maapallon resurssien ylikuluttaminen. Jos ilmastonmuutok-sen eteneminen on tähän saakka tuntunut kuin hidastetun filmin seuraamiselta, on korona-pandemia sen keskellä lyhyt pysäytyskuva ja ääneen esitetty kysymys: olisimmeko valmiita muuttamaan kulutustottumuksiamme näin radikaalisti ja pysyvästi?

Taiteen ja kulttuurin suunnattomasta sisältöarkusta löytyy tapoja tarkastella ja ymmärtää ihmisyyttä, muovata asenteita ja kuluttajakäyttäytymistä sekä kehittää kykyämme empati-aan. Sen keinoin synnyttämme luovuutta stimuloivia ympäristöjä, rakennamme vuorovai-kutusta, selätämme kriisejä ja luomme yhteisöömme vakautta. Ala on yksi koronapande-mian vuoksi pahoin ja pitkään kärsivistä sektoreista. Samalla se on myös ala, jonka poten-tiaaliin uuden arjen luomisessa tulisi lähitulevaisuudessa kiinnittää erityistä huomiota.

Kirjoituksen jälkipuoliskolla keskityn pohtimaan mahdollisuutta ottaa taide ja kulttuuri matkaoppaaksi kohti uutta ja kestävämpää arkea. Aluksi käsittelen kuitenkin julkisen kulttuurirahoituksen lähitulevaisuutta, jonka ympärille niin moni taide- ja kulttuurialan huolenaiheista kiertyy.

Muutospaineita lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä

Nostan seuraavaksi esille kolme kulttuurin rahoittamiseen liittyvää kriittistä muuttujaa, joihin on kiinnitettävä huomiota viimeistään seuraavan hallituskauden aikana. Kaikki kuvattavat muuttajat ja niihin liittyvät muutostarpeet on tunnistettu aiemminkin, mutta koronapandemialla on ollut niistä jokaiseen kiihdyttävä vaikutus.

Ensiksi muutama huomio rahapelitoiminnan monopolijärjestelmän kestävyydestä.

Veikkaus Oy antoi joulukuussa 2019 eduskunnan sivistys- ja tiedejaostolle synkän arvion lähivuosien tuotto-odotuksistaan, jonka taustalla vaikuttivat osin yhtiön hallituksen omat päätökset lisätä ns. vastuullisuustoimenpiteitä (Rahapelitoiminnan tuotto ja tulevaisuuden näkymät). Koronapandemian seurauksena Veikkauksen tuotot pienentyvät nyt entisestään suljettujen pelikoneiden ja häiriintyneen vedonlyönnin vuoksi. Vaikka hallitus on linjauksenaan esittänyt, että se tulee kompensoimaan rahapelitoiminnan edunsaajien tappioita, ei epävarmuus tulevasta ole helpottanut: monopolijärjestelmän toimivuus ja tulevaisuus vaikuttaisi olevan toistuvasti työpöydälle palaava asia.

Ulkomaiset rahapeliyhtiöt nakertavat kaiken aikaa Veikkauksen markkina-asemaa ja vaikeuttavat siinä sivussa ongelmapelaamisen valvontaa yksinoikeusjärjestelmästä huolimatta (Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 4/2019). Mahdollisesti edessä oleva pakollinen siirtyminen ns. lisenssimalliin, jossa ulkomaisia peliyhtiöitä päästetään markkinoille valvotusti, on syytä arvioida ja suunnitella huolellisesti etukäteen. Mikäli lisenssijärjestelmään siirtyminen muuttaisi saatavat tuotot maksuiksi, sakoiksi ja veroiksi, jotka sulautuisivat osaksi valtion budjettia, merkitsisi se melko varmasti muutosta edunsaajien asemaan verrattuna nykyiseen tuotonjakojärjestelmään. Tuottoja saattaisi jatkossa myös kertyä vähemmän. Jos taas nykyjärjestelmästä halutaan pitää tiukasti kiinni, tulisi maasta ulosvirtaavien pelirahojen blokkauksesta ja siihen liittyvää lainsäädäntöä ryhtyä aktiivisesti suunnittelemaan. Veikkauksen tilanne on haastava, sillä aihe jakaa poliittista kenttää. Asia on kuitenkin ratkaistava lähivuosina ja mahdollisimman kestävällä tavalla.

Toiseksi haluan kiinnittää huomion kuntiin.

Kuntatalouden alijäämän ilmoitettiin jo viime vuoden lopulla kasvaneen historiallisen suuressi. Koronapandemian seurauksena kuntien lisätaakaksi muodostuvat nyt mm. verotulojen romahdus (etenkin yhteisövero-osuus) sekä poikkeustilasta johtuva toimintamenojen kasvu (Kuntaliiton uutinen 11.3.). Kuntien kautta kanavoituu suomalaiselle taiteelle ja kulttuurille satoja miljoonia euroja ja ne ovat ylivoimaisesti paras organisaatiojoukko tuomaan alan sisällöt ja palvelut yhdenvertaisesti suomalaisten ulottuville. Tämän tukijalan horjuminen on vakava uhka paitsi sivistykselle myös alan työllisyydelle. Hallitus on luvannut helpottaa myös kuntien tilannetta, mutta uusia menoleikkauksia ja verojen kiristämistä ei voida välttää. Kulttuuripalvelut eivät tunnetusti ole tässä kujanjuoksussa pärjänneet ilman voimakasta paikallista kampanjointia ja puolestapuhujia.

Tutustuin jokin aika sitten Suomen korkeimman tuloveroprosentin omaavan Halsuan kunnan talousarvioon. Löytämäni tunnusluvut antoivat karun kuvan siitä, millaisin voimavaroin kulttuuripalveluita joudutaan kunnissa nykyisin järjestämään. Halsuan vuoden 2019 budjetissa varsinaisiin kulttuuripalveluihin oli käytettävissä yhteensä 4640 euroa, kun saman kunnan perusterveydenhuollon, sosiaalitoimen ja erikoissairaanhoidon yhteenlasketut menot olivat n. 4,9 miljoonaa euroa. Jos ikääntyvän kunnan voi katsoa edustavan jossain määrin valtiota ja sen tulevaisuutta pienoisikoossa, on johtopäätös selvä: julkisen terveydenhuollon menojen kasvaessa liki holtittomasti, käy kulttuurin tilanne vuosi vuodelta tukalammaksi. Tilannetta ei helpota edes tuore kuntien kulttuuritoiminnan järjestämisestä säädetty laki, joka aiempaa lakia kunnianhimoisempaan kirittää kuntia järjestämään jatkossa entistä monipuolisempaa ja tavoitteellisempaa kulttuuritoimintaa. Lain hengen ja budjettien arkitodellisuuden välinen ero on räikeä.

Kuntien kulttuuripalveluiden turvaamisesta on tulossa sukupolvitavoite. Jo aiemmin mainittu taiteen ja kulttuurin kohtalonyhteys julkiseen talouteen liittyy kunnissa ennen kaikkea sote-uudistuksen viivästymiseen. Hetken näytti jo siltä, että työ johtaisi verolainsäädännön muutokseen, jonka myötä uppoavan sote-laivan mastoon kahlittu kulttuuri saataisiin irrotettua ajoissa. Vaikka kuntien absoluuttinen raha ei olisi tällä ratkaisulla tullut lisääntymään, olisi sillä voitu saada tiettyä johdonmukaisuutta ja kehittämisrauhaa koko sivistis sektorille. Ylipäätään kehittämistyötä tukisi parhaiten se, että kulttuuripalvelut arvostettaisiin korkeammalle kunnallisten tehtävien joukossa. Jatkossa ajatukseen kannattaa ehdottomasti palata, sillä se saattaisi pysäyttää tai ainakin merkittävästi hidastaa kulttuuripalveluiden jatkuvaa rapautumista.

Kolmantena seikkana haluan nostaa esille tarpeen uudenlaisen yhteistyön rakentamiseksi julkisen ja yksityisen kulttuurirahoituksen kesken.

Sain alkuvuodesta 2020 valmiiksi opetus- ja kulttuuriministeriölle laatimani selvityksen, joka koski toimialaa tukemaan tarkoitettua rahaston perustamista. Selvitys toimenpide-ehdotuksineen jäi käynnistyneen kriisin jalkoihin ja jätettiin yhteisellä päätöksellä odottamaan sopivampaa julkaisuaikakohtaa. Päähavaintonani oli, että julkisen ja yksityisen kulttuurirahoituksen (tässä kulttuurisäätiöt) tulisi Suomessa löytää uusia tapoja toimia yhdessä tilanteessa, jossa julkinen kulttuurirahoitus osoittaa jatkuvia heikentymisen merkkejä. Uudenlaisella rahoittajien yhteistyöllä voitaisiin parantaa hankkeiden jatkuvuutta, rahoituksen kohdentumista sekä koordinoita paremmin suuria kansallisia kulttuuri-investointeja. Ongelmana on ollut, että nämä kaksi tahoa eivät juuri tee strategista yhteistyötä, vaikka säätiöiden merkitys kokonaiskuvassa on vuosi vuodelta kasvava.

Valtio ja kulttuurisäätiöt alkoivat jo koronapandemian aikana lähentyä toisiaan ja kokosivat yhteistä kriisirahoitusta taiteilijoiden tueksi. On erityisen toivottavaa, että tämä myönteinen kehitys jatkuisi myös tulevaisuudessa. Yksityinen kulttuurirahoitus on osoittautunut ketteräksi reagoimaan kulttuurikentän muutoksiin siinä, missä julkinen puoli puolestaan on tarjonnut vakautta ja pitkäjänteisyyttä toiminnan kehittämiseen. Tämän perinteisen roolijaon kriittinen tarkastelu on alan kehittymisen näkökulmasta jatkossa tärkeää: vastuuta jakamalla ja resursseja yhdistämällä on mahdollista selviytyä paremmin vaikeista ajoista, jotka odottavat pandemian jälkeen. Lisäksi perusajatus siitä, että myös valtio irrottaisi osakevarallisuuttaan tukemaan suomalaista taidetta ja kulttuuria on edelleen kannatettava pitkän aikavälin tavoite. Osaketuotot voisivat olla ns. kolmas hana, jonka avaamista tulisi harkita rahapeli- ja verotuottojen virtaavuuden häiriötilanteessa.

Kuluttajina kohtelemme kulttuuria kuten luontoa. Valikoimme ja viljelemme yksipuolisesti tiettyjä lajeja unohtaen, että myös kulttuurissa monimuotoisuus on edellytys sisältöjen kehittymiselle. Taidemuodot, joiden on vaikea menestyä vapailla markkinoilla, näivettyvät helposti näissä olosuhteissa. Ne joutuvat jatkuvasti perustelemaan merkitystään kulttuurissa ekosysteemeissä. Valtion sääntelyllä voidaan myötävaikuttaa alojen yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin kukoistaa, mutta tällöin unohtuu usein, että julkisen kulttuurirahoituksen painopisteet kantavat nekin mukanaan menneen maailman arvostuksia. Rahoittajien yhteistyö auttaa tässäkin näkemään parhaat tavat turvata taiteen ja kulttuurin monimuotoisuuden säilyminen.

Edellä esitetyt näkökulmat lähtevät oletuksesta, että koronapandemian kesto jää sittenkin siedettävälle tasolle ja pahimmat jälkiseuraukset eivät toteudu. Tällöin on syytä olettaa, että julkinen kulttuurirahoitus etsii paluuta tasapainotilaan, joka on ollut pitkään paitsi järjestelmän etu myös sen kehittymisen hidaste.

Suosituksia taide- ja kulttuurialan lähitulevaisuuden politiikkatoimenpiteiksi:

1. Perustetaan parlamentaarinen työryhmä ratkaisemaan rahapelitoiminnan järjestäminen kestävällä tavalla.
2. Tuetaan kuntien kulttuurityötä siten, että huomio kiinnitetään erityisesti heikossa taloudellisessa asemassa olevien kuntien kulttuuripalveluiden turvaamiseen.
3. Jatketaan julkisen ja yksityisen kulttuurirahoituksen strategisen yhteistyön ja keskinäisen koordinaation kehittämistä ennakkoluulottomalla ja ennakoivalla otteella
4. Tiivistetään viranomaisyhteistyötä erityisesti Taiteen edistämiskeskuksen, KELA:n, Verohallinnon ja ELY-keskusten välillä siten, että tukijärjestelmät ja viranomaiset tunnistavat paremmin luovaa työtä tekevien epätyypilliset olosuhteet
5. Edistetään lisämäärärahalla taide- ja kulttuurialan digitaalisten palvelujen kehittämistä

Luova ja kestävä 20-luku

"Koronan ollessa tällainen nopea ja selkeä muutos ihmiskunta voisi tässä samassa rytkäksä korjata toimintaansa ja jatkaa eteenpäin kestävästä kehityksen mukaisesti. Tämä ei tarkoita mitään hyvinvoinnin loppua, sillä voimme syvemmällä tavalla hyvin silloin, kun tiedämme, että muutkin kuin itse voivat hyvin."

Taiteilija Saku Soukka Taiteilija-lehdessä 20.5.2020

Poikkeukselliset ajat ovat tarjonneet ihmiskunnalle ajoittain mahdollisuuden positiiviseen suunnanmuutokseen. Tunnetuin esimerkki lienee toista maailmansotaa seurannut yhteistyöjärjestöjen synty, joka edisti rauhaa, ihmisoikeuksia ja turvallisuutta. Keskiajan talouden historiaa opettanut professori David Herlihy (1930–1991) näki yhteyden Mustan surman ja eurooppalaisten arvojen muuttumisen välillä. Hänen mukaansa ruttoepidemia ratkaisi ristiriidan tuon ajan riittämättömän ravinnontuotannon ja kiihtyneen väestönkasvun välillä. Suurta kuolleisuutta seurasi resurssien tasaisempi jakautuminen, mikä vaikutti paitsi

perhesuunnitteluun myös ihmisten näkemyksiin hyvinvoinnin merkityksestä. Muutos arvoissa muodosti perustan Euroopan muuta maailmaa kestävämmälle demografiselle kehitykselle. (Herlihy 1997, 4.)

Minkä ristiriidan koronapandemia voisi ratkaista? Voisiko se auttaa ihmiskuntaa pääsemään kestäväen kehityksen tielle? Haluan seuraavaksi argumentoida, miten taiteen ja kulttuurin tekijät voisivat olla merkittävässä roolissa kestävyiden kysymyksen ratkaisussa ja samalla lisätä alan yhteiskunnallista arvostusta.

Vuosituhanen kaksi ensimmäistä vuosikymmentä ovat jo olleet kulttuurikentällä kuin uutta kansanvalistuksen aikaa. Tällä valistustyöllä on pyritty tekemään näkyväksi taiteen ja kulttuurin erilaisia välillisiä vaikutuksia. Erityistä huomiota ovat saaneet kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutukset, mutta esillä ovat olleet myös myönteiset vaikutukset alueiden elinvoimaan ja innovaatioympäristöjen syntyyn. Kulttuuria on ikään kuin yritetty kiinnittää niihin sektoreihin, joita budjettitalous tuntuu arvostavan. Tietyllä tapaa puhunta on muistuttanut meitä renessanssin hukutusta perinnöstä: kukoistavat sivilisaatiot ovat riippuvaisia rikkaasta tiede- ja taide-elämästä.

Taiteen edistämiskeskuksessa oman kehittämistiiminä asiantuntijat ovat onnistuneet tekemään näkyväksi, kuinka taiteilijat voivat tuoda osaamisensa osaksi haastavintakin kehittämistyötä. He ovat synnyttäneet onnistuneita yhteistyöprojekteja esimerkiksi meriteollisuuden, avaruustutkimuksen ja luonnonsuojelun alalla. Taiteilija on edustanut näillä rajapinnoilla luovuuden ammattilaisuutta, jonka tehtävänä on ollut auttaa näkemään asiat kokonaan toisin sekä tunnistamaan taiteen ja taiteellisen ajattelun mahdollisuudet osana kehittämistä. Taidelähtöisillä menetelmillä ja työkaluilla on onnistuttu edistämään mm. eduskuntatyön dialogisuutta sekä kulttuuriperintötyön kestävyttä. Tiimimme on huomannut, että organisaatiot kaipaavat yhä enemmän tätä monialaista yhteistyötä ja tunnistavat luovien osaajien potentiaalin muussakin kuin perinteisessä merkityksessä.

YK:n kestäväen kehityksen toimintaohjelma Agenda 2030 on asiakirja, joka sitoo Suomen 20-luvun kehittämistavoitteisiin. Kokonaisuutena se on laaja ja toiveikkuutta herättävä dokumentti, joka innostaa lukijansa matkalle ihmiskunnan muutokseen. Yksilöiden arjen tasolla ohjelman tavoitteet alkavat kuitenkin herkästi tuntua etäisiltä, sillä monet teemoista eivät suoraan kosketa hyväosaisia. Puhdas vesi, riittävä ravinto ja mahdollisuus koulutukseen tuntuvat meistä helposti itsestäänselvyyksiltä. Ohjelman arvokas narratiivi kadotaan, ellei joku rakenna merkityssuhteita sen ja arkemme välille. Tässä on taide- ja kulttuurialan osaajille mielenkiintoinen kiinnittymisen mahdollisuus.

Olen aiemmin haaveillut toisesta kultakaudesta. Ajanjaksosta, jossa yhteiskunnan ja taidekentän intressit lähentyisivät jälleen toisiaan siinä määrin, että syntyisi uusi synerginen liitto. En tarkoita tällä taiteen alistamista valtion palvelukseen, vaan jonkinlaista liikettä, joka nykyajassa ottaisi ehkä someilmion tai globaalin kampanjan muodon. Mielessäni uusi kultakausi olisi sekä ilmiöiden tarkastelua taiteen läpi että myönteisen muutoksen etsimistä taiteen avulla: mentaalimalli, joka tukisi kestävää päätöksentekoa.

Aikakausia on ilmeisen vaikeaa, ellei peräti mahdotonta ”manata esiin”, mutta jotain kenties olisi tehtävissä. Valtion toimesta voisimme luoda yhteiskehittämislle otollisia olosuhteita. Voisimme tarjota resursseja ja tukea kokeiluille, joissa monialaisella yhteistyöllä etsitään vastauksia kestävyiden globaaleihin haasteisiin.

Uskon, että paras tapa nostaa jonkin alan yhteiskunnallista asemaa ja arvostusta on osoittaa konkreettisesti ja monin eri tavoin sen merkitystä ihmisyydelle tässä ja nyt. Esitän, että taide ja kulttuuri kytketään voimakkaammin kestäväen kehityksen edistämiseen silläkin uhalla, että se voidaan nähdä jatkumona alan välineellistämiseksi. Kyse on kuitenkin lopulta hyvin pienen osaajajoukon tunnistamisesta ja tukemisesta, eikä tavoitteena ole tällöin järjyttää alan perusrahoituksen tasapainoa.

Asiassa voidaan edetä käynnistämällä Agenda 2030 tavoiteohjelman suomalaisen toimeenpanon ja taide- ja kulttuurialan välinen yhteistyö.

Kirjalliset lähteet

Herlihy, D. 1997: The black death and the transformation of the west. President and Fellows of Harvard College.

Silvennoinen, H. 2001: Kunnallisen nuorisotyön arviointi. Nuorisotutkimus/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 15, Nuorisoasiain neuvottelukunta, Nuora, julkaisuja 18.

Sähköiset lähteet

[Exit- ja jälleenrakennustyöryhmä. Koronakriisin vaikutukset ja suunnitelma epidemian hallinnan hybridistrategiaksi. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 1. vaiheen raportti. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:12.](#)

[Hohko, A. 2017: Nälkävuodet Suomessa olivat painajainen: "Eräs ukko söi nälissään puurovispilän". Aamulehti 13.8.2017.](#)

[Kuosmanen, R. 2020: Taiteilijalehden artikkeli "Taiteilija korona-keväen keskellä".](#)

[Nummikoski, V. 2019: Rahapelitoiminnan tuotto ja tulevaisuuden näkymät. Esitys eduskunnan sivistys- ja tiedejaostolle 20.11.2019.](#)

[Punakallio, M. 2020: Koronaviruksen vaikutukset talouteen: tilapäinen notkahdus vai pitkäaikainen taantuma? Kuntaliiton Ajankohtaista-palsta 11.3.2020.](#)

[Raijas, A. Pirilä, M. 2019: Rahapelijärjestelmät – Suomi ja muut maat. Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 4/2019.](#)

[THL:n tilastotietokanta.](#)

Selvitys koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyvistä ja huonoista seurauksista koskien koulutusta, nuoria ja hyvinvointia

Kasvatopsykologian professori Kirsti Lonka, Helsingin yliopisto

Koko suomalaisen yhteiskunnan vahvuus on, että koulutusta arvostetaan ja että oppimisen ja koulun kehittäminen perustuu pitkäkestoiseen tieteelliseen tutkimukseen. Koronatilanne on poikkeuksellinen erilainen, sillä on pitänyt tehdä paljon päätöksiä nopeasti, ilman että meillä on ollut käsitystä mihin suuntaan tilanne etenee. Sen jälkeen, kun koronapandemiaa koskevat hallituksen ohjeet julkistettiin 12.3.2020, on tapahtunut valtavan paljon. Suomi on tehnyt ennennäkemättömän digiloikan. On käynnistetty myös erilaisia koronakyselyjä- ja tutkimuksia, joiden kaikkien tuloksia ei vielä ole kyetty analysoimaan. Tämä raportti perustuu siihen, mitä jo ennestään tiedän ja mihin ajattelimme Suomen koulutuksen olevan menossa jo ennen koronapandemiaa. Tätä ymmärrystä peilaan sitten nykyiseen tilanteeseen. Korona-aika tulee näkymään myös meneillään olevissa pitkittäistutkimuksissamme, mutta on vielä liian aikaista sanoa näistä mitään suoraan korona-aikaan liittyvää. Kirjoitan ensimmäisessä persoonassa, sillä kollegiaalisista laajoista verkostoista huolimatta vastaan sisällöstä itse. Samalla haluan kiittää kollegoitani sekä kansainvälistä verkostojani, joilta sain paljon arvokasta tietoa. Lisää tietoa julkaisuista: kirstilonka.fi/publications.

Tämän selvityksen taustalla on useita **valtakunnallisia ja kansainvälisiä hankkeita, erityisesti uudet strategiset tutkimushankkeemme, joilla on Suomen Akatemian STN-rahoitus**: [DigiConsumers.fi](https://digiconsumers.fi) (CULT 2019-2022; 2023-2025) PI Terhi-Anna Wilska, JY) ja [Growingmind.fi](https://growingmind.fi) (PI Kai Hakkarainen, 2018-2021; 2022-2024) tuovat tutkimuksen kouluihin ja lähelle opettajia ja opiskelijoita. DigiConsumers toteutetaan yhteistyössä Jyväskylän yliopiston, PTT:n, Vaasan yliopiston ja Helsingin yliopiston kanssa. Sen viestinnästä vastaa TAT – Talous ja Nuoret. Keskiössä ovat nuorten tulevaisuuden taidot, erityisesti taloustaidot, yrittäjyys ja työelämätaidot sekä digitaaliseen yhteiskuntaan osallistuminen. Myös uutta [taloustaitoja koskevaa PISA-aineistoa](#) päästään hyödyntämään. Growing Mind –hankkeessa ovat mukana Helsingin, Tampereen ja Turun yliopistot ja se toteutetaan yhteistyössä Helsingin Kaupungin KASKO:n sekä valtakunnallisen [Innokas-verkoston](#) kanssa. Laajojen kyselyjen ja seurantojen lisäksi tutkijat menevät aktiivisesti kouluihin ja kehittävät uusia innovatiivisia ratkaisuja yhteistyössä opettajien kanssa ja kehittävät samalla työyhteisöjä. Innokas-verkosto järjestää myös valtakunnallisia robotiikka- ja koodaustapahtumia sekä 60 op [Digierko-koulutusta](#), joka tarjoaa väylän oman työn ja työyhteisön kehittämiseen digitaalisten ympäristöjen parissa jo työelämässä toimineille opettajille. Näihin liittyvissä aiemmissa ja nykyisissä Suomen Akatemian rahoittamissa hankkeissa Mind the Gap (PI Kirsti Lonka, 2013-2016) ja Bridging the Gaps (PI:t Katariina Salmela-Aro & Kirsti Lonka, 2017-2021) olemme seuranneet vuonna 2000 syntyneitä nuoria peruskoulun 6. luokalta asti aina tähän päivään asti. Teimme näille samoille nuorille myös koronakyselyn touku-kuussa 2020. Omat tutkimus- ja kehityshankkeemme ovat tuoneet paljon lisävalaistusta koskien nuorten hyvinvointia, koulumenestystä ja digitaalisten laitteiden käyttöä. Olemme

hankkeidemme tulosten perusteella tuoneet valaistusta ja uusia näkökulmia koskien monia myyttejä ja uskomuksia, joita liittyy mm. vuorovaikutukseen, älylaitteiden käyttöön ja pelaamiseen.

Koronapandemia saa huonosti voivat voimaan huonommin

Kahden kuukauden kotona olo joko vahvistaa perheitä ja antaa aikaa yhdessäololle tai sitten tuo esiin myös piilevät konfliktit, ristiriidat tai yksinäisyyden. Koulunkäynnin tasa-arvo on heikentynyt, sillä monissa perheissä, joissa on haasteita ajankäytössä ja jaksamiongelmia. Yksinäiset nuoret opiskelijat kokevat olevansa hukassa, pisin opiskelutauko on toisen ja kolmannen asteen opiskelijoilla. **Nuoret, joilla elämänhallinta ja itsesäätely ovat puutteellisia, ovat pulassa.** Auttavien puhelimien palvelut ovat tukkiutuneet soitoista (esim. HS 23.5. 2020).

Yli 40% 18-25-vuotiaista nuorista on huolissaan koronapandemian vaikutuksesta henkiseen hyvinvointiinsa. Vielä useampi on huolissaan kriisin vaikutuksesta taloudelliseen tilanteeseensa. Erityisesti nuorten naisten koettu hyvinvointi on koronan aikaan heikentynyt. Työmarkkinat näyttävät epävarmoina ja jopa kolmannes alle 25-vuotiaista opiskelijoista on menettänyt kesätyönsä. *On tärkeää panostaa nuorten työllistymiseen, koulutukseen sekä talousosaamiseen sekä psyykkisten ongelmien ennaltaehkäisyyn ja niihin puuttumiseen varhaisessa vaiheessa.* [Linkki Digiconsumers-raporttiin.](#)

Opiskelijavalinnat ja niihin liittyvät asiat ovat koronakeväänä stressanneet nuoria kohtuuttomasti. Toisaalta pandemian aikana improvisoidut digitaaliset ratkaisut voivat tuoda myös pitkällä tähtäimellä uusia ratkaisuja näihin kysymyksiin. Mm TAT on tehnyt pitkän sarjan nuorten tulevaisuustutkimuksia. Uusin 2020 julkistetaan elokuussa, Jo aiemmassa [vuoden 2019 TAT-tulevaisuusraportissa](#) oli erityisen kiinnostavaa on tyttöjen kaipaama välivuosi lukion jälkeen; välivuoden suosio lukiolaisten keskuudessa on noussut pysyvästi. Välivuosi on suosittu erityisesti tyttöjen keskuudessa. Tytöt myös stressaavat enemmän opintojen aikana ja kaipaavat enemmän yksilöohjausta. Syyt välivuodelle löytyvät henkilökohtaisista syistä, eivätkä esimerkiksi ensikertalaisuuspisteiden menettämisen pelosta. Professori Katarina Salmela-Aron tutkimusten mukaan tytöt uupuvat erityisesti lukiossa, kun taas pojat raportoivat kyynistymistä ja koulun merkityksen väheksymistä. Todennäköisesti eri sukupuolet reagoivat koulusta vieraantumiseen hieman eri tavoin. Ylioppilaskirjoitusten ja opiskelijavalintojen yhteispaine ovat riski monen nuoren hyvinvoinnille.

Jos valinnoista saisi edes opintopisteitä, tämä voisi tasapainottaa osaamiskuilua valintakokeisiin ja todistusvalintaan osallistuneiden välillä. Valintakoe voisi toimia johdantokursina. Näin valintakoeurastus ei menisi aivan hukkaan.

Koulussa jaksaminen ja nuorten hyvinvointi on nostettava keskiöön, sillä yksikin menetty nuori on paitsi henkilökohtainen tragedia, myös yhteiskunnallinen ongelma. Nyt pitää panostaa näiden kaikkien haasteiden voittamiseen. Ei ole mielestäni järkevää nyt pohtia toisen asteen koulutusta kaikille tai ehdotella lukukausimaksuja yliopistoihin. Mieluummin voisi kehittää uudenlaista etsivää opiskelijatyötä, jossa löydetäisiin riskialttiin ja huonosti voivat nuoret. Heille pitäisi kehittää myös tehokkaista apukeinoja.

Suomen nykyiset opetussuunnitelmat ja niiden merkitys koronapandemian aikana

Opetushallitus julkisti [nykyiset opetussuunnitelman \(OPS\) perusteet](#) jo 2014. *Oppimistutkijoiden konsensus asiasta on, että hyvä oppiminen on asioiden perustavaa laatua olevaa ymmärrystä, joka ei synny asioiden pintapuolisella läpi kahlaamisella. Yleissivistykseen kuuluu opetussuunnitelmissa määritelty laaja-alainen osaaminen, joka nyky-yhteiskunnassa on yhä tärkeämpää.* Vuonna 2016 toimeenpantujen peruskoulun opetussuunnitelmien jalkauttaminen on yhä kesken ja yläkoulussa ne on vasta vähitellen otettu käyttöön (9. luokalla vasta 2019).

Koronapandemian aikana laaja-alaiset taidot olisivat olleet todella tarpeen ja niitä pitää kehittää sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä: L1 Ajattelu ja oppimaan oppiminen (mukaan lukien tutkiva työtapo ja oman toiminnan säätely); L2 Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu; L3 Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot; L4 Monilukutaito (esim. sosiaalinen media, kuvien ja kaavioiden tulkinta); L5 Tieto- ja viestintäteknologian osaaminen; L6 Työelämätaidot ja yrittäjyys sekä L7 Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuudenrakentaminen.

Sosioemotionaalisten taitojen tärkeys korostuu pandemia-aikana:

- Laaja-alaiset taidot sisältävät myös [sosioemotionaaliset taidot](#) (kuinka lapset ja aikuiset oppivat ymmärtämään ja käsittelemään tunteitaan, asettamaan tavoitteita, osoittamaan empatiaa muita kohtaan, muodostaa rakentavia ihmissuhteita ja tekemään vastuullisia päätöksiä). Ilman näitä taitoja myös tiedollinen osaaminen heikenee, mistä on runsaasti tutkimustietoa.
- ***Vuorovaikutus ei ole vähentynyt, vaan saanut uusia muotoja. Nuorille verkossa tapahtuva vuorovaikutus on ihan yhtä todellista kuin muutkin vuorovaikutuksen muodot.*** Jälkimmäisellä on hyvin paljon rajoituksia, mikäli viestintä tapahtuu pikaviestien ja sähköpostin välityksellä. Tunnepitoisia asioita olisi tärkeää käsitellä kasvokkain tai vähintäänkin puhelimesta. Videolta näkyvät mikroilmeet ja tunnetilat, mikä edistää vuorovaikutusta. Miten voimme tukea rakentavaa vuorovaikutusta sekä verkossa että kasvokkain? Mikä on hyvä, sulautuva yhdistelmä kasvokkaista ja netin välityksellä tapahtuvaa oppimista? Rakentava ja aktiivinen [vuorovaikutus sosiaalisessa mediassa voi lisätä hyvinvointia eristyksen aikana](#) [Vuorovaikutus verkossa on monelle aikuisellekin tärkeä henkireikä pandemian aikana](#)
- ***Sähköiseen viestintään liittyvän vuorovaikutuskoulutuksen kehittäminen on vielä alkuvaiheessa ja tämä alue tulisi ottaa lähempään tarkasteluun tutkimuksessa ja opettajien koulutuksessa.*** Kasvokkaisen vuorovaikutuksen lisäksi pitäisi tutkia, millaista on vuorovaikutuksen laatu verkossa ja miten sitä voidaan parantaa.
- ***Monille ennestään huono-osaisille lapsille ja nuorille korona-aika on ollut jopa traumaattinen kokemus. Siksi olisi tärkeää korostaa sosioemotionaalisia taitoja sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä.*** Opettajat ja muut aikuiset voisivat olla vi-deoyhteydessä opiskelijoihinsa ja kysyä esimerkiksi miltä heistä tuntuu ja mitä heille kuuluu. Yhdessä voi miettiä, miten toisen pahaa oloa voi lievittää. Tässä pitäisi hyödyntää myös ryhmän tukea. Myös sosioemotionaalinen tuki on osa kouluopetusta.

- ***Opettajien vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä, jotta he pystyvät tukemaan oppilaidensa sosioemotionaalista oppimista.*** Teimme suositukset kaikkien eurooppalaisten opettajien koulutuksesta tässä asiassa [EU Erasmus+ -hankkeen Learning2Be](#) (PI Kirsti Lonka & Markus Talvio, 2018-2020). Learning2Be -hankkeen loppuraportissa toteamme, että tunne- ja vuorovaikutustaidot tulisi saada osaksi sekä opetus- suunnitelmia että opettajankoulutusta. Ne ovat keskeisiä myös työelämässä.

Monilukutaito on korostunut koronapandemian aikana:

Monilukutaidon (tai medialukutaidon) merkitys on suuri, kun ihmiset hakevat intensiivisesti tietoa pandemian kulusta ja sairastumisen kulusta. Maailma on hetken aikaa ollut täynnä omatekoisia epidemiologia-asiantuntijoita, salaliittoteorioita ja harhaanjohtavia hoito-ohjeita.

Nuorten (ja aikuisten) valmius ja käytännöt tiedon arvioimiseen nousevat nyt uuteen arvoon. Miten eri tiedonlähteiden arvostukselle käy? Uskottavampien tietolähteiden roolia voisi vahvistaa.

Koululla ja kodilla on myös iso rooli siinä, miten nuoret oppivat kriittistä ajattelua ja punnitsemaan eri tietolähteiden luotettavuutta. Kun vanhemmat ovat hetkeksi joutuneet apuopettajiksi, saattaa koko perheen tietoisuus näistä asioista kehittyä. Myös aikuiset voivat samalla oppia rakentavaa nettikäyttämistä ja kriittistä ajattelua.

Ongelmia ja ratkaisuja laaja-alaisen osaamisen kehittämiseksi pandemian jälkeen

Koronapandemian aikana monissa opetussuunnitelman edellyttämässä laaja-alaisissa taidoissa on ilmennyt puutteita sekä oppilailla että opettajilla. Jalkauttamisprosessi jo ennen kriisiä on ollut haasteellinen, sillä monilla on edelleen hyvin oppiainelähtöinen lähestymistapa kouluopetukseen. Koulujen toimintaympäristö ja –kulttuuri ei ole aina optimaalisesti mahdollistanut laaja-alaisen osaamisen kehittämistä.

Monialaisten tai ilmiölähtöisten projektien avulla olisi tarkoitus helpottaa laaja-alaisen osaamisen integrointia kouluoppimiseen, mutta tältä osin vaikuttaa, että toteutus on vaihdellut hienoista oppimiskokonaisuuksista aina pintapuolisiin suoritteisiin. Nämä ovat myös jääneet pandemian aikana vähälle huomiolle. Olemme olleet mukana kehittämässä opettajien osaamista koskien laaja-alaista osaamista ja ilmiölähtöisiä projekteja [OKM:n kärkihankkeessa Uutta luova opettajankoulutus](#) (PI Kirsti Lonka 2017-2019). Materiaali on ilmaista ja avointa blogs.helsinki.fi/luovaope

Laaja-alaisen osaamisen aito integrointi oppilaiden arkeen vaatii pedagogista uudistumista, kekseliäisyyttä ja uutta luovaa jatkuvaa oppimista, mihin valtakunnallinen OKM:n asettama [Opettajankoulutusfoorumi](#) on tähdännyt. Professori Jari Lavosen johtaman ryhmän tavoitteena on uudistaa opettajien perus-, perehdyttämis- ja täydennyskoulutusta. Opettajankoulutusfoorumin laatima [Opettajankoulutuksen kehittämisohjelma](#) linjasi tavoitteet ja toimenpiteet, joilla suomalainen opettajankoulutus säilyy vahvana, vetovoimaisena ja kansainvälisesti arvostettuna. Foorumin tavoitteiden toteutumista edistetään opettajankoulutuksen kehittämishankkeissa.

Uutta luova asiantuntijuus hanke on koko kevään 2020 pyrkinyt tuomaan tukea opettajien työhön koronapandemian poikkeustilan aikana Tämä on yksi Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke. Sen läpileikkaavia teemoja ovat muun muassa monilukutaito ja kielitietoisuus, tasa-arvoinen ja demokraattinen koulu, tutkiva työote, kollegiaalinen yhteistyö, oppilaiden motivaatio ja hyvinvointi, vuorovaikutus ja digitaalisuus sekä oppiainerajat ylittävä yhteistyö. Sitä johtaa professori Mirja Tarnanen (JY). Tämä. Ilmiölähtöisyyttä koskeva kirja [Ilmiömäistä](#) on (2020) on kaikille avoin verkkojulkaisu.

Opetussuunnitelmien uudistaminen ei ole kansallinen asia, vaan oppimishaaste on globaali

Kaikki PISA-tuloksissa vuonna 2018 hyvin menestyneet maat ovat digitalisaatiossa etujoukoissa ja ne tekevät myös keskenään yhteistyötä ja oppivat toisiltaan jatkuvasti. Vuonna 2018 Pisa-tuloksissa kärjessä olivat 1. Singapore 2. Japani 3. Eesti 4. Taiwan ja 5. Suomi (vain pisteen erolla Taiwaniin). ***Kaikissa näissä PISAn huippumaissa on sama pulma: opettajien koulutus ja digitalisaatio etenevät tuskallisen hitaasti, mikä on myös globaali huoli.*** Suomi on tässä joukossa ainoa, joka oli viiden parhaan maan joukossa myös koskien nuorten elämäntyytyväisyyttä. Suomi ja Eesti saavuttavat yhtä hyvät tulokset kuin Kauko-Idän maat, joissa koulupäivät venyvät 12-tuntisiksi ja joissa nuorilla ei oikeastaan ole elämää koulun ulkopuolella. Meillä on siis erinomainen hyötysuhde.

Globaali yhteistyö on tärkeää, mutta matkustaminen on myös tieteessä ja koulutusyhteistyössä vähentynyt. Pandemia on pakottanut kehittämään uusia yhteistyön muotoja. Näistä iso osa voi jäädä käyttöön pandemian jälkeen. Yhteistyötä tehdään pitkällä tähtäimellä yhä enemmän virtuaalisesti. Myös esim. monissa Afrikan maissa opetussuunnitelmia on uudistettu samaan suuntaan kuin PISA-huippumaissa, mutta opettajien koulutustason ja infrastruktuurin ongelmien takia kehittyvät maat painivat ylivoimaisten ongelmien kanssa. Afrikassa tarvitaan miljoonia opettajia, joten kehitysyhteistyö tässä asiassa on tärkeää.

Kiinnostus suomalaiseen koulutukseen on edelleen suurta, eikä se ota laantuakseen. Teokseni "[Phenomenal learning from Finland](#)" (Lonka, 2018) on herättänyt paljon kiinnostusta eri maissa. Kerron siinä näistä samoista asioista. Teos ilmestyy vuonna 2020 mm kiinaksi, koreaksi, venäjäksi, espanjaksi ja hindiksi. Myös muita suomalaisia alan teoksia on käännetty viime vuosina monille kielille. Ennen koronapandemiaa tätä sanomaa piti levittää matkustamalla eri maihin. Nyt kirjat leviävät eri maissa ja kiinnostus webinaareihin sekä online-opetukseen on kasvanut. Tämä saattaa olla tulevaisuuden trendi. Koulutusalan turismi tulee kuitenkin myös palaamaan ja on yksi tärkeä kehityskohde Suomen matkailun kannalta.

Koulutusviennin momentum on juuri nyt erityisesti koskien digitaalisia ratkaisuja. Korona-epidemian aikana jopa kiinalaiset ovat alkaneet kiinnostua verkko-opetuksesta. Ei kannattaisi puhua enää koulutusviennistä, sillä tarkoituksena ei ole viedä mitään suomalaisia ratkaisuja, vaan ratkaisuja ylläkuvattuihin kaikille yhteisiin globaaleihin kysymyksiin. ***Tässä on kuitenkin nyt hyvin iso taloudellinen mahdollisuus Suomelle.*** Meidät tunnetaan sekä hyvästä koulutusjärjestelmästä että kehittyneen teknologian maana, mutta näiden kahden yhdistämistä pitää edelleen parantaa.

Koronapandemia saa miettimään koulua ja sen vahvuuksia uudella tavalla

Koronapandemian aikana on paljastunut, että kaikista hankkeista ja kehittämistoimenpiteistä huolimatta emme ole vielä päässeet riittävän pitkälle koulutuksen digitalisoinnissa. Kahden viimeisen kuukauden aikana opettajien digiloikka kaikille asteilla on kuitenkin ollut valtava, sillä meillä on toimiva infrastruktuuri ja tietoverkot ovat taipuneet kestämaan kasvaneen kuormituksen.

Parhaiten näyttävät selvinneen ne oppilaitokset ja opettajat, jotka jo ennen kriisiä ovat ottaneet kehityshaasteet vakavasti ja kehittäneet osaamistaan yhteiskunnan ja opetussuunnitelman vaatimusten tahdissa. Tästä on todennäköisesti seurannut myös epätasa-arvoa: osa opettajista kykenee lähinnä antamaan työskentelyohjeita aamuisin tai siirtämään perinteistä opettajajohtoista työskentelyä verkon välityksellä tapahtuvaksi. Opetussuunnitelmien mukainen yhteisöllinen oppiminen ja uutta luova opettajuus eivät ole yhtä optimaalisesti näyttäneet toteutuvan. Koronapandemian aikainen opetus näyttää monilta osin keskittyneen oppiainekohtaisten tavoitteiden saavuttamiseen. Moni kekseliäs opettaja tai kouluyhteisö on pystynyt tukemaan opiskelijoitaan myös laajemmin, esimerkiksi antamalla yleishyödyllisiä tehtäviä, jotka edistävät vuorovaikutusta ja tuovat myös koitiin iloa.

Näyttää siltä, että ennen koronapandemiaa ja sen aikana digitaalisia välineitä on käytetty kovin vähän opiskelijoiden keskinäiseen yhteisölliseen ja tutkivaan oppimiseen (eli kohteelliseen työskentelyyn) Kati Sormunen väittelee 29.5. 2020 tiedekasvatuksen alalta. Hänen [väitöskirjansa](#) tuo valaistusta koulujen nykyisiin pedagogisiin käytänteisiin.

- **Jatkossa on tärkeää kehittää sellaista pedagogiikkaa, missä opiskelijat työskentelevät yhdessä digitaalisten välineiden ja ympäristöjen avulla. Tämä tukee myös mielenterveyttä.** Yhteisöllisyyden ja sosioemotionaalisten taitojen ylläpitäminen kriisin aikana on tärkeää myös mielenterveyden kannalta.
- **Etäopetuksessa vuorovaikutus on usein ollut kovin opettajakeskeistä tai opiskelijat opiskelevat yksin.** Liian usein digitaalisten välineiden käyttöä ajatellaan perinteisen opetuksen tehostajana. **Laajasti ottaen on tarve sellaiselle uusial käytänteitä luovalle kehitystyölle, missä koulussa toimivien opettajien kanssa yhdessä kehitetään opiskelijoiden kohteellisen työskentelyn pedagogiikkaa.**

Teknologian käyttö ei sinänsä muuta mitään, jos pedagogiikka ei kehity samalla. Viime aikaiset laajat kirjallisuuskatsaukset ovat tuoneet esiin, että teknologian käyttö opetuksessa ei sinänsä tuo isoja efektejä oppimiseen ja hyvinvointiin. Kyse on enemmänkin siitä, millaista pedagogiikkaa hyödynnetään; esimerkiksi tiedekasvatuksessa tekniset harjoitteet eivät juuri auta, eikä valmiiden videoiden katselu (mikäli opettaja ei itse ole tehnyt niitä), mutta erilaiset simulaatiot ja yhteisöllinen asioiden tutkiminen motivoi ja tehostaa oppimista. Artikkelial [The potential of digital tools to enhance mathematics and science learning in secondary schools: A context-specific meta-analysis](#)

Miksi kehittäminen on ennen pandemiaa ollut vaikeaa digitaalisesti vahvassa maassamme?

”Varasuunnitelmaopetus” (back-up education) on globaali ilmiö. Siinä ei varauduttu pandemiaan, vaan tietoverkkojen kaatumiseen. Prensky (2008) esitti, että opettajat ovat henkisesti lähinnä varautuneet tilanteeseen, jossa digitaaliset teknologiat eivät toimi. Tällä moni opettajat perusteli pitäytymisensä perinteisissä opettamisen ja oppimisen käytännöissä, jotka perustuvat kirjoihin, vihkoihin ja kasvokkaiseen opetukseen. Joissain Euroopan maissa, kuten Ranskassa, on matkapuhelimet jopa kielletty kouluissa. Tämä on tietysti helppo ratkaisu päästä eroon mobiililaitteiden tuomista ongelmista, jotka ovat aivan todellisia, kuten koukuttavat algoritmit ja yksityisyyttä loukkaavat sovellukset. Mutta se ei opeta ihmisiä käsittelemään tai ratkaisemaan näitä ongelmia.

Tiedotusvälineissä ja keskusteluissa teknologia, digitalisaatio, sosiaalinen media ja opetuksen uudistaminen näyttäytyivät ennen koronapandemiaa lähinnä uhkina. Klikijournalismissa varasuunnitelma-ajattelu toimii hyvin ja sosiaalisessa mediassa kierrätään uhkakuvia koulun rappiosta, apaattisista kännyköitään näpräävistä nuorista ja PISA-tulosten romahtamisesta – minkä ajatellaan johtuvan digitalisaatiosta. Hyvin vähän jaksetaan edelleen lukea monimutkaisia tutkimustuloksia, joiden perusteella asia ei ole lainkaan niin mustavalkoinen. Digitalisaatioon liittyy sekä myönteisiä että kielteisiä puolia. Neutraalit ja asiaa tasapuolisesti käsittelevät tieteelliset jutut eivät kuitenkaan juuri kiinnosta suurta yleisöä tai keskustelulla on taipumus polarisoitua. Tässä tarvitaan panostamista monilukutaitoon ja selkeämpää tiedeviestintää.

Digitalisaatiota yritettiin edistää jo 1990-luvulla, mutta muutos on ollut turhan hidas ja se kostaustuu nyt. Teimme Euroopan parlamentille vuonna 2015 raportin [*Innovative Schools: Teaching & Learning In The Digital Era*](#) (European Parliament, 2015). Siinä esitettiin keskeiset haasteet, joita eurooppalaisilla ja myös suomalaisille kouluilla oli koskien koulujen teknologiavälitteisen ja kasvokkaisen pedagogiikan kehittämistä. Monet näistä ovat nyt koronapandemian aikana entistä ajankohtaisempia.

Mitä haasteita ja ratkaisuja on?

Kuilu kasvaa sen välillä, mitä tapahtuu koulussa ja koulun ulkopuolella. Nuoret ns. diginatiivit eivät automaattisesti osaa käyttää mobiililaitteita ja internetiä oppimista ja hyvinvointia tukevalla tavalla. He tarvitsevat tässä aikuisten tukea. Opettajat ja vanhemmat eivät ole riittävän hyvin perillä näistä asioista tukeakseen näitä tärkeitä taitoja. Opettajankoulutuksen tulisi paremmin vastata tähän haasteeseen. Uusin tutkimuksemme tukee ”digital divide” tai kuilu-hypoteesia: [Lauri Hietajärven väitös 2019](#) toi esiin, että niiden nuorten, jotka olisivat halunneet käyttää teknologiaa oppimisessaan, mutta joille ei annettu siihen mahdollisuutta, kouluinto laski koko yläasteen ajan. Sukupolvi, joka ei enää muista aikaa ennen Internetiä ja mobiililaitteita, on vieraantumassa koulusta, erityisesti ne, joilla on hyvät digitaaliset taidot. Kiinnostus- tai tietohakuinen sosiaalisen median käyttö oli positiivisesti yhteydessä sekä koulumenestykseen että -intoon. Liian intensiivinen sosiaalisen median käyttö pelkästään kavereiden kanssa hengailuun sen sijaan oli yhteydessä uupumukseen. Kohtuukäyttö sen sijaan on hyvä asia ja osa normaalia sosiaalista vuorovaikutusta. Vain alle 10% nuorista voisi luokitella pakonomaisiksi käyttäjiksi.

Nyt olisi aika opettaa nuoria säätämään sosiaalisen median tai mobiililaitteiden käyttöään. Keskiöön pitäisi nostaa itsesäätelyn taidot ja arjen hallinta, jotka auttaisivat käyttämään teknologiaa järkevällä ja oppimista edistävällä tavalla. Suomessa on edelleen runsaasti opettajia ja vanhempia, joille digitaalinen teknologia on vierasta ja joiden on vaikea nähdä, miten sitä käytettäisiin oppimisen hyväksi. Monelle nuorelle pandemian ajalla sosiodigitaaliset verkostot ovat kuitenkin olleet sosiaalinen pelastusrenkas, jota ilman yksinäisyys olisi ollut ehkä musertavaa. Sosiaalista mediaa voi käyttää sekä hyödyllisiin että haitallisiin tarkoituksiin, mutta sen leimaaminen ongelmaksi ei auta. [Lauri Hieta-järvi summaa monimutkaisia tutkimustuloksia aiheesta.](#)

On tärkeää tutkia ja ymmärtää oppimista, aivoja, ihmisen kokonaisvaltaista kasvua ja hyvinvointia. Olemme tutkineet myös teini-ikäisten kehittyviä aivoja teknologian käytön yhteydessä. [Mona Moisalan väitös \(2017\)](#) osoitti erilaisia haasteita ja hyötyjä kehittyvien aivojen kannalta. Pelaamisella oli tutkimuksen mukaan monia suotuisia vaikutuksia aivojen toimintaan, kuten keskittymiseen. Sen sijaan jatkuva moniajo e ja hyppely asiasta toiseen liittyi teineillä heikentyneeseen tarkkaavaisuuden ylläpitoon. Aivojen kannalta on tärkeää pitää huolta liikunnasta, unesta, ruokavaliosta sekä kasvokkaisesta kommunikoinnista. Myös musiikki, kulttuuri, käsityöt, urheilu ja käden taidot edistävät älyllisten asioiden oppimista ja hyvinvointia. Mielekäskin liiallinen teknisten laitteiden parissa istuminen saattaa olla yhteydessä mm tuki- ja liikuntaelinongelmiin ja aivoterveiden ongelmiin. Näitä asioita professori Minna Huotilainen on viime aikoina tuonut aktiivisesti esiin. ***On turhaa asettaa vastakkain teknologiaa muiden tärkeiden aktiviteettien kanssa.*** Ne usein lomittuvat toisiinsa esim. siten, että urheilun harrastajat ovat innokkaita teknologian käyttäjiä. Ajankäyttöä tulee miettiä, sillä päivässä on rajallinen määrä tunteja. Toisaalta nuoret ovat aina käyttäneet aikaa kavereiden kanssa hengailuun, se tapahtuu nykyään vain eri muodossa.

Intensiivinen panostus teknologiavälitteiseen oppimiseen tuli välttämättömäksi koronapandemian aikana. Vaikka monilla on ollut vaikeaa, niin on tehty iso digitaalinen loikka, jonka monet uutterat opettajat ja rehtorit ovat toteuttaneet kriisin aikana – usein oppilaiden ja vanhempien avulla. Myös työssäkäyvä väestö on ennätysvauhdilla ottanut käyttöön uusia työskentelytapoja, tietokäytäntöjä ja –välineitä. Moni ratkaisu on osoittautunut niin toimivaksi, että on vaikea kaikilta osiin siirtyä enää ”vanhaan normaaliin”.

Digitaaliseen pedagogikkaan liittyvät haasteet ovat edelleen olemassa. Niiden puutteellinen ratkaiseminen on johtanut eriarvoisuuteen ja vaikeuttanut koronapandemiasta selviämistä. Nyt on aika systemaattisesti käydä opittua läpi ja varautua mahdolliseen seuraavaan aaltoon paremmin.

Koulutuksessa pitää siirtyä hybridiratkaisuihin, joissa kriisivalmius toimii molempiin suuntiin: joko fyysisessä tai virtuaalisessa tilassa toimiminen saattaa olla vuoroin uhattuna. Näiden yhdistäminen ja vuorottelu koronapandemian jälkeen lisää valmiutamme varautua koronan toiseen aaltoon. Koronapandemia sulki meidät koteihimme, mutta on olemassa muitakin mahdollisia tilanteita, joihin varautua joustavalla strategialla.

Koulujen ja työtilojen suunnittelu – fyysistä, virtuaalista, mobiilia ja sosiaalista vuorovaikutusta

Koronapandemian aikana on paljastunut paljon työskentelykäytäntöihin liittyviä puutteita, joita harva tuli ennen kriisiaikaa ajatelleeksi. Opettajilla ja kouluilla pitää olla kriisivalmiutta joustavasti vaihtaa strategiaa sen mukaan, mikä on tarkoituksenmukaista. Tämä vaatii hyvin kehittynyttä pedagogista ajattelua.

Tulevaisuudessa tulemme siirtymään hybridikouluun, jossa fyysiset tilat, mobiili oppiminen, virtuaali oppiminen, kasvokkainen oppiminen ja sosiaalinen vuorovaikutus järjestyvät uudelleen Tällaiseen ajatteluun perustuvia kouluja on rakennettu jo lukuisia, niiden suunnittelua alettiin valtakunnallisesti edistää mm. RYM SHOK Sisäympäristöt –hankkeessa (TEKES, 2011-2015). Koulujen uudistaminen on suomalaisissa tiedotusvälineissä esitetty kovin negatiivisessa valossa. Usein puhutaan ”hälyisistä avokonttoreista”, vaikka koulusuunnittelun ideaali on mielekkääseen pedagogiseen toimintaan perustuva, asiakaslähtöinen monitilaratkaisu, jossa digitaaliset ratkaisut integroidaan luontevasti koulupäivään ja erityistä huomiota kiinnitetään akustiikkaan sekä stressiä lieventävään suunnitteluun. Toki on olemassa huonosti suunniteltuja monitilaratkaisuja, sillä tilojen suunnittelun keskeinen ongelma on eri toimialojen puutteellinen yhteistyö. Hallinnollinen byrokratia usein estää käyttäjien ja pedagogien aidon osallistumisen koulujen ja oppilaitosten tilojen suunnittelutyöhön. Innovatiivisia ja aidosti toimivia ratkaisuja on vaikea toteuttaa, jos vanhemmilla, opettajilla ja kunnan päättäjillä on keskenään kovin erilaiset käsitykset oppimisesta ja tilasuunnittelusta. Puhumattakaan siitä, että monitieteinen tai monialainen työskentely yhdessä opetustoimen kanssa ei ole arkkitehteille ja rakennuttajille aivan luontaista.

Perinteinen koululuokka ei ole mikään ihanteellinen ympäristö oppimisen kannalta. Se usein kaikuva ja hälyisä ympäristö, joka on suunniteltu opettajan yksinpuhelua varten ja jossa kaikki vuorovaikutus aiheuttaa infernaalisen, työterveyttä uhkaavan metelin. Myös luonteva teknologian käytön kytkeminen perinteisiin fyysisiin tilaratkaisuihin on haastavaa.

Kirjan ja paperin rooli on koronapandemian aikana muuttunut valtavasti. Äänikirjojen suosio on kasvanut ja e-kirjat ovat tulleet hyvin tärkeiksi. Esimerkiksi Otavalla on jo hybridistrategia, jossa tarvittaessa paperiversiosta voidaan ottaa pikapainoksia, mikäli kysyntä muuttuu. Ruudulta lukemiseen liittyy paljon ergonomisia ongelmia (silmien kuivuminen, päänsärky, niskakivut), mutta niitä liittyy myös perinteisiin medioihin. Uusia innovaatioita kehitetään jatkuvasti, ja on myös esitetty, että paperista tulee uusi teknologinen käyttöliittymä, kun samaan kirjaan voidaan ”painaa” uusi sisältö tarpeen mukaan. Tällaista teknologiaa kehitetään parhaillaan. *Olisi hyvä kehottaa ihmisiä liikkumaan ja samalla kuuntelemaan äänikirjaa tai osallistumaan online-keskusteluun/kokoukseen.* Tekstin äärellä istuminen ei ole yhtä ergonomista, oli se sitten sähköinen tai printattu.

Myös opettajankoulutuksen tiloja ja käytäntöjä tulee edelleen kehittää. Viime vuosikymmenen aikana tätä on tehty opettajankoulutuslaitoksilla eri puolella Suomea. Helsinki World Design Capital 2012 –juhlavuoden aikana suunnitelimme monialaisessa yhteistyössä arkkitehtien, insinöörien, teknologiaosaajien ja oppimistutkijoiden kanssa uudenlaisen Minerva-tori –konseptin (Lonka, 2012), jossa yhdistyy muuntojoustava tila innovatiivisten teknologioiden käyttöön.

Nyt on aikaa kehittää myös oppimisen virtuaalista ulottuvuutta aivan uudelle tasolle. Monissa yliopistoissa ja korkeakouluissa työskenneltiin verkko-opetuksen kehittämiseksi jo ennen pandemiaa. Käänteinen ja sulautuva oppiminen on monessa paikassa jo arkipäivää. Kokeilussa on ollut mm. virtuaali- ja upotettua todellisuutta, striimausta ja erilaisia mobiilisovelluksia. Omassa tiedekunnassamme lukuvuonna 2019-2020 tulevien opettajien kasvatopsykologian massaopetus tulee tapahtumaan innovatiivisena hybridiratkaisuna, jossa kasvokkaiset kohtaamiset myös striimataan ja tietopainotteinen sisältö on innostavassa muodossa verkkomateriaalina. (Uusin tieto: Syyslukukauden 2020 opetus tulee tapahtumaan kokonaan virtuaalisesti: webinaarit tulevat korvaamaan kasvokkaiset tapaamiset. Zoom-teknologia mahdollistaa tämän ja myös isojen kurssien jaon pienryhmiin). Näin kasvokkainen opetus painottuu vuorovaikutukseen, eikä tietopainotteista ainesta tarvitse opettajakeskeisesti luennoida (=käänteinen oppiminen). Viime aikaiset systemaattiset kirjallisuuskatsaukset osoittaneet [käänteisen oppimisen hyötyjä](#)

Tilasuunnittelusta on viime vuosina julkaistu uusia tutkimuksia, sillä uudenlaiset käytännöt edellyttävät uudenlaisia tiloja. uusimpana PsM Kirsi Sjöblomin väitöskirja 29.5. 2020, jossa pureudutaan monitilasuunnitteluun. Myös opettajanhuoneissa ja muissa työtiloissa ***tarvitaan innovatiivista tilasuunnittelua, joka ottaa huomioon teknologian käytön, etätöön ja koronapandemian jälkeisen uutta luovan hybridityön.***

Tulevaisuuden visioita – mihin seuraavaksi?

Tulevaisuuden työ on parhaimmillaan ekologista, minimoi matkustuksen, mutta maksimoi vuorovaikutuksen ja sosioemotionaalisen läsnäolon. Jo paljon ennen pandemiaa monet tietointensiiviset yritykset (kuten Elisa) alkoivat panostaa etätööhön ja virtuaalikohentaamisiin, mikä säästi valtavasti matkakuluja. Tällaisilla yrityksillä ei ole ollut erityisiä ongelmia selvitä pandemiasta.

Etäpalaverien ergonomiaa tulee tietoisesti kehittää, sillä jatkuva istuminen tietokoneella on kansanterveydellinen katastrofi. Muistioiden kuuntelu kävelylenkillä ja välitunnit kokousten väliin olisivat helppoja tapoja parantaa ergonomiaa. Myös kotona käytettävien työvälineiden ergonomiaan tulee panostaa. Videoneuvottelu työfysioterapeutin luona tai heidän 360-kameralla tekemänsä kotikäynti voisivat edistää asiaa.

Koronapandemian aikana olisi jo ollut käyttöä tablettia kantavilla roboteilla, joiden avulla ihmiset voivat tulla mukaan fyysisiin kohtaamisiin omalta tietokoneeltaan käsin. Tällaisten robottien ”pään” paikalla on tablettitietokone, josta näkyvät etäosallistujan kasvot (hän joka istuu omassa huoneessaan, mutta pääsee robotin kautta liikkumaan paikalle fyysiseen tilaan.) Tällaista tablettia voisi kotoa käsin liikuttaa omalta tietokoneelta ja osallistua sillä tavoin esim. kokouksiin [Japanissa opiskelijoiden valmistujaisseremonia](#) järjestettiin jo tällaisten pyörillä majesteettisesti liukuvien robottien avulla. Myös työpaikoilla tämä toimisi: koronakaranteenissa oleva henkilö voisi osallistua kotoa käsin tasapuolisesti kokoukseen: muut voisivat olla paikalla fyysisesti, kun karanteenissa olevan pää rullaisi pöydän ääreen omalle paikalleen. Tämä olisi aivan erilainen kokemus kuin videotapaaminen. Monissa ns. hybridikokouksissa etänä osallistujat jäivät huutelemaan aivan statistin rooliin, kun heidän olemassaoloon ei tahdota muistaa. ***Fyysisen ja virtuaalisen läsnäolon sulauttaminen toisi aitoa innovatiivisuutta koronapandemian mahdollisen toisen aallon varalta. Tällaiset käytännöt vahvistavat myös sosioemotionaalista osallistumista***

ja esteettömien tilojen kehittämistä. USAssa tämä on jo arkipäivää. Artikkelin aiheesta on julkaistu jo vuonna 2011: Artikkelin [Robottipomo rullaa luoksesi](#), HS 9.8.2011 (John Markoff, The New York Times) on on maksumuurin takana, joten tässä katkelmia:

"Tohtori Alan Shatzwel sai viestin kotiinsa lauantaina aamulla. Erästä miestä oli kohdannut aivohalvaus, ja jonkun oli nopeasti päätettävä, antaako hänelle lääkettä, joka saattaisi pelastaa hänet. Neurologi Shatzwel ei rynnännyt ensiapuun - hän oli sieltä yli 300 kilometrin päässä - vaan paikalliseen sairaalaan. Hän istuutui tietokoneen monitorin eteen ja tarttui ohjaimeen, samanlaiseen, joita on pelikonsoleissa. Sillä hän liikkui robottia. Sitten hän ohjasi miehen korkuisen koneensa potilaan huoneeseen. Robotissa on pään paikalla monitori, ja nyt siihen ilmestyi hänen päänsä. Tohtori huhui hoitajaa kaiuttimen kautta ja esitteli itsensä monitorissa potilaan pojanpojalle. Hän selitti, miksi potilas tarvitsee lääkitystä. Monitori kääntyi poikaan päin, kun hän kuunteli vastausta..."

.... "Tietokone on saanut pyörät ja alkaa liikkua työympäristössä", sanoo robotiikan veteraani Jeanne Dietsch MobileRobots-yrityksestä.... "Olen aika hoikka tässä ulkomuodossani", sanoo Mike Beltzner kokouksen aluksi Piilaaksossa. Hänen lihansa on 3000 kilometrin päässä kodissa Torontossa. Beltzner osallistuu robotin avulla Mozilla-yhtiön kokoukseen... Kun Beltzner zoomaa kameraa ja kääntää monitoria, hän voi nähdä kaikki osallistujat huoneessa. Monen Piilaakson yrityksen tavoin Mozillalla on työntekijöitä kaikkialla maailmassa. Heistä kymmenkunta tekee töistä robotilla. Beltzner on käyttänyt robottia yli kuukauden, yleensä 4-6 kertaa viikossa, osallistuakseen Piilaakson kokouksiin. Hänen mielestään kokemus poikkeaa täysin videokokouksesta tai chat-tailusta. "Robotin avulla saa ei-sanallista viestintää, ja sen kautta on helppo keskustella vaikeista aiheista."

Tulevaisuudessa virtuaalinen tai upotettu todellisuus tulee olemaan yhä tärkeämpi osa oppimiskokemusta. Hienona esimerkkinä tästä [@eduxr2020](#) -tapahtuma, joka toteutettiin kokonaan AltSpaceXR -maailmassa (vuosittaisen ITK-konferenssin asemesta) ja osallistujat olivat mukana avattarien hahmossa. Erityisen ansiokas oli [Pohjoisen Keski-Suomen ammattiopisto](#) yhteistyössä Jyväskylän ja Tampereen yliopistojen kanssa. Itsekin pidin siellä elämäni ensimmäisen [keynoten avattarena](#) siitä, mitä hyvää poikkeustila voi tuoda opetukseen. Avatar on tällä ilmaiselle Microsoftin sovelluksella helppo tehdä, virtuaalilaseja ei tarvita ja ihminen pääsee seikkailemaan aivan uusin maisemiin avattaren hahmossa, jota voi liikutella hiirellä ja tietokoneen kirjainnäppäimillä W, A, S ja D. **Virtuaalitodellisuuden mahdollisuuksia tulisi laajasti selvittää ennen koronapandemian mahdollista toista aaltoa. Se saattaa jopa edistää erityksissä olevien ihmisten mielenterveyttä.** Avatar-yhteisössä kaikki ovat tasa-arvoisia, riippumatta ulkomuodosta, sukupuolesta, fyysisistä rajoitteista ja muista seikoista. Ihmiset pääsevät erityksissä ollessaan seikkailemaan eri maihin ja maisemiin.

Pelillisuus ja leikillisuus tulevat yhä tärkeämmäksi osaksi oppimista. Virtuaalitodellisuudessa pelillisuus korostuu ja sulautuu osaksi toimintaa. Erilaisten asioiden leikkimielinen kokeilu saa ihmiset toimimaan ennakkoluulottomammin. Tunteilla ja motivaatiolla on iso merkitys tehokkaassa oppimisessa (Lonka, 2015). Pelillisyyttä ei tarvitse toteuttaa ainoastaan tietokoneiden avulla, sitä voidaan tuoda myös kouluoppimiseen. Esimerkiksi kielten oppimisessa liikunnalliset tehtävät ja erilaiset visailut ovat alkaneet yleistyä. [Yrityskylä-](#)

[konsepti](#) on tuonut todellisen työelämän luontevalla tavalla peruskoululaisten elämään. Se yhdistää koulussa oppimista ja vierailua työelämää simuloivaan fyysiseen ympäristöön.

Opettajankoulutuksen tulisi vastata sitä toimintaympäristöä, jossa tulevat opettajat tulevat toimimaan. Siksi opettajankoulutuksen oppimisympäristöjä pyritään kehittämään niin, että opettajat oppivat toimimaan mahdollisimman saumattomalla tavalla digitaalisen ja joustavien fyysisten ympäristöjen välillä ja rajapinnoilla – sekä rakentamaan tällaisia oppimisympäristöjä itse. Tämä korostuu erityisesti siinä tilanteessa, kun koulunkäyntiä joudutaan järjestämään vuorotellen lähi- ja etäopetuksena.

Opettajien oppiminen ja hyvinvointi keskiöön

Viime vuosina opettajien oppiminen on alkanut olla kiinnostava tutkimuskohde. Uudistukset toisaalta kuormittavat opettajia, toisaalta monet opettajat ovat myös innostuneista työstään.

Opettajien oppimiskäsityksillä on seurauksia heidän oman hyvinvointinsakin kannalta. Tekeillä olevan KM Heidi Lammassaaren väitöskirjan pohjalta voimme jo todeta, että opettajat, joiden käsitykset oppimisesta ovat linjassa työn nykyisten vaatimusten kanssa, kokevat enemmän työn imua. Opettajankoulutusvaiheessa mutta myös opettajien täydennyskoulutuksessa tulisi vaikuttaa opettajien ajatteluun niin, että opettajat kasvavat oppimaan oppimisen ja yhteistoiminnallisen tekemisen kulttuuriin myös itse.

Opettajien koetussa osaamisessa ilmenee katvealueita koskien laaja-alaisia taitoja: työelämätaidot ja yrittäjäyys, sekä teknologian käyttötaidot koskien erityisesti ohjelmointia ja algoritmista ajattelua, näyttävät olevan heikommin hallussa kuin muut laaja-alaisen osaamisen taidot. Näitä tulee tutkia tarkemmin (KM Milla Kruskopfin tekeillä oleva väitöskirja).

Arvioinnin käytännöt ovat murroksessa. Digitalisoitu ylioppilaskoe on jo ennen koronapandemiaa vauhdittanut arvioinnin kehittämistä. Kun pandemian aikana jopa pääsykokeet tapahtuvat verkossa, ei enää voi soveltaa arviointimenetelmiä, jotka perustuvat vain faktojen toisteluun. Oikeaa vastausta päättelyä tai sovellusta vaativaan tehtävään ei voi kopioida tai googlata, sillä kahta samanlaista vastausta ei välttämättä ole. Yhteisöllistä tiedon luomista soveltavissa arviointikäytännöissä yhteistyö ei ole enää luntausta vaan mahdollistaa korkean tason oppimiseen. Myös yksilösuorituksia voidaan mitata innovatiivisilla tavoilla, joita on improvisoitu pandemian aikana. Näitä käytäntöjä ja kokemuksia tulee systemaattisesti hyödyntää. [Kansallinen opetuksen arviointikeskus](#) tuottaa jatkuvasti uutta materiaalia arvioinnin kehittämisen tueksi.

Uudet, koronapandemian aikana kehitetyt ratkaisut voivat siirtyä vahvistamaan myös lähiopetusta ja -työskentelyä. Hyviä käytäntöjä on syntynyt nyt pikavauhtia. Samoin tietty ongelma ovat kasautuneet. Vanhaan ei oikein ole enää paluuta, vaikka osa ehkä haikailee edelleen takaisin entiseen. Koronapandemian aikana digitaalinen media tarjoaa välineitä monenlaisiin uusiin käytänteisiin. Mediaan liittyvät haasteet eivät ole hävinneet, mutta korona saattaa antaa eväitä tarkastella muitakin tärkeitä haasteita kuin ruutuajasta huolestumisen. Isot haasteet liittyvät ihmisten kommunikointitaitoihin sähköisessä viestinnässä, yksityisyyteen, markkinointiin, kuluttamiseen ja tiedonmuodostukseen. Pääsemme ehkä

vihdoin kohti keskustelua siitä, mihin ja miten älylaitteita voi käyttää oppimisen ja hyvinvoinnin tukena, kun samalla muistamme vuorovaikutuksen, unen, ravinnon ja liikunnan merkityksen. Kaikkia näitä asioita tutkimme tällä hetkellä intensiivisillä uusilla tutkimusmenetelmillä, kuten aktiivisuusrannekeilla ja kännykkätannoilla.

Koronapandemian aikainen etäopetus antoi mahdollisuuden yhdistää entistä paremmin nuorten vapaa-ajan kiinnostuksen kohteita kouluoppimiseen. [Connected learning](#) (ns. kytkeytynyt oppiminen) korostaa siltaa koulun ja ulkopuolisen maailman välillä. Etäopetus on parhaimmillaan vahvistanut tätä suuntausta, millä voi olla pitkän aikavälin laajakantoisia seurauksia koulunkäynnin mielekkyyteen. Tämä mahdollisuus kannattaa tulevaisuudessa entistä paremmin hyödyntää. Maailma tulee kouluun ja koulu siirtyy ulkomailmaan. Oppimista tapahtuu kaiken aikaa ja kaikkialla.

Lähteitä

- Erasmus + programme of the European Union. (2020). [Learning to Be: Making Social and Emotional Learning Visible: Project Report & Policy Recommendations to Promote Social and Emotional Learning in Schools.](#)
- Hietajärvi, L., Salmela-Aro, K., Tuominen, H., Hakkarainen, K., & Lonka, K. (2019). Beyond Screen Time: Multidimensionality of Socio-Digital Participation and Relations to Academic Well-Being in Three Educational Phases. *Computers in Human Behavior*, 93, 13-24.
- Kosola, S, Moisala, M & Ruokoniemi, P. (2019, toim.) *Lapset, nuoret ja älylaitteet - Taiten tasapainoon.* Kustannus Oy Duodecim.
- Lonka, K. (2012). Engaging Learning Environments for the Future: The 2012 Elizabeth W. Stone Lecture. In Gwyer, R., Stubbings, R. & Walton, G. (Eds.), *The road to information literacy: Librarians as facilitators of learning: IFLA Publications Series 157* (pp. 15-30). Berlin/Munich: De Gruyter Saur.
- [Lonka, K. \(2015\) Oivaltava oppiminen. Otava.](#)
- Lonka, K. (2018). Phenomenal Learning from Finland. Edita Publishing.
- [Sormunen, K., Juuti, K. & Lavonen, J. \(2020\) Maker-Centered Project-Based Learning in Inclusive Classes: Supporting Students' Active Participation with Teacher-Directed Reflective Discussions. International Journal of Science and Mathematics Education. 18, 4, p. 691-712.](#)
- [Sormunen, K., Lavonen, J. & Juuti, K., \(2017\). "Se tuntuu jotenkin paljon luontevammalta mulle": Kolmen erityisen tuen oppilaan opiskelun tukeminen älypuhelimilla inklusioon pyrkivässä luonnontieteiden opetuksessa. Teoksessa Toom, A., Rautiainen, M. & J. T. \(toim.\). Toiveet ja todellisuus: Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, \(s. 481-508\) \(Kasvatusalan tutkimuksia; no. 75\).](#)
- Talvio, K. M., & Lonka, K. M. (2019). How to create a flourishing classroom? An intervention protocol for enhancing teachers' social and emotional learning. In L. E. van Zyl, & S. Rothmann (Eds.), *Positive psychological interventions: Theories, methodologies and applications within multicultural contexts.* Springer.
- Willoughby, M. (2019). A review of the risks associated with children and young people's social media use and the implications for social work practice. *Journal of Social Work Practice*, 33(2), 127-140.
- Wu, Y. J., Outley, C., Matarrita-Cascante, D., & Murphrey, T. P. (2016). A systematic review of recent research on adolescent social connectedness and mental health with internet technology use. *Adolescent Research Review*, 1(2), 153-162.

Koronapandemian vaikutukset Suomen tulevaisuuteen

Kaupunkimaantieteen professori, kaupunkitutkimusinstituutin johtaja Mari K. Vaattovaara, Helsingin yliopisto

Olemme parhaillamme yhteiskunnallisessa tilanteessa, jonka vaikutuksia ei voi arvioida minkään aikaisemmin koetun perusteella. Viruksen aiheuttaman pandemian leviämisen tavat, hoitokeinot sekä rajojaan sulkeneiden valtioiden tulevat reaktiot muodostavat myös suomalaisen yhteiskunnan kehitykselle rakenteellisen perustan, johon liittyy vaikeasti ennakoitavien kehityskulkujen kombinaatioita lähes lukemattomiin. Käytetyt kansainväliset puheenvuorot pandemian vaikutuksista enteilevät globalisaation loppua, digitalisaation ja etätyön merkityksen ja määrän lisääntymistä sekä maailmankaupunkien kasvun kääntymistä. Arvot perustuvat kokemuksiin muutamalta kuukaudelta, tilanteessa, jossa sairaudelle ei ole vielä keksitty hoitoa. Tulevaisuudentutkijoiden yleinen toteamus lyhyen aikavälin muutoksien yliarvioinnista ja pitkän aikavälin muutosten aliarvioinnista, on kenties totta myös tässä tilanteessa.

Varmaa on kuitenkin se, että niin lyhyellä kuin pidemmälläkin aikavälillä taloudellinen liikumavara tulee kapenemaan ja monia vakiintuneita käytäntöjä tullaan uudelleenarvioimaan. Säästötavoitteiden sijaan rahoitustarpeita ja -painetta syntyy yhä enemmän. Edessä on siis vaikeiden, mutta strategisesti keskeisten valintojen tekeminen. Hyvinvointivaltion perustan ja toimintatapojen uudelleenarviointi tapahtuu nyt uudella tavalla kontekstissa.

Monet käynnissä olleet trendit eivät kuitenkaan muutu. Suomalainen yhteiskunta ikääntyy edelleen lähes nopeimmin maailmassa. Syntyvyys säilyy matalalla tasolla, riippumatta siitä pysyykö viimeaikainen syntyvyyden lasku vai noustaanko nykyisistä pohjalukemista. Työikäisen väestön kasvu tulee perustumaan, samaan tapaan kuin koko vuosituhannen ajan on tapahtunut, voimallisemmin maahanmuuttajataustaisen väestön kasvuun - riippumatta mahdollisista maahanmuuttoon kohdistuvista muutoksista. Yhä suurempi osa hedelmällisyysikäisestä väestöstä on kuluneen 50 vuoden aikana siirtynyt kaupunkiseuduille, joten myös tulevaisuudessa väestö keskittyy kaupunkiseuduille ja niiden välittömään läheisyyteen.

Keskityn lausunnossani yksityiskohtaisemmin kahteen suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteeseen, ja dominoivaan kehityskulkuun, joiden vaikutusta pohdin yksityiskohtaisemmin. Nämä ovat: 1) kaupungistumisen jatkuminen joustavuutta ja asuinympäristön laatua korostaen 2) osaamisen korostuminen ja etätyöskentelyn teknologinen vallankumous. Tarastelen vaikutuksia toivotusti niin lyhyellä kuin pidemmälläkin aikavälillä. Epävarmuuksista riippumatta esitän pyydettyjä politiikkasuosituksia kansallisen keskustelun avaamiseksi, poliittisten näkemysten kuulemiseksi sekä politiikkatoimenpiteiden harkinnan perustaksi. Osa isoista muutoksista tulee olemaan selkeästi Suomen kansainvälistä asemaa ja

peräti etumatkaa parantavia seikkoja, toiset puolestaan epävarmuutta ja potentiaalista eriarvoisuutta lisääviä tekijöitä.

Kaupungistuminen jatkuu, mutta pandemia uhkaa tiivistymisen ideaalia.

Läheisyydestä on ainakin hetkeksi aikaa tullut uhka ja kaupunkisuunnittelua siivittäneestä tiiviydestä ongelmallinen ominaisuus. Sosiaalisen etäisyyden vaade ja kahden metrin fyysisen etäisyyden ohje tulevat ainakin jonkin aikaa määrittelemään uudelleen sekä elämää kaupungeissa, että hyvän kaupungin piirteitä. Kasautumisedut ovat tiiviiden yhdyskuntien positiivisia ulkoisvaikutuksia, joita useimmiten arvioidaan taloudellisesti. Jos pandemia aiheuttaa nykyisessä laajuudessaan epävarmuutta ja esim. sairauden leviämisen tai jonkin muun mekanismin kautta haittaa, joka syö aiemmin ennakoituja kasautumisen hyötyjä – on tätä ulottuvuutta arvioitava uudelleen. Huonoimmassa tapauksessa tiivistymisestä on vain sairaanhoitoon tai muun yhteiskunnan taholle kumuloituvia negatiivisia ulkoisvaikutuksia.

Jos sosiaalinen kanssakäyminen muuttuu esim. kokoontumisrajoitusten tai ihmisten muuttuneiden käyttäytymistapojen pohjalta, on kaupunkirakenteen joustettava kestävyiden ja resilienssin vaatimusten mukaisesti. Samalla huomataan fyysisen ympäristön rakentamisen pitkä aikajänne ja pysyvyys. Suurin osa tulevasta kaupungista on jo rakennettu, ja 10 vuoden päähän ulottuvasta rakennetusta ympäristöstä 90 % on jo täällä. Sen vuoksi on erityisen tärkeää rakentaa uudisrakentamisen strategiat siten, että olemassa olevalle rakenteelle taataan paras mahdollinen adaptoitumismahdollisuus muuntuneisiin tarpeisiin.

Ei ole riittävää puhua kestävästä kaupungista tai resilienssistä rakentamisesta, vaan tulokseksi syntynyttä kaupunkia on myös tärkeää seurata ja arvioida, koska se on rakenteena pitkäaikainen. Juuri tästä syystä Pekka Kuusen vuonna 1968 kansallista sosiaalipolitiikka linjanneessa teoksessa esittämä lausahdus on edelleen hyvin ajankohtainen – ”Kun tänään valmistuvat asunnot on tarkoitettu vähintäänkin puolivuosisataisiksi sijoituksiksi, ilmeinen virhe on mitoittaa ne kasvuvoimaisessa yhteiskunnassa tarkoin rakentamishetken kysynnän mukaisiksi”.

Kaupungistumisessa on tästä näkökulmasta nähdäkseni kaksi erityistä seikkaa pureksittavaksi: Ensimmäinen on asumisen rooli ja lähiympäristön laatu ja toinen liikkumisen tapa – autoriippuvuus vai personoidut yksilölliset kulkumuodot?

Asuminen ja lähiympäristön laatu

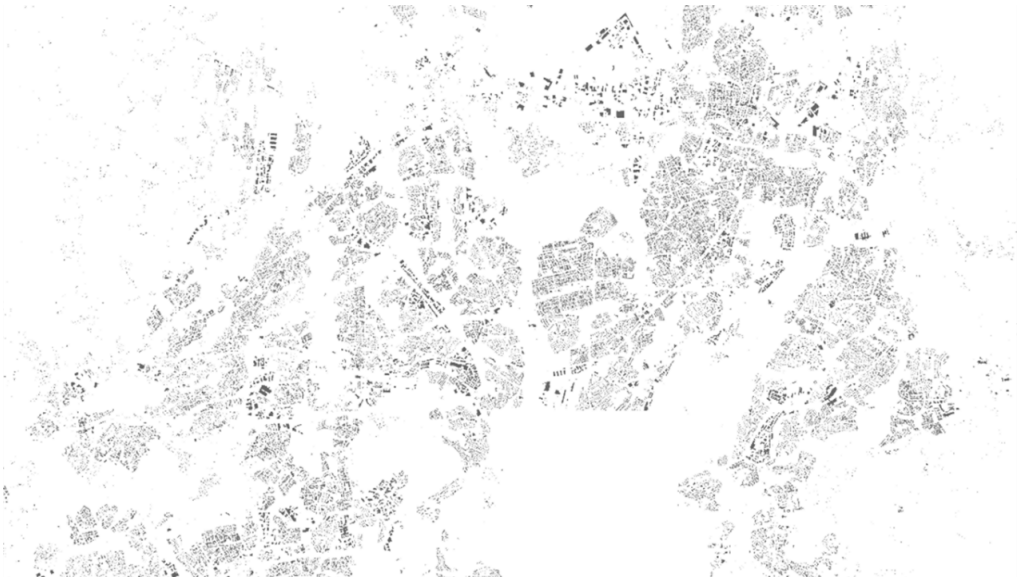
Vaikka kaupunkien ja asuinympäristöjen suunnitteluun ja ohjaamiseen on lipunut koko joukko kestävään, uusiutuvaan, yhteistölliseen tukeutuvia sanamuotoja, on rakentuva kaupunkiympäristö muuttunut reilussa vuosikymmenessä huolestuttavan yksipuoliseen suuntaan. Uudisrakentamisessa ja liikennejärjestelmän suunnittelussa mittakaavat ovat kasvaneet, rakennuksien runkosyvyydet laajentuneet ja pienten asuntojen määrä on aivan ennätyslukemissa. Samalla asuntojen koko on dramaattisesti pienentynyt, varastotiloista on pyritty eroon, ja joihinkin laajarunkoisiin taloihin on ollut pakko rakentaa asuinhuoneita, joissa ei ole ikkunoita. Myös aikaisemmin asuntopolitiikassa keskeisenä ollut kysymys omistajuudesta on muuttunut lähinnä keskusteluksi mahdollisesta muodista, eikä lainkaan ilmiön keskeisyyden edellyttämässä laajuudessa.

Kaupunkien fyysisen rakenteen ja viimeaikaisen asuntorakentamisen kehitys on lähes suorassa ristiriidassa ihmisten toiveiden kanssa. Tulevaisuudentutkimuskeskuksen vuonna 2017 julkaisema *Nuorten tulevaisuuskuvat 2067* -tutkimus kuvasi jälleen kerran, kuinka nuorille merkityksellisiä tulevaisuuden arvoja ovat koulutus, ura, terveys, perhe ja läheiset, varallisuus ja kenties hieman uudempana seikkana - median läsnäolo. Moni (85%) toivoi asuvansa omistusasunnossa, erityisesti omakotitalossa, mutta piti peruspalveluiden, liikenneyhteyksien ja viheralueiden läheisyyttä tärkeänä. Asuinympäristössä korostuivat kaikkien näkemieni aikaisempienkin tutkimusten tapaan edelleen luonnonläheisyys, viihtyisyys, turvallisuus ja rauhallisuus. Myös kaupunki ja kaupungin läheisyys korostuivat.

Kun koronapandemia vielä entisestään sitoo ihmisiä asuntoihinsa ja tekee globaalista liikkeestä selkeästi paikallisempaa, jopa asunnon sisäistä – on kysymys asunnosta, asumisesta ja lähiympäristön laadusta nostettava vakavuudella uudelleen esiin. Ei ole mahdollista odottaa, että elämän keskeiset ulottuvuudet - perhe, läheiset ja vapaa-aika on sovittavissa yhä pienenevämpään asuntokantaan. Omakoti – tai omaovi, pientalo, johon pääsee suoraan omasta ovesta sisään – mahdollisen pienen pihan kera – on tutkimusten mukaan siis edelleen toiveissa korkealla, ja siten paikalliseksi muodostuvan elämän laadussa aiempaa merkittävämpi. Kun kadut ja kahvilat on suljettu, julkinen liikenne on rajoitettua, ja myös työkennellään etänä, nousee oman kodin ympäristö ja sen laatu keskeiseksi.

Liikkumisen tapa – autoriippuvuus vai personoidut yksilölliset kulkumuodot?

Koronapandemian alkaessa nopein muutos tapahtui liikkumisessa. 'Sosiaalisesta etäisyydestä', on tullut velvoittava normi ainakin, kunnes rokote syntyy. Suurempien kaupunkien sisällä, erityisesti ruuhka-aikoina, julkinen liikenne ei pysty vastaamaan sosiaalisen etäisyyden tarpeeseen. Onkin todennäköistä, että liikkumisen tavat kaupunkiseutujen sisällä tulevat muuttumaan. Kävelyn, pyöräilyn ja yksityisautoilun suosio myös arkisena liikkumisvälineenä tulee kasvamaan. Keskittyneen kaupunkirakenteen oheen nousee monikeskuksisen ja hajautuneen rakenteen malli (vrt. kuva 1).

Kuva 1: Pääkaupunkiseudun esikaupunkivyöhyke, ilman kantakaupunkia (Kuva: Anssi Joutsiniemi).

Parhaillaan käynnissä oleva tilanne antaa oivallisen mahdollisuuden myös pohtia erilaisten palvelujen järjestämisen tapaa: liikkeuko ruoka ja vaikkapa lääkkeet kotitalouksiin tai paikallisempiin noutopisteisiin – vai haetaanko niitä suurista keskittymistä. Samalla meidän on mahdollista pysähtyä tarkastelemaan kaupunkiseutujen rakentumisen tapaa. Huomaamme, että tiivistämis-puheesta ja yksittäisistä asemanseuduille rakentuneista kerrostaloryppäistä huolimatta – kehitys, lähes kaikissa länsimaissa on ollut kohti hajautuvaa ja verkostoituvaa kaupunkirakennetta. Vaikka kasvavat ruuhkat ja epäpuhtaudet ovat ongelma yksityisautoilun kasvaessa, autoilun suosio personoituna liikkumismuotona ei ole hiipumassa (vrt. kuva 1).

On itsestään selvää, että ei ole riittävää analysoida kasvavaa yksityisautoilua yksin autoriippuvuuden näkökulmasta. Rinnalle on saatava ymmärrys yksilöityvästä liikkumistarpeesta. Tiedämmekö, mihin ihmiset ovat matkalla, kun työpaikat ja suuri osa kaupallisista palveluista on jo nyt hajautuneena monikeskuksisen kaupunkiseudun erilaisiin sijainteihin. Autojen sähköistymien voi pikemminkin vahvistaa verkostomaisen kaupunkirakenteen syntyä.

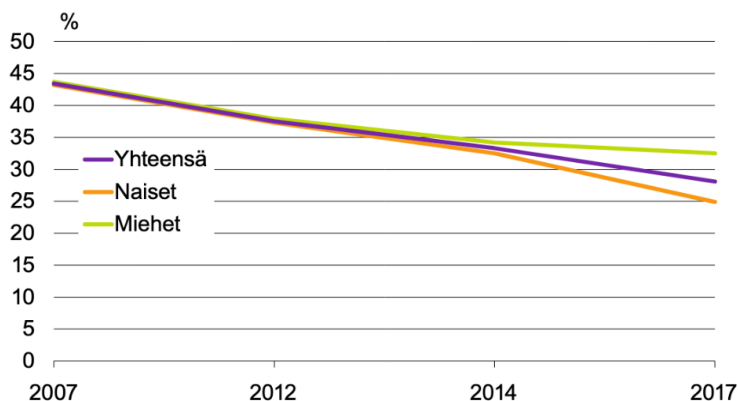
Esimerkiksi Bloombergin säätiö on ennakoanut, että uusiutuvien energiamuotojen käyttö tulee mahdollistumaan siten, että sähkövarastoina käytetään sähköautojen akkuja. Jopa puolet sähkön varastointitarpeesta hoidettaisiin tulevaisuudessa näin. Kun samalla laiteetaan miljardeja sähköautojen kehittämiseen voi tulevaisuuden liikkumisen ja siten kaupunkielämän visio myös muuttua. Entä jos personoidut, yksilölliset liikkumisen tarpeet mahdollistuvatkin kepeillä sähköautoilla, jotka puolestaan mahdollistavat uusiutuvien energiamuotojen maksimaalisen käyttöönoton. Yhtäkkiä tiiviin, ja tonttikohtaisen tehokkuuden rinnalle mahdollistuu hajautettu lähes nollaenerginen kaupunkiseutu. Kaupungistuminen

jatkuisi, mutta kaupungistumisen tapa muuttuisi ja monipuolistuisi. Tilaa meillä on, kysymys on pikemminkin resilientin kaupunki- ja yhdyskuntarakenteen järjestämisen ja järjestyksen tavasta.

Koronapandemian hetki on hyvä käynnistämään vaihtoehtoisen ja moninaisen kaupunki-kehityksen pohdintaa ja joustavien olosuhteiden varmistamista. Varmaa ja selvimmin nähtävää on, että koronapandemia muuttaa, ainakin joksikin aikaa liikkumisemme tapoja. Teemme työtä kotoa käsin enemmän, liikumme globaalisti ja kaupunkien sisällä vähemmän ja joukkojen liikuttamiseen tarkoitettujen liikennevälineiden jäävät riittämättömiksi ratkaisuun muuttuvaa liikkumisen tarvetta.

Osaamisen rooli korostuu ja teknologian hyödyntämisen lisääntyminen tarjoaa suomalaiselle yhteiskunnalle mahdollisuuksia etumatkaan

Talouden ja yhteiskunnan muutoksissa koulutuksen ja osaamisen merkitys korostuu. Kyky muuntautua äkillisesti uuteen tilanteeseen ja uusiin tarpeisiin vahvistuu vahvalla koulutautumisella. Yhteiskunnassamme osaaminen on lähtökohtaisesti korkealla tasolla riippumatta indikaattorista, jolla sitä mitataan. Koulutusta arvostetaan ja koulutustaso on korkea. Meillä on kuitenkin myös ongelmia. Edelleen nuorista 20-29-vuotiaista pojista peräti 17% ja tytöistä 13% jättää koulutuksen yksin peruskoulun varaan. Erot kotimaisten ja maahanmuuttajataustaisten nuorten välillä ovat kasvaneet (Findikaattori 2019). Tuore OECD julkaisu kertoo, että Suomen koulutustaso jää OECD mittauksissa alle keskiarvon. Muut maat ovat kirineet samalla, kun Suomessa **korkea-asteen suorittaneiden osuus** on noussut vain vähän viimeisen 10 vuoden aikana. Myös välitön pääsy yliopistoon näyttää mahdollistuvan yhä pienemmälle väestöosalle.

Lähde: Tilastokeskus, koulutukseen hakeutuminen

Kuva 2. Ylioppilastutkinnon suorittaneiden välitön jatko-opintoihin pääsy (Tilastokeskus 2019).

Koulutuspaikkoja, koulutukseen ohjautumista ja korkeaa osaamista tulisi lisätä nykyisestään ja opiskelemaan pääsyä varmistaa kaikin mahdollisin keinoin. Näin mahdollistamme vahvan ja tasa-arvoisen mukanaolomme yhteiskunnan muuttuessa ja kehittyessä nopeasti.

Kenties maailman suurin ja nopein digiloikka tapahtui muutamassa viikossa koronapandemian syntyessä. Työn tekemisen tavat muuttuivat, suuri osa ihmisistä siirtyi hetkessä etätöihin, pois toimistoistaan ja modernin teknologian käyttö kasvoi räjähdysmäisesti. Koulukset, business, opetus ja kansainvälinen yhteistyö sekä suuri osa sosiaalisista suhteista siirtyi erilaisille sähköisille alustoille - Zoomiin sekä Skypeen. On hyvin todennäköistä, että muutostilan keston jatkuessa osa toiminnoista siirtyy pysyvästi teknologia-avusteiseen verkostoon paitsi Suomessa myös kansainvälisesti. Tässä piilee nähdäkseni ennemminkin Suomalaisen yhteiskunnan kilpailuetu ja erottautumismahdollisuus kuin uhka.

Suomalaisen yhteiskunnan vahvuus ja positiivinen erityispiirre, joka nojaa vahvasti historiallisiin kehityspolkuihin liittyy aivan erityisesti informaatio- ja kommunikaatioteknologian kehittämiseen, kansalliseen saatavuuteen (verkot) ja käyttöön. Vain vuosikymmen sen jälkeen, kun Bell patentoi puhelimen, Suomessa oli monta kilpailevaa puhelinvalmistajaa - sekä kansallisia että kansainvälisiä toimijoita. Avoin kilpailu alkoi siivittää alan teknisiä innovaatioita ja varhainen ICT-innovaatioympäristö alkoi rakentua. 1990-luvun laman aikana syntyi nopeasti laaja konsensus tietointensiivisestä vallankumouksesta uuden taloudellisen nousun kivijalkana, jolle tietä rakensi väestön korkea koulutus. Jaetun vision ja tavoitteiden siivittämänä nousu oli nopeaa. Nokian johtaman ICT-klusterin vetämänä Suomi nousi Länsi-Euroopan syvimmästä lamasta vahvana ja se onnistui myös hyödyntämään talouden ICT- vetoisen rakennemuutoksen luomat mahdollisuudet erinomaisesti.

Kun nyt koronapandemia ainakin lyhyellä aikavälillä on muuttanut työn tekemisen tapoja ja liikkumisen käytäntöjä ja suuri osa toiminnoista on siirtynyt verkkoihin, on suomalaisen yhteiskunnan kenties vuosisataisten investointien mahdollista nousta uuteen kukoistukseensa. Kaikkien on omassa arjessaan helppo huomata kuinka meillä sekä saatavilla oleva infrastruktuuri, osaamisen taso ja oppimiskyky on mahdollistanut tarvittavan muutoksen nopeasti. Jos innovaatioiden ja kilpailukyvyn ajatellaan perustuvan osaamiseen ja kyvykkään, mutta kriittisen asiakkaan yhteistyöhön ja vuoropuheluun, on käynnissä oleva tilanne myös kansallinen mahdollisuus. Kun tutkimuslaitosten ja yksityisen sektorin välinen vuoropuhelu on jo lähtökohtaisesti maailman parasta ja hierarkiat kansakunnan sisällä matalia – *tarjoutuu globaali yhteiskunnallinen erityistilanne valjastettavaksi myös maailmanluokan 'innovaatioalustaksi'*. Jos jollain alalla, Suomella tulisi tällä alueella olla selvästi kilpailuetua.

Yhteenveto ja politiikkasuositukset

Jos nyt ajattelemme tulevaisuutta, ja oletamme niin kuin mielestäni realistista on, että pandemiat ovat tulleet jäädäkseen ja maailmasta on tullut kylä, kuten McLuhan aikoinaan 1960-luvulla ennusti ja kylissä sairaudet leviävät, kun yhteydet ovat tiiviit, eikä globaalien yhteyksien olemassaololle enää voi mitään - olisi keskeistä luoda sellainen yhteiskunta, joka mahdollistaa talouden työnteon ja ihmisenarvoisen elämän jatkumisen myös pandemian aikana, tai muissa erityisissä olosuhteissa. Tätä varten tarvitaan paitsi teknologisen alustan kehittämistä entistä paremmaksi etätöitä- ja asiointia varten, mutta myös sellaista alueellista ja kaupunkirakennetta, joka mahdollistaa inhimilliset olot kaikille myös tilanteessa, jossa sosiaalinen eristäytyminen on tarvittavaa tai välttämätöntä.

Financial Timesissä Camilla Cavendish Harvardin yliopistosta kirjoittaa, kuinka hän ei usko luonnonläheisten, viihtyisien ja käveltävissä olevien kaupunkikeskustojen kuihtumiseen,

mutta sen sijaan ennakoi etäisyyden merkityksen vähenemisen tuottavan uudenlaista kasvuperustaa esikaupungin ulkopuolelle, pienempiin kaupunkeihin, joista uudet vapaa-ajan ja kulttuuripalvelutkin on saatavilla. Hän jopa arvelee laadukkaana ja kohtuuhintaisen asumisen houkuttavan kylämaisten yhteiskuntien syntyyn, ylisukupolvisen asumisen lisääntymiseen ja mahdolliseen syntyvyyden nousuun. Jos kaupunkin pöhinästä tulee ainakin jokikin aikaa pölyistä ja pelottavaakin, voi Prizker palkitun arkkitehdin ja urbanistin Rem Koolhaasin vuonna 1995 esittämä toteamus ”The city is no longer. We can leave the theatre now” toteutuakin - ainakin joidenkin kaupunkimaiseen ideologiaan perustuvien asemanseutujen kerrostalorykelmien osalta. Juuri tästä syystä asumisen ja asuinympäristön laadusta keskustelu, tavoitteiden asettaminen ja minimin määrittäminen olisi nähdäkseni äärimmäisen tärkeää.

Vuosisataiset investoinnit informaatio- ja telekommunikaatioalueille voisivat lähes klassiseen tapaan, jälleen kerran auttaa uudessa tilanteessa paitsi asukkaita ja yrityksiä eri puolilla Suomea, myös koko yhteiskuntaamme uudenlaisen teknologiaperustaisen viennin synnyttämiseen. Kysyntää uusille tekemisen tavoille ja teknologisille uudistuksille on rajujen muutosten ja uudelleenjärjestelyiden synnyttämänä varmasti. Samalla, kenties sivutuotteena jo nyt tehdyt kokeilut erilaisten palveluiden digitalisoitumisessa ja yhdistämisessä (KELA & sosiaalitoimisto, Yle 22.5.) saattavat luoda ratkaisuja kivuliaisiin sote- ja maakuntauudistuksiin - yksittäisinä palvelu- ja toimialamuutoksina. Myös käynnissä *olevaa eriytymis- ja hajautumiskehitystä voitaisiin tarkastella uusista näkökulmista*, resilienssin, joustavamman ja verkostomaisemman yhteiskunnan kannalta. Näistä kokemuksista voisi syntyä myös uudenlaista osaamista, kansainvälisesti kovaa nousua tehneille palveluviennin osaamisaloille.

Politiikkaohjeena esitänkin, että kysymys asumisen minimistä ja asuinympäristön laadusta asetetaan hyvin konkreettisesti uudelleenarvioitavaksi ja syntyvää ympäristöä myös arvioidaan näistä uudelleenasetetuista lähtökohdista. Kestävyyden nimissä rakentuneen kaupunkiympäristön kokoa ja laatua tulee arvioida korkealle asetettavien laatukriteereiden näkökulmasta. Ihmisten kokonaisvaltainen hyvinvointi tulee riippumaan yhä selkeämmin lähiympäristön laadusta.

Asumisen ja asuinalueiden tulisi vastata mahdollisimman hyvin ihmisten toiveisiin ja odotuksiin sekä laadullisiin vaatimuksiin sekä ajallisen kestävyys- että myös segregaatiosuhteen näkökulmasta. Nyt nämä asukkaiden toiveet ja kriteerit ovat jääneet taka-alalle, kun rakentamista ovat määritelleet lähinnä yhteiskunnan poliittiset näkemykset hyvästä kaupungista, nopea kasvu, kallistuvat hinnat sekä rakennusliikkeiden kaupalliset intressit.

Myös asunnon omistamisesta tulee pohtia uudelleen ei ainoastaan varallisuuden näkökulmasta, vaan myös osallisuuden, yhteiskuntaan kuuluvuuden ja perusturvan näkökulmasta. Aikaisemmissa kriiseissä omistamisella, tai sen mahdollistumisella kaikille halukkaille oli myös yhteiskuntarauhaa vakauttava rooli. Maailman heiluessa ja rahoituspätösten siirtyessä kansainvälisiin käsiin, on kansallisvaltioiden mahdollista omassa politiikassaan pohtia asumista ja asumisen roolia laajasta näkökulmasta, myös yhteiskunnan vakauttajana.

On myös tärkeää seurata ja analysoida kasvavaa yksityisautoilua yksilöityvän liikkumistarpeen näkökulmasta. Koronapandemia lisää tarvetta radikaalisti. Autojen sähköistymien voi

pikemminkin vahvistaa verkostomaisen kaupunkirakenteen syntyä. Tällöin joukkojen liikkuttamiseen tarkoitetut liikennevälineet jäävät riittämättömiksi ratkaisemaan muuttuvaa liikkumisen tarvetta kaupunkiseutujen sisällä.

Suomalaisen yhteiskunnan vahvuus liittyy aivan erityisesti informaatio- ja kommunikaatio-tekniologian kehittämiseen ja käyttöön. *Kun osaamistaso pidetään korkeana myös tulevaisuudessa – tarjoutuu globaali yhteiskunnallinen erityistilanne valjastettavaksi myös maailmanluokan 'innovaatioalustaksi'. Suomella tulisi tällä alueella olla selvästi kilpailuetua.*

Lopuksi

Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuteen voidaan vaikuttaa viisailla kansallisilla päätöksillä, joustavilla kokeiluilla ja näiden arvioinnilla. Kuten eräs tutkimushankkeeni haastateltava, Suomea aikaisempaan nousuun luotsannut yritysjohtaja totesi – innovaatioiden taustalla on yleensä kaksi yksinkertaista motiivia ”Pakko” ja ”Ahneus”. Koronapandemian myötä, nyt on nähdäkseni pakko.

Globalisaation aika ei ole ohi. Myöskään kaupunkien ja kaupungistumisen merkitys ei vähene. Koronapandemian iskiessä voimakkaasti terveydenhuollon lisäksi rakentamiseen (-10%), majoitus- ja ravitsemustoimintaan (-25%)- sekä taiteet-viihde ja virkistysaloille (-25%) – on tärkeää huomata, että kriisi osuu samalla vahvasti kaupunkeihin (Valtiovarainministeriön taloudellinen katsaus 16.4.2020).

Ajatuksena ei ole se, että kaikki tulee saada erilleen ja hajalleen vaan pikemminkin se, että rakentaisimme yhteiskunnasta sellaisen alustan, joka mahdollistaisi tiiviin kasvokkaisen yhteydenpidon silloin kun tämä on mahdollista ja työnteon/kaupankäynnin/arkisen elämän katkottoman, normaalin jatkamisen tilanteessa, jossa läheisyys on ongelma. Yhteiskunnan, joka ikään kuin hengittäisi kahteen suuntaan, joustavasti, kestävästi - resiliientisti.

Tämä vaatisi uudistuksia erityisesti kaupunkiseuduilla. Tällä hetkellä ulospäin hengittäminen ei ole kaikille mahdollista vaan vilkas elämä pysähtyy, koppiutuu - varsinkin kaupungeissa, jotka ovat taloudellisen elämän keskeisiä keskuksia ja moottoreita. Juuri tästä syystä kaupunkirakenteiden kehittäminen ja entistä joustavammat teknologiset alustat olisivat tärkeitä keinoja luoda resiliientimpää ja inhimillisempää tulevaisuutta, joka myös vastaa ihmisten toiveisiin.

On toivottavaa, että suomalainen yhteiskunta, valtiojohtoisesti lähtisi rakentamaan vastauksia eri tavoin kuin edellisessä lamassa. Tuolloin muutamassa vuodessa valtio osoitti heterogeeniselle kuntakentälle koko joukon uusia lakisääteisiä tehtäviä mahdollistaakseen muutoksen ja ohjatakseen kohti oikeaa. Jos ennen lamaa erilaisten ongelmien kanssa painivilla kunnilla oli noin 250 lakisääteistä tehtävää, lamavuosikymmenen jälkeen määrä kasvoi 134 uudella tehtävällä. Ongelmiin siis vastattiin lisäämällä säätelyä ja yhdenvertaisuutta korostaen asettamalla kaikille lisääntyvässä määrin uusia tehtäviä. Samalla kuntakohtaista harkinta- ja liikkumavaraa on edelleen kavennettu ja monen kunnan talous on kasvavissa vaikeuksissa.

Tällä kertaa toivoisin, että valtio tunnistaisi erilaisissa tilanteissa olevat kunnat ja eri kokoiset kaupungit ja onnistuisi pikemminkin uudistamaan ja keventämään aikaisempaa hallinnollista taakkaa. Myös kaupunkien ja aivan erityisesti pääkaupunkiseudun erityinen rooli niin taloutemme perustana, kuin koronaan sairastuneiden hoitopaikkana velvoittaa nähdäkseni valtiota tunnistamaan tulevaisuuden kehittämisen lähtökohtia uudella tapaa. On tärkeää yhdistää paikallistuminen ja eriytyminen mahdollisuuksien tasa-arvoon. Jos työt (asiantuntijatyön yleistymisen ja teknologian kehittymisen kautta) lisääntyvässä määrin hoituvat etänä, kysymys on ennen muuta paikallisista olosuhteista ja palveluista, ennen muuta koulutuksesta ja lasten ja nuorten hyvinvoinnista.

Lähinnä meidän pitäisi pystyä ajattelemaan tavoitteet ja keinot uusiksi. Keinosta kehittää kaupunkeja – tiivistäminen – on tullut tavoite. Nyt kehityksen tavoitteita tulisi harkita uudelleen ja etsiä keinoja, jotka sopisivat uusiin oloihin. Kaupunkiseutujen verkostomainen rakenne kääntyy voimavaraksi ja eduksi ja toiminnalliset kokonaisuudet vahvuudeksi. Samalla tarpeettomat aluepoliittiset jaot jäävät historiaan.

Lähteet

Batty, M. The Coronavirus crisis: What will the post-pandemic city look like? Urban Analytics and City Science 2020, Vol. 47(4).

Cavendish C. (2020). The pandemic is killing the attraction of megacities. Financial Times, 15.5.2020.

The Economist (2020). London may have gone into a covid-accelerated decline. The Economist 23.5.2020.

Heikkilä, K, Nevala, T, Ahokas, I, Hyttinen, L, Ollila, J (2019). Nuorten tulevaisuuskuvat 2067: Näkökulma suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseksi. Turun yliopisto.

Koolhas, R & Mau, B (1995) S,M,L,XL, The Monacelli Press, 1995

Kortteinen, M., & Vaattovaara, M. (2015). Segregaation aika. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2015):6

Luokkola A & M. Tuonola (2019). Nuorten korkeakoulutukseen siirtyminen hidastunut. Tieto & Trendit, Tilastokeskus.

McLuhan, M (1964). Understanding Media. The extensions of man.

Vaattovaara, M. K. (2018, Feb 27). Alueellinen eriytyminen ja segregaation uhka? lausunto Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle. *Eduskunta*.

Vaattovaara, M. Alueellinen eriytyminen ja segregaation uhka? lausunto Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle. *Eduskunta*. 27.2.2018

Vaattovaara, M. (2009). The emergence of the Helsinki Metropolitan Area as an international hub of the knowledge industries. *Built Environment*, 35(2), 204-211.

Valtiovarainministeriö (2020). Taloudellinen katsaus. Valtiovarainministeriön julkaisuja – 2020:31

Koronapandemia ja maaseudun tulevaisuudet

Tutkimusjohtaja Tuomas Kuhmonen, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

Taustaksi

Suomen *maaseutu* muodostaa kaupunkeja monimuotoisemman kokonaisuuden, jossa elinkeinojen ja asumisympäristöjen kirjo on suuri. Tämän vuoksi samakin muutosvoima voi synnyttää hyvin erilaisia kehityskulkuja erilaisilla maaseuduilla. Tässä maaseudulla tarkoitetaan maakuntakeskuskaupunkien ulkopuolisia alueita eli kaikkia haja-asutusalueita, kirkonkyliä ja pieniä maaseutukaupunkeja.

Tulevaisuudentutkimuksen perusedellytyksinä on se, että ihmisen toimintaa sisältävä tulevaisuus on aina avoin: vaihtoehtoisia tulevaisuuksia on useita ja toteutuvaan tulevaisuuteen voidaan vaikuttaa. Tulevaisuudentutkimus onkin vaihtoehtoisten tulevaisuuksien systemaattista, kurinalaista ja läpinäkyvää suunnittelua ja arviointia – ei ennustamista.

Näistä lähtökohdista arvioidaan seuraavaksi koronapandemian vaikutuksia maaseutuun lyhyellä (0-2 vuotta) ja pitkällä (yli 5 vuotta) aikavälillä. Arviointi nojaa maaseudun rakenteellisiin ja toiminnallisiin erityispiirteisiin sekä systeemiajatteluun, jossa keskinäisriippuvuudet määrittävät erilaisten kokonaisuuksien toimintaa.

Keskinäisriippuvuuksien ytimessä on *regiimi*. Regiimi on vakiintunut ja useiden erilaisten voimien lukitsema, vallitseva tapa toimia. Regiimin liimana toimivat esimerkiksi lait, normit, uskomukset, sopimukset, tehdyt uhraukset (uponneet kustannukset), valta-asetelmat, tavat ja tottumukset sekä organisaatiokulttuurit. Regiimi vastustaa muutosta, koska sen avaintoimijat hyötyvät asetelmasta ja koska liiman vähentäminen vaatii paljon energiaa. Vallitseva regiimi – jonka vaikutuspiirissä myös Suomen maaseutu on – perustuu fossiilitalouteen, globaaleihin verkostoihin sekä alhaisimpiin saavutettavissa oleviin rahamääräisiin tuotantokustannuksiin perustuvaan hinnoitteluun, jossa ulkoisvaikutuksia ei huomioida. Ulkoisvaikutukset liittyvät muun muassa ympäristöön, sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin.

Vallitsevan regiimin moninaisia tuotoksia ovat muun muassa ennennäkemätön aineellinen runsaus ja hyvinvointi kehittyneissä teollisuusmaissa, kansainvälisen liikkuvuuden ja yhteistyön lisääntyminen sekä kasvavan keskinäisriippuvuuden synnyttämä vakaus, ilmastomuutos ja muut vakavat ympäristöongelmat, ihmisoikeusluokkaukset, keskittyminen (valta, varallisuus, alueellinen toimeliaisuus) sekä suuri joukko seurannaisvaikutuksia (pakolaiset, pandemiat, populistit, poliisivaltiot). Suomessakin regiimi on moninkertaistanut työn tuottavuuden alkutuotannossa, vapauttanut työvoimaa muille aloille, monipuolistanut taloutta sekä lisännyt aineellista hyvinvointia ja kulutusmahdollisuuksia. Kaupungistuminen ja maaseudun tyhjentäminen ovat regiimin tuotoksia, samoin erilaiset pandemiat, joista koronavirus on yksi. Paljon liikkuvat ja isoissa yhdyskunnissa elävät ihmiset levittävät pandemioita.

Lyhyellä aikavälillä koronapandemia ei ole vakavasti haastanut erikoistumiseen, syvään työnjakoon ja keskinäisriippuvuuteen nojaavaa regiimiä. Kyse on lähinnä regiimin säröstä

tai toimintahäiriöstä. Monen yhteiskunnan resilienssi on ollut koetuksella, mutta sopeutumiskyky on riittänyt pitämään yllä vallitsevaa yhteiskunta- ja talousmallia ja yhteiskunnan ydinjärjestelmien toimintaa. Pidemmällä aikavälillä ja yhdistyessään muihin muutosvoimiin koronapandemia voi kuitenkin toimia merkittävänä muutosajurina, joka muokkaa nykyistä regiimiä tai jopa korvaa sen toisenlaisella. Koronapandemiaan liittyviä välittömiä muutosajureita ovat muun muassa kokoontumis-, liikkumis- ja toimintarajoitukset, sairastuminen sekä käyttäytymis- ja toimintatapamuutokset, joista viimeksi mainittu on pitkän aikavälin vaikutuksissa tärkein tekijä. Maaseudun kannalta nimenomaan pitkän aikavälin vaikutukset voivat olla merkittäviä.

Lyhyen aikavälin näkökulma

Lyhyen aikavälin vaikutusten ilmentymistä osa on jo havaittavissa ja osasta on alustavia muutosoireita. Alla olevassa taulukossa erityisesti maaseutuun kohdistuvia lyhyen aikavälin vaikutuksia on peilattu suhteessa vallitsevan regiimin ominaispiirteisiin.

Koronapandemialla on lyhyellä aikavälillä sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia maaseutuun. Myönteisiin vaikutuksiin kuuluvat muun muassa polttoaineiden hintojen lasku, kotimaan matkailun lisääntyminen, etätöön lisääntyminen ja sähköisen asioinnin yleistyminen. Etätööhön ja sähköiseen asiointiin sisältyy merkittävä oppimisvaikutus, jonka myötä osa muutoksesta voi jäädä pysyväksi. Kielteisiin vaikutuksiin kuuluvat muun muassa pitkistä toimitusketjuista johtuvat puutteet sekä tuotantohäiriöt ja tuotannon keskeytykset talous- ja työllisyysvaikutuksineen. Koronapandemian talousvaikutukset ovat vähentäneet joidenkin maaseudun vientiyritysten kysyntää tai vaikeuttaneet toimituksia.

Maaseudun kuntia, yrityksiä ja järjestöjä ovat toki haastaneet monet muutkin tekijät kuten koulujen siirtyminen etäopetukseen, palvelualojen yritysten kiinniolo ja asiakaskato sekä järjestöjen toimintavaikeudet tapahtumatulojen menetysten myötä, mutta nämä vaikutukset ovat samankaltaisia kaikilla alueilla.

Taulukko 1. Koronapandemian lyhyen aikavälin vaikutuksia maaseudulla.

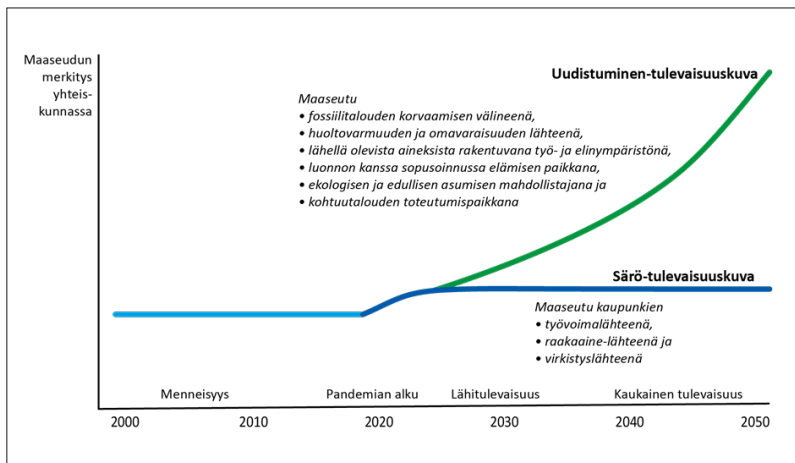
Regiimin ominaispiirre	Vaikutusmekanismi	Vaikutus maaseudulla
Fossiilitalous	Liikenteen vähentyminen on laskenut polttoaineiden kysyntää ja hintoja	Vähentänyt hieman maaseudun pitkien etäsiyksiä aiheuttamaa suhteellista haittaa
Globaalit toimitus- ja asiakassuhteet	Tuotantopanosten (suojavälineet, varaosat) toimitushäiriöt Ulkomaanmatkailun rajoitteet Vientituotteiden kysynnän vähentyminen	Tuotannon tilapäisiä keskeytyksiä ja lomautuksia osassa maaseudun teollisuuslaitoksia, joiden rooli paikallistaloudessa voi olla merkittävä Lomamatkailu suuntautuu kotimaahan (indikaattoreita mm. mökkivuokrauksen kasvanut kysyntä, kansallispuistojen ruuhkat) Kysyntä- tai toimitusongelmia osassa maaseudun vientiyrityksiä, joiden rooli paikallistaloudessa voi olla merkittävä
Keskittyminen	Suuri ihmistiheys lisää sairastumisriskiä Monet palvelut ovat keskittyneet keskuksiin, fyysisessä saatavuudessa ja saavutettavuudessa nyt rajoituksia	Etätöy on hajauttanut yhteiskuntaa merkittävästi myös maaseudulle; tämä on ollut mahdollista, koska maaseudun palveluista ja infrastruktuurista on jossain määrin pidetty huolta Maaseudulla sairastuminen ja rajoitukset ovat aiheuttaneet kaupunkeja vähemmän

Regiimin ominaispiirre	Vaikutusmekanismi	Vaikutus maaseudulla
		ongelmia muun muassa harvan asutuksen ja pienten opetusryhmien ansiosta Nettikauppa ja sähköinen asiointi ovat lisääntyneet ja luoneet uusia tottumuksia
Hinnoittelu alhaisimpien saavutettavissa olevien rahamääriäisten tuotantokustannusten perusteella	Maatilat eivät pysty siirtämään tuotantokustannuksiaan hintoihin Huoltovarmuutta ei hinnoitella Suomessa kotimaista maataloustuotantoa on pidetty yllä mittavalla tuella	Ulkomaista kausityövoimaa käytetään muun muassa puutarhataloudessa; sen heikko saatavuus aiheuttaa menetyksiä Merkittäviä varastoja ja puskureita ei ole Riittävä ravitseminen ei ole ollut Suomessa uhattuna ja pitkittyvän kriisin aikana tilanne on parempi kuin esimerkiksi Ruotsissa

Lyhyen aikavälin vaikutuksia arvioitaessa on tärkeää huomata, että koronapandemia ei ole toistaiseksi vakavasti haastanut yhteiskunnan todellista resilienssiä vallitsevan regiimin monen ominaispiirteen osalta.

Pitkän aikavälin näkökulma

Pitemmällä aikavälillä koronapandemian vaikutukset riippuvat ensisijaisesti siitä, millaisia pysyvämpiä käyttäytymisen ja toimintatapojen sekä politiikan muutoksia se vahvistaa ja vakiinnuttaa. Tätä asetelmaa on havainnollistettu kahdella tulevaisuuskuvalla: särö ja uudistuminen. Särö-tulevaisuuskuvassa koronapandemia jää säröksi vallitsevan regiimin kyljessä ja toiminnan palauduttua regiimi säilyy ja jatkuu entisenkaltaisena. Uudistuminen-tulevaisuuskuvassa koronapandemia käynnistää merkittävän muutoksen, yhdistyy muihin muutosvoimiin, hajottaa vallitsevaa regiimiä ja korvaa sen aikanaan toisenlaisella. Maaseudun rooli ja merkitys yhteiskunnassa eroaa voimakkaasti tulevaisuuskuvien välillä, kuten seuraavasta kuviosta ilmenee.

Särö-tulevaisuuskuvassa palataan normaaliin arkeen heti kun koronapandemia laantuu, siihen kehitetään rokote ja siihen sopeudutaan yhtenä hankaluutena muiden joukossa. Vallitsevan regiimin taustalla olevia arvoja, yhteiskunnan resilienssiä ja haavoittuvuutta ei pohdita eikä regiimiä haasteta tästä näkökulmasta. Tässäkin tulevaisuuskuvassa kokeilu ja tottuminen nostavat esimerkiksi etätyön, nettikaupan ja sähköisen asioinnin sekä kotimaan matkailun hieman trendiuraa korkeammalle tasolle.

Uudistuminen-tulevaisuuskuvassa koronapandemian käynnistämät tai vahvistamat arvojen, asenteiden, normien, toimintatapojen ja politiikan suunnitteluperiaatteiden muutokset kietoutuvat yhteen. Kokemukset etätyöstä aikaa, rahaa ja ympäristöä säästävine ja joustavuutta lisäävine vaikutuksineen, luonnossa liikkumisesta, erikoistumisen ja pitkien toimitusketjujen riskeistä sekä kaupunkiasumisen kalleudesta ja turvattomuudesta muuttavat ihmisten ajattelua ja käyttäytymistä. Muutokset alkavat rapauttaa vallitsevaa regiimiä ja vähitellen korvaavat sen uudella yhdistyessään useisiin yhteiskunnassa eri tahoilla tapahtuviin muutosprosesseihin, joita ovat muun muassa:

- Fossiilitaloudesta luopuminen ja siirtyminen bio- ja kiertotalouteen
- Huoltovarmuus- ja omavaraisuusajattelun ja -politiikan vahvistuminen
- Etätyön valtavirtaistuminen ja organisaatiokulttuurien muutos
- Lähi-ilmiöiden merkittävä vahvistuminen: lähiruoka, lähienergia, lähipalvelut, lähiyhteisöt, lähidemokratia
- Luontosuhteen vahvistuminen ja maallemuuton lisääntyminen
- Puurakentamisen lisääntyminen ja maaseudun puutaloasumisen suosion kasvu
- Kohtuutalouden (degrowth) vahvistuminen arvopohjaisena talousmallina, jossa taloustoimien ulkoisvaikutukset tunnustetaan ja tunnustetaan

Maailma ei ole tässäkään tulevaisuuskuvassa vielä viiden vuoden kuluttua kovin eri näköinen kuin nykyisin, mutta vahvistuvat kehityssuunnat ovat jo selvästi tunnistettavissa. Vallitseva regiimin ytimessä ollut fossiilitalouden rajattoman kasvun ajatusmalli on korvautunut bio- ja kiertotalouden rajallisen kasvun ja kestävyysajatusmallilla. Fossiilitalouden ydinrakenteisiin kuuluvat kaupungit nojautuvat betoniin, asfalttiin, öljyyn, kivihiileen, maakaasuun ja muoviiin ja toimivat kulutus- ja hallintokeskuksina. Ne menettävät asemiaan kahta kautta: fossiilitaloudesta luopumisen kautta ja kulutusta arvopohjaisesti lähestyvän ja rajoittavan kohtuutalouden kautta. Yhteiskunta siirtyy vähitellen kohti hajautunutta rakennetta, jossa se hyödyntää luonnonvarojaan, infrastruktuuriaan, alueitaan ja yhteisöjään monipuolisesti, kestävästi ja kattavasti. Tällainen yhteiskunta on nykyistä huomattavasti paremmin varautunut, sopeutumiskykyisempi ja vähemmän haavoittuva epävakaa maailman ongelmien kohdatessa – näistä koronapandemia on lopulta vain yksi ilmentymä.

Politiikkasuositus

Yleisnäkymä toimintaympäristön kehityksestä sisältää nykyistä enemmän vaihteluita ja epävakautta, joiden juurisyitä ovat muun muassa ilmastomuutos, väestönkasvu, fossiilitalous, ympäristön tilan heikentyminen, kaupungistuminen ja politiikka. Toistaiseksi mikään taho ei ole ottanut asiakseen tällaisen tulevaisuuden ongelmia ratkovan yhteiskuntamallin kattavaa kuvausta, suunnittelua, arviointia ja välineellistämistä. Tämä johtunee siitä, että vaadittavan muutoksen pohjana ovat ensisijaisesti arvot ja vasta toissijaisesti sellaiset perinteiset mittarit, joilla tulevaisuuteen liittyviä valintoja on osittaistarkasteluissa perinteisesti arvioitu ja perusteltu. Näitä ovat muun muassa bruttokansantuote, tuottavuus, rahamääräisillä tuotantokustannuksilla mitattu kilpailukyky, veroaste, energiatehokkuus ja kasvihuonekaasupäästöt.

Tämän vuoksi koronapandemian vaikutusarvion pohjalta tehdään vain yksi politiikkasuositus. Mahdollisimman pian tulisi käynnistää mittava, 2-3 vuotta kestävä suomalaisen yhteiskunnan resilienssiohjelman laatiminen:

- jossa kuvataan, suunnitellaan, arvioidaan ja välineellistetään hajautuneen yhteiskunnan malli, jonka resilienssi kestää myös maailmantilan merkittävän heikentymisen,
- jossa luonnonvaroja, infrastruktuuria, alueita ja yhteisöjä hyödynnetään monipuolisesti, kestävästi ja kattavasti,
- joka perustuu fossiilitaloudesta luopumiseen ja korvaamiseen bio- ja kiertotaloudella,
- jossa huoltovarmuus- ja omavaraisuusajattelu on keskeisessä asemassa,
- jossa edistetään etätyötä ja organisaatiokulttuurien uudistumista monimuotoisen työelämän ja monipaikkaisen elämäntavan mahdollistamiseksi,
- jossa määrätietoisesti vahvistetaan lähi-ilmiöitä, paikallisia ratkaisuja, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä luonnonvarojen hajautunutta omistajuutta,
- jossa edistetään kansalaisten luontosuhteen monimuotoisia vaalimis- ja vahvistamismahdollisuuksia kaikkialla Suomessa, maaseudulla ja kaupungeissa,
- jossa edistetään puurakentamista ja ekologisia asumisratkaisuja,
- jossa luodaan malleja taloustoimien ulkoisvaikutusten sisäistämiseksi muun muassa julkisissa hankinnoissa, tuotteiden ja palveluiden hinnoittelussa ja kansainvälistä kauppaa koskevissa sopimuksissa.

Hyviä esimerkkejä tämän suuntaisesta toiminnasta on löydettävissä muun muassa Alankomaista ja Tanskasta. Suomessa olisi aineellisia ja aineettomia voimavaroja nousta koronakriisin siivittämänä edelläkävijäksi aidosti kestäväen tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamisessa.

Murroskykyinen ja kestävä Suomi – neljä polkua kestävään jälleenrakennukseen

Erikoistutkija Annukka Berg, Suomen ympäristökeskus SYKE, erikoistutkija Katriina Alhola SYKE, erikoistutkija Jari Lyytimäki, SYKE, tutkija Erkki Mervaala, SYKE, tutkija Hanna Salo, SYKE, professori Eija Vinnari, Tampereen yliopisto, yliopistotutkija Tuuli Hirvilammi, Tampereen yliopisto, tutkijatohtori Lauri Lahikainen, Tampereen yliopisto, erikoistutkija Matti Pihlajamaa, VTT

Polku 1: Murros on mahdollisuus rakenteellisille uudistuksille

- Suomen keskeisiä kestävä kehityksen haasteita ovat pitkään olleet eriarvoistuminen, ilmastonmuutos ja luonnonvarojen liiallinen käyttö. Taloudellista elvytystä tulee suunnata toimiin, jotka torjuvat näitä samanaikaisesti, käytännössä esimerkiksi energiamurroksen vauhdittamiseen, rakennusten energiatehokkuuden parantamiseen ja kestävä infrastruktuurin rakentamiseen.
- Samalla jo syntyneiden kestävämpien toimintatapojen kuten etätöiden ja lähiluonnossa liikkumisen vakiintumista kannattaa tukea aktiivisesti.

Polku 2: Tarvitsemme vaikuttavuusperustaisia, hyvinvointia ja kestävyttä tukevia taloudellisia työkaluja

- Julkisiin hankintoihin liittyvään osaamiseen ja vaikuttavuusperustaisiin toimintamalleihin kannattaa investoida nyt voimallisesti.
- Valtion ja kuntien budjettien kestävyysvaikutuksia tulee seurata nykyistä paremmin. Tämä vaatii laskentametodien kehitystä. Lisäksi tarvitaan numeeriset tavoitteet ja polut etenkin vihreille investoinneille sekä haitallisten tukien poistamiselle.

Polku 3: Päätöksenteon tietoperustaisuutta ja yhteisvaikutusten hallintaa voidaan vahvistaa

- On kehitettävä kokonaismalli sille, miten tutkimustieto pääsee vaikuttamaan politiikan kokonaisuuteen agendan muodostuksesta toimenpiteiden muotoiluun ja arviointiin.
- Tulee varmistaa, että etenkin politiikan ytimessä käytetty kehityksen mittaristo on laadukas ja osoittaa valitun suunnan kestävyuden laajasti, ajantasaisesti ja tarkasti.
- Tarvitsemme makrotaloudellista mallinnusta erilaisista kestävästä kokonaisratkaisuista, jotka toimivat ympäristön kantokyvyn rajoissa.

Polku 4: Hallinnon kykyä kestävyysmurrokseen tulee parantaa - yhdessä kansalaisten kanssa

- Nykyistä ketterämpiä, ilmiöpohjaisen hallinnon tapoja tulee kehittää.
- Muutos täytyy tehdä yhdessä kansalaisten kanssa, etenkin heikoimmassa asemassa olevia kuunnellen ja osana globaalia yhteisöä.

Johdanto

Tämä lausunto on tehty Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman ORSI-konsortion ([Towards Eco-Welfare State: Orchestrating for Systemic Impact](#)) monitieteisen asiantuntijajoukon yhteistyönä. COVID-19 -pandemia on muuttanut merkittävästi yhteiskunnan toimintaa.

Lausunnossa esitetään *neljä rinnakkaista, samaan suuntaan vievää muutospolkua, joiden seuraamisella on arviomme mukaan merkittäviä vaikutuksia siihen, miten Suomi toipuu COVID-19-pandemiasta, ja miten maamme vastaa samalla aikamme suuriin kestävyyshaasteisiin*. Arviot on esitetty etenkin lyhyen aikavälin (0-2 vuotta) ja positiivisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Jokaisen polun avaamisen jälkeen eritellään kuitenkin myös mahdollisia negatiivisia vaikutuksia, jotka saattavat estää mahdollisuuksiin tarttumisen tai niistä hyötymisen.

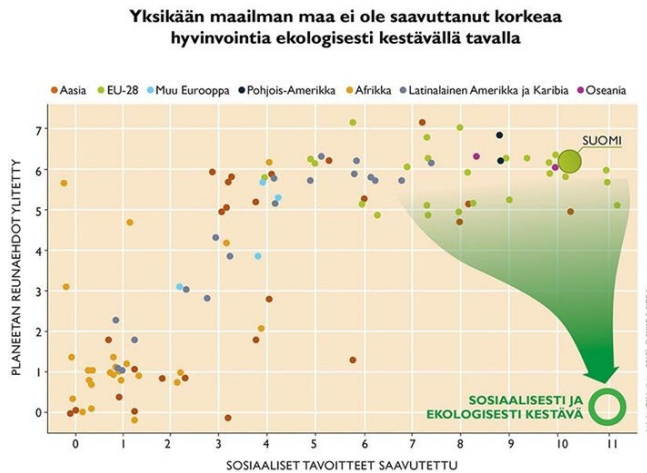
Polkujen esittelyn jälkeen analyysi vedetään yhteen pohtimalla, minkälaisia vaikutuksia COVID-19-pandemialla voi olla pidemmällä aikavälillä (5 vuotta tai enemmän). Tilanne on kuitenkin hyvin poikkeuksellinen sekä Suomessa että globaalisti, ja siksi etenkin pidemmän aikavälin vaikutusten ennustaminen on vaikeaa - jollei mahdotonta. Analyysin pohjalta tehdyt politiikkasuositukset on koottu lausunnon alkuun.

Kestävän kehityksen tila ja politiikka Suomessa

Suomen kestävän kehityksen tilaa ja politiikkaa arvioitiin vuonna 2019 julkaistussa POLKU2030-arvioinnissa (Berg ym. 2019a). Suomi sijoittuu hyvin kansainvälisissä kestävän kehityksen vertailuissa (SDSN 2019). *Suomen keskeisiä kestävyyshaasteita ovat kuitenkin 1) kulutuksen määrään ja rakenteeseen liittyvät ympäristövaikutukset kuten suuret kulutusperustaiset päästöt (Nissinen & Savolainen 2019) ja kestävä luonnonvarojen käyttö (Berg ym. 2019b) sekä 2) eriarvoistuminen*. COVID-19 kriisi uhkaa kiihdyttää eriarvoistumista, jos työttömyys lisääntyy ja julkisen talouden ”kipupaketti” (Vihriälä ym. 2020) heikentää jatkossa sosiaaliturvan ja tasa-arvoisen koulutuksen resursseja.

Kestävän rakennemuutoksen avulla keskeisiin haasteisiin voitaisiin puuttua samanaikaisesti ja oikeudenmukaisesti. Tällaista otetta myös Euroopan komission vihreän kehityksen ohjelma peräänkuuluttaa (Euroopan komissio 2019). Rakennemuutoksella on kiire, sillä ilmaston lämpenemisen pitäminen alle 1,5 °C-asteessa edellyttää päästöjen leikkaamista 45 % vuosien 2010 ja 2030 välillä ja nollapäästöjen saavuttamista vuoteen 2050 mennessä (IPCC 2018). Samanaikaisesti tulisi torjua luonnon monimuotoisuuden hupenemista (IPBES 2019) ja muita globaaleja kestävyyshaasteita kuten kasvavaa jäteongelmaa ja eriarvoisuuden kasvua. Näiden ongelmien hallinnasta ollaan vielä globaalisti kaukana (GSDR 2019).

Vuodelle 2035 asetettu kansallinen hiilineutraalisuustavoite on hyvä pohja Suomen politiikalle, mutta tavoitteen saavuttaminen ja päästöjen vähentäminen myös tavoitevuoden jälkeen on haastavaa. Tavoitteiden toteutuksen kannalta on oleellista huomioida eri ilmiöiden väliset voimistavat ja vaimentavat vuorovaikutukset. On löydettävä keinot, jotka *samanlaisesti* lisäävät sosiaalista oikeudenmukaisuutta, parantavat ekologista kestävyyttä, hillitsevät ilmastonmuutosta, tehostavat kriittistä infrastruktuuria ja vanhoihin ja uudenlaisiin uhiin varautumista sekä luovat uutta ja uudenlaista työtä ja toimeentuloa (GSDR 2019; ks. Myös Lyytimäki ym. 2020; TuVL 1/2020). Suomen aktiiviselle roolille kestävyysmurroksen toteuttajana on akuutti tarve myös globaalisti, sillä yksikään maa ei ole saavuttanut korkeaa hyvinvointia ekologisesti kestävällä tavalla (Ks. kuva 1).

Kuva 1. Maailman maiden sosiaalinen ja ekologinen kestävyysaste. Kestävintä ja oikeudenmukaisinta olisi, jos maa saavuttaisi hyvinvoinnin ilman planeetan reunaehto- jen ylittymistä (Furman ym. 2018; O'Neill ym. 2018)

Valtiolla tulisi olla merkittävä rooli reilun kestävyysmurroksen suunnannäyttäjänä. Suomen kestävä kehityksen visio ja yleiset tavoitteet vuodelle 2050 on määritelty kansallisessa yhteiskuntasitoumuksessa (Kestävän kehityksen toimikunta 2016), ja maamme on sitoutunut globaaleihin kestävä kehityksen [Agenda 2030-tavoitteisiin](#). Kansallisen kestävä kehityksen arvioinnin mukaan tavoitteiden saavuttamisen esteenä ovat kuitenkin hallinnollisten rakenteiden jäykkyys ja siiloutuminen, intressiristiriidat ja resurssien puute (Berg ym. 2019a). *Esimerkiksi hiilineutraaliutta edistäviä määrärahoja oli vuoden 2020 talousarvioissa noin 2 miljardia euroa, mutta valikoitujen ympäristölle haitallisten tukien määräksi arvioitiin peräti 3,6 miljardia euroa* (Valtiovarainministeriö 2020). Budjetin kestävyysvaikutusten arviointimenetelmissä olisi vielä kehittämistä. *Selvää kuitenkin on, että hallinnon ja julkisen talouden rakenteet eivät tue kestävyysmurrosta tarvittavalla tavalla.*

Tietoa kestävyysasteista ja niiden ratkaisuista on, mutta tieto ei välttämättä ole saatavilla oikeaan aikaan oikeassa muodossa. Myös halua tiedon hyödyntämiseen voi puuttua, jos pelkona on lyhyen aikavälin taloudellisten hyötyjen supistuminen. Kestävästä kehityksestä on

kuitenkin tullut yleisesti hyväksytty tavoite suomalaisessa yhteiskunnassa, ja toiveita muutostoimaisemmalle politiikalle on laajasti (Berg ym. 2019a; Elinkeinoelämän valtuuskunta 2020). Tämä näkyy myös nykyisessä hallitusohjelmassa ja suuryritysten kyselytuloksissa (Niemi ym. 2020).

Polku 1: Murros on mahdollisuus rakenteellisille uudistuksille

Asiantuntijat ympäri maailmaa vetoavat nyt vahvasti siihen, että COVID-19-pandemian jälkeen ei yritettäisi palata entiseen normaaliin - eli vanhalle kestäättömälle uralle (Büchs ym. 2020). Myös kansainvälisten suurkaupunkien johtajat ovat hylkäämässä pandemiasta toipumisesta tämän vaihtoehdon, koska se johtaisi ilmaston kuumenemiseen (C40 Cities 2020). Kansalaisetkin kaipaavat muutosta. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa tehdyssä kyselyssä vain 9 % kansalaisista pitää paluuta aiempiin normaalioloihin houkuttelevana. Uusina elämänlaatua kohottavina tekijöinä mainitaan esimerkiksi ilmanlaadun parantuminen, vahvempi tunne yhteisöistä ja sosiaalisten suhteiden tiivistyminen (Independent 2020).

Vaikka COVID-19-pandemia on hidastanut monia kestävyteen liittyviä kehittämishankkeita ja esimerkiksi kansainvälisiä neuvotteluprosesseja, on sillä myös ollut voimakkaita muutosvaikutuksia eri osissa yhteiskuntaa ja maailmaa. Esimerkiksi kestävyysmurrosten eturivin tutkija Johan Schot on kutsunut *pandemiaa maisemashokiksi, joka muuttaa monia toimintamme perusedellytyksiä ja saattaa tehdä aiemmin marginaalisista ilmiöistä valtavirtaa* (Ghosh ym. 2020). Monet aiemmin hitaasti edenneet muutokset ovat äkkiä ottaneet loikkia.

Suomessa tämä on näkynyt esimerkiksi erilaisten digitaalisten ratkaisujen, verkkokaupan, etätyö- ja etäosallistumiskäytäntöjen nopeana lisääntymisenä. Vapaa-ajanviettotavoista suosiotaan ovat kasvattaneet etenkin sellaiset, jotka tapahtuvat ulkona luonnossa tai sisällä kodeissa. Kiinnostus kotimaan matkailuun ja mökkien omistamiseen on kasvanut (Mäkipere 2020). Näistä koronan aikana voimistuneista käytännöistä jotkin kuluttavat vähemmän luonnonvaroja kuin vanhat käytännöt tai tuottavat uudenlaisia hyötyjä. Esimerkiksi luonnossa liikkumisella on todettu olevan tärkeitä kokonaishyvinvointia lisääviä vaikutuksia (Paloniemi ym. 2017). Globaalistikin päästöt ovat vähentyneet merkittävästi - ainakin tilapäisesti (Le Guéré ym. 2020; BBC 2020). Joidenkin arvioiden mukaan koronapandemian oheisvaikutukset saattavat pelastaa ihmishenkiä esimerkiksi ilmansaasteiden vähentymisen seurauksena (Forbes 2020). Kokonaisvaikutusten arviointi on kuitenkin vaikeaa muun muassa siksi, että osa hyödyistä ja haitoista paljastuu vasta pitkän ajan päästä.

Kestävän kehityksen kannalta kiinnostavinta ei ole kuitenkaan se, miten pandemian aikana toimitaan. Merkittävin vaikutus syntyy todennäköisesti siitä, miten pysyviksi uudet käytännöt muodostuvat, ja minkälaisia muutoksia ne saavat aikaan ympäröivässä yhteiskunnassa. Aiemmasta tutkimuksesta tiedetään, että uusien asioiden kokeiluilla ja niiden jaetulla kokemisella voi olla voimakkaita yhteiskunnallisia vaikutuksia (Laakso ym. 2017). Nyt näitä uusia yhteisiä kokemuksia on syntynyt runsaasti muutamien kuukausien aikana. *Tilanne kannattaa hyödyntää niin, että uusien, kestävämpien käytäntöjen vakiintumista tuetaan aktiivisesti ja tutkimusperustaisesti* (ks. myös TuVL 1/2020).

Uusien asioiden kokemisen ja kokeilemisen ohella merkittävä vaikutus voi olla kuitenkin myös sillä, miten COVID-19-pandemia vaikuttaa yhteiskuntien muuhun murroskyvykkyyteen lyhyellä ja pitkällä aikavälillä, ja miten murroksen myötä avoinna olevat mahdollisuuskunat käytetään. *Eturivin taloustietelijöiden mukaan murros voi olla viimeinen mahdollisuus torjua ilmastonmuutosta, sillä hiilineutraaliin yhteiskuntaan siirtyminen vaatii merkittäviä investointeja uuteen teknologiaan ja infrastruktuuriin.* (Hepburn ym. 2020).

Monet maat ja kaupungit ovat jo koronakriisin aikana soveltaneet kestävyysmurroksen mukaisia uusia ratkaisuja. On otettu käyttöön uudenlaisia sosiaaliturvan muotoja, jotka kantavat ihmisiä kriisin yli (Büchs ym. 2020). Euroopassa esimerkiksi Amsterdam teki pandemian keskellä ehdotuksen (Guardian 2020a), että sen toteuttama taloudellinen elvytys toteutetaan niin sanotun donitsimallin mukaisesti. Taloustieteilijä Kate Raworthin (2017) tunnetuksi tekemässä donitsitaloudessa talouden tarkoitus määritellään uudelleen toimimaan ympäristön ja ihmisten hyvinvoinnin turvaamiseksi planetaaristen rajojen puitteissa. Amsterdam tähtää uusien raaka-aineiden käytön puolittamiseen vuoteen 2030 mennessä ja vuoteen 2050 mennessä täyteen kiertotalouteen. Myös vaikkapa Milano on lisäämässä vauhdilla kevyen liikenteen väyliä, jotta autoilun määrä ja kaupungin ilmansaasteet eivät palaisi entiseen (Guardian 2020b).

Suomessa on käyty aktiivista keskustelua COVID-19-pandemiaan liittyvistä talousvaikutuksista ja taloudellisten elvytystoimien kestävyystä (ks. myös TuVL 1/2020). Esimerkiksi keskustelun kannalta keskeisen Vihriälän (2020) työryhmän raportin puutteena on kuitenkin, että siinä ei oteta riittävästi huomioon talouden ekologisen kestävyysrajoja. Kestävän elvytyksen tarve tunnistetaan Suomessa kuitenkin jo laajasti, ja kestävä elvytyksen hankkeille on laadittu kattavat, ympäristö-, talous- ja työllisyysvaikutuksia arvioivat kriteerit, joita kannattaa soveltaa käytäntöön (Sitra 2020).

Hallituksen asettama Kestävä elvytys -työryhmä julkisti myös toukokuun alussa (YM 8.5.2020) ensimmäiset esityksensä konkreettisista ehdotuksista. Ehdotukset liittyvät muun muassa rakennusten energiaremonttien tukemiseen, kestävä infrastruktuurin kuten sähkö- ja kaasuautojen latausverkoston rakentamiseen ja luontopolkujen kunnostukseen. Professori Markku Ollikainen (2020) on myös tehnyt mallinnukset kuudelle erilaiselle kestävä elvytyksen paketille työllisyyden, BKT:n ja päästövaikutusten suhteen. Kaikkiaan sekä kestävä elvytyksen työryhmän että Ollikaisen toimet ovat sellaisia, joita myös G20-maiden talousasiantuntijat laajasti suosittelevat paitsi taloutta elvyttävän vaikutuksen myös päästöjen vähentämisen ja sosiaalisten näkökulmien kannalta (Hepburn ym. 2020). Lisäksi voidaan tarvita panostuksia paikallisten ruokajärjestelmien elvyttämiseen ja oma-varaisuusasteen nostamiseen (Lähde 2020).

Nopeasti tehtävissä olevien, vihreää taloutta tukevien toimien ohella Suomea tulisi kuitenkin luotsata kohti ympäristön kantokyvyn rajoissa aidosti toimivaa taloutta. Esimerkiksi kaikkien lentoyhteysien tukeminen tai turpeenpolton jatkaminen ovat kestävyystavoitteiden kannalta ristiriitaisia keinoja. Myös Ollikainen (2020) tuo esiin muun muassa turpeen, dieselin ja maatalouskoneiden polttoöljyn nauttimat verotuet mahdollisuutena saada lisää rahaa valtion budjettiin. Päästövähennystavoitteiden tulisi ohjata talouden sopeuttamisen ja vakauttamisen toimia.

Hyvinvointivaltion ja työllisyyden ylläpitämiseen liittyvät paineet muodostavat keskeisen pullonkaulan kestävyysmurrokselle. Huoli pitkittyneestä talouslamasta on aiheellinen nykyisessä hyvinvointivaltiossa, joka on historiallisen kehityksen myötä sidottu vahvasti talouskasvuun ja täystyöllisyyteen. Tämä hyvinvointimalli on kuitenkin jo osoittautunut ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmäksi (Hirvilampi 2020). *On siis tarpeen tehdä myös nykyistä radikaalimpia töihin ja toimeentuloon liittyviä uudistuksia (esimerkiksi perustulo tai sosiaalinen osinko) sekä julkistalouden rahoituksen uudelleenarviointia.*

Haasteet: *Kaikissa tapauksissa mahdollisuusikkunoiden avautuminen COVID-pandemian myötä ei ole tarkoittanut pelkästään kestävä kehityksen mukaisia ratkaisuja. Esimerkiksi Unkarissa poikkeustilaa on käytetty vallan keskittämiseen niin, että maan ei voi katsoa enää olevan täysi demokratia. Myös jotkin suuryritykset ovat pyrkineet edistämään kestävä kehityksen kannalta ongelmallisia hankkeitaan koronan varjolla (Guardian 2020c).*

*Lisäksi digitaalisten ratkaisujen ja etäyhteydenpitovälineiden käytön lisääntymiseen liittyy enemmän kestävyysasteita kuin on aiemmin ajateltu. Etäyhteydenpitovälineisiin painotuvien käytäntöjen lisääminen kasvattaa datan siirtomääriä, eikä kaikilla ole tasavertaisia mahdollisuutta toimia etätyöympäristöissä. Etätyönteon lisääntyminen näyttäisi vähentävän energiankulutusta, kun sitä ei kulu työmatkoihin (Hook ym. 2020). Samalla etenkin korkean resoluution videoiden välityksellä viestiminen lisää energiankulutusta toisaalla, ja ICT-sektorin päästöt vastaavatkin tällä hetkellä kansainvälisen lentoliikenteen päästöjä. Kansainvälisen energiajärjestön IEA:n (2019) raportin mukaan maailman verkkoliikenne on kolminkertaistunut vuodesta 2015, ja sen odotetaan kolminkertaistuvan jälleen vuoteen 2022 mennessä. Toisaalta suuri osa ICT-sektorin päästöistä on liikennettä helpommin leikattavissa siirtymällä uusiutuvaan energiaan datakeskusten sähkönkulutuksessa ja tehottamalla energiatehokkuutta (Kamiya 2020). **Etätyöskentely- ja osallistumistrendiä** kannattaa siis näillä näkymin vahvistaa - mutta tässä esitetyt haasteet huomioiden.*

Polku 2: Tarvitsemme vaikuttavuusperustaisia, hyvinvointia ja kestävyyttä tukevia taloudellisia työkaluja

Koronapandemian jälkeinen aika voi lisätä paineita taloudelliselle tehokkuudelle. Tehokkuutta ei kannata hakea lyhytnäköisillä leikkauksilla vaan luoda aiempaa vaikuttavampia ja tehokkaampia toimintatapoja erityisesti julkisten varojen käyttöön. **Julkisiin hankintoihin käytetään Suomessa vuosittain 35 miljardia euroa** (Valovirta ym. 2017). Julkiset hankinnat voivat synnyttää innovatiivisia menetelmiä pandemian aiheuttamien yhteiskunnallisten ongelmien ennaltaehkäisemiseksi. Samalla ne voivat luoda uusia toiminta- ja ansaintamahdollisuuksia yksityisen sektorin toimijoille tukien näiden toimintakykyä sekä työllisyyttä. Julkisten hankintojen kautta COVID-19-pandemian jälkeinen yhteiskunnan jälleenrakennus on myös mahdollista sitoa pitkän aikavälin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, kuten ilmastomuutoksen hillitsemiseen, asettamalla selkeät ympäristötavoitteet ja niitä tukevat kriteerit julkisiin hankintoihin. *Suomesta löytyy jo nyt hyviä esimerkkejä julkisista rakennushankkeista, joissa hiilijalanjälki on saatu jopa puolitettua hankkimalla markkinoilla olevia puhtaita ratkaisuja* (Alhola ym. 2019).

Epidemian aiheuttamien pitkäaikaisten kielteisten seurausten ehkäisyyn yksi keino ovat innovatiiviset hankinnat, joiden ohjaavana periaatteena on yhteiskunnallinen vaikuttavuus.

Vaikuttavuusperusteisissa hankinnoissa tilaaja määrittää vaikuttavuustavoitteet, joita yritysten tulee tuottaa, mutta jättää määrittämättä, miten vaikutukset tulee tuottaa. Silloin yrityksille jää mahdollisuuksia kehittää ja kokeilla innovatiivisia ratkaisuja tavoitteiden saavuttamiseksi. *Vaikuttavuusperusteisista hankinnoista on saatu lupaavia tuloksia muun muassa maahanmuuttajien kotoutumisen sekä työhyvinvoinnin edistämisessä (Sitra 2019; Pehkonen ym. 2019).*

Vaikuttavuusperustaisten toimintamallien kehittäminen on nyt aiempaa helpompaa, sillä [Vaikuttavuusinvestoimisen osaamiskeskus](#) aloitti toimintansa TEMissä vuoden alussa. Kestäviä ja innovatiivisia julkisia hankintoja edistävä [KEINO-osaamiskeskus](#) taas on ollut toiminnassa reilun parin vuoden ajan. Vaikka hankintojen rooli kestävyys- ja vaikuttavuustavoitteiden saavuttamisen keinona on tiedostettu, niiden käytännön toteutuksessa on vielä paljon hyödyntämätöntä potentiaalia. Kestävien ja innovatiivisten hankintojen toteutuksen pullonkaulana on esimerkiksi puutteellinen hankintaosaaminen ja vähäinen resursointi hankintatoimeen. 2018 toteutetussa kyselytutkimuksessa havaittiin, että monilla keskeisillä kestävien ja innovatiivisten hankintojen osa-alueilla edes perusteet eivät ole hallussa noin puolella julkisista hankintaorganisaatioista (KEINO 2019b). Lisäksi kokemuksia merkittävistä vaikuttavuusperusteisista hankinnoista on vasta vähän. Uusien hankintamenettelyjen ja toimintamallien käyttö hankinnoissa on suhteellisen harvinaista, ja esimerkiksi kestävyystavoitteita ja -kriteerejä hyödynnetään vain noin 30 %:ssa hankinnoista (KEINO 2019a). ***Hankintoihin liittyvään osaamiseen ja johtamiseen sekä vaikuttavuusperustaisiin toimintamalleihin kannattaisi investoida nyt voimallisesti, jotta julkinen raha saadaan edistämään tehokkaasti kestävyyttä ja hyvinvointia.***

*Julkisten hankintojen ohella myös **budjetoinnilla** on avainrooli kestäväen rakennemuutoksen toteuttamisessa, sillä julkisten varojen suuntaamisella on merkittäviä vaikutuksia investointeihin, kannustimiin ja yhteiskunnan kykyyn ylläpitää jo luotuja rakenteita kuten perusturvaa. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen taltuttamiseen ja luonnon monimuotoisuuden ylläpitoon jaettavia määrärahoja voidaan sitoa kansainvälisesti sovittuihin kunnianhimoisiin tavoitteisiin, joiden toteutumista seurataan keskipitkällä aikavälillä. Tämä auttaa tunnistamaan tehokkaat ja vaikuttavat menettelytavat sekä tarvittaessa osoittamaan niille enemmän määrärahoja, jos tavoitteista jäädään jälkeen.*

Suomessa valtion tasolla on aloitettu [kestävän kehityksen budjetointi](#) ja joissakin isoissa kaupungeissa kuten Tampereella [ilmastobudjetointi](#). Työ on kuitenkin vielä aivan alussa. Esimerkiksi valtion talousarvioesitysten yhteydessä on ollut käytännössä muutamien vuosien ajan laskelma siitä, paljonko hiilineutraaliutta ja resurssiviisautta edistäviä ja haittaavia määrärahoja, veroja ja tukia vuosittaisessa budjetissa on. Tämä on lisännyt tietoisuutta tilanteesta ja esimerkiksi kestävyyttä edistävien ja haittaavien taloudellisten kannustimien vääristyneestä suhteesta.

*Tärkeimmille tavoitteille, ainakin ilmastonmuutoksen hillitsemiselle, luonnonvarojen käytön vähentämiselle ja eriarvoisuuden ehkäisemiselle, tulisi asettaa jokin vuosittainen **määrärahatavoite** suhteessa bruttokansantuotteeseen tai -tuloon (0,7%:n kehitysysteistyö -tavoitteen tapaan). Vastaavasti tulisi luoda polku, jota seuraamalla **ympäristölle haitallisista tuista** päästään eroon. Jotta talousarvioesityksiä voitaisiin arvioida **eriarvoisuusnäkökoh-tien** osalta, arviointiin pitäisi kehittää Suomen oloihin sopiva metodi. Näin arviointi kattaisi suomalaisen yhteiskunnan merkittävimmät kestävyuden kipupisteet.*

Haasteet: Vaikka tarpeesta muuttaa julkisten varojen käyttötapoja kestävämmäksi ja pitkäjänteisemmäksi on keskusteltu pitkään, muutos on ollut hidasta. Onkin totta, että esimerkiksi talousarvioesitysten arvioiminen kestäväen kehityksen näkökulmasta on vaikeaa. Periaatteessa pitäisi arvioida valtavaa määrää asioita, mutta käytännössä se ei ole mahdollista. Lisäksi vaikkapa jonkin veromuodon alun perin kunnianhimoiset kestävyystavoitteet saattavat vesittyä prosessissa, ja vastaavasti jollakin kestävyuden nimissä ehdotetulla määrärahalla voi olla ristiriitaisia vaikutuksia.

Kyse on kuitenkin paitsi osaamisen ja työkalujen myös poliittisen tahdon puutteesta. Valtiontalouden tarkastusvirastolla on meneillään hanke, jossa selvitetään ilmiöperustaisen budjetoinnin reunaehdoja ja parhaita käytäntöjä. Tuloksia odotetaan syyskuu 2020. Tämän ja muiden kehityshankkeiden tuottamat tulokset tulisi ottaa viipymättä tarkkaan harkintaan, sillä koronapandemiaa seuraavassa jälleenrakennuksen ajassa ei ole varaa julkisten varojen haaskaamiseen.

Polku 3: Päätöksenteon tietoperustaisuutta ja yhteisvaikutusten hallintaa voidaan vahvistaa

*On arvioitu, että COVID-19-pandemia on vankistanut **tutkimustiedon asemaa** poliittisessa päätöksenteossa (Ghosh ym. 2020). Tämä avaa uusia mahdollisuuksia.* Tietoperustainen, uskottava ja ymmärrettävästi esitetty tieto on päätösten yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden perusta. Korona-poikkeustila on osoittanut tutkitun tiedon tarpeen politiikkatoimien määrittelyssä, toimeenpanossa ja arvioinnissa. Lisäksi se on tuonut esiin, miten asiantuntijoiden nostamien huolien huomiointi on tärkeää myös silloin, kun riskit eivät vielä ole nousseet korkealle poliittisella agendalla: Riski eläinvälitteisistä pandemioista on ollut jo pitkään hyvin tiedossa, ja paremmalla varautumisella koronan yhteiskunnallinen hinta ei olisi noussut niin korkeaksi. Tämä on tärkeä kokemus, kun nyt pohditaan, *miten varaudutaan muihin tutkijoiden nostamiin globaaleihin riskeihin*, kuten vaikkapa pölyttäjähöynteisten ja muun biodiversiteetin nopean hupenemisen ruoantuotannolle aiheuttamaan uhkaan.

Kaikkiaan päätöksenteon tietoperustaisuutta, johdonmukaisuutta ja yhteisvaikutusten hallintaa voitaisiin kehittää parantamalla suomalaista tiedoneuvonantoa sekä päätösten ennakko- ja jälkikäteisarviointia. Tiedoneuvonantoa kehitetään muun muassa Suomalaisen Tiedeakatemian SoFI (Science Advice Initiative of Finland) -hankkeessa. Lisäksi [Kestävän kehityksen asiantuntijapaneeli](#), [Suomen ilmastopaneeli](#) ja [Luontopaneeli](#) kokoavat tutkimustietoa päätöksentekoa tukevaan muotoon. Hallitusohjelman pohjalta Suomeen laaditaan [valtioneuvostotasoinen lainsäädännön jälkiarviointijärjestelmä](#). Keskeistä olisi kuitenkin *luoda kokonaiskuva siitä, miten tutkimustieto pääsee vaikuttamaan ja palvelemaan koko politiikka-sykliä agendan muodostuksesta toimenpiteiden muotoiluun ja arviointiin*. Miten näemme kokonaiskuvan ja pystymme priorisoimaan? Miten muotoilemme kehittämisen prosessit, ohjauksen ja arvioinnin keinot optimaalisella tavalla? Miten saamme tutkitun tiedon oikeassa muodossa, oikeaan aikaan ja paikkaan (Berg ym. 2019a) nakertamatta liikaa tutkimuksen vapautta?

*Erityisen tärkeää olisi myös kyky kertoa selvästi ja johdonmukaisesti tietoon liittyvistä **epävarmuuksista**.* Tämä on edellytys yhteiskunnallisen luottamuksen rakentumiselle pitkällä aikavälillä, vaikka keskustelu epävarmuuksista voi myös lisätä tilapäisesti epäluottamusta ja antaa toimintamahdollisuuksia heille, jotka haluavat polarisoida keskustelua. Yksi osa

epävarmuuksien hallintaa on asettaa poliittiset tavoitteet niin, että riskit tavoitteiden toteutukseen liittyvistä haitallisista ristikkäis- ja yhteisvaikutuksista ovat mahdollisimman pieniä. Sektoreiden välisten ristiriitojen välttäminen voi vaatia vakiintuneidenkin tavoitteiden uudelleenmäärittelyä, esimerkiksi painottamalla bruttokansantuotteen kasvulla mitatun talouskasvun sijaan mittareita, jotka kuvaavat suoremmin talouden kykyä tuottaa hyvinvointia (esim. Aidon kehityksen mittari GPI).

Tiedoneuvonannon ja arvioinnin prosessien lisäksi olisi hyvä kehittää ***kokonaisvaltaisia mittaristoja*** ja myös niiden käyttöä poliittisessa päätöksenteossa. Esimerkiksi kansainvälisellä tasolla YK:n jäsenmaat ovat jo sitoutuneet Agenda 2030 -tavoitteisiin, mutta näiden tavoitteiden käytännön määrittelyssä keskeisten indikaattoreiden sisällöstä käydään edelleen keskustelua. Suomi ei ole aktiivisesti osallistunut tähän keskusteluun, vaikka Suomi on edelläkävijämaa indikaattoritiedon keräämisessä ja julkistamisessa. Suomella saattaisikin olla hyvä mahdollisuus osallistua suhteellisen pienellä lisäpanostuksella huomattavasti aktiivisemmin kansainvälisten indikaattoreiden määrittelyyn ja sitä kautta tavoitteiden sisällön konkretisoimiseen. Useat kestävän kehityksen tavoitteet ovat sisällöllisesti epämääräisiä ja ainakin jossain määrin tulkinnanvaraisia. Indikaattoreihin liittyy huomattavaa määrittelyvaltaa, jota toistaiseksi on käyttänyt lähinnä YK:n alaisuudessa toimiva tilastollinen asiantuntijaryhmä (Inter-agency and Expert Group on SDG Indicators). *Suomen kannattaisi siis aktivoitua kansainvälisessä kestävän kehityksen indikaattorityössä. Lisäksi Suomessa tulisi varmistaa, että etenkin politiikan ytimessä käytetty mittaristo on laadukas ja osoittaa kehityksen kestävyysmahdollisimman ajantasaisesti ja tarkasti.*

*Tiedoneuvonannon, arvioinnin ja indikaattorien ohella Suomen tulisi panostaa **makrotaloudelliseen mallinnukseen**. Tällä hetkellä Suomessa ei ole kunnollista ymmärrystä esimerkiksi siitä, miten keskeiset sosioekonomiset muuttujat kuten työttömyys ja köyhyys käyttäytyisivät, jos luonnonvarojen käyttö sopeutettaisiin kestäväksi arvioidulle tasolle, mahdollisesti vain kymmenesosaan nykyisestä (Berg ym. 2019b). Tällaisen kestäväan makrotalouteen liittyvän kyvykkyyden puute on ongelma nykyisen kaltaisessa tilanteessa, jossa Suomen tulisi suunnata kiireesti varoja kestäväan elvytykseen. Osaamme ehkä suunnata varoja oikean tyyppisiin kohteisiin, mutta emme välttämättä hahmota, ovatko toimet riittävän radikaaleja.*

COVID-19-pandemia on tuonut kaikkiaan esiin nykyisen maailmanjärjestyksen herkkyyden, ja esimerkiksi monet **taloudelliset lainalaisuudet** ovat joutuneet uuteen tarkasteluun. Koska ympäristövaikutusten ja talouden irtikytkentä on osoittanut haastavaksi myös Suomen oloissa (Vaden ym. 2019), on tarpeen kysyä, *miten Suomi toimii, jos talouden kasvattaminen tulee syystä tai toisesta mahdottomaksi tai epätoivottavaksi*. Minkälaisella tasapainotelmalla ehkäisemme työttömyyden ja sitä seuraavien sosiaalisten ongelmien jyrkän nousun, jos emme pysty pitämään talouskasvua totutulla minimitasolla? Tällaiseen tilanteeseen on syytä varautua skenaarioilla.

Esimerkiksi maaliskuussa Nature Sustainabilityn julkaisemassa (D'Alessandro ym. 2020) tutkimusartikkelissa käsiteltiin kolmea erilaista kestäväan makrotalouden mallia Ranskaan sovellettuna. Lähtötilanteeseen verrattuna vihreän kasvun, sosiaalisen tasa-arvoisuuden ohjelmien ja supistuvan kasvun malli tarjosivat kaikki tavan saavuttaa noin 80 % leikkauksen kasvihuonepäästöihin. Toisin kuin vihreän kasvun malli, talousmallit, jotka sisälsivät

reilun murroksen periaatteiden mukaisia sosiaali- ja työllistämishoitoja, johtivat kuitenkin myös merkittävästi alempaan työttömyyden ja taloudellisen eriarvoisuuden tasoon. Myös Suomi tarvitsee tällaisia mallinnuksia matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota.

Haasteet: Suomessa on laajat ja laadukkaat yhteiskunnan tietovarannot, joiden ylläpito, johdonmukainen ja täysimittainen hyödyntäminen on keskeinen haasteemme. Tietomassa mahdollistaa sekä kokonaisvaltaisesti perustellut päätökset että tiedon populistisen valikoinnin.

Kansainvälisesti aktiivisemmän roolin ottaminen auttaisi meitä näkemään omat vahvuutemme ja heikkoutemme nykyistä selvemmin. Nämä ovat tärkeitä kysymyksiä, kun akuutin koronakriisin jälkeen palataan normaaliaikaan, poliittinen keskustelu voimistuu, ja kehittämisresursseja suunnataan muuallekin kuin poikkeustilan hoitoon.

Polku 4: Hallinnon kykyä kestävyysmurrokseen tulisi parantaa - yhdessä kansalaisten kanssa

*Suomalaisesta hyvinvointivaltiosta on löytynyt **resilienssiä, eli joustavuutta ja mukautuvuutta**, jonka avulla koronakriisiin on pystytty vastaamaan nopeasti ja johdonmukaisesti. Poikkeustilanne on merkinnyt massiivista uudelleenorganisointia erityisesti kuntatasolla, jossa sosiaali- ja terveystoimen ja sivistystoiminnan palvelut on jouduttu järjestämään uudestaan nopealla aikataululla. Vastuuta kantava hallinto on pystynyt viemään käytäntöön valtionhallinnon ohjeistuksia ja huolehtimaan samalla paikallisista tarpeista. Naapuriapu on tilkinnyt julkisen turvaverkon vuotokohtia. Yksilöt ovat kantaneet vastuuta haastavassa tilanteessa (Lahikainen 2020). Vaikka kompuroinnilta ei olekaan välttytty, hallituksen on katsottu selvinneen akuutin koronaepidemian torjunnasta melko hyvin (Maaseudun tulevaisuus 2020; Yle 2020b).*

COVID-19-pandemia on toistaiseksi vielä liian tuore ilmiö, että esimerkiksi erilaisten valtioiden kykyä punnita ja toteuttaa torjuntakeinoja voisi arvioida pitävästi. Emme myöskään tiedä vielä, minkälaista hintaa erilaiset yhteiskunnat, yhteiskuntien osa-alueet ja ihmisryhmät saavat maksaa tehdyistä valinnoista. Toisten esimerkeistä oppiminen ja tiedon avoin jakaminen ovat kuitenkin korostuneet - samoin yhteistyön merkitys eri alojen ja alueiden välillä.

*Kaikkiaan analyysimme on, että **aktiivisen mutta ketterän valtion rooli** on korostunut koronakriisissä - ja tätä kyvykkyyttä tarvitaan myös kestävyysmurroksen orkestrointiin (Lyytimäki 2020). Tämä korostaa aiemmissa kappaleissa kuvailtujen vaikuttavuusperustaisten työkalujen, tiedolla johtamisen käytäntöjen ja kokeilemalla oppimisen merkitystä. Lisäksi se tuo esiin tarvetta kehittää ilmiöperustaista hallintoa (VM 2019; Sitra 2018). Parhaassa tapauksessa koronakriisi voisi panna Suomessa alkuun julkisen johtamisen renessanssin, jossa kipeimpiin kestävyyshaasteisiin - eriarvoistumiseen, ilmastonmuutokseen ja kestävämmään luonnonvarojen kulutukseen - vastaaminen olisi politiikan ytimessä ja tiiviisti kytköksissä talouden elvytystoimiin.*

*Jotta murros olisi mahdollinen ja oikeudenmukainen, se täytyy tehdä **kansalaisten kanssa yhdessä**, heidän arkeaan ymmärtäen ja kunnioittaen. Oikeudenmukaisuuden ja demokra-*

tian periaatteiden kunnioittaminen on arvo sinänsä, mutta kansalaisten aktiivinen osallistuminen myös tekee toimenpiteistä entistä rivakampia ja kestävämpiä (YK 2016). Kansalaisten luovuuden, ongelmanratkaisukyvyn ja arjesta nousevan paikallisia olosuhteita koskevan tiedon hyödyntäminen auttaa löytämään keinoja, jotka toimivat eri olosuhteissa (Anderson 2006; Hilde 2012). Mitä enemmän eri viiteryhmiin kuuluvat kansalaiset ovat mukana suunnittelemassa ja päättämässä, sitä kestävämpi muutoksesta tulee sosiaalisessa mielessä (Fischer 2017).

Tarve rajat ylittävälle yhteistyölle ja dialogille ei koske vain Suomea vaan koko maailmaa. Maailman tunnetuimpiin historioitsijoihin kuuluva Yuval Noah Harari (2020) onkin arvioinut, että *luotettava, avoin tieto ja globaali yhteistyö ovat parhaat keinot viruspandemioiden taltuttamiseksi*. Tämä viesti toistuu YK:n (2020) raportissa, jossa ruoditaan COVID-19-pandemian sosioekonomisia vaikutuksia: tarvitaan solidaarisuutta. *COVID-19-poikkeustilasta pitää jatkaa rivakkaan mutta reiluun kestävyysmurrokseen. Tietoperustaisen ja samaan aikaan demokratian periaatteita aidosti kunnioittavan keskustelukulttuurin kehittäminen on tämän työn ytimessä*.

Haasteet: Esimerkiksi professori Janne Hukkinen on nostanut esiin huolen siitä, että COVID-19-pandemia voi olla vain alku jatkuvalla poikkeustilojen sarjalle (Yle 2020a). Tällainen tila voisi halvaannuttaa yhteiskunnallisen kehityksen pitkäksi aikaa, ja nopeasti tempoileva politiikka tuhlaisi hupenevia resursseja. *Globaalin ja kansallisen kriisin epäreiluksi koettu hoito taas olisi omiaan rapauttamaan yhteiskunnallista luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Näillä sosiaalisen koheesion tekijöillä taas on ensiarvoisen tärkeä rooli yhteiskuntien kriisikestävyydessä ja muutoskyvykkyydessä jatkossakin*.

Pitkän aikavälin vaikutuksista

Lausuntomme on pyrkinyt viitoittamaan neljä muutospolkua, mutta paraskaan viitoitus ei poista harha-askelten riskiä. Jokaisella polulla on kompastuskiviä, joista terävimmät on syytä raivata pois. Niiltä voi myös löytyä uusia oikopolkuja, joiden avulla matka kestävään yhteiskuntaan voi yllättävästi vauhdittua.

*Pitkän aikavälin vaikutukset riippuvat siitä, miten paljon ekologisen kestävyys ja eriarvoisuuden torjunnan tavoitteet saavat painoarvoa **koronakriisin hoidon talouspoliittisessa strategiassa***. Jos talouden elvytys- ja sopeutustoimet pannaan täytäntöön irrallaan ilmastotavoitteista, luonnonvarojen käytön kestävydestä ja eriarvoisuuden torjunnasta, uhkaa talousstrategia pitkän aikavälin kestävyttä. Korostamme lopuksi, että COVID19 -kriisi muodostaa maailmanlaajuisen käännekohdan, jossa on samalla sekä sopeuduttava uuteen normaaliin maailmanlaajuisen epidemian kanssa että vietävä vauhdilla eteenpäin jo sovitut kestävyystavoitteet. Esimerkiksi EU:n vihreän kehityksen ohjelmaan ja Pariisin ilmastopöytäkirjaan sitoutuminen on yhä ensiarvoisen tärkeää.

Lähteet

Alhola, Katriina, Sankelo, Paula, Antikainen, Riina, Helonheimo, Teemu, Kaljonen, Minna, Karjalainen, Linda, Linjama, Jarmo, Lounasheimo, Johannes, Peltomaa, Juha, Pesu, Janne, Sederholm, Camilla, Tainio, Pasi, 2019. [Vähähiilisyyden ja kiertotalouden julkisissa hankinnoissa - Kiihdyttämö -](#)

- [hankkeen tulokset, opit ja kokemukset](#). Suomen ympäristökeskuksen raportteja 45/2019. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Anderson, Elizabeth, 2006. The Epistemology of Democracy. *Episteme* 3(1-2), 8-22.
- BBC, 2020. Climate change and coronavirus: [Five charts about the biggest carbon crash](#). 6.5.2020.
- Berg, Annukka, Lähteenoja, Satu, Ylönen, Matti, Korhonen- Kurki, Kaisa, Linko, Tyyra, Lonkila, Kirsi-Marja, Lyytimäki, Jari, Salmivaara, Anna, Salo, Hanna, Schönach, Paula, Suutarinen, Ira, 2019a. [POLKU2030 – Suomen kestävän kehityksen politiikan arviointi](#). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 23/2019. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Berg, Annukka, Antikainen, Riina, Kauppi, Sari, Kautto, Petrus, Myllymaa, Tuuli, Ruokamo, Enni, Salo, Hanna, Savolainen, Hannu, 2019b. [Kiertotalous mahdollistaa luonnonvarojen kulutuksen merkittävän vähentämisen](#). SYKE Policy Brief 30.9.2019. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Büchs, Milena, Baltruszewicz, Marta, Bohnenberger, Katharina, Busch, Jonathan, Dyke, James, Elf, Patrick, Fanning, Andrew, Fritz, Martin, Garvey, Alice, Hardt, Lukas, Hofferberth, Elena, Ivanova, Diana, Janoo, Amanda, O'Neill, Dan, Guillen-Royo, Monica, Sahakian, Marlyne, Steinberger, Julia, Trebeck, Katherine, Corlet Walker, Christine, 2020. [Ten principles to build back better. Wellbeing Economy Alliance](#).
- D'Alessandro, Simone, Cieplinski, André, Distefano, Tiziano, Dittmer, Kristofer, 2020. [Feasible alternatives to green growth](#). *Nature Sustainability* 3, 329–335.
- C40 Cities, 2020. [Global Mayors Covid-19 Recovery Task Force, 2020](#).
- Elinkeinoelämän valtuuskunta, 2020. [EVAn arvopankki](#).
- Euroopan komissio, 2019. [Euroopan vihreän kehityksen ohjelma](#). COM/2019/640 final.
- Fischer, Frank. 2017. *Climate Crisis and the Democratic Prospect: Participatory Governance in Sustainable Communities*. Oxford: Oxford University Press.
- Forbes, 2020. [Coronavirus Lockdown May Save More Lives By Preventing Pollution Than By Preventing Infection](#).
- Furman, Eeva, Häyhä, Tiina, Hirvilammi, Tuuli, 2018. [Maapallolle mahtuva tulevaisuus](#). SYKE Policy Brief 30.5.2018. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Ghosh, Bipayshee, Bloomfield, Geraldine, Schot, Johan, 2020. [Conversations on COVID-19: Consequences for the Second Deep Transition and the Sustainability Revolution](#).
- GSDR, 2019. [Global Sustainable Development Report. The future is now - Science for achieving sustainable development](#). New York: United Nations.
- Guardian, 2020a. [Amsterdam to embrace 'doughnut' model to mend post-coronavirus economy. 8.4.2020](#).
- Guardian, 2020b. [Milan announces ambitious scheme to reduce car use after lockdown. 21.4.2020](#).
- Guardian, 2020c. [Big Oil is using the coronavirus pandemic to push through the Keystone XL pipeline. 5.4.2020](#).
- Harari, Yuval Noah, 2020. [In the Battle Against Coronavirus, Humanity Lacks Leadership](#). Time 15.3.2020.

- Hepburn, Cameron, O'Callaghan, Brian, Stern, Nicholas, Stiglitz, Joseph, Zenghelis, Dimitri, 2020. [Will COVID-19 fiscal recovery packages accelerate or retard progress on climate change?](#) *Oxford Smith School of Enterprise and the Environment / Working Paper No. 20-02*.
- Hilde, Thomas C. 2012. Uncertainty and the epistemic dimension of democratic deliberation in climate change adaptation. *Democratization* 19(5), 889-911.
- Hirvilammi, Tuuli, 2020. [The Virtuous Circle of Sustainable Welfare as a Transformative Policy Idea](#). *Sustainability* 12(1).
- Hook, Andrew, Court, Victor, Sovacool, Benjamin, Sorrell, Steven, 2020. [A systematic review of the energy and climate impacts of teleworking](#). *Environmental Research Letters*. Accepted manuscript.
- IEA, 2019. [Data centres and data transmission networks](#).
- Independent, 2020. [Britons enjoying cleaner air, better food and stronger social bonds say they don't want to return to 'normal'](#). 17.4.2020.
- IPBES, 2019. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. [Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services](#). Bonn, Germany: IPBES secretariat.
- IPCC, 2018. Intergovernmental Panel on Climate Change. [Special Report on Global Warming of 1.5°C approved by governments](#). Geneva, Switzerland: IPCC.
- Kamiya, George, 2020. [The carbon footprint of streaming video: fact-checking the headlines](#).
- KEINO, 2019a. [Innovatiivisten ja kestävien hankintojen tilanne Suomessa 2018](#).
- KEINO, 2019b. [Kestävien ja innovatiivisten hankintojen osaamisen tila Suomessa](#).
- Kestävän kehityksen toimikunta, 2016. [Suomi, jonka haluamme 2050 – Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoutus](#).
- Laakso, Sonja, Berg, Annukka, Annala, Mikko, 2017. [Dynamics of experimental governance: A meta-study of functions and uses of climate governance experiments](#). *Journal of Cleaner Production* 169, 8-16.
- Lahikainen, Lauri, 2020. [Pandemia ja yksilön vastuu](#). Alusta 25.3.2020.
- Le Guéré, Corinne, Jackson, Robert B., Jones, Matthew W., Smith, Adam J. P., Abernethy, Sam, Andrew, Robbie M., De-Gol, Anthony J., Willis, David R., Shan, Yuli, Canadell, Josep G., Friedlingstein, Pierre, Creutzig Felix, Peters, Glen P., 2020. [Temporary reduction in daily global CO2 emissions during the COVID-19 forced confinement](#). *Nature Climate Change*.
- Lyytimäki, Jari, 2020. [Yövärtijavaltio vai ekohyvinvointivaltio?](#) ORSI-blogi 24.4.2020.
- Lyytimäki, Jari, Lonkila, Kirsi-Marja, Furman, Eeva, Korhonen-Kurki, Kaisa, Lähteenoja, Satu, 2020. [Untangling the interactions of sustainability targets: synergies and trade-offs in the Northern European context](#). *Environment, Development and Sustainability*.
- Lähde, Ville. 2020. [Ruokajärjestelmän menestyksessä muhivat kriisit](#). BIOS.
- Maaseudun tulevaisuus, 2020. [MT:n gallup: Kansa pitää hallituksen koronatoimia onnistuneina — kaupungeissa hallituksen onnistumiseen luotetaan maaseutua enemmän](#).

- Mäkipere, Tuovi (2020). Lauha talvi, koronakriisi ja kesäloma kotimaassa on saanut suomalaiset ryntäämään mökkikaupoille. Maaseudun tulevaisuus 16.05.2020.
- Niemi, Mari K., Lehtonen, Tommi, Perälä, Annu, Heikkilä, Aino, Pitkänen, Ville, Westinen, Jussi, 2020. [Ilmassa ristivetoa – Suuryrityskysely ilmastotoimista.](#)
- Nissinen, Ari & Savolainen, Hannu, 2019; toim. [Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö - ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia.](#) *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019.* Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Ollikainen, Markku, 2020. [Korona, ilmastotoimet ja vihreä elvytys.](#)
- O'Neill, Dan, Fanning, Andrew, Lamb, William, Steinberger, Julia, 2018. [A good life for all within planetary boundaries.](#) *Nature Sustainability* 1, 88–95.
- Paloniemi, Riikka, Tiitu, Maija, Viinikka, Arto, Vikström, Suvi, Furman, Eeva, 2017. [Luonto edistää – määän terveyttä myös kaupungissa.](#) *SYKE Policy Brief 24.8.2017.* Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Pehkonen, Irmeli, Horppu, Ritva, Turunen, Jarno, Ojajärvi, Anneli, Toivio, Pauliina, Juvonen-Posti, Pirjo, 2019. [Työkykyjohtamisen monitoimijaista kehittämistä: Työhyvinvointi-SIB -hankkeen arviointi.](#) Helsinki: Työterveyslaitos.
- Raworth, Kate. 2017. Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist. Chelsea Green Publishing.
- Sitra, 2018. [Ilmiömainen julkinen hallinto.](#) Työpaperi 31.8.2018.
- Sitra, 2019. [Koto-SIB mahdollistaa valtiolle jopa 20 miljoonan euron säästöt.](#)
- Sitra, 2020. [Arviointikriteeristö: Miten tunnistaa kestävät elvytystoimet?](#)
- SDSN, 2019. [The 2019 SDG Index.](#)
- TuVL 1/2020. [Valtioneuvoston selvitys: EU:n komission tiedonanto vihreän kehityksen ohjelmasta \(Green deal\) Tulevaisuusvaliokunnan lausunto 11.12.2019.](#)
- Vaden, Tere, Lähde, Ville, Majava, Antti, Toivanen, Tero, Eronen, Jussi T., & Järvensivu, Paavo, 2019. [Onnistunut irtikytchentä Suomessa?](#) *Alue ja Ympäristö* 48(1), 3-13.
- Valovirta, Ville, Alhola, Katriina, Leväsluoto, Johanna, Nissinen, Ari, Oksanen, Juha, Pelkonen, Antti, Turtonen, Arttu, 2017. Innovatiiviset julkiset hankinnat – määrittely, mahdollisuudet ja mittaaminen. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 82/2017.*
- Valtiovarainministeriö, 2019. [Ilmiöpohjaiseen budjetointiin liittyviä näkökohtia selvittävän työryhmän raportti.](#) *Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:9.* Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Valtiovarainministeriö, 2020. [Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi 2020.](#)
- Vihriälä, Vesa, Holmström, Bengt, Korkman, Sixten, Uusitalo, Roope, 2020. Talouspolitiikan strategia koronakriisissä. *Valtioneuvoston julkaisuja 2020:13.*
- YK, 2016. Yhdistyneet kansakunnat. [Effective Democratic Governance Promotes Sustainable Development, Enhances Quality of Life for All, Secretary-General Says in Message on International Day.](#)
- YK, 2020. Yhdistyneet kansakunnat. [Shared responsibility, global solidarity: Responding to the socio-economic impacts of COVID-19.](#)

Yle, 2020a. Yleisradio. [Päästöt laskevat nyt rytinällä, mutta onko koronavirus hyvä uutinen ilmastomuutoksen kannalta? Päinvastoin, sanoo tutkija: "Tämä on pelottava oppitunti"](#). 29.3.2020

Yle, 2020b. Yleisradio. [Suomalaisfirmat tylyinä: Koronan aiheuttama talouskriisi hoidettu surkeasti – epidemian hoidossa muutoin pärjätty hyvin](#). 6.5.2020.

YM, 2020. Ympäristöministeriö. [Kestävä elvytys -työryhmä: Koronakriisin jälkitoimilla kiritettävä investointeja päästöjen vähentämiseksi, kaikkien toimien ilmasto- ja luontovaikutukset syytä selvittää](#). Tiedote 8.5.2020.

Koronapandemian yhteiskunnalliset vaikutukset sopeutuvan ympäristöpolitiikan näkökulmasta

Ympäristöpolitiikan professori Janne I. Hukkinen, Helsingin yliopisto

Tiivistelmä

Koronapandemian yhteiskunnallisia vaikutuksia arvioidaan tässä lausunnossa sopeutuvan ympäristöpolitiikan näkökulmasta, koska elämme ympäristössä, joka on kriittisessä tilassa ja kriisiytyy kiihtyvällä nopeudella ja intensiteetillä. Sopeutumiselle ei ole vaihtoehtoja. Koronapandemian yhteiskunnallisten vaikutusten keskeinen haaste on demokraattisen ympäristöpolitiikan turvaaminen yhteiskunnan eri sektoreilla. Taulukko 1 on supistettu yhteenvedo koronapandemian synnyttämistä muutospaineista ja niiden keskeisistä vaikutuksista talous-, ympäristö- ja luonnonvarasektoreihin. Laaja yhteenvedo muutospaineiden positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista lyhyellä (0-2 vuotta) ja pitkällä (yli 5 vuotta) aikavälillä on esitetty taulukossa 2. Synteesi keskeisistä vaikutuksista eri yhteiskuntasektoreihin on taulukossa 3.

Taulukko 1. Koronapandemian vaikutukset talouteen, ympäristöön ja luonnonvaroihin

Muutospaine	Vaikutus talouteen, ympäristöön ja luonnonvaroihin
1. Poikkeusolojen ja normaaliolojen välinen ero liudentuu	Luotettavat ekosysteemipalvelut osaksi yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta
2. Pitkä aikaväli otetaan huomioon myös kriisipäätöksissä	Ympäristö- ja luonnonvaravelka politiikan keskiöön
3. Liikkumavaraa turvaavia ylimääräisiä resursseja rakennetaan ja ylläpidetään	Ekosysteemipalvelujen luotettavuus saa hinnan taloudellisen arvon laskelmissa
4. Sektoroituneen yhteiskunnan toiminnot muuttuvat osittain päällekkäisiksi	Tuotannon tehokkuusvaatimukset antavat tilaa luotettavuusvaatimuksille
5. Asiantuntijoiden vaikutusvalta päätöksenteossa lisääntyy	Valtion tulosohjauksesta riippumaton asiantuntijatieto korostuu ympäristöpolitiikassa
6. Polkuriippuvuuksia ja strategisia virheitä ennakoivat asiantuntijaprosessit lisääntyvät	Varovaisuusperiaate voimistuu ympäristö- ja luonnonvarapäätöksissä
7. Asiantuntijatiedon kriteerit täsmentyvät päätöksentekotilanteeseen sopiviksi	Yhä useammat ekosysteemipalvelut luokitellaan kriittisiksi toiminnoiksi
8. Poliittikakeinot painottuvat hyväksyttävään ohjaukseen ja valvontaan	Käyttäytymistieteet ja maankäytön suunnittelu vahvistuvat ympäristöpolitiikassa

Johdanto

Koronapandemia tarjoaa esimakua viheliäisistä sosio-ekologisista murroksista, joita suomalainen yhteiskunta tulee todennäköisesti kohtaamaan lähivuosikymmeninä (WISE-hankkeen politiikkasuositus 2020). Murrokset laukaisee ihmisen toiminnan aiheuttama ympäristömuutos. Esimerkiksi koronapandemian kaltainen eläinperäinen tauti syntyy, kun ihmisen toiminta levittyy yhä laajemmin ja intensiivisemmin luonnonympäristöihin (Frutos ym. 2020; Laine & Vanhatalo 2020). Viheliäiset murrokset vyöryvät monimutkaisesti yhteiskunnan sektorilta toiselle, kuten koronapandemia lamauttaessaan valtion toisensa jälkeen. Ongelmien ratkaisut ovat niin epävarmoja ja arvolatautuneita, että jokainen esitetty ratkaisu poikii uusia ongelmia: pyritäänkö laumasuojaan, viruksen tukahduttamiseen vai johonkin niiden väliltä (Yle uutiset 2020)?

Viime vuosikymmenien ympäristöpolitiikka on ollut ponnetonta maailmanlaajuisesti, kun vertailukohtana pidetään toimenpiteitä, joita olisi tarvittu globaaleissa ympäristöraporteissa esitettyjen uhkaskenaarioiden torjumiseksi. Näköpiirissä on kroonisia sosio-ekologisia murroksia ja kriisejä kuten pandemioita, jotka haastavat demokratian. Kriisinhallinta edellyttää asiantuntijoiden vahvaa panosta päätöksenteossa, nopeita päätöksiä ja näkemystä päätösten vuosikymmeniä kestävästä vaikutuksista. Vaalikausien yli ulottuva asiantuntijavalta ei sellaisenaan istu vallitsevaan käsitykseen poliittisesta demokratiasta. Koronapandemian synnyttämät muutospaineet ja niiden yhteiskunnalliset vaikutukset liittyvätkin pääosin kysymykseen demokraattisen ympäristöpolitiikan turvaamisesta.

Tämä lausunto arvioi koronapandemian yhteiskunnallisia vaikutuksia ympäristöpolitiikan näkökulmasta. Painotus on sopeutuvassa ympäristöpolitiikassa, koska elämme ympäristössä, joka on jo saavuttanut kriittisen tilan ja kriisiytyy kiihtyvällä nopeudella ja intensiteetillä. Samalla arvio ottaa huomioon, että nykyaikainen ympäristöpolitiikka levittäytyy kaikille yhteiskunnan sektoreille. Tarkasteltavat sektorit vastaavat eduskunnan valiokuntien sektoreita: instituutiot (oikeus, instituutiot ja hallinto), ulkoasiat (ulkoasiat, puolustus), viestintä (liikenne ja viestintä), kestävyys (talous, ympäristö, maa- ja metsätalous), työ ja sote (sosiaali- ja terveystoimi, työelämä ja tasa-arvo) ja sivistys. Sopeutuva ympäristöpolitiikka on ymmärretty laajasti, kattaen yhteiskunnan instituutiot, hallintatavat ja politiikkakeinot (Hukkinen 1999).

Vaikutusarvio noudattaa yksinkertaistettua 'muutospaine-tila-vaikutus-vaste' -kehikkoa (engl. pressure-state-impact-response, PSIR) (Hukkinen 2008). Aluksi yksilöidään kahdeksan koronapandemian aiheuttamaa muutospainetta, joiden positiiviset ja negatiiviset vaikutukset arvioidaan lyhyellä (0-2 vuotta) ja pitkällä (yli 5 vuotta) aikavälillä (taulukko 2). Muutospaineet perustuvat tutkimuskirjallisuuteen ympäristöriskien ja -kriisien luotettavasta hallinnasta. Muutospaineiden vaikutukset on kuvattu positiivisina ja negatiivisina yhteiskunnallisina jännitteinä suhteessa nykytilaan, eli miten muutospaine voi lisätä tai vähentää yhteiskunnan resilienssiä. Lopuksi esitetään synteesi koronapandemian vaikutuksista yhteiskunnan eri sektoreihin (taulukko 3).

Muutospaineet ja niiden vaikutukset

Poikkeusolojen ja normaaliolojen välinen ero liudentuu

Koronapandemia ei ollut alan asiantuntijoille yllätys, vaan täysin odotettu kriisi (Räisänen 2018). Sama koskee ympäristökriisejä. Hallitustenvälisen ilmastomuutospaneelin (IPCC 2019) ja luontopaneelin (IPBES 2019) raporttien mukaan ilman parin vuosikymmenen sisällä tapahtuvia radikaaleja toimenpiteitä odotettavissa on katastrofaalisia ekosysteemien romahduksia, jotka uhkaavat ihmiselle välttämättömiä ekosysteemipalveluita. Koska ympäristöpolitiikka ei globaalisti ole saavuttanut uhkien välttämiseksi tarvittavaa kunnianhimoa, on Suomessa perusteltua varautua siihen, että ympäristömuutoksista johtuvat vihe-
läiset sosio-ekologiset kriisit, kuten pandemiat, yleistyvät. Koronapandemia osoittaa, että kriisit saattavat lamauttaa yhteiskunnan pitkäksi aikaa. Poikkeusolot alkavat tunkeutua normaalioloihin (taulukko 2).

Taulukko 2. Koronaviruspandemian aiheuttamien muutospaineiden positiiviset ja negatiiviset vaikutukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä

Muutospaine	Lyhyen ajan vaikutukset (0-2 v.)	Pitkän ajan vaikutukset (yli 5 v.)
1. Poikkeusolojen ja normaaliolojen välinen ero liudentuu	+Kriisivalmiuden vahvistuminen kansalaisten keskuudessa lisää yhteisöllisyyttä -Turvallisuusretoriikkaa käytetään yksilönvapauksien rajoittamiseen normaalioloissa	+Jatkuva valmius kohdata murros lisää yhteiskunnan resilienssiä -Kriisin pelko ja jatkuva muutos murentaa kulttuurin ylläpitoa ja rakentamista
2. Pitkä aikaväli otetaan huomioon myös kriisipäätöksissä	+Olemassaolevat tilannehuoneratkaisut tarjoavat kehitysalustan strategiselle kriisipäätöksenteolle -Monimutkaistunut tilannekuva heikentää välitöntä kriisinhallintaa	+Hiipivien kriisien ennakointi ja hallinta lisääntyy -Harhaan osunut ennakointi johtaa resurssien tuhlaukseen
3. Liikkumavaraa turvaavia ylimäärisiä resursseja rakennetaan ja ylläpidetään	+Kehitetään mittareita, jotka osoittavat ylimäärisien resurssien arvon yhteiskunnan resilienssille -Resurssit, jotka eivät ole nykytilan kannalta välttämättömiä, tulkitaan normaalioloissa tehottomiksi	+Ylimääräiset resurssit lakkaavat olemasta ylimäärisiä, kun niiden soveltuvuutta sekä normaali- että poikkeusoloihin kehitetään -Kapiteetti tehokkaaseen homogeneeseen massatuotantoon pienenee
4. Sektoroituneen yhteiskunnan toiminnot muuttuvat osittain päällekkäisiksi	+Jonkin toiminnon pettäessä muut toiminnot pystyvät vastaamaan kyseisestä toiminnosta -Hierarkinen virtaviivaistaminen poistaa päällekkäisyyksiä ja selkeyttää vastuuta säästääkseen kustannuksia	+Edellytykset kehittää joustavia ja ketteriä organisaatioita lisääntyvät -Päällekkäiset vastuut hämärtävät juridisen vastuun virhetilanteissa
5. Asiantuntijoiden vaikutusvalta päätöksenteossa lisääntyy	+Päätäjien kyky ja luottamus tehdä tietoon perustuvia päätöksiä lisääntyy -Asiantuntijoista tulee epäsuosittujen tai väärien päätösten syntipukkeja -Epäilyt päätösten epädemokraattisuudesta lisääntyvät	+Kriisien ennakointi ja hallinta paranevat +Päätösten uskottavuus lisääntyy -Kansalaisdemokratia ja osallisuus vähenevät, jos asiantuntijoiden rooli päätöksissä jää epäselväksi
6. Polkuriippuvuuksia ja strategisia virheitä ennakoivat asiantuntijaprosessit lisääntyvät	+Päätösvaihtoehtojen vertailu laajenee ja syvenee -Polkuriippuvaisten ratkaisujen arvoristiriidat lamauttavat asiantuntijaneuvonnan	+Tietoisuus polkuriippuvuuksista lisää harkintaa ja varovaisuutta päätöksenteossa -Tietoisuus polkuriippuvuuksista vähentää riskinottoa kauaskantoisiin teknis-taloudellisiin ja institutionaalisiin ratkaisuihin
7. Asiantuntijatiedon kriteerit täsmentyvät päätöksentekotilanteeseen sopiviksi	+Asiantuntijapaneelien käyttö päätöksenteossa lisääntyy -Asiantuntijoiden uskottavuus heikkenee, jos ristiriitoja ei hallita	+Päätöksentekoprosessit pystyvät käsittelemään ristiriitaista asiantuntijatietoa +Asiantuntijoiden rooli muuttuu varman tiedon tarjoamisesta epävarmuuksia harkitsevaksi yhteistyöksi -Monimutkaiseen ja epävarmaan asiantuntijatietoon perustuvat päätökset on vaikea perustella julkisuudessa
8. Poliittikakeinot painottuvat hyväksyttävään ohjaukseen ja valvontaan	+Käyttätymistieteellistä tietoa sääntelyn hyväksyttävyyden lisäämiseksi on välittömästi saatavilla -Yksilönvapautta korostava poliittinen kulttuuri vastustaa ohjausta ja valvontaa	+Fyysisen ympäristön suunnittelu valjastetaan osaksi hyväksyttävän sääntelyn keinovalikoimaa -Ilman läpinäkyvyyttä sääntely muuttuu manipulatiiviseksi ja passiivivaksi holhoamiseksi

+ = positiivinen vaikutus; - = negatiivinen vaikutus

Poikkeus- ja normaaliolojen lähentyminen voi parhaimmillaan lisätä kansalaisten yhteisöllisyyttä (taulukko 2). Suomen hyvinvointipolitiikka kasvattaa kansalaisten luottamusta ja

kykyä toimia yhdessä haasteidenkin edessä. Pidemmällä aikavälillä valmius murrokseen lisää yhteiskunnan resilienssiä (Hyvönen ym. 2019). Toisaalta turvallisuusretoriikan leviäminen yhteiskunnalliseen keskusteluun saattaa lisätä yksilöiden turvattomuuden kokemusta ja yksilönvapauksien rajoittamista normaalioloissa (Langlais 1999). Jos pelko ja turvattomuuden tunne jatkuvat pitkään, rapauttavat ne kulttuuria (Nussbaum 2001). Lisäksi koronapandemia on osoittanut, kuinka rakenteet ja käytännöt, jotka normaalioloissa ylläpitävät resilienssiä, voivat poikkeusoloissa muuttua resilienssiaukoiksi: päiväkodit ja koulut oli suljettava epidemiologisista syistä.

Pitkä aikaväli otetaan huomioon myös kriisipäätöksissä

Koronapandemian ja ympäristökriisien kaltaiset suuret ja monimutkaiset murrokset ajavat päättäjät umpikujaan (Lade ym. 2020). Toisaalta kriisit edellyttävät nopeita, intuitiivisia ja asiantuntevia päätöksiä (Rochlin 1997). Toisaalta muutoksilla on niin monimutkaiset ja kauaskantoiset vaikutukset, että päätöksiä olisi harkittava kauan, monipuolisella asiantuntemuksella ja tutkimustietoon nojautuen (Dryzek 1997). Umpikujasta ulospääsy edellyttää uudenlaisia päätöksenteon käytäntöjä, eräänlaisia ”politiikkapäämajoja”, joissa päätöksiä voidaan tehdä kiireessä mutta huomioiden samalla niiden vuosikymmeniksi tulevaisuuteen ulottuvat vaikutukset (taulukko 2) (WISE-hankkeen blogi 2020).

Tilannehuoneratkaisut tarjoavat lyhyellä tähtämellä erinomaisen kehitysalustan uudentyyppiselle strategiselle kriisipäätöksenteolle (Sitra 2018; VNK 2020). Poliitiikkapäämajat luovat pitkällä aikavälillä edellytykset ennakoita ja hallita ”hiipiviä kriisejä”, joille on tyyppillistä vaivihkainen kypsyminen ja pitkäkestoiset vaikutukset (Boin ym. 2020). Toisaalta tarkasteluaiikavälin venyttäminen monimutkaistaa tilannekuvaa, jonka selkeys on nopean päätöksenteon perusedellytys (United Nations 2007). Harhaan osunut ennakointi voi pitkällä aikavälillä johtaa resurssien tuhlaukseen. Koronapandemian kuluessa pitkän ja lyhyen aikavälin jännite on noussut esiin esimerkiksi päätettäessä yhteiskunnan tuesta yrityksille. Jos tie ulos koronakriisistä perustuu yleistukeen yrityksille, on kriisin jälkihoidon resursoinnissa vaikea enää kohdentaa tukia esimerkiksi EU:n vihreän kehityksen periaatteiden mukaisesti (Financial Times 2020).

Liikkumavaraa turvaavia ylimääräisiä resursseja rakennetaan ja ylläpidetään

Suomen kaltainen globaalitaloudessa kilpaileva yhteiskunta pyrkii normaalioloissa tehostamaan toimintojaan poistamalla ylimääräisiksi tulkittuja voimavarojaan. Koronapandemian kaltaisissa kriisitilanteissa ylimääräisten resurssit tuovat kuitenkin väljyyttä toimintoihin ja ovat siten yhteiskunnallisen resilienssin keskeisiä tukipilareita (Rochlin 1997). Yhteiskunnan kriittisiin toimintoihin resurssien liikkumavaraa on jo olemassa, mutta odottamattomat ja monimutkaiset kriisit tekevät usein mahdottomaksi tunnistaa etukäteen, mitkä ovat kriittisiä toimintoja (Roe 2013). Koronapandemia lisää paineita liikkumavaran ja väljyyden lisäämiseen (taulukko 2).

Ylimääräisten resurssien tarve pakottaa kehittämään määrällisiä ja laadullisia mittareita, joilla voidaan arvioida toiminnallisen liikkumavaran ja väljyyden yhteiskunnallinen arvo (Roe & Schulman 2008). Pidemmällä aikavälillä on todennäköistä, että resurssit lakkaavat olemasta ylimääräisiä, kun niitä opitaan soveltamaan sekä normaali- että poikkeusoloissa.

On toki mahdollista, että kilpailuyhteiskunta pysäyttää ajatuksen lähtökuoppiinsa sillä perusteella, että poikkeusoloihin varautuminen katsotaan tuhlaukseksi. Näin lienee käynyt esimerkiksi THL:lle, kun siltä 2000-luvun alkuvuosien tehostuksessa leikattiin asiantuntijaresursseja. Tämä on osaltaan saattanut heikentää organisaation kykyä vastata täydessä mitassa sille esitettyihin vaatimuksiin koronaviruksen (Ilta-Sanomat 2020). Pidemmällä tähtäimellä on ajateltavissa, että ylimääräisten resurssien ylläpito lamauttaa tehokkaan massatuotannon, jota globaalitaloudessa tarvitaan esimerkiksi uusiutuvien energiatekniologioiden läpimurtoon.

Sektoroituneen yhteiskunnan toiminnot muuttuvat osittain päällekkäisiksi

Ylimääräisten resurssien lisäksi yhteiskunnan kriittisten toimintojen päällekkäisyys lisää resilienssiä koronapandemian kaltaisissa kriiseissä (taulukko 2). Lyhyellä tähtäimellä päällekkäisyyden positiivinen vaikutus on, että jonkin toiminnon pettäessä kriisitilanteessa muut toiminnot pystyvät vastaamaan kyseisestä toiminnosta ainakin osittain (Schulman 1993). Kauan jatkuessaan päällekkäisyys luo edellytyksiä kehittää organisaatioita, jotka yhteiskunnan murroksissa pystyvät joustamaan ja hakemaan ketterästi uusia toiminnan alueita. Periaatetta vastaan sotii normaalioloille tyypillinen hierarkinen virtaviivaistaminen, jolla pyritään poistamaan päällekkäisyyksiä, selkeyttämään vastuuta ja säästämään kustannuksia (Landau 1969). Lisäksi päällekkäiset vastuut ovat juridisessa mielessä ongelmallisia, jos jälkikäteen on tarve selvittää virheistä vastuullisia tahoja.

Muutospaine päällekkäisiin toimintoihin on näkynyt koronapandemian hoidossa. Jos esimerkiksi Helsinki-Vantaan lentoaseman matkustajien opastus kriisitilanteissa kuuluisi päällekkäisesti useiden lentoasemalla toimivien organisaatioiden varautumissuunnitelmiin, lisäisi se todennäköisyyttä, että matkustajat opastettaisiin asianmukaisesti kriisitilanteessa. Laajemmin tarkastellen on aiheellista kysyä, onko Yhteiskunnan turvallisuusstrategian (Valtioneuvosto 2017) mukainen yhteen toimivaltaiseen viranomaiseen perustuva johtamisperiaate tarkoituksenmukainen kriiseissä, joiden hallinta edellyttää päällekkäisiä toimintoja ja monipuolista asiantuntemusta.

Asiantuntijoiden vaikutusvalta päätöksenteossa lisääntyy

Koronapandemia on sysännyt asiantuntijat vallankäytön keskiöön päättäjien rinnalle. Kun suuret ja monimutkaiset ympäristömurrokset yleistyvät, ekosysteemipalvelu toisensa jälkeen muuttuu yhteiskunnan kriittiseksi infrastruktuuriksi (van Eeten & Roe 2002). Ruoantuotannon perusedellytykset, kuten otolliset ilmasto-olot, maaperän viljavuus, pölytys ja eroosion ehkäisy, alkavat rinnastua vesi- ja energiahuollon ja tietoliikennepalvelujen kaltaisiin kriittisiin infrastruktuuripalveluihin. Samalla ekosysteemipalveluilta tullaan edellyttämään kriittisten infrastruktuurien kaltaista luotettavuutta. Se on saavutettavissa asiantuntijavallan lisäämisellä sellaisilla ympäristöhallinnan sektoreilla, joilla tähän asti on totuttu laajaan kansalaiskuulemiseen ja osallistuvaan suunnitteluun (taulukko 2) (Dryzek 1997).

Asiantuntijapainotus voi välittömästi lisätä päättäjien kykyä ja luottamusta asiantuntijatiimin perustuvaan päätöksentekoon. Pidemmällä aikavälillä asiantuntijat voivat vahvistaa

päätösten uskottavuutta ja parantaa kriisien ennakointia ja hallintaa (Hukkinen 2020). Välitön kielteinen vaikutus voi olla, että asiantuntijoista tulee epäsuosittujen tai vääriksi osoitautuneiden päätösten syntipukkeja samalla, kun julkinen kritiikki epädemokraattista meritokratiaa vastaan lisääntyy. Mikäli asiantuntijoiden roolista yhteisten asioiden hoidossa ei ole pelisääntöjä, on meritokratian uhka pitkällä aikavälillä todellinen (Heidenreich 2018). Onkin oleellista erotella toisistaan korkeaa asiantuntemusta edellyttävät toimet (kuten valmiuslain nojalla annetut ohjeistukset koronapandemian kriisivaiheessa), vahvaa kansalaisosallistumista edellyttävät toimet (kuten vapaaehtoisen kansalaistoiminnan turvaaminen pandemian pysäyttämässä yhteiskunnassa) ja näiden välimuodot (kuten asiantuntijaohjattu mutta vapaaehtoisuuteen perustuva kansalaisten digitaalinen seuranta pandemian torjunnassa).

Polkuriippuvuuksia ja strategisia virheitä ennakoivat asiantuntijaprosessit lisääntyvät

Koronapandemian kaltaisissa kriiseissä päättäjillä ei ole valmiutta vallitsevien tulkintakehikoiden kriittiseen pohdintaan eikä uusien tulkintakehikoiden omaksumiseen, vaan he käsittelevät alati lisääntyvää ja muuttuvaa tietoa ennalta omaksumiensa tulkintakehikkojen pohjalta (Hoppe 1999). Pohdinta olisi kuitenkin tärkeää, koska sama tieto voi johtaa erilaisiin toimenpiteisiin tulkinnasta riippuen. Koronapandemia lisää paineita rakentaa päätöksentekoprosesseja ja tieteidenvälisiä asiantuntijakokoonpanoja, jotka pystyvät reagoimaan kriisitilanteissa ja samalla huomioimaan päätösten pitkän aikavälin polkuriippuvuudet (taulukko 2) (WISE-hanke 2020). Kauaskantoisiin sosio-ekologisiin murroksiin ei ole vaurauduttu yhtä järjestelmällisesti kuin pandemiaan kansanterveydellisenä kriisinä.

Systemaattiset asiantuntijaprosessit laajentavat ja syventävät päätösvaihtoehtojen vertaailua. Kun sellaiset institutionalisoidaan osaksi päätöksentekoa hallinnon eri tasoilla, ne voivat pitkällä tähtäimellä vahvistaa päättäjien harkintaa ja varovaisuutta, kun tietoisuus polkuriippuvuuksista lisääntyy (Schulman 2004; Stirling 2007). Modernit tiedonhallinta- ja simulaatiojärjestelmät on otettava mukaan asiantuntijaprosesseihin, koska niiden avulla on mahdollista lisätä päättäjien ymmärrystä pitkän aikavälin strategisista virheistä. Varjopuolena on kauaskantoisten ratkaisuvaihtoehtojen nostamat arvostiridiidat, jotka pahimmillaan voivat lamauttaa asiantuntijaneuvonnan. Tietoisuus polkuriippuvuuksista vähentää myös päättäjien riskinottoa, mikä on omiaan estämään investoinnit pitkäaikaisiin ratkaisuihin.

Asiantuntijatiedon kriteerit täsmentyvät päätöksentekotilanteeseen sopiviksi

Pätöksentekoa tukevan asiantuntijatiedon tulee normaalioloissa perustua vertaisarvioituun tutkimustietoon. Kuten koronapandemia on osoittanut, kriisiä ja sen jälkihoitoa koskeissa päätöksissä tämä on usein mahdotonta. Nopeita päätöksiä edellyttävät tilanteet ovat niin ennakoimattomia, epävarmoja ja monimutkaisia, ettei vertaisarvioitua tutkimustietoa ole vielä olemassa eikä sellaista voi päätösten edellyttämässä aikataulussa realistisesti olettaa saatavankaan (Munck af Rosenschöld ym. 2014). Vaihtoehtoksi jää tukeutuminen asiantuntijoiden parhaaseen harkintaan. Harkintaan pohjautuva neuvonta on kuitenkin tutkijoille herkkä asia, koska normaaliolojen päätöksenteossa tutkijoiden ammat-

tietiikka edellyttää tutkimusnäyttöön perustuvaa neuvonantoa. Tämän osoittaa esimerkiksi koronapandemian kuluessa kiihtynyt julkinen keskustelu politiikkatoimien taustalla olevista epidemiologisista oletuksista ja malleista. On todennäköistä, että erilaisten asiantuntijapaneelien käyttö päätöksenteossa lisääntyy. Lisäksi paneelien tuottamalle asiantuntijatiedolle tullaan kriisitilanteissa luomaan normaalioloista poikkeavat kriteerit, jotka ovat perinteistä tieteellistä näyttöä väljemmät ja perustuvat kollektiiviselle asiantuntijaharkinnalle (taulukko 2) (Honkela ym. 2014).

Mikäli asiantuntijapaneelit vakiintuvat ja niiden tuottaman tiedon kriteerit selkeytyvät, voivat päätöksentekoprosessit parhaimmillaan hyödyntää keskenään ristiriitaista tietoa. Etenkin nopeaa päätöksentekoa edellyttävissä murroksissa asiantuntijoiden rooli muuttuu varman tiedon tuottamisesta epävarmuuksia harkitsevaksi yhteistyöksi päättäjien kanssa. Vertaisarvioituun tutkimustietoon perustuvan ymmärryksensä johdosta asiantuntijapaneelin jäsenet edustavat laajinta tietämystä ja ennakointikykyä asioissa, joita ei ole vielä ehditty tutkia niin paljon, että olisi syntynyt tieteellinen konsensus. Vaarana kuitenkin on, että asiantuntijoiden uskottavuus heikkenee, jos ristiriitoja ei hallita eikä epävarmaan tietoon perustuvia päätöksiä osata perustella julkisuudessa. Paneelien toiminnassa tuleekin avoimesti huomioida kriisitiedon syvä epävarmuus: toisaalta paneelin on kommunikoitava päättäjille ja suurelle yleisölle asiantuntijoiden näkemyserot, toisaalta sen on puntaroitava näkemyksiä ja estettävä epävarmojen oletusten ylivalta päätöksenteossa (WISE-hankkeen politiikkasuositus 2020).

Politiikkakeinot painottuvat hyväksyttävään ohjaukseen ja valvontaan

Koronapandemian kaltaisissa yhteiskunnallisissa murroksissa tarvitaan nopeita käyttäytymismuutoksia. Kriisien yleistyessä nopeiden ja tehokkaiden politiikkakeinojen tarve tulee lisääntymään. EU-maat ovat varautuneet murroksiin vaihtelevin sääntelykeinoin, joita kuitenkin yhdistää toimeenpanovaltan lisääminen (Khakee 2009). Esimerkiksi Suomessa otettiin koronapandemian yhteydessä käyttöön valmiuslaki. Politiikkakeinojen avainsanoja ovat ohjaus ja valvonta (taulukko 2). Lisääntyviä toimeenpanovaltuuksia käyttävä valtioneuvosto on kuitenkin samanaikaisesti panostanut ”kovan” sääntelyn hyväksyttävyyteen ”pehmeän” ohjauksen keinoin, eli järjestämällä toistuvia mediatilaisuuksia kansalaisten informoimiseksi. Ohjauksen ja valvonnan istuttaminen yksikönvapauksia korostavaan nykymodernismiin luo paineita päättäjille. Ohjeistukset ja rajoitukset on laadittava ja perusteltava tavalla, joka koetaan oikeudenmukaiseksi ja hyväksyttäväksi. Haaste ei ole ylivoimainen, koska vahvaa sääntelyä oli ennen ja on nyt. Vaikka Suomen jälleenrakennuskausi 1950-luvulla oli sääntelyn aikaa, sitä ei tulkittu demokratian alasajoksi. Tänä päivänä hyväksymme vahvan sääntelyn monilla elämän alueilla, kuten liikenteessä.

Paine kehittää hyväksyttävää ohjausta ja valvontaa on sikäli helppo kohdata, että aihe on intensiivisen tutkimuksen kohteena mm. behavioraalisessa taloustieteessä, ympäristöpsykologiassa, kognitiotieteessä ja fyysisen ympäristön suunnittelussa (Kaaronen & Strelkovskii 2020; Thaler & Sunstein 2008). Tietoa aiheesta on saatavilla. Tulevaisuudessa fyysisen ympäristön suunnittelu valjastettaneen osaksi käyttäytymisen sääntelyä (Kaaronen 2018). Kielteinen vaikutus voi olla, että yksilönvapautta korostava poliittinen kulttuuri protestoi ohjausta ja valvontaa vastaan. Jos sääntelyä ei tehdä läpinäkyvästi, se uhkaa muuttua manipulatiiviseksi ja passivoivaksi holhoamiseksi (Hukkinen 2016).

Yhteenveto

Koronapandemian vaikutukset levittäytyvät laajasti yhteiskunnan eri sektoreille. Taulukossa 3 on nostettu esiin hyvin valikoivasti joidenkin taulukossa 2 esitettyjen vaikutusten yksityiskohtia sektoreittain ja alleviivaten vaikutukset, joilla on erityistä merkitystä ympäristöpolitiikan näkökulmasta. Yhteiskunnan *kestävyyden* sektorilla ekosysteemipalvelut nousevat kriittisen infrastruktuurin asemaan. Taloudellista velkaa kriittisemmäksi nousee ekosysteemivelka, ja luonnonvarojen hyödyntämisen hinnan rinnalle nousee luotettavien ekosysteemipalvelujen hinta. Varovaisuusperiaate ja valtion suorasta tulosohtauksesta riippumaton asiantuntijatieto korostuvat ympäristöpolitiikassa. Mahdollisia *institutionaalisia* vaikutuksia ovat luopuminen kriisinhallinnan yhden vastuuviranomaisen periaatteesta sekä asiantuntijapaneelien ja varovaisuusperiaatteen juridinen vahvistaminen. *Ulko- ja puolustusasiat* lähestyvät kestävä kehityksen sektoria: toisaalta ympäristöasiat korostuvat turvallisuuskysymyksissä, toisaalta turvallisuusasiantuntijat integroituvat vahvemmin ympäristöpolitiikkaan. Myös *liikennesektori* lähenee kestävyyssektoria, kun fyysisen ympäristön suunnitteluperiaatteita aletaan soveltaa ympäristöpolitiikassa. *Työ- ja sote-sektorilla* lisääntyvät valtion työllistämistoimet etenkin, jos pandemian elvytys keskittyy yhteiskunnan resilienssin rakentamiseen. *Sivistyssektori* valmentaa asiantuntijoita tieteen ja päätöksenteon vuorovaikutukseen, ja kouluja voidaan yhä enemmän hyödyntää ympäristöystävällisten käytäntöjen koelaboratorioina.

Taulukko 3. Yhteenveto koronaviruspandemian keskeisistä vaikutuksista eri yhteiskunta-sektoreihin

Muutospaine	Instituutiot	Ulkoasiat	Viestintä	Kestävyys	Työ ja sote	Sivistys
1. Poikkeusolojen ja normaaliolojen välinen ero liudentuu	Yksilönvapaudet turvataan lainsäädännöllä poikkeusoloissa	Puolustusvoimat tukevat kokonaisturvallisuutta normaalioloissa	Liikenne- ja viestintäinfrastruktuuri sietää poikkeusolot	Luotettavat ekosysteemipalvelut osaksi yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta	Kokonaisturvallisuus tulee osaksi kansalaisten arkea	Kriiseihin sopeutuminen on osa koulutusta
2. Pitkä aikaväli otetaan huomioon myös kriisipäätöksissä	Sosiaalisten ja ympäristövaikutusten strateginen arviointi laajenee	Ympäristö- ja luonnonvaraturvallisuuden painoarvo kasvaa	Infrastruktuuri rakennetaan resilientiksi ja luotettavaksi	Ympäristö- ja luonnonvaravelka politiikan keskiöön	Kriisien jälkihoidon resurssointi karsii kestävämmät toiminnot	Koulutus ja sivistys jatkuvat kaikissa oloissa
3. Liikkumavaraa turvaavia ylimääräisiä resursseja rakennetaan ja ylläpidetään	Kilpailutusta edellyttävän säännösten kestävyys- ja luotettavuuskriteerit tiukentuvat	Puolustusvoimien infrastruktuurin siviilikäyttö laajenee	Liikennettä ja viestintää kehitetään tasapainoisesti luotettavuuden takamiseksi	Ekosysteemipalvelujen luotettavuus saa hinnan taloudellisen arvonnäkökulman laskelmassa	Valtion työllistämistimet lisääntyvät luotettavuuden turvaamiseksi	Täydennyskoulutus valtion luotettavuustyön turvaamiseksi
4. Sektorituneen yhteiskunnan toiminnot muuttuvat osittain päällekkäisiksi	Kriisinhallinnan vastuusäännökset uudistuvat	Siviilielämä ”turvallistuu”	Normaaliolojen infrastruktuuri suunnitellaan palvelemaan poikkeusoloja	Tuotannon tehokkuusvaatimukset antavat tilaa luotettavuusvaatimuksille	Laaja-alaisen osaamisen arvostus lisääntyy	Koulutuksen ja sivistyksen tieteidenvälisyys ja moniammatillisuus

Muutospaine	Instituutiot	Ulkoasiat	Viestintä	Kestävyys	Työ ja sote	Sivistys
5. Asiantuntijoiden vaikutusvalta päätöksenteossa lisääntyy	Erityyppisten asiantuntijoiden tarve, vastuut ja valtuudet päätöksissä selvennetään pelisäännöin	Ympäristöturvallisuus siirtyy ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskiöön	Viestintä harjaantuu epävarmuuden selostamiseen	Valtion tulosohjauksesta riippumaton asiantuntijatieto korostuu ympäristöpolitiikassa	Asiantuntijatiedon aineistot, oletukset, menetelmät ja mallit ovat läpinäkyviä	Koulutus valmentaa asiantuntijoita tieteen ja politiikan vuorovaikutukseen
6. Polkuriippuvuuksia ja strategisia virheitä ennakoiivat asiantuntijaprosessit lisääntyvät	Varovaisuusperiaatteen painoarvo lainsäädännössä kasvaa	Ulko- ja turvallisuuspolitiikan pitkäjänteisyys koepioidaan muilla sektoreilla	Liikenne-infrastruktuurilta edellytetään joustavaa monikäyttöisyyttä	Varovaisuusperiaate voimistuu ympäristö- ja luonnonvarapäätöksissä	Urapolut monipuolistuvat	Kestävän kehityksen koulutus ja sivistys vahvistuu entisestään
7. Asiantuntijatiedon kriteerit täsmentyvät päätöksentekotilanteeseen sopiviksi	Päätöksiä tukevat asiantuntijapaneelit vakiintuvat osaksi demokratiaa	Valmius- ja turvallisuusalan asiantuntijat integroidaan ympäristöpolitiikkaan	Ammattitaitoisen tiedeviestinnän tarve kasvaa	Yhä useammat ekosysteemipalvelut luokitellaan kriittisiksi toiminoiksi	Kansalaisosallistumisen kriittisissä toiminoissa rajataan suunnitteluvaiheeseen	Yliopistojen rooli tutkimukseen perustuvassa päätöksenteossa kasvaa
8. Poliittika keinot painottuvat hyväksyttävään ohjaukseen ja valvontaan	Fyysisen ympäristön suunnittelun ympäristövaatimukset tiukentuvat	Valmius- ja turvallisuusala kehittää läpinäkyvää seurantaa	Liikennepoliitiikan periaatteita sovelletaan ympäristö- ja luonnonvarapolitiikkaan	Käyttämistieteet ja maankäytön suunnittelu vahvistuvat ympäristöpolitiikassa	Yksityisyyden turvaaminen työelämän ja sote-alojen keskeinen haaste	Koulut ympäristöystävällisten käytäntöjen koelaboratorioiksi

Lähdeviitteet

[Boin ym. 2020. Risk, Hazards & Crisis in Public Policy. 12 April.](#)

Dryzek, J. 1997. The Politics of the Earth: Environmental Discourses. Oxford U Press.

[Financial Times 7.5.2020.](#)

[Frutos ym. 2020. Frontiers in Medicine. 12 May.](#)

[Heidenreich 2018. Gaia 27. 357-362.](#)

[Honkela ym. 2014. Environmental Science & Policy 38. 154-163.](#)

[Hoppe 1999. Science and Public Policy 26. 201-210.](#)

Hukkinen, J. 1999. Institutions in Environmental Management: Constructing Mental Models and Sustainability. London: Routledge.

Hukkinen, J. 2008. Sustainability Networks: Cognitive Tools for Expert Collaboration in Social-Ecological Systems. London: Routledge.

[Hukkinen 2016. Environmental Values 25. 329-351.](#)

[Hukkinen 2020. Ecological Economics 169, 106565.](#)

[Hyvönen ym. 2019. Kokonaisresilienssi ja turvallisuus.](#)

[Ilta-Sanomat 31.3.2020.](#)

[IPBES 2019.](#)

[IPCC 2019.](#)

[Kaaronen 2018. The Side View.](#)

[Kaaronen & Strelkovskii 2020. One Earth 2, 85-97.](#)

[Khakee 2009. Securing Democracy.](#)

[Lade ym. 2020. Nature Sustainability 3, 119-128.](#)

[Laine & Vanhatalo 2020. Helsingin Sanomat 9.5.](#)

Landau, M. 1969. Redundancy, Rationality, and the Problem of Duplication and Overlap. Public Administration Review, 29, 346-358.

[Langlais 1999. Acta Borealia 16, 63-79.](#)

[Munck af Rosenschöld ym. 2014. Ecology and Society 19, 30.](#)

Nussbaum, M. 2001. Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions. Cambridge U Press.

Rochlin, G. 1997. Trapped in the Net: The Unanticipated Consequences of Computerization. Princeton University Press.

Roe, E. 2013. Making the Most of Mess: Reliability and Policy in Today's Management Challenges. Duke University Press.

Roe, E., & Schulman, P.R. (2008). High Reliability Management: Operating on the Edge. Stanford U Press.

[Räisänen 2018. Varautuminen väijäämättömään.](#)

Schulman, P.R. 1993. The negotiated order of organizational reliability. Administration & Society, 25, 353-372.

[Schulman 2004. Quality and Safety in Health Care 13, ii39-ii44.](#)

[Sitra 2018. Ilmiölähtöisen suunnittelun työkalupakki.](#)

[Stirling 2007. EMBO Reports 8, 309-315.](#)

Thaler, R. H., Sunstein, C. R. 2008. Nudge. Yale University Press.

[United Nations 2007. Global Symposium+5.](#)

[Valtioneuvosto 2017. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia.](#)

Van Eeten, MJG, Roe, E. 2002. Ecology, engineering, and management: Reconciling ecosystem rehabilitation and service reliability. Oxford University Press.

[VNK 2020. Tilannekeskustoiminta.](#)

[WISE-hanke 2020.](#)

[WISE-hankkeen blogi 2020.](#)

[WISE-hankkeen politiikkasuositus 2020.](#)

[Yle uutiset 29.4.2020.](#)

Mitä opittavissa koronapandemiasta – tavoitteena olla jatkossakin turvallinen ja kriiseihin varautunut valtio

Erikoistutkija Kari Laitinen, Poliisiammattikorkeakoulu

Johdanto

Erilaiset uhat yllättävät meidät aina. Me ilmeisesti myös tarvitsemme yllätyksiä, koska opimisprosessimme on paikoin varsin hidas ja kitkainen. Ylipäättään turvallisuuteen liittyvät prosessit etenevät usein hitaasti. Yhtäällä jokin yllättävä turvallisuustapahtuma (kriisi) voi joskus vaikuttaa nopeasti ja syvällisestikin. Ennakointi ja varautuminen pyrkivät prosesseina siihen, että sekä hitaasti etenevät että äkilliset kriisit kyetään hallitsemaan mahdollisimman hyvin ja että yhteiskunta kykenee toipumaan nopeasti (resilienssi). Turvallisuutta tuottavalle toiminnalle on luonteenomaista pyrkimys rationaaliseen hallintaan.

Historiasta löytyy useita esimerkkejä kuten Estonian uppoaminen 1994, WTC-isku 2001, tsunami 2004 tai nyt tämä koronapandemia, joka on vaikuttanut ja tulee vaikuttamaan voimakkaasti eri tahoilla eri tavoin. Lisäksi ”turvallisuusarkeemme” vaikuttavat ns. hitaasti etenevät kriisit kuten ilmastonmuutos tai teknologinen kehitys, joiden aiheuttamat seuraukset ovat niin ikään merkittäviä, mutta usein niin hitaita (ei-dramaattisia), että niihin reagoiminen näyttää olevan vaikeaa. Vaikutuksiltaan nämä erilaiset kriisit ovat usein huomattavia ja pitkäkestoisia. Tosin joskus itse tapahtuman tosiasiallinen kesto saattaa olla vain sekuntien mittainen.

Estonian uppoaminen ja tsunami tuottivat monille sektoreille erilaisia säädöksiä, toimintoja ja toimenpiteitä sekä resurssien uudelleen kohdentamista aivan kuten WTC-isku, jonka voidaan sanoa jopa mullistaneen kansainvälistä politiikkaa. WTC-tapahtumat tuottivat meille muun muassa terrorismia koskevan strategian, talousrikollisuuden tiukempaa sääntelyä sekä vaikutti meidän kaikkien arkeen matkustamista koskevan sääntelyn osalta (Ks. esim. Laitinen 2002). Eri tavoin poikkeavista tapahtumista on tullut osa normaalia arkeamme – niin tulee käymään myös tämän pandemian osalta. Mitä ja kuinka laajoja vaikutukset pitkällä aikavälillä tulevat olemaan, niin sitä on hyvin vaikea arvioida.

Koronapandemian myötä on noussut esiin joukko kysymyksiä liittyen meidän valtiomme ja yhteiskuntamme kykyyn varautua kriiseihin sekä kykyyn toimia kriisin ollessa ns. päällä. Kriisi on tuonut esiin heikkouksia ja epäjatkuvuuksia viranomaistoiminnassa sekä hallinnonalojen keskinäisessä yhteistyössä. Tulevan osalta kysymys on erityisesti siitä, kuinka pystymme entistä paremmin varautumaan ja tunnistamaan erilaiset uhkakuvat. Toisin sanoen, opimme ja jos niin, niin kuinka hyvin. Ja toisaalta kysymys siitä, mikä estää meitä oppimista ja omaksumasta uusia asioita – tässä yhteydessä tapoja varautua ja tuottaa tur-

vallisuutta on erittäin olennainen. Parhaimmillaan ”oppiminen” avaa meillä mahdollisuuksia, pahimmillaan sulkee ovia ja siten heikentää kykyämme toimia seuraavan kriisin tullessa.

Arvioinnin ja tulevan ennakkoinnin vaikeudesta huolimatta pohdin tässä tekstissä nykyisen turvallisuushallintomme, varautumisemme ja mahdollisten muutostarpeiden tilaa koronapandemian esiin nostamien kysymysten kautta. Kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamalli sekä kansallinen turvallisuus ovat keskeisiä näkökulmia pohdinnan osalta. Tekstissä esiin tulevat kysymykset ovat pääosin luonteeltaan yleisiä toimintoihin, rakenteisiin ja prosesseihin liittyviä. Lopussa kiinnitän huomion esimerkinomaisesti muutamiin yksittäisiin havaintoihin koronapandemian aiheuttamien haasteiden ja ongelmien osalta. Kokonaisturvallisuutta ja kansallista turvallisuutta koskevat kysymykset ovat lähtökohtaisesti niin laajoja, että niiden kattava käsittely olisi sula mahdottomuus tämän tekstin puitteissa. Lisäksi se olisi muutoinkin lähes mahdotonta ilman syvällisempää tutkimusta, sillä missään eikä kenelläkään ole kaiken kattavaa käsitystä erilaisista koronapandemian aiheuttamista turvallisuushaasteista ja tarvittavista toimenpiteistä.

Käsite turvallisuus

Koronapandemia on osoittanut, kuinka kansallisen turvallisuuden kysymykset eivät ole kenenkään eivätkä minkään tahon yksityisomaisuutta, vaan se on valtion, kansakunnan, yhteiskunnan ja kansalaisten yhteinen tavoite- ja tahtotila, josta tulee huolehtia, jotta muut yhteiskunnalliset toiminnot ja kansalaisten hyvinvointi sekä oikeudet voivat kukoistaa. Kansallinen turvallisuus ja sitä koskevat kysymykset ovat määritelmällisesti kansakunnan ja valtion olemassaoloon liittyviä elintärkeitä kysymyksiä. Niissä ei usein ole yksiselitteisen oikeaa tai väärää vastausta. Päätös ja sitä seuraavat toimenpiteet edellyttävät viime kädessä poliittista punnintaa ja päätöksentekoa.

Koronapandemia on osoittanut, mitä turvallisuus tarkoittaa niin valtiolle kuin yksilölle. Koronapandemia käytännössä kertoi meille kansalaisille, että sinun terveytesi ei ole vain sinun asiasi, vaan ennen kaikkea yhteiskunnan ja valtion kysymys. Turvallisuuteen liittyvät kysymykset on nyt priorisoitu toisella tavoin kuin ennen kriisiä. Valtion ja kansalaisen turvallisuus rakentuu erilaisista tekijöistä. On yhteisiä tekijöitä, mutta myös eroja. Suvereenin valtion historiallisena ideana on suojata ihmisiä, kansakuntaa ja yhteiskuntaa niin ulkoisilta kuin sisäisiltäkin uhilta tarvittaessa kovinkin toimenpitein. Tämä idea ja tavoite on edelleen voimissaan (ks. kansallisen turvallisuuden vaikutusarviointi 2020).

Viime kädessä eri toimijoiden ja toimintojen tehtävänä on ylläpitää turvallisuutta sen eri muodoissa sekä tuottaa välineitä mahdollisen ”ankaran päivän” varalta kuten J.V. Snellman (1928, 265-280) asian muotoilisi. Esimerkiksi valtion intresseissä voi olla uhrata joukko kansalaisia tai rajoittaa heidän turvallisuuttaan. Yksittäisen kansalaisen näkökulmasta kysymys näyttäytyy eri tavoin, kuten nyt on nähty. Syvän rauhantilan aikana valtion perimmäinen luonne jää taka-alalle muiden toimintojen astuessa valokeilaan. Hyvinvointivaltion perimmäinen olemus on tästä erinomainen esimerkki. Koronapandemian aikana niin sanotut perinteiset turvallisuustoimijat ovat olleet sivuroolissa varsinaisen turvallisuuden tuottamisen ollessa terveysturvallisuuden ja viime kädessä yksittäisen kansalaisen harteilla.

Turvallisuus on yksi niistä sanoista tai käsitteistä, jotka kirvottavat usein voimakkaitakin tuntemuksia ja kommentteja. Se on luonnollista, koska turvallisuudessa on viime kädessä kysymys olemassaolosta. Turvallisuus-sana liitetään yhä useampiin ilmiöihin. Keskustelussa turvallisuudesta on usein ristiriitaisia piirteitä. Turvallisuutta ei ole tarpeeksi tai sitä on liikaa. Turvallisuusviranomaisten valtuuksia tulee lisätä tai leikata. Turvallisuus on vaipautta uhkista, toisaalta se tarkoittaa kykyä ja vapautta toimia. Turvallisuus on suhteellista. Lisäksi puhe turvallisuudesta ja uhkakuvista synnyttää helposti turvattomuuden tunnetta luoden siten vaatimuksia turvallisuuden lisäämiseksi. Samanaikaisesti turvallisuusympäristö muuttuu. Turvallisuusasioiden monimutkaistuesssa ennakoinnin tarve lisääntyy. Synnytyy helposti loputon kierre. Mutta, täydellinen turvallisuus on kuitenkin saavuttamaton tavoittele, illuusio. (Ks. Laitinen 1999)

Turvallisuustoiminnalle on myös leimallista säilyttävyy, muuttumattomuus ja perinteet. Meillä on yhtäällä ymmärrys siitä, millaisia ovat meitä uhkaavat tekijät ja kysymykset sekä mitkä seikat ylipäättään vaarantavat tai uhkaavat turvallista elämää sekä vakaita yhteiskunnallisia olosuhteita. Esimerkiksi poliisin tai pelastusalan toiminta perustuu pääosin aiemmin opitulle, jossa jatkuvuus ja harjoitellut rutiinit ovat olennaisia. Kysymys on ja on ollut jo pitkään siitä, kuinka, kroonisen resurssiniukkuuden vallitessa, tasapainoilla muuttuvan turvallisuusympäristön kanssa vastaten sieltä esiin nouseviin haasteisiin samanaikaisesti säilyttäen kyvyn huolehtia perinteisesti uhkista. On ilmeistä, että operatiivisissa kysymyksissä tämä toiminnan mukauttaminen ja uudistaminen onnistuu helpommin kuin strategisen tason kysymyksissä, joihin sisältyy resurssi- ja valtaulottuvuuksia (Ks. Valtiontalouden...2020).

Oman lukunsa turvallisuusasioiden suhteellisuuteen antaa menneisyyden ja muistikuvien tarkastelu. Koronapandemian aikana kuolleiden määriä on verrattu eri tautien kesken tai sitä kuinka paljon ihmisiä kuolee milloin mihinkäkin. Me muistamme Estonian, tsunamin, kenties muistamme Suomenlahden helikopterionnettomuuden, Jämijärven laskuvarjohypäpäjien kohtalon, Konginkankaan liikenneonnettomuuden jne. Vuosien 2004-2018 aikana Suomessa kuoli kaatumisissa ja putoamisissa 17 600, itsemurhan seurauksena 13 700, myrkytyksissä 10 100, erilaisissa liikenneonnettomuuksissa 4 700, hukkumalla 2 700, henkirikoksen kautta 1 400, tukehtumalla 1 400 ja tulipaloissa 1 100 ihmistä. (ks. Valonen 2020) Varaudummeko oikeisiin uhkakuvii? Voiko kaikkeen ylipäättään varautua? Voidaanko varautumisen osalta löytää entistä toimivampia poikkihallinnollisia tapoja toimia? Mikä estää meitä varautumista entistä "fiksummin"?

Varautuminen - menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus

"Lähtökohtaisesti muutosten dynamiikan ymmärtäminen ja ennakoointi on vaikeaa. Pidemmän ajan muutoksen aliarviointi on tyypillistä. On hankalaa ymmärtää niitä hidasteita, jotka tekevät muutoksen vaikeaksi. Odotamme lineaarista kehitystä, vaikka aina niin ei suinkaan tapahdu. Kulttuuristen syvärakenteiden muutokset ovat hankalimpia." (Ks. Wilenius 2015, 222-223)

Ajallisesti tarkasteltuna eri turvallisuusajakaudet ovat läsnä edelleen erilaisten toiminnallisten ja ajatuksellisten jatkumoiden muodossa. Ne käyvät "kamppailua" keskenään, menneisyyttä koskevia tulkintoja tarkastellaan kriittisesti ja samanaikaisesti me olemme menossa tulevaan menneisyyden oppien saattamina. Menneisyyden rakenteilla ja prosesseilla

on ollut voimakas vaikutus nykyiseen ymmärrykseen turvallisuusympäristöstämme ja etenkin siihen, kuinka sen parissa toimitaan.

Historiallisista lähtökohdista ammentaen Suomi on pääosin onnistunut pitämään turvallisuudestaan huolta (Ks. Ingman 1925; Pöysti 2019). Monin tavoin nykyistä arkeamme on luettavissa historiallisten jatkumoiden kautta ja lävitse. Kansallinen turvallisuus, vaikka sitä käsitettä ei meillä ole aktiivisesti käytetty, on ollut läsnä ns. aina (Ks. Asevelvollisuusvaliokunta 1878). Kansallinen turvallisuus aivan kuten kokonaisturvallisuuskin sijaitsee useammassa ajassa ja paikassa sekä erilaisissa teksteissä. (Ks. Kansallisen turvallisuuden vaikutusten arviointi 2020) Turvallisuusympäristömme on jo pidemmän aikaa ollut horisontaalinen, kun taas Suomen turvallisuushallinto ja sitä kautta monet sen käytännön ratkaisut ovat yhä vertikaaleja (Ks. Joenniemi 1993).

Tulevaan varautumista voidaan luonnehtia ennakoivana toimintana kohti toimintamahdollisuuksien turvaamista myös odottamattomien, ei-toivottujen tilanteiden aikana. Varautumisessa ei tähdätä ainoastaan nimettävissä olevien tilanteiden hallintakyvyn parantamiseen, vaan erilaisten toimintakyvykkyyksien turvaamiseen. Käynnissä oleva kriisi muistuttaa meitä systeemisistä haavoittuvuuksista, joita pyrkimyksemme järjestelmien kehittämiseen ja rakentamiseen väistämättä tuo mukanaan. Yhteiskunnan haavoittuvuuksien lisääntyminen tapahtuu osin huomaamatta ja ennalta arvaamatta eri hallinnonalojen ja laajan toimijajoukon ratkaisujen seurauksena. Toteutunut koronakriisi muistuttaa meitä myös tietämisemme ja hallintakykymme rajallisuudesta. (Ks. Heino, Huotari ja Laitinen 2020)

”Tietomme ja tietämisemme on auttamatta rajallista. Yksilöinä meitä rajoittaa myös henkilökohtainen historiamme – koulutuksemme ja kokemuksemme. Samalla tavoin organisaatiot rakentuvat perustuen kokemuksiin, historiaan sekä erilaisiin oletamuksiin menneestä ja sitä kautta myös tulevaisuudesta. Niin yksilöinä kuin organisaatioina elämme usein itsessään selvyyksistä. Kysymys on oletamuksista, joiden oletamme huomenna olevan niin kuin ne ovat tänään, koska ne olivat niin myös eilen.” (emt.)

Viime vuosien kuluessa kokonaisturvallisuudesta on tullut Suomessa lähes mantranomainen taikasana, jota hoetaan, toistetaan ja johon vedotaan lähes aina kun kyse on uusista uhkakuvista tai varautumiseen liittyvistä toimista. Vetoaminen on sinänsä perusteltua, koska suomalainen varautumisjärjestelmä on moneen muuhun maahan verrattuna hyvällä tasolla. Erityinen ongelma niin kokonaisturvallisuuden, kun kaikkien muidenkin ”totuuksien” kanssa on se, kuinka ne sokeuttavat eivätkä mahdollista, helposti ainakaan, kriittistä tarkastelua ja siten oppimista. Oma lukunsa on itsepintainen hallinto, johon törmätään milloin minkäkin kysymyksen tiimoilta (ks. pääministeri Marin Aamulehdessä 21.5.2020).

Koronapandemia on osaltaan haastanut näitä totuuksia tai oletamuksimme ja hyvä niin. Kriiseissä on edes se hyvä puoli, että ne pakottavat meidät tarkastelemaan toimintaamme ja sen perusteita kriittisesti. Akuutin vaiheen mentyä tätä tehdään varmasti meilläkin toivottavasti korostaen oppimisprosessia syyllisten hakemisen jäädessä vähemmälle. Tämä ei ole merkityksetön seikka, sillä jos koronapandemiasta halutaan ylipäätään oppia, niin tällöin meidän tulisi saada toteutettua avoin ja rehellinen arviointiprosessi, jossa eri tahoilla tehtyjä toimia voitaisiin tarkastella kehittämisen kautta ja siten tähdäten parempaan tulevaisuuteen. Tätä varten tarvitsemme kaiken mahdollisen tiedon ja järjestelmällisen sekä jäsennellyn prosessin.

Kokonaisturvallisuus ja varautuminen muuttuvassa toimintaympäristössä

Suomi on kiinni maailmassa ja maailma kiinni Suomessa – niin hyvässä kuin pahassa. Kuten on havaittu niin turvallisuusympäristö tarkoittaa yksilön elinpiiristä lähtien aina globaalia turvallisuusympäristöä, jossa pandemiat, ydinaseet, ympäristön ja talouden tilan muutokset vaikuttavat suoraan ja nopeasti yksittäisen ihmisen elämään sekä valtion käsityksiin uhkaavista tekijöistä. Turvallisuusympäristön muuttuessa ja turvallisuutta koskevien kysymysten ja niiden hallinnan monimutkaistuessa ennakoinnin ja yhteistyön tarve eri turvallisuustoimijoiden kesken lisääntyy.

Yhteiskunnan varautumisen kokonaisuudesta tehtiin vuonna 2010 selvitys niin sanotussa Hallbergin komiteassa. Komitean mietinnön mukaan toimintaympäristön ja uhkakuvien muuttuessa turvallisuuden ja varautumisen lähtökohtana on laaja turvallisuusajattelu ja yhteiskunnan voimavarojen hyödyntäminen. Varautumisessa on komitean mukaan otettava huomioon elinkeinoelämän vahvistunut rooli ja kansalaisjärjestöjen merkitys. Komitea käytti mietinnössään tästä kokonaisuudesta käsitettä kokonaisturvallisuus (Ks. Varautuminen ja kokonaisturvallisuus, komiteamietintö 2010).

Suomalaisen yhteiskunnan kyvystä reagoida toimintaympäristön muutokseen ovat hyvänä esimerkkinä Yhteiskunnan turvallisuusstrategia ja kokonaisturvallisuuden käsite, joita tukevat laaja-alaiset ennakoinnin ja yhteistyön prosessit. ”Kokonaisturvallisuus on tavoite-tila, jossa valtion itsenäisyyteen, väestön elinmahdollisuuksiin ja muihin yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin kohdistuvat uhkat ovat hallittavissa. Yhteiskunnan elintärkeät toiminnot turvataan viranomaisten, elinkeinoelämän sekä järjestöjen ja kansalaisten yhteistoimintana. Turvaamisen toimiin kuuluvat uhkiin varautuminen, häiriötilanteiden ja poikkeusolojen hallinta sekä niistä toipuminen.” (Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 5.12.2012)

”Kokonaisturvallisuus on suomalaisen varautumisen yhteistoimintamalli, jossa yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyönä” Valtioneuvoston periaatepäätös 2017, Yhteiskunnan turvallisuusstrategia). Toimeenpanoa seuraa ja yhteistoiminnan kehittämistä koordinoi Turvallisuuskomitea yhteistyössä ministeriöiden valmiuspäälliköiden kanssa. Kuten koronapandemiankin osalta on nähty, niin sen tehtävään ei kuitenkaan kuulu häiriö- tai poikkeustilanteen johtaminen eikä ohjaaminen. (Ks. Härkönen ja Laitinen 2014; Branders 2016) Pitäisikö tulevaisuudessa kuulua? Tarvitsemme jonkin toimivan elimen ylittämään toimivaltaisen viranomaisen-ajatteluun liittyvät haasteet.

Lukuisat turvallisuuskysymyksiä käsittelevät strategiat ovat vuosien saatossa nostaneet esiin oikeita asioita ja ilmiöitä, mutta vaadittavien toimenpiteiden toteutus (ml. harjoitusten toteutus ja vaikuttavuuden seuranta) on osin jäänyt puolitiehen. Vaikka Suomea ja suomalaisia organisaatioita voidaan pitää sangen vahvoina turvallisuusosaajina ja turvallisuustietoisuus on hyvällä tasolla, voidaan esittää kysymys, ovatko osaaminen, rakenteet ja toimintatavat sekä toimintakulttuuri riittävässä määrin onnistuneet seuraamaan muuttunutta turvallisuusympäristöä. Koronapandemian valossa vastaus on, että tarkastelemisen tarvetta riittää.

Toimivaltainen viranomainen

Kokonaisturvallisuuden asiat kuuluvat pääsääntöisesti valtioneuvoston toimivaltaan siten, että tehtävät on säädetty ministeriöiden toimialoille. Kukin ministeriö vastaa toimialallaan valtioneuvostolle kuuluvien kokonaisturvallisuuteen liittyvien asioiden valmistelusta ja hallinnon asianmukaisesta järjestämisestä. Päätöksentekoa ja valmistelua kokonaisturvallisuuden asiakokonaisuuksien valmistelussa avustavat ministeriöiden kansliapäälliköt ja kansliapäällikkökokous, kansliapäälliköiden apuna valmiuspäällikkökokous sekä vuonna 2013 perustettu turvallisuuskomitea. Häiriötilanteiden hallinnassa ja johtamisessa korostetaan valtioneuvoston ja toimivaltaisten viranomaisten toimimista normaaliorganisaatiolla ja normaalien toimintamallien mukaisesti. Toimivaltainen viranomainen johtaa operatiivista toimintaa. Vastuuviranomainen käynnistää häiriötilanteen hallintaan liittyvät toimenpiteet ja informoi tilanteesta oikea-aikaisesti, tarkasti ja sovittujen sekä säädettyjen käytäntöjen mukaisesti. (Ks. Härkönen ja Laitinen 2014)

Häiriötilanteiden hallintaan liittyvän valmistelun tukena hyödynnetään ministerivaliokuntia, kansliapäällikkökokousta, valmiuspäällikkökokousta ja ministeriöiden yhteistyön pysyviä yhteistyöelimiä sekä tarvittaessa häiriötilanteen luonteesta riippuen turvallisuuskomitean asiantuntemusta. Häiriötilanteiden hallinnan yleisestä yhteensovittamisesta valtioneuvostossa vastaa valtioneuvoston kanslia osana pääministerin avustamistehtävää valtioneuvoston yleisessä johtamisessa. Valtioneuvoston tilannekeskus toimii yhteyspisteenä häiriötilanteisiin reagoimisessa. Tilannekeskus tuottaa reaaliaikaista tapahtumatietoa ja toimivaltaisten viranomaisten tiedoista koottua tilannekuvaa valtionjohdon käyttöön. Tehokas, oikea-aikainen ja luotettava ulkoinen ja sisäinen viestintä ovat olennainen osa häiriötilanteiden ja poikkeusolojen hallintaa. Viestinnän yhdenmukaisuus tilannetta johtavan viranomaisen kanssa varmistetaan hyvillä yhteistoimintamenettelyillä. (emt.)

Periaatepäätöksellä, samoin kuin muillakaan valtioneuvostotason ohjaus- ja päätösasiakirjoilla, ei välttämättä ole suoraan vaikutusta eri hallinnonalojen viranomaistoiminnalle. Se korostaa viranomaisten omaa vastuuta eri operatiivisten tilanteiden hoitamisessa, johtamisessa, yhteistoiminnassa sekä viestinnässä. Siinä kuitenkin edellytetään, että viranomaiset, esimerkiksi poliisi, huomioi toiminnassaan mm. valtionjohdon tiedonsaannin tarpeet. Valtionjohdolla tai muulla viranomaisella saattaa olla tietoa, jota toimivaltaisella viranomaisella ei ole: tiedonkulku toimivaltaiselle viranomaiselle on varmistettava. Toimivaltaisen viranomaisen tilanneilmoitusten lisäksi valtionjohdon on saatava luotettavat tiedot kokonaisuuden hallitsemiseksi. Tilannekuvatoimintaa on kehitettävä siten, että valtionjohdon saatavilla on ajantasainen ja tarvittaessa analysoitu tilannekuva kaikissa oloissa. Tilannekuva kootaan viranomaisten tilannekuvista ja avoimista lähteistä (Ks. VN periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 2012, 15; Laitinen 2014).

”Perusajatus on, että yhteisesti määritellyt strategiset turvallisuusteemat tulisivat jaetusti määritellyssä muodossa osaksi kunkin hallinnonalan ohjausta. Tämä tukee järjestelmien itseensä viittaavuutta ja ohjaa sitä kohti, mikä näkyy myös esimerkiksi päällekkäisyyksien poistamispuheessa sekä puheessa, joka korostaa jokaisen hallinnonalan vastuuta omille alueilleen kuuluvista turvallisuusvastuista, vaikka tämän tutkimuksen valossa kokonaisturvallisuuden tavoitteellinen systeeminen ydin on juuri jaetussa tiedossa, päällekkäisyyksien tunnistamisessa ja jakamisessa.” Toimivaltaisen viranomaisen asemaa ja roolia korostamalla ylläpidetään yhtäällä rakenteiden muuttumattomuutta ja pysyvyyttä tuetaan samalla

siilomaista merkitysrakennetta, jossa tavoiteltua systeemisyttä ja poikkihallinnollisuutta ei kyetä edistämään (Branders 2016,176-177).

Koronapandemian valossa voimme perustellusti kysyä, kuinka voimme ylittää toimivaltaisen viranomaisen muodostaman esteen, jotta voimme tuottaa kansallista ja kokonaisturvallisuutta mahdollisimman hyvin kokonaisvaltainen turvallisuusjohtaminen huomioiden? (Ks. kansallisen turvallisuuden vaikutusten arviointi 2020; Hyssälä ja Backman 2018; Branders 2016)

Koronapandemia turvallisuus(hallinnon) kontekstissa

Koronapandemia on siis korostanut valtion asemaa ja roolia. Samoin se tuonut vahvasti esiin turvallisuuskysymysten yhteiskunnallisen ja poliittisen merkittävyyden. Lisäksi se osoittaa, kuinka kansallinen turvallisuus on vaikutuksiltaan huomattavasti laajempi kysymys kuin perinteiset turvallisuuden uhkakuvat ja siksi edellyttää laaja-alaista ymmärrystä sekä osaamista. Koronapandemia on osoittanut yhtäällä kuinka laajasti kansallisen turvallisuuden uhkakuvat osuvat eri sektoreille. Koronapandemian kriisivaiheen jälkeen on tarpeen tunnistaa, missä kaikkialla ja millaisia osaamis- ja kehittämistarpeita on? Millaisia tavoitteita yksittäisillä toimijoilla on ja kuinka ne ovat sovitettavissa yhteen?

Eri tahojen ja tapahtumien toimesta olemme tunnistaneeet haasteita valmiuslakien, huoltovarmuuden, tilannekuvan, kriisiviestinnän ja siten kriisijohtamisen osalta. Lisäksi koronaan liittyvien toimenpiteiden johtaminen yksittäisten hallinnonalojen sisällä on ollut vaihtelevaa. Tilannekuva ja siten tilannetietoisuus sekä laajemmin tiedonkulku on ollut haasteiden sävyttämää. Eri viranomaisten toimivaltuuksia säädellään lukuisissa laeissa. Viime vuosien aikana eri yhteyksissä on usein noussut esiin kysymys siitä, millaisten olosuhteiden vallitessa ja millaista tietoa viranomainen A voi luovuttaa viranomaiselle B, mikä tuottaa jatkuvasti esteitä sujuvalle ja tehokkaalle toiminnalle. Edellä todetut seikat heijastuvat välittömästi kriisiviestintään ja -johtamiseen. Voimme vain kuvitella millaisia haasteita nykyinen kriisi yhdistettynä osaavaan sekä aktiiviseen hybrdivaikuttamisoperaatioon tuottaisi. Turvallisten tietoliikenneyhteyksien puute on aina vain ongelmallisempaa. Tiedon ja datan haavoittuvuus sekä rikollinen hyödyntäminen tai peräti hybrdivaikuttaminen mahdollistuvat tämän vuoksi. (Ks. Poliisiammattikorkeakoulun arviointitoiminta)

Koronapandemia on akuutisti tuottanut lukuisille eri tahoille merkittäviä haasteita. Lastensuojelu, sosiaali- ja koulutoimi ovat joutuneet uudenlaisten turvallisuus- tai pikemminkin turvattomuuskysymysten eteen. Muuttuneiden olosuhteiden ja normaalien prosessien katkettua konkreettisia huolia ja ongelmia esimerkiksi poliisitoiminnan osalta on ollut nähtävissä useita. Erilaiset järjestyshäiriöt, kotien sisällä tapahtuneet väkivallanteot, mielenterveyteen ja päihderiippuvuuksiin liittyvät tehtävät ovat työllistäneet poliisia. Näiden osalta eräänä haasteena on se, mitä niille tapahtuu jatkossa – millä tavoin ja kuinka pitkään nämä näkyvät muilla sektoreilla kuten terveydenhuollossa tai viime kädessä oikeusjärjestelmässä. Oma lukunsa on ollut turvapaikanhakijat ja maahanmuuttajat (ml. laittomasti maassa olevat), joiden tavoitettavuus on pakoin vielä rajatumpaa kuin erilaisista ongelmista kärsivien yksilöiden.

Osa edellä todetuista poliisitehtävistä on hoidettu sitä mukaan kuin ne ovat ilmenneet. Näiden lisäksi on joukko erilaisia seikkoja ja kysymyksiä, joiden osalta ei vielä tiedetä mitä ne

tarkoittavat. Tällaisia merkittäviä riskejä ja uhkakuvia ovat mm. internet-rikollisuuden laajuus, tietoturvan vaarantuminen etätyön johdosta, kysymys disinformaatiosta ja hybridi-vaikuttamisesta, luottamus viranomaistoimintaan, lääkeväärennökset ja järjestäytyneen rikollisuuden laajentuminen yhteiskunnan eri sektoreille. Kuten edellä olevasta listasta käy ilmi, niin pelkästään tämän kapean otoksen osalta on nähtävissä, kuinka monelle viranomaistaholle nämä kysymykset kuuluvat.

Merkittävä huolenaihe on laajempi yhteiskunnallinen kehitys. Mikäli yhteiskunnan turva-verkot entisestään ohentuvat, niin tällöin syrjäytyminen ja pahoinvointi ovat yhteiskunta-rauhalle merkittävä uhka eli eri syistä toteutuva (väkivaltainen) radikalisoituminen saattaa lisääntyä. Tällä puolestaan saattaa olla merkittäviä heijastuksia pidemmän aikavälin yhteiskunnalliseen kehitykseen ja aina poliittisen järjestelmän toimivuuteen sekä legitimizeettiin. Tällaiset uhkakuvat edellyttävät valtiolta, yhteiskunnalta ja viranomaistoiminnalta hyvää yhteistä tilannekuvaa ja näkymää, yhteisten tavoitteiden asettelua, sujuvaa tiedonkulkua ja luottamusta sekä toimintaa tukevaa lainsäädäntöä.

Toisin sanoen, turvallisuus- ja toimintaympäristöämme määrittävät monitahoiset ja hankalasti nykyiseen toimintatapaamme sovittautuvat uhkakuvat, joita on yhtäältä vaikea tunnistaa ja jotka toisaalta kohdistuvat useamman viranomaisen tai hallinnonalan vastuulle (Ks. kansallinen riskiarvio 2018; Kansallisen turvallisuuden katsaus 2019). Tämä asettaa erityisesti haasteita ministeriöiden säädösvalmisteluun, joka on usein todettu hyvin siiloutuneeksi ja ministeriökeskeiseksi (Oikeusministeriö 2019).

Yhtäällä muuttuvan turvallisuusympäristön tila tarkoittaa, että hallintorakenne, prosessit ja esimerkiksi tulosjohtaminen kohtaavat maailman, jossa yhä monimutkaisemmat uhkakuvat tekevät niiden tarkan määrittelyn hankalaksi. Uhat kietoutuvat toinen toisiinsa ja uppoutuvat muiden ilmiöiden sisään. Uhkien tarkasteleminen irrallisina, yksittäisinä, helposti nimettävänä ja jonkin sektorin vastuualueelle yksinomaan kuuluvina tai sille kuulumattomina antaa uhista vääränlaisen käsityksen. Tällöin juuri ne ominaispiirteet, joita kompleksisuus mukanaan tuo – jäävät huomioimatta ja lopulta ymmärtämättä. Tullaan löytäneeksi tehokkaita ratkaisuja osaongelmiin kadottaen samalla kosketuspinta kokonaisongelman luonteeseen (Heino, Huotari, Laitinen 2020). Koronapandemia on osaltaan kirkastanut edellä todetun ajattelun ja toiminnan hankaluudet.

Valtio on vähentänyt väkeä pidemmän aikaa, mistä osaltaan on seurannut heikentynyt kyky tuottaa turvallisuutta – esimerkiksi poliisin ja rajavartiolaitoksen tai pandemioihin varautuvien terveysviranomaisten resurssit ovat ilmeisen riittämättömät lakisääteisiin tehtäviin nähden. Toisin sanoen, viranomaisten rajalliset voimavarat ovat olleet koetuksella aika ajoin jo ilman pandemiaakin. (Ks. Valtiontalouden...2020) Yksi kriisin jälkeinen kysymys tuleeikin olemaan, tulisiko valtion tarkastella yhtäällä omaa suorituskykyään nimenomaan henkilöstön osalta? Turvallisuustoimijoiden omien pelivarojen kaventuessa mm. säädösperustan monimutkaisuuden sekä resurssien pienenemisen vuoksi toimijat ovat joutuneet keskittymään oman toimintansa suunnitteluun entistä tiiviimmin. Tämä on vahvistanut siilokeskeistä toimintaa entuudestaan. Lisäksi koronapandemia on osoittanut, kuinka monitahoisesti ja laajasti erilaiset toimenpiteet kuitenkin edellyttävät henkilöstöresursseja eri tahoilla ja sektoreilla.

Koronapandemian esiin nostamien turvallisuus- ja tilannekuvajohtamiskysymysten taustalla on nähtävissä myös tietty hallinnollinen ajattelu, jossa esimerkiksi tulostavoitteiden

kohdistuminen vain omaan sektoriin tai hallintoon tuottavat kapean näkökulman eikä siten laajemmalle jaetulle tilannekuvalle. Kuvaavaa on, kuinka koronapandemian aikana esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulu raportoi useille tahoille samoja tietoja useampaan kertaan. Toisin sanottuna, paljon puhutuista digiloikista riippumatta me emme edelleenkään kykene järkevästi saati kustannustehokkaasti välittämään hallinnon tuloslukuja tai hallintoa koskevaa raportointia eri tahoille. Koronapandemia on pirstaloitunut ja läikkynyt hyvin monille tahoille ja sektoreille. Tästä on seurannut merkittäviä vaikeuksia muodostaa kokonaiskuva, josta käsin viestintä ja johtaminen olisi ollut helpompaa ja tehokkaampaa. Toisin sanoen, siiloutunut hallinto puhuu hiukan eri tavoin eri asioista yrittäen ottaa tilaa ja todellisuutta haltuun ja hallintaan erilaisin diskurssein ymmärtäen hiukan eri tavoin toimet ja toiminnot sekä omaten erilaisen, siilomaisen, näkökulman kuhunkin kysymykseen.

Tasavallan presidentti, puhemies ja oikeuskansleri ovat ottaneet esille erilaisia kysymyksiä koronapandemian osalta. Yhteistä heille on ainakin kaksi seikkaa – heillä kaikilla on kokemusta siiloista ja toisaalta he kaikki ovat nykyisin sellaisissa asemissa ja rooleissa, joissa he katselevat kokonaisuutta ikään kuin ylhäältä ja / tai ulkoa käsin. Myös pääministerin kommentit kriisijohtamisen haasteista ovat linjassa edellä mainittujen arvioiden kanssa. Tämä keskustelu on osin politisoitunut - erilaisista valtapositiosta käsin on käyty keskustelua hiukan myös toistensa ohitse.

Tulevaisuuden osalta meidän tulisi löytää ratkaisuja edellä todettuihin kysymyksiin. Ratkaisujen ja keinojen lista on pitkä ja monin paikoin haasteellinen. Meidän tulisi ensinnäkin tunnistaa ja priorisoida ne kysymykset, jotka tulisi ratkaista ensimmäiseksi. Toisin sanoen, millä teoilla on eniten vaikutusta kokonaisuuteen ja kiinnittää huomio siihen, jotta voisimme välttyä mahdollisilta uusilta ”valuvioilta”. Meidän tulee kyetä pääsemään – tavalla tai toisella – eteenpäin toimivaltaisen-viranomaisen-ajattelun muodostamista rajoittavista tekijöistä. Tämä on ennen kaikkea toimintakulttuurikysymys, joka tulee viemään aikaa. Osaan on löydettävissä ratkaisuja helposti ja on varmasti jo tehtykin, mutta laajempi lakeihin, rakenteisiin ja viime kädessä toimintakulttuuriin linkittyvä kokonaisuus tulee viemään aikaa.

Konkreettisia toimia voisivat olla esimerkiksi koulutuksen, työkierron ja intensiivisemmän valmius- ja varautumisharjoittelun tehostaminen. Ne loisivat perustaa laajemmalle osaamiselle ja siten parempaa ymmärrystä kokonaisuudesta sekä ennen kaikkea siitä, miltä kansallisen turvallisuuden ja kokonaisturvallisuuden haasteet näyttävät ”naapurisiilossa”. Tästä seuraisi entistä parempia valmiuksia sekä kyvykkyyksiä toimia yhdessä ja tuottaa siten parempaa ennakointi- ja varautumisosaaamista (ml.tilannekuvatoiminto). Jaetut merkitykset, yhteinen ymmärrys ja yhteinen tekeminen tuottavat kaikkia hyödyttävää potentiaalia. Tätä kautta meillä on mahdollisuus tunnistaa ja proaktiivisesti reagoida siilojen väliin kapeikkoihin, jotka eivät lähtökohtaisesti toimivaltainen-viranomainen-ajattelussa kuulu kenellekään, vaan jäävät piiloon ja hallintojen väleihin. Kysymys ei ole vain valtioneuvostosta ja ministeriöiden alaisista keskushallinnoista, vaan tämä muutostarve koskee myös kuntia ja maakuntia.

On ymmärrettävä, että hallinnollisten rakenteiden ja toimijuuksien on muututtava. Käytännössä jo vuosikymmenten ajan meillä on todettu, kuinka toimintaympäristö on monimutkaistunut, muuttunut haasteellisemmaksi ja kuinka se edellyttää entistä parempaa poikkihallinnollista yhteistyötä. Näin on osin tapahtunutkin, mutta ilmiselvästi ei riittävässä mää-

rin. Koronapandemian esiin nostamien haasteiden ratkaisemisessa uuden selonteon tai turvallisuusstrategian tuottaminen ei ole riittävä toimenpide – tarvitsemme konkreettisia tekoja. Mikäli muutos tapahtuu ennakoiden ja kehittämistoimien kautta, niin valmiutemme seuraavaan kriisiin on parempi kuin jos musta joutsen tai jokin muu horisontin takaa tuleva ”olio” meidät muutoksiin pakottaa. On jatkossakin selvää, että jonkun tulee johtaa ja vastata toiminnasta. Kysymys on siitä, kuinka kyetä turvallisuusjohtamaan ne kysymykset ja ongelmat, jotka kiteytyvät etenkin niissä kysymyksissä, jotka eivät suoranaisesti kuulu kenellekään. Turvallisuuden tuottaminen tulee nähdä prosessina, jossa eri tavoitteiden toteuttamiseen tarvitaan eri tahoja – riippuen kysymyksestä jonkin panos on merkittävämpi kuin jonkin toisen. Tämä ajattelu on meillä lähtökohtaisesti tunnistettu.

Meidän tulisi miettiä, varsinkin pysyvässä resurssiniukkuuden tilassa, entistä joustavammin toimivaa viranomaisyhteistyötä. Me tarvitsemme entistä enemmän sellaisia elimiä, joissa ovat edustettuina keskeiset viranomaistahot, jotka kykenevät kriisistä riippuen joustavasti vastaanottamaan ja hyödyntämään eri tahoilla olevaa osaamista ja konkreettisia resursseja ilman, että toimivaltainen-viranomainen-ajattelu estää toimintaa tai tiedonkulkua rajoittavat lait estävät tähän tehtävään valtion palkkaamaa viranomaista suorittamaan kulloinkin tarvittavaa toimenpidettä. Yhteisen tekemisen edistäminen, tilannetietoisuuden ja -kuvatoiminnon vahvistaminen, yhteisten tietokantojen sekä rekisterien hyödyntäminen jne. ovat konkreettisia toimia, joita tulisi vakavasti harkita edistettävän. Samanaikaisesti kun tulisi edistää yhteisten toimintojen mietintää sekä yhdessä tekemistä ja yhteistä koulutusta esimerkiksi sisäasiainhallinnon puitteissa, niin samanaikaisesti tulee huolehtia, että eri viranomaisputkien osaaminen ja kehittäminen säilytetään. Toisin sanoen, sitä erikoisosaamista jota eri tahoilla on, tulee vaalia ja kehittää, jotta erilaisissa kriiseissä tarvittavaa lisäarvoa saadaan hyödynnettyä. Pitkälti kyse on strategisesta kumppanuudesta. Toimijat ovat vahvassa keskinäisen riippuvuuden tilassa tavoitellen lopputulosta, jota ei ole ilman strategisia kumppaneita mahdollista saavuttaa (Ks. Laitinen ja Jukarainen 2014).

Tulevaisuutta silmällä pitäen tarvitsemme toimintamallin (ks. kansallisen turvallisuuden...2020), joka hyödyntää entistä paremmin eri tahoilla olevaa osaamista ja asiantuntijuutta ilman osin pirstaleisen lainsäädännön tuomia rajoitteita tai historian ja toimintakulttuurin tuottamia keinoitekoisia esteitä (ks. Keinänen ja Lonka 2020). Lukuisten strategioiden toimeenpanosta tulee huolehtia. Fiksun toimintamallin myötä syntyisi myös turvallisuuden ja varautumisen tietovaranto, joka palvelisi laajasti eri tahoja. Tämä vahvistaisi entisestään kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallin edellytyksiä. Samoin laaja-alaisen turvallisuusstrategioiden tuottaminen, toimeenpano ja vaikuttavuuden seuranta paranisivat ja yhteensovittaminen selontekoprosessien kanssa helpottuisi.

Lopuksi

Koronapandemian esiin nostamien erilaisten kehittämistoimien lista on pitkä ja monitahoinen. Kaikki tarvittavat toimet eivät vielä ole edes tiedossa. Tämä tulee vaatimaan aikaa, mutta mikäli muutos- ja kehittämistoimiin ryhdymme, tarvitsemme kattavan kartoituksen tarvittavista toimista ja toimenpiteistä. Tämän jälkeen tulee kyetä luomaan selkeä (priorisoitu) toimenpidesuunnitelma mitä tehdään, miksi, kenen toimesta ja millä aikataululla sekä kehittämistoiminnan vaikuttavuutta säännönmukaisesti arvioiden.

Yleisesti ottaen on vaikea nähdä, kuinka edellä todettuihin haasteisiin kyettäisiin reagimaan nopeasti. Luultavasti erilaisia selvityksiä tehdään, tietoa kerätään, jokin työryhmä perustetaan ja epäilemättä syntyy strategioita ja selontekoja, joissa pandemia on esillä. Erityinen ongelma on, että pelkästään turvallisuushallintoa koskevan koronapandemian jälkeisen tarkastelun teettäminen on laaja-alaisuuden vuoksi hyvin haasteellinen tehtävä. Lisäksi meidän tulisi kyetä arvioimaan myös sosiaali- ja terveystieteiden koskevia kysymyksiä. Osamiset, tehtävät, toimivaltaisten viranomaisien määrä on suuri. Tietoturvallisuus itsessään on vaikea kysymys ja tietoa sekä sen käyttöä koskevien lukuisten lakien vuoksi on hankala nähdä kuka tai mikä taho voisi kattavasti ja osaavasti tehdä tällaisen tarkastelun. Lisäksi on varsin mahdollista, että kriisin (todennäköisesti) aikanaan hoidettua huomio kiinnittyy rästiin jääneisiin tehtäviin sekä pyrkimyksiin palauttaa mahdollisimman normaali arki. Merkittäviin muutoksiin ei välttämättä riitä voimia ja resursseja. Edellä hahmotellun kaltainen kokonaisvaltainen tarkastelu edellyttäisi laaja-alaisen sekä vahvan poliittisen tuen ja toimeksiannon.

"Ehkä huomisen yhteistyö on jotain, mikä ei järjestäydy annettujen tehtäväalueiden ja oletusten ehdoilla – jotain, mikä ei näe toisen tontille astumista tai omalle tontille päästämistä lainkaan relevanttina kysymyksenä, sillä tonttijakoa tehdään enemmänkin ongelman kuin ratkaisijoiden ehdoilla. Ehkä tarvittava yhteistyö edellyttää hellittämistä jostain, mikä tähän saakka on antanut tukea, turvaa ja varmuutta. Näin nähtynä toimijoiden välinen yhteistyö on välttämätöntä, mutta kaukana kivuttomasta." (Ks. Heino, Huotari, Laitinen 2020) Ratkaisun, ongelman ja tavoitteen tulisi ehdottaa rakennetta ja hallinnon muotoa, ei päinvastoin.

Lähteet

Asevelvollisuus-valiokunnan mietintö :o 1, joka koskee Keisarikunnan majesteetin armollista esitystä yleisen asevelvollisuuden toimeenpanemisesta. Esit. n:o 40 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuosina 1877-1878, Kolmas osa Helsinki 1878, s. 5.

Branders Minna (2016) "Kokonaisten turvallisuus? Kokonaisturvallisuuden poliittinen kelpoisuus ja hallinnollinen toteutettavuus". Väitöskirjatutkimus, Acta Universitatis Tamperensis 2124, Tampereen yliopisto.

Heino Ossi, Huotari Vesa ja Laitinen Kari (2020), Varautuminen eilen – varautuminen tänään (työtöikö) Toim. Heino Ossi, Huotari Vesa ja Laitinen Kari. Poliisiammattikorkeakoulu (tulossa 2020).

Hyssälä Liisa ja Backman Jouni: Kansanvallan peruskorjaus – kaikki voimavarat käyttöön. Sitra, 2018.

Härkönen Timo ja Laitinen Kari (2014) "Kokonaisturvallisuus - tulevaisuuden turvallisuusmalli?". Poliisin toimintaympäristö: Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2014. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja.

Ingman Lauri, 1925: Suomen turvallisuus: lausuntoja sisä- ja ulkopoliittisista kysymyksistä vuosina 1923-1925.

Joenniemi, Pertti (1993): "Euro-Suomi; rajalla, rajojen välissä vai rajaton?" teoksessa Suomesta Euro-Suomeen. Toim. Pertti Joenniemi, Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos, tutkimustiedote No.53, 17-47.

Kansallinen riskiarvio 2018. Sisäministeriö 5 / 2019.

Laitinen Kari (1999): Turvallisuuden todellisuus ja problematiikka: Tulkintoja uusista turvallisuuksista kylmän sodan jälkeen. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.

Laitinen, Kari "Valtapolitiikan ajattomuus – Tulkintoja maailmanpolitiikasta 9.11. jälkeen", (toim. Kari Laitinen), Studia Politica Tamperensis No.10, 2002, Tampereen yliopisto.

Laitinen Kari & Jukarainen Pirjo (2014) Tietojohdoisuus ja toiminnan vaikuttavuuden arviointi moniviranomaistyössä - Tapaus poliisin, tullin ja rajavartiolaitoksen yhteinen rikostiedustelu ja -analyysitoiminta (PTR -rikostorjunta). Poliisiammattikorkeakoulun julkaisuja, 2014, (julkinen versio).

Laitinen Kari (2014) "Päätäjille voidaan tarjota parempaa tilannetietoa", vieraskynä Helsingin sanomat 11.8.2014.

Lonka Harriet, Laitinen Kari, Keinänen Anssi, Wähä Susanna, Huhtinen Aki-Mauri, Paasonen Jyri (2020) Kansallisen turvallisuuden vaikutusten arviointi. VNTEAS hanke, Julkaisu VNK.

[Lonka Harriet ja Keinänen Anssi \(2020\) Vierashuoneessa: FT Harriet Lonka ja professori Anssi Keinänen: Säädosjohtaminen ja kansallisen turvallisuuden intressi.](#)

Marin Sanna haastattelu Aamulehdessä 21.5.2020.

Oikeusministeriö (2019) Lainvalmistelun kehittämisen yhteistyöryhmän loppuraportti. Oikeusministeriön julkaisuja; Mietintöjä ja lausuntoja 2019: 29.

Poliisiammattikorkeakoulu on tehnyt useita ulkoisia arviointeja erilaisista valmius- ja varautumisharjoituksista. Raportit ovat lähtökohtaisesti turvaluokiteltuja ja vain viranomaiskäyttöön.

Pöysti Tuomas (2019): "Kansallinen turvallisuus ja kestävä valtiosääntö", luento Paasikivi-seurassa 3.9.2019.

Snellman J.V. (1928): Kootut teokset; II osa; Valtio-oppi. WSOY, Porvoo. Suom. Heikki Lehmusto

Suojelupoliisi (2019) Kansallisen turvallisuuden katsaus, julkaistu 5.12.2019.

Valonen Kai (2020) "Onnettomuustutkijan 15 vuotta" teoksessa Varautuminen eilen – varautuminen tänään (työotsikko) Toim. Heino Ossi, Huotari Vesa ja Laitinen Kari. Poliisiammattikorkeakoulu (tulossa 2020).

Valtioneuvoston periaatepäättös kokonaisturvallisuudesta 2012.

Valtioneuvoston periaatepäättös yhteiskunnan turvallisuusstrategia (YTS) 16.12.2012

Valtioneuvoston periaatepäättös 2017, Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (Turvallisuuskomitea).

Valtionalouden tarkastusvirasto (2016). Säädösten sektorirajat ylittävien vaikutusten arviointi. Valtionalouden tarkastusviraston selvitykset 1/2016.

Valtionalouden tarkastusvirasto (2020) Katsaus: Yhteistyö parantaa turvallisuusviranomaisten toiminnan vaikuttavuutta – haasteena niukat resurssit sekä ohjauksen riittävyys ja yhtenäisyys.

Ennakointi, pitkän aikavälin visiot ja haasteet: lyhyt ja pitkä aikahorisontti

Tutkimusjohtaja, dosentti Jari Kaivo-oja, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

Johdanto

Tässä lausunnossa esitän arvioitani Suomen lyhyen aikavälin tulevaisuudesta ja pidemmän aikavälin tulevaisuudesta. Nämä esittämäni arviot ovat omiani, eivätkä edusta Turun yliopiston tai Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen virallista kantaa.

Toimintaympäristön koko ajan kiihtyvä muutos ja monimutkaisten, niin sanottujen *pirulisten ongelmien* (wicked problems) lisääntyminen ovat saaneet monet sekä julkisen sektorin että yksityisen sektorin organisaatiot hyödyntämään tulevaisuuden ennakointia kehittämistyössään. Useat ns. pirullisista ongelmista liittyvät ongelmiin kestäväenä kehityksen tavoitteiden saavuttamisessa. Kun puhutaan ennakointijärjestelmästä ja sen kehittämisestä, on hyvä nähdä lyhyt aikajänne, keskipitkä aikajänne ja pitkäjännen lähtökohtana ennakoinnille. Ennakointiin liittyy aina tiedonhallinnan haasteet organisaatioissa. Ennakoinnista ei ole juurikaan hyötyä, jos tiedonhallinta ei toimi asianmukaisella tavalla ennakointitoimien osalta. Myös ennakointijärjestelmää ja strategista suunnittelua ja visionääristä varautumista tulee johtaa.

Lyhyt aikahorisontti: ennakointijärjestelmän yleinen kehittäminen suhteessa villien korttien tunnistamiseen

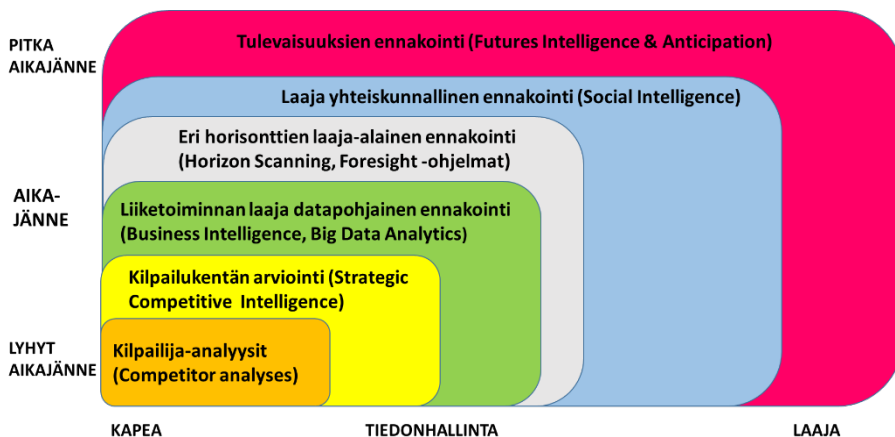
Vaativatkin ennakointiponnistukset voivat kadota kuin hiekka erämaahan, turbulenttiin toimintaympäristöön, jos tiedonhallinta ei ole reaaliaikaista ja ammattitaidolla toteutettua. Tähän tiedonhallinnan haasteeseen on edelleen syytä kiinnittää huomiota. Siihen on syytä myös panostaa ja investoida. Olihan varoitus laajamittaisesta pandemiasta esitetty jo 2010-2011 Euroopan komission rahoittamassa Blue Sky-ohjelmaan kuuluneen i-Know-hankkeen yhteydessä, johon allekirjoittanutkin osallistui noin parinkymmen tohtorikoulutuksen saaneen ennakointiasiantuntijan kanssa (i-Know community 2020, Virtanen 2020). Olennaista tässäkin hankkeessa oli panostaminen ennakoinnin tiedonhallintaan ja sen laatukontrolliin. Näin toimien ennakoinnista on yleensä hyötyä laajemmalle päätöksenteolle ja yleiselle luottamukselle yhteiskunnassa. Nykyään myös data-analyysit ja massadata-analyysit tarjoavat hyvää pohjaa ennakoinnille ja sen hyödylliselle kehittämiselle niin yksityisellä sektorilla kuin julkishallinnossakin (ks. Kaivo-oja 2016, Bzhalava et al. 2018, Roth et al 2017, Roth et al 2019, Roth et al. 2020).

On syytä muistaa se tosiasia, että pandemia on vain eräs uhkatekijä ja villi kortti toimintaympäristössämme. Siksi olisi luoda oma tiedonhallintastrategia ja kansallisen varautu-

misohjelma Eduskunnalle eri villien korttien osalta – ei pelkästään COVID-19-kriisin tyyppiselle villille kortille. Tässä voi eräänä toimintamallina toimia villien korttien tunnistaminen, niiden strateginen priorisointi ja priorisointien kautta toteutettava varautumissuunnitelma. Tämän prosessin hallinta voisi ainakin osaksi kuulua Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle. Tällaisia toimintamalleja on toteutettu yritysmaailmassa. Ketteryyttä ja erityisesti improvisointikykyä tarvitaan heikkojen signaalien ja villien korttien ennakoinnissa (Mendonca et al. 2004, 2009, Kaivo-oja 2012). Ketteristä ennakointimalleista ja niiden tutkimuksen tuottamista näkökulmista voidaan ottaa oppia. Strategisen ketteryyden haaste on nykyään laajasti tunnistettu haasteeksi myös ennakointitutkimuksen kentässä (ks. Kaivo-oja & Lauraéus 2017). Myös strategisella priorisoinnilla on oma merkityksensä, kun erilaisia uhkatekijöitä, mahdollisuuksia, riskejä ja epävarmuustekijöitä arvioidaan (Grebenyuk et al. 2016).

Ketteryydellä, joustavuudella ja nopealla toiminnalla ei tarkoiteta ”hypetystä”, päätöntä juoksentelua uusimpien villitysten perässä, vaan merkittävää, avointa ja tuntuvaa suunnittelukulttuurin muutosta kohti pitkäjänteisyyttä ja ennakoivaa harkintaa. Nykyiset varsin harvoin päivitettävät strategiat ja suunnitelmat muuttuvat joustavaksi ja ketteräksi toiminnaksi sekä fyysisiksi ja virtuaalisiksi tiloiksi, joissa ihmiset voivat jatkuvasti kohdata ja tehdä yhdessä tarvittavia muutoksia. Tähän nykyistä selvästi ketterämpään suuntaan tulisi Suomen kansallista ennakointijärjestelmään kehittää jatkossa.

Kuvassa 1 on esitetty yksi tulkinta ennakoinnin aikajänteestä ja tiedonhallinnasta. Se voi olla hyödyllinen mietittäessä Suomen kansallista ennakointijärjestelmää ja erilaisia ennakointiin liittyviä aktiviteetteja. Erityisesti tulisi tässä yhteydessä kiinnittää public-private -yhteistyöhön ennakointitoiminnan osalta. Julkisen sektorin ja yritysten saumattomasti yhteistyössä tehtävää ennakointiyhteistyötä olisi syytä lisätä huomattavasti Suomessa.

Kuva 1. Ennakointi ja kompetenssit. Aikajänne ja tiedonhallinta ennakointitoiminnan osalta.

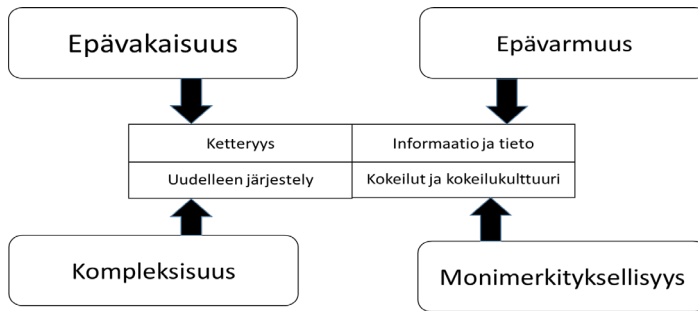
Lyhyen välin ennakointi – VUCA -haaste ennakoinnissa

Lyhyen aikavälin ennakointiin liittyen on syytä kehittää ennakointia huomioimaan toimintaympäristön epävakaisuus, epävarmuus, kompleksisuus ja monimerkityksellisyys.

VUCA-termillä viitataan epävakaiseen, epävarmaan, monimutkaiseen ja monitulkintaiseen (Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous) toimintaympäristöön, jossa erilaisten tilanteiden ka tapahtumien ennakointi on hyvin vaikeaa. Ensimmäisen kerran VUCA-malli nousi esille 1990-luvun lopulla sotilasorganisaatioiden johtamisen yhteydessä, mutta nyt se on todettu relevantiksi yhteiskunnassa laajemminkin, erityisesti menestyvissä yrityksissä. Voidaan esittää laajaan tutkimustoimintaan liittyen, että organisaatiot, jotka eivät läpäise VUCA-testiä, voivat huomata olevansa entisiä organisaatioita. Yksilöiden ja organisaatioiden kyky toimia jatkuvien ja nopeiden muutoksien VUCA-maailmassa on nousemassa yhä keskeisemmäksi menestystä määrittäväksi tekijäksi (ks. esim. Kaivo-oja 2012, Kaivo-oja & Lauraéus 2017).

Arviomme mukaan monet ilmiöt ovat luonteeltaan sellaisia, että niihin liittyy aitoa epävarmuutta ja isoja riskejä, joita yhden organisaation on vaikea hallita ilman järjestelmällistä ennakointiajattelua. Epävakasta, epävarmasta monimutkaisesta ja monitulkintaisesta toimintaympäristöstä on tullut realiteetti, jonka vaikutukset näyttäytyvät entistä voimakkaammin kaikkien organisaatioiden toiminnassa, myös eittämättä Eduskunnan kaikessa toiminnassa. Maailman muutoslahti on jo nyt nopeaa, ja tulevaisuudessa se todennäköisesti kiihtyy vielä entistään ja uusia viljejä kortteja ilmaantuu ruuhkaksi asti päätöksentekijöiden pöydille. Voimme jopa puhua turbulenssijohtamisen paineesta. VUCA-maailman tuomiin haasteisiin joudutaan tulevaisuuden yhteiskunnan kehittämisessä ja organisaatioissa tarttumaan entistä tietoisemmin ja suunnitelmallisemmin. Pään laittaminen pensaseen ei auta tämän haasteen kohtaamisessa. Yksilöiden ja organisaatioiden näkökulmasta tämä tarkoittaa, että meidän on opittava entistä tehokkaammin hyväksymään ja hyödyntämään epävarmuutta ja jatkuvia muutoksia. Tämän tueksi tarvittavien VUCA-taitojen opiskelu ja omaksuminen nousevat keskiöön organisaatioissa kaikkialla yhteiskunnassa. Tulevaisuuden johtaja on VUCA-johtaja ja näin ollen myös Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan ja eduskunnan tulisi osoittaa uudenlaista VUCA-johtajuutta.

Jatkuvasti yhdessä ja yhteistyössä kehittyen ja kehittäen organisaatioissa on syytä tarttua VUCA-johtamisen haasteisiin entistä tietoisemmin ja suunnitelmallisemmin. Yksilöiden ja organisaatioiden näkökulmasta tämä tarkoittaa, että meidän on opittava entistä tehokkaammin hyväksymään ja hyödyntämään epävarmuutta ja jatkuvia muutoksia. Tämän tueksi tarvittavien VUCA-taitojen opiskelu ja omaksuminen nousevat keskiöön organisaatioissa kaikkialla yhteiskunnassa. Käytännössä tämä voi tarkoittaa väliaikaisten poikkeuksellisten olojen sääntöjen ja lakien säätämisen joustavaa ammattitaitoa ja uusien toimintatapojen ketterää omaksumista eduskunnassa. Luottamus eduskuntaan on varmistettava tämän tyyppisellä uudella VUCA-ajattelumallilla, jossa kyetään tekemään työtä ja kehittämään yhteiskuntaa epävakaisuuden, epävarmuuden, kompleksisuuden ja monimerkityksellisyyden maailmassa. Tämä on ”uutta normaalia”, josta niin paljon keskusteltu COVID-19-kriisinkin yhteydessä.

Kuva 3. VUCA-ajattelu ja keskeiset toimintatavat hallita epävarmuutta organisaatioissa (Kaivo-oja & Lauraéus 2017).

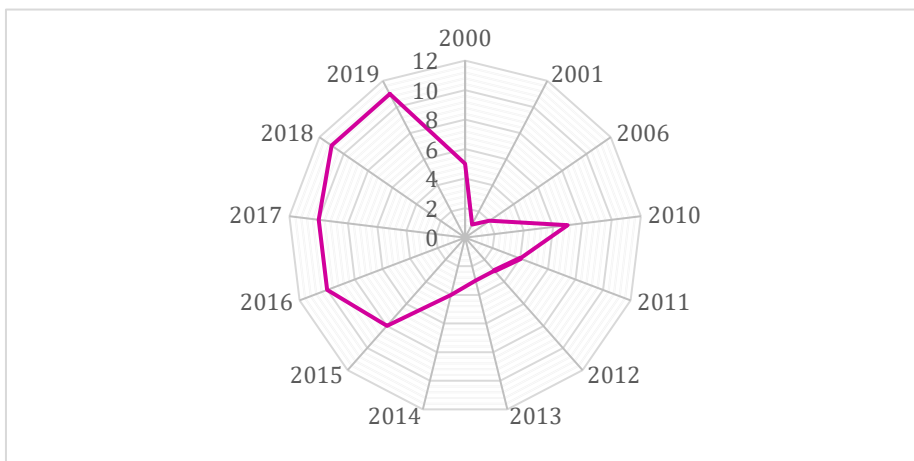
Kuvassa 3 on esitetty VUCA-malli ja keskeiset toimintatavat hallita epävarmuutta organisaatioissa. Epävakaisuutta voidaan hallita ketteryydellä. Epävarmuutta voidaan hallita informaatiolla ja tiedolla. Kompleksisuutta voidaan hallita uudelleen järjestelyillä. Monimerkityksellisyttä voidaan taas hallita kokeilukulttuurilla ja kokeiluilla. Kaikkia näitä keinoja täytyy osata käyttää tehokkaasti ennakointitoiminnan yhteydessä. Asioiden hallintaan helpottaa, että tarjolla on asianmukaista tietoa trendeistä, strategisista skenaarioista ja villeistä korteista sekä heikoista signaaleista. Tämän jälkeen tarvitaan päätöksentekijöiden osalta trendioppimista, skenaario-oppimista, heikko signaalioppimista ja lopulta villikorttioppimista. Kun päätöksentekijöille esitetään ennakointitietoa, on syytä korostaa oppimiskykyisyyden merkitystä. Ihmisen oppimiskyvyn merkitystä on pitkään korostettu tulevaisuudentutkimuksen yhteydessä. Monilla oppiseen ja tiedonhallintaan liittyvillä asioilla on yhteys ennakointitiedon hyödyntämiseen. Tiedon hallinta korostuu nykyään monilla osa-alueilla kuten strategisessa johtamisessa, liiketoimintamallien kehittämisessä, asiakkuuksien hallinnassa, palvelujen tuotteistamisessa ja siihen liittyvässä kustannuslaskennassa, leanjohtamisessa, palvelumuotoilussa, palveluiden, toimintamallien ja prosessien kuvaamisessa ja kehittämisessä, laadunhallinnan kehittämisessä, datan ja massadatan hyödyntämisessä, muutoksen johtamisessa asiantuntijaorganisaatioissa ja liiketoiminnan konsultointipalveluissa.

Pidemmän aikavälin ennakointi

Pidemmän aikavälin ennakointihaasteet liittyvät strategiseen ja visionääriseen johtamiseen organisaatioissa. Pitkän aikavälin johtamiseen liitetään nykyään erityisesti kestävä kehityksen johtamisen haasteet. Yleisimmin VUCA-haasteet liittyvät organisaatioiden ja ihmisyyshäviöiden palautumiskykyyn eli resilienssiin, jonka merkitys on laajasti tunnistettu mm. kestävä kehityksen tutkimuksen yhteydessä. Resilienssitekijöiden analyysi ja arviointi on myös osa älykkään erikoistumisen strategiaa Euroopan unionin alueella. Muut S3-avaintekijät ovat kilpailukyky, innovaatiotoiminnan aktiivisuus ja yritysten uudistuminen (Entrepreneurial Discovery Process, EDP, ks. Kaivo-oja 2017, Karppinen et al. 2019).

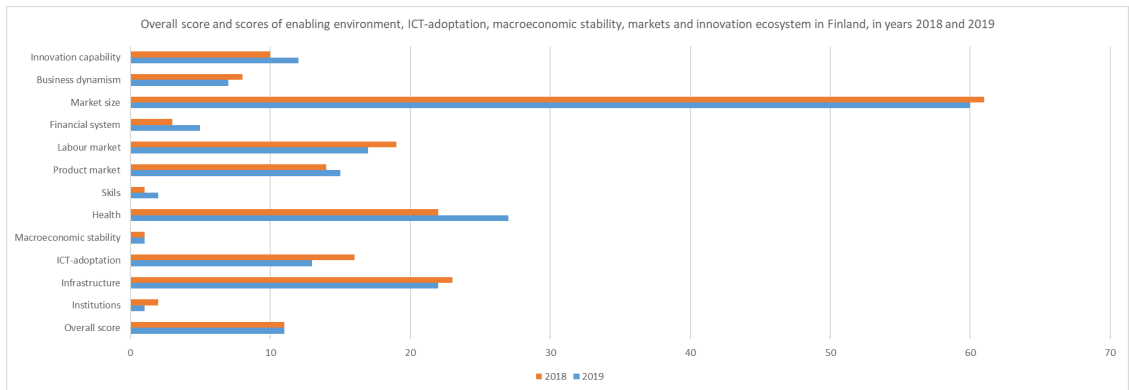
Eduskunnan ja erityisesti Eduskunnan Tulevaisuusvaliokunnan on oltava tietoinen Suomen eri alueiden älykkään erikoistumisen strategioista ja niihin liittyvistä kehittämistarpeista. Strategisesti Suomen on oltava valmis osallistumaan Euroopan unionin eri rahoitusinstrumenttien käyttöön nykyisellä ja tulevilla ohjelmakaudella. Suomen kilpailukyky on tärkeä

lähtökohta pidemmän aikavälin ennakkoinnin osalta. Kuvassa 4 on esitetty Suomen kilpailukykykehitystä vuosina 2000-2019 (Kaivo-oja, Knudsen & Lauraeus 2020). Huomaamme, että vielä vuoden 2001 aikana Suomi oli maailman kilpailukykyisimpien maiden joukossa. Finanssikriisin myötä asemamme maailman kilpailukykyisimpien maiden joukossa on heikentynyt ja olimme sijalla 11 vuonna 2019.

Kuva 4. Suomen globaali kilpailukyky vuosina 2000-2019. Lähde: Kaivo-oja Knudsen & Lauraeus 2020)

Kuvassa 5 on esitetty tarkemmat tiedot Suomen kilpailukykyyn osa-alueiden osalta. Näemme, että kilpailukykyyn osalta on olemassa lukuisia osa-alueita, joita tulisi kehittää ja parantaa Suomessa. Kilpailukykyvertailuissa kärjessä on ollut viime aikoina Singapore. Olisi syytä vertailla politiikkatoimenpiteitä Suomen ja Singaporen osalta, esimerkiksi Suomen ja Singaporen ennakkointijärjestelmien toimintoja. Erityistä huomiota tilisi kiinnittää Singaporen ja Helsinki-Tallinna -kaupungin strategioihin ja niiden analyyttiseen vertailuun. Suomen lähialueilla Suomen ja Baltian sekä Suomen ja muiden Pohjoismaiden ennakkointiyhteistyötä tulisi vahvistaa, mikäli Helsinki-Tallinna -aluetta halutaan kehittää maailmanluokan innovaatiokeskittymäksi, joka kykenee houkuttelemaan eri sidosryhmien yhteistyöhön, kuten esimerkiksi Kaliforniassa on onnistuttu tekemään. Suomea edellä kilpailukyvyssä ovat Singapore, Yhdysvallat, Hong Kong, Hollanti, Sveitsi, Japani, Saksa, Ruotsi ja Iso-Britannia ja Tanska. Kilpailukykyyn kehittämisen osalta näistä maista kannattaa ottaa oppia, koska ne tekevät joitakin asioita paremmin kuin Suomi.

Kuva 5. Suomen kilpailukyky osa-alueittain. Mahdollistava toimintaympäristöstä, Tietotekniikan (ITC) käyttöönotto, makrotaloudellinen vakaus, markkinat ja innovaatioekosysteemi Suomessa vuosina 2018 ja 2019. Huomaa: alempi pistemäärä, sitä parempi kilpailukyky Suomen osalta. Lähde: World Competitiveness Report, vuodet 2018-2019. Kaivo-oja, Knudsen & Lauraéus 2020).

Ennakointi, pitkän aikavälin visiot ja haasteet

Nämä globaalin talouden kilpailuun liittyvät tosiasiat on hyvä muistaa post-korona-aikaudella, kun Suomen suuntaa etsitään tulevana vuosina. Koveneva kilpailu, kestävä kehityksen haasteet, globaalitalouden murros ja teknologinen transformaatio leimaavat tulevaisuuttamme. Näillä alueilla voi olla tapahtumassa tiukkoja murroskohtia ja ns. momentum-tilanteita, joita on hyvä nyt ennakoida Suomessa päätöksenteon näkökulmasta. Mitä voimme nyt tehdä? Olisi varmasti viisautta kehittää kilpailukykyä suhteessa johtaviin kilpailijoihimme – niihin 10 maahan, jotka ovat edellämme - muistaen Michael Porterin arviointikehikon haasteet ja rajoitteet. Korostan, että Porterin arviointikehikolla on edelleen yhä oma relevanssinsa, huolimatta uudemman innovaatioiden ekosysteemiajattelusta (ks. esim. Kaivo-oja ja Santonen 2016, 2020). Tulevien hallitusten isona haasteena on eittämättä Suomen kansantalouden rakenteiden kehittäminen ja kilpailukykyyn parantaminen, koska Suomi elää paljolti ulkomaan kaupasta ja viennistä.

Tuoreessa Suomen ennakointijärjestelmää käsitelleessä selvityksessä todettiin: ”Suomessa on pitkälle kehittynyt ja kansainvälisesti arvostettu kansallinen ennakointijärjestelmä. Toimintaympäristön muutostahdin kiihtyessä ennakkoinnin merkitys kasvaa. Suomessa julkishallinnon tekemä ennakointityö on kuitenkin muuttuviin olosuhteisiin nähden yksipuolista: Tulevaisuustietoa kerätään pääasiallisesti omasta lähiympäristöstä ja valtaosalla toimijoista ennakointi perustuu todennäköisten kehityskulkujen ennakkointiin uusien mahdollisuuksien ja yllätysten ennakkoinnin sijaan”. (Pouuru et al. 2020, s. 3). Tämä valtioneuvoston tutkimus tarjosi kuusi kehittämiskohdetta kansallisen ennakkoinnin päivittämiseksi 2020-luvulle: (1) kehitetään yksilöiden ja organisaatioiden ennakointiosaamista, (2) vahvistetaan yhteistyötä ja laajennetaan ennakointiverkostoa, (3) hyödynnetään vahvemmin globaaleja näkökulmia ja verkostoja, (4) vahvistetaan kansallisen ennakkoinnin koordinoitua

ja selkeytetään verkoston toimijarooleja, (5) vahvistetaan ennakointitiedon viestinnällisyyttä ja virtaamista sekä (6) kytketään ennakointi vahvemmin päätöksentekoon.

Pitkän aikavälin ennakkoinnin osalta voidaan listata Suomen osalta seuraavia sisällöllisiä ennakoitihasteita: (1) Kansallisen ennakointijärjestelmän edelleen kehittäminen (ks. Pouru et al 2020), (2) Euroopan unionin kehityksen ennakointi ja ennakoiva varautuminen, (3) globaalitalouden kehityksen heikkojen signaalien ja villien korttien systemaattisempi analysointi ja tulosten tietopohjainen hyödyntäminen, (4) siirtyminen selontekokulttuurista toimintaohjelmakulttuuriin, (5) yli poliittisten hallituskausien ulottuvan rullaavan kestävä kehityksen ennakointiohjelmatyön ja hallitusohjelmankausiyhteistyön kehittäminen ministeriöiden yhteistyön pohjalta, (6) uusien kansallisten ja kansainvälisten edelläkävijyyttä demonstroivien ennakointikokeilujen kehittäminen, (7) Helsinki-Tallinna kaksoiskaupunkistrategian (Talsinki twin city strategy) toteutuksen pitkän aikavälin ennakointi, (8) Turku-Tukholma kaksoiskaupunkistrategian (Turtukhol twin city strategy) toteutuksen pitkän aikavälin ennakointi, (9) Suomen ja arktisen alueen ennakointi sekä (10) Pietari-Iitä-Suomi- yhteistyön laaja-alainen ennakointi, (11) rajat ylittävän innovaatioiden ekosysteemien kehittäminen ja ennakointi (EU:n strategian mukaisesti) sekä (12) globaali startup ekosysteemien ja verkostojen ennakointi.

Näiden pitkän aikavälin haasteiden osalta tarvitaan selkeitä päätöksiä ja toimenpiteitä. Näyttää siltä, että globaalissa taloudessa Yhdysvallat ja Kiina ovat ajautumassa vastakkainasetteluihin ja Euroopan Unioni ja Venäjä ovat sekavassa tilassa (Viia et al. 2017, Kaivo-oja & Lauraéus 2018, Kaivo-oja, Haukioja & Karppinen 2017, Kaivo-oja & Lauraéus 2019). Tässä globaalitalouden ristiaallokossa Suomen päättäjät joutuvat navigoimaan tulevaisuudessa. Suomessa on syytä kehittää kansallista ennakointia, mutta ottamaan ennakoiden kantaa myös Eurooppa-asioihin ja globaaliin kehitykseen. COVID-19 kriisi voi merkitä myös uusia ratkaisuja yritysten sijaintipäätösten osalta. Suomen roolia turvallisena ja luotettava maana on syytä edelleen korostaa. Tämä strategia voi johtaa positiivisiin investointipäätöksiin Suomen osalta (ks. Kaivo-oja, Knudsen & Lauraéus 2018).

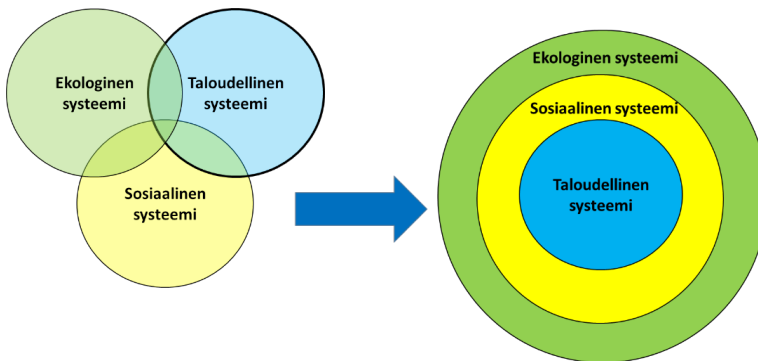
Pelkät puheet ja selvitykset eivät nyt varmaankaan riitä, mikäli halutaan Suomen selviävän COVID-19 -kriisistä toimintakykyisenä ja luoda myönteisiä kasvunäkymiä ”born global” -yrityksille ja kansalaisille Suomessa. Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota (1) globaalin talouden arvoverkostoihin, (2) 100% digitalisoituneisiin ketterisiin ”born global” -yrityksiin, (3) alustatalouden uusiin toimintamalleihin, (4) logistisiin tarjontaketjuihin ja kiertotalouteen ja niiden logistiseen toimivuuteen, (5) immateriaalisiin IPR-oikeuksiin ja (6) tuotannon ekologiseen kestävyYTEEN (ks. Kaivo-oja 1995, Kaivo-oja & Stenvall 2013, Aho & Kaivo-oja 2016, Lauraéus & Kaivo-oja 2017, Myllylä, Kaivo-oja & Juga 2016, Vehmas, Kaivo-oja & Luukkanen 2016, Kaivo-oja & Kuusi 2020, Asaduzzaman et al 2019, Kaivo-oja & Lauraéus (2019, Ogbeibu et al. 2019, Kaivo-oja, Knudsen, & Lauraéus 2020).

Olennaista on ennakoida viennin ja tuonnin kehitystä eri maiden välillä. Suomen kannattaisi kehittää *kestävän kehityksen symbioosiin perustuvaa vienti- ja tuontistrategiaa*. Näin Suomen kansantalous voisi menestyä rakentavassa ja kestävä kehityksen symbioosisa muiden kansantalouksien kanssa. Suomen roolia esimerkiksi Afrikassa, Latinalaisessa Amerikassa, Aasiassa ja Venäjällä on syytä pohtia ennakoiden erillisinä alue- ja maaennakointeina esimerkiksi yhteistyössä ulkoministeriön, Business Finlandin ja eri ministeriöiden kanssa. Tiedämme, että Suomen tuleva talouskasvu perustuu pääosin Euroopan unionin sisämarkkinoihin ja BRICS-maiden kasvuun. Noin 20 maata maailmassa vastaa yli

90% maailman bruttokansantuotteesta. Strategiset painopisteet on syytä määritellä tarkasti ja luoda ketteriä vientistrategioita ”born global” -yrityksille. Teollisuus 4.0/Industry 4.0 -haasteiden osalta voidaan joutua turvautumaan myös merkittävään teknologiasiirto-ohjelmaan. Tässä yhteydessä ennakkoinnin data-analyysejä ja tiedonhallintaa on syytä kehittää edelleen kohti huipputasoa.

Elämme globaalissa taloudessa, jossa kenellekään maalle ei tulla automaattisesti ”kultalautasella” tarjoilemaan menestystä. Siksi Suomi tarvitsee omat teollisuuden ja palvelutalouden pitkän aikaviiveen kehittämisohjelmansa, jotka voidaan myös aluetasolla toteuttaa älykkään erikoistumisen strategioiden pohjalta (Kaivo-oja et al. 2017, Karppinen et al. 2019). Näitä ohjelmia varmasti mm. Business Finland, TEM, ETLA, jne. tulevat tahollaan laatimaan. Myös teollisuuden Industry X White Paper on tässä yhteydessä tärkeä strateginen linjaus. Kaikkien Quartet Helix-partnereiden olisi hyvä osallistua näihin keskusteluihin. Näiden kasvustrategioiden laadinnassa on syytä korostaa kestävyysnäkökulmien huolelliseen painottamiseen sekä kotimarkkinoilla että kansainvälisillä markkinoilla. Toisaalta on tärkeää ymmärtää kilpailun ja yhteistyön samanaikainen merkitys kilpailukyvyille. Tässä mielessä on hyvä kiinnittää yhteistyösuhteiden pitkäjänteiseen rakentamiseen kauppapolitiikassa (ks. Roth et al 2018, Roth, Leydesdorff, Kaivo-oja, & Sales 2019).

Kestävän kehityksen haasteet pidemmällä aikavälillä voidaan tiivistää kuvaan 6. Ns. planeetaariset rajat olisi hyvä tunnistaa mineraalien, energiatuotannon ja biodiversiteetin osalta ja kehittää kestävän kehityksen rakennemuutosta palvelevia ratkaisuja ja suunnittelumenetelmiä. Maapallon pitäminen elinkelpoisena on edelleen keskeinen pitkän aikavälin haaste.

Kuva 6. Ekologinen, sosiaalinen ja taloudellinen systeemi tietoyhteiskunnassa (Kaivo-oja & Haukioja 2002, s. 490).

Mikä ei muutu?

Voimme aina vastata tähän kysymykseen ihmisten osalta siten, että se ei muutu, mitä emme halua muutettavan. Se mikä ei ainakaan muutu, on luonnon lait. Ihmisyhteisöjen osalta eräs vastaus on vankooissa perusarvoissa, joita pidetään yleisesti kannatettavina ja joita ei haluta muutettavan. Euroopan unionin, jonka jäsen Suomi on, on määritelty yleiset tavoitteet, jotka edustavat perusarvoja Euroopassa. Euroopan unionin päämääränä on edistää seuraavia tavoitteita (Euroopan unionin 2020):

- edistää rauhaa, eurooppalaisia arvoja ja kansalaisten hyvinvointia
- tarjota kansalaisille vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alue, jolla ei ole sisärajoja
- toteuttaa kestävä kehitys, jonka perustana ovat tasapainoinen talouskasvu ja hintavakaus, täystyöllisyys ja sosiaalista edistystä tavoitteleva kilpailukykyinen markkinatalous sekä ympäristönsuojelu
- torjua sosiaalista syrjäytymistä ja syrjintää
- edistää tieteellistä ja teknistä kehitystä
- edistää taloudellista, sosiaalista ja alueellista koheesiota sekä jäsenvaltioiden välistä yhteisvastuuta
- kunnioittaa kulttuurien ja kielten moninaisuutta
- perustaa talous- ja rahaliitto, jonka rahayksikkö on euro.

Niin kauan kuin Euroopan unioni on toimintakykyinen, näitä tavoitteita ja arvoja pyritään tavoittelemaan Suomessa ja muuallakin Euroopassa. Jos Euroopan unioni heikkenee ja hajaantuu, nämä perustavoitteet ja perusarvot ovat tietysti uhattuina. Toki siinäkin tapauksessa, että Euroopan unioni hajoaisi, Suomi voisi pyrkiä edistämään näitä tavoitteita, mutta ilman eurooppalaista yhteistyötä.

Lähteet

- Asaduzzaman, Mohammed, Virtanen, Petri, Kaivo-oja, Jari, Stenvall, Jari & Huque, A. Sabur (2019) Building Trust and Partnership in Local Government: How Do Service-dominant Logic and Co-governance Contribute to Build Trust and Partnership in the Local Government of Bangladesh? *Indian Journal of Public Administration*, July-Sept 2019, 39-49.
- Aho, Samuli & Kaivo-oja, Jari (2016) Intian ja Kiinan hiilidioksidipäästöjen tulevaisuus ennen vuotta 2020. Ympäristötaloudellisen Kuznets-käyräteorian testaus ja ennusteisiin tähtäävä aikasarja-analyysi. [CO₂ Emissions of China and India before 2020. Test of EKC Hypothesis and CO₂ Forecasts]. Tutu e-julkaisuja 8/2015. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. 25 p. ISBN 978-952-249-399-6, ISSN 1797-1322. *With English summary abstract.*
- Bzhalava, Levan, Kaivo-oja, Jari & Hassan, Sohaib H. (2018) Data-based Startup Profile Analysis in the European Smart Specialization Strategy: A Text Mining Approach. *European Integration Studies*, No. 12 / 2018, 118-128.
- [Euroopan unionin \(2020\) Perustietoa Euroopan unionista.](#)
- [Grebenyuk, Anna, Pikalova, Anna, Sokolov, Alexander, Shashnov, Sergey & Kaivo-oja, Jari \(2016\) Priority Setting in the EU Countries and the Russian Federation: The Best Practices. National Research University Higher School of Economics. – Moscow: HSE.](#)
- [iKnow community \(2020\) iKnow is the Innovation, Foresight & Horizon Scanning Community.](#)
- Kaivo-oja, Jari (1995) Suomen kestävä kehityksen vaihtoehdot. *FUTURA*, Vol. 14 (2)1995, 45-60.
- Kaivo-oja, Jari (2012) Weak Signals Analysis, Knowledge Management Theory and Systemic Socio-cultural Transitions. *Futures. The Journal of Policy, Planning and Futures Studies*. Vol. 44, Issue 3, 206-217.

- Kaivo-oja, Jari (2016) Big Data ja ennakointi: Toimintamallit ja haasteet tulevaisuudetutkimukselle. *Futura*, Vol. 35, No. 2, 19–29.
- Kaivo-oja, Jari, Knudsen, Mikkel Stein & Lauraeus, Theres (2020) Coping with Technological Changes: Regional and National Preparedness in Face of Technical Change. In Collan M, Michelsen K-E. (2020) *Technical, Economic and Societal Effects of Manufacturing 4.0 - Automation, Adaption and Manufacturing in Finland and Beyond*. Palgrave MacMillan Management Studies. Painossa.
- Kaivo-oja, Jari & Stenvall, Jari (2013) Foresight, Governance and Complexity of Systems: On the Way towards Pragmatic Governance Paradigm. *European Integration Studies*. No. 7, 28-34.
- [Kaivo-oja, Jari, Vähäsantanen, Saku, Karppinen, Ari & Haukioja, Teemu \(2017\) Smart Specialization Strategy and its Operationalization in the Regional Policy: Case Finland. *Business, Management and Education*, Vol. 15, No. 1 \(2017\).](#)
- [Kaivo-oja, Jari & Lauraeus, Theresa \(2018\) The VUCA Approach as a Solution Concept to Corporate Foresight Challenges and Global Technological Disruption. *Foresight*, Vol. 20 Issue: 1, 27-49](#)
- Kaivo-oja, Jari & Lauraeus, Theresa (2018) The European Mind-set, European Opinion and Economic Developments in 2007-2017: Major Changes of Public Opinion and the European Mind-set in Years 2004-2018. *European Integration Studies*, Vol 12., No. 1, 32-49.
- Kaivo-oja, Jari, Haukioja, Teemu & Karppinen, Ari (2017) Twenty Years of “Growth, Jobs and Investments” Strategy in the European Union– Macroeconomic Developments after the Maastricht Treaty. *European Integration Studies*. No. 11, Issue 1, 98-109.
- Kaivo-oja, Jari, Knudsen, Mikkel Stein, & Lauraéus, Theresa (2018) Reimagining Finland as a Manufacturing Base: The Nearshoring Potential of Finland in an Industry 4.0 Perspective. *Business, Management and Education*, 16, 65-80.
- Kaivo-oja, Jari & T. Lauraeus (2019) Analysis of 2017 Gartner’s Three Megatrends to Thrive the Disruptive Business, Technology Trends 2008-2016, Dynamic Capabilities of VUCA and Foresight Leadership Tools. *Advances in Technology Innovation*. Vol. 4, No. 2, 105-115.
- Kaivo-oja, Jari, Knudsen, Mikkel Stein, Lauraeus, Theresa & Kuusi, Osmo (2020) Future Knowledge Management Challenges: Digital Twins Approach and Synergy Measurements? *Management Studies*. In print.
- Karppinen, Ari, Aho, Samuli, Haukioja, Teemu, Kaivo-oja, Jari & Vähäsantanen, Saku (2019) Alueiden älykäs erikoistuminen Suomessa. Aluekehittämisen indikaattorianalyysi. *Tutu e-julkaisu* 4/2019. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto, s. 167.
- Lauraeus, Theresa & Kaivo-oja, Jari (2017) A New Transparent Way to Perform Competition, Market Structure and IPR Portfolio Analyses: Analysis of the Dynamics of Trademark Competition in Finland as a Case Example. *Journal of Business Management and Economics*, Vol. 5, No 12, 8-23.
- Mendonça, Sandro, Cunha, Miquel Pina E., Ruff, Frank & Kaivo-oja, Jari (2009) Venturing into the Wilderness: Preparing for Wild Cards in the Civil Aircraft and Asset-management Industries. *Long Range Planning. International Journal of Strategic Management*, Vol. 42, 23-41.
- Mendonça, Sandro, Cunha, Miquel Pina, Kaivo-oja, Jari & Ruff, Frank (2004) Wild Cards, Weak Signals and Organisational Improvisation. *Futures. The Journal of Forecasting, Planning and Policy*, Vol. 36, Issue 2, 201-218.

- Myllylä, Yrjö, Kaivo-oja, Jari & Juga, Jari (2016) Strong Prospective Trends (SPTs) in the Arctic Business Environment and Future Business Opportunities in the Field of Arctic Region Logistics. *Polar Geography*. Volume 39, Issue 3, 146-164.
- Ogbeibu, Samuel, Emelifeonwu, Jude, Senadjki, Abdelhak, Gaskin, James & Kaivo-oja, Jari (2019) Technological Turbulence and Greening of Team Creativity, Product Innovation, and Human Resource Management: Implications for Sustainability. *Journal of Cleaner Production*. Julkaistavana.
- Pouru, Laura, Minkkinen, Matti, Auffermann, Burkhard, Rowley, Christopher, Malho, Maria, Neuvonen, Aleks (2020) Kansallinen ennakkointi Suomessa 2020. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:17. Helsinki.
- Roth, Steffen, Clark, Carlton, Trofimov, Nikolay, Mkrtchyan, Artur, Heidingsfelder, Markus, Appignanesi, Laura, Pérez-Valls, Miguel, Berkel, Jan & Kaivo-oja, Jari (2017) Futures of a Distributed Memory. A Global Brain Wave Measurement (1800-2000). *Technological Forecasting and Social Change*. Volume 118, May 2017, 307-323.
- Roth, Steffen; Santonen, Teemu; Heimstädt, Maximilian; Clark, Carlton; Trofimov, Nikolay; Kaivo-oja, Jari, Atanesyan, Arthur; Laki, Balazs; Sales, Augusto (2019), government.com? Multifunctional Cabinet Portfolio Analysis of 201 National Governments. *Journal of Organizational Change Management*, DOI: 10.1108/JOCM-10-2018-0290 [SSCI 1.185, Scopus, CNRS**, CABS**].
- Roth Steffen, Schwede Peter, Valentinov Vladislav, Zazar Kresimir, and Kaivo-oja Jari (2019) Big Data Insights into Social Macro Trends (1800–2000): A Replication Study, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 149, Julkaisu saatavana.
- Roth, Steffen and Melkonyan, Artak and Kaivo-oja, Jari and Manke, Birte and Dana, Léo-Paul (2018) Interfunctional Business Models. Map Grid for an Uncharted Quadrant of the Blue Ocean. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 2016, Vol. 10, No. 5, 581–595.
- Roth, Steffen, Schwede, Peter, Valentinov, Vladislav, Pérez-Valls, Miguel & Kaivo-oja, Jari (2020) Harnessing Big Data for a Multifunctional Theory of the Firm. *European Management Journal*, Volume 38, Issue 1, February 2020, 54-61.
- [Roth, Steffen, Leydesdorff, Loet, Kaivo-oja, Jari & Sales, Augusto \(2019\) Open Coopetition: When Multiple Players and Rivals Team Up. *Journal of Business Strategy*. Forthcoming.](#)
- Kaivo-oja, Jari & Santonen, Teemu (2016) Futures of Innovation Systems and Innovation Management: Open Innovation Paradigm Analysed from Futures Perspectives. In Anne-Laure Mention & Marko Torkkeli (Eds.) *Open Innovation: Bridging Theory and Practice*. Vol. 1, Chapter: Chapter 6, Publisher: World Scientific, 111-158.
- Santonen, Teemu & Kaivo-oja, Jari (2020) Crowdsourcing Delphi – Combine the Best of Both Worlds for Futures Oriented Technology Analysis and Foresight Research. *Technology Analysis and Strategic Management*. Julkaistavana.
- Vehmas, Jarmo, Kaivo-oja Jari & Luukkanen Jyrki (2016) Sustainability Cycles in China, India, and the World? *Eastern European Business and Economics Journal*. Vol. 2. No 2, 139-164.
- Viia, Andres, Toots, Anu, Černič Mali, Barbara, Kerbler, Bostjan, Øverland, Erik F., Terk, Erik, Tafel-Viia, Külliki, Kaivo-oja, Jari, Finnerty, Joe, Considine, Mairéad, Sendi, Richard & Lassur, Silja (2017) Futures of [European Welfare Models and Policies: Seeking Actual Research Questions, and New Problem-solving Arsenal for European Welfare States. *European Journal of Futures Research*. January 2017, 4:1.](#)

Virtanen, Sofia (2020) Tutkijaryhmä varoitti EU:ta tappajaviruksen uhasta jo 2011 - "Suosituksia ei otettu huomioon juuri lainkaan". Tappajavirus ei päätenyt sattumalta ensimmäiseksi listalla tutkijoiden arvioitua kymmenisen vuotta sitten mahdollisia yhteiskunnallisia mullistuksia. Tekniikka & Talous. 25.3.2020.

Koronaviruspandemian epävarmojen vaikutusten ennakointi

Tulevaisuudentutkija Risto Linturi, Risto Linturi Oyj

Ennakoinnin monet kasvot

Meneillään oleva koronaviruspandemia osoittaa hyvän ennakkoinnin merkityksen. Monessa aiemman SARS-epidemian kokeneessa maassa täsmällinen ja nopea reagointi on vähentänyt haittoja sekä taloudelle että terveydelle. Aiempi pelottavaksi koettu tilanne näyttää hermistyneen nämä yhteiskunnat vakavien epidemioiden riskille ja opettaneen sekä väestön että organisaatiot ennaltaehkäiseviin toimiin. Toisaalta meneillään oleva epidemia ei ole vanhan toistoa. Leviämistavoiltaan ja oireiltaan heikosti tunnettu SARS-CoV2 viruksen aiheuttama tauti on osoittanut ennakkoinnin haasteet. Asiantuntijoiden käsitykset taudin tarttumistavoista ja jopa oireista ovat olleet ristiriitaisia ja nopeasti muuttuvia. Epävarmuuksista huolimatta virallisena tilannekuvana on monissa maissa esitetty varmoja käsityksiä.

Tulevaisuudentutkimuksessa puhutaan heikoista signaaleista silloin, kun havaitun ilmiön seurauksiin liittyy merkittäviä epävarmuuksia. Epävarmassa tilanteessa ei ole oikeita päätöksiä, on vain tietoista tai tiedostamatonta riskinottoa ja onnistumista tai epäonnistumista. Tulevaisuudentutkijoiden suosima ajatus erilaisista mahdollisista tulevaisuuksista ja niitä kuvaavista skenaarioista tarjoaa tällaisessa mahdollisuuksien ja uhkien maailmassa kuljalle kartan, jota vasten oman etenemispolun riskejä voi hahmottaa. Toisinaan yritetään valita todennäköisesti paras polku, mutta kriittisissä toiminnoissa pyritään sen sijaan riittävän riskittömään vaihtoehtoon. Paras ja riittävä ovat arvovalintoja.

Käsittelen seuraavaksi ennakoivan tilannekuvan käyttöä epävarmassa tilanteessa. Tämän jälkeen luon lyhyen katsauksen epidemian keskeisiin lääketieteellisiin epävarmuuksiin. Niistä jatkan epävarmuuksista riippumatta todennäköisiin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin seurauksiin. Epävarmat seuraukset kuvaan vaikutustasoisin. Lopuksi kuvaan johtopäätökset ja politiikkasuositukset ennakointitiedon tuottamiseksi epävarmoissa murroksissa.

Epävarmuuden vaikutus hajautetussa päätöksenteossa

Epävarmuutta päätöksenteossa on tutkittu hyvin laajasti, kuten tuore monikansallisiin organisaatioihin liittyvä [Sniazhana Sniazhkon Vaasan yliopistossa tekemä tutkimus](#) osoittaa. Päätöksenteon rakenteita ja motiiveja laajasti selvitti jo nobelisti Herbert Simon klassikko-teoksessaan *Administrative behavior* ja yksilöllisen päätöksenteon vääristymiä toinen Nobel-palkittu tutkija Daniel Kahneman tuoreessa teoksessaan *Thinking, Fast and Slow*. Artikkelin tiiviyn vuoksi käsitellään ennakointia vaativaa päätöksentekoa tässä esimerkkien avulla ja koronaviruspandemian mukanaan tuomiin tulevaisuuden epävarmuuksiin liittyen.

Päätöksenteko Suomessa on laajasti hajautunut. Pandemiaan ja sen uhkaan liittyviä päätöksiä ovat tehneet lähes kaikki yritykset, valtion ja kuntien eri organisaatiot, kolmas sektori ja kotitaloudet. Päätöksiä on varhain toimeen tarttuneissa organisaatioissa tehty ainakin

tammikuusta alkaen WHO:n varoitettua viruksen aiheuttaman taudin vakavuudesta ja kansainvälisestä leviämisestä.

Globaalisti saatavilla olevasta varsin luotettavasta tiedosta huolimatta yhteinen tilannetieto syntyy Suomessa terveydenhuoltoon liittyvissä kysymyksissä keskitetysti. Tähän toimivaltaisen viranomaisen tilannekuvan tuottamisperiaatteeseen nojaa myös Valtioneuvoston periaatepäätöksenä julkaistu [Yhteiskunnan turvallisuusstrategia vuodelta 2017](#).

Sekä julkishallinnon, yritysten että kolmannen sektorin päättäjät ja media ovat tottuneet luottamaan tartuntatauteihin liittyvissä arvioissaan laajasti kotimaisiin terveydenhuollon viranomaisiin. Viranomaisen tuottamasta tilannetiedosta poikkeaminen kasvattaa päätöksentekijän henkilökohtaisia riskejä epävarmuuden realisoituessa. Myös päätösten valmistelijoiden on helpoin perustella päätösesityksiään virallisella tilannekuvalla.

Turvallisuusstrategiassa on lausuttu tärkeä periaate, joka on perusteltu hajautetulla päätöksenteon rakenteella: "Varautumistyön ja turvallisuuteen liittyvän tiedon tulee olla mahdollisimman avointa, jotta kaikki tarvittavat osapuolet (viranomaiset, elinkeinoelämä, järjestöt, yhteisöt ja kansalaiset) voidaan ottaa mukaan ja sitouttaa yhteiseen varautumiseen kokonaisturvallisuuden periaatteen mukaisesti.

Suomessa viranomainen on tammikuusta alkaen tuottanut selkeän rauhoittavaa tilannekuvaa, jossa aluksi riskiä taudin leviämiseen Eurooppaan ja Suomeen on pidetty hyvin vähäisenä ja myöhemminkin tautia itseään verrattain lievänä, lähinnä influenssaan vertautuvana. Tällaisen tilannekuvan varassa harva päätöksentekijä kokee merkittävää varautumista tarpeelliseksi. Matkoja varataan, varastoja ei täydennetä eikä suunnitelmia tehdä tai valmiutta harjoitella. Vakavamman riskin mahdollisuus avautui tuossa vaiheessa lähinnä kansainvälistä uutisvirtaa ja varhaisia tutkimustuloksia seuraaville. Osa kansainvälisistä yrityksistä reagoi jo tammikuussa.

Mikäli kansallisella tasolla olisi selkeästi julkituotu epidemiaan liittyvän riskiarvion epävarmuus heti, kun [WHO julisti tammikuussa kansainvälisen kansanterveyden hätätilan](#), olisi varautumisaikaa kaikilla ollut enemmän ja varautumiseen olisi suhtauduttu vakavammin. Tuossa vaiheessa oli jo tiedossa taudin korkea tapauskuolleisuus, tehokas leviäminen ja vaikea leviämisen estäminen. Globaali pandemia oli jo selkeän realistinen mahdollisuus.

On ymmärrettävää, että viranomainen ei kerro kaikista epävarmoista riskeistä. Riskien maalailu voi tuottaa huolta ja häiriötä yhteiskunnan normaaliin toimintaan. Toisaalta rajatessaan tilannekuvasta suuret riskit pois ja kuvatessaan mielestään todennäköisintä ja ehkä toivottavinta, tilannekuva muuttuu ohjaavaksi. Viranomainen suorittaa tällöin tarkoituksenmukaisuusharkintaa ja mahdollisesti arvovalintojakin muiden toimijoiden puolesta, jotka eivät pääse harkitsemaan tilannekuvasta poistettuja uhkia ja mahdollisuuksia suhteessa omiin tavoitteisiinsa ja arvoihinsa. Arvioiden autoritaarinen esittäminen avaamatta päättelyä tai lähteitä eliminoi myös mahdollisuuden kunnolla arvioida tiedon luotettavuutta tai asiantuntemusta.

Tarpeetonta epävarmuutta syntyy tilanteissa, joissa tietoja ei koeta pelkästään epävarmoiksi vaan myös epäluotettaviksi. Luottamuksen puute syntyy, jos havaitaan, että epävarmuutta on tarkoituksellisesti peitelty, vaikka tarkoitus olisi kokonaisuuden kannalta hyväk-

syttäväkin. Luottamus menetetään myös virheiden vuoksi, jos vaihtoehtoiset lähteet osoittautuvat toistuvasti vastuuviranomaisen tarjoamia arvioita luotettavammiksi. Tarpeeton epävarmuus johtaa ylivarovaisuuteen; todelliseen tietoon perustuva avoimesti viestitty epävarmuus antaa jokaiselle mahdollisuuden arvioida riskit omasta näkökulmastaan.

Skenaariomenetelmä on tavallisin ennakkoinnissa käytetty tapa epävarmuuksien kuvaamiseen. Erityisen tärkeä skenaariomenetelmä on ennakoitaessa tapahtumia epävarmuustilanteissa, joissa ei voida puhua todennäköisimmistä lopputulemista. Esimerkiksi kompleksin sosiaalisen ilmiön mittakaavaton jakauma (Albert-László Barabási kuvaa tätä lukuisille luonnonilmiöille ja sosiaalisille ilmiöille tyypillistä keskiarvoa painottavasta normaalijakaumasta poikkeavaa ja ääriarvoja korostavaa jakaumaa teoksessaan Linkit), tai voimakas polkuriippuvuus vaikeasti ennakoitavan lähtötilanteen jälkeen tuottavat toisistaan suuresti poikkeavia tulevaisuuksia, joista jokainen voi olla yhtä todennäköinen, mutta joiden väli muodot eivät ehkä ole mahdollisia. Nyt olemme sellaisessa tilanteessa, jossa sekä mittakaavaton jakauma että polkuriippuvuus ovat ilmeisiä. Siksi on erityisen harhauttavaa esittää ennakkoinnin pohjaksi vain yhtä tulevaisuuskuvaa.

Koronavirusepidemian tilannekuva epävarmuuksineen

SARS-CoV2-viruksen tarttumistapoja aluksi lähinnä arvailtiin sen perusteella, minkälaisissa olosuhteissa tartuntoja oli tapahtunut. Pelkkä kosketuksen tai pisaroiden välityksellä tapahtuva tartunta ei voinut selittää kaikkia tammikuisia tapaukskertomuksia. Nyt systemaattisia, laajaan aineistoon perustuvia tutkimuksia on jo runsaasti ja niiden perusteella on jo ilmeistä, että tautia levittävät sairastuneiden lisäksi lieväoireiset ja kokonaan oireettomatkin kantajat. Oireettomien levittäjien osuus tartuttajista luonnollisesti kasvaa, mikäli oirehtiviin kohdistetaan eristäviä toimenpiteitä. Ysköksistä lentävien pisaroiden ja pintojen ja käsien kautta limakalvolle etenevän tartunnan lisäksi on havaittu viruksen leijuvan ilmassa, pysyvän elinkelpoisena pinnoilla, kulkeutuvan ulosteisiin ja tarttuvan ihmiseen ilmasta, vaikka tämä ei tartuttajaa koskaan näkisi. Laulun, huutamisen ja muun voimakkaan hengityksen on havaittu tuottavan kantajistaan aerosoleihin kiinnittynyttä virusta. Vaikka tyypillisesti yksi ihminen tartuttaa vain 2-3 muuta, on tapauksia, joissa yksittäinen ihminen on saman päivät aikana tartuttanut useita kymmeniä muita.

Epidemioiden laajuus vaihtelee voimakkaasti maittain ja alueittain. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että ollaan edelleen pandemian alussa ja ihmisten liikkuvuus on radikaalisti vähentynyt hidastaen taudin leviämistä. Toiseksi tämä johtuu yhteiskuntien valitsemista toimintatavoista, joiden vuoksi epidemiat ovat monissa maissa tyrehtyneet ainakin tilapäisesti. Mahdollisena pidetään, että vapaassa leviämisessä 60-90% väestöstä voisi saada tartunnan, mutta laajimmin taudista kärsineissä maissakin puhutaan vasta muutaman prosentin tasosta koko väestön tartuntamäärinä. Onnistuneet torjuntatoimet saattavat toisaalta estää lähes kaikki tartunnat. Torjuntatoimien taloudellinen rasittavuus vaihtelee myös valtioittain hyvin olennaisesti.

Taudinkuvasta on saatavilla monella tavoin epävarmaa tietoa. Asiantuntijamielipiteet ovat vaihdelleet erityisen suuresti sen suhteen, kuinka suuri osa tartunnan saaneista on oireettomia tai lieväoireisia. Rajatuilla alueilla, kuten New Yorkin kaupungissa kuolleisuus on noussut väestötasolla niin suureksi, ettei oireettomien kovin suurta määrää ole voinut pitää realistisena. Varsin pieneen oireettomien osuuteen ja korkeaan kuolleisuuteen viittaavat

myös eri maissa tehdyt vasta-ainetestit. Kuolleisuuden lisäksi virus aiheuttaa huomattavassa määrin sisäelinvaurioita. Hengitystieinfektion lisäksi kyse on verisuonitaudista ja seurauksena on keuhkovaurioiden lisäksi maksan, munuaisten, sydämen ja aivojen mahdollisesti pysyviä toimintahäiriöitä. Taudin uskotaan myös aiheuttavan lapsille ja nuorille Kawasakintaudin kaltaisia oireita. Näiden ja muiden jälkitautien osuutta ei vielä voida luotettavasti arvioida.

Mahdolliset tartunnalle altistuneet voidaan testata. Tyypillinen verinäytteenä tehty yksinkertainen vasta-ainetestit tuottaa huomattavan määrän vääriä positiivisia ja myös vääriä negatiivisia tuloksia, koska vasta-aineita ei kehity vielä edes siinä vaiheessa, jolloin tartunnan saanut jo saattaa tartuttaa muita. Nenä-nielunäytteenä tehty viljely paljastaa taudin varhaisemmassa vaiheessa, mutta virus ei kehity kaikilla ihmisillä samassa kohdassa, jolloin vääriä negatiivisia tulee merkittävästi. Testi otetaan usein kaksi tai kolme kertaa tuloksen varmistamiseksi. Testaus on vaativaa ja suojaustoimia tarvitaan sekä näytteenotossa että laboratoriotyössä. Uusia testimenetelmiä kehitetään lukuisissa paikoissa.

Jotta koko väestöön kohdistuvia taloutta ja henkistä kestävyyttä laajasti rasittavia toimia ei tarvittaisi, pyritään lukuisissa maissa tunnistamaan tartunnan saaneet mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Edellä kuvattujen testauksen ongelmien vuoksi on epävarmaa, kuinka hyvin tämä onnistuu. Tunnnettujen tartunnan saaneiden kohtaamisten jäljitys auttaa rajaamaan testausta todennäköisimpiin tartunnalle altistuneisiin. Tunnistettujen ja heille altistuneiden ihmisten eristys saattaa riittää epidemian taltuttamiseen, mikäli mahdollisista tartunnoista riittävän suuri osuus, esimerkiksi 70%, onnistutaan näillä keinoin estämään. Tavoitteena on saada tartuttavuus tasolle, jossa yksi taudin kantaja tartuttaa vähemmän kuin yhden ja epidemia kuihtuu. Mikäli tarttuvuusluku on yhtä suurempi, kiihtyy taudin leviäminen sitä nopeammin, mitä suuremmasta arvosta on kyse.

Merkittävä epävarmuus liittyy siihen, kuinka pitkäaikaisen immuniteetin taudin lievänä sairastaneet saavat. Muiden koronavirusten perusteella pidetään mahdollisena, että immuniteetti vaimenisi muutamassa kuukaudessa, jolloin taudin sairastaminen ei suojaisi seuraavilta epidemia-aalloilta. Koska tauti on hyvin laajalle levinnyt ja yksittäiset mutaatiot hyvin tyypillisiä, saattaa myös olla, että taudista kehittyy influenssavirusten tyyliin variaatioita, joita vastaan aiempien tartuntojen suojavaikutus on vähäinen.

Tuntemattoman viruksen aiheuttama monimutkainen ja vakava tauti on saanut lääkärikunnan hyvin laajasti etsimään parhaita hoitokäytäntöjä ja lääkkeitä, jotka lievittäisivät oireita tai estäisivät viruksen leviämistä kehossa. Lääketeollisuus on myös kohdistanut tutkimusresursseja uusien lääkkeiden ja rokotteiden kehittämiseen. On ilmeistä, että hoitotulokset paranevat kuukausi kuukaudelta. Pidetään myös todennäköisenä, että joku kymmenistä lupaavista rokoteprojekteista onnistuu. Vaikka tehokkaat lääkkeet tai rokotteet kehitettäisiin, on niiden saatavuus ja kustannus toistaiseksi epävarmuuden peitossa.

Pandemian välittömät selväpiirteiset seuraukset

Monet pandemian välittömät seuraukset tunnetaan jo kohtuullisesti tai ainakin niistä ollaan verrattain yksimielisiä. Matkailun väheneminen, sosiaalisen piirin kaventuminen, kotiruoan valmistuksen lisääntyminen, toimeentulon ja tulevaisuuden epävarmuuden sekä

kuolemanpelon kasvu vaikuttavat yksilötasolla. Tuotantoketjujen häiriöt, asiakaskäyttämisen muutokset, toiminnan rajoitukset ja työturvallisuuteen liittyvät seikat vaikuttavat yrityksiin. Verotulojen menetykset, kasvaneet terveydenhuollon menot ja kriisin aiheuttamat jännitteet vaikuttavat valtioihin. Tarkastellaan ensin selväpiirteisiä seurauksia, jotka toteutuvat merkittävinä riippumatta siitä, millä tavoin itse pandemian epävarmuudet realisoituvat.

Arvomaailma muuttuu monin tavoin. Monet tutut tavat ja rutiinit, jotka kriisin kestäessä estyvät, saattavat osoittautua turhiksi riippuvuuksiksi jääden kokonaan pois. Lähisuhteet tiivistyvät ja yleinen epävarmuus synnyttää turvahakuisuutta, varautumishalua ja perusasioiden tärkeyden korostamista. Luotettavaa tietoa arvostetaan entistä enemmän ja vailleutiset tuomitaan helpommin. Autoritaarisesti toimiviin viranomaisiin suhtaudutaan aiempaa kyynisemmin.

Uutta osaamista ja muita valmiuksia on hankittu hyvin nopeasti. Organisaatiot ovat kehittäneet prosessejaan etätyöhön sopivaksi ja etäkokouksista, etäopiskelusta ja verkkokaupasta on tullut osa niidenkin ihmisten arkea, jotka aiemmin vieroksuivat digitalisaatiota. Erityisen merkittävästä siirtymästä on kyse lukuisissa palveluissa ja organisaatioiden välisessä yhteistyössä, jossa yhteistyön ja palveluiden digitalisaatiota ei aiemmin ole pidetty mahdollisena tai hyväksyttävänä.

Jo nyt on ilmeistä, että pandemia johtaa merkittävään konkurssiaaltoon riippumatta epävarmuuksista. Pahimmin uhattuja aloja ovat ne palvelualat, joissa kiinteät kustannukset ovat suuria ja toiminta lähes kokonaan pysähdyksissä. Ihmisten peloista ja muuttuneista tottumuksista johtuen ei toiminnan taso rajoitusten poistuessaan palaa välittömästi ennalleen. Liikematkailu sekä majoitus- ja ravintolatoiminta jäänevät pitkäaikaisesti aiempaa alhaisemmalle tasolle.

Siirtymä etätyöhön, etäpalveluihin ja verkkokauppaan jää monelta osin pysyväksi. Tämä vähentää fyysisten palveluiden, liikkumisen ja liiketilojen tarvetta, mutta toisaalta kasvattaa esimerkiksi logistiikkapalveluiden kysyntää. Epävarmuus viivyyttää investointeja, mikä tuotantoketjujen häiriöiden kanssa lisää myös valmistavan teollisuuden konkurssiherkkyyttä. Konkurssiaalto hankaloittaa pankkien toimintaa, aiheuttaa työttömyyttä ja tuen tarvetta lisäten sekä pankkien marginaaleja että valtion velkaa ja rajoittaen talouden liikkumavaraa.

Pandemian merkittävät epävarmat seuraukset

On ilmeistä, että pandemian vaikutukset vaihtelevat maittain suuresti. Maakohtaiset ratkaisut epidemian hallinnassa vaikuttavat taudin leviämiseen ja kansalaisten pelkoihin. Ikärykennä ja muut kansanterveydelliset seikat, mahdollisesti jopa esimerkiksi D-vitamiinin saanti, aiemmat rokotteet, antibioottiresistenssin yleisyys, terveydenhuollon laatu ja onnistuminen riskiryhmien suojaamisessa vaikuttavat tapauskuolleisuuteen ja jälkitautien runsauteen.

Valtiot kokevat kriisin eritahtisesti ja eri tavoin. Sosiaaliseen etäännyttämiseen ja sen kesto-oon liittyvät päätökset ja väestön oma käyttäytyminen yhdistettynä tunnistus- ja jäljitys-toimiin vaikuttavat epidemian kesto-oon, jonka lisäksi epidemia on alkanut maittain hyvin

eriaikaisesti. Tuotantorakenne, riippuvuus kansainvälisestä kaupasta ja talouden muu kestokyky vaihtelevat myös maittain.

Osa valtioista saattaa ajautua terveydenhuollon kriisin lisäksi taloudelliseen ja poliittiseen epävakauteen. Epävakaus saattaa levitä, jos valtapoliittisia tyhjiöitä käytetään hyväksi. Blokkirajat voivat horjua, ulkovaltojen vaikutusyritykset tihentyä ja kansainvälinen talouseliitti vahvistaa otettaan erityisesti digitaalisten palveluiden alueella. Talouskriisi saattaa johtaa rahoitusjärjestelmän epävakauteen huolimatta keskuspankkien toimista. Kysyntään ja tarjontaan kohdistetuista taloustoimista riippuu, seuraako kriisiä ehkä inflaation kasvu tai deflaatio. Euron tai dollarin kriisiytymistä ei voida mahdollisuutena poissulkea. EU saattaa vahvistua, jos sovitaan laajoista yhteisistä toimista tilanteen vakauttamiseksi ja rapautua, mikäli yhteisiin toimiin ei kyetä. Kiinan globaali asema joko vahvistuu sekin tai heikenee tapahtumien kulun mukaan ja Venäjä kääntyy ongelmissaan joko sisäänpäin tai aggressiivisesti ulospäin.

Eritähtisyyden vuoksi kansainvälinen kauppa ja valmistus pysyvät pitkään häiriöherkkinä. Maat, joissa epidemia on saatu tukahdutettua, avaavat rajat turismille ja liikematkustamiselle ehkä vain niistä toisista maista, joiden tilanne on samankaltainen, mutta rajoittaa liikumista maista, joissa epidemia edelleen leviää. Vierastyövoimasta tai matkailusta riippuvaiset alat heikentyvät pitkäaikaisesti. Liikematkailu voi vähentyä pysyvästi etäyhteistyön kasvaessa, mutta turismi joko palaa ennalleen, lisääntyy tai vähenee pysyvästi. Jokaiseen skenaarioon on perusteita.

Pandemia ei ole tuhonnut liikennevälineitä, liiketiloja, ammattiosaamista, koneita tai laitteita. Se on ainoastaan keskeyttänyt taloudellisen toimeliaisuuden. Sellaisenaan paluu normaaliin voisi teoriassa olla nopea, mutta kyse ei ole staattisesta rakenteesta vaan dynaamisesta, jonka käynnistäminen uudelleen yritysrakenteiden mahdollisen hajoamisen jälkeen on vaikeaa. Konkurssipesien omaisuudet vaihtavat omistajaa ja toimialat voivat uudistua tai taantua shokkien jälkeen. On esimerkiksi vaikea sanoa, keskittykö ilmailu vai käykö päinvastoin. Samaten on vaikea sanoa, väheneekö liiketilojen tarve olennaisesti ja kuinka paljon digitalisaatio vauhdittaa etätyötä, etäyhteistyötä, etäopiskelua, virtuaaliturmismia ja etäpalveluita.

Yksilöihin ja perheisiin kohdistuvissa vaikutuksissa on hyvin suuria eroja. Henkisiä ongelmia, perheväkivaltaa ja työttömyyttä esiintyy laajasti. Toisaalta suurin osa ihmisistä ei menetä ansioitaan ja rahallinen varallisuus voi kasvaa kulutuksen vähennyttyä. Joillakin perhesuhteet tiivistyvät, toiset perheet hajoavat. Kriisin jälkitilasta riippuu, palataanko 90-luvun laman jälkeiseen kehitysoptimismiin vai toisen maailmansodan jälkeiseen hitaasti väistyvään ankeuteen. Pandemia saattaa synnyttää halun omavaraisuuteen ja muuttoon haja-asutusalueelle tai toiveen suuremmasta kaupunkiasunnosta erillisine etätyötiloineen. Kiinnitetäänkö tämän jälkeen enemmän tai vähemmän huomiota terveyteen, suunnataanko it-sediagnostiikkaan ja kasvaako vai väheneekö terveydenhuollon palveluiden tarve – se on myös epävarmuuden peitossa. Hyviä perusteita on moniin kehityssuuntiin riippuen epidemian etenemisen tavoista.

Yhteenveto ja politiikkasuositukset

Sekä itse SARS-CoV2 -viruksen leviämiseen, oireisiin ja hoitoon, mutta myös toimijoiden reaktioihin liittyy epävarmuutta. Pandemiaan liittyviä päätöksiä tehdään kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja lähes jokaisessa organisaatiossa. Jos tilannekuva tehdään ohjaavaksi peittäen olennaisia epävarmuuksia, vääristyvät monien toimijoiden riskiarviot ja varautumis-päätökset. Ohjaava ja virheelliseksi osoittautuva tilannekuva synnyttää myös epäluottamusta.

Hajautetussa päätöksenteossa olennaista on, että tilannekuvan epävarmuuden alue kuvataan kaikille päätöksentekoon osallistuville yksityisille ja julkisille toimijoille luotettavasti ja siten, että varmoina pidetyt asiat eivät jälkikäteen osoittaudu virheellisiksi. Tällaisia yllätyksiä ei synny, jos oletuksia ei tehdä ja epävarmuus kuvataan avoimesti. [Tammikuun lopussa oli esimerkiksi mahdollista todeta, että epidemia laajenee ja kuolleiden määrä nousee vähintään sataan tuhanteen ja enintään sataan miljoonaan.](#) Monet tartunnat näyttivät selittävän ainoastaan sillä, että oireettomat tartuttavat ja tartunnat leviävät aerosolien välityksellä. On kaksi tapaa lausua epävarmuuksista. Voidaan sanoa, ettei tällaisista tartuntamekanismeista ole mitään pitäviä todisteita tai voidaan sanoa, että näitä leviämistapoja on pidettävä mahdollisena. Jos epävarmuus kuvataan läpinäkyvästi, ei luottamus lausujaan rikoudu ja riskit kyetään näkemään oikein.

Lyhyellä tähtäimellä puhutaan epidemian hallitsemisesta tai tukahduttamisesta sekä yritysten ja kansalaisten auttamisesta. Avoin tilannekuva osoittaa, ettei mitään hyvää toimintatapaa ole. Jokaisessa lähestymistavassa on omat riskinsä. Jos tartuntamäärät saadaan pysymään vähäisinä henkilökohtaisen hygienian, testauksen ja jäljityksen sekä eristämisen avulla, voi ihmisten pelko kaikota ja yhteiskunnan toiminta palata lähelle normaalia, kunnes rokote tai tehokas lääkehoito valmistuvat. Jos tämä ei onnistu tai pyritään ainoastaan hidastamaan tartuntoja, kunnes väestö saa immuniteetin tartuntojen kautta, on riskinä laaja kuolleisuus ja jälkitaudit sekä se, että immuniteetti jää niin lyhytaikaiseksi, ettei siitä käytännössä ole hyötyä ja pelkotila jatkuu estäen talouden toimeliaisuutta huolimatta vähäisistä rajoitustoimista. Näistä poluista on valittava ja valintaperusteet on viestittävä selkeästi kaikille, jotta jokainen osaa sopeutua tulevaan.

Talouden tukemisen tulisi mahdollisuuksien mukaan kohdistua uudistavaan ja kilpailukykyä parantavaan sekä kestävästä kehitystä tukevaan suuntaan. Digitalisaation kyvykkyyksien selkeä paraneminen sekä väestöllisellä että organisaatiotasolla tulisi käyttää hyväksi. Etäpalveluiden ja etäyhteistyön, etäopiskelun ja etätönn kehittämistä tulisi jatkaa ja esteitä poistaa. [Terveydenhuoltoa tulisi kehittää itsediagnostiikan ja etädiagnostiikan suuntaan tavalla, joka automatisoi väestötason terveystietojen käyttöä epidemioiden hallintaan ja kansalaisten yksilölliseen auttamiseen terveydentilan niin vaatiessa.](#) Yhteiskunnan kannalta olennaisten toimintojen vauriot tulisi estää.

Pitkän tähtäimen tavoitteena tulisi yhtäältä olla ennakointivalmiuksien kehittäminen ja toisaalta organisaatioiden ja väestötason resilienssin parantaminen yllättävissä kriisitilanteissa. Globaaleissa häiriötiloissa paikallinen joustava tuotantokyky on saavutettavissa sisäviljelyn, pikavalmistuksen, kiertotalouden ja geeniteknologiaa soveltavan bioteknologian avulla. Ennakointiosaamiseen liittyen tulisi harkita poikkisektoraalista heikkoja signaaleja seuraavaa valmiusryhmää, jolla olisi tehtävänä varoittaa päättäjiä sellaisista äkillisistä ja

merkittävistä riskeistä, joiden mahdollista vakavuutta tavanomainen viranomaisseuranta ei havaitse.

Kokeilu tutkimustiedon nopeaksi välittämiseksi COVID-19 -pandemiaan liittyviin edustajien muotoilemiin tiedontarpeisiin

Tulevaisuusvaliokunnan edustajien esittämät kysymykset

VIRUKSEN KÄYTTÄYTYMINEN: Onko odotettavissa, että virus muuntuu? Mitä tiedämme pandemian mahdollisista seuraavista aalloista – ja ensimmäisen huipun luonteesta ja ajoituksesta?

1. THL vaikuttaa olleen monesti eri mieltä WHO:n kanssa. Mistä se johtuu?
2. TURVALLISUUSUHAT: Korona-viruksen leviäminen on osoittanut miten huonosti läntiset demokratiat kykenevät estämään epidemioiden leviämistä. Minkälaiset tahot voisivat tulevaisuudessa käyttää tätä asiaa hyväksi ja millä tavoin? Miten läntiset demokratiat joutuvat kehittymään tämän uhkan edessä? Käydäänkö tulevaisuudet sodat sittenkin robottien ja dronejen sijaan viruksilla?
3. HUOLTOVARMUUS: Miten koronapandemia vaikuttaa käsityksiin kansallisesta varautumisesta, sekä kriisinajan ruokahuollon ja kotimaisen ruoantuotannon merkityksestä ylipäättäen?
4. HEIKOT KOHTAMME: Millaisia heikkoja kohtia korona on osoittanut esimerkiksi huoltovarmuudessamme, päätöksentekojärjestelmässämme ja terveydenhuoltojärjestelmässämme? Mitä voimme jatkossa tehdä paremmin?
5. DATA- & TEKNOLOGIATYÖKALUPAKKI: Minkälaisilla teknologioilla/tekniikalla voimme parhaiten ehkäistä, hidastaa ja torjua koronapandemia ja nopeuttaa poikkeustilan purkamista?
6. PANDEMIANHALLINTA: Teknologian avulla on mahdollista estää esimerkiksi epidemian kehittymistä pandemiaksi. Monet Aasian maat ovat tässä valinneet Euroopasta poikkeavan linjan. Mitä teknologisia keinoja epidemian hallitsemiseen on käytetty? Missä määrin samojen keinojen käyttö olisi mahdollista Suomessa? Mitä näkökohtia päättäjien tulisi huomioida, kun pohditaan teknologisten innovaatioiden hyödyntämistä koronapandemian esiin nostamien sosiaali- ja terveysalan haasteiden ratkaisemisessa?
7. MUUT MAAT: Mitä tiedämme koronapandemian tukahduttamiseen sen hillitsemisen sijaan tähänneiden maiden epidemian hallintaan liittyvistä keinoista ja päätöksentekojärjestelmistä (esim. Singapore, Etelä-Korea ja Japani)? Minkälainen koronastrategia Saksassa on valittu? Millä maalla vaikuttaa olleen paras kyky reagoida epidemian leviämiseen nopeasti ja miksi?
8. EU:N HAASTEET: Miten koronapandemia vaikuttaa jo ennen pandemiaa esille olleisiin haasteisiin esimerkiksi EU:ssa. Esimerkiksi Italian talouteen, Brexitiin ja oikeusvaltiokehitykseen?

9. TUET: Mitä tukia yrityksille ja yrittäjille pandemiakriisin vuoksi on saatavilla? Miten, milloin ja kenen toimesta päätetään ja yrittäjille kerrotaan pandemiakriisin johdosta annettavista yritystuista, niiden myöntökriteereistä, hakuprosessista ja aikataulusta? Mitkä ovat parhaat vaihtoehdot työttömien toimeentulosta huolehtimiseen, kun työttömyys on vaarassa merkittävästi lisääntyä mahdollisen konkurssiaallon seurauksena?
10. YRITYSTUKIEN TARVE: Ovatko tähän mennessä päätetyt koronapandemiasta johtuvat tuet yrityksille ja yrittäjille riittävät? Minkälaiselle muulle tuelle olisi suurin tarve?
11. YRITYSTEN DIGILOIKKA: Yritysten digiloikka – minkälaisia osaamistarpeita se toi digitaaliseen liiketoimintaosaamiseen ja täydennyskoulutukseen? (asiantuntija-alustukset tulevaisuus- ja sivistysvaliokuntien yhteisessä verkkoseminaarissa)
12. B2B-MARKKINAT: Miten koronapandemia on vaikuttanut tai tulee vaikuttamaan business-to-business -markkinoihin Suomessa?
13. TALOUDELLISET VAIKUTUKSET: Mitä ovat koronapandemian merkittävimmät välittömät taloudelliset vaikutukset ja millä tavalla se voi muuttaa talouden toimintaa pidemmällä aikavälillä?
14. REUNAehtoVAIKUTUKSET: Miten koronapandemia vaikuttaa Suomen kansantalouteen ja sen jo tiedossa olleisiin haasteisiin, kuten huoltosuhde, kuntatalous, valtion velkaantuminen jne.?
15. RESILIENSSI: Millä keinoin yhteiskunnallista resilienssiä eli kriiseihin liittyvää sieto- ja sopeutumiskykyä voitaisiin ymmärtää ja kasvattaa?
16. KESKITTÄMINEN VS. HAJAUTTAMINEN: Mihin keskittämisen vs. hajauttamisen eduista ja haitoista käytäviin yhteiskunnallisiin keskusteluihin koronapandemia suorimmin vaikuttaa? Vaikuttaako epidemia kaupungistumisen megatrendiin?
17. ETÄTYÖ VS. PAIKKASIDONNAISUUS: Mitä uusia rakenteita tai käytäntöjä ”pakollinen etätyö” on vakiinnuttamassa? Väheneekö työn tai muun toiminnan paikkasidonnaisuus epidemian myötä?
18. KÄYTTÄYTYMISMUUTOKSET: Minkälaisia käyttäytymismuutoksia tämä virus voi aiheuttaa ihmisissä globaalilla tasolla? Häviävätkö käteinen, kättelyt, lisääntyväkö etäkokoukset, jne.?
19. KOULUTUS, OPETUS: Miten koronapandemia vaikuttaa koulujen ja muiden oppilaitosten oppimisympäristöjen kehityksen? Entä miten etäopiskelu näkyy nyt oppimistuloksissa?
20. KOULUJEN DIGILOIKKA: Kokemuksia koulujen digiloikasta – mitä siitä opimme? (asiantuntija-alustukset tulevaisuus- ja sivistysvaliokuntien yhteisessä verkkoseminaarissa)
21. LAPSET JA NUORET: Minkälaisia vaikutuksia koronapandemialla on ollut tai siitä voi tulla lapsille ja nuorille?
22. SIVISTYS: Miten kantaa sivistyksen voima läpi koronan ja sen jälkeen?
23. SOSIAALIPALVELUT: Minkälaisia tarpeita sosiaalipalveluille koronapandemia on aiheuttanut ja voi aiheuttaa?
24. MIELENTERVEYS: Miten koronapandemia vaikuttaa ihmisten mieleen? Miten voidaan tukea ihmisten toimintakykyä?

25. KULTTUURI: Mitä kuuluu, kulttuuri – koronan aikana ja siitä päästyämme? (asiantuntija-alustus tulevaisuus- ja sivistysvaliokuntien yhteisessä verkkoseminaarissa)
26. LIIKUNTA: Koronakriisin kourausut ja polkuja liikunnan ja urheilun tulevaisuuteen (asiantuntija-alustus tulevaisuus- ja sivistysvaliokuntien yhteisessä verkkoseminaarissa)

Vastausten tiivistelmä (62 lausuntoa, noin 300 sivua lausuntomateriaalia)

Kriisinhallinta. Pandemiaa käsiteltiin lukuisissa lausunnoissa ikään kuin testinä tai kokeena, johon maailma ja suomalainen yhteiskunta on joutunut. Yleisesti ottaen lausunnoissa todettiin Suomen osoittaneen kyvykkyyttä, mutta parannettavaa löydettiin paljon. Kriisinhallinnan hyvistä käytännöistä lausuneiden asiantuntijoiden viestit suosittelivat hyvin pitkälti samoja asioita ja varautumistoimia kuin ne asiantuntijat, joilta kysyttiin yhteiskunnallisesta resilienssistä. Resilienssinäkökulmasta odottamattomia muutoksia väistämättä tapahtuu ja resilienssi yhteiskunta pystyy säilyttämään toimintakykynsä häiriötilanteissa ja samalla vahvistaa valmiuksiaan kohdata niitä jatkossa.

Keskeisinä kriisinhallintakyvyn osatekijöinä lausunnoissa korostettiin päätöksenteon tietopohjan, mallinnusten ja tilannekuvan läpinäkyvyyttä; asiantuntijatiedon sujuvaa kulkua; selkeitä mutta joustavia komentoketjuja; sekä laadukasta tilanteesta ja toimintaohjeista viestimistä ja yhteistoimintaosaamista, jotta vastuunotto voi vaihtua edellytetystä erikoisosaamisesta riippuen. Samanlaiset viestit saatiin myös asiantuntijoilta, jotka vertailivat pandemian aikana muissa maissa syntyneitä parhaita käytäntöjä. Tämän tyyppisistä tekijöistä koostuva toimintakykypolitiikka mainittiin jopa nousevana globaalina kilpailutekijänä. Eräs asiantuntija raportoi, että jo pandemian ensikuukausien aikana Suomessa synnyttiin kokeiluluontoisesti yli sadan asiantuntijan verkosto, joka menestyksekkäästi testasi digitaalista sektorirajat ylittävää yhteistyötä erilaisten pandemiahaasteiden ratkaisemiseksi. Lausunnoissa todettiin tarve myös ajantasaistaa muita laajakantoisia uhkia varten tehdyt riskinarvioinnit ja varautumissuunnitelmat. Tällaisia ovat esimerkiksi luonnonkatastrofit, pakolaisvirrat, säteily- tai suuronnettomuudet tai laajamittaiset kyberhyökkäykset. Tulisi varautua myös toimintaan tilanteessa, jossa kaksi uhkaa toteutuu yhtä aikaa.

Sekä resilienssiasiantuntijat että jotkin kriisinhallintalausunnot painottivat, ettei kriisinhallinnan tavoitteena tulisi olla palautua kriisiä edeltäneeseen tilaan vaan toteuttaa yhteiskunnan pitkän aikavälin kriisinsietokykyä vahvistavia uudistuksia. Yleistä resilienssiä vahvistavina keinoina asiantuntijat mainitsivat yhteiskunnan kriittisten toimintojen päällekkäisyyden; kriisien syntymiseen sekä kriiseistä palautumiseen liittyvien, sektorirajat ylittävien skenaarioiden kehittämisen; yleisen liikkumavaran arvottamisen täydellisen tehokkuuden tavoittelun sijasta, julkisen sektorin organisaatioiden asiantuntijoiden toimivaltuuksien ja vastuiden selkeytyksen suhteessa poliittisiin päättäjiin; panostukset päätöksentekijöiden yleisasiantuntijuuteen, muutoksen hallintotaitoihin, virheiden tunnistamiskykyyn ja niistä oppimiseen ja etenkin pitkän aikavälin polkuriippuvuuksien käsittelykykyyn jo ennen akuuttia kriisitilannetta. Konkreettisena toteutuskeinona mainittiin esimerkiksi kerran kolmessa vuodessa uusittava kansallinen sieto-, sopeutus- ja muutuskäytännön arviointi, joka suunnattaisiin tarkastelemaan johdonmukaisesti mahdollisuuksia vahvistaa instituutioiden, osajärjestelmien, organisaatioiden ja yksilöiden resilienssiä.

Koko yhteiskunnan vahvistaminen. Resilienssiä tulisi kehittää yhteiskunnassa laajemminkin kuin vain päätöksentekojärjestelmässä. Eri lausunnoista piirtyi erityisesti eriarvoisuuden vähentäminen tärkeänä yhteiskunnallisen resilienssin osatekijänä. Se edellyttää yhteiskunnallisten turvaverkkojen (etenkin varhaislapsuuden turvan) toimivuutta ja yhteiskunnallisen luottamuksen ilmapiiristä huolehtimista. Kansalaisten kykyä kohdata kriisejä ja käsitellä niitä rakentavana oppimisprosessina voidaan tukea ihmisläheisellä ja empaattisella johtajuudella, jossa asetetaan selkeä tavoite ja johon yhdessä sitoudutaan, mutta myös tiedolla johtamisella, tiedon- ja medialukutaidon tukemisella, vahvalla viestinnällä, työllä mielenhallinnan lisäämiseksi ja toivon rakentamiseksi, kansalaisraadeilla ja muilla osallistumista lisäävillä ja yhteisöllisyyttä vahvistavilla toimilla sekä tiedon muuntamisella ihmisten arjessa merkityksellisiksi kokemuksiksi esimerkiksi taiteen keinoja hyödyntäen. Valiokunnan kuulemma mielenterveyden asiantuntija veti sanomansa yhteen toteamalla, että kaikkein vahingollisin olisi tilanne, jossa koronapandemian jälkeinen tilanne jakaisi yhteiskunnan jäseniä 'voittajiin' ja 'häviäjiin'. Tällainen tilanne vaikuttaisi merkittävän negatiivisesti sekä ihmisten mieliin että heidän toimintakykyynsä. Asiantuntijan mukaan keskeinen tapa tukea ihmisten toimintakykyä pandemian jatkuessa on torjua tiedollista ja taloudellista epävarmuutta. Päätöksentekoprosessin resilienssin ja kansalaisten epävarmuuden torjumisen tekijät ovatkin samanlaiset: keskeisenä keinona on varmistaa päätöksenteon avoimuus ja pohjautuminen hyvään valmisteluun sekä tietopohjaan. Läpinäkyvä päätöksenteko ja linjakas viranomaistiedotus tukevat ihmisten tunnetta 'normaalitilasta' myös poikkeuksellisessa pandemiatilanteessa. Tämä tukee myös yksilöiden toimijuutta ennakoivien suunnitelmien tekemiseen, millä puolestaan on keskeinen merkitys talouden elpymiselle.

Kriisinhallinnan kansainvälisyys. Joissain lausunnoissa todettiin, että vaikka epidemiat ja niihin liittyvät kriisit ovat perusluonteeltaan valtioiden rajat ylittäviä ja vahvasti keskinäisriippuvia, toiminta näyttää silti kansainvälisen yhteistyön sijasta keskittyneen kansalliselle tasolle. Ainoana poikkeuksena esitettiin Euroopan Unioni, joka pystyi kriisitilanteessakin säilyttämään toimintakykyä. Asiantuntijan mukaan pitkällä aikavälillä on todennäköistä, että jäsenmaat hyödyntävät EU:ta vielä enemmän kriisin hallinnassa, sen taloudellisten vaikutusten hoidossa sekä ns. exit-strategioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa. Toisen asiantuntijan mukaan Suomen olisi nimenomaan otettava aktiivinen rooli varmistaakseen, että kriisiä seuraavat elvytystoimet vahvistavat yleiseurooppalaista resilienssiä. Pandemia on osoittanut, että globaaleihin kriiseihin liittyy sekä välittömiä vaikutuksia että heijastevaikutuksia, jotka ovat seurauksia kriisin välittömistä vaikutuksista muissa maissa. Avoimessa taloudessa resilienssiin kuuluu myös näiden heijastevaikutusten hallinta.

Teknologia ja mallinnus. Tulevaisuusvaliokunta halusi tietää myös ratkaisuksista, joilla pandemian etenemistä voidaan mallintaa ja simuloida eri rajoitustoimia sisältävissä skenaarioissa sekä teknisistä ja organisatorisista ratkaisuista, joita oireiden ja sairastustiedon seurantaan ja sairastuneiden kontaktien jäljittämiseen voitaisiin käyttää. Valiokunta sai katsauksen hankkeisiin, joita korkeakouluissa on käynnistymässä tai suunnitteilla liittyen pandemian etenemisen ja sen vaikutusten ennakointiin. Myös maskien käyttöön liittyvästä mallinnuksesta saatiin laaja asiantuntijalausunto. Pandemian liittyviä teknologioita ovat esimerkiksi tartunnan saaneiden testaamiseen liittyvät laitteet ja kemialliset testit; paikka- ja henkilötietoa hyödyntävät teknologiat epidemian laajuuden ja kehittymisen seurantaan; sairastuneiden ja tautiketjujen jäljittämiseen kehitetyt teknologiat; teknologiat, jotka esimerkiksi varoittavat koronavirustartunnan läheisyydessä liikkuneita mahdollisesta tartunnasta; ja valvontateknologiat, joilla varmistetaan karanteenissa olevien eristäytyminen ihmiskontakteista. Myös ikäihmisten kotona asumisen sekä terveydenhuollon tueksi olisi olemassa teknologioita ja automaatiota, jonka laajemmasta käytöstä voisi olla hyötyä pandemian aiheuttamissa tilanteissa.

Teknologia ja etiikka. Pandemian luoma paine käyttää teknologiaa seuraamaan oireiden ilmentymistä ja kansalaisten sijaintia ja kontakteja luo samalla eettisiä haasteita. Asiantuntijat nostivat keskeiseksi kysymykseksi demokraattisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan toimivuuden turvaamisen tilanteessa, jossa kansalaisten perustuslaillisia oikeuksia joudutaan rajoittamaan vahvaa asemaa ottavan valtion toimesta. Lausunnoissa muun muassa todettiin, että kriisitilanteessa jäljityssovelluksen käytön tulisi tuottaa tunne siitä, että kansalaiset voivat yhdessä vaikuttaa yhteiskunnan toimivuuteen. Luottamusta luomaan ehdotettiin myös luotetun MyData-operaattorin hallinnoimaa tietojenkäytön suostumusjärjestelmää, jossa kansalainen pystyisi helposti hallinnoimaan henkilökohtaisen datan käyttöön antamia suostumuksia. Muutamat asiantuntijat painottivat erityisesti tarvetta yritysten ja viranomaisten väliseen yhteistyöhön, jotta opittaisiin puolin ja toisin paremmin uusien teknologioiden mahdollisuuksista ja riskeistä.

Talousvaikutukset. Kun pandemian vaikutuksesta sekä kysyntä että tarjonta poikkeuksellisesti laskevat yhtä aikaa, jotkut asiantuntijat ennakoivat talousvaikutusten mittaluokan vertautuvan lähinnä 1930-luvun lamaan. Samaan aikaan Suomella on ennestään kestävyysvaje ja heikentyvä huoltosuhde edelleen hoidettavanaan. Kuntatasolla pandemia aiheuttaa kuntien verotuloihin jopa miljardin euron loven vuonna 2020. Silti kuntien lainanottotarve tulisi kyetä säästämään ja kohdistamaan investointeihin, jotka taas omalta osaltaan auttavat muiden sektorien ja koko kansantalouden elpymisessä. Erään talousasiantuntijan mallinnuksen mukaan pandemian riskinä on ns. hystereesi, eli jääminen alemmalle kasvu-uralle kriisin jälkeen, mitä riskiä saataisiin asiantuntijan mukaan todennäköisemmin alennettua pyrkimällä tukahduttamaan pandemia sen hidastamisen sijaan. Muissa lausunnoissa ei niinkään otettu kantaa politiikkavaihtoehtoihin, vaan vain todettiin, että rajoitusten liudentumisen ja kiristäminen vuorottelun ennakoimattomuuden kustannukset tulee myös huomioida ja että joka tapauksessa julkisen sektorin nopea velkaantuminen tulee aiheuttamaan paineita leikata julkista rahoitusta huomattavasti. Eräässä lausunnossa tosin todettiin, että pandemia tulisi nähdä luonteeltaan kerran sadassa vuodessa toteutuvaksi riskiksi, joten siitä aiheutuvien velkojen kuolemapääajankin tulisi olla useamman sukupolven mittainen.

Kun kriisissä työttömyys lisääntyy, olisi kansantalouden kannalta suotavaa saada vapautuvat voimavarat ohjattua aikaisempaa tuottavampaan toimintaan. Esimerkiksi tuotannon kannattava palauttaminen Suomeen edellyttäisi erään arvion mukaan kriittisten teollisuusalojen kyvykkyyksien arviointia, automaatioasteen lisäämistä tekoälyn ja robotisaation avulla, sekä 5G:n hyödyntämistä. Kehitystyön avulla tämä olisi kuitenkin mahdollista ja Suomessakin olisi ”varaa valmistaa”. Useissa lausunnoissa painotettiin nuorten koulutuksen laatua ja työttömien työnhakijoiden osaamisen kehittämistä uudistumisen välineenä. Yritysten toimintaa tukisi, mikäli kouluttautumiseen ja sosiaaliturvaan liittyvät tuet yhdistyisivät joustavasti työllä ja yrittämisellä hankittavaan toimeentuloon. Myös kaivattiin työmarkkinoita, yritysverotusta ja sääntelyä joustaviksi uudistuksia sekä kannustimia kansalaisten ja julkisen sektorin digitoimijuuteen, yrittäjien työhyvinvointiin, yritysten digitalisaatioon ja innovointiin sekä panostusta ilmastonmuutoksen torjuntaan ja maahanmuuttajien kotouttamiseen ja integroimiseen työmarkkinoille. Kriisitilanne tarjoaa myös mahdollisuuden arvioida kuluttajien digitaalisen ostokäyttäytymisen vaikutusta Suomen talouteen. Pandemian nähtiin myös tuovan esiin ilmaston lämpenemisen estämistoimien vaatimaa mittakaavaa, sillä koronaviruksen aiheuttamat päästövähennykset tänä vuonna eivät ilmeisesti vastaa edes puolta siitä päästövähennysten määrästä, joka tarvittaisiin vuosittain, jotta maapallon lämpeneminen rajoittuisi 1,5 asteeseen esiteolliseen aikaan verrattuna.

Talouden uudistaminen. Tulevaisuusvaliokunta sai pyytämäänsä tietoa sekä yrityksille välittömästi tarjolla olevista tuista ja joustoista pandemiasta johtuvien konkurssien estämiseksi ja että myös keinoista yrityskentän kilpailu- ja uudistumiskyvyn tukemiseen pidemmällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä pandemia vaikuttaa lähes kaikkiin toimialoihin negatiivisesti, mutta tarjoaa myös mahdollisuuksia ketterille toimijoille. Sektoreiden välillä tullaan näkemään eritahtisuutta sekä iskujen osumisen että nousun käynnistymisessä. Yritystukiin liittyen lausuntojen yleislinja oli, että ne tulisi ennen pitkää suunnata toimintojen ylläpitämisestä tukiin, joilla yritykset kehittävät ja uudistavat toimintaansa taloudellisesti kannattavaksi. Useissa lausunnoissa todettiin, että pandemia saattaa muodostua kansainvälisessä taloudessa käännekohtaksi, jonka jälkeeseen kysyntään ja toimitusketjujen rakennetta muutetaan alueellisesti hallittavammaksi. Kilpailu toimivista ratkaisuista tulee olemaan kovaa. Asiantuntijat olivat havainneet myös muutamia positiivisia kehityskulkuja: jotkut yritykset olivat jo tunnistaneeet uusia liiketoimintamahdollisuuksia globaaleilla markkinoilla, toiset huomanneet kotimaisen hankinnan kasvaneen – oli myös alustavia huomioita siitä, että suomalaisuus yhdistetään kansainvälisissä verkostoissa luottavuuteen, ja tämä on pandemian myötä kasvattanut kiinnostusta suomalaisyrityksiä kohtaan. Mitä monimutkaisemmasta arvoverkosta on kyse, sitä merkityksellisempää liikesuhteissa ovat luottamus ja läpinäkyvyys. Yritysten, jotka aidosti kytkevät vastuullisuuden periaatteet strategiaansa ja kyvykkyyksiinsä, esitettiin nyt olevan vahvoilla liiketoiminnan laajentamista silmällä pitäen. Useissa asiantuntijalausunnoissa todettiin myös, että talouden tukitoimet on syytä suunnata ympäristön ja ilmastoon kestävyyttä vahvistavaan toimintaan.

Huoltovarmuus. Suomen elintarvikeomavaraisuusaste on 80% ja huoltovarmuus siltä osin hyvä. Lausunnoissa nostettiin kuitenkin esiin, että elintarvikealan kannattavuus laskee ja konkurssien uhka elintarvikeketjuissa kasvaa, kun ravintolaruuan ja yleensäkin pidemmälle jalostettujen elintarvikkeiden kysyntä laskee itse valmistettavien ruokien kulutuksen noustessa. Huoltovarmuuden muuna haavoittuvuutena tuotiin esiin vaikkapa maatilojen, pienten vesilaitosten tai koulutetun henkilökunnan yhtäaikaisten sairastuminen ja koulutettujen sijaisten puute. Muissakin organisaatioissa mahdollinen kriisinhallintaosaaminen on saattanut keskittyä turhan harvoille. Pitkään jatkuvat kriisitilanteet, joissa kansainvälisten tuotantopanosten saatavuus vaikeutuisi, johtaisivat elintarvikeketjujen katkeiluun. Elintarvikeala yhdessä monen muun alan kanssa olisi hyvin herkkä sille, jos energiantuonti lamaantuisi.

Huoltovarmuuden kehittäminen. Asiantuntijat toivoivat sen arviointia, mitkä lääkkeet tai tarvikkeet ovat sellaisia, että niiden tuotannon riittävyys kannattaa varmistaa kansallisesti, Pohjoismaiden kesken tai EU:n tasolla. Todettiin myös, että tuotantokasvien ja eläinten lajikirjon laajentaminen, vaihtoehtoisten hankinta-, toimitus- ja markkinakanavien luominen ja kiertotalouskäytäntöjen omaksuminen vähentäisivät riskiä yksittäisten ongelmien aiheuttamille häiriöille huoltovarmuudessa. Huoltovarmuuteen liittyvien toimijoiden kommunikaation ja luottamuksen kehittämisen esitettiin lisäävän kykyä innovoida nopeasti riskien toisinaan toteutuessa. Mahdollisuutena esitettiin esimerkiksi tuotteiden elinkaaren kotimaisuusasteen hyödyntäminen kuluttajamarkkinoinnissa. Lausunnoissa korostui myös tarve poikkisektoraalisten varautumissuunnitelmien ajantasaistamiseen siten, että ne tarkistavat pandemiatilanteiden riippuvuuden kriittisestä infrastruktuurista kuten potilas- ja tavarakuljetusten toimivuudesta, kehittävät yksityisen ja julkisen sektorin välistä työnjakoa sekä yliopistojen ja tutkimuslaitosten potentiaalin hyödyntämistä ja arvioivat kriisien mahdollisia heijastusvaikutuksia. Myös ihmiselämän liisääntyvä monipaikkaisuus tulisi huomioida varautumissuunnitelmissa, oli kyse sitten kausityöntekijöistä tai mökillä tilapäisesti asuvista.

Turvallisuus. Kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen ydinkysymyksenä lausunnoista nousi esiin pandemian myötä lisääntyvän polarisaation taipumus horjuttaa kansanvallalle perustuvan poliittisen järjestelmän vakautta. Tähän liitettiin myös pandemiaepävarmuuden lisäämä alttius ulkoisten tahojen hybridivaikuttamiselle. Toisentyypisenä turvallisuusriskinä nähtiin jonkin toisen kriisin, kuten suuronnettomuuden tai kyberhyökkäyksen samanaikainen toteutuminen pandemian kanssa. Näiden riskien hallitsemiseksi tietojohtamisen käytäntöjä tulisi edelleen kehittää ja korostaa demokraattisen järjestelmän hyötyjä kriisitilanteessa ja pyrkiä avoimeen tiedottamiseen ja dialogiin kansalaisten ja muiden toimijoiden kanssa. Myös tietojärjestelmien turvallisuus ja ulkoistettujen toimintojen varautumiskyky kaipaivat erään lausunnon mukaan vahvistamista. Konkreettisena toimenpiteenä ehdotettiin esimerkiksi kansallisen turvallisuuden neuvoston perustamista poikkihallinnollisen tiedonkulun, turvallisuusilmiöiden syy-, seuraus- ja vaikutussuhteiden paremman ymmärryksen ja kansallisen turvallisuuden tietovarannon ja ylisektoraalisen osaamisen kehittämiseksi. Virussodankäyntiä eivät asiantuntijat pitäneet pääasiallisena sodankäynnin muotona tulevaisuudessakaan, mutta totesivat synteettisen biologian kehityksen ja etenkin ei-valtiollisten toimijoiden mahdollisen kiinnostuksen biologisiin aseisiin vaativan silmälläpitoa.

Käyttäytymismuutokset. Asiantuntijat toivat esiin kulttuuristen muutosten ennakkointiin liittyvät epävarmuudet. Monenlaisten – usein ennalta arvaamattomien – intressien ja tarpeiden leikkauksipisteessä toimiva ihminen tekee elämäänsä koskevia valintoja tietoisesti ja tiedostamattaan. Näiden valintojen globaalille tasolle kertyviä vaikutuksia voidaan vasta arvailla, mutta eri lausunnoissa kuitenkin otettiin esiin mahdollisia pidempiaikaisia muutoksia. Käteinen on ollut katoamassa jo ennen pandemiaa. Etätyö on nyt todella murtautunut esiin. Laajempaan käyttöön voivat jäädä esimerkiksi erilaiset kauppojen kaupakassi- tai noutopalvelut, verkkokaupan hyödyntäminen aiempaa laajemmin eri tuotekategorioissa, take away -ruokailu ja etäpalveluiden käyttö esimerkiksi terveyden ja liikunnan aloilla. Etäratkaisujen yleistyessä monet palvelut voivat siirtyä kotimaisilta alustoilta kansainvälisille alustoille. On mahdollista, että myös osa matkailun ja tapahtumien elämyksellisyydestä muuttuu virtuaaliseksi, ja uusien teknologioiden nähtiin nousevan erityisesti tätä kautta. Eräs asiantuntija totesi, että kotitalouksien arjessa erityisesti lyhyellä aikavälillä korostuu suunnitelmallisuuden lisääntyminen, esimerkiksi liikkumisen ja ruoan hankinnan osalta. Tämä voi vähentää kulutusta ja syntyvän jätteen määrää. Luontopalvelujen ja luonnon merkitys on tunnistettu nousevana trendinä, millä voi olla myös elinkeinotoiminnan ja kulutuskäyttäytymisen kannalta merkitystä. Nuoret ikäluokat mahdollisesti muuttavat käytöstään pysyvämmän kuin vanhemmat ikäluokat. Hygieniakäyttäytyminen voi parantua, rokotusmyönteisyys lisääntyä ja tietoisuus antibioottiresistenssin ongelmallisuudesta kasvaa. Pandemian suhteen tuotiin esiin myös lisätiedon tarve niihin ihmisiin liittyen, jotka eivät muuta käytöstään suositusten ja määräysten mukaisesti. Sivistyksen haasteista lausuneen asiantuntijan mukaan koronakriisi rikkookin monia intuitiivisia käsityksiä länsimaisesta yksilöetiikasta. Sivistynyt kytkee yhteen tiedon, eettisen ajattelun ja yhteiskunnallisen ymmärryksen. Tarvitaan aktiivista keskustelua esimerkiksi rajoitustoimien yhteiskunnallisesta hyväksyttävyydestä.

Terveydenhuolto. Terveydenhuollon tulevaisuuden osalta asiantuntijat varoittivat pandemian lykänneen normaaliajan terveyden- ja sairaudenhoitoa, minkä vaikutukset tulevat pian esiin. Muutoin lausunnoissa nostettiin esiin lukuisia jatkokehityskohteita ja tietotarpeita. Kriiseihin varautumisessa tärkeänä pidettiin normaalitoimintojen rutiinien korkeaa tasoa ja täydennyskoulutusta kriisitilanteiden hallintaan. Toivottiin myös uudistusta viranomaisohjeiden antamismenettelyihin ja niiden toimeenpanojärjestelmään käytännön tilannekuvaa paremmin vastaavaksi sekä ratkaisuja terveydenhuollon kertakäyttötarvikkeiden materiaalin talteenottoon ja kierrätykseen. Selvityskohteina nostettiin esiin terveydenhuoltojärjestelmän resilienssi lyhyiden

ja tai lyhyehköjen kysyntäpiikkien aikana; työterveyshuollon mahdollisuudet vastata piiriinsä kuuluvan väestön virustartunta – ja vasta-ainetesteistuksista ja työttömien ja osatyökykyisten terveystarkastuksista; yrittäjien mahdollisuudet työhuoltopalveluihin; digitalisaation pitkän aikavälin vaikutukset terveydenhuollon rakenteisiin, henkilöstön koulutukseen ja työnjakoon sekä terveydenhuollon kuluttamien resurssien kohdentumiseen erilaisten kustannustekijöiden kesken. Eräässä asiantuntijalausunnoissa hahmoteltiin niitä moninaisia tekijöitä, joita olisi huomioitava sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaislaskelmassa pandemiarajoitusten ajoitusta ja laajuutta pohdittaessa: laskelmaan olisi sisällytettävä pandemiaan liittyvän sosiaali- ja terveydenhuollon kulujen lisäksi konkurssien aiheuttamien mielenterveysongelmien ja lähisuhdevälivalan, mutta myös hoito- ja palvelusulkujen aiheuttaminen elektiivisten hoitojen, toimenpiteiden ja diagnoosien viivästymisistä aiheutuneet kustannukset ja kerrannaisvaikutukset sekä sosiaaliturvan kustannukset. Muutamissa lausunnoissa todettiin, että sote-rakenneuudistuksen suunnitelmia arvioitaessa kannattaisi hyödyntää eri maakuntien palvelurakenteiden vaikutusten vertailua epidemian hallinnassa sekä kokemuksia yksityisten sosiaali- ja terveystalvvelutuottajien roolista kriisin aikana.

Hyvinvointivaikutukset. Lausunnoissa korostui erittäin voimakkaasti huoli pandemian polarisoivista seurauksista. Esimerkiksi puolet 70-vuotta täyttäneistä on selvinnyt poikkeusajasta verraten hyvin, mutta toinen puoli kohtasi pandemian erilaisten elämää kuormittavien asioiden kanssa. Heistä monen kohdalla muutokset huonompaan suuntaan ovat todennäköisiä. Lisääntyneellä yksinololla voi olla nopeasti muistia ja siten itsenäistä toimintakykyä rapauttava vaikutus. Iäkkäiden liikuntamahdollisuuksien katoaminen saattaa merkitä normaalisti vuosien aikana tapahtuvaa lihasmassan katoa muutaman viikon aikana. Tällä on merkittäviä kustannusvaikutuksia, sillä ikääntyvien itsenäisen toimintakyvyn nopea heikkeneminen siirtyy sosiaalitoimen henkilöstövaltaisten palveluiden ratkaistavaksi ja kustannettavaksi. Myös useiden sosiaalipalveluiden yhteisasiakkaiden tilanne voi pandemian johdosta heikentyä, kun millään taholla ei ole vastuuta heidän kokonaistilanteensa tarkastelusta. Pandemian aikana eri paikkakunnilla innovoidut sosiaalipalveluiden hyvät käytännöt tulisi asiantuntijan mukaan tunnistaa ja ottaa käyttöön muuallakin.

Tärkeä ryhmä, jonka tilanteen heikkeneminen vaikuttaa erityisen paljon sosiaalitoimen kustannusten nousuun ja pitkällä aikavälillä verotulojen kertymään ovat haavoittuvassa asemassa olevat lapsiperheet. Siksi työn ja perheen yhteensovittamista tulee edelleen joustavoittaa ja lasten ja nuorten hyvinvointia suojaaviin palveluihin panostaa. 1990-luvun laman aiheuttamien ongelmien toistumisen estämiseksi on asiantuntijalausunnon mukaan välttämätöntä, että mahdollisten etuusleikkausten yhteisvaikutuksia arvioidaan heikommassa asemassa olevien lapsiperheiden kannalta. Myös nuorten omia kokemuksia kysyttäessä pandemia on osoittanut polarisoivan vaikutuksensa: osa nuorista kokee poikkeustilanteen helpottaneen elämää, mutta seitsemän kymmenestä 13-19 -vuotiaasta nuoresta kokee viruksen tuoneen elämään uusia huolia ja/tai pahentaneen entisiä. Esimerkiksi yksinäisyys, päivärytmin ylläpitämisen haasteet, ahdistus, opiskelustressi ja uniongelmat ovat lisääntyneet. Erityisesti maahanmuuttajataustaisilla nuorilla vaikutukset ovat olleet suuria ja vaikutukset haastavissa perhetilanteissa eristyksissä elävien lasten ja nuorten hyvinvointiin ovat vielä tuntemattomia. Pandemian seurauksena riskitekiijöiden vaikutus todennäköisesti kasvaa niillä lapsilla ja nuorilla, joiden elämässä riskitekiijöitä on. Lausunnoissa ehdotettiinkin lukuisia toimia ja tukimuotoja koulujen ja opiskelijoiden tasa-arvoisten mahdollisuuksien turvaamiseksi, yhteisöllisyyden lisäämiseksi ja myös muiden kuin tehokkuusnäkökulmien huomioimiseksi osana nuorten kasvua.

Liikunta- ja kulttuurikentät ovat kokeneet pandemian iskun erityisen voimakkaasti. Harrastajien ja kuluttajien kaikitessa ja alan yhteisöjen haihtuessa liikunta-alan yritysten kassavirta on kuivunut, monien urheiluseurojen taloudet ovat romahtamassa ja varsinkin esityksiin ja tapahtumiin perustuneiden kulttuurialan toimijoiden tulonlähteet ovat lähes kadonneet. Myös veikkausvoittovarojen ja kuntatalouden negatiivinen kehitys heikentävät toimintamahdollisuuksia. Silti kulttuurin ja liikunnan merkitys pandemiasta toipumiselle ja ihmisten toimintakyvyn ylläpitämiselle ja kasvattamiselle olisi merkittävä. Erään asiantuntijan mukaan taidetta korostavat hyvinvointitoimenpiteet antavat tauon mielen kuormitukselle, niitä voidaan hyödyntää myös fyysisten sairauksien ehkäisyssä ja lisäksi taiteen käyttö terveydenhuollossa konkretisoisi sitä ennakoluulottomuutta, jota koronapandemian seurauksien ratkaiseminen vaatii. Liikunnasta kuultu asiantuntija peräänkuulutti etenkin luonto- ja (ulko)liikkumisympäristöistä huolehtimista, digiloikkiin sekä opettaja-, tutkija- ja asiantuntijakoulutukseen satsaamista, hyvinvointipolitiikan tasa-arvoon tähtääviä tukimuotoja (vahva julkishallinto + hybridit käytännöt) sekä liikunnan ja urheilun kansalaistoimintojen edellytysten turvaamista.

Koulutus ja opetus. Tulevaisuusvaliokunnan saamien asiantuntijalausuntojen mukaan poikkeustilan aiheuttama digiloikka opetuksessa pystyttiin tekemään kaikilla koulutusasteilla vähintään tyydyttävästi ja erityisesti korkeakoulutasolla varsin hyvin, mutta osalle koulujen opettajista ja opiskelijoista (korkeakouluissa varsinkin vaihto-opiskelijoista) etäopiskeluun siirtyminen aiheutti kuitenkin suuren kuormituksen, ja erityisesti ammattikoulutukseen liittyy osioita, joita on mahdoton toteuttaa etänä. Aiemmista panostuksista johtuen suurella osalla opettajista oli jo tarvittavat taidot ja suurella osalla kouluja oli riittävä laitekanta, mutta investointeja tarvitaan vielä, jotta kaikkiin opiskelijoihin saadaan tarvittaessa luotua toimiva etäyhteys. Koulujen tutoropettajilla osoittautui olevan merkittävä rooli digiloikan onnistumisessa. Pedagogisesta näkökulmasta tulee digioppimisen asiantuntijan mukaan jatkossa varmistaa, ettei etäopiskelu suuntaa opiskelijoita itseohjautuvaan ”tehtävien suorittamiseen” vaan auttaa heitä aidosti kehittämään itsesäätelytaitojaan. Jokaisessa lausunnossa nostettiin esiin etäopetuksen voimakkaasti polarisoiva vaikutus ja huoli heikoimmassa asemassa olevista ja oppimisen erojen kasvusta. Sosiaalisten kontaktien rajoittumisella, katkeavilla opintopoluilla, vaikeutuvalla työelämään siirtymisellä ja omaan tai vanhempien työuraan tulevilla katkoksilla voi olla pitkäaikaisia kielteisiä vaikutuksia.

Keskittäminen vs. hajauttaminen. Mitä tulee ihmisten ja toimintojen fyysistä sijaintia koskevaan mahdolliseen muutokseen, asiantuntijat totesivat kaupungistumiskehityksen omaavan niin laajat teknologian kehitykseen, talouden tietointensiivisyyden kasvuun, kulutuskulttuurin nousuun, kaupunkielämän tenhoon ja rakennushankkeiden tuotto-odotuksiin kytkeytyvät juuret, etteivät pandemian synnyttämät etäisyydenpitotarpeet tai hyvät kokemukset etätyöskentelystäkään todennäköisesti käännä keskittymistrendiä. On kuitenkin mahdollista, että pandemia pitkeytyessään muuttaisi keskustatoimitilojen ja kauppakeskusten houkuttelevuutta rahoittajien kannalta ja tai laajentaisi esimerkiksi Ranskassa ja Virossa noussutta urbanisoitumisen ja globalisoitumisen ”nativistista” vastatrendiä. Varsin todennäköisesti pandemiaan liittyvä turvallisuushakuisuus ja kokemukset etätyöstä yhdistettynä kansainvälisen liikkumisen vähenemiseen kuitenkin vahvistavat entisestään ihmisten monipaikkaista asumista ja työskentelyä kotimaassa. Asiantuntijoiden mukaan onkin tärkeää varmistaa, että maankäytön sääntely ja muut maankäyttöön ja toimintojen sijoittumiseen vaikuttavat politiikat tukevat johdonmukaisesti kehitystä, joka vahvistaa paikallista luovaa ja ketterää toimintaa sekä maaseudulla että kaupungeissa. Paikallisuutta korostavien kiertotalouteen nojaavien toimitusketjujen nousu nähtiin mahdollisuutena, mutta todettiin myös, että avoimessa taloudessa on vaikea varmistaa toimitusketjujen tuotantopanosten kotimaisuus ja toimitusvarmuus kannattavasti. Asiantuntijoiden mukaan

sääntelyn tulisi vahvistaa uusien ratkaisujen kokeilemista esimerkiksi julkisten hankintojen puitteissa. Samalla tulisi kuitenkin myös arvioida sitä, miten voidaan soveltaa 'stressitestejä' myös uusiin kierto- ja palvelutalouteen perustuviin ratkaisuihin. Säädösvalmisteluun kuuluvassa vaikutusten arvioinnissa tulisi kiinnittää huomiota keskittämisen ja hajauttamisen etuihin ja haittoihin ja erityisesti tarkastella todennäköisen yhteiskuntakehityksen resilienssiä sekä hetkellisten kriisien että pitkän aikavälin epäsuotuisten kehityskaarien (ilmastonmuutos, luonnonvarojen liikkäyttö) valossa. Pandemia nähtiin myös tilaisuutena kannustaa ihmisiä kestävämmän ajankäytön ja liikkumis- ja kulutuskulttuurin pariin panostamalla kolmannen sektorin toimintaedellytyksiin, luovuutta tukeviin yhteiskäyttöisiin ympäristöihin ja alustoihin sekä kävely- ja pyöräilyinfrastruktuuriin ja virkistysalueisiin.

Etätyön tasa-arvoisemmaksi mahdollistamiseksi ehdotettiin lukuisia toimenpiteitä maakuntien verkko yhteyksien vahvistamisesta luottamuksen kulttuurin lisäämiseksi työpaikoilla. Eräs asiantuntija muistutti myös siitä, että etätyö helpottaa yritysten toimintojen ja niihin liittyvien kustannusten ulkoistamista yksilöille, jotka saattavat samalla jäädä ilman muitakin työsuhte-etuja. Fyysisestä työpaikasta saattaakin tulla tulevaisuuden luksusta. Toisaalta kaikkea työtä ei edes voi tehdä etänä, jolloin työntekijä puolestaan jää paitsi etätyöläisille mahdollisen monipaikkaisuuden tuomista joustoista elämään. Asiantuntija muistuttikin tarpeesta puuttua etätyön eriarvoistaviin prosesseihin sekä määritellä tietoliikenneyhteyksien ja tietoturvan toimivuuteen liittyvät vastuut ja periaatteet niin, että kaikkia osapuolia kohdellaan tasapuolisesti.

Tulevaisuusvaliokunnan edustajien kysymyksistä lausuneet tahot

Ministeriöt

- Puolustusministeriö (PM)
- Ulkoministeriö (UM)
- Maa- ja metsätalousministeriö (MMM)
- Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM)

Valtion laitokset, rahoitusorganisaatiot:

- Finnvera
- Kansaneläkelaitos (Kela)
- Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT)
- Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL)
- Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy
- Luonnonvarakeskus (Luke)

Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) rahoittamat hankkeet

Ohjelmajohtajat, jotka hankkeiden tutkijoiden avulla koostivat vastaukset STN:n kautta rahoitetuille hankkeille esitettyihin kysymyksiin:

- Mikael Hilden (Johtaja, SYKE), STN-ohjelma: Ilmastoneutraali ja resurssiniukka Suomi (PIHI) 2015-2021
- Olli Kangas (Työelämäprofessori, KELA), STN-ohjelma: Tasa-arvoinen yhteiskunta (EQUA) 2015-2021
- Heli Koski (Tutkimuspäällikkö, ETLA), STN-ohjelma: Teknologiamurrokset ja muuttuvat instituutiot (TECH) 2015-2021
- Kaisa Korhonen-Kurki (Tutkimuskoordinaattori, dosentti, HeSus, HY), STN-ohjelmat: Muuttuvat hallinnan tavat ja aktiivinen kansalaisuus (CITIZEN) 2017-2021; Sopeutuminen kestäväen kasvun edellytyksenä (ADAPT) 2018-2023; Kestäväen kasvun avaimet (GROWTH) 2018-2023
- Riitta Kosonen (Professori, Aalto-yliopisto), STN-ohjelmat: Kaupungistuva yhteiskunta (URBAN) 2016-2019; Turvallisuus verkottuneessa maailmassa (SECURITY) 2016-2019
- Eveliina Saari (Erikoistutkija, dosentti, TTL), STN-ohjelmat: Terveys, hyvinvointi ja elämäntavat (HEALTH) 2016-2019; Osaavat työntekijät – menestyvät työmarkkinat (WORK) 2016-2019
- Minna Lammi (Dosentti, Helsingin yliopisto), STN-ohjelma: Kulttuuri teknologisoituvassa yhteiskunnassa (CULT) 2019-2025
- Asta Salmi (Professori, Vaasan yliopisto), STN-ohjelma: Innovatiiviset materiaalit ja palvelut resurssiviisauden ja kestäväen kehityksen edistäjinä (IMPRES) 2019-2025
- Helena Kahiluoto (Professori, Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto LUT), STN-ohjelmat: Kohti kestävää, terveellistä ja ilmastoneutraalia ruokajärjestelmää (FOOD) 2019-2025; Julkisen vallan muuttuva rooli ja yhteiskunnan ohjaamisen mahdollisuudet (STEER) 2019-2025

Ohjelmajohtajien koostamiin vastauksiin ovat tuottaneet tietoa seuraavat strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamien hankkeiden tutkijat:

Pami Aalto, Tampereen yliopisto, (pami.aalto@tuni.fi) (**EL-TRAN**), <https://el-tran.fi/>

Maarit Alasuutari, Jyväskylän yliopisto, maarit.alasuutari@jyu.fi (**ChildCare**), www.jyu.fi/childcare

Paavo Järvensivu, BIOS, paavo.jarvensivu@bios.fi (**WISE**), <https://wiseproject.fi/>

Minna Halme, Aalto yliopisto, minna.halme@aalto.fi (**FINIX**), www.finix.aalto.fi

Tarja Heponiemi, THL, tarja.heponiemi@thl.fi (**DigiIN**), www.digiin.fi/

Kari Hiekkänen, Aalto yliopisto, kari.hiekkanen@aalto.fi (DDI) <http://ddi.aalto.fi/fi/>

Janne Hukkinen, Helsingin yliopisto, janne.i.hukkinen@helsinki.fi (**WISE**), <https://wise-project.fi/>

Sampsa Hyysalo, Aalto yliopisto, sampsa.hyysalo@aalto.fi (**SET**), <http://smartenergytransition.fi/fi/etusivu/>

Marjut Jyrkinen, Helsingin yliopisto, marjut.jyrkinen@helsinki.fi (**WeAll**), <http://weall-finland.fi/>

Minna Kaljonen, Suomen ympäistökampus (minna.kaljonen@ymparisto.fi) (**JustFood**), www.justfood.fi,

Mira Karjalainen, Helsingin yliopisto, mira.karjalainen@helsinki.fi (**WeAll**), <http://weall-finland.fi/>

Kaisa Karttunen, e2 Tutkimus (**Just Food**), www.justfood.fi

Maria Kopsakangas-Savolainen, Suomen ympäristökampus, maria.kopsakangas-savolainen@ymparisto.fi (**BCDC Energia**), www.bcdcenergia.fi/

Teea Kortetmäki, Jyväskylän yliopisto, teea.kortetmaki@jyu.fi, (**JustFood**), www.just-food.fi

Anne Kouvonen, Helsingin yliopisto, anne.kouvonen@helsinki.fi (**DigiIN, IMPRO**), www.digiin.fi/ , <https://www.stnimpro.fi/>

Matti Kummu, Aalto yliopisto, matti.kummu@aalto.fi (**Winland**), <https://winlandtutkimus.fi/>

Tiina Laatikainen, THL, tiina.laatikainen@thl.fi (**IMPRO**), www.stnimpro.fi/

Marjukka Lamminen, Suomen ympäristökampus, marjukka.lamminen@helsinki.fi (**Leg4life**), www.leg4life.fi/

Johanna Lammi-Taskula, THL, johanna.lammi-taskula@thl.fi (**ChildCare**), www.jyu.fi/childcare

Elina Lehtikainen, Aalto yliopisto, elina.lehtikainen@aalto.fi (**Winland**), <https://winlandtutkimus.fi/>

Jukka Lehtonen, Helsingin yliopisto, jukka.p.lehtonen@helsinki.fi (**WeAll**), <http://weall-finland.fi/>

Helena Leino, Tampereen yliopisto, helena.leino@tuni.fi (DAC), www.agilecities.fi/

Raine Mäntysalo, Aalto yliopisto (raine.mantysalo@aalto.fi) (**BEMINE**), www.bemine.fi

Kirsi Niinimäki, Aalto yliopisto, kirsi.niinimaki@aalto.fi (**FINIX, BioColour**), www.fenix.aalto.fi, <https://biocolour.fi/> Minna Autio, Helsingin yliopisto, minna.autio@helsinki.fi (**BioColour**), <https://biocolour.fi/>

Marketta Niemelä, VTT, marketta.niemela@vtt.fi (**Rose**), <http://roseproject.aalto.fi/fi/>

Jyrki Niemi, Luke, jyrki.niemi@luke.fi (**Just Food**), www.justfood.fi

Johanna Närvi, THL, johanna.narvi@thl.fi (**ChildCare**), www.jyu.fi/childcare

Susanna Paasonen, Turun yliopisto, suspaa@utu.fi (**IDA**), www.dataintimacy.fi (sivusto tekeillä)

Anne-Maria Pajari, Helsingin yliopisto, anne-maria.pajari@helsinki.fi (**ScenoProt, Leg4life**), www.luke.fi/sce-noprot/, www.leg4life.fi/

Samuli Patala, Aalto yliopisto (samuli.patala@aalto.fi) (**FINIX**), www.finix.aalto.fi

Lasse Peltonen, Itä-Suomen yliopisto, lasse.peltonen@uef.fi (**CORE**), www.collaboration.fi

Anne Pihlanto, Luonnonvarakeskus, anne.pihlanto@luke.fi (**ScenoProt**),
<https://www.luke.fi/scenoprot/>

Pirjo Pöllänen, Itä-Suomen yliopisto (pirjo.pollanen@uef.fi) (**GLASE**), www.glase.fi

Helmi Räisänen, Helsingin yliopisto, helmi.raisanen@helsinki.fi (**WISE**), <https://wiseproject.fi/>

Sakari Taipale, Jyväskylän yliopisto, sakari.taipale@jyu.fi (**DigiIN**), www.digiin.fi/

Matti Tuomala, Tampereen yliopisto, matti.tuomala@tuni.fi (**WIP**), www.stn-wip.fi

Ahti Salo, Aalto yliopisto, ahti.salo@aalto.fi (PVN), <http://platformvaluenow.org/>

Maija Setälä, Turun yliopisto, maiset@utu.fi (**PALO**), www.paloresearch.fi

Armi Temmes, Aalto yliopisto, armi.temmes@aalto.fi (**SET**), <http://smartenergytransition.fi/fi/etusivu/>

Terhi-Anna Wilska, Jyväskylän yliopisto, terhi-anna.wilska@jyu.fi (**DigiConsumers**),
<https://digiconsumers.fi/>

VN TEAS, valtioneuvoston yhteisen selvitys- ja tutkimustoiminnan kautta rahoitettu tutkimus

- Alueellinen liikkuvuus ja monipaikkaisuus-hanke:
 - Janne Huovari, Pellervon Taloustutkimus
 - Henna Busk, Pellervon Taloustutkimus
 - Hanna Karikallio, Pellervon Taloustutkimus
- Elinvoimainen ja kestävä monipaikkainen Suomi (SOMPA-hanke)
 - Janne Antikainen (Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI Public Oy)
 - Sari Rannanpää (Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI Public Oy)
 - Rasmus Aro (Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI Public Oy);
 - Kati Pitkänen, Antti Rehunen, Anna Strandell (Suomen ympäristökeskus);
 - Hilkka Vihinen, Olli Lehtonen, Toivo Muilu (Luonnonvarakeskus)
- Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen arviointityökalut –hanke:
 - Mari Kangasniemi (TY)
 - Sakari Suominen (TY)
 - Miika Linna (Aalto)
 - Marja Hult (TY)
 - Olli Halminen (Aalto)

- Kaupungistuva yhteiskunta -hanke (Demos Helsinki):
Otto-Wille Koste (Demos Helsinki)
Kaisa Schmidt-Thomé (Demos Helsinki)
- Ohjaus2020-hanke:
Kaisa Lähteenmäki-Smith (MDI Public Oy)
Samuli Manu (MDI Public Oy)
Harri Jalonen (Frisky & Anjoy Oy)
- Osaamisen huoltovarmuus Suomen puolustuksen teknologisessa ja teollisessa perustassa –hanke (lausunnon laatijoita ei merkitty)
- Potilas- ja asiakasturvallisuuden tilannekuva ja seurantamenettelyt -hanke
Marina Kinnunen, Vaasan sairaanhoitopiirin johtaja
- Robotiikan ja tekoälyn etiikka –hanke (mukana lausunnossa myös STN:n Platform Value now-hankkeen asiantuntemusta VTT:ltä)
Raija Koivisto, Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy
Heidi Auvinen, Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy
- Sääntelyn vaikutukset innovaatiotoiminnalle –hanke
Vesa Salminen, Forefront Oy
Kimmo Halme, Forefront Oy
- Vaikutusten arviointi kansallisen turvallisuuden näkökulmasta -hanke
Keinänen Anssi, Itä-Suomen yliopisto
Laitinen Kari, Poliisiammattikorkeakoulu
Lonka Harriet, Itä-Suomen yliopisto / Laurea
- Varautumisen kehitystarpeet turvallisessa yhteiskunnassa –hanke:
Jaana Keränen, tutkija, Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy

Muut tutkimuskeskukset ja -laitokset

- Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskus (Hybrid CoE)
- Eurooppa-tutkimuksen keskus
- ETLA - Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
- Ikäinstituutti
- Nuorisotutkimusverkosto
- PERLA - Lapsuuden, nuoruuden ja perheen tutkimuskeskus
- Sosiaalipoliittinen yhdistys

Yksittäiset asiantuntijat

- Tuomas Aivelo, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto
- Pertti Ahonen, yleisen valtio-opin professori, Helsingin yliopisto
- Kirsimarja Blomqvist, tietojohdamisen professori, LUT
- Outi Fingerroos, Etnologian ja antropologian professori, Jyväskylän yliopisto
- Miia Halme-Tuomisaari, yliopistotutkija, Helsingin yliopiston Tutkijakollegium
- Kari Heimonen, professori, taloustiede, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu
- Ari-Elmeri Hyvönen, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto
- Hannu Itkonen, liikuntasosiologian professori, Jyväskylän yliopisto
- Sanna Järvelä, professori, Oppimisen ja koulutusteknologian tutkimusyksikkö (LET), Oulun yliopisto
- Tomi Kiilakoski, vastaava tutkija, FT, Nuorisotutkimusverkosto
- Saara Lilja-Rothsten, MMT
- Timo Miettinen, yliopistotutkija, Eurooppa-tutkimuksen keskus
- Joonas Mikkilä, digi- ja koulutusasioiden päällikkö, Suomen yrittäjät
- Sami Moisio, aluesuunnittelun ja -politiikan professori, Helsingin yliopisto
- Marjo Mäenpää, johtaja, FT, Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore
- Jouni Paakkinen, toiminnanjohtaja, TOP-keskus
- Mari Pantsar, Johtaja, Hiilineutraali kiertotalous, Sitra
- Leevi Parsama, Digital Commerce Specialist
- Anna Rotkirch, tutkimusprofessori, Väestöliitto
- Minna Ruckenstein, apulaisprofessori, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto
- Anna-Mari Rusanen, erityisasiantuntija, valtiovarainministeriö; yliopistonlehtori, johtava tutkija, kognitiotiede, digitaalisten ihmistieteiden osasto, Helsingin yliopisto
- Jaakko Salo, kehittämisspäälikkö, OAJ
- Saila Saraniemi, professori, brändimarkkinointi, Oulun yliopisto
- Antti Saurama, johtaja, Centre for Collaborative Research CCR, Turun yliopiston kauppakorkeakoulu
- Juha Tervala, Valt. tri, dos., Taloustieteen kandiohjelman johtaja, Helsingin yliopisto
- Teppo Turkki, tiede-, teknologia- ja innovaationeuvos, Tokion suurlähetystö

Järjestöt

- Kuntaliitto
- Suomen Yrittäjät
- Elinkeinoelämän keskusliitto (EK)
- Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto (MTK)
- Opetusalan ammattijärjestö OAJ